

Inwentarze
kolegium jezuitów
w Mińsku
oraz jego majątków ziemskich
z przełomu roku 1773 i 1774

OPRACOWANIE I WSTĘP
Andrea Mariani

WYDAWNICTWO NAUKOWE UAM

**Inwentarze kolegium jezuitów
w Mińsku oraz jego majątków
ziemskich z przełomu
roku 1773 i 1774**

ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW TOWARZYSTWA JEZUSOWEGO W DAWNEJ RZECZYPOSPOLITEJ

Redaktor serii
Andrea Mariani

TOM IV

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Inwentarze kolegium jezuitów w Mińsku oraz jego majątków ziemskich z przełomu roku 1773 i 1774

Opracowanie i wstęp
Andrea Mariani

POZNAŃ 2025

Recenzenci: prof. dr hab. Jerzy Dygdała
prof. dr hab. Tomasz Kempa

© Andrea Mariani 2025

© Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2025

Publikacja finansowana przez NCN nr umowy: 2019/35/B/HS3/00311

Ta książka jest udostępniana na licencji Creative Commons –
Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne –
Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe

Na okładce: Katedra i siedziba magistratu miejskiego, ok. 1915 r. (<https://polona.pl>)

Redakcja i korekty: Ewa Kapyszevska

Opracowanie techniczne i DTP: Marcin Tyma

Projekt okładki: Ewa Wąsowska

ISBN 978-83-232-4417-2 (Print)

ISBN 978-83-232-4418-9 (PDF)

DOI: 10.14746/amup.9788323244189

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIwersYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
61-701 POZNAŃ, UL. ALEKSANDRA FREDRY 10
www.press.amu.edu.pl

Sekretariat: tel. 61 829 46 46, faks 61 829 46 47, e-mail: wydnauk@amu.edu.pl

Dział Promocji i Sprzedaży: tel. 61 829 46 40, e-mail: press@amu.edu.pl

Wydanie I. Ark. wyd. 31,00. Ark druk. 27,125

DRUK I OPRAWA: VOLUMINA.PL SP. Z O.O., SZCZECIN, UL. KS. WITOLDA 7-9

*Pamięci Pani Profesor
Marii Kałamajskiej-Saeed*

Spis treści

Skróty	IX
Wstęp	XIII
Zarys dziejów Mińska i jego budowli sakralnych	XVIII
Geneza i rozwój placówki jezuickiej w Mińsku	XXXV
Pokasacyjne losy kolegium	XLIII
Zarys treści inwentarza	LI
Kościół pw. Imienia Jezusa, Marii i św. Barbary	LII
Zabudowania kolegium	LVI
Bursa muzyczna	LVII
Apteka.	LVIII
Księgozbiory	LXI
Majątki ziemskie	LXIV
Posiadłości miejskie	LXVIII
Zasady opracowania inwentarza	LXVIII
Słownik terminów	LXXVII
Bibliografia	LXXXIII
Spis ilustracji.	XCVII

Rękopis I

Inwentarz kolegium mińskiego i jego majątków ziemskich.	1
Opisanie kolegium	2
Regestr archiw	34
Biblioteka kolegium mińskiego ichm. ks. eksjezuitów	54
Opisanie medykamentów w aptece	137

Interwencje od różnych ichmościów	223
Folwark Ślepianka	225
Folwark Hlewin	233
Folwark Hać	265
Folwark Prusewicz	276
Folwark Nieżyce	287
Tabela uniwersalna sum	302
Tekst przysięgi lustratorskiej	304
Indeks osób	307
Indeks nazw miejscowych	325
Indeks rzeczowy	329
The Inventory of the Jesuit College in Minsk and its Estates from 1773–1774: Summary	333

Skróty

ADB	<i>Allgemeine Deutsche Biographie</i> , red. R. von. Liliencron i in., t. 1–56, Leipzig 1875–1912
AGAD	Archiwum Główne Akt Dawnych
Ann.	<i>Litterae annuae</i> , sprawozdania roczne z działalności duszpasterskiej
ap.	Apyšas
ARSI	Archivum Romanum Societatis Iesu
B.V.M.	<i>Beata Virgo Maria</i>
D.	<i>Dominus</i>
d.	<i>die</i> , dnia
DAV	<i>Dispensatorium pharmaceuticum Austriaco-Viennense, in quo hodierna die usualiora medicamenta secundum artis regulas componenda visuntur. Cum Sacrae Caesareae Regiaeque Catholicae Majestatis privilegio</i> , Vindobonae 1770
DBB	<i>Dispensatorium regium et electorale Borusso-Brandenburgicum iuxta quod in provinciis regis et electoralibus, medicamenta officinis familiaria praeparanda et dispensanda [...] olim locupletatum ab Ernesto Fagino, Erfordiae</i> 1758
DBI	<i>Dizionario biografico degli italiani</i> , red. A.M. Ghisalberti i in., t. 1–90, Roma 1960–2017
DHCJ	<i>Diccionario histórico de la Compañía de Jesús: biográfico-temático</i> , red. C.E. O'Neill, J.M. Domínguez, t. 1–4, Roma – Madrid 2001
DR	Kluk J.K., <i>Dykcyonarz roślinny, w którym podług układu Linneusza są opisane rośliny nie tylko krajowe dzikie, pożyteczne, albo szkodliwe: na roli, w ogrodach, oranżeryach, utrzymywane: oraz i cudzoziemskie, któreby w kraju pożyteczne bydź mogły, albo z których mamy lekarstwa, korzenie, farby, etc. albo które jakową nadzwyczajność w sobie mają: ich zdatności lekarskie, ekonomiczne, dla ludzi, koni, bydła, owiec, pszczoł etc. utrzymywanie [...]</i> , t. 1–3, Warszawa 1786–1788
dz.	dział
EK	<i>Encyklopedia katolicka</i> , red. F. Gryglewicz i in., t. 1–20, Lublin 1973–2014
Estr.	Estreicher K., <i>Bibliografia polska</i> , cz. 3: <i>Stolecie [!] XVI–XVIII w układzie abecedłowym</i> , t. 12–36/1, Kraków 1891–2013
EWJ	<i>Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995</i> , oprac. L. Grzebień, Kraków 1996

Skróty

f.	фонд/fondas
F.G.	Fondo Gesuitico
FT	Trapp J., <i>Farmakognozja</i> , t. 1–2, Warszawa 1869
gr	grosz
GVUL	Zedler J.J., <i>Großes vollständiges Universal-Lexicon Aller Wissenschaften und Künste</i> , t. 1–64, Leipzig 1731–1754
Hist.	<i>Historiae</i> , kroniki domowe
ill.	<i>illustrissimus</i>
j.o.	jaśnie oświecony
j.w.	jaśnie wielmożny
jejm.	jejmość
jm.	jegomość
k.	karta
KEN	Komisja Edukacji Narodowej
kol.	kolumna
LSPH	Wiorogórski W., Zajączkowski W., <i>Lexicon synonymorum pharmaceuticorum in linguis: latina, germanica, anglica, polonica et rossica, in quo de 7000 medicamentis in res agitur</i> , t. 1, Warszawa 1892
LVIA	Lietuvos valstybės istorijos archyvas
N.	<i>numero</i>
NBU	Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
NDB	<i>Neue Deutsche Biographie</i> , red. O. zu Stolberg-Wernigerode i in., t. 1–26, Berlin 1953–2016
NGAB	Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі
NMP	Najświętsza Maria Panna
op.	опис
P.	<i>pater</i>
PhW	Gesner J.A., <i>Pharmacopoea Wirtembergica in duas partes divisa, quarum prior materiam medicam historico-physico-medice descriptam, posterior composita et praeparata modum praeparandi et encheireses exhibet. Jussu Serenissimi Domini Ducis adornata et pharmacopoeis Wirtembergicis in normam praescripta. Accedunt syllabus medicamentorum compositorum in classes divisus et indices necessarii. Editio nova revisa, aucta et emendata</i> , Stutgardiae 1771
PSB	<i>Polski Słownik Biograficzny</i> , red. W. Konopczyński i in., t. 1–52, Kraków – Warszawa [i in.] 1935–2019
R.D.	<i>reverendus dominus</i>
R.P.	<i>reverendus pater</i>
RGADA	Российский государственный архив древних актов
SGKP	<i>Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich</i> , red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 1–15, Warszawa 1880–1902
SJ	<i>Societas Jesu</i>
SJPK	Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W., <i>Słownik języka polskiego</i> , t. 1–8, Warszawa 1900–1927

Somm.	Sommervogel C., <i>Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Première partie. Bibliographie</i> , t. 1–9, Bruxelles – Paris 1890–1913
SRU	Podbielkowski Z., <i>Słownik roślin użytkowych: polski, łaciński, angielski, francuski, niemiecki, rosyjski</i> , Warszawa 1985
sz	szeląg
Urz.cent.	<i>Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy</i> , oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994
Urz.inf.	<i>Urzędnicy inflanccy XVI–XVIII wieku: spisy</i> , oprac. K. Mikulski, A. Rachuba, Kórnik 1994
Urz.podl.	<i>Urzędnicy podlascy XIV–XVIII wieku: spisy</i> , oprac. E. Dubas-Urwanowicz, Kórnik 1994
Urz.poł.	<i>Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy</i> , t. 5: <i>Ziemia połocka i województwo połockie XIV–XVIII wiek</i> , red. H. Lulewicz, Warszawa 2018
Urz.smo.	<i>Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy</i> , t. 4: <i>Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek</i> , red. A. Rachuba, Warszawa 2003
Urz.wil.	<i>Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy</i> , t. 1: <i>Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek</i> , red. A. Rachuba, Warszawa 2004
Urz.tro.	<i>Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy</i> , t. 2: <i>Województwo trockie XIV–XVIII wiek</i> , red. A. Rachuba, Warszawa 2009
Urz.żmu.	<i>Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy</i> , t. 3: <i>Księstwo Żmudzkie XV–XVIII wiek</i> , red. A. Rachuba, Warszawa 2015
VL	<i>Volumina legum: przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane</i> , wyd. J. Ohryzko, t. 1–8, Petersburg 1859–1860
vop.	вопіс
WKLE	<i>Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах</i> , red. Г.П. Пашкоў і ін., t. 2: <i>Кадэцкі корпус – Яцкевіч</i> , Мінск 2005
W.Ks.L.	Wielkie Księstwo Litewskie
zl	złoty
zlp	złoty polski

Wstęp

Oddawana do rąk Czytelników książka stanowi kontynuację powziętego kilka lat temu przedsięwzięcia, które już zaowocowało opublikowaniem rękopiśmiennych inwentarzy kolegiów w Nieświeżu i w Nowogródku, sporządzonych w wyniku kasaty Towarzystwa Jezusowego na przełomie lat 1773 i 1774¹. Przedmiotem niniejszej edycji jest placówka jezuicka w Mińsku, która działała najpierw jako stacja misyjna (1654–1686), następnie jako rezydencja (1686–1714), a na koniec jako kolegium (1714–1773)². Pod względem administracji zakonnej placówka mińska należała do prowincji litewskiej od momentu powstania do 1758 r., a następnie do mazowieckiej, od 1759 r. do kasaty.

Wartość inwentarzy pokasacyjnych do badań nie tylko nad dziejami zakonu jezuickiego, ale również nad historią społeczną, kulturową i gospodarczą Rzeczypospolitej Obojga Narodów nie wymaga tu szczegółowego uzasadnienia³. Wypada natomiast podkreślić, że na genezę niniejszej edycji wpłynęły okoliczności, których nie można było przewidywać w chwili rozpoczęcia badań. Najpierw pandemia COVID-19, a następnie rosyjski napad na Ukrainę w lutym 2022 r. uniemożliwiły przeprowadzenie kwerend archiwalnych w Rosyjskim Archiwum Państwowym Akt Dawnych w Moskwie oraz w Narodowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku. Ze względu na niemożność pozyskania niezbędnych skanów inwentarza domu trzeciej probacji w Nieświeżu, którego edycja pierwotnie miała być końcowym efektem projektu, zdecydowałem zająć się inną placówką jezuicką. Wybór padł na kolegium w Mińsku, którego szczegółowy inwentarz został odnaleziony w 2019 r. w Bibliotece Narodowej

¹ *Inwentarze kolegium jezuitów w Nieświeżu oraz jego majątków ziemskich z przełomu roku 1773 i 1774*, opracowanie i wstęp A. Mariani, Poznań 2020; *Inwentarze kolegium jezuitów w Nowogródku oraz jego majątków ziemskich z przełomu roku 1773 i 1774*, opracowanie i wstęp A. Mariani, Poznań 2020 (Źródła do dziejów Towarzystwa Jezusowego w dawnej Rzeczypospolitej, I).

² *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996 (dalej EWJ), s. 425.

³ A. Mariani, *State-Sponsored Inventories of Jesuit Houses in the Aftermath of the Suppression of the Society of Jesus. Notes on a Source for Jesuit History from the Polish-Lithuanian Commonwealth*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 87/174 (2018), s. 289–373.

Ukrainy im. Wołodymyra Wernadzkiego w Kijowie (dalej NBU)⁴. Profesorowi Michałowi Zwierzykowskiemu, autorowi tego bezcennego odkrycia, pragnę w tym miejscu złożyć najserdeczniejsze podziękowania.

Odnalezienie wspomnianego rękopisu, będącego oryginałem o objętości 125 kart, opatrzonym podpisami i pieczęciami lustratorów, znacznie wzbogaciło naszą dotychczasową wiedzę na temat kolegium mińskiego. Rękopis kijowski zawiera bowiem nie tylko opis zabudowań i wyposażenia kolegium, ale także katalog biblioteki, spis apteki i inwentarz dóbr ziemskich. Istnieje także druga, znana już wcześniej, wersja inwentarza kolegium mińskiego należąca do Narodowego Archiwum Historycznego Białorusi w Mińsku⁵. Egzemplarz miński, będący również oryginałem, nosi ten sam tytuł co kijowski, lecz obejmuje zaledwie 30 kart. Znajduje się w nich jedynie opis kolegium i jego ruchomości, kończący się na archiwum placówki. Brakuje natomiast katalogu księgozbioru, spisu apteki i inwentarza dóbr ziemskich. Ponieważ zachowane rękopisy nie stanowią źródeł literackich, a ich wspólne treści nie różnią się znacząco, przyjęto rękopis kijowski jako podstawę niniejszej edycji.

Została tu pominięta misja jezuicka w Błoniu (biał. Блонь), której inwentarz znajduje się w Rosyjskim Archiwum Państwowym Akt Dawnych⁶. Tę decyzję należy tłumaczyć faktem, że misja błońska była podporządkowana kolegium mińskiemu tylko w latach 1739–1743 i 1746–1756, podczas gdy w chwili kasaty zależała od Akademii Wileńskiej⁷.

Losy inwentarzy kolegium mińskiego mogą być rekonstruowane tylko hipotetycznie. O ile egzemplarz miński znalazł się w zespole nr 1781 „Mohylewski Rzymskokatolicki Konsystorz Duchowny” Narodowego Archiwum Historycznego Białorusi prawdopodobnie po zniesieniu rzymskokatolickiej diecezji mińskiej w 1869 r., o tyle kijowski pochodzi z warszawskiej biblioteki podkanclerzego litewskiego Joachima Litawora Chreptowicza (1729–1812)⁸, który pełnił funkcję kierownika departamentu białoruskiego KEN, kompetentnego dla województw brzeskolitewskiego, nowogródzkiego i mińskiego⁹. Po śmierci właściciela księgozbiór został przeniesiony przez jego syna Adama (1768–1844) do Szczors (biał. Шчорсы), skąd trafił do Kijowa po wybuchu I wojny światowej¹⁰.

⁴ „Lustracja kościoła i kolegium mińskiego, dóbr, sum, srebra, argentarii, ruchomości i wszelkiego majątku ichm. ks. jezuitów”, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (dalej NBU), nr I-5981.

⁵ Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (dalej NGAB), f. 1781, воп. 27, nr 215.

⁶ Opis misji błońskiej znajduje się w: „Lustracja dóbr ichm. ks. eksjezuitów w powiecie orszańskim i w województwie mińskim leżących Akademii Wileńskiej”, Российский государственный архив древних актов (dalej RGADA), f. 1603, оп. 1, nr 65, k. 63r–82v.

⁷ EWJ, s. 50.

⁸ Wskazuje na to notatka umieszczona na karcie tytułowej: „Ex Bibl[iotheca] Joach[imi] Com[itis] Chreptowicz”.

⁹ I. Szybiak, *Szkołnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, Wrocław [i in.] 1973, s. 33; *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1773–1775*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1910 (Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794, z. 37), s. 80, 86.

¹⁰ U. Paszkiewicz, *Catalogus catalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku. Spis scalony, poprawiony i uzupełniony*, t. 2, Warszawa 2015, s. 262.

Ex Bibl.
Joach. Com.
Chreptowicz.

LUSTRA

Kosciola y Kollegium Minskiego Dobry,
Summ, Srebra, Argenteny, Ru-
chomosci y wszelkiego Majatku Jakk.
Est. Jezuitorow, ad sonantiam instrumen-
tu y Delegacyi przez J.O. Kcia Jmzi-
Michala Radziwilla Ordery-
Ona Bialego y S. Huberta Kaw-
lera, Miednika y Marszalka Seymu
Generalney Konfederacyi WsLW= wło-
hu Teratm 1773. Mica Panckuermika 25 Dnia
w Telantawie Dattiego a na Dniu 11. Gbris-
in Anno presentis y Partu dwadzieciu po monulga-
cyi na Dniu 16. Epwidem przez Wp. Wankowiciu
Kanomika Inflan y Lubana Min. Pulli y Apocliu-
Przez Nas Ignacego Karmickiego Podkomorze-
Joachima Chmure Podstolego y Pawla Grodzkiego
Urzedmiku Wdalcu Min. y Dominika Lajar-
skiego Podstolego Upitgo Selskiego Starostu
Lustratorow ad hunc Actum Lustra-
cyi wyznaczonych Eodem Anno Gbra 13.
Dnia post prestitum przez Nas w Nancellary
Grodzkiej Minskiej Juramentum. Podlug In-
strukcyi mzy Tymie Instrumencie Nan-
dostley y uzywnym wraz Tygdnem ad
Collegium Otraymiciem Lustrata.

1. Pierwsza strona inwentarza kolegium mińskiego

Źródło: NBU, nr I-5981, k. 1r.

Inwentarz kolegium mińskiego był dotychczas rzadko wykorzystywany w literaturze przedmiotu¹¹. Nie znał go Stanisław Załęski, który jako pierwszy szczegółowo zajął się historią tej placówki¹². Jerzy Paszenda odwołuje się natomiast do niego za pośrednictwem autorów białoruskich jedynie w odniesieniu do zabudowań jezuickich¹³. W odróżnieniu od innych placówek jezuickich, których opisy zostały częściowo wydane drukiem w ramach serii *Materiały do dziejów sztuki sakralnej na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej*, inwentarze kolegium mińskiego nie stały się dotąd przedmiotem szczegółowych badań. Jedynie krótki fragment dotyczący bursy muzycznej został opublikowany¹⁴.

Autorami inwentarza byli lustratorzy mianowani spośród szlachty powiatowej na podstawie decyzji Konfederacji Generalnej Litewskiej, obradującej pod łaską Michała Hieronima Radziwiłła. W przypadku kolegium mińskiego byli to podkomorzy miński Ignacy Jan Karnicki¹⁵, podstoli i pisarz grodzki miński Joachim Chmara¹⁶ oraz podstoli upicki i sędzia grodzki starodubowski Dominik Kazimierz Zajarski¹⁷. Ze względu na sprawowane urzędy grodzkie ostatni dwaj posiadali spore doświadczenie administracyjno-sądowe, co niewątpliwie ułatwiało sporządzenie inwentarza. Lustrację rozpoczęli 18 listopada 1773 r., a zakończyli 27 stycznia 1774 r. Początkowo zajęli się kolegium, a następnie objechali dobra ziemskie: Hać, Hlewin, Nieżyce i Prusewicz w grudniu, Ślepiankę zaś na początku stycznia.

Odrębnej uwagi wymaga tu kwestia pieczęci użytych przez lustratorów, których odciski w czerwonym laku zachowały się na karcie 121v. O ile pieczęć Ignacego Jana Karnickiego to niewątpliwie Kościeszka, o tyle w przypadku dwóch pozostałych lustratorów wyobrażenia w polach tarczy są nieczytelne wskutek późniejszego przyklejenia

¹¹ Powołuje się na niego Dariusz Rolnik w biografii Adama Chmary. D. Rolnik, *Adam Chmara: ostatni wojewoda miński w świecie polityki czasów stanisławowskich i jego archiwum*, Katowice 2022, s. 30.

¹² S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4: *Dzieje 153 kolegiów i domów Jezuistów w Polsce*, cz. 4, Kraków 1905, s. 1502–1515.

¹³ J. Paszenda, *Kolegium jezuickie w Mińsku*, w: tenże, *Budowle jezuickie w Polsce XVI–XVIII w.*, t. 2, Kraków 2000, s. 279.

¹⁴ A. Mariani, *Inventoria rerum musicalium domum Societatis Iesu in Polonia et Lituania tempore suppressionis*, Warszawa 2020 (Fontes Musicae in Polonia, A/IV), s. 59–62.

¹⁵ Był też deputatem trybunalskim w 1744 r. Kierował ponadto dwukrotnie sejmikiem deputackim w 1767 i w 1776 r. *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697–1794). Spis*, red. A. Rachuba, Warszawa 2004, s. 202, 295, 330.

¹⁶ Młodszy brat Adama, wojewody mińskiego, Ignacy Chmara był pisarzem grodzkim mińskim od 1760 r., następnie podstolim (1772), stolnikiem (1780) i wojskim (1781–1794). D. Rolnik, *Adam Chmara*, s. 30. Podczas kadencji roku 1782/83 był deputatem trybunalskim z powiatu mińskiego. *Deputaci Trybunału*, s. 357.

¹⁷ Był cześnikiem (1744–1765), a następnie podstolim upickim (1765–1774) oraz sędzią grodzkim starodubowskim (1770–1773). Jako cześnik upicki był deputatem trybunalskim w 1763 r. *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy*, t. 4: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2003, s. 295; *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy*, t. 2: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2009, s. 677; *Deputaci Trybunału*, s. 279.

papieru. Literatura heraldyczna przypisuje Joachimowi Chmarze herb Krzywda¹⁸, a Dominikowi Kazimierzowi Zajarskiemu – Ostoja¹⁹. Być może w przypadku pieczęci tego ostatniego można rozpoznać zniszczone półksiężycy z herbu Ostoja. Dalsze ustalenia wymagają rozpoznania materiału ikonograficznego.

2. Pieczęcie lustratorów kolegium mińskiego

Źródło: NBU, nr I-5981, k. 121v.

¹⁸ S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 3, Warszawa 1905, s. 188.

¹⁹ S.J. Duńczewski, *Herbarz wielu domów Korony Polskiej y W. X. Litewskiego: dla niezupełnego opisanja, albo opuszczenia, y wielu odmienności nieprzyzwoitych, za dawnych y późniejszych autorów, herby z rodowitością wyrażających, nie mało dotąd [...] ukrzywdzonych: zebraniem wielu familii we dwa tomy, częściami rzeczono*, t. 2, [Zamość] 1757, s. 138; *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J.*, oprac. J.N. Bobrowicz, t. 10, Lipsk 1845, s. 486. Problem komplikuje zupełna nieznajomość genealogii tej rodziny oraz źródłowo udokumentowana wzmianka o nobilitacji Kazimierza Zajerskiego w 1673 r., w wyniku której uzyskał on herb Łada II. *Volumina legum: przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydane*, wyd. J. Ohryzko, t. 5, Petersburg 1860 (dalej VL), s. 78–79; *Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec.: herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w.*, wstęp, oprac. i edycja B. Trelińska, Lublin 2001, s. 403.

Zarys dziejów Mińska i jego budowy sakralnych

Mińsk znajduje się na południowo-wschodnich stokach Wysoczyzny Mińskiej, w pobliżu wododziału bałtycko-czarnomorskiego. Miasto jest położone nad rzeką Świsłocz, prawym dopływem Berezyny, która z kolei wpada do Dniepru. Wzmiankowany po raz pierwszy w *Kodeksie Hipackim* pod rokiem 1067 Mińsk stawał się z czasem samodzielną dzielnicą Księstwa Połockiego²⁰. Osada nie stała się jednak dominującym ośrodkiem w regionie: była zazwyczaj tylko wspomniana w latopisach ruskich w kontekście najazdów książąt kijowskich na ziemię połockie²¹. Od początków XIII w. kniaziowie mińscy uzależniali się stopniowo od władców Litwy²². W połowie kolejnego stulecia Mińsk znalazł się już pod bezpośrednią kontrolą Giedyminowiczów²³.

Przynależność administracyjna miasta ulegała zmianom w ciągu stuleci. W 1413 r. Mińsk wszedł w skład województwa wileńskiego²⁴. Następnie stał się w 1566 r. stolicą województwa, obejmującego oprócz mińskiego powiaty mozyrski i rzeczycki. W 1793 r. Mińsk przeszedł pod panowanie Rosji, stając się stolicą nowo utworzonej guberni mińskiej. W latach 1918–1921 władze w Mińsku zmieniły się kilkakrotnie²⁵. Ostatecznie na mocy traktatu ryskiego (1921) miasto pozostało w granicach Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, stanowiąc jej stolicę. Od 1991 r. Mińsk jest stolicą Republiki Białorusi.

Mińsk rozwijał się jako osada o charakterze rzemieślniczo-handlowym na południu drewnianego grodu o owalnym kształcie, otoczonego wałami ziemnymi²⁶. Ze względu na bagna leżące na północy zamku, podzámce rozwijało się na południu,

²⁰ P. Баравы, *Менск*, w: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, red. Г.П. Пашкоў і ін., t. 2: *Кадаўкі корпус – Яцкевіч*, Мінск 2005 (dalej WKLE), s. 285.

²¹ A. Chmara, A. Jelski, *Mińsk*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 6, Warszawa 1885 (dalej SGK), s. 456–457; B. Корбут, *Мінск. Спадчына старога горада. 1067–1917*, Мінск 2016, s. 10–12.

²² W 1325 r. książę miński Wasyl przebywał w Nowogrodzie w imieniu Giedymina podczas negocjowania pokoju między Litwą a Nowogrodem i zakonem inflanckim. P. Баравы, *Менск*, s. 285; B. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 24.

²³ Od 1387 r. Władysław Jagiełło nadał Mińsk swemu bratu Śkirgielle. A. Chmara, A. Jelski, *Mińsk*, s. 458.

²⁴ B. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 24.

²⁵ Po ucieczce bolszewików porządek w Mińsku zapewniła wspólna administracja polsko-białoruska, która 21 stycznia 1918 r. przekazała władzę wkraczającym oddziałom niemieckim. Niemcy pozostali w Mińsku do stycznia 1919 r. Po ich wycofaniu władzę przejęli bolszewicy, którzy 5 stycznia 1919 r. proklamowali Radziecką Republikę Białorusi. Między sierpniem 1919 r. a lipcem 1920 r. miasto zajęli Polacy. Po nich przejęli je ponownie bolszewicy. Na krótko Mińsk został ponownie zajęty przez Polaków 15–18 października 1920 r. L. Wyszczelski, *Wojna polsko-rosyjska 1919–1920*, t. 1, Warszawa 2010, s. 180, 581; tamże, t. 2, s. 702, 706; B. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 135–136.

²⁶ Na temat grodu i znalezisk archeologicznych zob. B. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 27–30.

wzdłuż rzeczki Niemigi. Ukształtował się tu trójkątny plac targowy, znany jako Dolny Rynek. Połączony z zamkiem ulicą Wielką, stanowił on miejsce, w którym zbiegały się trzy główne szlaki komunikacyjne: północno-wschodni (trakt borysowski), południowo-wschodni (ihumeński) i południowo-zachodni (kojdanowski)²⁷. W XIV i XV w. osada rozwijała się głównie na wschód, wzdłuż lewego brzegu Świsłoczy, na tzw. górze Świętej Trójcy (Trojeckiej)²⁸. Świadczy o tym nazwa „Starej miejscowości”, używanej jeszcze w XVI- i XVII-wiecznych źródłach. W późniejszym okresie ową część miasta nazywano przedmieściem Trojeckim. Dopiero w II połowie XVI w. centrum przeniosło się na prawy brzeg Świsłoczy, gdy po pożarze, który miał miejsce w 1547 r., zaczęto rozbudowywać podzamcze w kierunku południowym, na lekko unoszącym się terenie. Wzdłuż traktu ihumeńskiego powstał nowy, obszerniejszy plac targowy, znany jako Nowy Rynek albo Wysoki Rynek (dziś plac Swobody)²⁹. Na zachodzie osady, wzdłuż tras prowadzących do Rakowa i Kojdanowa, rozwijało się przedmieście Rakowskie (zw. też Piątnickim Końcem, a od XVI w. Tatarskim Końcem).

Na tle rozwoju handlu i rzemiosła za panowania pierwszych Jagiellonów ukształtował się samorząd miejski. Już w 1441 r. Mińsk był zaliczany do 14 największych grodów na ziemiach ruskich Wielkiego Księstwa Litewskiego³⁰. W drugiej połowie stulecia miasto było wielokrotnie wzmiankowane w aktach Metryki Litewskiej jako miejsce wystawienia przywilejów (co pośrednio wskazuje na przebywanie w nim władcy), a także jako silny ośrodek handlu (o czym świadczą zachowane dokumenty dotyczące arendy miejscowych karczem i myt). W drugiej połowie XV w. Mińsk stał się siedzibą jurysdykcji grodzkiej³¹. Prawo magdeburskie otrzymał wreszcie 21 marca 1499 r. od Aleksandra Jagiellończyka³². Obok gruntów podlegających władzy magistratu istniały jurydyki, z których najważniejsze były zamkowa, podporządkowana władzy wojewody, i metropolicka, należąca do metropolity kijowskiego. Z czasem przybywały też jurydyki zakonów i magnatów, co przyczyniało się do uszczuplenia przychodów miasta. Mimo tych niekorzystnych tendencji o ekonomicznym znaczeniu Mińska świadczył przywilej na dwa jarmarki rocznie, w terminach 20 lipca i 6 stycznia, nadany przez Zygmunta Augusta w 1571 r.³³ Kolejny przywilej tego typu wydał Władysław IV 2 marca 1633 r., zezwalając na dwa jarmarki, jeden w święto Ofiarowania Pańskiego (Matki Bożej Gromniczej, 2 lutego), a drugie na św. Michała

²⁷ Ta ostatnia trasa, pokrywająca się z dzisiejszą ul. Niemiga, rozdzielała się na dwa trakty: jeden południowo-zachodni na Kojdanów, a drugi północno-zachodni na Raków. В.Н. Денисов, *Площадь Свободы в Минске*, Минск 1985, s. 4.

²⁸ Р. Боровой, *Минские древности. «Старый город» средневекового Минска по письменным источникам*, „Гістарычна-археалагічны зборнік” 15 (2000), s. 128–131.

²⁹ В.Н. Денисов, *Площадь Свободы*, s. 3–4.

³⁰ A. Chmara, A. Jelski, *Mińsk*, s. 458–459.

³¹ Р. Баравы, *Менск*, s. 286.

³² *Беларускі Архіў*, т. 3: *Менскія акты Вып. 1 (XV–XVIII ст.)*, wyd. 3. Даўгяля, Мінск 1930, s. 5 (nr 5). Przywilej ten został zatwierdzony w 1552 r. przez Zygmunta Augusta. Tamże, s. 16–17 (nr 19).

³³ Tamże, s. 31–32 (nr 24).

(29 września)³⁴. U schyłku XVI w. Mińsk liczył około 4–5 tys. mieszkańców, stanowiąc jedno z największych miast królewskich na Litwie.

Na przełomie XVI i XVII stulecia społeczność miejska cechowała się zróżnicowaną strukturą zawodową. Najprężniej rozwijały się rzemiosła związane z obróbką metali. W 1591 r. spisano statut wspólnego cechu złotników, kowali, kotlarzy, mieczników, zegarmistrzów i nożowników, zatwierdzony rok później przez Zygmunta III³⁵. Z kolei w 1592 r. powstał cech krawiecki³⁶. W pierwszej połowie XVII w. powołano kolejne cechy: szewców (1609)³⁷, złotników (1615)³⁸, rymarzy (1634)³⁹, cyrulików (1635)⁴⁰ oraz garncarzy, murarzy i cieśli (1636)⁴¹. W trosce o ubogich i starszych mieszczanie fundowali szpitale⁴².

Znaczenie polityczne zawdzięczał Mińsk nie tylko sądom grodzkim i ziemskim, ale również kadencjom Trybunału Głównego Litewskiego, odbywającym się w latach 1581–1775 co drugi rok na przemian z Nowogródkiem. Dopiero po I rozbiorze miejsce obrad trybunału przeniesiono z Mińska i Nowogródka do Grodna w następstwie utracenia najbardziej wschodnich województw Wielkiego Księstwa.

Na przestrzeni wieków Mińsk był dotknięty licznymi klęskami. Szczególnie niespokojne były pierwsze dekady XVI stulecia. W 1505 r. miasto uległo zniszczeniu w wyniku najazdu tatarskiego. Z kolei w latach 1514 i 1519 było oblegane przez wojska moskiewskie pod wodzą Michała Glinńskiego⁴³. Po zakończeniu wojny litewsko-moskiewskiej (1512–1522) życie Mińska przebiegało relatywnie spokojnie przez ponad 130 lat. W przeciwieństwie do innych miast przy wschodniej granicy (Połock, Witebsk) nie był dotknięty przez działania wojenne podczas kolejnych konfliktów z państwem moskiewskim (1534–1537, 1558–1570, 1577–1582, 1632–1634). Niepokoje wewnętrzne również ominęły Mińsk, mimo że okolice miasta były zagrożone powstaniem Nalewajki w latach 1594–1596⁴⁴. Dzięki pokojowi

³⁴ Z tego przywileju wynika, że wcześniejszy przywilej nie były realizowany. Tamże, s. 127 (nr 85).

³⁵ Tamże, s. 48–57 (nr 36); s. 69–70 (nr 44). Jako ostatni wznowił ten przywilej Jan Kazimierz w 1664 r. Tamże, s. 212–215 (nr 153).

³⁶ Tamże, s. 68 (nr 43). Przywilej ten był wznowiony przez Władysława IV w 1636 r. Tamże, s. 155–156 (nr 97).

³⁷ Tamże, s. 98 (nr 62). Przywilej zatwierdził w 1634 r. Władysław IV. Tamże, s. 137–140 (nr 93).

³⁸ Tamże, s. 101–104 (nr 65).

³⁹ Tamże, s. 141–143 (nr 94).

⁴⁰ Tamże, s. 148–154 (nr 96).

⁴¹ Tamże, s. 157–161 (nr 98).

⁴² W latach 40. XVII w. mieszczanie Grzegorz Sawicz i Łukasz Boguszewicz Szyszko fundowali dwa szpitale – jeden bracki przy cerkwi św. Piotra i Pawła (1643), a drugi miejski (1645). Tamże, s. 164–165 (nr 102), 180–181 (nr 115).

⁴³ В.Н. Денисов, *Площадь Свободы*, s. 7.

⁴⁴ Zob. P. Łabędź, *Działania hetmana Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna” wymierzone przeciw powstaniu kozackiemu Semena Nalewajki na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1595–1596*, „Klio: Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 33/2 (2015), s. 51–72.

w Mińsku rozwinęło się budownictwo, o którym świadczą nie tylko liczne fundacje duchowne, ale i obiekty użyteczności publicznej, jak ratusz czy sukiennice (dwór gościnny)⁴⁵.

Głęboką cezurę w dziejach Mińska stanowi okupacja rosyjska, która trwała od lipca 1655 r. do lipca 1660 r. Usytuowany wzdłuż trasy łączącej Wilno z Moskwą Mińsk odgrywał dla Rosjan strategiczną rolę podczas wojny z Rzeczpospolitą. Dłatego ufortyfikowano zamek w 1656 r.⁴⁶ Podczas okupacji miastem zarządzali z ramienia cara Aleksego wojewodowie Fiodor Juriewicz Arseniew (1656), Wasyl Iwanowicz Jakowlew (1656–1658) i Bogdan Aladzin (1658)⁴⁷. Piętno na miasto odcisnęły też kolejne wojny: wielka wojna północna, podczas której Mińsk był okupowany przez wojska szwedzkie i rosyjskie, a także kampania napoleońska z 1812 r.

Częściej niż wojny nawiedzały miasto pożary. Miały one miejsce w latach 1433 lub 1434⁴⁸, 1505⁴⁹, 1547⁵⁰, 1552⁵¹, 1701⁵², 1708⁵³, 1737⁵⁴, 1738⁵⁵, 1742⁵⁶, 1765⁵⁷ 1778⁵⁸, 1797 i 1809⁵⁹. Odnotowano też epidemie dżumy⁶⁰ i powódzie⁶¹.

U schyłku XVI w. Mińsk pozostawał pod silnym wpływem prawosławia. Pod względem administracji kościelnej miasto podlegało w 1772 r. metropolii kijowskiej⁶². Cerkwie stanowiły pierwotnie architektoniczną dominantę miasta. W Mińsku funkcjonowało ponad dziesięć drewnianych cerkwi i cztery lub pięć monasterów⁶³. Dwa najważniejsze obiekty sakralne, dziś już nieistniejące, znajdowały się na przedmieściu Trojeckim. Były to cerkiew parafialna pw. Świętej Trójcy, która

⁴⁵ В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 50–51, 213.

⁴⁶ Tamże, s. 26.

⁴⁷ *Беларускі Архіў*, passim; А. Барсуков, *Списки городовых воевод и других лиц воеводского управления Московского Государства XVII столетия*, Санкт-Петербург 1902, s. 137.

⁴⁸ Miasto było niszczone podczas wojny domowej między Zygmuntem Kiejstutowiczem a Świdrygiełłą. В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 24.

⁴⁹ Tatarzy oblegali zamek, lecz go nie zdobyli. Tamże, s. 26.

⁵⁰ Tamże, s. 26.

⁵¹ Tamże, s. 24.

⁵² Hist. Resid. Minscensis 1701, ARSI, Litwania 44, k. 347v.

⁵³ Hist. Resid. Minscensis 1708, ARSI, Litwania 45, k. 33r.

⁵⁴ Pożar wybuchł 24 czerwca na wschodzie Nowego Rynku. Hist. Coll. Minscensis 1737, ARSI, Litwania 49, k. 176v.

⁵⁵ Pożar zniszczył klasztor bernardynów. Hist. Coll. Minscensis 1738, tamże, k. 178r.

⁵⁶ Hist. Coll. Minscensis 1742, tamże, k. 266r–v.

⁵⁷ Hist. Coll. Minscensis 1765, ARSI, Litwania 55, k. 41v.

⁵⁸ Podczas tego pożaru uległ zniszczeniu zamek. В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 27.

⁵⁹ Zniszczył przedmieście Trojeckie. Tamże, s. 210.

⁶⁰ Takie epidemie miały miejsce w 1692 i w 1710 r. Hist. Resid. Minscensis 1691–1692, ARSI, Litwania 43, k. 121v; Hist. Resid. Minscensis 1710, Litwania 45, k. 36v.

⁶¹ Historia Coll. Minscensis 1735, Litwania 49, k. 46r.

⁶² W. Kołbuk, *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1998, s. 339.

⁶³ Р. Баравы, *Менск*, s. 287.

właśnie nadała nazwę tej części miasta, po południowo-zachodniej stronie góry Trojeckiej⁶⁴, oraz dalej wysunięta na północny wschód cerkiew pw. Wniebowstąpienia Pańskiego (Woznesieńska) z monasterem. Tą drugą opiekowała się szczególnie Helena, córka wielkiego księcia moskiewskiego Iwana III i żona Aleksandra Jagiellończyka, która poszerzyła uposażenie monasteru o dobra Trościaniec i przyczyniła się do nadania mu statusu archimandrii⁶⁵. Na prawym brzegu Świsłoczy, na terenie zamku, stała cerkiew zamkowa pw. Narodzin NMP⁶⁶. Szesnastowieczne źródła wspominają ponadto o istnieniu kilku innych cerkwi. Dwie z nich znajdowały się na górze Trojeckiej: były to cerkiew św. św. Borysa i Gleba oraz cerkiew św. Michała Archanioła⁶⁷. Przy Nowym Rynku, w miejscu gdzie później powstał bazyliński kompleks klasztorny, stała cerkiew pw. Ducha Świętego⁶⁸. Centralną lokalizację miała też cerkiew pw. św. św. Kosmy i Damiana z monasterem i szkołą⁶⁹. Na Tatarskim Końcu z kolei znajdowały się trzy cerkwie: św. Mikołaja z monasterem, św. Paraskiewy Piątnicy i św. Jerzego. Ta ostatnia, doszczętnie zniszczona w czasie okupacji moskiewskiej, została odbudowana dopiero w XVIII w.⁷⁰ Podobny los spotkał dwie cerkwie o niepewnej lokalizacji: jedna pw. św. Eufrozyny Połockiej, a druga pw. Narodzenia św. Jana Chrzciciela, które również przestały istnieć w połowie XVII stulecia⁷¹. Z czasem wpływy prawosławia ulegały ograniczeniu. Świadczy o tym m.in. fakt, że w 1673 r. jego wyznawcy (podobnie jak protestanci) zostali pozbawieni prawa zasiadania w radzie miejskiej na mocy postanowienia króla Michała Korybuta⁷².

⁶⁴ Р. Баравы, *Менскія цэрквы*, w: WKLE, s. 299.

⁶⁵ Tamże, s. 299. W niektórych opracowaniach Helena jest czasem podana jako fundatorka. Jednak świątynia istniała już przed 1502 r., a najwyżej księżna mogła przyczynić się do jej odbudowy. Ю.М. Мікульскі, *Miscellanea з архіўных і бібліятэчных сховішчаў (XIV–XVII стст.)*, cz. II: *Найдаўнейшыя менскія граматы з архіва былога Узвзнясенскага манастыра (1478–1502 гг.)*, „Беларуская даўніна” 1 (2014), s. 132–144.

⁶⁶ Cerkiew była początkowo drewniana, a po 1635 r. została wymurowana. В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 31.

⁶⁷ Р. Баравы, *Менскія цэрквы*, s. 299. W miejscu tej ostatniej po okupacji moskiewskiej starosta miński Andrzej Kazimierz Zawisza zbudował stajnię. *Візіты уніяцкіх цэркваў Мінскага і Навагрудскага сабораў 1680–1682 гг.: Зборнік дакументаў*, wyd. Д.В. Лісейчыкаў, Мінск 2009, s. 33.

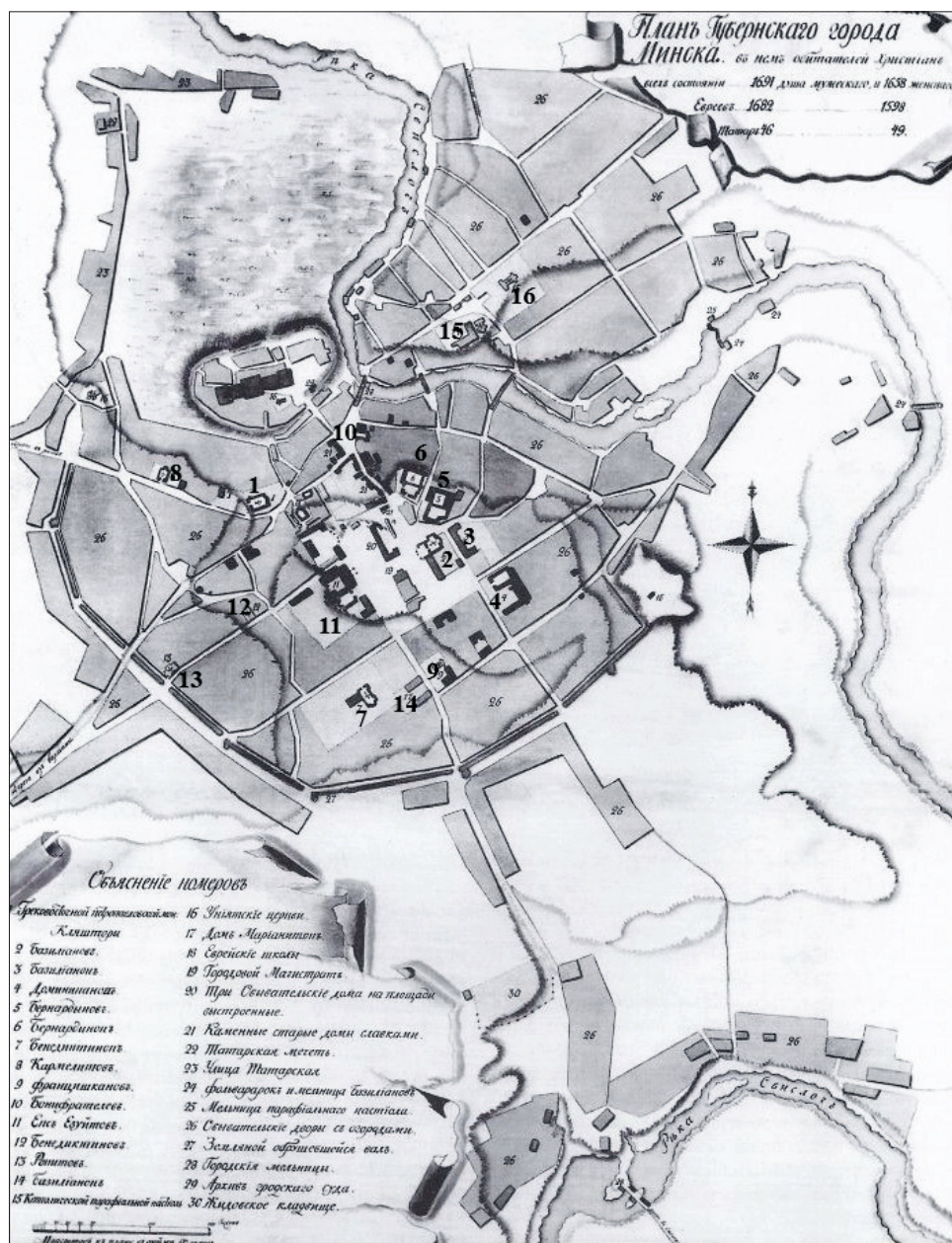
⁶⁸ Р. Баравы, *Менскія цэрквы*, s. 299.

⁶⁹ W tej części miasta powstał później klasztor bernardynek. Tamże, s. 299–300.

⁷⁰ Tamże, s. 299; *Візіты уніяцкіх цэркваў*, s. 33.

⁷¹ Р. Баравы, *Менскія цэрквы*, s. 300.

⁷² Owo postanowienie zakazywało ponadto odbywania przez prawosławnych procesji publicznych w mieście. T. Kempa, *Tolerancja i nietolerancja religijna w Wilnie oraz innych miastach Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVII wieku. Stan badań i postulaty*, w: *Jednostka, rodzina i struktury społeczne w perspektywie historycznej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Cezaremu Kukli z okazji 45-lecia pracy naukowej*, red. P. Łozowski, R. Poniat, Białystok 2022, s. 591.

3. Plan Mińska z końca XVIII w. (ze zbiorów Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Petersburgu)

Źródło: Ю.В. Чантурия, *Градостроительное искусство Беларуси второй половины XVI – первой половины XIX в. Средневековое наследие. Ренессанс. Барокко. Классицизм*, Минск 2005, s. 126.

Obiekty sakralne: 1) monaster prawosławny pw. św. Piotra i Pawła, 2) monaster bazylianów, 3) monaster bazyliank, 4) klasztor dominikanów, 5) klasztor bernardynów, 6) klasztor bernardynek, 7) klasztor benedyktynek, 8) klasztor karmelitów, 9) klasztor franciszkanów, 10) klasztor i szpital bonifratrów, 11) kolegium jezuickie, 12) klasztor benedyktynów, 13) klasztor rochitów, 14) dom mariawitek, 15) cerkiew pw. Świętej Trójcy i klasztor bazyliank, 16) kościół parafialny.

W obliczu wyraźnej dominacji prawosławia obecność katolików pozostawała do końca XVI w. znikoma. Pod względem administracji Kościoła rzymskokatolickiego Mińsk należał do powołanej w 1388 r. diecezji wileńskiej, w ramach której stanowił siedzibę dekanatu. Po III rozbiorze przynależność miasta do diecezji zmieniała się kilkakrotnie. W 1798 r. Mińsk stał się stolicą nowo utworzonego biskupstwa. Po jego zniesieniu w 1869 r. wrócił w skład diecezji wileńskiej. W 1917 r. papież Benedykt XV przywrócił diecezję mińską, której terytorium zostało podzielone w wyniku traktatu ryskiego. Na ziemiach należących do II Rzeczypospolitej Stolica Apostolska powołała w 1925 r. diecezję pińską. Sprawowanie zwierzchności duchownej na terytorium pozostałym pod władzą radziecką było natomiast najpierw utrudnione, a potem wręcz uniemożliwione przez bolszewików. Doświadczył tego jako pierwszy biskup Zygmunt Łoziński, który przebywał w areszcie już w latach 1920–1925⁷³. Podobny los spotkał powołany w 1926 r. administrator diecezji mińskiej i mohylewskiej Boļeslavs Sloskāns, który był internowany w łagrach radzieckich w latach 1930–1933, a po uwolnieniu opuścił ZSRR⁷⁴. Dopiero w 1989 r. zamianowano nowego administratora diecezji w osobie Tadeusza Kondruszewicza. Dwa lata później papież Jan Paweł II erygował archidiecezję mińsko-mohylewską.

Do początku XVII stulecia jedyną świątynią katolicką w mieście była fara pw. Wniebowzięcia NMP przy północno-wschodnim rogu rynku przedmieścia Trojeckiego. Istnienie fary jest udokumentowane od początku XVI w., choć lokalna tradycja przypisywała jej fundację Władysławowi Jagiell⁷⁵. Zgodnie z inwentarzami z 1632 i 1636 r. był to kościół drewniany na kamiennym podmurowaniu⁷⁶. W środku znajdowały się trzy ołtarze. Obok kościoła stały dzwonnica, plebania i szkoła. Wyposażenie fary tworzyły folwark Czuryłowicze (albo Plebaniec), kilka domów w mieście, młyn nad Świsłoczą i karczma. W 1716 r. (lub w 1720 r. według innych źródeł) z inicjatywy sufragana białoruskiego Karola Piotra Pancerzyńskiego zbudowano nowy drewniany kościół na planie krzyża łacińskiego, z czteroma kaplicami, kopułą i fasadą obramowaną dwiema bocznymi wieżami⁷⁷. Dookoła kościoła znajdował się cmentarz parafialny. W kościele znajdowało się pięć ołtarzy. W głównym widniał obraz Trójcy Świętej, u boku którego stały statuy św. Piotra i św. Pawła. W 1745 r. na chórze zamontowano

⁷³ Zob. D. Szpoper, *Diecezja mińska pod rządami biskupa Zygmunta Łozińskiego*, w: *Kościół a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim. Źródła i stan badań*, red. M. Kietliński, K. Sychowicz, W. Śleszyński, Białystok 2005, s. 232–249; K. Irek, *Zygmunt Łoziński. Opowieść o świecie, którego już nie ma*, Sandomierz 2019.

⁷⁴ Zob. M. Pellegrino, *L'esperienza di Mons. Boļeslavs Sloskāns nella Russia sovietica attraverso le sue memorie di prigionia (1927–1933)*, „Textus et Studia” 1/2(17/18) (2019), s. 7–34.

⁷⁵ У. Дзянісаў, *Менскі фарны касцёл*, w: WKLE, s. 298–299; T.M. Trajdos, *Polityka króla Władysława II Jagiellły wobec Kościoła katolickiego na ziemiach ruskich Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne” 141/2 (2014), s. 316.

⁷⁶ У. Дзянісаў, *Менскі фарны касцёл*, s. 298.

⁷⁷ I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska około 1830 r.*, t. 1: *Struktury parafialne*, oprac. M. Radwan, Lublin 1998, s. 21.

organy. Od 1709 r. przy kościele działało bractwo Dobrej Śmierci. W 1809 r. kościół spłonął. Nabożeństwo przeniesiono do kościoła pojezuickiego, pełniącego funkcję katedry⁷⁸. Obecnie w miejscu fary znajduje się plac przy teatrze operowym⁷⁹.

W drugiej połowie XVI w. Mińsk znalazł się w kręgu oddziaływania reformacji. Od 1596 r. w mieście działał zbor ewangelicko-reformowany, powstały dzięki darowiznie domu z ogrodem przy ul. Juriewskiej (dziś Rakowskiej) przez starostę rzeczywistego Jarosza Żyżemskiego⁸⁰. Pod względem administracyjnym należał pierwotnie do dystryktu mińskiego Jednoty Litewskiej, a od 1627 r. do nowogródzkiego⁸¹. Zbor mieścił się przy południowo-wschodnim rogu Nowego Rynku, przy ul. Zborowej (dziś Internacjonalnej). Nie mając wpływowego patrona, opierał się przede wszystkim na darowiznach miejscowej szlachty. W 1617 r. podjęto starania o zakup folwarku na utrzymanie ministra. Dziesięć lat później rozpoczęto budowę murowanej świątyni⁸². Ze względu na liczną obecność szlachty synod Jednoty Litewskiej postanowił w 1623 r. o sprowadzaniu kaznodziejów z Lubcza, Iszkołdzi i Słucka⁸³. Istnieniu zboru ewangelicko-reformowanego w Mińsku położyła kres okupacja moskiewska, podczas której świątynia uległa zniszczeniu. W 1670 r. podczas synodu Jednoty Litewskiej rozważano jej odbudowę, która jednak nie została podjęta⁸⁴.

Mozaikę wyznaniową miasta współtworzyli też Żydzi i Tatarzy. Murowana synagoga powstała na przełomie XVI i XVII w. na rogu ul. Szkolnej i Niemiskiej⁸⁵. W tym samym okresie budowano meczet na Tatarskim Końcu. Nad powstaniem tego obiektu ubolewał w 1604 r. metropolita kijowski Hipacy Pocij, twierdząc, że stanął on w miejscu dawnej cerkwi św. Paraskiewy⁸⁶.

Sytuacja wyznaniowa zaczęła zmieniać się na korzyść katolicyzmu po zawarciu unii brzeskiej (1596). W Mińsku ważną rolę w jej szerzeniu odgrywali bazylianie, którzy w 1613 r. przejęli cerkiew Wniebowstąpienia Pańskiego. W 1616 r. archimandryta

⁷⁸ У. Дзянісаў, *Менскі фарны касцёл*, s. 299.

⁷⁹ В. Корбут, *Мінск. Спадчына сталіцы Беларусі. 1918–2018*, Мінск 2017, s. 105.

⁸⁰ Л. Іванова, *Менскі калвінскі збор*, w: WKLE, s. 291; H. Merczyng, *Zbory i senatorowie proteſtancy w dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1904, s. 91.

⁸¹ H. Wisner, *Rzeczpospolita Wazów III. Sławne Państwo, Wielkie Księstwo Litewskie*, Warszawa 2008, s. 89.

⁸² Cegły i wapno dał Krzysztof Radziwiłł w 1627 r. Л. Іванова, *Менскі калвінскі збор*, s. 291.

⁸³ *Akta synodów prowincjonalnych Jednoty Litewskiej: 1611–1625*, Warszawa 1915 (Zbiór Pomników Reformacji Kościoła Polskiego i Litewskiego = Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuaniae, Serja 4, z. 2), s. 78–79.

⁸⁴ Według Henryka Merczynga w 1671 r. był jeszcze stały kaznodzieja. 13 lat później musiał dojeżdżać spoza Mińska. H. Merczyng, *Zbory i senatorowie*, s. 91.

⁸⁵ З.С. Пазняк, *Рэха даўняга часу: Кн. для вучняў*, Мінск 1985, s. 111; А. Трусаў, *Беларускія синагогі*, „Беларуская мінуўшчына” 3 (1996), https://knihi.com/Aleh_Trusau/Bielaruskija_sinahohi.html (ostatni dostęp: 30.04.2024).

⁸⁶ Т. Кемпа, *Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku*, Toruń 2016, s. 574; H. Pocij do L. Sapiehy, Mińsk, 9 XII 1604, w: *Archiwum Domu Sapiehów = Archiwum domus Sapiehanae*, t. 1: *Listy z lat 1575–1606*, oprac. A. Prochaska, Lwów 1892, s. 439 (nr 538).

Atanazy Pakosta, późniejszy biskup chełmski, otworzył monaster przy wschodniej pierzei Nowego Rynku, naprzeciwko ratusza, przy zbudowanej przed 1598 r. drewnianej cerkwi pw. Ducha Świętego⁸⁷. Na tyłach tego obiektu powstał klasztor żeński bazylianek z fundacji metropolity Anastazego Antoniego Sielawy⁸⁸. Bazyliański kompleks klasztorny przy rynku stał się głównym ośrodkiem unii w Mińsku. Przyczyniła się do tego decyzja metropolity Jozafata Welamina Rutskiego, który w 1616 r. zezwolił na przeniesienie słynącej łaskami ikony Matki Bożej z cerkwi zamkowej do cerkwi Świętego Ducha⁸⁹. W 1633 r. otwarto przy monasterze szkołę średnią, w której uczono obok języków cerkiewno-słowiańskiego i starobiałoruskiego również greki, łaciny i języka polskiego⁹⁰. Budowę murowanej cerkwi rozpoczęto dopiero po 1636 r., po nabyciu kolejnej parceli przy rynku⁹¹. Na tym gruncie powstała cerkiew jednonawowa z pięciokątną absydą, bez wieży⁹². W 1795 r. kompleks bazyliański został przekazany mnichom prawosławnym z monasteru pietropawłowskiego. Odtąd dawna cerkiew Świętego Ducha służyła jako sobór katedralny pw. św. Piotra i Pawła⁹³. W gmachach klasztornych mieściły się rezydencja biskupa prawosławnego i gimnazjum gubernialne, dla którego w 1801 r. dobudowano salę teatralną⁹⁴. Gruntownej przebudowie poddawano kompleks po raz pierwszy w latach 40. XIX w., gdy naprawiono szkody wyrządzone przez pożar w 1835 r. Kolejna przebudowa miała miejsce w 1893 r. Wtedy stworzono nową fasadę soboru, nawiązującą do moskiewskich wzorców architektonicznych⁹⁵. W 1936 r. cerkiew została zamknięta przez władze radzieckie, które postanowiły o jej rozbiórce. Mury były jednak tak mocne, że mimo dwukrotnych prób nie udało się jej wysadzić w powietrze⁹⁶. W miejscu dawnego klasztoru bazylianów stoi dziś XIX-wieczny trzykondygnacyjny gmach wzdłuż pierzei rynku na południowym wschodzie cerkwi. Tylny korpus, przysługujący kiedyś bazyliankom, stoi natomiast do dziś przy ul. Engelsa 1. W 1979 r. planowano rekonstrukcję cerkwi pw. Ducha Świętego, którą przeprowadzono w latach 2009–2011⁹⁷. Jej fasadę przywrócono do stanu z czasów I Rzeczypospolitej. Obecnie cerkiew służy jako sala koncertowa.

⁸⁷ У. Дзянісаў, Л. Іванова, В. Кукуня, *Менскі Святадухаўскі манастыр базыльян*, w: WKLE, s. 297–298; В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 68. W latach 30. XVII w. cerkiew wymurowano. *Беларускі Архіў*, s. 137 (nr 92).

⁸⁸ У. Дзянісаў, Л. Іванова, *Менскі Святадухаўскі манастыр базыльян*, w: WKLE, s. 298; *Беларускі Архіў*, s. 162 (nr 99), 169 (nr 108).

⁸⁹ А. Ярошэвіч, *Менскі абраз Маці Божай*, w: WKLE, s. 290; D. Wereda, *Miejsca kultu maryjnego w litewskiej prowincji bazylianów w XVII–XVIII wieku*, „Saeculum Christianum” 30/2 (2023), s. 196.

⁹⁰ В.Н. Денисов, *Площадь Свободы*, s. 46.

⁹¹ Тамże, s. 40.

⁹² Тамże, s. 44.

⁹³ В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 70.

⁹⁴ В.Н. Денисов, *Площадь Свободы*, s. 46; В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 75–76.

⁹⁵ В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 71.

⁹⁶ Тамże, s. 73.

⁹⁷ Тамże, s. 74.

Ze względu na przesunięcie się centrum życia ekonomicznego miasta z lewego na prawy brzeg Świsłoczy obiekty sakralne na przedmieściu Trojeckim odgrywały w XVII w. drugorzędną rolę. Cerkiew pw. Wniebowstąpienia Pańskiego wymurowano w 1620 r. z inicjatywy burmistrza Andrzeja Maślanki. W 1635 r. monaster został połączony z tym przy cerkwi Świętego Ducha⁹⁸, a z czasem popadał w ruinę. W 1675 r. kongregacja bazylikańska w Żyrowicach podjęła decyzję skasowania archimandrii⁹⁹. Na przełomie XVII i XVIII w. monaster przestał funkcjonować. Na jego ruinach powstały w latach 1867–1870 żeńskie seminarium duchowne i nowa cerkiew pw. Wniebowstąpienia Pańskiego (znana też jako „biała cerkiew”)¹⁰⁰. Na tym gruncie wybudowano po II wojnie światowej gmach białoruskiego Ministerstwa Obrony¹⁰¹.

W połowie lat 30. XVII w. bazylianki osiedliły się na przedmieściu Trojeckim. Ich monaster powstał przy cerkwi parafialnej pw. Świętej Trójcy w 1635 r. dzięki fundacji Maryny z Jacyniczów Wiażewiczowej, żony pisarza ziemskiego mińskiego Mikołaja Wiażewicza¹⁰². Place pod budowę monasteru podarował metropolita Antoni Sielawa w 1637 r. Wizytacje z końca XVIII w. opisują bogato wyposażoną cerkiew drewnianą z murowanym ołtarzem wielkim oraz czterema bocznymi ołtarzami drewnianymi. W chórze znajdowały się organy. W miejscu dawnego monasteru żeńskiego stoi dziś neoklasycystyczny gmach klasztorny wzniesiony w latach 1799–1800 według projektu Fiodora Kramera (plac Starotrojecki 1). Częściowo uszkodzony w wyniku pożaru z 1809 r. zespół klasztorny był wyremontowany pod kierunkiem architekta Michała Czechowskiego¹⁰³. Po zamknięciu placówki zakonnej w 1834 r. gmach służył jako szpital miejski. Obecnie mieści się w nim luksusowy hotel.

Przejęcie wszystkich cerkwi w mieście przez unitów już w początkach XVII w. nakłoniło wyznawców prawosławia do budowy nowej świątyni. Ponieważ w miastach królewskich zakładanie obiektów sakralnych na gruntach podległych magistratowi miejskiemu było uzależnione od zgody króla, której nie sposób było uzyskać od władcy sprzyjającego unii, jakim był właśnie Zygmunt III, to z inicjatywą nowej fundacji wystąpiła szlachta, a szczególnie przedstawiciele rodów Ogińskich i Stetkiewi-

⁹⁸ А. Ярошэвіч, *Менскі Узнясенскі манастыр*, w: WKLE, s. 298.

⁹⁹ W istocie owa kwestia była bardziej złożona. Z jednej strony bazylianie sprzeciwiali się istnieniu archimandrii, którą uważali za uwłaczającą autonomii zakonu. Z drugiej król i magnaci dążyli do zachowania tej instytucji, która władcom zapewniała wpływ na nominację bazylikańskich dostojników, świeckim patronom – możliwość promowania klientów. I. Skoczylas, *Nowe źródło do dziejów synodu zamojskiego cerkwi unickiej: bazylikański Diariusz protoarchimandryty Antoniego Zawadzkiego* (25 sierpnia – 18 września 1720), „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 118 (2022), s. 384. Pretendentem do archimandrii słuckiej był w latach 10. i 20. XVIII w. Augustyn Łubieniecki, który otrzymał nominację od Michała Serwacego Wiśniowieckiego bez wiedzy władz zakonnych. Tamże, s. 387.

¹⁰⁰ А. Ярошэвіч, *Менскі Узнясенскі манастыр*, s. 298.

¹⁰¹ В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1918–2018*, s. 195.

¹⁰² У. Дзянісаў, *Менскі Троіцкі манастыр*, w: WKLE, s. 298.

¹⁰³ В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 84.

czów, którzy podarowali grunty szlacheckie pod cerkiew i klasztor¹⁰⁴. Dzięki ofiarom 52 przedstawicieli szlachty i mieszczaństwa w 1613 r. wzniesiono w tym miejscu drewnianą cerkiew pw. św. Piotra i Pawła z monasterem męskim¹⁰⁵. Znaczenie tej placówki, powstałej w odpowiedzi na unię brzeską, wyraźnie wykraczało poza miasto, ponieważ zasięg jej oddziaływania obejmował całe Wielkie Księstwo Litewskie. W 1624 r. prawosławny metropolita kijowski Hiob Borecki wydał zgodę na otwarcie klasztoru żeńskiego, co 11 lat później zatwierdził jego następca Piotr Mohyła¹⁰⁶. Formalnie placówka zakonna była podporządkowana monasterowi pw. Ducha Świętego w Wilnie¹⁰⁷. 18 marca 1633 r. Władysław IV zrównał prawa bractwa przy monasterze pietropawłowskiemu do wileńskiego odpowiednika, zezwalając m.in. na prowadzenie przez nie drukarni¹⁰⁸. Poprawienie sytuacji wyznawców prawosławia po śmierci Zygmunta III pozwoliło na budowę murowanej cerkwi. Powstała wtedy świątynia trójnawowa, sześcioprzęsłowa z pięciokątną absydą i fasadą obramowaną dwiema wieżami¹⁰⁹. Jako jedyna świątynia prawosławna w Mińsku, cerkiew św. Piotra i Pawła była solą w oku dla katolików. Nie mogła jednak zostać odebrana wiernym, ponieważ powstała na gruntach szlacheckich¹¹⁰. W połowie XVIII w. stan cerkwi i monasteru św. Piotra i Pawła był coraz gorszy, ponieważ zabudowania mocno ucierpiały podczas pożaru w 1742 r. Dopiero w 1793 r. na skutek powołania mińskiej eparchii prawosławnej rozpoczął się remont finansowany przez władze carskie¹¹¹. Na cześć carowej zmieniono wezwanie cerkwi na św. Katarzyny. Monaster natomiast zamknięto w 1795 r., a jego mieszkańcy przenieśli się do kompleksu bazylikańskiego przy rynku. Cerkiew św. Katarzyny była znacznie przebudowywana w latach 1871–1872¹¹². W 1933 r. została przemieniona na skład. Nabożeństwo wznowiono dopiero podczas okupacji niemieckiej. Po wojnie cerkiew ponownie zamknięto i wykorzystano jako magazyn archiwalny. W latach 1972–1979 przeprowadzono remont, w wyniku któ-

¹⁰⁴ T. Kempa, *Fundacje monasterów prawosławnych w Rzeczypospolitej w pierwszej połowie XVII wieku*, w: *Życie monastyczne w Rzeczypospolitej*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik, Białystok 2001, s. 82–83. Na temat tych rodzin zob. T. Kempa, *Kariery przedstawicieli prawosławnych rodów Ogińskich i Stetkiewiczów w XVII wieku – podobieństwa i różnice awansu społecznego, ekonomicznego i politycznego*, w: *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII w.*, red. J. Urwanowicz, przy współudziale E. Dubas-Urwanowicz i P. Guzowskiego, Białystok 2003, s. 345–368.

¹⁰⁵ Р. Баравы, *Менскі Пётрапаўлаўскі манастыр*, w: WKLE, s. 296; В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 59.

¹⁰⁶ Р. Баравы, *Менскі Пётрапаўлаўскі манастыр*, s. 297.

¹⁰⁷ T. Kempa, *Konflikty wyznaniowe*, s. 364, 383.

¹⁰⁸ *Беларускі Аpxiй*, s. 132–133 (nr 89). Nie wiadomo jednak, czy drukarnia została rzeczywiście otwarta. *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, z. 5: *Wielkie Księstwo Litewskie*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski, Wrocław – Kraków 1959, s. 168.

¹⁰⁹ Р. Баравы, *Менскі Пётрапаўлаўскі манастыр*, s. 297.

¹¹⁰ W 1691 r. kompleks wytrzymał nawet trzydniowe oblężenie katolików i unitów. В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 59, 62.

¹¹¹ Tamże, s. 63.

¹¹² Tamże, s. 63–64.

rego cerkiew odzyskała wygląd XVIII-wieczny¹¹³. Od 1991 r. ponownie odbywa się w niej liturgia.

Na początku XVII w. zaczęły osiedlać się w Mińsku zakony rzymskokatolickie, co stopniowo przyczyniało się do zmiany wyznaniowej panoramy miasta, dotąd zdominowanego przez obrządek wschodni. Najbardziej atrakcyjne działki były usytuowane w pobliżu Nowego Rynku. Z czasem klasztory pojawiały się też w innych dzielnicach miasta. Do 1773 r. powstało w Mińsku aż 11 klasztorów rzymskokatolickich, w tym osiem męskich i trzy żeńskie. Przybycie jezuitów poprzedzili dominikanie (1605), bernardyni (1624), bernardynki (1633) i benedyktynki (1633). Z kolei po jezuitach osiedlili się w Mińsku franciszkanie (1680), bonifratrzy (1700), benedyktyni (1700), karmelici (1703), rochici (1752) i mariawitki (1771).

Jako pierwsi przybyli do Mińska dominikanie, w 1605 r., dzięki fundacji Zofii z Wołłowiczów 1. voto Zawiszyny, 2. voto Słuszczyń, wdowie po wojewodzie wendeńskim Krzysztofie Słuszcze¹¹⁴. Murowany klasztor z kościołem pw. św. Tomasza z Akwinu znajdował się przy południowo-wschodnim rogu Nowego Rynku (obecnie ul. Engelsa i Internacjonalna)¹¹⁵. Placę pod budowę murowanego kościoła i klasztoru podarował wojewoda miński Piotr Tyszkiewicz w 1615 r.¹¹⁶ Budowa rozpoczęła się w 1622 r. Powstał okazały kościół trójnawowy, sześcioprzęsłowy, z dwiema bocznymi kaplicami. W środku znajdowało się aż 13 drewnianych ołtarzy¹¹⁷. Przy kościele dominikańskim działały liczne bractwa: m.in. Różańca, milicji anielskiej św. Tomasza z Akwinu¹¹⁸ i św. Judy Tadeusza¹¹⁹. W poprzek kościoła, na wysokości prezbiterium, położony był dwukondygnacyjny budynek klasztorny. W 1657 r., podczas okupacji moskiewskiej, wojewoda Wasyl Jakowlew uważał kompleks dominikański za cenny punkt obronny z powodu bliskości do wałów miejskich¹²⁰. Z kolei Paweł Tołstoj, przejeżdżający przez Mińsk w 1697 r., zachwycał się organami kościoła dominikańskiego¹²¹. Klasztor był przebudowywany w pierwszej dekadzie XVIII w., a następnie w latach 80. tegoż stulecia. Po II rozbiorze dominikanie mińscy utrzymywali i wychowywali sześciu ubogich szlachciców¹²². W 1798 r. nuncjusz Wawrzyniec Litta wyznaczył część klasztoru na rezydencję ordynariusza nowo powstałej diecezji mińskiej¹²³. Po skasowaniu klaszto-

¹¹³ Tamże, s. 64.

¹¹⁴ У. Дзянісаў, *Менскі кляштар дамініканцаў*, w: WKLE, s. 294; В.Н. Денисов, *Площадь Свободы*, s. 34.

¹¹⁵ В.Н. Денисов, *Площадь Свободы*, s. 35–36.

¹¹⁶ Tamże, s. 34.

¹¹⁷ I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska około 1830 roku*, t. 2: *Struktury zakonne*, oprac. M. Radwan, Lublin 1998, s. 43–44.

¹¹⁸ „Kurier Polski” 1740, nr 189 (z Mińska, 18 VI 1740).

¹¹⁹ „Kurier Polski” 1760, nr 3: *Addyament do gazet* (z Mińska, 27 X 1760).

¹²⁰ В.Н. Денисов, *Площадь Свободы*, 34.

¹²¹ Tamże, s. 35. Miały one 24 głosy. I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska*, t. 2, s. 44.

¹²² Р.У. Зянюк, *Навучальныя ўстановы рымска-каталіцкай царквы ў Беларусі (1772–1914 гг.)*, Мінск 2017, s. 283.

¹²³ В.Н. Денисов, *Площадь Свободы*, s. 38.

ru dominikańskiego (1832) świątynia przyjęła funkcję drugiego kościoła parafialnego obok katedry mieszczącej się w kościele pojezuickim¹²⁴. W gmachu klasztorным umieszczono natomiast w 1845 r. rzymskokatolickie seminarium duchowne. Po likwidacji diecezji mińskiej klasztor poddominikański został zamieniony na koszary, a kościół na cerkiew¹²⁵. Pozostałości kompleksu po zniszczeniach wojennych zostały wyburzone w 1950 r. W jego miejscu stoi obecnie Pałac Republiki¹²⁶.

Przy północno-wschodnim rogu Nowego Rynku powstał klasztor bernardynów z kościołem św. Józefa, ufundowany w 1624 r. przez starostę krasnosielskiego Andrzeja Kęsowskiego¹²⁷. Fundacja została potwierdzona w 1625 r. przez Zygmunta III, który ją poszerzył nadaniem sąsiednich placów między rynkiem a ul. Żywicką. W 1628 r. biskup wileński Eustachy Wołłowicz wyraził zgodę na fundację. Dziesięć lat później ukończono budowlę drewnianego kościoła i klasztoru, które spłonęły w 1644 r.¹²⁸ Drugą budowlę, tym razem murowaną, wzniesiono za zgodą biskupa Abrahama Wojny. Kościół został ukończony w 1652 r.¹²⁹ W odróżnieniu od klasztoru dominikańskiego, bernardyński został poważnie uszkodzony podczas okupacji moskiewskiej. Działalność budowlaną wznowiono dopiero w 1676 r., gdy z fundacji marszałka wielkiego litewskiego Krzysztofa Zawiszy (zm. 1670) wzniesiono murowaną kaplicę¹³⁰. W 1697 r. Paweł Tołstoj odnotował istnienie niewielkiej murowanej świątyni. Zniszczony przez pożar w 1738 r. kościół był odbudowany w 1752 r. Wówczas prawdopodobnie otrzymał strukturę trójnawowej, sześcioprzęsłowej bazyliki bez wieży¹³¹. Klasztor znajdował się po północno-zachodniej stronie kościoła. Przy kościele działały bractwa św. Anny i Niepokalanego Poczęcia NMP¹³². Po II rozbiorze bernardyni prowadzili szkołę, która w 1819 r. liczyła 88 uczniów. Utrzymywano ponadto ośmioro sierot szlacheckiego pochodzenia¹³³. W 1864 r. klasztor został skasowany i przeznaczony na koszary i więzienie dla powstańców styczniowych. Kościół był natomiast wykorzystywany przez kilka lat jako cerkiew, a następnie w 1872 r. został przemieniony w archiwum. Obecnie w dawnym gmachu klasztorным mieści się hotel, podczas gdy kościół stanowi siedzibę Białoruskiego Państwowego Archiwum-Muzeum Literatury i Sztuki¹³⁴.

W bezpośrednim sąsiedztwie bernardynów powstał klasztor bernardynek z kościołem pw. Nawiedzenia NMP, ufundowany w 1633 r. przez wojewodę trockiego Alek-

¹²⁴ I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska*, t. 2, s. 46.

¹²⁵ *Opisy parafii diecezji wileńskiej z 1784 r.*, t. 2: *Dekanat miński*, oprac. J. Maroszek, M. Maroszek, Białystok 2009, s. 8.

¹²⁶ В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1918–2018*, s. 377.

¹²⁷ У. Дзянісаў, *Менскі кляштар бернардзінцаў*, w: WKLE, s. 293–294; *Opisy parafii*, s. 8–9.

¹²⁸ W. Murawiec, *Mińsk*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H.E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 221.

¹²⁹ В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 105.

¹³⁰ Tamże.

¹³¹ В.Н. Денисов, *Площадь Свободы*, s. 49; I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska*, t. 2, s. 95–96.

¹³² В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 113.

¹³³ Р.У. Зянюк, *Навучальныя ўстановы*, s. 282.

¹³⁴ В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 109, 113.

sandra Słuszkę¹³⁵. Murowany kościół budowano od 1642 r. Został konsekrowany przez sufragana białoruskiego Mikołaja Słupskiego w 1687 r. Po pożarze z 1741 r. kościół otrzymał formę zbliżoną do współczesnej: trójnawowej sześcioprzęsłowej bazyliki z okazałą fasadą obramowaną dwiema bocznymi wieżami¹³⁶. W 1853 r. klasztor został skasowany. Jego pomieszczenia zajęli członkowie męskiego prawosławnego seminarium duchownego, które przeniesiono ze Słucka¹³⁷. W 1870 r. otwarto prawosławny monaster męski pw. Ducha Świętego¹³⁸. Kościół przemieniono na cerkiew prawosławną pw. Cyryla i Metodego w 1860 r., a następnie Ducha Świętego (od 1870 r.)¹³⁹. Na przełomie lat 20. i 30. XX w. świątynia została zamknięta przez władze radzieckie. Nabożeństwa wznowiono w czasie okupacji niemieckiej. W 1945 r. przeniesiono tu ikonę Matki Boskiej z cerkwi pw. św. Piotra i Pawła¹⁴⁰. Po II wojnie światowej sobór Świętego Ducha był jedyną czynną świątynią prawosławną w Mińsku. Obecnie stanowi siedzibę egzarchatu białoruskiej Cerkwi prawosławnej, do której należą również gmachy poklasztorne¹⁴¹.

Klasztor benedyktynek chełmińskich ufundował w 1633 r. Wojciech Sielawa, kanonik wileński, proboszcz drewieński i nieświeski. Fundację zatwierdził król Władysław IV w tym samym roku¹⁴². Zakonnice przybyły z Nieświeża. Kościół św. Wojciecha wzniesiono w latach 1647–1649 dzięki fundacji Krzysztofa Chodkiewicza i jego żony Zofii z Druckich Horskich. W porównaniu z dotychczas analizowanymi klasztorami kompleks benedyktynek było nieco bardziej oddalony od centrum życia ekonomicznego miasta. Stał na lekko unoszącym się placu przy ul. Zborowej, na południowym zachodzie od Nowego Rynku. Podczas wojny polsko-rosyjskiej w latach 1654–1667 zabudowania drewniane spłonęły. Dzięki staraniom przełożonej Katarzyny Świrskiej (s. Scholastyki) po 1683 r. wzniesiono murowany gmach klasztorny¹⁴³. Polepszenie się sytuacji majątkowej klasztoru spowodowane napływem kolejnych posagów umożliwiło w latach 1682–1690 wymurowanie kościoła jednonawowego, z fasadą obramowaną dwiema bocznymi wieżami, w którym znajdowało się pięć ołtarzy¹⁴⁴. Gmach klasztorny rozciągał się na zachód od kościoła. Przy klasztorze prowadzono szkołę dla dziewcząt. Dzięki otrzymywanym darowiznom i posagom benedyktyнки mogły

¹³⁵ У. Дзянісаў, *Менскі кляштар бернардзінак*, w: WKLE, s. 292–293; *Беларускі Архіў*, s. 135–136 (nr 91).

¹³⁶ У. Дзянісаў, *Менскі кляштар бернардзінак*, s. 293; I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska*, t. 2, s. 112.

¹³⁷ В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 102.

¹³⁸ Tamże, s. 103.

¹³⁹ Tamże, s. 93.

¹⁴⁰ Tamże, s. 98.

¹⁴¹ Tamże, s. 93.

¹⁴² У. Дзянісаў, *Менскі кляштар бенедыкцінак*, w: WKLE, s. 292; *Беларускі Архіў*, s. 134 (nr 90).

¹⁴³ M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie i Ziemia Ruskie Korony Polskiej*, Warszawa 2008, s. 129; M. Borkowska, *Słownik polskich księń benedyktyńskich*, t. 2, Niepokalanów 1996, s. 164–165.

¹⁴⁴ I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska*, t. 2, s. 24.

się szczyścić jedną z najbogatszych fundacji w Mińsku¹⁴⁵. W 1866 r. władze carskie zamknęły kościół, a klasztor przekształcili w żeński monaster prawosławny Przemienienia Pańskiego (Preobrażeński). W latach 1872–1873 kościół został przebudowany na cerkiew prawosławną. Po zajęciu miasta przez Polaków w 1919 r. świątynia została zwrócona katolikom, a do gmachu klasztornego przeniesiono seminarium duchowne z klasztoru poddominikańskiego. Po zawarciu traktatu ryskiego świątynia powróciła w ręce prawosławnych, natomiast działalność monasteru nie została wznowiona. W latach 30. kościół pełnił funkcję klubu miejskiego, a klasztor zburzono. Podczas okupacji niemieckiej wznowiono nabożeństwa, ale po zakończeniu wojny cerkiew została ponownie zamknięta, a ostatecznie rozebrana¹⁴⁶. W jej miejscu stoi dziś gmach prokuratury generalnej Białorusi.

Miński klasztor franciszkanów ufundował w 1680 r. podkomorzy miński Teodor Karol Drucki Horski¹⁴⁷. Klasztor z kościołem drewnianym pw. św. Antoniego mieścił się przy ul. Franciszkańskiej (dziś ul. Lenina) i Juriewskiej, na północnym zachodzie Nowego Rynku. Placówka utrzymywała się z jałmużn i dochodów pochodzących z kilku placów miejskich, ofiarowanych przez różnych dobroczyńców. U schyłku XVIII w. w klasztorze mieszkało zaledwie pięciu zakonników. Budowla była skromna. Kościół drewniany miał fasadę obramowaną dwiema wieżyczkami. Znajdowały się w nim cztery ołtarze¹⁴⁸. Zabudowania klasztorne były tylko częściowo murowane. Po II rozbiorze franciszkanie utrzymywali i wychowywali trzy sieroty pochodzenia szlacheckiego¹⁴⁹. W 1798 r. zajęli budynki skasowanego klasztoru karmelitów, a drewniany kościół został rozmontowany i przeniesiony na cmentarz kalwiński. Placówkę skasowano w 1833 r.¹⁵⁰ W budynkach byłego klasztoru mieściło się do 1843 r. katolickie seminarium duchowne, a następnie – w latach 1843–1869 – konsystorz diecezji mińskiej. Po zniesieniu diecezji zabudowania oddano do dyspozycji miasta. Rozebrano je w drugiej połowie lat 40. XX w. podczas odbudowy ulicy Lenina¹⁵¹.

Miński klasztor bonifratrów założył w 1700 r. stolnik i podstarości miński Antoni Teodor Wankowicz, który podarował 10 tys. zł i plac na Starym Rynku¹⁵². Tam bonifratrzy wzniesli swój kościół, klasztor i szpital. Poza kilkoma placami w mieście, klasztor posiadał także jurydykę ze straganami i kramami. Niewielki murowany kościół pw. św. Jana Bożego, o dwuwieżowej fasadzie, został zbudowany w pierwszej

¹⁴⁵ Na przełomie XVIII i XIX w. klasztor posiadał trzy folwarki, osiem wiosek, trzy karczmy, młyn i ok. 93 włók ziemi. Ponadto klasztor był otoczony sadem z 150 drzewami owocowymi. У. Дзянісаў, *Менскі кляштар бенедыкцінак*, s. 292; I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska*, t. 2, s. 27.

¹⁴⁶ У. Дзянісаў, *Мінскія бенедыктыні: гісторыя зруйнаванага кляштара*, „Наша Вера” 2/24 (2003) – <https://media.catholic.by/nv/n24/art18.htm> (ostatni dostęp: 30.04.2024).

¹⁴⁷ У. Дзянісаў, *Менскі кляштар францысканцаў*, w: WKLE, s. 295.

¹⁴⁸ Тамże.

¹⁴⁹ Р.У. Зянюк, *Навучальныя ўстановы*, s. 283.

¹⁵⁰ I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska*, t. 2, s. 85.

¹⁵¹ У. Дзянісаў, *Менскі кляштар францысканцаў*, s. 295.

¹⁵² У. Дзянісаў, *Менскі кляштар баніфратраў*, w: WKLE, s. 291.

połowie XVIII w.¹⁵³ W środku znajdowały się trzy ołtarze drewniane. Na terenie klasztoru wzniesiono jednokondygnacyjny szpital na 18 łóżek. W 1796 r. mieszkało tu czterech zakonników¹⁵⁴. W 1824 r. do wspólnoty bonifratrów dołączyli rochici. W 1836 r. klasztor został skasowany, a zarząd szpitala przekazano publicznej opiece społecznej. Kościół został zburzony w latach 60. XIX w., a pozostałe budynki przemieniono na mieszkania¹⁵⁵.

Klasztor benedyktynów mińskich ufundowała w 1700 r. Hanna z Bohuszewiczów Stetkiewiczowa nadaniem placu przy ul. Kojdanowskiej (obecnie Rewolucyjnej) i za-
ułku Niemiskim (później ul. Felicjanowskiej)¹⁵⁶. W 1773 r. zakonnicy wzniesli kościół
drewniany pw. św. Michała Archanioła, z fasadą obramowaną dwiema wieżyczkami,
przylegającą do ulicy Kojdanowskiej¹⁵⁷. W środku znajdowało się pięć ołtarzy. Na rogu
Kojdanowskiej i Felicjanowskiej stał dwukondygnacyjny gmach klasztorny, również
drewniany. Od 1797 r. klasztor utrzymywał i wychowywał dwie sieroty¹⁵⁸. W 1832 r.
klasztor zamknięto, a jego majątek przekazano władzom miejskim. Kościół, pełniący
funkcję składu, szybko popadał w ruinę. W połowie XIX w. już nie było po nim śladu.

Klasztor karmelitów ufundował stolnik i podstarości miński Antoni Teodor Wan-
kowicz w 1703 r. nadaniem placu przy ul. Juriewskiej i sumy 9 tys. zł na dobrach
Głuszyńce¹⁵⁹. Fundację powiększyli w następnych dekadach kolejni dobroczyńcy, aż
w 1763 r. za staraniem starosty mińskiego Michała Wołodkowicza rozpoczęto budowę
murowanego, trójnawowego kościoła pw. św. Marii Magdaleny, w którym znajdowa-
ło się sześć ołtarzy¹⁶⁰. Pod opieką karmelitów działało od 1738 r. bractwo szkaplerz-
ne, powołane za zgodą ordynariusza Michała Jana Zienkowicza. Obok świątyni stały
jednokondygnacyjny drewniany klasztor, dwukondygnacyjna murowana kamienica
i drewniane zabudowanie gospodarcze. Pod miastem, na terenie dzisiejszego cmenta-
rza kalwaryjskiego, karmelici zbudowali kalwarię dzięki fundacji ks. Teodora Stece-
wicza w 1754 r.¹⁶¹ W 1796 r. wspólnota liczyła zaledwie pięciu zakonników. Dwa lata
później klasztor został skasowany, a w miejscu dotychczasowych gospodarzy wprowa-
dzili się franciszkanie. Po kolejnej kasacji w 1832 r. gmach został przekazany miastu
i był wykorzystywany jako skład. Przestał istnieć w drugiej połowie XIX w.¹⁶²

¹⁵³ I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska*, t. 2, s. 126–127; B. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 102.

¹⁵⁴ У. Дзянісаў, *Менскі кляштар баніфратраў*, s. 291.

¹⁵⁵ Тамże, s. 292.

¹⁵⁶ У. Дзянісаў, *Менскі кляштар бенедыкцінцаў*, w: WKLE, s. 292.

¹⁵⁷ I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska*, t. 2, s. 20.

¹⁵⁸ Р.У. Зянюк, *Навучальныя ўстановы*, s. 282.

¹⁵⁹ У. Дзянісаў, *Менскі кляштар кармелітаў*, w: WKLE, s. 294–295.

¹⁶⁰ I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska*, t. 2, s. 124.

¹⁶¹ Istniejący obecnie kościół neogotycki pw. Podniesienia Świętego Krzyża powstał w 1839 r. w mieście dawnego drewnianego kościółka wybudowanego przez karmelitów. B. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 141–142.

¹⁶² У. Дзянісаў, *Менскі кляштар кармелітаў*, s. 295.

W 1752 r. rozpoczęło działalność w Mińsku Zgromadzenie Braci Miłosierdzia od św. Rocha, ufundowane w 1713 r. przez biskupa wileńskiego Konstantego Kazimierza Brzostowskiego z myślą o opiece nad chorymi podczas epidemii dżumy¹⁶³. Podobnie jak bonifratrzy rochici stanowili zakon braci świeckich. Przy każdej ich wspólnocie mieszkał kapłan wyznaczony spośród duchowieństwa diecezjalnego¹⁶⁴. Fundatorami mińskiej placówki rochitów byli ks. Teodor Stecewicz, który ofiarował 11 tys. zł i obraz św. Weroniki, oraz sekretarz królewski Teodor Szyszko, który wraz z braćmi Jerzym, Bazylim i Michałem przeznaczył 750 zł na leczenie chorych i plac wzdłuż ul. Kojdanowskiej, przy bramie miasta, na budowę klasztoru i szpitala¹⁶⁵. W drugiej połowie XVIII stulecia zakonnicy wzniesli w Mińsku niewielki drewniany kościół pw. św. Rocha, uposażony trzema ołtarzami i fasadą obramowaną dwiema wieżami¹⁶⁶. Na terenie klasztoru znajdowały się jednokondygnacyjny drewniany szpital na 30 łóżek i trzy domki mieszkalne, z których jeden był zamieszkiwany przez kapłana. W 1763 r. Anna Chodorowa ufundowała infirmerię żeńską¹⁶⁷. Zgodnie z wizytacją z 1796 r. w klasztorze żyło pięciu zakonników. W II dekadzie XIX w. placówka podupadła. W 1824 r. klasztor rochitów został skasowany, a jego majątek przekazany bonifratrom. Wkrótce po kasacie tej drugiej wspólnoty w 1832 r. zabudowania zostały rozebrane, a w ich miejscu powstały budynki mieszkalne¹⁶⁸.

Jako ostatnie osiedliły się w Mińsku w 1771 r. siostry Zgromadzenia Życia Marii, założonego przez kanonika piltyńskiego Józefa Stefana Turczynowicza w 1737 r. Podobnie jak rochici, mariawitki były czynne tylko na terenie diecezji wileńskiej, gdzie opiekowały się głównie konwertytkami z judaizmu. Ich mińska placówka została ufundowana przez starościnę porojską Kunegundę z Matuszewiczów Ruszczykową, która przeznaczyła na ten cel plac przy ul. Franciszkańskiej. Zbudowany tam klasztor prowadził szkołę dla dziewcząt¹⁶⁹. Nie posiadał natomiast własnej świątyni. Dlatego mariawitki udawały się na nabożeństwo do kościoła pojezuickiego. Mińska placówka mariawitek została skasowana przez rząd rosyjski w 1850 r. Zabudowania klasztorne przeznaczono na mieszkania¹⁷⁰.

¹⁶³ J. Mandziuk, *Zakony w (archi)diecezji wileńskiej*, „Studia Teologiczne” 5–6 (1987–1988), s. 173.

¹⁶⁴ M. Jakulis, *Rokitai: santvarka ir veikla XVIII–XIX a. I pusėje*, „Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis” 33 (2010), s. 69.

¹⁶⁵ У. Дзянісаў, *Менскі кляштар рохітаў*, w: WKLE, s. 295.

¹⁶⁶ I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska*, t. 2, s. 126.

¹⁶⁷ M. Jakulis, *Rokitai*, s. 84.

¹⁶⁸ У. Дзянісаў, *Менскі кляштар рохітаў*, s. 295.

¹⁶⁹ I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska*, t. 2, s. 150–151.

¹⁷⁰ У. Дзянісаў, *Касцёлы г. Мінска ў XVI – пачатку XX стст. (наводле дакументаў НГАБ)*, Национальный исторический архив Беларуси – https://niab.by/stat/dzianisau_kascioly/#47 (ostatni dostęp: 30.04.2024).

Geneza i rozwój placówki jezuickiej w Mińsku

Inicjatywę sprowadzenia jezuitów do Mińska podjął Hieronim Władysław Sanguszko (1611–1657), eksjezuita¹⁷¹, sufragan wileński i tytularny biskup Methone, a od 31 maja 1654 r. biskup smoleński¹⁷². Hierarsze przyświecał cel zwalczania wpływów prawosławnych¹⁷³. 2 marca 1654 r. Sanguszko kupił za 5 tys. zł od mieszczanina Jerzego Hegera kamienicę przy Nowym Rynku, na rogu ul. Kojdanowskiej¹⁷⁴. Jezuici urządzili w niej pomieszczenia mieszkalne i kaplicę. Z *catalogus brevis* prowincji litewskiej na rok szkolny 1654/55 wynika, że w Mińsku rezydował o. Daniel Skarszewski (Skarzewski) wraz z br. Andrzejem Hryczyną¹⁷⁵. Prawdopodobnie jezuici pozostali w Mińsku pod okupacją moskiewską. Świadczy o tym kolejny zachowany katalog, spisany pod koniec 1658 r., który odnotowuje obecność dwóch ojców: superiora Pawła Jaskowskiego i operariusza Jana Portantiego¹⁷⁶.

Nie powiodła się natomiast fundacja Hieronima Sanguszki¹⁷⁷. Na mińską placówkę jezuitów biskup zapisał pierwotnie 80 tys. zł na dobrach Krupki w powiecie orszańskim¹⁷⁸. Ponieważ ten majątek znajdował się pod okupacją rosyjską, sumę przeniósł na dobra Raków w powiecie mińskim, które administrował jako opiekun dzieci swojego brata Jana Władysława (zm. 1652)¹⁷⁹. Po osiągnięciu pełnoletności starosta supraski Hieronim Sanguszko (1651–1684) zakwestionował zapis stryja, wypłacając jezuitom jedynie 7 tys. zł. Owa suma została lokowana na Czerejach, dobrach podskarbiego wielkiego litewskiego Benedykta Pawła Sapiehy¹⁸⁰. Skromna podstawa

¹⁷¹ Do zakonu wstąpił 9 października 1628 r. w Krakowie. Po dwuletnim nowicjacie (1628–1630) studiował przez rok retorykę w Sandomierzu (1630/31), a następnie filozofię w Kaliszu (1631–1634). W roku szkolnym 1634/35 uczył infimy w Poznaniu. Następnie studiował teologię scholastyczną w Krakowie (1635–1640). ARSI, Polonia 10, k. 12r; Polonia 43, k. 195r, 209v, 224v, 234v, 251r, 265v, 277v, 288v; Polonia 44, k. 1v. Zachował się tylko jeden list Sanguszki do generała, napisany w Warszawie 12 grudnia 1639 r. ARSI, Germania 111, k. 328v.

¹⁷² *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, t. 4, red. K. Eubel, Monasteri 1935, s. 240, 318. B. Kumor, *Sanguszko Hieronim Władysław*, w: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej PSB), t. 34, 1992–1993, s. 482–484.

¹⁷³ Historia et origo Residentiae Minscensis SJ ab Anno D[omi]ni 1656 ad Annum 1690, ARSI, Lituania 42 II, k. 338r.

¹⁷⁴ Dokumentacja dotycząca transakcji zachowała się w RGADA, f. 1603, op. 5, nr 3087–3088. Inwentarz z 1654 r. został opublikowany w *Беларуські Аpxiў*, s. 178–180 (nr 114).

¹⁷⁵ ARSI, Lituania 56, k. 81v.

¹⁷⁶ Tamże, k. 87v. Nie jest natomiast podparta źródłami informacja, jakoby Łukasz Załuski był pierwszym misjonarzem w Mińsku w 1657 r. Zob. EWJ, s. 760.

¹⁷⁷ ARSI, Lituania 42 II, k. 338v. Zob. też S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 4, s. 1504.

¹⁷⁸ A. Chmara, *Krupka*, w: SGKP, t. 4, 1883, s. 731.

¹⁷⁹ A. Jelski, *Raków*, w: SGKP, t. 9, 1888, s. 508–510.

¹⁸⁰ Zobowiązania finansowe wobec jezuitów przejął na siebie podskarbi wielki litewski w imieniu siostry Konstancji (1651–1691), żony starosty suraskiego Hieronima Sanguszki. ARSI, Lituania 42 II, k. 338v. Błędna jest zatem informacja, podana przez Stanisława Załęskiego, jakoby podskarbi Sapieha miał obalić zapis Sanguszki. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4, cz. 4, s. 1504.

finansowa nie sprzyjała rozwojowi misji. Jednak jezuici dostrzegali znaczenie miasta, ponieważ, mimo braku fundacji, zdecydowali się w nim pozostać. W latach 1658–1670 placówka była obsadzana jednym lub dwoma jezuitami, formalnie przypisanymi do kolegium nieświeskiego. W tym okresie stacja misyjna pozostawała czynna dzięki jałmużnom¹⁸¹. W 1673 r. zakupiono sąsiednią kamienicę od burmistrza Michała Szuszy¹⁸².

Na dalszy rozwój placówki pozwoliły dopiero zapisy z lat 80. XVII w. 20 maja 1680 r. referendarz wielki litewski Cyprian Paweł Brzostowski (zm. 1688) wraz z żoną Rachelą z Duninów Rajeckich zapisał 50 tys. zł na dobrach Nieżyce (biał. Нежыцы) w powiecie orszańskim oraz Hać (biał. Гаць) i Prusewicz (biał. Прусавічы) w mińskim¹⁸³. Owa fundacja została zatwierdzona przez sejm w 1683 r.¹⁸⁴ Po śmierci Cypriana Pawła Brzostowskiego jego synowie Konstanty Kazimierz (1644–1722), biskup wileński, i Jan Władysław (1646–1710), referendarz wielki litewski, zatwierdzili zapis ojca i przekazali dobra jezuitom we władanie¹⁸⁵. Autorem kolejnego zapisu był szlachcic Dadźbóg Łukomski, który wraz z żoną Izabelą z Bychowców podarował jezuitom dobra Ślepianka (biał. Сляпянка) 14 października 1681 r. Trzeci zapis uczynił 25 sierpnia 1685 r. kanclerz wielki litewski Marcjan Aleksander Ogiński (1632–1690), który wyznaczył prowizję od sumy 50 tys. zł na dobrach Hlewin (biał. Глівін) i Upierewicze (biał. Упиревічы) w powiecie mińskim z zastrzeżeniem sobie dożywocia¹⁸⁶. Dodatkowo przeznaczył na rozbudowę misji parcelę zakupioną od Zofii z Wołodkowiczów Połubińskiej, marszałkowej wielkiej litewskiej¹⁸⁷. Zapis ten był kwestionowany przez krewnych fundatora, Aleksandra i Kazimierza Dominika Ogińskich, którzy siłą usunęli z dóbr jezuickiego zarządcę¹⁸⁸. Sprawa ta, sądzona w grodzie mińskim i w konsystorzu wileńskim, skutkowałą kondemnata braci i ich ekskomuniką przez biskupa Brzostowskiego w 1690 r. Dzięki temu jezuici objęli w posesję Hlewin i Upierewicze 9 marca 1691 r.¹⁸⁹ W obronie jezuitów występował też hetman Kazimierz Jan Paweł Sapieha, który głosił pretensje do dziedzictwa po Marcjanie Aleksandrze Ogiń-

¹⁸¹ Spośród duchownych misję wspierali Paweł Oborski, kanonik piltyński, proboszcz miński i iwieniecki, i Anna Żyżemska (s. Scholastyka), przełożona benedyktynek mińskich w latach 1657–1675. Do świeckich dobroczyńców należeli natomiast szlachcice Stanisław Zabłocki i Wojciech Palczewski. ARSI, Litwania 42 II, k. 339r–v. Na temat Żyżemskiej zob. M. Borkowska, *Słownik polskich księń*, s. 189–190.

¹⁸² *Беларуські Аpxiў*, s. 228–229 (nr 160); J. Paszenda, *Kolegium jezuickie*, s. 275.

¹⁸³ Kronika domowa podaje rok 1682. ARSI, Litwania 42 II, k. 339v.

¹⁸⁴ VL, t. 7, 1860, s. 339.

¹⁸⁵ Zob. niżej, s. 34, 43.

¹⁸⁶ Ogiński płacił prowizję tylko przez dwa lata (1687–1688), a w 1689 r. oddał Upierewicze w posiadanie jezuitów. Zob. niżej, s. 40.

¹⁸⁷ ARSI, Litwania 33 (Fundationes), k. 221r.

¹⁸⁸ Hist. Resid. Minscensis 1690–1691, ARSI, Litwania 43, k. 121r.

¹⁸⁹ Zob. niżej, s. 40. Mimo pomyślnego dla jezuitów zakończenia sporu, w rękach Ogińskich pozostawały przyległości Juskiewicze i Uchlody, które zostały przekazane placówce dopiero w 1721 r. przez Antoniego Ogińskiego, starostę radoszkowskiego. Tamże, 41.

skim w imieniu żony Krystyny Barbary z Hlebowiczów (zm. 1695), siostry małżonki zmarłego kanclerza Marcybeli Anny z Hlebowiczów (zm. 1681)¹⁹⁰.

Dzięki powiększeniu funduszy przekształcono stację misyjną w rezydencję w 1686 r., a następnie rezydencję w kolegium w 1714 r. Tym zmianom towarzyszyły wzrost liczby mieszkańców placówki, poszerzenie jej oferty edukacyjnej oraz podjęcie działalności budowlanej. W tym właśnie celu jezuiti nabyli kolejne grunty miejskie, na których na przełomie XVII i XVIII w. stawili tymczasowe budynki drewniane¹⁹¹.

W 1700 r. rozpoczęto budowę murowanego kościoła¹⁹². Kamień węgielny poświęcił 25 kwietnia jezuita Antoni Brzostowski w zastępstwie brata Konstantego Kazimierza¹⁹³. Hojność magnatów i szlachty umożliwiła szybki postęp budowy. Do 1705 r., zanim wielka wojna północna bezpośrednio dotknęła Mińsk, budowla była doprowadzona do dachu i sklepienia¹⁹⁴. W kolejnych latach kościół był wykańczany mimo kontrybucji na rzecz Rosjan i Szwedów. 31 lipca 1708 r. przeniesiono nabożeństwo z drewnianego kościółka do nowej świątyni¹⁹⁵. W tym samym roku została dobudowana kaplica św. Franciszka Ksawerego, przeznaczona dla sodalicji studenckiej, po lewej stronie ołtarza głównego. Równocześnie przeniesiono drewnianą dzwonnice spod starego kościółka na plac przed nowym¹⁹⁶. Kościół pw. Imienia Jezusa, Marii i św. Barbary konsekrował 16 marca 1710 r. biskup Konstanty Kazimierz Brzostowski¹⁹⁷. W kolejnym roku dobudowano dwie zakrystie po obu stronach prezbiterium¹⁹⁸. Jedna miała służyć ogólnie kościołowi, a druga kaplicy kongregacji. W 1718 r. dzięki wsparciu sędziego grodzkiego Michała Józefa Filipowicza stanęła ambona¹⁹⁹. W latach 1719–1721 zbudowano po prawej stronie ołtarza głównego kaplicę św. Felicjana, w której umieszczono relikwie podarowane jezuitom przez starostę mińskiego Krzysztofa Zawiszę w 1713 r. W kolejnych latach prace skupiły się na wykończeniu wnętrza kościoła. W 1722 r. stanął nowy, drewniany ołtarz główny ozdobiony malarstwem iluzjonistycznym²⁰⁰. Położono następnie ołtarze św. Ignacego i Franciszka

¹⁹⁰ A. Rachuba, *Ogiński Marccjan Aleksander h. własnego (1632–1690)*, w: PSB, t. 23, 1978, s. 620. Na temat konfrontacji Sapiechów z Ogińskimi zob. G. Sliesoriūnas, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 m.*, Vilnius 2000, s. 94–101.

¹⁹¹ Oprócz kamienic Hegera i Szukszty oraz parceli przy rynku otrzymanej od Zofii Połubińskiej jezuita kupili grunt dla powiększenia podwórza w 1699 r. oraz jeszcze jedną kamienicę mieszczącą w 1703 r. J. Paszenda, *Kolegium jezuickie*, s. 275.

¹⁹² W tym celu już w 1694 r. sejmik miński uchwalił podatek w wysokości 10 gr od dymu. *Беларускі Аpxiў*, s. 259–261 (nr 180).

¹⁹³ Hist. Resid. Minscensis 1700, ARSI, Litwania 44, k. 347r.

¹⁹⁴ Hist. Resid. Minscensis 1705, ARSI, Litwania 45, k. 29r.

¹⁹⁵ Hist. Resid. Minscensis 1708, tamże, k. 34r.

¹⁹⁶ Hist. Resid. Minscensis 1709, tamże, k. 35v.

¹⁹⁷ Hist. Resid. Minscensis 1710, tamże, k. 35v–36r.

¹⁹⁸ Hist. Resid. Minscensis 1711, ARSI, Litwania 46, k. 49v.

¹⁹⁹ Błąd w dacie u Paszendy. Hist. Coll. Minscensis 1718, ARSI, Litwania 47, k. 102v.

²⁰⁰ Hist. Coll. Minscensis 1722, tamże, k. 103v.

Ksawerego (1723), św. Felicjana (1725) i św. Józefa (1726)²⁰¹. Równocześnie ozdobiono chór muzyczny polichromią. W 1730 r. wzniesiono przy fasadzie dwie murowane wieże, które w roku następnym uwieńczono drewnianymi hełmami²⁰². W 1732 r. otynkowano fasadę, wieże i kaplice boczne²⁰³. Późniejsze prace miały charakter wykończeniowy. W 1749 r. kolegium sprowadziło z Królewca dzwon ofiarowany przez kasztelana witebskiego Józefa i generała artylerii litewskiej Antoniego Sołłohubów²⁰⁴. Z kroniki domowej wynika, że zawieszono go na wieży kościelnej. Rok później przywieziono z Królewca płytę marmurową na pokrycie wejścia do krypty grobowej oraz dwa mniejsze dzwony²⁰⁵. Zostały one zamontowane w 1751 r. w nowej drewnianej dzwonnicy przed świątynią²⁰⁶. W 1753 r. rozpoczęto budowę murowanego ołtarza według projektu br. Jakuba Gryma, którego specjalnie przysłano z Wilna²⁰⁷. Marmoryzowane tabernakulum zamontowano rok później²⁰⁸. Równocześnie pokryto kościół dachówką holenderską, którą przywieziono z Królewca w 1751 r., oraz położyono dach nad kaplicą św. Felicjana²⁰⁹. Ze względu na lukę w kronikach domowych w latach 1758–1763 i 1767–1773 nie wiadomo, jakie prace prowadzono w okresie poprzedzającym kasatę. Na podstawie inwentarza wiadomo jedynie, że sprowadzono z Królewca posadzkę marmurową, która u schyłku 1773 r. znajdowała się na przystani rzecznej w Stołpcach²¹⁰. Nieznane są natomiast okoliczności nabycia organów.

W porównaniu z kościołem gmach klasztorny powstawał o wiele wolniej. Początkowo adaptowano kamienice i dobudowywano kolejne obiekty drewniane w przestrzeni między ul. Kojdanowską, Nowym Rynkiem a kościołem. Budowę murowanego kolegium podjął rektor Jakub Wołodkiewicz dopiero po ukończeniu kaplicy św. Felicjana w 1723 r. Wybrał przy tym nieodpowiednie miejsce na kuchnię, refektarz i mieszkanie służby, które w jego planach miały przylegać do zakrystii kościoła. Ponadto z braku architekta zbudowano wadliwie i nie zabezpieczono murów przed działaniem pogody. Gdyby została ukończona, budowla nie tylko stworzyłaby nie-

²⁰¹ Hist. Coll. Minscensis 1723, ARSI, Litwania 48, k. 71r; Hist. Coll. Minscensis 1725, tamże, k. 71v; Hist. Coll. Minscensis 1726, tamże, k. 72r.

²⁰² Hist. Coll. Minscensis 1730, ARSI, Litwania 49, k. 41v.

²⁰³ Hist. Coll. Minscensis 1732, tamże, k. 43r.

²⁰⁴ Hist. Coll. Minscensis 1749, ARSI, Litwania 50, k. 197r.

²⁰⁵ Hist. Coll. Minscensis 1750, tamże, k. 197v.

²⁰⁶ Kronikarz uważał, że dobrze współbrzmia z dzwonem wielkim, który nazywano Janem Sołłohubem od ojca ofiarodawców. Fragment kroniki brzmi następująco: „Adde turrim ligneam ante templum erectam, in qua duplex aes campanarum (quod apte consonant majori, Joannes Sołłohub dicto) anno vertente Regiomonto advectum, hoc demum ineunte appensum est”. ARSI, Litwania 50, k. 197v. O istnieniu kiedyś drewnianej dzwonnicy pisze też Syrokomla. W. Syrokomla, *Mińsk, „Teki Wileńska”* 1 (1857), s. 191. W odróżnieniu od tych zapisków inwentarz pokasacyjny podaje, że wszystkie trzy dzwony znajdowały się na wieży kościelnej. Zob. niżej, s. 5.

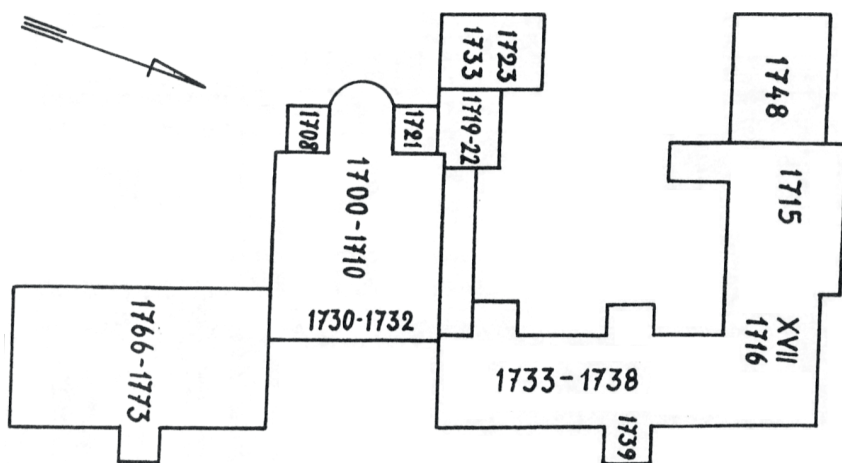
²⁰⁷ LVIA, f. 1135, ap. 20, nr 303, k. 20r.

²⁰⁸ Hist. Coll. Minscensis 1754, ARSI, Litwania 51, k. 33v.

²⁰⁹ Tamże, k. 33r.

²¹⁰ Zob. niżej, s. 23.

bezpieczeństwo pożaru, ale nawet groziłaby zawaleniem na sąsiedni kościół. Z tego powodu po śmierci Jakuba Wołodkowicza (1724) kolejni rektorzy powstrzymali prace²¹¹. W 1733 r. podjęto decyzję o rozbiórce, którą skonsultowano z krewnymi zmarłego rektora, aby ci nie poczuli się urażeni²¹². Rok później wykopano fundamenty pod nową bramę kolegium, wzdłuż pierzei rynku²¹³. Prace powstrzymano na dwa lata z powodu wojny o sukcesję polską. Budynek powstał dopiero w 1737 r. za staraniem ministra Jana Wołodkowicza²¹⁴. Rok później został otynkowany. Równocześnie nad bramą wzniesiono wieżę. Wyjednano również od miasta zgodę na zajęcie pasa terenu w celu ogrodzenia budynku²¹⁵. W 1745 r. uporządkowano dziedziniec gospodarski: budowano tam stajnie, browar i kuźnię oraz otoczono ogród murem²¹⁶. W 1746 r. wmurowano wzdłuż ul. Kojdanowskiej dwupiętrowy budynek, w którym mieściły się refektarze i kuchnia²¹⁷. Jako ostatni powstał dwukondygnacyjny budynek szkolny, przy placu rynkowym po lewej stronie kościoła. Przygotowania pod budowę podjęto w 1766 r. Zapewne prace prowadzono w kolejnych latach, ale ze względu na brak kroniki z tego okresu nic nie wiadomo na temat ich przebiegu.

4. Chronologia powstawania kościoła i kolegium jezuickiego w Mińsku

Źródło: J. Paszenda, *Kolegium jezuickie*, s. 295.

²¹¹ W 1726 r. zasklepiono jedno pomieszczenie w nowych murach. Hist. Coll. Minscensis 1726, ARSI, Litwania 48 k. 72r.

²¹² Wołodkowiczowie w istocie potwierdzili, że zmarły rektor podjął budowę wbrew ich zdaniu. Jezuita Jan Wołodkowicz przeznaczył 1000 zł na rozbiórkę. Hist. Coll. Minscensis 1733, ARSI, Litwania 49, k. 44r–v.

²¹³ Hist. Coll. Minscensis 1734, tamże, k. 45v.

²¹⁴ Hist. Coll. Minscensis 1737, tamże, k. 176r.

²¹⁵ Hist. Coll. Minscensis 1738, tamże, k. 178r.

²¹⁶ Hist. Coll. Minscensis 1745, ARSI, Litwania 50, k. 25v.

²¹⁷ Hist. Coll. Minscensis 1746, tamże, k. 107r. W 1755 r. dobudowano nad nim cztery pokoje z muru pruskiego. Hist. Coll. Minscensis 1755, ARSI, Litwania 51, k. 33v.

W miarę rozwoju placówki poszerzano program nauczania, który był oparty na przypisach *Ratio studiorum*. Już w 1670 r. otwarto w Mińsku szkołę gramatyczną²¹⁸. Od roku szkolnego 1681/82 prowadzono pięcioklasowy kurs humanistyczno-retoryczny. Ze względu na niezbyt wielką liczbę uczniów wykłady były prowadzone przez trzech profesorów: jeden dla infimy, drugi dla gramatyki i syntaksy, a trzeci dla poetyki i retoryki²¹⁹. Ponadto w okresie 1729–1771 prowadzono kurs filozoficzny dla uczniów świeckich. Z braku fundacji zajęcia organizowano doraźnie, zazwyczaj co drugi albo trzeci rok szkolny²²⁰. Okazjonalnie wykładano też teologię moralną²²¹. Tylko raz pojawia się profesor języka niemieckiego, w roku szkolnym 1751/52²²². Od 1760 r. profesor poetyki i retoryki wykładał też historię. W istocie kolegium mińskie prowadziło tylko szkołę średnią i nie odgrywało żadnej roli w kształceniu młodszego pokolenia jezuitów prowincji litewskiej. Jedyny wyjątek stanowił rok szkolny 1748/49, gdy w Mińsku studiowało fizykę pięciu scholastyków przybyłych z Wilna z powodu pożaru, który zniszczył tamtejszą Akademię²²³. W odróżnieniu od wielu innych placówek, kolegium mińskie nie posiadało konwiktu. Istniała natomiast bursa muzyczna.

Uzupełnienie działalności edukacyjnej stanowił teatr szkolny, przez który jezuiti oddziaływali na szerokie kręgi lokalnej społeczności. Świadectwem aktywności kolegium mińskiego na tym polu są drukowane programy dwóch sztuk, wystawionych odpowiednio w 1713 i 1727 r.: *Regni salus salva incolumitate, in regiis Lingungi olim comparata aedibus* na cześć marszałka trybunalskiego Marcjana Michała Ogińskiego i *Sacrum foedus Minervae et Martis sive sapientiae et fortitudinis in Constantino Ostrogio observatum* z okazji ślubu Ignacego Zawiszy i Marcybeli z Ogińskich²²⁴. Z braku informacji nie sposób ustalić, gdzie te spektakle się odbyły.

Istotną rolę zarówno w aktywności szkół, jak i w lokalnym życiu religijnym odgrywały stowarzyszenia pobożne. Oprócz sodalicii studenckiej, działającej od 1684 r.,

²¹⁸ Pierwszym profesorem był Wincenty Szybieka. *Catalogus personarum Provinciae Lituaniae anni 1670*, Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, nr 206 (*Catalogi Provinciae Lituaniae 1664–1721*).

²¹⁹ ARSI, Litwania 56 II (*Catalogus brevis 1681–1694*), k. 278r.

²²⁰ Profesora filozofii i etyki odnotowano w latach 1729/30, 1730/31, 1732/33, 1733/34 1735/36 1736/37 1737/38 1738/39 1739/40 1742/43 1744/45 1746/47 1748/49 1750/51 1752/53 1754/55 1756/57 1760/61 1762/63 1764/65 1767/68 1770/71. ARSI, Litwania 58 (*Catalogus brevis Provinciae Lituaniae 1726–1755*), passim; Litwania 59 (*Catalogus brevis Provinciae Lituaniae 1757–1772*), passim; Litwania 60 (*Catalogus brevis Provinciae Masoviae 1759–1772*), passim.

²²¹ Tak było w latach 1731/32 i 1763/64. *Dispositio personarum Provinciae Lituanae Societatis Jesu anni 1731 in annum 1732*, b.m. [1731], kol. VI; *Catalogus Provinciae Masoviae Societatis Jesu ex anno 1763 in annum 1764*, Varsaviae [1763], s. 9.

²²² Był nim Jan Krebs. *Dispositio personarum Provinciae Lituanae Societatis Jesu anni 1751 in annum 1752*, b.m. [1751], kol. IX.

²²³ Hist. Coll. Minscensis 1748, ARSI, Litwania 50, k. 197r.

²²⁴ *Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej*. Bibliografia, t. 2: Programy drukiem wydane do r. 1765, cz. 1: Programy teatru jezuickiego, oprac. W. Korotaj i in., Wrocław – Kraków 1976, s. 155–156.

katalogi osobowe świadczą o istnieniu bractw pw. św. Barbary (od 1715 r., a od 1732 r. Dobrej Śmierci), Opatrzności Bożej (od 1760 r.) i św. Alojzego (od 1771 r.). Niestety na temat okoliczności powstania tych stowarzyszeń pobożnych nie ma żadnych wzmianek w kronice domowej. Jak wynika z inwentarza pokasacyjnego, najbogatsze wyposażenie posiadała sodalicja studencka, której przysługiwała kaplica z ołtarzem św. Stanisława Kostki po lewej stronie ołtarza wielkiego²²⁵.

Pod względem religijnym znaczenie kolegium mińskiego wiązało się z kultem św. Felicjana. Relikwie męczennika pozyskał w 1700 r. w Rzymie starosta miński Krzysztof Zawisza, który ofiarował je jezuitom mińskim²²⁶. W 1713 r. szczątki św. Felicjana zostały uroczystie wprowadzone do kościoła jezuickiego z bazylińskiej cerkwi pw. Ducha Świętego²²⁷. W ceremonii brało udział m.in. dwóch biskupów – wileński Konstanty Kazimierz Brzostowski i hieropolitański Karol Piotr Pancerzyński – oraz wielu deputatów trybunalskich. Odtąd Zawiszowie stali się propagatorami kultu św. Felicjana, o czym świadczy nadawanie tego imienia licznym członkom tego rodu²²⁸. Sami jezuicy kronikarze przypisywali świętemu rozmaite łaski, w tym ochronę przed pożarami²²⁹. W 1715 r. szlachta powiatu mińskiego zdecydowała opodatkować każdy dym na 15 gr na lampę przy ołtarzu męczennika, jednak suma została ostatecznie przeznaczona na wypłatę kontrybucji na rzecz Sasów²³⁰. W latach 1719–1721 budowano kaplicę św. Felicjana, która stała się nie tylko miejscem czci męczennika, ale i mauzoleum rodowym Zawiszów. Już w 1722 r. pochowano tu Krzysztofa Zawiszę²³¹. Po jego śmierci kaplicą opiekowała się wdowa Teresa z Tyszkiewiczów Zawiszyna, która nie tylko przyczyniła się do ozdobienia ołtarza i wykończenia wnętrza²³², ale również stworzyła odrębną fundację w 1731 r.²³³ W następnych latach pochowano tu kolejnych członków rodziny: Felicjana Radziwiłła, syna wojewody nowogródzkiego

²²⁵ Budowę tego ołtarza sfinansował wojski miński Franciszek Wołodkiewicz. Hist. Coll. Minscensis 1715, ARSI, Litwania 46, k. 51v.

²²⁶ Tymczasowo zostały zdeponowane w rezydencji. Hist. Resid. Minscensis 1712, ARSI, Litwania 46, k. 50r.

²²⁷ *Pamiętnik Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721)*, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1862, s. 302–303; Hist. Resid. Minscensis 1713, ARSI, Litwania 46, k. 50v.

²²⁸ M. Sawicki, *Zapomniany kult świętych Felicjanów męczenników w Wielkim Księstwie Litewskim w czasach saskich*, w: *Sic erat in fatis: studia i szkice historyczne dedykowane Profesorowi Bogdanowi Rokowi*, red. E. Kościk i in., t. 1, Wrocław 2012, s. 344.

²²⁹ Hist. Coll. Minscensis 1715, ARSI, Litwania 46, k. 52v; Hist. Coll. Minscensis 1765, ARSI, Litwania 55, k. 41v.

²³⁰ Hist. Coll. Minscensis 1715, ARSI, Litwania 46, k. 52r.

²³¹ Hist. Coll. Minscensis 1722, tamże, k. 199r.

²³² Hist. Coll. Minscensis 1723, ARSI, Litwania 48, k. 71r. W 1725 r. ołtarz został pozłocony. Hist. Coll. Minscensis 1725, tamże, k. 71v. W 1728 r. odnotowano prace nad podłogą, sklepieniem i ławkami kaplicy. Hist. Coll. Minscensis 1728, tamże, k. 73r.

²³³ Na mocy tej fundacji bursyści mieli śpiewać *De profundis* i *Salve regina* przed ołtarzem św. Felicjana. Hist. Coll. Minscensis 1731, ARSI, Litwania 49, k. 42v.

Mikołaja Faustyna i Barbary z Zawiszów (1730)²³⁴, starostę sumiliskiego Felicjana Zawiszę (1731)²³⁵, Barbarę z Tyszkiewiczów Zawiszyną (1732)²³⁶, marszałka nadwornego litewskiego Ignacego Zawiszę²³⁷, starościny lubonicką Katarzynę z Grabowskich Zawiszynę (1745)²³⁸ oraz starościankę rzeczycką Brygidę Radziwiłłównę (1766)²³⁹.

Ze względu na okazałość jezuickiej świątyni i jej centralne położenie odbywały się w niej nabożeństwa związane z działalnością trybunału²⁴⁰. Mimo że nie wyznaczano specjalnych kaznodziejów, to najprawdopodobniej jezuici mińscy głosili kazania podczas miejscowych kadencji trybunałskich. Świątynia jezuicka odgrywała ponadto ważną rolę w ramach rozmaitych uroczystości państwowych²⁴¹. Tak było na przykład w grudniu 1764 r., gdy władze konfederacji województwa mińskiego uroczyste świętowały koronację Stanisława Augusta przy asyście wojska rosyjskiego²⁴². Jezuici mińscy świadczyli ponadto posługę duszpasterską wśród więźniów. W 1736 r. przygotowali na przykład do śmierci słynnego herszta Adama Krojera²⁴³. Ponadto doprowadzali do konwersji różnych przedstawicieli elit miejskich²⁴⁴.

Działalność duszpasterska jezuitów mińskich nie ograniczała się do miasta, lecz obejmowała również jego okolice. W latach 1739–1743 i 1746–1756 zakonnicy obsługiwali stację misyjną w Błoniu, założoną przez Józefa Bakę. Z funduszu tzw. misji bakańskiej utrzymywano pięciu lub sześciu misjonarzy, z których dwaj rezydowali w Głuszynie (Głuszyńcach), a jeden w Iliczach w powiecie mińskim. W dobrach kolegium odnotowywano też misjonarza rezydującego w Nieżyczach. Osobny wątek stanowią misje dworskie. Do wspólnoty kolegium mińskiego byli przypisani kapelani nadworni starosty rzeczyckiego Albrychta Radziwiłła i jego

²³⁴ Hist. Coll. Minscensis 1730, tamże, k. 41r.

²³⁵ Hist. Coll. Minscensis 1731, tamże, k. 41v–42r.

²³⁶ „Kurier Polski” 1732, nr 126 (z Wilna, 11 V 1732); Hist. Coll. Minscensis, ARSI, Litwania 49, k. 43v.

²³⁷ Hist. Coll. Minscensis 1739, ARSI, Litwania 49, k. 179r–v.

²³⁸ „Kurier Polski” 1745, nr 468 (z Mińska, 3 XI 1745). Szczegółowy opis pogrzebu tamże, nr 472.

²³⁹ „Gazety Wileńskie” 1766, nr 4, 25 I 1766 (z Mińska, 17 I 1766).

²⁴⁰ Na zakończenie kadencji trybunału śpiewano u jezuitów *Te Deum*. „Kurier Polski” 1748, 590 (z Mińska, 5 III 1748); „Kurier Polski” 1756, nr 139 (z Mińska, 5 III 1756). Od mszy u jezuitów rozpoczynano także sesje trybunału skarbowego. „Kurier Polski” 1744, nr 372 (z Mińska, 26 III 1744).

²⁴¹ Udalryk Radziwiłł objął urząd wojewody mińskiego po wysłuchaniu mszy w kościele jezuickim. „Kurier Polski” 1739, nr 141 (z Mińska, 2 IX 1739).

²⁴² „Gazety Wileńskie” 1764, nr 49, 7 XII 1764 (z Mińska, 1 XII 1764).

²⁴³ *Annuae Coll. Minscensis 1736*, ARSI, Litwania 52, k. 32r. Szerzej o Adamie Krojerze zob. *Od Augusta Mocnego do Augusta III: doniesienia z Warszawy Andrzeja Cichockiego z lat 1732–1734*, wyd. J. Dygdała, Warszawa 2016, s. 20, 183, 443.

²⁴⁴ W 1715 r. przeszedł na katolicyzm Jan Szyszko, który został za to ekskomunikowany przez prawosławnych wraz z jezuitą Józefem Skarzyńskim. Hist. Coll. Minscensis 1715, ARSI, Litwania 46, k. 52r. W 1745 r. nawróciła się podczas porodu niejaka pani Oziębłowska z domu Szyszków. Za nią podążali brat Michał i matka, określana mianem zagorzałej zwolenniczki schizmy (*pertinacissima schysmatica*). *Annuae Coll. Minscensis 1745*, ARSI, Litwania 52, k. 247v–248r.

żony Anny Kunegundy z Chaleckich²⁴⁵, starosty krasnosielskiego i kasztelana smołeńskiego Tadeusza Burzyńskiego²⁴⁶ oraz starościny starodubowskiej Marianny z Dernałowiczów Abramowiczowej²⁴⁷.

Pokasacyjne losy kolegium

Zachowane źródła pozwalają na dość dokładne odtworzenie losów placówki jezuickiej w Mińsku po kasacie Towarzystwa. W roku szkolnym 1772/73 wspólnota kolegium składała się z 16 osób: ośmiu księży, trzech magisterkowiczów i pięciu koadiutorów świeckich. Z wyjątkiem jednego brata świeckiego, pełniącego funkcję prokuratora dóbr w Nieżyczach, wszyscy rezydowali w kolegium. Zgodnie z inwentarzem pokasacyjnym na przełomie 1773 i 1774 r. pozostawało w Mińsku 14 byłych jezuitów. Na czele wspólnoty stał Michał Korycki, który przejął urząd rektora po Franciszku Lubowickim wkrótce przed kasatą. Jako poeta i były prowincjał mazowiecki, Korycki był wybitną postacią²⁴⁸.

Brewe Klemensa XIV *Dominus ac remdeptor* ogłosił proboszcz miński Władysław Wankowicz 16 listopada 1773 r. Do działania wkroczyli wtedy lustratorzy Ignacy Jan Karnicki, Joachim Chmara i Dominik Kazimierz Zajarski. Działali oni z upoważnienia Konfederacji Generalnej Litewskiej, której instrukcja z 25 października nadeszła do Mińska pocztą 11 listopada. 21 listopada lustratorzy złożyli przysięgę w grodzie mińskim, a następnie przystąpili do inwentaryzowania mienia placówki, co zakończyli na początku stycznia kolejnego roku.

W latach 1773–1781 placówka działająca w Mińsku pod nadzorem Komisji edukacyjnej miała rangę szkoły wojewódzkiej. Po reorganizacji podziału administracyjnego KEN stała się szkołą wydziałową, jednak wkrótce zdegradowano ją do podwydziałowej w wyniku połączenia wydziału mińskiego z nowogródzkim (1783). Mimo tego faktu szkoły były licznie uczęszczane, ponieważ liczba uczniów oscylowała między 200 a 300 osobami²⁴⁹. W jednej z sal budynku szkolnego odbywały się posiedzenia sądu ziemskiego²⁵⁰. W latach 1773–1791 działało w Mińsku co najmniej 17 byłych

²⁴⁵ Byli nimi Antoni Borkowski (1759–1762, 1768/69) i Jan Szantyr (1762–1767). A. Mariani, *Aktywność jezuickich kapelanów nadwornych prowincji litewskiej. Między ustawodawstwem zakonnym a praktyką*, „Rocznik Lituanistyczny” 1 (2015), s. 54.

²⁴⁶ Ten urząd pełnił Jan Kohler (1762–1766). EWJ, s. 290.

²⁴⁷ Ignacy Szaszkowski był kapelanem nadwornym starosty starodubowskiego Jerzego Abramowicza już w latach 1759–1765, gdy należał do wspólnoty kolegium nieświeskiego. *Catalogus Provinciae Masoviae Societatis Jesu ex anno 1767 in annum 1768, Varsaviae* [1767], s. 11.

²⁴⁸ B. Natoński, *Korycki Michał h. Ciołek (1714–1781)*, w: PSB, t. 14, 1968–1969, s. 141–142.

²⁴⁹ *Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim (1782–1792)*, oprac. K. Bartnicka, I. Szybiak, Wrocław 1974, s. 387.

²⁵⁰ Tamże, s. 25.

jezuیتów²⁵¹. Po odejściu Koryckiego na emeryturę w 1780 r. urząd rektora sprawował Tadeusz Obrąpalski²⁵². Mimo niezbyt wielkiego uposażenia kolejni wizytatorzy KEN wystawiali szkole pozytywną ocenę. Ponadto Komisja wyznaczyła w 1780 r. sumę 600 zł na remont murowanej oficyny, a 850 zł na fasadę i wieżę kościelne²⁵³.

Działalność szkół KEN ustała na skutek okupacji miasta przez wojsko rosyjskie w 1792 r. W roku następnym szkołę przeniesiono do gmachu klasztoru bazylianów przy cerkwi Świętego Ducha. W pojezuickim budynku szkolnym urządzono natomiast rezydencję gubernatora. Zmianie uległ wtedy widok fasady, ponieważ architekt Fiodor Kramer dodał przybudówkę z podcieniem przy wejściu oraz powiększył okna na piętrze²⁵⁴. W gmachu kolegium mieściły się od 1799 r. różne urzędy, a od 1852 r. siedziba magistratu miejskiego²⁵⁵. Kolejny remont miał miejsce w latach 1853–1854. Usunięto wtedy przybudówkę, którą zastąpiono balkonem. Z kolei na wieży kolegium rozebrano hełm barokowy z czasów jezuickich, zamiast którego urządzono strażnicę w postaci platformy otoczonej balustradą²⁵⁶.

W 1797 r. spłonął kościół. Rok później biskup miński Jakub Ignacy Dederko rozpoczął remont kościoła, który odtąd pełnił funkcję katedry. Przeprowadzone prace dokumentuje opis autorstwa Jana Borejki Chodźki, opublikowany w 1859 r., osiem lat po śmierci pisarza²⁵⁷. Z inicjatywy biskupa zbudowano nowy ołtarz główny, neoklasycystyczny, z cyborium opartym na czterech kolumnach korynckich. Na tyłach ołtarza głównego umieszczono drugi ołtarz zw. Loretem. Przy wejściu do prezbiterium znajdowały się dwie ambony i ołtarze św. Piotra i Pawła. Ściany i sklepienie ozdobił polichromię pędzla Kazimierza Antoszewskiego²⁵⁸. Ponadto zamontowano organy na 24 głosy. Na wieżach zawieszono nowe dzwony²⁵⁹. W latach 1853–1854 dokonano niewielkich zmian: usunięto ambony przy tarczy i zbudowano jedną przy filarze²⁶⁰. Krytycznie o wystroju katedry wyrażał się Władysław Syrokomla w 1857 r.,

²⁵¹ J. Poplatek, *Komisja Edukacji Narodowej: udział byłych jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej*, uzup. L. Grzebień, J. Paszenda, Kraków 1974, s. 303–308.

²⁵² Tamże, s. 304.

²⁵³ *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1778–1780*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1913 (Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794, z. 38), s. 177.

²⁵⁴ J. Paszenda, *Kolegium jezuickie*, s. 282.

²⁵⁵ B. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 133.

²⁵⁶ J. Paszenda, *Kolegium jezuickie*, s. 282. Hełm podobny do oryginalnego odbudowano ok. 1910 r. Został zniszczony w 1944 r. B. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 136–138.

²⁵⁷ *Zapiski ś.p. Jana Chodźki o niektórych kościołach na Litwie*, „Pamiętnik Religijno-Moralny, czasopismo ku zbudowaniu i pożytkowi tak duchownych jako i świeckich osób. Serya nowa” 4/7 (1859), s. 32–37.

²⁵⁸ Z. Michalczyk, *Kazimierz Antoszewski i grupa barokowo-klasycystycznych malowideł ściennych na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, „Biuletyn Historii Sztuki” 73/3–4 (2011), s. 479–530.

²⁵⁹ Nosiły one nazwy Jakub (350 pudów), Felicjan (250 pudów), Tadeusz (48 pudów i 20 funtów), Kazimierz (pudów 20) i sygnaturka (1 pud). *Zapiski ś.p. Jana Chodźki*, s. 34. Dwa największe zostały sporządzone z materiału pozyskanego po dzwonie Jana Sołłohuba. W. Syrokomla, *Мінск*, s. 191.

²⁶⁰ B. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 127.

5. Widok zabudowań jezuickich z 1839 r., fragment akwareli G. Harasimowicza

Źródło: J. Paszenda, *Kolegium jezuickie*, s. 290.

6. Widok zabudowań pojezuickich po 1864 r., akwarela Napoleona Ordy ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie
Źródło: Archiwum Fotograficzne Muzeum Narodowego w Krakowie, nr inw. MNK III-ra-4471.

7. Wnętrze kościoła, koniec XIX w.

Źródło: Negatyw w zbiorach Instytutu Historii Sztuki PAN, nr 19619 (J. Paszenda, *Kolegium jezuickie*, s. 294).

który uznawał, że ostatni remont w niewielkim stopniu poprawił pstrokaciznę wprowadzoną za Dederki²⁶¹. Podobnie jak Syrokomla, również malarz Adam Szemesz wyrażał negatywną opinię na temat wyglądu świątyni²⁶². Prace z czasów Dederki nie ograniczały się zresztą do samego kościoła, gdyż staraniem biskupa odnowiono trzykondygnacyjny dom murowany przy absydzie, który przeznaczono na mieszkanie członków konsystorza²⁶³. Po kasacie diecezji kościół pozostał w rękach katolików, służąc jako fara²⁶⁴.

Daleko idące zmiany w gmachach pojezuickich zaszły w XX w., a szczególnie po II wojnie światowej. W 1919 r. w byłej siedzibie gubernatora mieścił się rząd Białoruskiej SSR, a w gmachu kolegium pozostałe urzędy. Kompleks pojezuicki

8. Sklepienie nawy głównej z malowidłami Kazimierza Antoszewskiego

Źródło: Zbiory autora.

²⁶¹ W. Syrokomla, *Mińsk*, s. 191.

²⁶² Tamże, s. 185.

²⁶³ I. Borejko Chodźko, *Diecezja mińska*, t. 1, s. 183; M. Hałaburda, *Katedra p.w. Imienia Najświętszej Maryi Panny w Mińsku w opisie wizytacyjnym z 1829 r.*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 109 (2018), s. 235–236.

²⁶⁴ B. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 128.

9. Kobiety modlące się w kościele pojezuickim w Mińsku ok. 1941 r.

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Katedra_Imienia_Naj%C5%9Bwi%C4%99tszej_Marii_Panny_w_Mi%C5%84sku#/media/Plik:Bundesarchiv_Bild_101I-137-1008-24,_Wei%C3%9Frussland,_Minsk,_Kirche.jpg (ostatni dostęp: 30.04.2024).

10. Kościół jezuicki po przebudowie na klub sportowy „Spartak” (fotografia Ryszarda Brykowskiego, 1975)

Źródło: J. Paszenda, *Kolegium jezuickie*, s. 296.

został uszkodzony podczas II wojny światowej. W 1951 r. rozebrano kolegium i na jego miejscu wzniesiono stojący do dziś trzypiętrowy budynek mieszkalny. Z kolei w 1968 r. przebudowano na szkołę muzyczną dawny dom gubernatora, któremu dodano jedno piętro²⁶⁵. Kościół został zamknięty przez władze radzieckie w 1934 r., kiedy to aresztowano też proboszcza Adama Puczkara-Chmielewskiego²⁶⁶. Do czasu ataku Niemiec na Związek Radziecki używany był jako garaż. W 1941 r. niemiecka administracja okupacyjna oddała go wiernym, jednak po wojnie władze radzieckie znów go zamknęły w 1948 r. i przemieniły na klub sportowy „Spartak”²⁶⁷. Do 1950 r. przebudowano fasadę, która po rozebraniu wież nabrała wyglądu nawiązującego do wzorców architektury stalinowskiej. W środku zamalowano polichromię. Elewacje boczne i absyda pozostały natomiast bez zmian. W 1982 r. opracowano plan remontu kościoła, który zamierzano przeznaczyć na salę koncertową²⁶⁸. Nie został jednak zrealizowany. W 1993 r. kościół oddano katolikom. Rozpoczął się wtedy remont, w ramach którego przywrócono oryginalny wygląd fasady. 21 października 1997 r. kardynał Kazimierz Szoka uroczystie dokonał ponownego poświęcenia katedry pw. Imienia Najświętszej Marii Panny. W 2005 r. odsłonięto polichromię z końca XVIII stulecia²⁶⁹.

Zarys treści inwentarza

Inwentarz kolegium mińskiego został sporządzony zgodnie z instrukcją udzieloną lustratorom przez władze Konfederacji Generalnej Litewskiej²⁷⁰. Dzięki temu publikowany rękopis ma strukturę podobną do lustracji innych placówek jezuickich, choć niekiedy różni się szczegółowością. Przykładowo opis budowli kolegium mińskiego jest nadzwyczaj lakoniczny w porównaniu z inwentarzami innych kolegiów. Pozostałe części inwentarza zawierają natomiast szczegółowe informacje na temat ruchomości, archiwum i księgozbioru klasztornego. Umieszczono ponadto w inwentarzu kolegium mińskiego spis leków i wyposażenia apteki oraz opisy dóbr ziemskich.

²⁶⁵ Tamże, s. 136.

²⁶⁶ Tamże, s. 128.

²⁶⁷ Tamże, s. 130; M. Hałaburda, *Katedra*, s. 211.

²⁶⁸ В.Н. Денисов, *Площадь Свободы*, s. 65.

²⁶⁹ В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 131.

²⁷⁰ *Instrukcja dla ichm. panów lustratorów przez J.O.W. Marszałka Konfederacji Obojga Narodów wyznaczonych do spisania inwentarza dóbr leżących y ruchomych, które dotąd w kraiach były własnością skasowanego zakonu S. J. d. 14 paździer. R. 1773 dana*, [Warszawa 1773]. Do analizy treści tej instrukcji zob. W.M. Grabski, *Geneza finansów Komisji Edukacji Narodowej (1773–1776)*, w: *Na przełomie wieków. Studia z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, red. K. Mrozowska, Wrocław 1973 (Studia Pedagogiczne, t. 29), s. 49–50.

11. Zespół jezuitki od południowego wschodu, stan z ok. 1773 r. (rysunek D. Bubnowskiego)

Źródło: В.Н. Денисов, *Площадь Свободы*, s. 59.

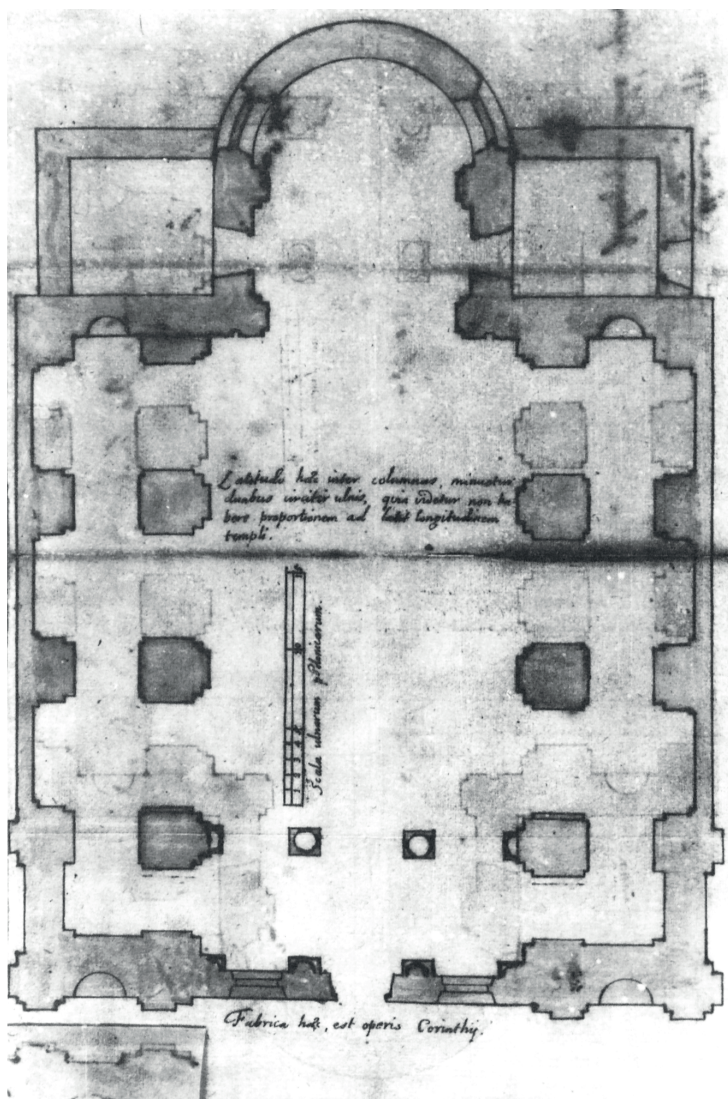
Kościół pw. Imienia Jezusa, Marii i św. Barbary

Ze względu na lakoniczność przekazu źródłowego inwentarz pokasacyjny tylko w ograniczonym stopniu pozwala na rekonstrukcję wyglądu świątyni jezuitki sprzed pożaru z 1797 r. O architekcie niestety nic nie wiadomo. Wybudowany w latach 1700–1710 kościół ma kształt trójnawowej, trójprzęsłowej bazyliki bez transeptu, z absydą zwróconą ku zachodowi. Ów kształt odpowiada w dużej mierze rzutowi poziomemu, zachowanemu w Fondo Gesuitico²⁷¹. W stosunku do pierwotnego planu zwężono nawę główną i prezbiterium o dwa łokcie oraz nieco wydłużono prezbiterium²⁷². W ostatecznej formie świątynia uzyskiwała dodatkowo dwie kaplice boczne, nieplanowane w oryginalnym projekcie, który jedynie przewidywał dwie kwadratowe zakrystie. Kaplice dobudowano później: pierwszą sodalicii tuż po ukończeniu kościoła, a drugą – św. Felicjana – dekadę później. Z tego powodu różniły się wyglądem: w porównaniu z pierwszą, druga miała dwukrotnie wyższy tambur oraz zdecydowanie większe okno. W stosunku do pierwotnego planu, dodano też obszerną kruchtę, nad którą stała statua św. Felicjana²⁷³.

²⁷¹ Zachował się jedynie rzut kościoła. ARSI, F.G. 1468, busta 5, nr 12; J. Vallery-Radot, *Le recueil de plans d'édifices de la Campagne de Jésus conservé à la Bibliothèque nationale de Paris*, Rome 1960, s. 505.

²⁷² Działo się to wbrew opinii architekta generalnego zakonu Filipa Buonanniego, który uważał, że z tego powodu kościół stanie się ciasny i ciemny. J. Paszenda, *Kolegium jezuitki*, s. 283.

²⁷³ Zob. niżej, s. 2.

12. Plan kościoła jezuickiego z 1699 r.

Źródło: F.G. 1468, busta 5, nr 12 (J. Paszenda, *Kościół jezuicki*, s. 288).

Zgodnie z inwentarzem pokasacyjnym w kościele mieściło się łącznie 11 ołtarzy. Oprócz ołtarza wielkiego świątynia miała osiem ołtarzy bocznych i dwa w kaplicach. Trudno określić ich lokalizację i wezwania. W ołtarzu głównym znajdował się obraz Najświętszej Marii Panny z suknią srebrną, który został kiedyś odzyskany od Moskwy i ofiarowany jezuitom mińskim²⁷⁴. Pod mensą umieszczono relikwie męczenników Da-

²⁷⁴ Hist. Resid. Minscensis 1708, ARSI, Litwania 45, k. 34r.

13. Katedra pw. Imienia Najświętszej Marii Panny w Mińsku, widok współczesny od wschodu

Źródło: Zbiory autora.

14. Katedra pw. Imienia Najświętszej Marii Panny w Mińsku, widok współczesny od południowego zachodu

Źródło: <https://be.wikipedia.org/wiki/> (ostatni dostęp: 30.04.2024).

15. Prezbiterium i ołtarz główny

Zródło: Zbiory autora.

miana, Konstancji i Amatora²⁷⁵. Z różnych wzmianek zawartych w kronikach wynika, że w kościele znajdowały się również ołtarze św. Ignacego i Franciszka Ksawerego (zwykle przeciwstawne w kościołach jezuickich), św. Stanisława Kostki (przysługujący kongregacji studenckiej) oraz św. Felicjana i św. Józefa. Prawdopodobnie w kaplicy św. Felicjana znajdowała się też postać Jezusa Ukrzyżowanego²⁷⁶, a w kaplicy kongregacyjnej – drugi, mniejszy obraz Matki Bożej. Szczególną czią otaczano ołtarz św. Felicjana, przy którym wisiały 73 srebrne tablice wotywnie. Relikwie męczennika znajdowały się w niezachowanej współcześnie trumnie pokrytej srebrną blachą. Sprzęt kongregacji opisano osobno. Zestaw szat liturgicznych przedstawiał się pokaźnie, obejmując ponad 100 ornatów i siedem kap. Wśród paramentów znajdowały się również dwa ornaty ruskie, co było zwyczajne na ziemiach pogranicza wyznaniowego.

W czasach KEN sprzęt kościelny nie uległ rozproszeniu dzięki staraniom szlachty²⁷⁷. Ocalał również – przynajmniej częściowo – podczas pożaru w 1797 r. Przykładowo trumna z relikwiami św. Felicjana została tymczasowo umieszczona u benedyk-

²⁷⁵ Hist. Resid. Minscensis 1710, tamże, k. 35v–36r.

²⁷⁶ Wspomina o nim jeszcze Syrokomla. W. Syrokomla, *Mińsk*, s. 189.

²⁷⁷ *Raporty generalne*, s. 24.

tynek i zwrócona katedrze po remoncie przeprowadzonym przez biskupa Dederkę w latach 1799–1803²⁷⁸. Zastał ją tu w 1845 r. Jan Chodźko. Prawdopodobnie z okresu jezuickiego pozostały również portrety fundatorów Cypriana Pawła Brzostowskiego i Krzysztofa Zawiszy, ulokowane odpowiednio w kaplicach kongregacyjnej i św. Felicjana²⁷⁹.

Do rozgrabienia ruchomości katedry doszło dopiero w okresie radzieckim. Na skutek konfiskaty majątków cerkwi i kościołów cenne przedmioty trafiały do Gochranu lub muzeów, skąd częściowo sprzedawano je w antykwariatach w latach 1928–1934. W Muzeum Narodowym w Mińsku znajduje się kilka portretów Zawiszów. Z braku informacji nie sposób ustalić, czy pochodziły z majątku rodzinnego, czy z kościoła. W jednym z mińskich antykwariatów znajduje się ponadto niewielka monstrancja z glorią, zawierająca relikwię św. Felicjana, odznaczona pieczęcią biskupa Dederki²⁸⁰.

Zabudowania kolegium

Po kościele opisano pokrótce zabudowania kolegium. Po lewej stronie kościoła znajdował się dwukondygnacyjny murowany budynek szkolny, zbudowany po 1766 r. Mieściły się w nim cztery izby na parterze z komorą i kuchnią, a na piętrze pięć pomieszczeń. Po prawej stronie kościoła stał dwukondygnacyjny murowany gmach klasztorny, wzniesiony w latach 1733–1738, który zajmował odcinek pierzei rynku aż do rogu ul. Kojdanowskiej. Furta znajdowała się przy rynku. Nad nią wznosiła się wieża z zegarem. Okna parterowe były odpowiednio zabezpieczone kratami żelaznymi. Parter był podzielony na 12 pomieszczeń mieszkalnych i jedno gospodarskie. Cztery z nich zajmowała apteka. Na piętrze mieściło się 13 większych pomieszczeń mieszkalnych, a cztery mniejsze (komory) oraz jedno pomieszczenie gospodarskie. Nad schodami urządzono bibliotekę. Niestety z braku współczesnych planów nie sposób ustalić przeznaczenie poszczególnych pomieszczeń²⁸¹. Lustratorzy odnotowali ponadto dwa refektarze, jeden na parterze, a drugi na piętrze. Przynajmniej jeden z nich musiał znajdować się w części gmachu dobudowanej w 1746 r. wzdłuż ul. Kojdanowskiej. Zdaniem kronikarza ów refektarz był wyjątkowo bogato ozdobiony na tle pozostałych placówek prowincji²⁸². Być może o jego okazałości zadecydowało odbywanie w nim nieformalnych spotkań szlachty i magnatów podczas kadencji trybunału. Pod schodami na piętro urządzono kuchnię i piekarnię. W podziemiach znajdowało się dziesięć piwnic większych, a osiem mniejszych.

²⁷⁸ W. Syrokomla, *Mińsk*, s. 184, 189–190.

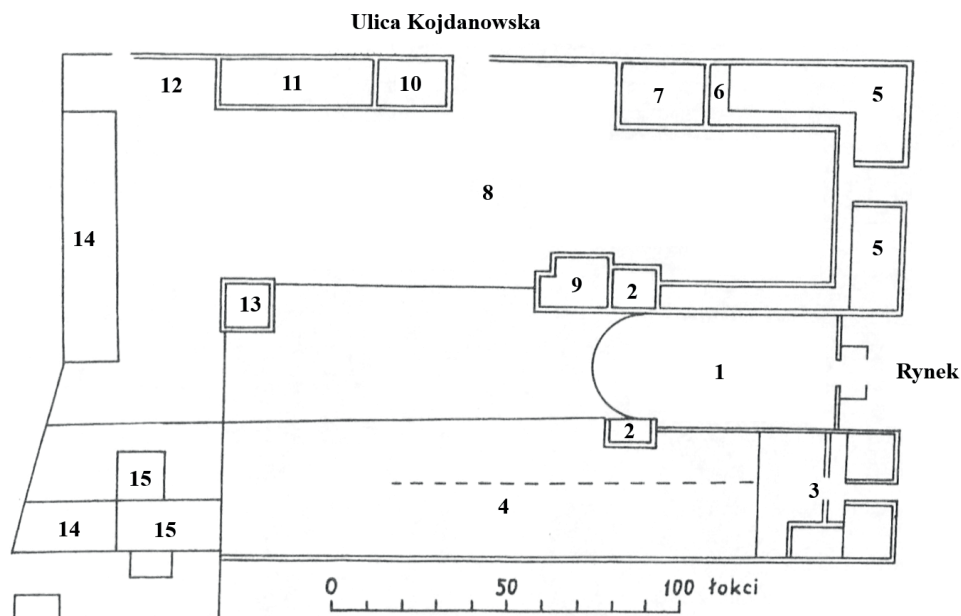
²⁷⁹ Tamże, s. 188–189.

²⁸⁰ Za te informacje serdecznie dziękuję Pani Doktor Anastazji Skepjan.

²⁸¹ Viktor Korbut podaje reprodukcję planu architekta Kazimierza Chrzczonowicza. Widnieje na tym planie większa liczba lokali, co może wskazywać na podzielenie większych pomieszczeń. B. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 132.

²⁸² Hist. Coll. Minscensis 1748, ARSI, Litwania 50, k. 107v.

Po gmachu klasztornym lustratorzy przystąpili do opisania dziedzińca na jego tyłach. Znajdował się przy nim trzykondygnacyjny spichlerz murowany z westiarnią i pomieszczeniami mieszkalnymi dla służby. W tym miejscu wykopano też lodownię²⁸³. Następnie opisano dziedziniec gospodarczy, na który wchodziło od ul. Kojdanowskiej. Na nim znajdowały się dwukondygnacyjna bursa oraz murowane stajnie, rzeźnia i wozownia. Wszystkie te obiekty były murowane. Oficyny drewniane i browar ze słodownią i suszarnią stały natomiast nieco dalej ze względu na bezpieczeństwo pożarowe. Przestrzeń między browarem a szkołami zajmował ogród. Na koniec opisano dworek drewniany „za browarem na placu kolegiackim”, zamieszkały przez panią Protasowiczową.

16. Schemat budowli kolegium

Źródło: Opracowanie autorskie na podstawie RGADA, f. 1603, op. 12, nr 38: 1) kościół, 2) zakrystia, 3) szkoła, 4) ogród, 5) kolegium, 6) kuchnia, 7) refektarz, 8) podwórze, 9) spichlerz, 10) bursa muzyczna, 11) stajnia, 12) wozownia i rzeźnia, 13) kuźnia, 14) oficyna, 15) browar, 16) słodownia i suszarnia.

Bursa muzyczna

Zapotrzebowanie na oprawę muzyczną pojawiło się wraz z otwarciem placówki jezuickiej. Prawdopodobnie jezuici korzystali początkowo z usług płatnych muzyków²⁸⁴. Początki bursy kolegium mińskiego należy natomiast datować na

²⁸³ Zob. niżej, s. 2; Hist. Coll. Minscensis 1746, tamże, k. 107r.

²⁸⁴ Informacja o powstaniu bursy około 1685 r. podana przez Załęskiego i powtórzona przez Jerzego Kochanowicza nie znajduje potwierdzenia w źródłach. Zob. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4,

ok. 1709 r.²⁸⁵, choć dopiero od 1725 r. miała ona osobnego prefekta²⁸⁶. Podobnie jak w innych placówkach, bursyści uświetniali uroczystości religijne i świeckie²⁸⁷. Od 1731 r. zgodnie z zapisem Teresy z Tyszkiewiczów Zawiszyny sześciu bursaków w każdy piątek miało śpiewać *De profundis* i *Salve regina* przed ołtarzem św. Felicjana²⁸⁸. Kompetencje muzyczne bursaków były doceniane zarówno przez szlachtę, jak i przez inne zakony, które ubiegały się o ich usługi²⁸⁹.

W chwili kasaty w bursie pracowało ośmiu muzyków. Oprócz kapelmistrza zatrudniano dwóch kontraktowych (jurgieltowych lub *salarjati*), tyłu respektowych (tj. muzyków, którzy po ukończeniu nauki nadal pracowali w bursie, aby spłacić koszty otrzymanego wykształcenia) oraz trzech uczniów (chłopców albo *inscripti*). Była to dość skromna obsada w porównaniu z innymi kolegiami. Na wyposażeniu bursy znajdowały się instrumenty smyczkowe (czworo skrzypiec, po jednej altówce, bassetli i kwartwioli) i dęte (cztery waltornie, dwa oboje i trąbki oraz jeden flet poprzeczny) oraz klawikord. Dodatkowo na chórze znajdował się „pozytyw wielki”. Wykonywany repertuar musiał być dość szeroki. Inwentarz podaje skrótowo 221 utworów, spośród których najliczniej reprezentowane były msze i litanie, choć w spisie znajdowały się również arie koncertujące i inne utwory instrumentalne²⁹⁰. Dzięki staraniu szlachty kapela nadal działała w 1782 r.²⁹¹

Apteka

Apteki były powoływane przy placówkach jezuickich z myślą nie tylko o zdrowiu zakonników, ale też o oddziaływaniu na lokalną społeczność, której jezuita usiłowali pomóc zarówno w sferze duchowej, jak i materialnej²⁹². Równocześnie popyt ze strony szlachty i zamożniejszych mieszczan, którym dostarczano leki odpłatnie,

cz. 4, s. 1507; J. Kochanowicz, *Słownik geograficzny jezuickich burs muzycznych (Materiały)*, Kraków 2002 (Studia i materiały do dziejów jezuitów polskich, t. 10, cz. 4), s. 153.

²⁸⁵ Pod tym rokiem odnotowano budowę bursy. Hist. Resid. Minscensis 1709, ARSI, Litwania 45, k. 35v. Kolejny budynek drewniany zbudowano 13 lat później. Hist. Coll. Minscensis 1732, ARSI, Litwania 49, k. 43r.

²⁸⁶ J. Kochanowicz, *Słownik geograficzny*, s. 154.

²⁸⁷ Hist. Coll. Minscensis 1722, ARSI, Litwania 47, k. 103v.

²⁸⁸ Hist. Coll. Minscensis 1731, ARSI, Litwania 49, k. 42v.

²⁸⁹ Niekiedy powodowało to konflikty. Ucieczka kilku bursystów do dominikanów w 1727 r. wywołała spór między jezuitami a tym zakonem. Hist. Coll. Minscensis 1727, ARSI, Litwania 48, k. 72v.

²⁹⁰ Zob. A. Mariani, *Inwentarze kolegiów Towarzystwa Jezusowego jako źródło do badań nad jezuicką kulturą muzyczną*, w: *Universalis et particularis. Ars et praxis Societatis Jesu in Polonia*, red. B. Bohdanowicz, T. Jeż, Warszawa 2018 (Fontes Musicae in Polonia, B/III), s. 412–413, 419. Ten fragment inwentarza wydano w: A. Mariani, *Inventoria rerum musicalium domum Societatis Iesu in Polonia et Litwania tempore suppressionis*, Warszawa 2020 (Fontes Musicae in Polonia, A/IV), s. 59–62.

²⁹¹ *Raporty generalne*, s. 24.

²⁹² Zob. D. Pietrzkiewicz-Sobczak, *O aptekach u jezuitów polskich w XVI–XIX w. (Wprowadzenie do tematu)*, w: *Zawód farmaceuty na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. B. Urbanek, Katowice – Warszawa 2006, s. 46–62.

zapewniał finansowanie tego typu instytucji (i zarazem placówki). W Mińsku aptekę wraz z przynależnym jej laboratorium urządzili jezuita w 1749 r.²⁹³ Do tego momentu przy kolegium mińskim istniała jedynie infirmeria, powierzona bratu zakonnemu²⁹⁴. Inicjatywa jezuitów naruszała przywilej na prowadzenie apteki nadany przez króla Augusta III mieszczaninowi Janowi Dawidowi Szeybie 28 listopada 1748 r.²⁹⁵ Brak świadectw o jakimkolwiek sporze między Szezbą a jezuitami w kolejnych latach może wskazywać, że przywilej pozostał martwą literą. Być może mieszczanin nie miał środków na organizowanie apteki i dlatego upomniął się o nią dopiero w 1773 r.²⁹⁶ Jezuita mogli zresztą zasłaniać się pretekstem, że apteka służy mieszkańcom kolegium i nie prowadzi działalności skierowanej na zewnątrz. Z istnieniem przywileju z 1748 r. należy też powiązać fakt, że w odróżnieniu od innych aptek jezuitów, które były prowadzone przez braci zakonnych, mińska pozostawała pod zarządem świeckich aptekarzy aż do kasaty²⁹⁷. Takie rozwiązanie musiało być na rękę jezuitom, którzy w ten sposób zabezpieczali się przed zarzutem naruszenia królewskiego przywileju.

W chwili kasaty apteka zajmowała cztery pomieszczenia na parterze kolegium. Z pewnością oprócz izby dyspenserskiej istniało laboratorium, wyposażone m.in. w dwa alembiki miedziane. Jej lokalizacja przy rynku musiała przyciągać liczną klientelę. Apteczce przysługiwał też ogród na górze Trojeckiej oraz cztery place miejskie: krzywoszczocki, gawroński, juskiewiczowski i kostrowicki, które zostały wydzierżawione kolejnym aptekarzom – Janowi Gierce i Karolowi Meysztowiczowi – przez dłużników apteki w zamian za dostarczane medykamenty. Znamienny jest fakt, że plac gawroński i juskiewiczowski należały do monasteru prawosławnego pw. św. Piotra i Pawła. Do klienteli apteki należeli ponadto przedstawiciele elity lokalnej, jak podkomorzy miński Michał Żyżemski, który w 1773 r. winien był apteczce 1623 zł 16 gr i 2 szelągi. Mimo pretensji Jana Dawida Szeby, który powoływał się na przywilej królewski z 1748 r., po kasacji apteka pojezuicka została początkowo wydzierżawiona Karolowi Meysztowiczowi, który zobowiązał się płacić KEN 500 zł rocznie²⁹⁸. Dopiero w 1782 r. została sprzedana Leonowi Szezbie za 10 tys. zł²⁹⁹.

²⁹³ Hist. Coll. Minscensis 1749, ARSI, Litwania 50, k. 197r.

²⁹⁴ W roku szkolnym 1737/38 katalog osobowy wymieniał Jerzego Lessiga jako infirmarza i aptekarza. Informacja ta nie stanowi jednak wystarczającego dowodu na istnienie apteki przed 1749 r. *Catalogus personarum et officiorum Provinciae Lituae Societatis Jesu anni 1737 in annum 1738*, b.m. [1737], kol. VI.

²⁹⁵ *Беларуські Аpxiў*, s. 302–303 (nr 208).

²⁹⁶ Zob. niżej, s. 224.

²⁹⁷ Jedynie w roku szkolnym 1756/57 występował w katalogu rocznym brat aptekarz Adam Kitsch. *Catalogus personarum et officiorum Provinciae Lituae Societatis Jesu ex anno 1756 in annum 1757*, Vilnae [1756], s. XVIII. W inwentarzu pokasacyjnym wymieniono aptekarzy świeckich Jana Gierki i Karola Meysztowicza. Zob. niżej, s. 221.

²⁹⁸ Na temat Karola Meysztowicza zob. K. Pietkiewicz, M. Wolski, *Meysztowiczowie herbu Rawicz do początku XIX wieku: studium genealogiczno-własnościowe*, Kraków 2021, s. 235–248; D. Rolnik, *Archiwum Jeleńskich w NGAB w Mińsku (XVI–XX wiek): jego dzieje i inwentarz*, Katowice 2018, s. 218, 309.

²⁹⁹ *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1781–1785*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1915 (Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794, z. 39), s. 58–59, 76.

O wysokim poziomie apteki świadczy spis surowców i leków, sporządzony po łacinie. Obejmował on 892 pozycje, z których 388 (43%) stanowiły surowce apteczne (*simplicia*), a pozostałe 504 (57%) leki (*composita*). Spośród zachowanych inwentarzy jezuickich apteka mińska zajmowała pod względem liczebności produktów trzecie miejsce po pińskiej i łuckiej, przewyższając apteki w Brześciu Litewskim, Krakowie (kolegium i dom nowicjacki), Nieświeżu, Słucku oraz w Wilnie (dom nowicjacki)³⁰⁰. Surowce ułożono w porządku alfabetycznym, medykamenty zaś podzielono na 23 klasy według postaci (stałej, płynnej lub półpłynnej) lub metody przygotowania. Układ ten był wzorowany na *Syllabus medicamentorum compositorum* zamieszczonym w *Pharmacopoea Wirtenbergica*³⁰¹.

Apteka posiadała także księgozbiór podręczny, liczący 45 pozycji. W odróżnieniu od innych aptek jezuickich, w których oprócz dzieł poświęconych leczeniu odnotowano także literaturę religijną, wszystkie księgi apteki mińskiej wpisywały się w tematykę medyczną³⁰². Brak książek duchownych można tłumaczyć faktem, że przedsiębiorstwem kierowali świeccy, którzy w przeciwieństwie do zakonnych aptekarzy nie byli zobowiązani do przygotowywania wiernych do śmierci. Profil księgozbioru był bardzo szeroki: obejmował nie tylko pozycje niezbędne do przyrządzenia leków, takie jak farmakopee i zielniki, ale też dzieła anatomiczne, studia przypadków medycznych, traktaty i monografie³⁰³. Owa różnorodność wynikała z roli ówczesnych aptekarzy, od których oczekiwano nie tylko przyrządzania leków, ale też formułowania diagnozy. Spośród farmakopei znajdowały się w Mińsku trzy pozycje powszechnie wykorzystywane w aptekach jezuickich: austriacko-wiedeńska, brandenbursko-pruska i wirtemberska. O długotrwałym oddziaływaniu jatrochemii świadczą ponadto dzieła Adriana von Mynsichta, Philippa Müllera, Johanna Rhumeliusa i Johanna Schrödera. Późniejsze badania na pograniczu chemii i medycyny reprezentowali natomiast Nicolas Leméry, Johann Helfrich Jüngken i Georg Ernst Stahl. Widoczne jest też oddziaływanie szkoły lejdejskiej z Hermanem Boerhaavem na czele. W dziedzinie anatomii i chirurgii odnotowano m.in. prace Davida Hermanna, Josepha Schmidta i Johanna Veslinga. Zainteresowanie budziła także popularna w XVIII w. problema-

³⁰⁰ A. Mariani, *Materia medica w aptekach jezuickich XVIII wieku. Między tradycją a innowacją*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 46/3 (2018), s. 61; RGADA, f. 1603, op. 3, nr 1336 (Lustracja apteki łuckiej).

³⁰¹ J.A. Gesner, *Pharmacopoea Wirtenbergica in duas partes divisa, quarum prior materiam medicam historico-physico-medice descriptam, posterior composita et praeparata modum praeparandi et encheiresses exhibet. Jussu Serenissimi Domini Ducis adornata et pharmacopoeis Wirtenbergicis in normam praescripta. Accedunt syllabus medicamentorum compositorum in classes divisus et indices necessarii. Editio nova revisa, aucta et emendata*, Stutgardiae 1771 (I wydanie: 1741), k.n.n.

³⁰² A. Mariani, *Znaczenie aptek jezuickich dla cyrkulacji wiedzy medycznej w dawnej Rzeczypospolitej*, w: *Aptekarskie drogi do wolności*, red. J. Nieznanowska, Szczecin – Stargard 2018, s. 81.

³⁰³ O szerokiej tematyce jezuickich księgozbiorów aptecznych świadczy także dotychczasowa literatura. Zob. V. Gudienė, *Książki anatomiczne i chirurgiczne w bibliotece apteki Akademii Wileńskiej*, „Farmacja Polska” 67/10 (2011), s. 674–679; O. Ciborowska-Rymarowicz, *Druki medyczne w księgozbiorze kolegium jezuitów w Ostrogu*, „Hereditas Monasteriorum” 4 (2014), s. 161–171.

tyka elektryczności: oprócz rozprawy Johanna Heinricha Winklera aptecę przysługiwała maszyna elektryczna.

W swoim asortymencie apteka mińska posiadała leki uzyskiwane nie tylko przez warzenie lub macerację, ale też w wyniku destylacji i innych metod obróbki chemicznej. Zjawisko to odzwierciedlało wpływy jatroschemii, która promowała preparaty laboratoryjne zawierające antymon, siarkę, ołów, rtęć i sól kwasu winowego³⁰⁴. Oferta była ponadto niezwykle zróżnicowana ze względu na indywidualne potrzeby i możliwości nabywcze klientów. Obok ekskluzywnych bezoarów i innych egzotycznych produktów dostępne były bowiem leki na bazie lokalnych surowców. Aptekarze mińscy przyrządzali także medykamenty na choroby weneryczne oraz na dolegliwości kobiet ciężarnych, matek karmiących oraz dzieci³⁰⁵. Mimo że konstytucja sejmu konwokacyjnego z 1764 r. zabroniła aptekom zakonnym szynkowania napojów alkoholowych³⁰⁶, apteka kolegium mińskiego pozostawała przedsiębiorstwem wielobranżowym³⁰⁷. Klienci apteki mińskiej mogli nabywać barwniki (indygo, lakę holenderską i błękit pruski), kosmetyki (wosk do brody i pomady do ust) oraz wyroby cukiernicze (konfitury i ulepy). Bogate wyposażenie apteki mińskiej świadczy wreszcie o cyrkulacji wiedzy medycznej. Szczególnie istotną rolę odgrywał ośrodek medyczny w Halle an der Saale. Wynikało to zarówno ze sławy Georga Ernsta Stahla, którego koncepcja witalistyczna szczególnie pasowała jezuitom, jak i z działalności sierocińca założonego przez Augusta Hermanna Franckego (*Franckesche Stiftungen*)³⁰⁸. Osiągnięcia innych ośrodków uniwersyteckich, takich jak Getynga czy Edynburg, dynamicznie rozwijających się w drugiej połowie XVIII w., nie wpływały natomiast na aptekarstwo jezuickie w dawnej Rzeczypospolitej³⁰⁹.

Księgozbiory

Biblioteka stanowi cenne świadectwo kultury jezuitów³¹⁰. Księgozbiór kolegium mińskiego zaczął powstawać w chwili otwarcia placówki i był stopniowo powiększany drogą nabytków lub donacji. 200 woluminów ofiarował na przykład Krzysztof Zawisza w 1713 r.³¹¹ W 1773 r. biblioteka domowa kolegium mińskiego zawierała 963 pozycji. Odrębny księgozbiór podręczny, liczący 126 pozycji, przysługiwał misjona-

³⁰⁴ A. Mariani, *Materia medica*, s. 73–77.

³⁰⁵ Tamże, s. 85.

³⁰⁶ VL, t. 7, s. 170.

³⁰⁷ W. Roeske, *Polskie apteki*, Wrocław 1991, s. 145–153.

³⁰⁸ W asortymencie apteki mińskiej znajdowało się kilka preparatów o tajnym składzie, pochodzących z apteki sierocińca.

³⁰⁹ A. Mariani, *Znaczenie aptek*, s. 92.

³¹⁰ Ogólnie na temat organizacji bibliotek jezuickich zob. L. Grzebień, *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, Kraków 2013 (Klasycy jezuickiej historiografii, t. 5).

³¹¹ Hist. Resid. Minscensis 1713, ARSI, Litwania 46, k. 51r.

rzowi. Księgozbiory jezuitów mińskich ustępowały pod względem ilościowym bibliotekom kolegiów innych miast Wielkiego Księstwa Litewskiego: Pińsk (ponad 4000 pozycji)³¹², Słuck (ok. 2400 pozycji)³¹³ i Grodno (ok. 2300 pozycji)³¹⁴, sytuując się na poziomie podobnym do placówek w Brześciu Litewskim (ok. 1250 pozycji)³¹⁵ i w Nowogródku (nieco ponad 1000 pozycji)³¹⁶. Po kasacie biblioteka jezuicka nadal służyła szkołom KEN³¹⁷. O porozbiorowych losach księgozbioru niewiele wiadomo. Być może został utracony w wyniku pożaru kolegium w 1797 r.³¹⁸

O zawartości księgozbioru decydowały z jednej strony zainteresowania kulturowe jezuitów, określane w *Ratio atque institutio studiorum* (Neapol 1598) oraz w *Bibliotheca selecta* Antonia Possevina (Rzym 1593), z drugiej profil aktywności placówki. Wśród piśmiennictwa religijnego w Mińsku szczególnie liczne były książki duchowne i kazania, do których należy dodać repertoria homiletyczne. W dziedzinie teologii przeważały dzieła z zakresu teologii polemicznej i komentarze do Pisma Świętego. Dość liczne były też pozycje z zakresu teologii moralnej, niezbędne do rozwiązywania kazuśów sumienia. Z braku studiów teologicznych słabo reprezentowana była natomiast teologia scholastyczna. Działy religijno-teologiczne uzupełniały hagiografie, patrystyka, rozmaite edycje Pisma Świętego oraz literatura katechetyczna. Na pograniczu prawa kościelnego i piśmiennictwa religijnego sytuował się dział dotyczący historii i prawodawstwa Towarzystwa Jezusowego.

Dyscypliny humanistyczno-retoryczne stanowiły drugi zasadniczy obszar zainteresowań jezuitów. Najliczniejsze były działy retoryki i poezji. Funkcję pomocniczą pełniły słowniki, gramatyki i podręczniki do nauki języka greckiego. Do księgozbioru kolegium mińskiego należało ponad 100 pozycji o tematyce historycznej. Uzupełnienie do nich stanowiły książki o tematyce politycznej, prawnej i geograficznej oraz herbarze. Jest to pokaźna liczba, gdy bierze się pod uwagę fakt, że w szkołach jezuickich wiedza historyczna była tradycyjnie przekazywana uczniom podczas kursu retoryki, będąc traktowana w istocie jako niezbędna do komponowania mów i wierszy erudycja. Dopiero w połowie XVIII w. historia stała się odrębnym przedmiotem nauczania. Przyczyną tej zmiany była reforma szkolnictwa zakonnego, w wyniku której znajomość dziejów ojczystych zaczęła być postrzegana jako narzędzie edukacji obywatelskiej³¹⁹. Zawartość działu historycznego księgozbioru jezuitów mińskich wskazuje na wzrost znaczenia tej dyscypliny i recepcję historiografii oświeceniowej. Tendencję tę odzwierciedlały polskie przekłady zarówno autorów antycznych (Kurcjusz Rufus i Tacyt), jak

³¹² RGADA, f. 1603, op. 1, nr 49, k. 38r–61v.

³¹³ NGAB, f. 1781, op. 27, nr 538, k. 17v–42r.

³¹⁴ RGADA, f. 1603, op. 1, nr 35, k. 18r–46v.

³¹⁵ Tamże, nr 44a, k. 6r–21v.

³¹⁶ *Intwentarze kolegium jezuitów w Nowogródku*, s. 66–153.

³¹⁷ *Raporty generalne*, s. 137, 352, 554.

³¹⁸ В. Корбут, *Мінск. Спадчына 1067–1917*, s. 133.

³¹⁹ Zob. K. Puchowski, *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565–1773*, Gdańsk 1999.

i współczesnych o starożytnym Rzymie (Jean-Rodolphe D'Arnay i Philippe Macquer). O zainteresowaniu jezuitów prawem ojczystym i współczesną sytuacją polityczną Rzeczypospolitej świadczą z kolei nie tylko konstytucje sejmowe z lat 1764 i 1766, ale też sześć tomów *Volumina legum* wydanych przez pijarów warszawskich oraz traktat Szczepana Sienickiego w obronie *liberum veto*. Prądy oświeceniowe w dziedzinie edukacji docierały do Mińska również dzięki prasie: biblioteka kolegium posiadała bowiem sześć tomów warszawskiego czasopisma „Zabawy przyjemne i pożyteczne”.

Ze względu na doraźne prowadzenie kursu filozoficznego przez jezuitów mińskich księgozbiór kolegium posiadał również niewielki dział filozoficzny. Ponieważ *Ratio studiorum* przewidywała nauczanie matematyki razem z fizyką scholastyczną, do biblioteki należał także niewielki dział matematyczny. Zawartość działu filozoficznego odzwierciedla próbę pogodzenia nowoczesnej fizyki eksperymentalnej ze scholastyką arystotelesową³²⁰. W ten nurt wpisywały się podręczniki publikowane przez jezuitów prowincji austriackiej i górnoniemieckiej: Josepha Falcka, Josepha Khella, Antona Mayra, Josepha Mangolda, Josepha Redlhamera, Andreasa Jaszlinskiego i Karla Scherffera. Zmiany w nauczaniu filozofii naturalnej szły w parze ze wzrostem znaczenia matematyki. Świadczy o tym obecność kilku nowszych pozycji Christiana Wolffa, Johanna Friedricha Weidlera oraz podręcznika Nicolasa de Lacaille'a. Spośród dzieł jezuickich autorów wyróżniały się *Elementa algebrae* Maximiliana Hella, przedrukowane przez jezuitów nieświszkie w 1768 r.³²¹ Wiedza matematyczna była zresztą ukierunkowana do praktycznego zastosowania, o czym świadczy obecność traktatu o artylerii Kazimierza Siemienowicza.

Tabela 1. Zawartość biblioteki kolegium mińskiego

Nazwa działu	Nazwa w inwentarzu	Liczba pozycji
1	2	3
Pismo Święte	<i>Biblia sacra</i>	11
Patrystyka	<i>Sancti Patres</i>	13
Egzegeza Pisma Świętego	<i>Interpretes Sacrae Scripturae</i>	39
Prawo kościelne i świeckie	<i>Jus canonicum et civile</i>	26
Teologia dogmatyczna	<i>Theologi dogmatici</i>	39
Teologia moralna	<i>Theologi morales</i>	35
Teologia scholastyczna	<i>Theologi scholastici</i>	24
Homiletyka	<i>Concionatores</i>	133

³²⁰ Zob. M. Hellyer, *Catholic Physics. Jesuit Natural Philosophy in Early Modern Germany*, Notre Dame (Indiana) 2005.

³²¹ M. Hell, *Elementa arithmeticae numericae et literalis seu algebrae*, Nesvisii 1768 (I wyd., Viennae 1761).

1	2	3
Repertuary kaznodziejskie	<i>Materialistae</i>	24
Literatura katechetyczna	<i>Catechetici</i>	9
Literatura duchowa	<i>Spirituales</i>	185
Hagiografia	<i>Libri vitarum</i>	26
Historia	<i>Historici</i>	104 ^a
Polityka	<i>Politici</i>	26
Filozofia	<i>Philosophi</i>	27
Matematyka	<i>Mathematici</i>	9
Heraldyka	<i>Stematographi</i>	3
Geografia	<i>Geographi</i>	7
Instytut Towarzystwa Jezusowego	<i>Institutum Societatis Iesu</i>	11
Retoryka	<i>Oratores</i>	90
Poetyka	<i>Poetae</i>	83
Słowniki	<i>Dictionaria</i>	14
Greka	<i>Graeci</i>	2
Gramatyka	<i>Grammatici</i>	4
Różne	<i>Varii</i>	19
Ogólnie księgozbiór kolegium		963
Teologia moralna i scholastyczna	<i>Theologi morales et scholastici</i>	7
Literatura duchowna	<i>Ascetici</i>	70
Homiletyka	<i>Concionatores</i>	13
Historia	<i>Historici</i>	4
Różne	<i>Varii</i>	32
Ogólnie księgozbiór misjonarza		126
Ogólnie księgozbiory kolegium i misjonarza		1089
^a Spośród tych pozycji 13 przysługiwało szkołom humanistyczno-retorycznym.		

Majątki ziemskie

Na tle staropolskich inwentarzy gospodarskich lustracje kolegiów jezuickich sporządzone w wyniku kasaty Towarzystwa Jezusowego należy uznać za precyzyjne. Szczegółowością przypominają one raczej kataster fryderycjański, sporządzony w latach 1772–1773 dla ziem zagarniętych przez Prusy podczas I rozbioru³²². Inwentarz

³²² S. Cackowski, *Pruski kataster podatkowy z roku 1772/1773. Problemy heurystyczne*, w: *Pomorze – Brandenburgia – Prusy (państwo i społeczeństwo). Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi*

kolegium mińskiego zawiera opis dóbr sporządzony między grudniem 1773 r. a styczniem 1774 r. W przypadku każdego majątku ziemskiego lustracja składała się z następujących elementów: 1) opis zabudowań folwarcznych i innych budynków stanowiących własność jezuitów (młyny, karczmy), 2) spis ruchomości, bydła, pól i sianokosów dworskich; 3) tabelaryczny spis gospodarstw z podziałem na poszczególne wsie i zaścianki; 4) wykaz świadczeń poddanych na rzecz dworu; 5) zestawienie przychodu i rozchodów dóbr; 6) pretensje sąsiadów i spadkobierców fundatorów.

17. Majątki kolegium mińskiego

Źródło: Opracowanie autorskie na podstawie WKLE, t. 2, s. 296.

Wachowiakowi z okazji 70-lecia urodzin i 50-lecia pracy naukowej, red. W. Stępiński, Z. Szultka, Szczecin 1999, s. 91–98; D. Łukasiewicz, *Kataster fryderycjański dla Prus Zachodnich z 1772/73 roku*, tamże, s. 99–118.

W rękopisie kijowskim opisano sześć kompleksów dóbr będących własnością jezuitów mińskich w momencie kasaty Towarzystwa: Ślepianka, Hlewin, Hać, Prusewicz oraz Nieżyce. Z wyjątkiem Ślepianki, położonej o 6 km na wschodzie miasta, wszystkie dobra kolegium mińskiego znajdowały się na północnym wschodzie od Mińska, wokół Borysowa. Ze względu na przynależność tych terenów do basenu czarnomorskiego możliwości spławu nadwyżek rolnych do Królewca były ograniczone. Dlatego system folwarczno-pańszczyźniany rozwijał się niepełnie i z opóźnieniem. Zgodnie z kroniką domową pańszczyzna została tam wprowadzona zamiast czynszu dopiero przez jezuitów, co wywołało konflikt z poddanymi. W 1733 r. jezuita przywrócił prawa poddanych we wszystkich swoich dobrach. Zgodzili się ponadto na przeprowadzenie pomiaru pól, zlikwidowali gospodarstwa chłopskie o wielkości jednej trzeciej czy jednej szóstej włóki, ponieważ tak małe działki krzywdziły czynszowników. W zamian za pola, które dotąd obsiewali dla dworu, chłopcy mieli dostarczyć jedną ćwierć żniwa. Podobne rozwiązanie stosowano w przypadku sianokosów³²³. Ów stan rzeczy znajduje potwierdzenie w inwentarzu pokasacyjnym w przypadku Hacı³²⁴.

Największe były dobra Hlewin nadane jezuitom przez Marcjana Aleksandra Ogińskiego w 1685 r. W chwili kasaty folwarkowi hlewińskiemu podlegało 8 osad: wsie Juskiewiczze, Hlewin, Nowosiołki (biał. Навацёлкі), Uchołoda (biał. Ухалода), Upierewicze i Sudobówka oraz zaścianki Horania i Pożodzino. Łącznie znajdowało się na ich terenie 202 dymy i ponad 95 włók areалу chłopskiego. Z przychodem rocznym ponad 7550 zł majątność hlewińska dawała około połowy intrat kolegium mińskiego. Po kasacie intratę roczną oceniano na 8 tys. zł. W 1781 r. były wydzierżawiane Janowi Jaskołodowi, rotmistrzowi powiatu wołkowyskiego³²⁵. Po II rozbiorze Hlewin stał się własnością rodziny Świdów³²⁶. W 1732 r. jezuita zbudowali w Upierewiczach kościółek drewniany będący filią parafii borysowskiej³²⁷. W 1757 r. wzniesli cerkwie unickie w Hlewinie i Podżodzynie³²⁸.

Z nadań Cypriana Pawła i Racheli z Duninów Brzostowskich z 1680 r. pochodziły natomiast Hać, Nieżyce i Prusewicz. Największe z tych majątków była Hać, obejmująca w 1773 r. 10 osad położonych między rzekami Hajna i Cna: Jałowiki, Kusi, Łohy (biał. Лоры), Mechedy (biał. Мяхеды), Szwabysy (biał. Швабы), Zapole (biał. Заполле) oraz zaścianki Bukowicz, Sutoki (biał. Сутокі), Wierzby i bezimienny nad rzeką Cną. Znajdowało się w nich łącznie 78 gospodarstw. Struktura przychodu, wynoszącego ok. 3500 zł rocznie, różniła się na tle innych majątków kolegium mińskiego ze względu na duży udział czynszów i danin (łącznie ok. 63%) i niską krescencję

³²³ Hist. Coll. Minscensis 1733, ARSI, Litwania 49, k. 45r.

³²⁴ Zob. niżej, s. 272.

³²⁵ *Tabella dóbr przeszło-jezuickich na fundusz edukacyi narodowej procentować powinny w W.X.Lit. leżących [...] w roku 1781 sporządzona*, [Warszawa 1781], k. Ev.

³²⁶ A. Jelski, *Hlewin*, w: SGKP, t. 3, 1882, s. 74.

³²⁷ Hist. Coll. Minscensis 1732, ARSI, Litwania 49, k. 43r. Nowy kościół zbudowano w 1753 r. Hist. Coll. Minscensis 1753, ARSI, Litwania 50, k. 198r.

³²⁸ Hist. Coll. Minscensis 1757, ARSI, Litwania 51, k. 34r.

folwarczną (17% przychodu), co wynikało w dużej mierze z jałowości gleby. W 1781 r. intrata Haci była oceniana na 3600 zł. Majątek był wtedy wydzierżawiany podczaszemu grodzieńskiemu Ignacemu Daszkiewiczowi, który w kolejnym roku przekazał go Franciszkowi Uniechowskiemu, sędziemu ziemskiemu mińskiemu³²⁹.

Folwarkowi Nieżyce podlegały cztery wsie: Chołcholec (biał. Хаўхаліца), Kroszewica, Popryszcze i Zabolocie (biał. Забалацце), które łącznie obejmowały 57 gospodarstw. Majątek Nieżyce, położony w powiecie orszańskim, na prawym brzegu Berезyny, zapewniał przychód roczny w wysokości ok. 3000 zł. Spośród dóbr kolegium mińskiego status majątności nieżyckiej był wielokrotnie kwestionowany. W obronie swoich praw jezuita procesowali się w latach 1744–1754 w Trybunale Głównym Litewskim³³⁰. W 1781 r. Nieżyce były wydzierżawiane razem z Poczajewiczami, dobrami kolegium wileńskiego, Joachimowi Litaworowi Chreptowiczowi³³¹.

Folwark Prusewicz był obsługiwany przez poddanych jednej wioski o tej samej nazwie, liczącej 19 gospodarstw w 1773 r. Prusewicz przynosiły wtedy niespełna 800 zł rocznego dochodu. W 1781 r. oceniano intratę na 1000 zł rocznie. Dzierżawcą Prusewicz był wówczas Antoni Dyszlewicz, skarbnik miński, który rok wcześniej przejął je od Michała Skoriny, prezydenta sądu ziemskiego rzeczyckiego³³².

Najmniejszym majątkiem kolegium mińskiego była Ślepianka, ofiarowana jezuitom przez Dadźboga Łukomskiego w 1681 r. W 1773 r. owe dobra składały się z folwarku i jednej wioski, zamieszkałej przez 11 rodzin chłopskich, i zapewniały kolegium nieco ponad 600 zł intraty rocznej. Podobnie oceniano potencjał gospodarczy majątku w 1781 r., gdy znajdował się w dzierżawie Stanisława Oranowskiego, sędziego grodzkiego wileńskiego³³³. Z punktu widzenia życia jezuitów mińskich Ślepianka odgrywała jednak ważną rolę. Znajdowała się tu willa wypoczynkowa, w której zakonnicy odbywali rekreację. Ponadto Ślepianka stanowiła zaplecze organizacyjne placówki, ponieważ zbudowano tu w 1733 r. cegielnię w czasie przygotowywań do budowy kolegium³³⁴. Jezuita musieli bronić swoich praw do tej posiadłości, tocząc proces o zabrane pola przeciw unickiemu archimandrycie mińskiemu Augustynowi Łubienieckiemu w latach 1744–1746³³⁵. Po II rozbiorze Ślepianka stała się własnością Wankowiczów, którzy wybudowali tam stojący do dziś pałac³³⁶.

³²⁹ *Tabella dóbr*, k. Ev; *Protokoły posiedzeń 1778–1780*, s. 13, 15; *Protokoły posiedzeń 1781–1785*, s. 51; A. Jelski, ks. M. [Gapiński], *Hać*, w: SGKP, t. 3, s. 6.

³³⁰ Hist. Coll. Minscensis 1744, ARSI, Litwania 50, k. 25r; Hist. Coll. Minscensis 1754, ARSI, Litwania 51, k. 33r.

³³¹ *Tabella dóbr*, k. Ev.

³³² Tamże, k. Ev; *Protokoły posiedzeń 1778–1780*, s. 203–204; A. Jelski, *Prusewicz*, w: SGKP, t. 9, s. 78.

³³³ *Tabella dóbr*, k. Ev.

³³⁴ Hist. Coll. Minscensis 1733, ARSI, Litwania 49, k. 44v. Odbudowano ją 20 lat później. Hist. Coll. Minscensis 1753, ARSI, Litwania 50, k. 198r.

³³⁵ Hist. Coll. Minscensis 1746, tamże, k. 107r.

³³⁶ A. Jelski, *Ślepianka*, w: SGKP, t. 10, 1889, s. 760.

Posiadłości miejskie

W odróżnieniu od innych placówek jezuickich kolegium mińskie nie miało obszernych posiadłości miejskich oprócz parceli, na których stały kolegium i kościół, ograniczonej Nowym Rynkiem oraz ulicami Kojdanowską, Zborową i Kożuszkowską³³⁷. Jedynym gruntem usytuowanym poza tym obszarem była kamienica przy szkole żydowskiej, którą jezuici otrzymali w 1731 r. jako spłatę długów po zmarłym Żydzie Dawidzie Pejsachowiczu³³⁸. Tu jezuici zbudowali w 1743 r. kamienicę, z której Żydzi płacili w momencie kasaty 200 zł czynszu rocznie³³⁹. Ponadto kolegium mińskie posiadało kilka łąk na przedmieściach, o które miasto upominało się po kasacie. Ważną rolę odgrywała niewielka posiadłość określana w źródłach mianem góry Fursowskiej lub Ludimontum. Był to ogród na przedmieściu Trojeckim, nabyty od obywatela mińskiego Jerzego Fursa w 1734 r. Pięknie położony na pochyłym terenie z widokiem na Świsłocz, ze względu na bliskość do miasta ów ogród miał służyć jako drugie, wygodniejsze jeszcze od Ślepianki miejsce rekreacji³⁴⁰. Rzeczywiście w 1773 r. znajdowała się tu dwukondygnacyjna altanka. W tej posiadłości nad Świsłoczą urządzono po 1749 r. ogród apteczny. Aptece przysługiwały ponadto wspomniane już place na przedmieściu Trojeckim.

Zasady opracowania inwentarza

Transkrypcję rękopisu oparto na *Instrukcji wydawniczej dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku* Kazimierza Lepszego³⁴¹. Odstępstwa od zawartych w niej zasad znajdują uzasadnienie w specyfice polszczyzny wschodnich ziem Rzeczypospolitej.

Dla polepszenia czytelności rękopisów usunięto słowa i wyrazy powtórzone i poprawiono zwyczajne pomyłki bez ich zaznaczenia w tekście. Unowocześniona została ponadto interpunkcja. Wprowadzono też podziały akapitów i stosowano pisownię inicjałów zgodnie z zasadami współczesnej ortografii. Wszelkie uzupełnienia od wydawcy umieszczono w nawiasach kwadratowych. W nawiasach klamrowych objęto natomiast fragmenty nieczytelne, a w ostrokątnych wszelkiego rodzaju dopiski wprowadzone na rękopisie.

Liczebniki podstawowe od jednego do dziewięciu oddano słowem, z wyjątkiem wykazów tabelarycznych i miejsc, gdzie towarzyszą im jednostki miary, jednostki obliczeniowe lub słowo „sztuka”. Liczby powyżej jedenaście oddano natomiast z reguły cyframi. Polskie i łacińskie liczebniki porządkowe z kolei podawane przez łączenie

³³⁷ Ta ostatnia znajdowała się prawdopodobnie na tyłach kościoła i kolegium.

³³⁸ Hist. Coll. Minscensis 1731, ARSI, Litwania 49, k. 42r.

³³⁹ Hist. Coll. Minscensis 1743, ARSI, Litwania 50, k. 25r.

³⁴⁰ Hist. Coll. Minscensis 1732, ARSI, Litwania 49, k. 43r.

³⁴¹ K. Lepszy, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953.

cyfry i liter (np. „lwszy” i „lmo”) napisano słownie, gdy występują w tekście, a cyfrą z kropką, kiedy służą wypunktowaniu kolejnych przedmiotów.

Objaśnienie skrótów znajduje się w tabeli na początku tomu. W tekście zostały one tak rozwinięte, aby uniknąć dwuznaczności. Przykładowo skrót „P.” rozwinięto, gdy oznaczał „pan”, a zachowano, gdy określa „pater” (ojciec). Z kolei skrót „SJ” pozostawiono bez zmian, gdy występuje po nazwisku zakonnika, a rozwinięto, gdy określa Towarzystwo jako zgromadzenie. Podobnie postąpiono ze skrótem „S.”, który zmieniono na „św.”, gdy poprzedza imię któregoś świętego, a rozwinięto w wyrazach, gdy stanowił przymiotnik. Nie wprowadzono zmian w przypadku wyrazów łacińskich, gdzie skrót „S.” oznacza „sanctus”. Podobnie rozwinięto nazwy miesięcy podanych w formie mieszanej (np. „7-bra” – „septembra”).

Przy modernizacji staropolszczyzny kierowano się względami czytelności dla współczesnego odbiorcy. Stosowano na przykład formę „średni” zamiast „srzedni” i „pośrodku” zamiast „posrzodku”, „śruba” zamiast „szruba”. Pisownię „i” i „y” unowocześniono w wyrazach rodzimych i obcych. Dodano znaki diakrytyczne tam, gdy zostały one pominięte. Literę „y” w połączeniu z innymi samogłoskami („ya”, „ye”, „yi”, „yo” i „yu”) zapisano zgodnie ze współczesnymi zasadami: „komisja” zamiast „komisya”, „kongregacji” zamiast „kongregacyi”, „misjonarz” zamiast „misyonarz” oraz „sumariusz” zamiast „sumaryusz”. Litery „ą” i „ę” stosowano zgodnie ze współczesną pisownią, zarówno gdy występują między samogłoskami (np. „sprzęt” zamiast „sprząt”), jak i tam, gdzie stanowią końcówki („na ordynarię” zamiast „na ordynarią”). Literę „x” w wyrazach polskich przepisano jako „ks”, a w grupie „exe” jako „egze”. Litery „cc” w słowach polskich rozwinięto na „kc” (np. „sukcesor” zamiast „succesor”). Podobnie zmodernizowano literę „q” na „kw” (np. „rekwialny” zamiast „requialny”). Usunięte zostały też geminanty: „ff”, „ll”, „mm”, „nn”, „pp”, „ss” i „tt” („oficyna” zamiast „officyna”, „komisja” zamiast „kommissja”, „konotować” zamiast „konnotować”, „aparaty” zamiast „apparaty”, „atynencja” zamiast „attynencja”).

Ujednolicenie pisowni podjęto także w słowach występujących przemiennie w dwóch formach w ówczesnym języku: np. „wszystko” zamiast „wszytko”, „albo” zamiast „abo”, „tylko” zamiast „tylo”, „ćwierć” zamiast „czwierć”, „frędzla” zamiast „fręzla”, „furtka” zamiast „fortka”, „moździerz” zamiast „moździerz”, „łamany” zamiast „łomany”.

W oryginalnym brzmieniu zostawiono końcówki przymiotników w narzędniku „em” i „emi” zamiast współcześnie używanych form „ym” i „ymi”, które lustratorzy stosowali rzadziej. Uszanowano odmienną formę języka też tam, gdzie występują staropolskie końcówki dopełniacza w liczbie mnogiej (np. „kurów” zamiast „kur”, „wsiów” zamiast „wsi”). W warstwie leksykalnej zachowano ponadto specyfikę kresowych odmian polszczyzny: „druszlak” zamiast „durszlak”, „lejka” zamiast „lejek”, „korunki” zamiast „koronki”, „kurytarz” zamiast „korytarz”, „paręcze” zamiast „poręcze”, „syr” zamiast „ser” i „szpichrz” zamiast „spichrz”. Nazwy dawnych jednostek miar zachowano w oryginalnym brzmieniu: zgodnie z tą zasadą używano formy

„mórg” zamiast „morga”, a w odmianie rzeczownika „garniec” pominięto literę „n” („garca”, „garcowi” itd.).

Na odrębną uwagę zasługują zapożyczenia łacińskie, używane jako słowa polskie naprzemiennie w pisowni polskiej lub łacińskiej. Przy ich oddawaniu zastosowano zapis po polsku (np. „kolegium” zamiast „collegium”).

Pisownię imion własnych zmodernizowano zgodnie z zasadami stosowanymi w przypadku zwykłych słów. W przypadku zdrobniałych imion starobiałoruskich dodano jedynie znaki diakrytyczne (np. „Jasko” zamieniono na „Jaško”). Wbrew instrukcji Kazimierza Lepszego nie zmodernizowano natomiast takich imion jak „Symon” w „Szymon”, ponieważ używana w rękopisie forma wynikała z podawania imion poddanych w języku starobiałoruskim. Podobnie zachowano pisownię imion „Maksim” i „Wasil”.

Ze względu na specyfikę języka używanego przez lustratorów nazwy geograficzne ujednolicono według najczęściej występującej w źródle pisowni, mimo że różni się ona od współczesnej (np. „Hliwin” zamiast „Hlewin”, „Niżyce” zamiast „Nieżyce”, „Ślepionka” zamiast „Ślepianka”, „Upiowicze” zamiast „Upierewicze”). Na odrębną uwagę zasługują określenia gruntów miejskich, które nie stanowią nazw własnych, napisano je małą literą (np. plac krzywaszczocki).

Pojęcia staropolskie wyjaśniono w przypisach dolnych przy pierwszej wzmiance. Objasnienia te zgromadzono w słowniku terminów poprzedzającym edycję rękopisu. Tłumaczenie wyrazów łacińskich podano natomiast za każdym razem w nawiasach kwadratowych, z wyjątkiem często powtarzających się wyrazów, takich jak *Collegium Minscense* – „kolegium mińskie” w różnych odmianach. Podobnie rezygnowano z tłumaczenia wyrazów łacińskich wielokrotnie występujących w tabelach, takich jak *efficit* – „wynosi”, *latus facit* – „całość”, *idque* – „i to, oraz” i *summa summarum* – „ogółem”, które stanowiły pojęcia zaczerpnięte z dawnej rachunkowości. Łacińskie nazwy miesiąca rozwiązano numerami rzymskimi w nawiasie kwadratowym, podobnie jak w przypadku dat kalendarza liturgicznego. Imiona własne pozwalające na identyfikację danej postaci podano w nawiasach kwadratowych.

Opracowany aparat naukowy opiera się zarówno na źródłach rękopiśmiennych, jak i na drukach dawnych i współczesnych. Spośród materiałów archiwalnych istotne znaczenie mają zespół nr 1603 Rosyjskiego Archiwum Państwowego Akt Dawnych w Moskwie oraz dział Litwania Archiwum Rzymskiego Towarzystwa Jezusowego (Archivum Romanum Societatis Iesu). Pierwszy zespół zawiera ocalałe części archiwum kolegium mińskiego, które pozwalają uzupełnić informacje na temat podstaw majątkowych kolegium³⁴². Z powodu toczącej się wojny rosyjsko-ukraińskiej z archiwaliów tych nie udało się skorzystać. Sygnatury archiwalne wskazano w przypisach dolnych jedynie na podstawie zdigitalizowanych inwentarzy archiwalnych. Archiwalia rzym-

³⁴² Na temat zespołu nr 1603 Rosyjskiego Archiwum Państwowego Akt Dawnych zob. A. Mariani, *Le fonti per lo studio della storia dei Gesuiti presso l'Archivio Statale Russo degli Atti Antichi di Mosca*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 83/166 (2014), s. 343–398.

skie obejmują natomiast katalogi osobowe – roczne i trzyletnie – oraz kroniki domowe i sprawozdania roczne z działalności duszpasterskiej (*litterae annuae*)³⁴³.

Ustalenie tożsamości osób wspomnianych w inwentarzach umożliwiają przede wszystkim *Polski Słownik Biograficzny*³⁴⁴, spisy urzędników Wielkiego Księstwa Litewskiego³⁴⁵ oraz herbarze³⁴⁶. Dla identyfikacji jezuitów posilkowano się głównie *Encyklopedią wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*³⁴⁷. Pomocniczo użyto też słownika biograficznego biskupów katolickich autorstwa Piotra Niteckiego³⁴⁸ i *Encyklopedii katolickiej*³⁴⁹. Korzystano ponadto z zagranicznych encyklopedii i słowników biograficznych, takich jak *Allgemeine Deutsche Biographie*³⁵⁰, *Neue Deutsche Biographie*³⁵¹ i *Dizionario biografico degli italiani*³⁵².

Objaśnienia staropolskich pojęć i terminów przygotowano na podstawie słowników języka polskiego Samuela Lindego³⁵³, Jana Karłowicza³⁵⁴ i Witolda Doroszewskiego³⁵⁵, *Słownika staropolskiego* wydane przez Michała Arcta³⁵⁶ oraz *Encyklopedii staropolskiej ilustrowanej* Zygmunta Glogera³⁵⁷. Przydatne okazały się również XIX-

³⁴³ Dla opisu zachowanych archiwaliów zob. *Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*, t. 2: *Litwania*, red. A.P. Bieś i in., Kraków 2003.

³⁴⁴ *Polski Słownik Biograficzny*, red. W. Konopczyński i in., t. 1–52, Kraków – Warszawa [i in.] 1935–2019 (dalej PSB).

³⁴⁵ *Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994 (dalej Urz.cent.); *Urzędnicy inflancy XVI–XVIII wieku: spisy*, oprac. K. Mikulski, A. Rachuba, Kórnik 1994 (dalej Urz.inf.); *Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2004 (dalej Urz.wil.); t. 2: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2009 (dalej Urz.tro.); t. 3: *Księstwo Żmudzkie XV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2015 (dalej Urz.żmu.); t. 4: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2003 (dalej Urz.smo.); t. 5: *Ziemia połocka i województwo połockie XIV–XVIII wiek*, red. H. Lulewicz, Warszawa 2018 (dalej Urz.poł.).

³⁴⁶ S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 1–15, Warszawa 1904–1931.

³⁴⁷ *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996 (dalej EWJ).

³⁴⁸ P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.

³⁴⁹ *Encyklopedia katolicka*, red. F. Gryglewicz i in., t. 1–20, Lublin 1973–2014 (dalej EK).

³⁵⁰ *Allgemeine Deutsche Biographie*, red. R. von Liliencron i in., t. 1–56, Leipzig 1875–1912 (dalej ADB).

³⁵¹ *Neue Deutsche Biographie*, red. O. zu Stolberg-Wernigerode i in., t. 1–26, Berlin 1953–2016 (dalej NDB).

³⁵² *Dizionario biografico degli italiani*, red. A.M. Ghisalberty i in., t. 1–90, Roma 1960–2017 (dalej DBI).

³⁵³ S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1–7, Warszawa 1807–1814.

³⁵⁴ J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa 1900–1927; J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, Warszawa 1900–1911.

³⁵⁵ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958.

³⁵⁶ *M. Arcta słownik staropolski: 26.000 wyrazów i wyrażen używanych w dawnej mowie polskiej*, oprac. A. Krasnowolski, Warszawa 1914.

³⁵⁷ Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 1–4, Warszawa 1900–1903.

i XX-wieczne prace leksykograficzne Jana Czczota³⁵⁸, Jędrzeja Moraczewskiego³⁵⁹ i Aleksandra Brücknera³⁶⁰. Spośród publikacji białoruskich językoznawców szczególną wartość ma słownik gwar pod redakcją Jozefy Florianownej Mackewicz³⁶¹.

Dla wyjaśnienia terminologii kościelnej sięgnięto po publikacje Ruperta Berge-
ra³⁶², Władysława Alojzego Jougana³⁶³ i Bogusława Nadolskiego³⁶⁴. Pomocny był też leksykon polskiej terminologii prawosławnej opracowany przez Wiesława Przyczynę, Katarzynę Czarnecką i Marka Ławreszuka³⁶⁵. Z kolei słownictwo jezuickie wyjaśnio-
no przy pomocy *Słownika języka i kultury jezuitów polskich* Jakuba Kołacza³⁶⁶. W przy-
padku terminologii rzemieślniczej posiłkowano się XIX-wiecznymi podręcznikami
z serii *Biblioteki rzemieślniczej*: Aleksandra Miecznikowskiego³⁶⁷, Józefa Edwarda Dą-
browskiego³⁶⁸ i Jana Heuricha³⁶⁹. Korzystano także z serii *Słownictwa rzemieślnicze-
go* inżyniera Karola Ludwika Stadtmüllera³⁷⁰. Pomocniczo posługiwano się również
z polsko-niemieckiego *Słownika technicznego* opracowanego przez tegoż autora przy
współpracy z ojcem – profesorem Karolem Janem³⁷¹. Dla piwowarstwa i gorzelnictwa

³⁵⁸ J. Czczot, *Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy, w mowie sławiano-krewickiej, s postrzeżeniami nad nią uczynionemi*, Wilno 1846.

³⁵⁹ J. Moraczewski, *Starożytności polskie: ku wygodzie czytelnika porządkiem abecadłowem zebrane*, t. 1–2, Poznań 1852.

³⁶⁰ A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927.

³⁶¹ *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе награнічча*, red. Ю.Ф. Мацкевіч i in., t. 1–5, Мінск 1979–1986.

³⁶² R. Berger, *Mały słownik liturgiczny*, przeł. J. Zychowicz, Poznań 1990.

³⁶³ W.A. Jogan, *Słownik kościelny łacińsko-polski: wedle tekstu kilku słowników, a przeważnie dra Alberta Sleumera*, II wyd., [Miejsce Piastowe] 1948.

³⁶⁴ B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006.

³⁶⁵ *Słownik polskiej terminologii prawosławnej*, red. W. Przyczyna, K. Czarnecka, M. Ławreszuk, Białystok 2022.

³⁶⁶ J. Kołacz, *Słownik języka i kultury jezuitów polskich*, Kraków 2006.

³⁶⁷ A. Miecznikowski, *Przewodnik dla kowali*, Warszawa 1862.

³⁶⁸ J.E. Dąbrowski, *Przewodnik dla ślusarzy*, Warszawa 1876.

³⁶⁹ J. Heurich, *Przewodnik dla stolarzy, obejmujący cały zakres stolarstwa. Podług najlepszych dzieł obcych, z zastosowaniem się do potrzeb i zwyczajów stolarzy polskich*, Warszawa 1876.

³⁷⁰ K.L. Stadtmüller, *Słownictwo rzemieślnicze. I. Dział drzewny: ciesielstwo, stolarstwo, bednarstwo i kołodziejstwo*, Kraków 1921; tenże, *Słownictwo rzemieślnicze. II. Dział metalowy: blacharstwo, kłodkarstwo, kowalstwo, rusznikarstwo, ślusarstwo, tokarstwo, zegarmistrzostwo, złotnictwo i wyrażenia wspólne*, Kraków 1922; tenże, *Słownictwo rzemieślnicze. VIII. Dział graficzny: drukarstwo, fotografia, litografia i rytownictwo (drzeworytnictwo i miedziorytnictwo)*, Kraków 1923; tenże, *Słownictwo rzemieślnicze. XI. Słownictwo przemysłowo-rękodzielnicze: modelarstwo, formierstwo i odlewnictwo, hutnictwo metali, hutnictwo szkła, mennictwo, mydlarstwo i świecarstwo, gorzelnictwo i piwowarstwo, papiernictwo, tytoniarstwo*, Kraków 1923.

³⁷¹ K.J. Stadtmüller, K.L. Stadtmüller, *Słownik techniczny opracowany przy współudziale zawo-
dowców oraz przy użyciu materiału do „Słownika inżynierskiego” Polskiego Towarzystwa Politechnicznego
we Lwowie. Zestawiony na podstawie części niemiecko-polskiej, przejrzonej przez Komisję Języka Polskiego
Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Część polsko-niemiecka, 2 tomy*, Poznań 1935–1936.

odwoływano się do prac Aleksandra Chodkiewicza³⁷² i Jana Nepomucena Kurowskiego³⁷³. Terminologię jubilerską objaśniono na podstawie publikacji Nikodema i Tomasza Sobczaków³⁷⁴ oraz Michała Gradowskiego³⁷⁵. W przypadku zagadnień związanych z ubiorem i tkactwem korzystano z opracowań Ireny Turnau³⁷⁶ oraz Jadwigi Chruszczyńskiej i Ewy Orlińskiej-Mianowskiej³⁷⁷, a w zakresie meblarstwa – Izzydora Grzeluka³⁷⁸. Słownictwo muzyczne opracowano na podstawie zeszytów *Słownika terminologicznego zabytków*, przygotowanych pod kierunkiem Jerzego Gołosa³⁷⁹. Terminy określające broń objaśniono na podstawie *Encyklopedii dawnej broni* Włodzimierza Kwaśniewicza³⁸⁰. Pojęcia architektoniczne wyjaśniono przy pomocy XIX-wiecznych słowników Karola Podczaszyńskiego³⁸¹ i Teofila Żebrowskiego³⁸² oraz współczesnego *Słownika terminologicznego sztuk pięknych*³⁸³.

Ze względu na cele gospodarcze, które przyświecały lustratorom, inwentarze zawierają liczne informacje na temat staropolskiego systemu pieniężnego. Sumy pieniężne określano przeważnie przy pomocy 30-groszowego złotego, który stanowił jednostkę obrachunkową obowiązującą na terenie Rzeczypospolitej. Każdy grosz z kolei dzielił się na 3 szelągi. Niekiedy kwoty zaznaczano w konkretnych monetach obiegowych: czerwone złote, talary lub tymfy. Dawniejsze transakcje podawano w kopach groszy litewskich, które w porównaniu z polską monetą miały większą zawartość srebra. Wartość wspomnianych monet w stosunku do jednostki obrachunkowej ustalono na podstawie pracy Zbigniewa Żabińskiego³⁸⁴.

Źródło odzwierciedla ponadto złożoność systemu miar stosowanego w dawnej Rzeczypospolitej. Lustratorzy posługiwali się miarami wprowadzonymi w Koronie

³⁷² A. Chodkiewicz, *Nauka robienia piwa*, Warszawa 1811.

³⁷³ J.N. Kurowski, *Wypalanie wódki podług najnowszych odkryć czyli treść dzieł o gorzelnictwie Hermstaedta, Pistoriusza, Hoffmanna, Schmidta i wielu innych technologów i praktycznych gorzelników*, t. 1, Warszawa 1829.

³⁷⁴ N. Sobczak, T. Sobczak, *Wielka encyklopedia kamieni ozdobnych i szlachetnych*, Warszawa 1998.

³⁷⁵ M. Gradowski, *Dawne złotnictwo. Technika i terminologia*, Warszawa 1984.

³⁷⁶ I. Turnau, *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999.

³⁷⁷ J. Chruszczyńska, E. Orlińska-Mianowska, *Tkaniny dekoracyjne. Przewodnik dla kolekcjonerów*, Warszawa 2009.

³⁷⁸ I. Grzeluk, *Słownik terminologiczny mebli*, Warszawa 2000.

³⁷⁹ *Słownik terminologiczny zabytków*, z. 3: *Instrumenty muzyczne*, cz. 1: *Instrumenty klawiszowe*, oprac. J. Gołos i in., Warszawa 1991; *Słownik terminologiczny zabytków*, z. 3: *Instrumenty muzyczne*, cz. 2: *Instrumenty strunowe, dęte, perkusyjne, samogrające i varia*, oprac. J. Gołos i in., Warszawa 1995.

³⁸⁰ W. Kwaśniewicz, *Encyklopedia dawnej broni i uzbrojenia ochronnego*, Warszawa 2022. Problemy interpretacyjne stwarzają określenia odnoszące się do części uzbrojenia ochronnego przechowywanego w celi rektora, które nawiązują raczej do XVI w. Zob. niżej, s. 8.

³⁸¹ K. Podczaszyński, *Nomenklatura architektoniczna czyli Słowoimiennik cieśliczych polskich wyrazów. Wydanie powtórne*, Warszawa 1854.

³⁸² T. Żebrowski, *Słownik wyrazów technicznych dotyczących się budownictwa*, Kraków 1883.

³⁸³ *Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. K. Kubalska-Sukiewicz i in., Warszawa 2004.

³⁸⁴ Z. Żabiński, *Systemy pieniężne na ziemiach polskich*, Wrocław 1981.

przez sejm elekcyjny z 1764 r., a na Litwie w 1766 r., przeliczając na nie dawne lokalne miary³⁸⁵. Typowe dla ówczesnego systemu było stosowanie różnych miar o podobnej nazwie zależnie od rodzaju mierzonego towaru. Na przykład o ile różne przedmioty ważono zazwyczaj w funtach litewskich, o tyle w inwentarzu apteki podawano ilości produktów według norymberskich miar wagowych³⁸⁶. Orientację Czytelnika utrudnia czasami nakładanie się systemów miar ciał płynnych i sypkich. Oba rodzaje mierzono na Litwie w beczkach, które dzieliły się na półbeczki, ćwierci, ośminy i szesnastki. Do każdej szesnastki wchodziły 4,5 garnców sypkich (cechowych), a 9 nalewnych (szynkowych). Ten ostatni zawierał 2,82 litrów i dzielił się na cztery kwarty. Przy opracowywaniu rękopisu podano przy pierwszej wzmiance danej jednostki miary jej wartości w przeliczeniu na system decymalny na podstawie ustaleń Edwarda Tomasza Massalskiego³⁸⁷ i Edwarda Stamma³⁸⁸.

Katalogi księgozbioru opracowano na podstawie *Bibliografii polskiej* Karola Estreichera³⁸⁹, repertuaru bibliograficznego *Vilniaus akademijos spaustuvs leidiniai* Konstancji Cepienė i Ireny Petrauskienė³⁹⁰, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus* Carlosa Sommervogela³⁹¹ oraz przy pomocy katalogu elektronicznego worldcat.org. Umieszczone w przypisach dane bibliograficzne, uwzględniające zazwyczaj pierwszą edycję danego dzieła lub późniejszą w formacie podanym w rękopisie, mają charakter hipotetyczny, ponieważ w wyniku rozproszenia księgozbioru nie sposób ustalić z pewnością, którą edycję posiadali jezuici. Brak przypisu przy danej pozycji oznacza, że nie udało się zidentyfikować dzieła.

Komentarz dotyczący apteki ma charakter hipotetyczny, ponieważ XVIII-wieczne nazewnictwo chemiczne i farmaceutyczne nie były jeszcze ujednolicone. W tej sytuacji zdarzało się, że ta sama nazwa mogła wskazywać na różne produkty, a także odwrotnie, że ten sam produkt określano różnymi nazwami. Istotne rozbieżności mogły też występować w składzie leków, zależnie od farmakopei. Przy opracowywaniu apteki usiłowano w pierwszej kolejności zidentyfikować surowce farmaceutyczne i leki, głównie na podstawie XIX-wiecznego *Lexicon synonymorum pharmaceuticorum* Władysława Wiorogórskiego i Wilhelma Zajączkowskiego³⁹² i współczesnego *Dizio-*

³⁸⁵ W. Kula, *Miary i ludzie*, Warszawa 2004, s. 218; *Volumina legum*, t. 7, s. 145–146, 230–231.

³⁸⁶ J. Szostak, *Farmakognozja, farmacja galenowa i aptekarstwo w renesansowych zielnikach polskich*, Warszawa 2006, s. 237.

³⁸⁷ E.T. Massalski, *Tablice porównawcze wszystkich wiadomych monet, wagi miar, wyrachowanych na monety, wagi i miary nowe francuskie, nowe polskie i rosyjskie*, Petersburg 1834.

³⁸⁸ E. Stamm, *Staropolskie miary*, cz. 1: *Miary długości i powierzchni*, Warszawa 1938.

³⁸⁹ K. Estreicher, *Bibliografia polska*, cz. 3: *Stolecie [!] XVI–XVIII w układzie abecadłowym*, t. 12–36/1, Kraków 1891–2013 (dalej Estr.).

³⁹⁰ *Vilniaus akademijos spaustuvs leidiniai, 1576–1805*, wyd. K. Čepienė, I. Petrauskienė, Vilnius 1979.

³⁹¹ C. Sommervogel, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Première partie. Bibliographie*, t. 1–9, Bruxelles – Paris 1890–1913 (dalej Somm.).

³⁹² W. Wiorogórski, W. Zajączkowski, *Lexicon synonymorum pharmaceuticorum in linguis: latina, germanica, anglica, polonica et rossica, in quo de 7000 medicamentis in res agitur*, t. 1, Warszawa 1892 (dalej LSPH).

nario di alchimia Marcella Fumagallo³⁹³. W przypadku produktów roślinnych powoływano się również na *Dykcjonarz roślinny* Jana Krzysztofa Kluka³⁹⁴ i *Słownik roślin użytkowych* Zbigniewa Podbielkowskiego³⁹⁵. Pominięto natomiast informacje na temat zastosowania surowców zielarskich we współczesnej fitoterapii. Przy określaniu głównych składników leków złożonych korzystano z ówczesnych farmakopei: wirtemberskiej³⁹⁶, austriacko-wiedeńskiej³⁹⁷ i brandenbursko-pruskiej³⁹⁸, które były szeroko wykorzystywane przez jezuickich aptekarzy, oraz pomocniczo z encyklopedii Johanna Heinricha Zedlera³⁹⁹. Jako podstawę opracowania wybrano najpóźniejsze edycje tych farmakopei, które ukazały się przed rokiem 1773. Tylko w przypadku braku informacji w tych źródłach powoływano się na późniejsze, XIX-wieczne opracowania⁴⁰⁰. Przy opisywaniu sposobu działania i okoliczności podawania poszczególnych preparatów zachowano ówczesną terminologię, zaczerpniętą głównie z teorii humoralnej⁴⁰¹.

³⁹³ M. Fumagalli, *Dizionario di alchimia e di chimica farmaceutica antiquaria. Dalla ricerca dell'Oro Filosofale all'Arte Spagirica di Paracelso*, Roma 2000.

³⁹⁴ J.K. Kluk, *Dykcjonarz roślinny, w którym podług układu Linneusza są opisane rośliny nie tylko krajowe dzikie, pożyteczne, albo szkodliwe: na roli, w ogrodach, oranżeryach, utrzymywane: oraz i cudzoziemskie, któreby w kraju pożyteczne być mogły, albo z których mamy lekarstwa, korzenie, farby, etc. albo które jakową nadzwyczajność w sobie mają: ich zdatności lekarskie, ekonomiczne, dla ludzi, koni, bydła, owiec, pszczoł etc. utrzymywanie, etc. [...]*, t. 1–3, Warszawa 1786–1788 (dalej DR).

³⁹⁵ Z. Podbielkowski, *Słownik roślin użytkowych: polski, łaciński, angielski, francuski, niemiecki, rosyjski*, Warszawa 1985 (dalej SRU).

³⁹⁶ J.A. Gesner, *Pharmacopoea Wirtenbergica in duas partes divisa, quarum prior materiam medicam historico-physico-medice descriptam, posterior composita et praeparata modum praeparandi et encheireses exhibet. Jussu Serenissimi Domini Ducis adornata et pharmacopoeis Wirtenbergicis in normam praescripta. Accedunt syllabus medicamentorum compositorum in classes divisus et indices necessarii. Editio nova revisa, aucta et emendata*, Stutgardiae 1771 (dalej PhW).

³⁹⁷ *Dispensatorium pharmaceuticum Austriaco-Viennense, in quo hodierna die usualiora medicamenta secundum artis regulas componenda visuntur. Cum Sacrae Caesareae Regiaeque Catholicae Majestatis privilegio*, Vindobonae 1770 (dalej DAV).

³⁹⁸ *Dispensatorium regium et electorale Borusso-Brandenburgicum iuxta quod in provinciis regis et electoralibus, medicamenta officinis familiaria praeparanda et dispensanda [...]* olim locupletatum ab Ernesto Fagino, Erfordiae 1758 (dalej DBB).

³⁹⁹ J.J. Zedler, *Großes vollständiges Universal-Lexicon Aller Wissenschaften und Künste*, t. 1–64, Leipzig 1731–1754 (dalej GVUL).

⁴⁰⁰ J. Trapp, *Farmakognozja*, t. 1–2, Warszawa 1869 (dalej FT).

⁴⁰¹ Na fizjologiczne działanie danego surowca lub preparatu wskazywały m.in. określenia „rozpędzający” (*resolvens*) i „czyszczący” (*abstergens*). Inne terminy odnosiły się do części ciała, na które dany lek miał oddziaływać: np. wzmacnianiający serce (*cordialis*), klatkę piersiową (*pectoralis*) lub żołądek (*stomachalis*). Inaczej niż współcześnie pojmowano również przyczyny dolegliwości: np. mianem „robaki” (*vermes*) określano wtedy pasożyty jelitowe, z kolei przez pojęcie *tumores* rozumiano guzy niekoniecznie o charakterze nowotworowym. Bardzo szerokie znaczenie miał wreszcie termin „aleksifarmak”, który od starożytności pojmowano nie tylko jako odtrutkę, ale również ogólniej jako środek chroniący organizm przed chorobami i sprzyjający dobremu samopoczuciu.

Wstęp

Niniejsza książka powstała w ramach grantu „Inwentarze kolegium jezuickiego w Słucku oraz domu trzeciej probacji w Nieświeżu – opracowanie i edycja źródłowa”, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w latach 2020–2026 (nr projektu 2019/35/B/HS3/00311). Równocześnie edycja nie powstałaby bez rad, uwag i pomocy wielu osób. Spośród nich pragnę szczególnie podziękować Panu Profesorowi Michałowi Zwierzykowskiemu za podzielenie się odkryciem rękopisu i zachęcenie mnie do podjęcia badań nad nim oraz obu recenzentom – Panu Profesorowi Jerzemu Dygdale i Panu Profesorowi Tomaszowi Kempie – za wnikliwe uwagi. Dziękuję także Panu Doktorowi Karolowi Kościelniakowi za cenne spostrzeżenia dotyczące terminologii bronioznawczej, Panu Profesorowi Igorowi Kraszewskiemu za konsultacje w dziedzinie heraldyki oraz badaczkom i badaczom z Białorusi, a szczególnie Pani Doktor Anastazji Skepjan, Panu Doktorowi Mykole Volkauowi oraz Panu Doktorowi Dzianisowi Lisejczykauowi za podzielenie się wiedzą na temat dziejów Mińska.

Słownik terminów

abiurata – zadeklarowana pod przysięgą liczba posiadanych gospodarstw chłopskich, będąca podstawą wymiaru podatków
ablucja – obmycie wody przed modlitwą
antał – mała beczka, zawierająca 18 garnców
argenterie – srebra

bajoński – o winie, pochodzący z Akwitanii
balasteria – poręczę składające się z balasów
bantajer – prawdopodobnie z niemieckiego

Band – wstęga, taśma

barta – rodzaj siekiery

basetla – rodzaj wiolonczeli

bawełnica – gruba tkanina bawełniana

beczka wileńska – jednostka miary ustanowiona przez sejm w 1766 r., odpowiadająca 72 garncom nasypnym lub 144 garncom nalewnym, czyli 406,54 l

berdo – płocha, grzebień tkacki

berło – gnidosz, rodzaj pasożytniczej rośliny zielnej

bezmian – waga rzymska

biga – bika, deska ścięta łukowato, służąca do murowania sklepień

biler – bilard

bindas – cieślca, rodzaj siekiery

blacha pocztowa – półbroja strzelca, czyli pocztowego

blacha towarzyska – prawdopodobnie półbroja towarzysza chorągwi jazdy kopijniczej

blech – blich, miejsce lub pojemnik na biele nie czegoś

bokówka – boczna izdebka, alkowa

bonifikacja – spłata

braha – wywar pozostały po pędzeniu wódki

bret – odcinek pełnej szerokości tkaniny

brusowany – wykonany z brusów, grubego drewna budulcowego

bursa – sztywna torebka służąca do przenoszenia Najświętszego Sakramentu

canhubel – strug ząbkowy, zębacz, hebel

capitellum – górna część alembiku

ceduła – informacja pisemna, notatka

ciwun – stróż gumieny

crucibulum – niewielki tygiel

cyna londyńska – właśc. cyna angielska, przedniej jakości

cyrkuł – narzędzie służące do wycinania hostii lub komunikantów

czep – prawdopodobnie zaszczepka, haczyk lub skobel służący do zamykania drzwi lub okien

czerwony złoty – staropolskie określenie złotej monety, odróżniające monetę obiegową od jednostki obrachunkowej, czyli złotego polskiego

częstokół – ogrodzenie z drewnianych pali

czołno – rodzaj czerpaka, wydłubanego z jednego kawału drewna

czop – wielka kadź

czopowe – podatek od wyrobu, importu oraz sprzedaży napojów alkoholowych. W Wielkim Księstwie Litewskim od

1717 r., na mocy postanowień Sejmu Niemego, był przeznaczony na utrzymanie wojska i pozostawał w dyspozycji sejmików szlacheckich
czołen – czołno, rodzaj łódki wydrążonej z jednego pnia

debitor – dłużnik

Delegacja – delegacja sejmu rozbiorowego (1773–1775)

dług wlewkowy – prawo do długu przeniesione na osobę trzecią jako wierzyciela wtórnego

dom żyły – dom mieszkalny, gospodarstwo

drachma – miara wagowa odpowiadająca 3,6 g ($\frac{1}{8}$ uncji)

dratwa – nić konopna lub lniana, używana przez szewców i rymarzy

drogietowy – wykonany z tkaniny o fakturowym wzorze kostek lub krater

duha – duga, drewniany pałąk w kształcie litery U, stosowany w zaprzęgu jednokonnym

dyferencja – spór graniczny

dyspensa – spiżarnia

dyspozytor – zarządca folwarku

dziakielny – związany z dziakiem, czyli danią w naturze

ekscytarz – mechanizm dzwoniący, budzik

ekspiracja – wygaśnięcie

eksprymować – wyrażać

fabryka – budowa

facjata – elewacja

falszmarmurowy – stiukowy, wykonany ze sztucznego marmuru

flotrawers – flet poprzeczny

fruktowy – owocowy

funt litewski – miara wagowa odpowiadająca 374,13 g

funt norymberski (aptekarski) – miara wagi odpowiadająca 358,5 g

garniec cechowy – miara objętości stosowana w mierzeniu ciał nasypanych, odpowia-

dająca dwom garcom szynkowym litewskim, czyli 5,65 l

garniec szynkowy – miara objętości stosowana w mierzeniu ciał płynnych, odpowiadająca połowie garnca cechowego litewskiego, czyli 2,82 l

gończy – prawdopodobnie podsiębierny, o kole młyńskim

gerydon – wysoki stoliczek

gradus – stopień

grodetur – gruba, wzorzysta tkanina francuska

gwałt – rodzaj robocizny polegającej na wychodzeniu z całą rodziną do pracy na pańskim polu w okresie pilnych robót

gwicht – odważnik, z niemieckiego *Gewicht* – ciężar

gwoździenica – gwoździarka, narzędzie używane do kucia głów gwoździ i sworzni

gzymshubel – kątnik, hebel wykorzystywany do wyrabiania kątów dwóch płaszczyzn przecinających się z sobą

harus – arus, tkanina wełniana lub półwełniana

hiberna – obowiązek zakwaterowania i wyżywiania żołnierzy na leżach zimowych

horno – piec z wmurowanym kotłem

humerał – chusta okrywająca szyję i ramiona kapłana

imbar, ambar – skład, spichrz

importować – wpłacać

inderak – prawdopodobnie kawał futra do podbicia spódnicy

infima – najniższa klasa kursu humanistyczno-retorycznego

ingrosować – wpisać

inkludować – wliczać, zawierać

instrument – dokument

intromisja – legalne zawładnięcie, rozumiane jako wejście w posiadanie nieruchomości

jendulka – niewielka czara

jendula – rodzaj czary, z litewskiego *indas*, naczynie

juramentum – przysięga
jurgielt – wynagrodzenie

kałaczkowy – karczemy, od rosyjskiego *ka-bak* – „karczma”

kaduska – mała kadź

kałamaszka – niewielki, otwarty pojazd zwykłe jednokonny, o bardzo prostej budowie

kamień – miara wagowa odpowiadająca 40 funtom litewskim, czyli 14,96 kg

kampana – wąska korona klockowa

kanon – tabliczka umieszczona na ołtarzu, zawierająca wyjątki z Ewangelii lub modlitwy

kantar – rodzaj uproszczonej uzdy bez wędzidła

kar – kara, rodzaj wozu bez drabin, przeważnie o dwóch kołach

karakulka – młotek do kowania koni

karaś – karasek, przyrząd do wyciągania ryb z naczynia

karnies – piętką, wykorzystywana do wyrobienia powierzchni krzywych

kartun – drukowana tkanina bawełniana

kiernoz – knur

kierwesser – być może pojemnik wykorzystywany podczas produkcji pestkówek, dawniej zwanej też kirszwaserem (niem. *Kirschwasser*)

klawikord – rodzaj klawesynu

kluwiec – rodzaj siekiery

koczerka – urządzenie do wygarniania węgla z pieca, pogrzebacz

kolegiacki – należący do kolegium

komperdyment – kompartyment, zamknięta część czegoś

kongregacyjny – należący do sodalicii studenckiej

kopa – 60 sztuk

korporał – białe, kwadratowe płótno, kładzione na obrus ołtarzowy

kowsz – naczynie do picia, czasza

koziołek – kozły, stojak

krescencja – plony rolne, urodzaj

krobka – prawdopodobnie korba

kruczek – niewielki skobel służący do zamykania drzwi lub okna

kruk – rodzaj haka

kruparnia – młyn do produkcji krup

ksiądz duchowny – ojciec duchowny, w jezuickich katalogach osobowych określany mianem *praefectus spiritus*

kufa – duża beczka drewniana

kużel – cienkie płótno lniane wyrobu chłopskiego

kwarta – miara objętości stanowiąca czwartą część garnca, wynosiła na Litwie 0,7 l

kwartwiola – rodzaj kontrabas

kwaśnik – pojemnik na kwaszenie czegoś

lamowy – wykonany z lamy, tkanin o wątku złotym lub srebrnym

lamus – budowla z podłogą wzniesioną nad poziom gruntu, przeznaczona na przechowanie cenniejszych sprzętów

lanszaft – krajobraz

leżajka – karetka wyposażona w przedłużoną z przodu skrzynię, która umożliwiała jednej lub dwóm osobom spanie w pozycji leżącej

liber resignationum (łac.) – księga rezygnacji, w której odchodzący rektor opisywał dla następcy stan kolegium

liwar – lewar hydrauliczny

lustro – lichtarz naścienny

łuśnia – element wzmacniający konstrukcję wozu drabiniastego w postaci drążka mocowanego u dołu do zewnętrznej części osi, a u góry do bolca podpierającego drabinę. Miał przeciwdziałać siłom rozciągającym drabiny, które same nie wytrzymałyby ciężaru ładunku

łahun – naczynie drewniane w kształcie beczki, z dwoma dnami i z otworem na wierzchu do odpływu destylującej się wódki

łot – łut, miara wagowa odpowiadająca ok. 12 g ($\frac{1}{32}$ funta)

łubiany – wykonany z kory lipowej

łyko – tkanka drzew i krzewów przewodząca substancje organiczne, tworząca pod korą włóknistą, wilgotną warstwę

łyżka – rodzaj kija o rozszerzonym końcu, wykorzystywany w grze bilardowej do koń-

- ca XVIII w., gdy dopiero rozpowszechniły się kije podobne do współczesnych
- machina elektryczna – urządzenie do przeprowadzenia eksperymentów elektrostatycznych
- materia lita – tkanina z wątkiem srebrnym lub złotym
- mensurka – menzurka, cylinder miarowy
- minister – zastępca rektora
- mleczna – mleczarnia
- mobilia – ruchomości
- mularz – murarz
- murog – siano najlepszej jakości, z łąk suchych
- murożny – suchy, pochodzący z twardego (niebagnistego) podłoża
- nabiedryk – nabiedrznik, rzemyk boczny w zaprzęgu
- naczynie – sprzęt
- namienić – uczynić wzmiankę, nadmienić
- namiotka – podwika, kobiece nakrycie głowy
- naporządzenie – wyposażenie, sprzęt
- naręczak – element zbroi płytowej ochraniający rękę
- naróg – żelazny ząb u sochy
- nasadka – część alembiku służąca do odbierania pary
- nathubel – wpustnik
- niebronny – wolny, dozwolony
- niedźwiadkowy – prawdopodobnie nasiębnierny, o kole młyńskim
- niecułka – mała niecka
- niedźwiednia – skóra niedźwiedzia
- niezgodny – nienadający się do czegoś
- non unci – prawosławni
- nosatka – prawdopodobnie nasadka alembiku
- obłożyny – żelazne sztabki na nóżkach, na których stawiają rondelki
- obwencja – dochód okolicznościowy, zazwyczaj pochodzący z ofiar kościelnych
- odryna – budynek, przeważnie drewniany, służący do przechowywania siana na zimę
- ohłobla – hołobla, część uprzęży konnej
- okłot – snop słomy ze zboża lekko omlóconego
- okseft – wielka beczka
- olkiel – dłuto do żłobienia, bruzdownik
- operariusz – jezuicki ksiądz zajmujący się ogólnie zadaniami duszpasterskimi. Określenie pochodzi od *operarius in vinea Domini* – pracownik w winnicy Pańskiej
- opona – kobierzec albo zasłona
- oratorium – kaplica domowa
- osieć – budynek ogrzewany piecem służący jako suszarnia lnu, chmielu lub zboża
- ośmina – litewska miara ciał sypkich, odpowiadająca ósmej części beczki, czyli 18 garncom nalewnym
- palka – kwadratowe usztywnione przykrycie kielicha
- paprzyca – poziome żelazo pod kamieniem młyńskim, w którym obraca się pionowy żelazny czop, stanowiący oś kamienia
- parochialny – parafialny
- pasynek – adoptowane dziecko
- patoka – płynny miód pszczeli
- patyna – patena
- percepta – przychody
- pierwiastka – samica rodząca po raz pierwszy
- piesznia – rodzaj dłuta, służącego do żłobienia w drzewie, często w barciach
- pikard – wino langwedockie
- pilność – upominanie się
- pipa – podłużna beczka
- plat – prawdopodobnie rodzaj płaskich talerzy
- płoskoń – płaskun, konopie o kwiatach męskich
- pniowszczyzna – opłata za każdy pień drzewa
- pobójczyk – prawdopodobnie obojczyk, element zbroi płytowej chroniący szyję i barki
- podjezdek – koń wierzchowy niewielkiej wartości
- podroszczyzna – podwoda
- polica – odkładnica
- portatyl – kamień ołtarzowy zawierający relikwie

- powieć – rodzaj szopy
- pożarnowy – związany z opłatą za prawo mienia przez chłopów zboża na własnych żarnach
- preparatorium – preparat
- prokurator domu – jezuita zajmujący się sprawami sądowymi lub zawiadujący gospodarką kolegium
- prowizornik – prowizor, czyli rządca, administrator
- prymak – zięć mieszkający u teściów
- przedaża – sprzedaż
- przetak – rodzaj sita
- pryhonny – określenie odnoszące się do ziem, za którą poddani zobowiązani byli do świadczenia pańszczyzny
- przyjomy – przyjemny, naddziałowy, określenie ziem, za którą poddani płacili czynsz
- przyłbica – rodzaj hełmu zamkniętego, używanego przez towarzyszy chorągwi jazdy kopijniczej
- przywarek – mieszanina zbóż poślednich
- ptasznik – gołębnik
- pud – rosyjska jednostka wagowa, odpowiadająca ok. 16kg. Składała się z 40 funtów
- puzytew – pozytyw, niewielkie organy przenośne
- rado – pilnie, gorliwie
- rajsmas – znacznik stolarski
- raszpil – tarnik, pilnik
- rechwa – refa, obręcz na osi
- rehabicja – odzyskanie
- remissa – odesłanie sprawy
- respektowy – pełniący nieodpłatną służbę po ukończeniu okresu formacji
- rewersalny – związany z rewersałem, dokumentem zawierającym przyrzeczenie
- rota – tekst przysięgi
- rubanek – spuszcz, narzędzie służące do heblowania dużych powierzchni na kantach
- rumacja – uwalnianie majątku
- ryngort – pas wierzchni, którym się opasuje kulbaka na koniu
- rzezak – nóż ciesielski
- sążeń – miara długości, odpowiadająca 1,7 m
- sążniowy – o długości sążni, czyli 1,7 m
- sianożęć – łąka
- siedzibny – osiadły
- sklut – topór z szerokim ostrzem i małym toporzyskiem
- skowroda – patelnia
- słoboda – uwolnienie od ciężarów feudalnych
- spiża – spiż, stop miedzi z cyną
- stamajza – dłuto
- stanowny – porządny
- stoczek – sznur pokryty woskiem, knot
- stolowany – opatrzone w stolowanie, czyli w pułap, sufit
- strycharz – ceglarz
- subkorporał – tkanina kładziona pod korporem
- susznia – suszarnia
- syrobojnia – gumno
- sytuacja – położenie
- szarwark – przymusowe świadczenie nakładane na ludność wiejską w postaci robót publicznych, głównie na rzecz budowy i utrzymania dróg, mostów i grobli
- sześciernia – koło młyńskie
- szlichthubel – równiacz, wykorzystywany do wyrównywania powierzchni płaskich
- sznajdyza – gwincidło, narzędzie służące do wyrabiania gwintowania w śrubach
- szparach – szparóg
- szparóg – szperhorn, dwuróg kowalski, stosowany w niewielkich pracach wykończeniowych
- szrobhubel – zadziernik lub drapacz, służący do oskrobiania surowej deski, z niem. *Schrobhobel*
- sztof – dawna rosyjska miara płynów, odpowiadająca półkwarcie, tu w znaczeniu naczynia o takiej pojemności
- sztofowy – wykonany z taniej tkaniny odzieżowej, z niemieckiego *Stoff* – tkanina
- szuło – słup w parkanie z wpustkami
- szwajca – szydło
- szynalnik – prawdopodobnie narzędzie używane w wyrobie gwoździ do obijania szyn kołowych

Słownik terminów

szyszak – rodzaj hełmu otwartego, termin wskazuje tu prawdopodobnie na łebki używane w chorągwiach strzelczych do końca XVI w.

śrubsztak – imadło

światowy – świąteczny

świren, świron – budynek wolno stojący, pełniący funkcję spichlerza, skarbcza lub spiżarni

talar bity – moneta odpowiadająca wartości 8 zł według stopy monetarnej wprowadzonej przez Sejm Niemy w 1717 r.

taradejka – mała bryczka bez resorów

tiagły – na Rusi i Litwie człowiek niskiego stanu, tu w znaczeniu poddanego obrabiającego pańszczyznę

tok – klepisko

torp – przęsło w gumnie

traka – maszyna do przecierania kłód drewnianych na tarcicę i elementy drewniane

trąbnik – naczynie wysokie napełnione zimną wodą lub lodem do ochładzania wódki, skraplającej się w alembiku i spływającej przez rury przechodzące przez trąbnik

truna – trumna

turybularz – trybularz, kadzielnica

tuwalnia – pas ozdobnej tkaniny używany podczas mszy do noszenia mitry lub pastorału

tymf – polska moneta srebrna, w okresie powstania wspomnianego w tekście dokumentu odpowiadająca wartości 38 gr

uncja – miara wagowa odpowiadająca 29,9 g ($\frac{1}{12}$ funta)

verum – prawdopodobnie rodzaj bramki o łukowatym kształcie, w którą usiłowano skierować kule bilardowe. Była używana do końca XVIII w., gdy dopiero pojawiły się kieszenie

w prymy – jako prymak

waletudynariusz – obłożnie chory, z łaciny *valetudinarius*

wańtuch – wór z grubego płótna konopnego

walusz – folusz

welum (łac. *velum*) – welon, kwadrat z jedwabnej tkaniny do osłaniania kielicha

westiarnia – pomieszczenie na przechowywanie odzieży i bielizny

widimus – wypis z ksiąg urzędowych, kopia urzędowa

wilk – żelazny stojak do przytrzymywania kłód palącego się drewna

winkielmas – duża węgielnica, stosowana do oznaczania kątów na drzewie

włoka ciągła – ziemia, za którą poddani byli zobowiązani świadczyć pańszczyznę

wraz – zaraz, natychmiast

wyderkaf – kupno renty zabezpieczane na dochodach z określonych dóbr z prawem jej skupu po zwrocie sumy kapitałowej jej właścicielowi

zachoży – przybysz

zamek wiszący – kłódka

zapachać – zaorać

zaściek – zasiek

zator – zacier

zatyłkowy – zapisany na tylnej stronie karty

zega – piłka do rżnięcia

zliwek – wlewek

zrąb – ściana wykonana z bierwion, kładzionych jedno na drugim przez wysokość

zydel – zedel, stołek

żeściany – wykonane z blachy pobielanej

żyto berłowe – żyto niewiane, oczyszczone tylko ze słomy

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Fotograficzne Muzeum Narodowego w Krakowie – Kraków

nr inw. MNK III-r.a-4471

Archivum Romanum Societatis Iesu (Archiwum Rzymskie Towarzystwa Jezusowego) – Rzym (ARSI)

F.G. 1468, busta 5, nr 12

Germania 111

Lituania 33, Lituania 42 II, Lituania 43, Lituania 44, Lituania 45, Lituania 46, Lituania 47, Lituania 48, Lituania 49, Lituania 50, Lituania 51, Lituania 52, Lituania 55, Lituania 56, Lituania 56 II, Lituania 58, Lituania 59, Lituania 60

Polonia 10, Polonia 43, Polonia 44

Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego – Lublin

nr 206

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne) – Wilno (LVIA)

f. 1135, ap. 20: nr 303

Polska Akademia Nauk Biblioteka Kórnicka – Kórnik

nr 96

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (Narodowa Biblioteka Ukrainy im. W.I. Wernadskoho) – Kijów (NBU)

nr I-5981

Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (Narodowe Archiwum Historyczne Białorusi) – Mińsk (NGAB)

f. 1781, воп. 27: nr 215, 538

Российский государственный архив древних актов (Rosyjskie Archiwum Państwowe Akt Dawnych) – Moskwa (RGADA)

f. 1603

оп. 1: nr 35, 44a, 49, 65

оп. 3: nr 1336

оп. 4: nr 3653, 3564, 3626, 3627, 3652, 3654–3661, 4575–4579

оп. 5: nr 3087–3152, 3169–3172, 3180–3195, 3197–3204, 3215–3282, 3283–3295, 3297

оп. 12: nr 38

Źródła drukowane

Akta synodów prowincjonalnych Jednoty Litewskiej: 1611–1625, Warszawa 1915 (Zbiór Pomników Reformacji Kościoła Polskiego i Litewskiego = Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuanicae. Serja 4, z. 2).

Archiwum Domu Sapiechów = Archiwum domus Sapiehanae, t. 1: *Listy z lat 1575–1606*, oprac. A. Prochaska, Lwów 1892.

Catalogus personarum et officiorum Provinciae Lituae Societatis Jesu anni 1737 in annum 1738, b.m. [1737].

Catalogus personarum et officiorum Provinciae Lituae Societatis Jesu ex anno 1756 in annum 1757, Vilnae [1756].

Catalogus Provinciae Masoviae Societatis Jesu ex anno 1763 in annum 1764, Varsaviae [1763].

Catalogus Provinciae Masoviae Societatis Jesu ex anno 1767 in annum 1768, Varsaviae [1767].

Chodkiewicz A., *Nauka robienia piwa*, Warszawa 1811.

Dehne J.C.C., *Versuch einer vollständigen Abhandlung von dem Maïwurme und dessen Anwendung*, cz. 1, Leipzig 1788.

Dispensatorium pharmaceuticum Austriaco-Viennense, in quo hodierna die usualiora medicamenta secundum artis regulas componenda visuntur. Cum Sacrae Caesareae Regiaeque Catholicae Majestatis privilegio, Vindobonae 1770.

Dispensatorium regium et electorale Borusso-Brandenburgicum iuxta quod in provinciis regiis et electoralibus, medicamenta officinis familiaria praeparanda et dispensanda [...] olim locupletatum ab Ernesto Fagino, Erfordiae 1758.

Dispositio personarum Provinciae Lituae Societatis Jesu anni 1731 in annum 1732, b.m. [1731].

Dispositio personarum Provinciae Lituae Societatis Jesu anni 1751 in annum 1752, b.m. [1751].

Dramat staropolski od początków do powstania sceny narodowej. Bibliografia, t. 2: *Programy drukiem wydane do r. 1765*, cz. 1: *Programy teatru jezuickiego*, oprac. W. Korotaj i in., Wrocław – Kraków 1976.

Duńczewski S.J., *Herbarz wielu domow Korony Polskiej y W. X. Litewskiego: dla niezupelnego opisanja, albo opuszczenia, y wielu odmiennosci nieprzyzwoitych, za dawnych y pozniejszych autorow, herby z rodowitoscia wyrazajacych, nie malo dotat [!] ukrzywdzonych: zebraniem wielu familii we dwa tomy, częściami rzeczone*, t. 2, [Zamość] 1757.

- Ernsting A.C., *Nucleus Totius Medicinae Quinque Partitus oder der vollkommene und allezeit fertigen Apothekers*, t. 2, Lemgo 1770.
- „Gazety Wileńskie” 1764, nr 49; 1766, nr 4.
- Gesner J.A., *Pharmacopoea Wirtenbergica in duas partes divisa, quarum prior materiam medicam historico-physico-medice descriptam, posterior composita et praeparata modum praeparandi et encheireses exhibet. Jussu Serenissimi Domini Ducis adornata et pharmacopoeis Wirtenbergicis in normam praescripta. Accedunt syllabus medicamentorum compositorum in classes divisus et indices necessarii. Editio nova revisa, aucta et emendata*, Stutgardiae 1771.
- Hell M., *Elemena arithmeticae numericae et literalis seu algebrae*, Nesvisii 1768.
- „Kurier Polski” 1732, nr 126; 1739, nr 141; 1740, nr 189; 1744, nr 372; 1745, nr 468, 472; 1748, nr 590; 1756, nr 139; 1760, nr 3 (*Addytament do gazet*).
- Instrukcja dla ichm. panów lustratorów przez J.O.W. Marszałka Konfederacyi Obojga Narodów wyznaczonych do spisania inwentarza dóbr leżących y ruchomych, które dotąd w kraiach były własnością skasowanego zakonu S. J. d. 14 paździer. R. 1773 dana*, [Warszawa 1773].
- Inwentarze kolegium jezuitów w Nieświeżu oraz jego majątków ziemskich z przelomu roku 1773 i 1774*, opracowanie i wstęp A. Mariani, Poznań 2020.
- Inwentarze kolegium jezuitów w Nowogrodku oraz jego majątków ziemskich z przelomu roku 1773 i 1774*, opracowanie i wstęp A. Mariani, Poznań 2020 (*Źródła do dziejów Towarzystwa Jezusowego w dawnej Rzeczypospolitej*, I).
- Kirchmayr de Reichwitz F.F., *Dispensatorium pharmaceuticum Pragense renovatum medicamentorum officinalium*, Pragae 1750.
- Kluk J.K., *Dykcyonarz roślinny, w którym podług układu Linneusza są opisane rośliny nie tylko krajowe dzikie, pożyteczne, albo szkodliwe: na roli, w ogrodach, oranżeryach, utrzymywane: oraz i cudzoziemskie, któreby w kraju pożyteczne bydź mogły, albo z których mamy lekarstwa, korzenie, farby, etc. albo które jakowąż nadzwyczajność w sobie mają: ich zdatności lekarskie, ekonomiczne, dla ludzi, koni, bydła, owiec, pszczół etc. utrzymywanie, etc.* [...], t. 1–3, Warszawa 1786–1788.
- Kurowski J.N., *Wypalanie wódki podług naynowszych odkryć czyli treść dzieł o gorzelnictwie Hermstaedta, Pistoriusza, Hoffmanna, Schmidta i wielu innych technologów i praktycznych gorzelników*, t. 1, Warszawa 1829.
- Lémery N., *Traité universel des drogues simples, mises en ordre alphabétique: où l'on trouve leurs différens noms, leur origine, leur choix, les principes qu'elles renferment, leurs qualitez, leur étimologie & tout ce qu'il y a de particulier dans les animaux, dans les végétaux & dans les minéraux*, Paris 1732.
- Madai D.S., *Courte instruction sur l'usage et les effets de certains remedes éprouvés qui se vendent à Halle dans la Maison des Orphelins et par lesquels on peut avec [...]*, Halle 1749.
- Manget J.J., *Pharmacopoea Schrödero-Hoffmanniana illustrata et aucta*, Genevae 1687.
- Mariani A., *Inventoria rerum musicalium domum Societatis Iesu in Polonia et Lituania tempore suppressionis*, Warszawa 2020 (*Fontes Musicae in Polonia*, A/IV).
- Massalski E.T., *Tabelle porównawcze wszystkich wiadomych monet, wagi miar, wyrachowanych na monety, wagi i miary nowe francuskie, nowe polskie i rossijskie*, Petersburg 1834.
- Morsztyn S., *Smutne żale po utraconych dzieciach*, oprac. D. Chemperek, R. Krzywy, Warszawa 2007.
- Niemann J.F., *Codex medicamentarius Europaeus. Sectio quarta Pharmacopoeam Batavam continens*, t. 2, Lipsiae 1824.
- Niesiecki K., *Herbarz polski Kaspra Niesieckiego S. J.*, oprac. J.N. Bobrowicz, t. 10, Lipsk 1845.
- Od Augusta Mocnego do Augusta III: doniesienia z Warszawy Andrzeja Cichockiego z lat 1732–1734*, wyd. J. Dygdała, Warszawa 2016.

Bibliografia

- Pamiętnik Krzysztofa Zawiszy, wojewody mińskiego (1666–1721)*, wyd. J. Bartoszewicz, Warszawa 1862.
- Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1773–1775*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1910 (Komisya Edukacji Narodowej 1773–1794, z. 37).
- Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1778–1780*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1913 (Komisya Edukacji Narodowej 1773–1794, z. 38).
- Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1781–1785*, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1915 (Komisya Edukacji Narodowej 1773–1794, z. 39).
- Raporty generalnych wizytatorów szkół Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim (1782–1792)*, oprac. K. Bartnicka, I. Szybiak, Wrocław 1974.
- Tabella dóbr przeszło-jezuickich na fundusz edukacyi narodowej procentować powinny w W.X.Lit. leżących [...] w roku 1781 sporządzona*, [Warszawa 1781].
- Trebbicki A., *O gospodarstwie w ugorze. Informacyia dla ekonomów względem uprawy traw i warzyw na paszę, i użycia potrzebnych w niej narzędzi*, Warszawa 1817.
- Volumina legum: przedruk zbioru praw staraniem XX. Pijarów w Warszawie, od roku 1732 do roku 1782, wydanego*, wyd. J. Ohryzko, t. 1–8, Petersburg 1859–1860.
- Zedler J.J., *Großes vollständiges Universal-Lexicon Aller Wissenschaften und Künste*, t. 1–64, Leipzig 1731–1754.
- Беларускі Архіў, т. 3: Менскія акты Вып. I (XV–XVIII ст.), wyd. З. Даўтля, Мінск 1930.
- Візіты уніяцкіх цэркваў Мінскага і Навагрудскага сабораў 1680–1682 гг.: Зборнік дакументаў, wyd. Д.В. Лісейчыкаў, Мінск 2009.

Opracowania

- Album armorum nobilium Regni Poloniae XV–XVIII saec.: herby nobilitacji i indygenatów XV–XVIII w.*, wstęp, oprac. i edycja B. Trelińska, Lublin 2001.
- Allgemeine Deutsche Biographie*, red. R. von Liliencron i in., t. 1–56, Leipzig 1875–1912.
- Bargiel F., *Stanisław Szadurski Sż (1726–1789). Przedstawiciel uwspółcześnionej filozofii scholastycznej*, Kraków 1978.
- Berger R., *Mały słownik liturgiczny*, przeł. J. Zychowicz, Poznań 1990.
- Borkowska M., *Słownik polskich księń benedyktyńskich*, t. 2, Niepokalanów 1996.
- Borkowska M., *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 3: *Wielkie Księstwo Litewskie i Ziemia Ruskie Korony Polskiej*, Warszawa 2008.
- Braida L., *Libri di lettere. Le raccolte epistolari del Cinquecento tra inquietudini religiose e “buon volgare”*, Roma – Bari 2009.
- Brieger R., *Pharmazeutische Synonyma unter Berücksichtigung des geltenden und älterer Deutscher Arzneibücher, pharmazeutischer Kompendien sowie fremdsprachlicher Arzneibücher zusammengestellt*, Berlin 1929.
- Brückner A., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927.
- Brzozowski S., *Wincenty Ferrer, Ferreriusz, św.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 20, Lublin 2014, kol. 656–657.
- Brzozowski S., *Górniak M.R., Tomasz z Akwinu, św.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, Lublin 2013, kol. 848–852.
- Cackowski S., *Pruski kataster podatkowy z roku 1772/1773. Problemy heurystyczne*, w: *Pomorze – Brandenburgia – Prusy (państwo i społeczeństwo). Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi*

- Bogdanowi Wachowiakowi z okazji 70-lecia urodzin i 50-lecia pracy naukowej, red. W. Stępiński, Z. Szultka, Szczecin 1999, s. 91–98.
- Castronovo V., Bonacina Martino, w: *Dizionario biografico degli italiani*, t. 11, Roma 1969, s. 466–468.
- Caudron O., *Découverte scientifique et succès commercial sous l'Ancien Régime: le "sel de Seignette" ou "sel de La Rochelle"*, „Revue de la Saintonge et de l'Aunis” 38 (2012), s. 35–47.
- Chmara A., Krupka, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 4, Warszawa 1883, s. 731.
- Chmara A., Jelski A., Miński, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 6, Warszawa 1885, s. 453–469.
- Chmara A., Krzywicki J., Radoszkowice, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 9, Warszawa 1888, s. 438–440.
- Chodźko I. Borejko, *Diecezja mińska około 1830 roku*, 2 tomy, oprac. M. Radwan, Lublin 1998.
- Chruszczyńska J., Orlińska-Mianowska E., *Tkaniny dekoracyjne. Przewodnik dla kolekcjonerów*, Warszawa 2009.
- Ciborowska-Rymarowicz O., *Druki medyczne w księgozbiorze kolegium jezuitów w Ostrogu*, „Hereditas Monasteriorum” 4 (2014), s. 161–171.
- Comparato V.I., Cornacchini, Marco, w: *Dizionario biografico degli italiani*, t. 29, Roma 1983, s. 104–105.
- Czapliński W., Przyboś A., Wasilewski T., Radziejowski Hieronim h. Junosza (1612–1667), w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 30, Wrocław – Warszawa [i in.] 1987, s. 50–63.
- Czeczot J., *Piosnki wieśniacze z nad Niemna i Dźwiny, niektóre przysłowia i idiotyzmy, w mowie sławiano-krewickiej, s postrzeżeniami nad nią uczynionemi*, Wilno 1846.
- Daniluk M., Filek J., Jan od Krzyża, Juan de Yepes, św., w: *Encyklopedia katolicka*, t. 7, Lublin 1997, kol. 802–805.
- Dąbrowski J.E., *Przewodnik dla słusarzy*, Warszawa 1876.
- Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1697–1794): spis, red. A. Rachuba, Warszawa 2004.
- Dizionario biografico degli italiani*, red. A.M. Ghisalberti i in., t. 1–90, Roma 1960–2017.
- Drączkowski F., Grzegorz z Nazjanzu, św., w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin 1993, kol. 313–316.
- Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*, z. 5: *Wielkie Księstwo Litewskie*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski, Wrocław – Kraków 1959.
- Duffin C.J., *Lapis Judaicus or the Jews' stone: the folklore of fossil echinoid spines*, „Proceedings of the Geologists' Association” 117/3 (2006), s. 265–275.
- Duffin C.J., *Some eighteenth century geological Materia Medica*, w: *A History of Geology and Medicine*, red. C.J. Duffin, R.T.J. Moody, C. Gardner-Thorpe, London 2013, s. 220–221.
- Duffin C.J., *'Fish', fossil and fake: medicinal unicorn horn*, w: *Geology and Medicine: Historical Connections*, red. C.J. Duffin, C. Gardner-Thorpe, R.T.H. Moody, London 2017, s. 211–259 (Geological Society. Special Publications, 452).
- Duffin C.J., *'The periwig of a dead cranium': medicinal skull moss*, „Pharmaceutical Historian” 52/3 (2022), s. 75–85.
- Duffin C.J., *The stag as an historical source of materia medica*, „Acta Historiae Medicinae Stomatologiae Pharmaciae Medicinae Veterinariae” 42/1 (2023), s. 14–35.
- Dymnicka-Wołoszyńska H., *Pancerzyński Karol Piotr h. Trzaska (zm. 1729)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 25, Wrocław – Warszawa [i in.] 1980, s. 116–117.

Bibliografia

- Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, t. 1–2, red. A. Mączak, t. 1–2, Warszawa 1981.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. L. Grzebień, Kraków 1996.
- Encyklopedia katolicka*, t. 1–20, red. F. Gryglewicz i in., t. 1–20, Lublin 1973–2014.
- Ennen L., Birckmann, Theodor, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 2, Leipzig 1875, s. 664.
- Estreicher K., *Bibliografia polska*, cz. 3: *Stolecie [!] XVI–XVIII w układzie abecedlowym*, t. 12–36/1, Kraków 1891–2013.
- Eulner H.H., Hoffmann, Friedrich, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 9, Berlin 1972, s. 416–418.
- Everton C., *The History of Snooker and Billiards*, Haywards Heath 1986.
- Fagnito G., Contarini Gasparo, w: *Dizionario biografico degli italiani*, t. 28, Roma 1983, s. 173–192.
- Frick D., *Kith – Kith – Neighbours. Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca – London 2013.
- Fumagalli M., *Dizionario di alchimia e di chimica farmaceutica antiquaria. Dalla ricerca dell'Oro Filosofale all'Arte Spagirica di Paracelso*, Roma 2000.
- Geiger P.L., *Pharmacopoea universalis*, Heidelbergae 1845.
- Gelius R., Mynsicht, Adrian von, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 18, Berlin 1997, s. 671.
- Gloger Z., *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 1–4, Warszawa 1900–1903.
- Grabski W.M., *Geneza finansów Komisji Edukacji Narodowej (1773–1776)*, w: *Na przełomie wieków. Studia z dziejów Komisji Edukacji Narodowej*, red. K. Mrozowska, Wrocław 1973 (*Studia Pedagogiczne*, t. 29), s. 5–143.
- Gradowski M., *Dawne złotnictwo. Technika i terminologia*, Warszawa 1984.
- Grzebień L., *Organizacja bibliotek jezuickich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, Kraków 2013 (*Klasyki jezuickiej historiografii*, t. 5).
- Grzeluk I., *Słownik terminologiczny mebli*, Warszawa 2000.
- Gudienė V., *Książki anatomiczne i chirurgiczne w bibliotece apteki Akademii Wileńskiej*, „Farmacja Polska” 67/10 (2011), s. 674–679.
- Hałaburda M., *Katedra pw. Imienia Najświętszej Maryi Panny w Mińsku w opisie wizytacyjnym z 1829 r.*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 109 (2018), s. 207–242.
- Hanusiewicz-Lavallee M., *The Call of Albion. Protestants, Jesuits, and British Literature in Poland-Lithuania, 1567–1774*, Leiden – Boston 2024.
- Hellyer M., *Catholic Physics. Jesuit Natural Philosophy in Early Modern Germany*, Notre Dame (Indiana) 2005.
- Heurich J., *Przewodnik dla stolarzy, obejmujący cały zakres stolarstwa. Podług najlepszych dzieł obcych, z zastosowaniem się do potrzeb i zwyczajów stolarzy polskich*, Warszawa 1876.
- Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi*, t. 4, red. K. Eubel, Monasteri 1935.
- Hirsch A., Minderer, Raymund, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 21, Leipzig 1885, s. 766.
- Irek K., *Zygmunt Łoziński. Opowieść o świecie, którego już nie ma*, Sandomierz 2019.
- Jakulis M., *Rokitai: santvarka ir veikla XVIII–XIX a. I pusėje*, „Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis” 33 (2010), s. 59–95.
- Jelski A., *Hlewin*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 3, Warszawa 1882, s. 74.
- Jelski A., *Prusewicz*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 9, Warszawa 1888, s. 78.
- Jelski A., *Przyborki*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 9, Warszawa 1888, s. 193.

- Jelski A., *Raków*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 9, Warszawa 1888, s. 508–510.
- Jelski A., *Ślepianka*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 10, Warszawa 1889, s. 760.
- Jelski A., *Ziembin*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 14, Warszawa 1895, s. 607–608.
- Jelski A., [Gapiński] M. ks., *Hać*, w: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 3, Warszawa 1882, s. 6.
- Jougan W.A., *Słownik kościelny łacińsko-polski: wedle tekstu kilku słowników, a przeważnie dra Alberta Sleumera*, II wyd., [Miejsce Piastowe] 1948.
- Kämmel H.J., *Faber, Basilius*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 6, Leipzig 1877, s. 488–490.
- Karłowicz J., *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, Warszawa 1900–1911.
- Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W., *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa 1900–1927.
- Kędziora S., Misiurek J., *Bernard z Clairvaux, św.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 301–302.
- Kempa T., *Fundacje monasterów prawosławnych w Rzeczypospolitej w pierwszej połowie XVII wieku*, w: *Życie monastyczne w Rzeczypospolitej*, red. A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik, Białystok 2001, s. 74–102.
- Kempa T., *Kariery przedstawicieli prawosławnych rodów Ogińskich i Stetkiewiczów w XVII wieku – podobieństwa i różnice awansu społecznego, ekonomicznego i politycznego*, w: *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII w.*, red. J. Urwanowicz, przy współudziale E. Dubas-Urwanowicz i P. Guzowskiego, Białystok 2003, s. 345–368.
- Kempa T., *Konflikty wyznaniowe w Wilnie od początku reformacji do końca XVII wieku*, Toruń 2016.
- Kempa T., *Tolerancja i nietolerancja religijna w Wilnie oraz innych miastach Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI–XVII wieku. Stan badań i postulaty*, w: *Jednostka, rodzina i struktury społeczne w perspektywie historycznej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Cezaremu Kukli z okazji 45-lecia pracy naukowej*, red. P. Łozowski, R. Poniat, Białystok 2022, s. 575–592.
- Kerstein G., *Hartmann, Johannes*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 7, Berlin 1966, s. 744.
- Klein U., *Blending Technical Innovation and Learned Natural Knowledge: The Making of Ethers*, w: *Materials and Expertise in Early Modern Europe: Between Market and Laboratory*, red. U. Klein, E.C. Spary, Chicago 2010, s. 125–158.
- Kochanowicz J., *Słownik geograficzny jezuickich burs muzycznych (Materiały)*, Kraków 2002 (Studia i materiały do dziejów jezuitów polskich, t. 10, cz. 4).
- Koczwarra S., *Piotr Chryzolog, św.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 15, Lublin 2011, kol. 638–639.
- Kołaczkowski J., *Słownik języka i kultury jezuitów polskich*, Kraków 2006.
- Kołbuk W., *Kościół wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1998.
- Krauze-Baranowska M., Skwierawska J., Pobłocka L., *Właściwości lecznicze cedrów – historia i współczesność*, „Postępy Fitoterapii” 4/1 (2003), s. 2–5.
- Kula W., *Miary i ludzie*, Warszawa 2004.
- Kumor B., *Sanguszek Hieronim Władysław, książę z linii kowelskiej (1611–1657)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 34, Wrocław – Warszawa [i in.] 1992–1993, s. 482–484.
- Kurczewski J., *Kościół Zamkowy czyli Katedra wileńska: w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju na podstawie aktów kapitulnych i dokumentów historycznych*, cz. 1, Wilno 1908; cz. 3: *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, Wilno 1913.

Bibliografia

- Kwaśniewicz W., *Encyklopedia dawnej broni i uzbrojenia ochronnego*, Warszawa 2022.
- Lepszy K., *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953.
- Lesser A., *Die albertinischen Leibärzte vor 1700 und ihre verwandtschaftlichen Beziehungen zu Ärzten und Apothekern*, Petersberg 2015 (Schriftenreihe der Friedrich-Christian-Lesser-Stiftung, 34).
- Linde S.B., *Słownik języka polskiego*, t. 1–7, Warszawa 1807–1814.
- Lippi D., *Chocolate in history: food, medicine, medi-food*, „Nutrients” 5/5 (2013), s. 1573–1584.
- Lulewicz H., *Ogiński Aleksander h. własnego (ok. 1585 – pocz. 1667)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław – Warszawa [i in.] 1978, s. 596594–597.
- Lulewicz H., *Radziwiłł Mikołaj zw. Rudym h. Trąby (1512–1584)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 30, Wrocław – Warszawa [i in.] 1987, s. 321–335.
- Łabędź P., *Działania hetmana Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna” wymierzone przeciw powstaniu kozackiemu Semen Nalewajki na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1595–1596*, „Klio: Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 33/2 (2015), s. 51–72.
- Łukasiewicz D., *Kataster fryderycjański dla Prus Zachodnich z 1772/73 roku*, w: *Pomorzanie – Brandenburgia – Prusy (państwo i społeczeństwo). Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Bogdanowi Wachowiakowi z okazji 70-lecia urodzin i 50-lecia pracy naukowej*, red. W. Stępiński, Z. Szultka, Szczecin 1999, s. 99–118.
- M. *Arcta słownik staropolski: 26.000 wyrazów i wyrażeń używanych w dawnej mowie polskiej*, oprac. A. Krasnowolski, Warszawa 1914.
- Maciejewska I., „Te rzeczy...” – przejawy autocenzury w prezentowaniu treści erotycznych (na przykładzie prozy czasów saskich), „Napis” 15 (2009), s. 61–72.
- Mandziuk J., *Zakony w (archi)diecezji wileńskiej*, „Studia Teologiczne” 5–6 (1987–1988), s. 161–200.
- Mariani A., *Le fonti per lo studio della storia dei Gesuiti presso l'Archivio Statale Russo degli Atti Antichi di Mosca*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 83/166 (2014), s. 343–398.
- Mariani A., *Aktywność jezuickich kapłanów nadwornych prowincji litewskiej. Między ustawodawstwem zakonnym a praktyką*, „Rocznik Lituanistyczny” 1 (2015), s. 37–82.
- Mariani A., *Inwentarze kolegiów Towarzystwa Jezusowego jako źródło do badań nad jezuicką kulturą muzyczną*, w: *Universalis et particularis. Ars et praxis Societatis Iesu in Polonia*, red. B. Bohdanowicz, T. Jeż, Warszawa 2018 (Fontes Musicae in Polonia, B/III), s. 395–449.
- Mariani A., *Materia medica w aptekach jezuickich XVIII wieku. Między tradycją a innowacją*, „Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym” 46/3 (2018), s. 53–88.
- Mariani A., *State-Sponsored Inventories of Jesuit Houses in the Aftermath of the Suppression of the Society of Jesus. Notes on a Source for Jesuit History from the Polish-Lithuanian Commonwealth*, „Archivum Historicum Societatis Iesu” 87/174 (2018), s. 289–373.
- Mariani A., *Znaczenie aptek jezuickich dla cyrkulacji wiedzy medycznej w dawnej Rzeczypospolitej*, w: *Aptekarskie drogi do wolności*, red. J. Nieznanowska, Szczecin – Stargard 2018, s. 69–93.
- Merczyng H., *Zbory i senatorowie protestanczy w dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1904.
- Michalczyk Z., *Kazimierz Antoszewski i grupa barokowo-klasycystycznych malowideł ściennych na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego*, „Biuletyn Historii Sztuki” 73/3–4 (2011), s. 479–530.
- Miecznikowski A., *Przewodnik dla kowali*, Warszawa 1862.
- Misiurek J., *Augustyn Aurelius Augustinus, św.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1973, kol. 1087–1095.

- Moraczewski J., *Starożytności polskie: ku wygodzie czytelnika porządkiem abecedowym zebrane*, t. 1–2, Poznań 1852.
- Murawiec W., *Mińsk*, w: *Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych*, red. H.E. Wyczawski, Kalwaria Zebrzydowska 1985, s. 221.
- Myszor W., *Cyprian, Thascius Caecilius Cyprianus, św.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 3, Lublin 1979, kol. 690–693.
- Nadolski B., *Leksykon liturgii*, Poznań 2006.
- Natoński B., *Korycki Michał h. Ciolek (1714–1781)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 14, Wrocław – Warszawa [i in.] 1968–1969, s. 141–142.
- Neue Deutsche Biographie*, red. O. zu Stolberg-Wernigerode i in., t. 1–26, Berlin 1953–2016.
- Neumann U., *Ruland(t), Martin*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 22, Berlin 2005, s. 244.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Opisy parafii diecezji wileńskiej z 1784 r.*, t. 2: *Dekanat miński*, oprac. J. Maroszek, M. Maroszek, Białystok 2009.
- Pagel J., *Wedel, Ernst Heinrich*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 41, Leipzig 1896, s. 403.
- Palma M., *Cherubini Laerzio*, w: *Dizionario biografico degli italiani*, t. 24, Roma 1980, s. 434–435.
- Pastoreau M., *Niebieski: historia koloru*, Warszawa 2013.
- Paszenda J., *Kolegium jezuickie w Mińsku*, w: idem, *Budowle jezuickie w Polsce XVI–XVIII w.*, t. 2, Kraków 2000, s. 273–302.
- Paszkiewicz U., *Catalogus catalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI wieku do 1939 roku. Spis scalony, poprawiony i uzupełniony*, t. 2, Warszawa 2015.
- Pellegrino M., *L'esperienza di Mons. Boleslavs Šloskāns nella Russia sovietica attraverso le sue memorie di prigionia (1927–1933)*, „Textus et Studia” 1/2 (17/18) (2019), s. 7–34.
- Peruzzi E., *Fracastoro, Girolamo*, w: *Dizionario biografico degli italiani*, t. 49, Roma 1997, s. 543–548.
- Pietkiewicz K., Wolski M., *Meysztowiczowie herbu Rawicz do początku XIX wieku: studium genealogiczno-własnościowe*, Kraków 2021.
- Pietrzkiewicz-Sobczak D., *O aptekach u jezuitów polskich w XVI–XIX w. (Wprowadzenie do tematu)*, w: *Zawód farmaceuty na ziemiach polskich w XIX i XX wieku*, red. B. Urbanek, Katowice – Warszawa 2006, s. 46–62.
- Pinedo I., *Generales: 13. González*, w: *Diccionario histórico de la Compañía de Jesús: biográfico-temático*, red. C.E. O'Neill, J.M. Domínguez, t. 2, Roma – Madrid 2001, s. 1644–1650.
- Piwski K., *Brzostowski Kazimierz Konstanty h. Strzeżenie (1644–1722)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 50–52.
- Podbielkowski Z., *Słownik roślin użytkowych: polski, łaciński, angielski, francuski, niemiecki, rosyjski*, Warszawa 1985.
- Podczaszyński K., *Nomenklatura architektoniczna czyli słowominiennik cieśliczych polskich wyrazów. Wydanie powtórne*, Warszawa 1854.
- Polonica w Archiwum Rzymskim Towarzystwa Jezusowego*, t. 2: *Litwania*, red. A.P. Bieś i in., Kraków 2003.
- Polski Słownik Biograficzny*, red. W. Konopczyński i in., t. 1–52, Kraków – Warszawa [i in.] 1935–2019.
- Poplatek J., *Komisja Edukacji Narodowej: udział byłych jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej*, uzup. L. Grzebień, J. Paszenda, Kraków 1974, s. 303–308.
- Priesner C., *Sennert, Daniel*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 24, Berlin 2010, s. 262–263.
- Proń S., *Musaeum Poloniae pharmaceuticum seu artis pharmaceuticae experimentalis spectrum. Rzecz o muzealnictwie historycznym*, Warszawa 1967.

Bibliografia

- Puchowski K., *Edukacja historyczna w jezuickich kolegiach Rzeczypospolitej 1565–1773*, Gdańsk 1999.
- Rachuba A., *Ogiński Jan Jacek h. własnego (zm. 1684)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław – Warszawa [i in.] 1978, s. 613–614.
- Rachuba A., *Ogiński Marcyan Aleksander h. własnego (1632–1690)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław – Warszawa [i in.] 1978, s. 618–620.
- Ricciardi R., *Conti (Comes, Comitum, De Comitibus), Natale (Hieronymus)*, w: *Dizionario biografico degli italiani*, t. 28, Roma 1983, s. 454–457.
- Roeske W., *Polskie apteki*, Wrocław 1991.
- Rolnik D., *Archiwum Jeleńskich w NGAB w Mińsku (XVI–XX wiek): jego dzieje i inwentarz*, Katowice 2018.
- Rolnik D., *Adam Chmara: ostatni wojewoda miński w świetle polityki czasów stanisławowskich i jego archiwum*, Katowice 2022.
- Ruette M. de, *From conterfei and speauter to zinc: the development of the understanding of the nature of zinc and brass in post-Medieval Europe*, w: *Trade and Discovery: The Scientific Study of Artefacts from Post-Medieval Europe and Beyond*, red. D.R. Hook, D.R.M. Gaimster, London 1995, s. 195–203.
- Sajkowski A., *Niezbitoński Stanisław h. Lubicz (1641–1717)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław – Warszawa [i in.] 1978, s. 101–102.
- Sawicki M., *Zapomniany kult świętych Felicjanów męczenników w Wielkim Księstwie Litewskim w czasach saskich*, w: *Sic erat in fatis: studia i szkice historyczne dedykowane Profesorowi Bogdanowi Rokowi*, red. E. Kościk i in., t. 1, Wrocław 2012, s. 339–354.
- Schelenz H., *Geschichte der Pharmazie*, Berlin 1904.
- Schröder G., *Croll, Oswald*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 3, Berlin 1957, s. 421.
- Schütt H.W., *Stahl, Georg Ernst*, w: *Neue Deutsche Biographie*, t. 25, Berlin 2013, s. 33.
- Skoczylas I., *Nowe źródło do dziejów synodu zamojskiego cerkwi unickiej: bazyliński Diariusz protoarchimandryty Antoniego Zawadzkiego (25 sierpnia – 18 września 1720)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 118 (2022), s. 375–412.
- Sliesoriūnas G., *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė vidaus karo išvakarėse: didikų grupuočių kova 1690–1697 m.*, Vilnius 2000.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958.
- Słownik polskiej terminologii prawosławnej*, red. W. Przyczyna, K. Czarnecka, M. Ławreszuk, Białystok 2022.
- Słownik terminologiczny sztuk pięknych*, red. K. Kubalska-Sukiewicz i in., Warszawa 2004.
- Słownik terminologiczny zabytków*, z. 3: *Instrumenty muzyczne*, cz. 1: *Instrumenty klawiszowe*, oprac. J. Gołos i in., Warszawa 1991.
- Słownik terminologiczny zabytków*, z. 3: *Instrumenty muzyczne*, cz. 2: *Instrumenty strunowe, dęte, perkusyjne, samogrające i varia*, oprac. J. Gołos i in., Warszawa 1995.
- Sobczak N., Sobczak T., *Wielka encyklopedia kamieni ozdobnych i szlachetnych*, Warszawa 1998.
- Soldi Rondinini G.G., De Mauro T., *Calepio, Ambrogio, detto il Calepino*, w: *Dizionario biografico degli italiani*, t. 16, Roma 1973, s. 669–670.
- Sommervogel C., *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus. Première partie. Bibliographie*, t. 1–9, Bruxelles – Paris 1890–1913.
- Stadtmüller K.J., Stadtmüller K.L., *Słownik techniczny opracowany przy współudziale zawodowców oraz przy użyciu materiału do „Słownika inżynierskiego” Polskiego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie. Zestawiony na podstawie części niemiecko-polskiej, przejrzanej przez Ko-*

- misję Języka Polskiego Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Część polsko-niemiecka, 2 tomy, Poznań 1935–1936.
- Stadtmüller K.L., *Słownictwo rzemieślnicze. I. Dział drzewny: ciesielstwo, stolarstwo, bednarstwo i kołodziejstwo*, Kraków 1921.
- Stadtmüller K.L., *Słownictwo rzemieślnicze. II. Dział metalowy: blacharstwo, kłodkarstwo, kowalstwo, rusznikarstwo, ślusarstwo, tokarstwo, zegarmistrzostwo, złotnictwo i wyrażenia wspólne*, Kraków 1922.
- Stadtmüller K.L., *Słownictwo rzemieślnicze. VIII. Dział graficzny: drukarstwo, fotografia, litografia i rytownictwo (drzeworytnictwo i miedziorytnictwo)*, Kraków 1923.
- Stadtmüller K.L., *Słownictwo rzemieślnicze. XI. Słownictwo przemysłowo-rękodzielnicze: modelarstwo, formierstwo i odlewnictwo, hutnictwo metali, hutnictwo szkła, mennictwo, mydlarstwo i świecarstwo, gorzelnictwo i piwowarstwo, papiernictwo, tytoniarstwo*, Kraków 1923.
- Stamm E., *Staropolskie miary*, cz. 1: *Miary długości i powierzchni*, Warszawa 1938.
- Stanula E., *Hieronim, św.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin 1993, kol. 851–853.
- Stricker W., *Jüngken, Johann Helferich*, w: *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 14, Leipzig 1881, s. 726–727.
- Stricker W.F.K., *Die Geschichte der Heilkunde und der verwandten Wissenschaften in der Stadt Frankfurt am Main*, Frankfurt am Main 1847.
- Syrokomla W., *Mińsk*, „Teka Wileńska” 1 (1857), s. 173–232.
- Szczygielski W., *Radziwiłł Albrycht h. Trąby (1717 – zm. po 1790)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 30, Wrocław – Warszawa i in. 1987, s. 148–150.
- Szegda M., *Bazyli Wielki, św.*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1976, kol. 135–137.
- Szostak J., *Farmakognozja, farmacja galenowa i aptekarstwo w renesansowych zielnikach polskich*, Warszawa 2006.
- Szpoper D., *Diecezja mińska pod rządami biskupa Zygmunta Łozińskiego*, w: *Kościół a państwo na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim. Źródła i stan badań*, red. M. Kietliński, K. Szychowicz, W. Śleszyński, Białystok 2005, s. 232–249.
- Szybiak I., *Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, Wrocław i in. 1973.
- Trajdos T.M., *Polityka króla Władysława II Jagiełły wobec Kościoła katolickiego na ziemiach ruskich Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne” 141/2 (2014), s. 315–337.
- Turnau I., *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999.
- Uri Lloyd J., *Elixirs. Their History, Formulae, and Methods of Preparation*, Cincinnati 1883.
- Uruski S., *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 1–15, Warszawa 1904–1931.
- Urzędnicy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994.
- Urzędnicy inflanccy XVI–XVIII wieku: spisy*, oprac. K. Mikulski, A. Rachuba, Kórnik 1994.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy*, t. 1: *Województwo wileńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2004.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy*, t. 2: *Województwo trockie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2009.
- Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy*, t. 3: *Księstwo Żmudzkie XV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2015.

Bibliografia

- Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy*, t. 4: *Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*, red. A. Rachuba, Warszawa 2003.
- Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego: spisy*, t. 5: *Ziemia połocka i województwo połockie XIV–XVIII wiek*, red. H. Lulewicz, Warszawa 2018.
- Vilnius akademijos spaustuės leidiniai, 1576–1805*, wyd. K. Čepienė, I. Petrauskienė, Vilnius 1979.
- Wasilewski T., *Ogiński Bogdan Marcin h. własnego (zm. 1625)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław – Warszawa i in. 1978, s. 599–600.
- Wasilewski T., *Ogiński Mikołaj Franciszek h. własnego (zm. 1715)*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 23, Wrocław – Warszawa i in. 1978, s. 636–637.
- Wereda D., *Miejsca kultu maryjnego w litewskiej prowincji bazylianów w XVII–XVIII wieku*, „Saeculum Christianum” 30/2 (2023), s. 196.
- Wilson R., *Pious Traders in Medicine: a German Pharmaceutical Network in Eighteenth-Century North America*, University Park 2000.
- Wiorogórski W., Zajączkowski W., *Lexicon synonymorum pharmaceuticorum in linguis: latina, germanica, anglica, polonica et rossica, in quo de 7000 medicamentis in res agitur*, t. 1, Warszawa 1892.
- Wisner H., *Rzeczpospolita Wazów III. Sławne Państwo, Wielkie Księstwo Litewskie*, Warszawa 2008.
- Włodarczyk Z., *Rośliny biblijne. Leksykon*, Kraków 2011.
- Wysocki M., *Tertulian*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 19, Lublin 2013, kol. 731–735.
- Wyszczelski L., *Wojna polsko-rosyjska 1919–1920*, t. 1–2, Warszawa 2010.
- Zahajkiewicz M., *Hugon z Saint-Cher, Hugo a Sancto Caro*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 6, Lublin 1993, kol. 1291–1292.
- Załęski S., *Jezuici w Polsce*, t. 4: *Dzieje 153 kolegiów i domów Jezuickich w Polsce*, cz. 4, Kraków 1905.
- Zapiski ś.p. Jana Chodźki o niektórych kościołach na Litwie*, „Pamiętnik Religijno-Moralny, czasopismo ku zbudowaniu i pożytkowi tak duchownych jako i świeckich osób. Serya nowa” 4/7 (1859), s. 19–51.
- Żabiński Z., *Systemy pieniężne na ziemiach polskich*, Wrocław 1981.
- Żebrawski T., *Słownik wyrazów technicznych dotyczących się budownictwa*, Kraków 1883.
- Баравы Р., *Менск*, w: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, t. 2, Мінск 2005, s. 285–288.
- Баравы Р., *Менскі Петрапаўлаўскі манастыр*, w: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, t. 2, Мінск 2005, s. 296–297.
- Баравы Р., *Менскія цэрквы*, w: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, t. 2, Мінск 2005, s. 299–300.
- Барсуков А., *Списки городовых воевод и других лиц воеводского управления Московского Государства XVII столетия*, Санкт-Петербург 1902.
- Боровой Р., *Минские древности. «Старый город» средневекового Минска по письменным источникам*, „Гістарычна-археалагічны зборнік” 15 (2000), s. 128–131.
- Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, red. Г.П. Пашкоў і ін., t. 2: *Кадэцкі корпус – Яцкевіч*, Мінск 2005.
- Денисов В.Н., *Площадь Свободы в Минске*, Минск 1985.
- Дзянісаў У., *Касцёлы г. Мінска ў XVI – пачатку XX стст. (наводле дакументаў НГАБ)*, Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі, https://niab.by/stat/dzianisau_kascioly/#47 (ostatni dostęp: 30.04.2024). Дзянісаў У., *Менскі кляштар баніфратраў*, w: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, t. 2, Мінск 2005, s. 291.

- Дзянісаў У., *Менскі кляштар бенедыкцінак*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 292.
- Дзянісаў У., *Менскі кляштар бенедыкцінцаў*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: (энцыклапедыя) ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 292.
- Дзянісаў У., *Менскі кляштар бернардзінак*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 292–293.
- Дзянісаў У., *Менскі кляштар бернардзінцаў*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 293–294.
- Дзянісаў У., *Менскі кляштар дамініканцаў*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 294.
- Дзянісаў У., *Менскі кляштар кармелітаў*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 294–295.
- Дзянісаў У., *Менскі кляштар рахітаў*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 295.
- Дзянісаў У., *Менскі кляштар францысканцаў*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 295.
- Дзянісаў У., *Менскі Троіцкі манастыр*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 298.
- Дзянісаў У., *Менскі фарны касцёл*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 298–299.
- Дзянісаў У., *Мінскія бенедыктынкі: гісторыя зруйнаванага кляштара*, „Наша Вера” 2/24 (2003), <https://media.catholic.by/nv/n24/art18.htm> (ostatni dostęp: 30.04.2024).
- Дзянісаў У., Іванова Л., Кукуня В., *Менскі Святадухаўскі манастыр базэльян*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 297–298.
- Дзянісаў У., Іванова Л., *Менскі Святадухаўскі манастыр базэльянак*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 298.
- Зянюк Р.У., *Навуцальныя ўстановы рымска-каталіцкай царквы ў Беларусі (1772–1914 гг.)*, Мінск 2017.
- Іванова Л., *Менскі калвінскі збор*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 291.
- Корбут В., *Мінск. Спадчына старога горада. 1067–1917*, Мінск 2016.
- Корбут В., *Мінск. Спадчына сталіцы Беларусі. 1918–2018*, Мінск 2017.
- Мікульскі Ю.М., *Miscellanea z архіўных і бібліятэчных сховішчаў (XIV–XVII стст.)*, cz. II: *Найдаўнейшыя менскія граматы з архіва былога Увазнясенскага манастыра (1478–1502 гг.)*, „Беларуская даўніна” 1 (2014), s. 132–144.
- Пазняк З.С., *Рэха даўняга часу: Кн. для вучняў*, Мінск 1985.
- Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча*, red. Ю.Ф. Мацкевіч і ін., т. 1–5, Мінск 1979–1986.
- Трусаў А., *Беларускія сінагогі*, „Беларуская мінуўшчына” 3 (1996), https://knihi.com/Aleh_Trusau/Bielaruskija_sinahohi.html (ostatni dostęp: 28.04.2024).
- Чантурыя Ю.В., *Градостроительное искусство Беларуси второй половины XVI – первой половины XIX в.: Средневековое наследие. Ренессанс. Барокко. Классицизм*, Мінск 2005.
- Ярошэвіч А., *Менскі абраз Маці Божай*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 290.
- Ярошэвіч А., *Менскі Узнясенскі манастыр*, в: *Вялікае Княства Літоўскае: энцыклапедыя ў двух тамах*, т. 2, Мінск 2005, s. 298.

Spis ilustracji

1. Pierwsza strona inwentarza kolegium mińskiego	XV
2. Pieczęcie lustratorów kolegium mińskiego	XVII
3. Plan Mińska z końca XVIII w. (ze zbiorów Rosyjskiego Państwowego Archiwum Historycznego w Petersburgu)	XXIII
4. Chronologia powstawania kościoła i kolegium jezuickiego w Mińsku	XXXIX
5. Widok zabudowań pojezuickich z 1839 r., fragment akwareli G. Harasimowicza	XLV
6. Widok zabudowań pojezuickich po 1864 r., akwarela Napoleona Ordy ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie	XLVI
7. Wnętrze kościoła, koniec XIX w.	XLVII
8. Sklepienie nawy głównej z malowidłami Kazimierza Antoszewskiego	XLVIII
9. Kobiety modlące się w kościele pojezuickim w Mińsku ok. 1941 r.	XLIX
10. Kościół pojezuicki po przebudowie na klub sportowy „Spartak” (fotografia Ryszarda Brykowskiego, 1975)	L
11. Zespół jezuicki od południowego wschodu, stan z ok. 1773 r. (rysunek D. Bubnowskiego)	LII
12. Plan kościoła jezuickiego z 1699 r.	LIII
13. Katedra pw. Imienia Najświętszej Marii Panny w Mińsku, widok współczesny od wschodu	LIV
14. Katedra pw. Imienia Najświętszej Marii Panny w Mińsku, widok współczesny od południowego zachodu	LIV
15. Prezbiterium i ołtarz główny	LV
16. Schemat budowli kolegium	LVII
17. Majątki kolegium mińskiego	LXV

Rękopis I
Inwentarz kolegium mińskiego
i jego majątków ziemskich

NBU, nr I-5981

[1r]

⟨Ex Bibl[iotheca] Joach[imi] Com[itis] Chreptowicz⟩

Lustracja kościoła i kolegium mińskiego, dóbr, sum, srebra, argenterii¹, ruchomości i wszelkiego majątku ichm. ks. eksjezuitów, ad sonantiam [według] instrumentu² z Delegacji³ przez j.o. księcia jm. Michała [Hieronima] Radziwiłła Orderu Orła Białego i św. Huberta kawalera, miecznika i marszałka sejmu Generalnej Konfederacji W.Ks.L., w roku terażn[iejszym] 1773, m[iesią]ca października, 25 dnia w Warszawie dat[owa]nego, a na dniu 11 novembris [XI] in anno praesenti [w roku terażniejszym] z poczty doszłego, po promulgacji na dniu 16 eiusdem [tegoż miesiąca] przez wielm. jm. ks. Władysława Wankowicza, kanonika inflanckiego plebana mińskiego, bulli papieskiej, przez nas, Ignacego [Jana] Karnickiego, podkomorzego, Joachima Chmarę, podstolego i pisarza grodzkiego urzędników województwa miń[skiego] i Dominika [Kazimierza] Zajarskiego, podstolego upickiego sędziego starodubow[skiego] lustratorów ad hunc actum [do przeprowadzenia tej] lustracji wyznaczonych eodem anno [tegoż roku] nowembra 18 dnia post praestitum [po złożeniu] przez nas w kancelarii grodzkiej mińskiej juramentum⁴ podług instrukcji przy tymże instrumencie nam doszłej i uczynionym wraz⁵ tygodniem ad collegium oznajmieniem zaczęta.

¹ Argenterie – srebra.

² Instrument – dokument.

³ Delegacja – tu: delegacja sejmu rozbiorowego (1773–1775).

⁴ Juramentum – przysięga.

⁵ Wraz – tu: zaraz, natychmiast.

[1v] [strona niezapisana]

[2r]

Opisanie kolegium ichm. ks. eksjezuitów mińskich

Najprzód kolegium w kwadratowej pozycji w mieście Mińsku leżące. Od rynku kościół kolegiacki⁶. Wchodząc do onego, sztukiet drewniany między murowanemi słupami, w którym wrota podwójne i furtek dwie z krat żelaznych. Babiniec murowany blachą żeścianą⁷ nakryty, z gałkami drewnianymi wielkimi i statua św. Felicjana na murowanych słupach. Sam kościół murowany o filarach ośmiu, z dwoma wieżami żeścianą blachą krytemi. Trzecia wieżyczka maleńka albo sygnaturka na czterech żelaznych słupach miedzią kryta. Kapliczek dwie pobocznych, z krzyżami na tych wszystkich.

W kościele ołtarzów murowanych jeden wielki, a pobocznych ośm i dwa ołtarze w kaplicach, jednej kongregacyjkiej⁸, która się dopiero restauruje, a drugiej Pana Jezusa, gdzie trumna z relikwiami św. Felicjana. Przy tej kaplicy zakrystia wielka z piecem. W kościele na chórze puzytew⁹ duży.

Z kościoła po prawej stronie frontem do rynku szkoły murowane z kurytarzykami, o dwóch kondygnacjach, w których na dole izb cztery, komórka jedna i kuchnia. Na górze izb pięć z komorą jedną. Przy szkołach dziedziniec mały murem obwiedziony, z kościołem stykający się. Od szkół w linię parkanu murowany aż do browaru kolegiackiego.

Z kościoła po lewej stronie kolegium o dwóch kondygnacjach do mieszkania. Na froncie od rynku furta, na niej wieża z zegarem wielkim bijącym. Na dole collegii izb albo cel 12 (z których apteka zabiera izb cztery) i dyspensa¹⁰ jedna, wszystkie cele z kratami u okien żelaznemi, na górze izb albo cel 13, komór cztery, dyspensa jedna, nad wschodami biblioteka. Refektarzów dwa, górny i dolny, kuchnia duża przy wschodach pod kolegium izba [2v] z komorą, a ex opposito [naprzeciw] piekarnia z komorą. Sklepów pod kościołem cztery, a pod kolegium sklepów większych 10, a małych sklepików różnych osiem. Przy zakrystii szpichrz murowany i westiaria¹¹ o dwóch piętrach, w której na dole izba jedna duża, a na górze izb sześć. Pod tą westiarią lodownia. Takowe wszystkie wyż wyrażone izby do mieszkani[a] zgodne, z oknami, z piecami i blachami żelaznemi u pieców. Drzwi wszędzie należycie okute z zamkami wnętrznymi.

⁶ Kolegiacki – tu: należący do kolegium.

⁷ Żeściany – wykonany z blachy pobielanej.

⁸ Kongregacyjny – należący do sodalicii studenckiej.

⁹ Puzytew – pozytyw, niewielkie organy przenośne.

¹⁰ Dyspensa – spiżarnia.

¹¹ Właśc. westiarnia – pomieszczenie na przechowywanie odzieży i bielizny.

Od kolegium i refektarza parkan murowany w linię, w którym wrota z furtką na dziedziniec z ulicy Kojdanowskiej. W tejże linii bursa murowana na dwóch kondygnacjach, w której na dole izb dwie, na górze izb dwie i komórka z drzwiami, oknami i z piecami. Przy bursie stajnia murowana duża, o dwojgu wrotach, na koni 26. Takowe aedificia [budynki] murowane wszystkie dachówką kryte, trzy stajnie w jednejże linii, rzeźnica, a na rogu wozownia drewniane stare.

Ex opposito [naprzeciw] collegii w linię oficyny drewniane stare na podmurowaniu, w których izb z oknami, drzwiami i piecami do mieszkania zgodnych pięć, a opuszczonych bez pieców i okien izb trzy. Na rogu browar duży, stary, z dwoma murowanymi hornami¹². Przy nim w linię ku szkołom słodownia i suszarnia. Przy tymże browarze w tyle za oficynami stajenek dwie, takowe wszystkie zabudowania pod jednym dachem gontami krytym, stare, reperacji wcale potrzebujące.

Na dziedzińcu kuźnia murowana stara, gontami kryta.

Studni ocembrowanych z nakryciem trzy, jedna [3r] w browarze, druga na dziedzińcu, przy stajni z linami i wiadrami okutymi, trzecia w ogrodzie.

In circuitu [wewnątrz] tego ogród wielki fruktowy¹³ od dziedzińca sztakietem ogrodzony, a w tyle parkan murowany, który się ciągnie od szkół do browaru.

Na rogu za takowym wszystkim zabudowaniem klasztornym to jest za browarem na placu kolegiackim dworek przez wielm. jejm. panią Protasowiczową zbudowany, gdzie budynek mieszkalny brusowany¹⁴ stary, gontami kryty, reperacji potrzebujący. Na dole w tym budynku izb cztery z oknami dużymi szkła białego, pieców kaflowych białych dwa, z kominami i jednym kominkiem na dach wywiedzionymi. Piece stare potłuczone i podłoga zdemolowana. Na górze salek dwie z oknami dużymi szkła białego, do których z sieni wschody po gradusach¹⁵. Drugi budynek z drzewa okrągłego przy wrotach, kryty dranicami, izb w onym przeciwnych dwie, jedna bez pieca opuszczona. Druga z piecem [z] kafel szarych, z oknami dużymi szkła białego do mieszkania zgodna. W sieniach tego [3v] budyneczka kuchenka murowana z kominem na dach wywiedzionym.

Ten dworek dopiero w posesji mieszczanina Józefa Kisiela za zł 240.

[4r–v] [strony niezapisane]

[5r]

¹² Horno – piec z wmurowanym kotłem.

¹³ Fruktowy – owocowy.

¹⁴ Brusowany – wykonany z brusów, grubego drewna budulcowego.

¹⁵ Gradus – stopień.

**Regestr rzeczy, sprzętów, mobiliów¹⁶, srebra, cyny, miedzi et omnis tituli
[wszelkiego rodzaju] ruchomego majątku w kolegium ichm. ks. ekszezuitorów
znajdującego się**

Srebro kościelne

Monstrancja wielka z klejnotami	1
Monstrancja mała	1
Puszka większa z kamieniami sadzona wyłaczana	1
Puszka mniejsza wyłaczana	1
Kielichów z patynami ¹⁷ wyłaczanych	10
Pacyfikał	1
Patyn do chorych	2
Trumna św. Felicjana blachą srebrną obita	1
Szata u NMP w wielkim ołtarzu	1
Koron dwie i sceptrum [berło] wyłaczane w tegoż obrazu sztuk	3
U Pana Jezusa Ukrzyżowanego przy ranach sztuczek wyłaczanych srebrnych cztery i korona cierniowa sztuk	5
Szatka u małego obrazu NMP miejscoma wyłaczana	1
Turybularz ¹⁸ duży jeden	1
Łódka do kadzidła	1
Lichtarzőw wielkich	6
Aniołków z lichtarzami	2
Lampa wisząca duża	1
W wielkim ołtarzu lamp wiszących 2, ramki do kanonów ¹⁹ jedne, sztuk	3
Sukienka od obrazu św. Ignacego	1
Tabliczek na ołtarzu św. Felicjana większych i mniejszych sztuk	73
Tabliczek na różnych ołtarzach	26
Wszystkiego srebra kościelnego sztuk	144

[5v]

Cyna kościelna

Lichtarzőw mniejszych par 14, sztuk	28
Lichtarzőw większych par cztery, sztuk	8
Lichtarzőw stołowych par pięć, sztuk	10
Ampulek par ośm, sztuk	16
Tac pod ampułki sztuk	8

¹⁶ Mobilia – ruchomości.

¹⁷ Patyna – patena.

¹⁸ Turybularz – trybularz, kadzielnica.

¹⁹ Kanon – tabliczka umieszczona na ołtarzu, zawierająca wyjątki z Ewangelii lub modlitwy.

Tac do lamp z koziołkami ²⁰ sztuk	2
Naczynie do święconej wody	1
Naczynia na oleje święte	2
Naczynie do chorych	1
Kieliszków małych	4
Lawaterz wielki w zakrystii z figurą ukrzyżowanego Zbawiciela sztuka	1
Cyny kościelnej sztuk	81

Miedź kościelna

Kocioł duży do topienia wosku na blech ²¹	1
Wanienka z rurkami do tegoż	1
Kotłów do robienia świec	2
Łyżki miedziane do lania świec	3
Wanienka mała miedziana do robienia stoczków ²²	1
Ramki miedziane złożone do kanonów jedne, sztuk	3
Jendula ²³ miedziana	1
Drzwiczki miedziane wyłaczane do tabernakulum	1
Koperdymenta ²⁴ wyłaczane miedziane sztuk	2
Relikwiarzów miedzianych połączanych	4
Miedzi kościelnej sztuk	19

Mosiądz kościelny

Turybularz	1
Lustrów ²⁵	4

[6r]

Miednica do opłatków mosiężna	1
Szyba do stoczków mosiężna	1
Naczyńko mosiężne posrebrzane na wodę	1
Błach u relikwiarzów mosiężnych posrebrzanych par 3, sztuk	6
Facit mosiądzu sztuk	14

Spiża²⁶ kościelna

Dzwonów wielkich w wieży na kościele	3
Dzwonków małych wiszących	2

²⁰ Koziołek – kozły, stojak.

²¹ Blech – blich, miejsce lub pojemnik na bielenie czegoś.

²² Stoczek – sznur pokryty woskiem, knot.

²³ Jendula – rodzaj czary, z litewskiego *indas*, naczynie.

²⁴ Komperdyment – kompartyment, zamknięta część czegoś.

²⁵ Lustro – tu: lichtarz naścienny.

²⁶ Spiża – spiż, stop miedzi z cyną.

Dzwonków przy ołtarzach	16
Spiży kościelnej sztuk	21

Żelazo kościelne

Fajerka na węgle	1
Formy do pieczenia opłatków	3
Koziołków żelaznych do kominka para jedna, sztuk	2
Kleszczki do węglów jedne [sztuka]	1
Lichtarzów do lustr	10
Szczypców do ucierania świec	4
Cyrkułów ²⁷ do hostii	2
Cyrkuł do komunikantów	1
Młotków	2
Kozłów pod trunę ²⁸ para 1, sztuk	2
Kluczków do nakręcania dzwonów	4
Siekiera	1
Łyżek żelaznych do lania świec	2
Latarni blaszanych	3
Wszystkiego żelaza kościelnego sztuk	35

[6v]

Aparaty kościelne

Ornatów białych sztofowych ²⁹ ze złotymi kwiatami, z galonami złotymi	2
Dalmatyk takichże para jedna, sztuk	2
Ornat biały atlasowy wyszywany z kampanami srebrnymi	1
Ornat biały lamowy ³⁰ z kampanami ³¹ srebrnymi	1
Ornatów białych sztofowych bogatych z różnemi kolorami, z kampanami złotymi	8
Dalmatyk takichże para jedna, sztuk	2
Dalmatyk białych z bantajerem ³² wyszywanych para jedna, sztuk	2
Dalmatyk żółtych adamaszkowych ze srebrem tkanych, z kampanami srebrnymi para jedna, sztuk	2
Ornatów czerwonych bogatych sztofowych z galonami srebrnymi	2
Dalmatyk takichże para jedna, sztuk	2
Ornatów czerwonych adamaszkowych bogatych, jeden z galonami srebrnymi, a drugi z galonami złotymi para jedna, sztuk	2

²⁷ Cyrkuł – narzędzie służące do wycinania hostii lub komunikantów.

²⁸ Truna – trumna.

²⁹ Sztofowy – wykonany z taniej tkaniny odzieżowej, z niemieckiego *Stoff* – tkanina.

³⁰ Lamowy – wykonany z lamy, tkanin o wątku złotym lub srebrnym.

³¹ Kampana – wąska korona klockowa.

³² Bantajer – prawdopodobnie z niemieckiego *Band* – wstęga, taśma.

Ornat aksamitny czerwony z kolumną litą ³³ srebrną, z galonami srebrnymi	1
Ornat czerwony sztofowy ze srebrem, z galonem białym bantajerowym	1
Dalmatyk takichże para jedna, sztuk	2
Ornat aksamitny czerwony z kwiatami wyszywanymi, z kolumną srebrną szytą, z kampaną złotą	1
Ornatów czerwonych w różne kolory tkanych bogatych, z galonami złotymi . . .	2
Dalmatyk takichże para jedna, sztuk	2
Ornatów aksamitnych czerwonych z galonami złotymi	6

[7r]

Dalmatyk takichże par dwie, sztuk	4
Ornatów czerwonych atlasowych wyszywanych w kratki z bantajerem, jeden z galonem srebrnym, drugi z galonem bantajerowym, trzeci z kampaną bantajerową	3
Ornat czerwony adamaszkowy z kampaną srebrną	1
Aparatów bogatych	49

Aparaty kościelne powszednie

Ornatów czterech zażywanych starych z różnych materii, z kampanami i galonami srebrnymi i bantajerowemi	10
Ornatów białych sztofowych z galonami złotymi	4
Dalmatyk takichże para jedna, sztuk	2
Ornatów białych atlasowych w kratki wyszywanych z bantajerem, z galonami złotymi	3
Ornat biały z galonami srebrnymi takiż	1
Ornat biały gredyturowy ³⁴ z jedwabiem i bantajerem wyszywany, z kampanami srebrnymi	1
Ornat biały sztofowy z kolumną różową bogatej materii, z galonami srebrnymi	1
Ornat atlasowy biały wyszywany z jedwabiem w różne kolory, z kolumną	1
Ornat biały adamaszkowy z kolumną atlasową niebieską, z galonami złotymi . . .	1
Ornatów białych powszednich starych różnych materii z taśmami złotymi	9
a z galonami złotymi	2

[7v]

Ornatów aksamitnych czarnych z galonami złotymi	2
Ornatów aksamitnych czarnych z galonami srebrnymi	5
Dalmatyk takichże para jedna, sztuk	2
Ornat czarny powszedni aksamitny z galonami przy kolumnie złotymi	1
Dalmatyk takichże z kolumnami niebieskimi atłaskowemi para jedna, sztuk . .	2

³³ Materia lita – tkanina z wątkiem srebrnym lub złotym.

³⁴ Grodetur – gruba, wzorzysta tkanina francuska.

Ornatów materialnych czarnych starych z kampanami bantajerowemi	2
Ornatów aksamitnych fioletowych z galonami srebrnymi	4
Ornat fioletowy adamaszkowy z kolumną czerwoną, ze złotymi kwiatkami	1
Ornat fioletowy sztofowy bogaty z galonami złotymi	1
Dalmatyk para jedna, sztuk	2
Ornat fioletowy lamowy z białą kolumną, z kampanką bantajerową	1
Ornat sztofowy fioletowy zażywany z galonami złotymi, z kolumną różową	1
Ornatów fioletowych kitajkowych w paski drobne, z kwiatami, z galonami nakoło srebrnymi	2
Ornat zielony aksamitny z kolumną na aksamicie czerwonym, w kwiaty, złotem i srebrem wyszywane, bogaty, z galonami złotymi	1
Ornat zielony bogatej materii ze srebrem tkany, z galonami u kolumny złotymi, a nakoło srebrnymi	1
Ornat sztofowy zielony z galonami srebrnymi	1
Ornat zielony sztofowy z kwiatami złotymi, z galonami srebrnymi	1
Ornat zielony morowy z kolumną fioletową, z taśmą ze złotem tkaną, a nakoło z taśmą granatową	1
Wszystkich ornatów z dalmatykami latus facit	115

[8r]

Kapy kościelne

Kapa fioletowa materialna w paski drobne z kwiatkami zielonymi, ze srebrem, z kampanami srebrnymi, z klamerkami do zapinania srebrnymi	1
Kapa fioletowa adamaszkowa z galonikiem bantajerowym powszednia	1
Kapa karmazynowa adamaszkowa z kwiatami złotymi, z kampanką bantajerową, z frędzlami złotymi, z klamerkami srebrnymi do zapinania	1
Kapa biała materii bogatej ze złotem w różne kwiaty, z galonami złotymi i frędzlą złotą, z klamerkami srebrnymi do zapinania	1
Kapa biała lamowa z kwiatami i galonem złotym	1
Kapa aksamitna czarna z karmazynowym, z galonami złotymi i krukiem srebrnym do zapinania	1
Kapa aksamitna czarna z galonem srebrnym, z krukiem srebrnym do zapinania . .	1
Wszystkich kap	7

Ornaty ruskie

Ornat ruski niebieski półatłasowy z kołnierzem czerwonym, z koroną starą	1
Ornat morowy zielony stary z kołnierzem adamaszkowym, z frędzelką jedwabną	1
Obydwa z stułami i narajkojcami ³⁵ [!]	

³⁵ Być może narękawek. *Słownik polskiej terminologii prawosławnej*, red. W. Przyczyna, K. Czarnecka, M. Ławreszuk, Białystok 2022, s. 298.

Dalszy aparat kościelny

Opona ³⁶ aksamitna karmazynowa u ambony, z galonami złotymi	1
Zasłonek u trumny św. Felicjana różnych materii bogatych	5
Antepediów bogatych różnych materii	2
Ephod ³⁷	2
Welów solennych białych	12
Burs i palek ³⁸	13

[8v]

Welów świątecznych białych	7
Welów powszednich	10
Welów czerwonych solennych	7
Welów czerwonych świątecznych	6
Welów powszednich	9
Welów fioletowych świątecznych	11
Welów fioletowych powszednich	5
Welów zielonych	3
Welów czarnych	6
Baldachimów aksamitnych z galonami i frędzlami, jeden ze złotymi, drugi ze srebrnymi	2
Pasków jedwabnych	2

Bielizna kościelna

Alb solennych holenderskiego płótna	11
Alb świątecznych	16
Alb powszednich	16
Chustek białych 8, chustek kartunowych ³⁹ 5, facit sztuk	13
Humerałów ⁴⁰	40
Komż kaznodziejskich 5, komż kleryckich 14, komż studenckich 19	38
Korporałów ⁴¹	171
Towalni ⁴² ze złotem i jedwabiem wyszywanych 24, towalni włóczką wyszywanych 36	60

³⁶ Opona – kobierzec albo zasłona.

³⁷ Mianem efodu (*ephodus*) określano żydowską szatę kapłańską, podobną do ornatu. Przyczyna zastosowania tu tego terminu jest niejasna. Zob. W.A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski: wedle tekstu kilku słowników, a przeważnie dra Alberta Sleumera*, II wyd., [Miejsce Piastowe] 1948, s. 204.

³⁸ Palka – kwadratowe usztywnione przykrycie kielicha.

³⁹ Kartun – drukowana tkanina bawełniana.

⁴⁰ Humerał – chusta okrywająca szyję i ramiona kapłana.

⁴¹ Korporał – białe, kwadratowe płótno, kładzione na obrus ołtarzowy.

⁴² Właśc. tuwalnia – pas ozdobnej tkaniny używany podczas mszy do noszenia mitry lub pastorału.

Obrusów	49
Ręczników	15
Subkorporałów ⁴³	57
Podpałki	120
Listew wyszywanych	4
Sztuczka astrachanii czerwonej do podszycia ornatów	1

[9r]

Bawełnic ⁴⁴ białych	2
Puryfikaterzów	–
Pasków nicianych	34
Płótno do wosku bielenia	1

Sprzęt kościelny sukienny

Dywanów włóczką wyszywanych	6
Dywanów perskich starych	4
Kobierców większych 4, mniejszych 2, sztuk	6
Sukno karmazynowe na gradusy 1, sukno podlejsze czerwone na gradusy 1, sukno czarne na gradusy 1	3
Sukien na pokrycie ołtarzów	10
Całun wyszywany węzełkami	1
Poduszek do ołtarzów sukiennych	9
Biretów	7

Sprzęt kamienny

Krzyżów gipsowych	2
Portatylów ⁴⁵	13
Stolik fałszmarmurowy ⁴⁶	1
Naczynko kamienne do ablucji ⁴⁷	1
Naczynko jaspisowe do olejów świętych	1
Zwierciadeł w zakrystii	3

Sprzęt kościelny drewniany

Konfesjonałów wielkich 7, mniejszych 4, facit	11
Ławek wielkich rzędy	2
Przed św. Felicjanem ławeczek	2
Ławek pod filarami	5

⁴³ Subkorporał – tkanina kładzona pod korporał.

⁴⁴ Bawełnica – gruba tkanina bawełniana.

⁴⁵ Portatyl – tu: kamień ołtarzowy zawierający relikwie.

⁴⁶ Fałszmarmurowy – stiukowy, wykonany ze sztucznego marmuru.

⁴⁷ Ablucja – obmycie wody przed modlitwą.

Lichtarzów drewnianych par 8, sztuk	16
Krzyżów wielkich 3, mniejszych 10, facit	13

[9v]

Szaf z szufladami 9, bez szuflad 2, facit	11
Krzesel dwa wyłaczane skórą obitych	2
Taboretów skórzanych	6
Katafalków	2
Girydonów ⁴⁸ do lamp	10
Grób Pański	1
Skrzyń zamczystych	5

Księgi i obrazy kościelne

Mszał w srebro oprawny 1, mszałów większych 3, mniejszych 5, facit	9
Mszałów żałobnych	13
Agendy wielkie 2, małe 2, facit	4
Księgi bractwa	3
Obrazów w ołtarzach	17
Na innych miejscach w kościele i zakrystii obrazów	16

Wosk kościelny

Wosku białego nierobionego funtów	50
Świec wielkich par 39, funtów	290
Świec średnich par 10, funtów	38
Świec małych par 49, funtów	85
Świeca paschałowa 1, waży funtów	19
Wszystkiego wosku funtów	482

Regestr rzeczy misji mińskiej

Skrzynki dwie, w których ornatów	2
Puszka srebrna wewnątrz wyłaczana	1
Kielich wewnątrz i zewnątrz wyłaczany z patyną sztuk	2
Wierzch do puszki wyłaczany	1

[10r]

Monstracyjka do puszki wyłaczana	1
Wela ⁴⁹ na kielich 3, palki 3, bursa ⁵⁰ 1	7
Korporałów z subkorporałami	15

⁴⁸ Gerydon – wysoki stoliczek.

⁴⁹ Welum (łac. *velum*) – welon, kwadrat z jedwabnej tkaniny do osłaniania kielicha.

⁵⁰ Bursa – sztywna torebka służąca do przenoszenia Najświętszego Sakramentu.

Towalni 2, obrus 1, alb 4, humerałów 3, sztuk	10
Portatylów	2
Mszałów	2
Ampulek cynowych para 1, taca cynowa pod ampułki 1, sztuk	3
Dzwoneczek maleńki	1
Puszka miedziana na hostie	1
Obrazów w ramy oprawnych starych	6
Obrazów nieoprawnych	5
Figura ukrzyżowanego Pana Jezusa rżnięta	1
Księgi tamże pod rejestrem zakonotowanym	

Regestr rzeczy kongregacji studenckiej mińskiej

Srebro kongregacji

Szata srebrna u ołtarzu NMP i ramy	1
Koron wyślacanych	2
Serce do obrazu św. Stanisława Kostki	1
Tabliczek srebrnych	5
Ampulek para 1, sztuk	2
Mszał w srebro oprawny	1
Relikwiarzów małych	2
Aniołków z lichtarzami	2
Lichtarzów wielkich para 1, sztuk	2
Krzyż z postumentem duży	1
Lampa wielka	1
Srebra kongregacji studenckiej prócz szaty sztuk	19

[10v]

Cyna kongregacyjnska

Lichtarzów dużych par 3, sztuk	6
Lichtarzów średnich z złamanemi	15
Lichtarzyków stołowych małych par dwie	4
Lichtarzyków stołowych mniejszych	15
Tabliczek cyny londyńskiej ⁵¹	4
Cyny kongregacyjnskiej sztuk	44
Miedzianych blach w kongregacji	133
Lampa mosiężna z nóżkami	1
Żelaznych blach w kongregacji	39
Żelaza rozmaitego sztab	18

⁵¹ Cyna londyńska – właśc. cyna angielska, przedniej jakości.

Sprzęt jedwabny kongregacyjny

Ornat sztofowy żółty z złotymi kwiatami, z kampanami złotymi i srebrnymi . . .	1
Obicia kitajkowego starego bretów ⁵²	12
Firaneł sztofowych para 1, firaneł kitajczanych starych para 1, firaneł drogietyowych ⁵³ starych para 1, sztuk	6
Zasłonka lamowa zażywana do obrazku jedna, zasłonka wyszywana na płótnie 1, zasłonka gazowa wyszywana zielona 1, zasłonka kitajkowa wyszywana ze złotem i srebrem 1, zasłonka biała gazowa wyszywana 1, sztuk	5
Antepediów różnych materii bogatych	4
Poduszka aksamitna karmazynowa 1, poduszka atlasowa wyszywana 1, sztuk . .	2

Bielizna kongregacyjna

Towalnia sutą ze złotem. NB: Wzięta do Grodna dla naprawy	1
Subkorporał do niej razem oddany do Grodna	1
Towalni jedwabiem wyszywanych 5, towalni włóczką wyszywanych 2, towalni z białymi korunkami 2, sztuk	9

[11r]

Subkorporałów	2
Ręczników 7, obrusów 5, sztuk	12
Korunki do oszycia towalni z frędzlą srebrną	2
Sukno zielone na gradusy	1
Harusu ⁵⁴ starego zielonego brety	2
Dywanik 1, kobierzec 1, sztuk	2

Regestr rzeczy in collegio znajdujących się, tak w celach, kubikułach, jako też wszystkich izbach mieszkalnych, w bursie [i] westiarii

Stołów dużych z szufladami 8, stołów dużych bez szuflad 5, sztuk	13
Stolików niewielkich	41
Krzesel obitych skórą złotą nabijaną 15, krzesel skórą czarną obitych 24, razem	39
Taboretów skórą obitych 5, taboretów sukrem obitych 2, sztuk	7
Stoików drewnianych	30
Zydlów ⁵⁵ malowanych 4, zydlów prostych 2, sztuk	6
Pulpitów po celach z szafkami i bez szafek	10
Kantorków z szufladami	2

⁵² Bret – odcinek pełnej szerokości tkaniny.⁵³ Drogietyowy – wykonany z tkaniny o fakturowym wzorze kostek lub krątek.⁵⁴ Harus – arus, tkanina wełniana lub półwełniana.⁵⁵ Zydel – zedel, stołek.

Dalszy w izbie przełożeńskiejszej sprzęt

Stolik fałszmarmurowy	1
Stolików dębowych wysadzanych	2
Skrzynia zamczysta	1
Tabliczka marmurowa	1
Krucyfiks we szkle	1
Obrazek na miedzi malowany	1
Kanapa zielonym harusem obita	1
Filiżanek wszystkich par 4, sztuk	8
[11v]	
Cukierniczka mosiężna	1
Łyżeczek srebrnych	2
Imbryczek cynowy	1
Talerzy farfurowych	21
Zegar ekscytarz ⁵⁶ stołowy zepsuty	1
Łóżko z prętami żelaznymi, płótnem siatkowym powleczone	1
Lichtarzów cynowych stołowych	3
Misa cynowa do umywania	1
Taca cynowa	1
Kielich cynowy złamany	1
Mis cynowych 2 i flaszek niewielkich w puzderku 4, sztuk	6
Zliw ⁵⁷ cyny od funtów 4 [sztuka]	1
Imbryczków miedzianych do gotowania kawy	2
Szalki mosiężne i gwich ⁵⁸	
Puszka mosiężna pobielana niewielka	1
Zliw ⁵⁷ spiżu od funtów 35	1
Ołowiu półtorej świni [!]	2
Prasa żelazna do wyciskania pieczęci	1
Szczypce żelazne do świec	1
Blacha towarzyska ⁵⁹ z pobójczykiem ⁶⁰ , naręczakami ⁶¹ i przyłbicą ⁶²	
Blacha pocztowa ⁶³ z pobójczykiem, naręczakami i szyszakiem ⁶⁴	

⁵⁶ Ekscytarz – mechanizm dzwoniący, budzik.

⁵⁷ Zliw – wlew.

⁵⁸ Gwich – odważnik, z niemieckiego *Gewicht* – ciężar.

⁵⁹ Blacha towarzyska – prawdopodobnie półbroja towarzysza chorągwi jazdy kopijniczej.

⁶⁰ Pobójczyk – prawdopodobnie obojczyk, element zbroi płytowej chroniący szyję i barki.

⁶¹ Naręczak – element zbroi płytowej ochraniający rękę.

⁶² Przyłbica – rodzaj hełmu zamkniętego, używanego przez towarzyszy chorągwi jazdy kopijniczej.

⁶³ Blacha pocztowa – półbroja strzelca, czyli pocztowego.

⁶⁴ Szyszak – rodzaj hełmu otwartego, termin wskazuje tu prawdopodobnie na łebki używane w chorągwiach strzelczych do końca XVI w.

Szkło w celi przełożeńskej

Taca szklana	1
Sztof ⁶⁵ granatowy z nakrywką	1
Sztofów białych z nakrywkami	4
Szklenica duża z nakrywką	1
Kieliszków większych z nakrywkami	10
Kieliszków małych	40
Gęsiorków białych	10
Butylek kwadratowych	30
Szklanek większych 40, mniejszych 28, sztuk	68
Buteleczek okrągłych	20
Lampeczek	8
Garnuszeczek szklany	1

[12r]

Miseczek do konfitur	4
Solniczek	2
Octowniczek	2
Karafinek	2
Butelek wielkich	2

Cyna in collegio

	Kamienie ⁶⁶	Funty ⁶⁷
1	2	3
Flasz cynowych 3, ważą	1	7
Konewek z podkonewkami 8, sztuk 16		
Kubków 8		
Solniczek 2		
Łyżek wielkich małych 33		
Łyżek wielkich do mis 9		
Naczynko do wody święconej 1	2	12
Talerzy 59	2	–

⁶⁵ Sztof – dawna rosyjska miara płynów, odpowiadająca półkwarcie, tu w znaczeniu naczynia o takiej pojemności.

⁶⁶ Kamień – tu: miara wagowa odpowiadająca 40 funtom litewskim, czyli 14,96 kg. E.T. Masalski, *Tablice porównawcze wszystkich wiadomych monet, wagi miar, wyrachowanych na monety, wagi i miary nowe francuskie, nowe polskie i rosyjskie*, Petersburg 1834, s. 13.

⁶⁷ Funt litewski – miara wagowa stosowana, odpowiadająca 374,13 g. Tamże.

1	2	3
Platów ⁶⁸ większych 2		
Platów mniejszych 12		
Waz dużych z nakrywkami 3		
Mis obręczastych 12, mis płaskich 2, półmisków 15, sztuk 29	2	–
Przystawek głębokich i płaskich 85	2	28
Przystaweczek małych 18		
Lawaterz refektarski duży we trzech sztukach waży	3	9
Suma cyny 283 [sztuk] waży	2	–
	15	16

[12v]

Miedź collegii mińskiego

	Pudy ⁶⁹	Funty
Saganów wielkich 3, saganów mniejszych 3 z obręczami żelaznymi, sztuk 6	2	–
Saganów wielkich 2, małych 2, z nagorzeniem [!] z obręczami żelaznymi, sztuk 4	1	4
Saganów wielkich 2 z obręczami żelaznymi	–	32
Saganków małych 3, samych miedzianych bez żelaza	–	3
Rondlów większych i mniejszych samych miedzianych 13	2	20
Rondlów samych miedzianych 4, misa 1, brytwanów 3, druszlak 1, konew wielka 1, fasz 2, sztuk 12	2	3
Brytwanów 4, deków 3, wanienka 1, fasz 1, kocioł do wody 1, same miedziane, sztuk 10	2	10
Alembik z czapką, trąby ⁷⁰ stare, wanienka, sztuk 5	1	–
Konewek 4, samych miedzianych	–	10
Kociołek z uszkami żelaznymi 1, druszlak i czerpacha z rączkami żelaznymi, rondel z rączką i nóżkami żelaznymi, sztuk 4	1	–
Rondlów większych i mniejszych z rączkami żelazn[y]mi 10	2	–
Miedzi ważonej 73 [sztuk]	15	2

⁶⁸ Plat – prawdopodobnie rodzaj płaskich talerzy.⁶⁹ Pud – rosyjska jednostka wagowa, odpowiadająca ok. 16 kg. Składała się z 40 funtów.⁷⁰ Właśc. trąbnik – naczynie wysokie napełnione zimną wodą lub lodem do ochładzania wódki, skraplającej się w alembiku i spływającej przez rury przechodzące przez trąbnik.

Miedź nieważona

Kocioł browarny wielki wmurowany biorący w siebie wody garcy cechowych ⁷¹ królewskich 162	1
Kocioł mniejszy takż murowany biorący w siebie wody garcy królewskich cechowych 42	1
W kuchni łyżek miedzianych z rączkami żelaznemi	5
Kółko miedziane do ciast	1
Skopek miedziany	1
Form miedzianych małych do ciast	12
Karaś ⁷² miedziany	1
[Suma]	22

[13r]

Sprzęt kuchenny

Wilków ⁷³ z obłożynami ⁷⁴ wielkimi para jedna, sztuk	4
Koczerka ⁷⁵ żelazna	1
Trzynożek	1
Barta ⁷⁶ do rąbania mięsa	1
Siekier	2
Karasiów żelaznych	3
Rożnów	3
Widelców	3
Skowrody	3
Rosztów	2
Szczypce	1
Rydel	1
Druszlaczków	2
Form żeściany do ciast	45
Forma żeściana do kiełbas	1
Moździerzów 3 i tłuczków 2, waży kamieni 2, sztuk	3

⁷¹ Garniec cechowy – miara objętości stosowana w mierzeniu ciał nasypnych, odpowiadająca dwóm garcom szynkowemu litewskiemu, czyli 5,65 l. Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 2, Warszawa 1901, s. 180; E.T. Massalski, *Tablice porównawcze*, s. 15.

⁷² Karaś – karasek, przyrząd do wyciągania ryb z naczynia.

⁷³ Wilk – żelazny stojak do przytrzymywania kłód palącego się drewna.

⁷⁴ Obłożyny – żelazne sztabki na nóżkach, na których stawiają rondelki.

⁷⁵ Koczerka – urządzenie do wygarniania węgla z pieca, pogrzebacz.

⁷⁶ Barta – rodzaj siekiery.

Rzeczy refektarskie

Lichtarz blaszany	1
Szczypców	4
Parawan	1
Lichtarzów drewnianych	4
Nożów stołowych par	22

Sprzęt w infirmarii

Kociołek miedziany do herbaty	1
Imbryczków cynowych	2
Cukierniczka żęściana	1
Stolców z kociołkami miedzianymi	2
Wanienek drewnianych	2

[13v]

Sprzęt w westiarni

Żelazo płaskie 1, żelaz ręcznych 2, sztuk	3
Noż duży	1
Nożyc	3
Łokieć żelazny	1
Obcęgow	2
Raszpilów ⁷⁷	2
Młotków	2
Szydeł	10
Szwajca ⁷⁸ żelazna	1
Pieczęć do znaczenia skór	1

Sprzęt w browarze

Świder duży	1
Kierwesserów ⁷⁹ żelaznych	2
Smok blaszany	1
Gwóźdź mosiężny	1
Lejków wielkich 2, małych 6, sztuk	8
Liwarów ⁸⁰ wielkich 2, małych 2, sztuk	4
Siekier	2

⁷⁷ Raszpil – tarnik, pilnik.

⁷⁸ Szwajca – szydło.

⁷⁹ Kierwesser – być może pojemnik wykorzystywany podczas produkcji pestkówki, dawniej zwanej też kirszwaserem (niem. *Kirschwasser*).

⁸⁰ Liwar – lewar hydrauliczny.

Kruk ⁸¹ do pieca żelazny	1
Żelazo do wypalenia dziur	1
Naciągacz żelazny do obręczów	1
Strugów	2
Rydlów	2
Nóż do obręczów	1
Piłka ręczna	1
Piła poprzeczna do drew	1
Cyrkuł żelazny	1

[14r]

Sprzęt ogrodniczy

Rydlów żelaznych	3
Grac żelaznych	2
Nożyc	2
Konwi blaszanych do polewania	2
Piłka ręczna	1
Wiader okutych w studni	2
Okien do inspektów	6

Sprzęt kowalski i ślosarski

Miechów kowalskich	2
Kowadeł wielkich 3, małe 1, sztuk	4
Szparąg ⁸²	1
Młotów wielkich 4, mniejszych 4, sztuk	8
Szynalni ⁸³	2
Śrubsztaków ⁸⁴	2
Kleszczów szczypnych dwoje, kleszcze obuszne jedno, sztuk	3
Gwoździelnic ⁸⁵	4
Druszlaków	3
Szrubel	1
Garbezarnów	2
Naśredków	2
Obcęgow	2

⁸¹ Kruk – rodzaj haka.⁸² Właśc. szparóg – szperhorn, dwuróg kowalski, stosowany w niewielkich pracach wykończeniowych.⁸³ Szynalnik – prawdopodobnie narzędzie używane w wyrobie gwoździ do obijania szyn kołowych.⁸⁴ Śrubsztak – imadło.⁸⁵ Gwoździelnica – gwoździarka, narzędzie używane do kucia głów gwoździ i sworzni.

Sznejdeza ⁸⁶ wielka 1, mała 1, sztuk	2
Toczydła kamienna	2
Podstawka do kucia koni	1
Napiłek czworograniasty	1
Napilników półokrągłych	2
Napilników płaskich	3
Napilnik trzygranny	1

[14v]

Klubki małe	1
Połowa formy do wybijania zeg ⁸⁷	

Sprzęt stelmaski i stolarski

Świdrów dużych i małych	6
Toporów	3
Piłek ręcznych wielkich 4, piłek mniejszych ręcznych 4, sztuk	8
Heblów dużych ciesielskich	3
Struha	1
Szarhublów ⁸⁸	10
Szlichtublów ⁸⁹	9
Tubanki ⁹⁰	3
Raszpilów	5
Karnizów ⁹¹	18
Grynsztublów ⁹²	3
Szpintubel	1
Rejzmazy ⁹³	2
Wikielmazy ⁹⁴	2
Olkiele ⁹⁵	1
Synshuble ⁹⁶	3

⁸⁶ Sznejdyza – gwincidło, narzędzie służące do wyrabiania gwintowania w śrubach.

⁸⁷ Zega – piłka do rżnięcia.

⁸⁸ Szrohubel – zadziernik lub drapacz, służący do oskrobania surowej deski, z niem. *Schrobhobel*.

⁸⁹ Szlichthubel – równiacz, wykorzystywany do wyrównywania powierzchni płaskich.

⁹⁰ Prawdopodobnie rubanek – spuszcz, narzędzie służące do heblowania dużych powierzchni na kantach.

⁹¹ Właśc. karnies – piętką, wykorzystywana do wyrabiania powierzchni krzywych.

⁹² Prawdopodobnie gzymshubel – kątnik, hebel wykorzystywany do wyrabiania kątów dwóch płaszczyzn przecinających się z sobą.

⁹³ Rajsmaś – znacznik stolarski.

⁹⁴ Winkielmas – duża węgielnica, stosowana do oznaczania kątów na drzewie.

⁹⁵ Olkiel – dłuto do żłobienia, bruzdownik.

⁹⁶ Właśc. gzymshubel – kątnik.

Sanhuble ⁹⁷	3
Natuble ⁹⁸	1
Stejmazy ⁹⁹	2
Sztabik	1
Cyrkuł	1
Obcęgi	1
Rzezaków ¹⁰⁰	3
Tygiel spiżowy	1
Dłut płaskich 10, dłut koszych [!] 2, dług półokrągłych 15, sztuk	27
Napilników	2

[15r]

Kołowrot żelazny	1
Kamienie do ostrzenia	2
Warsztaty stolarskie 2, warsztat tokarski 1, sztuk	3
Diament do rżnięcia szkła	1

Sprzęt rymarski

Obcęgi żelazne 1, posztafle 1, sztuk	2
Młotek 1, nóż 1, szydeł 3, sztuk	5
Kleszcze rymarskie	1
Cyrkiel żelazny	1
Karakulka ¹⁰¹ żelazna	1
Druszlaków	2
Młotek długi kantowy	1

Sprzęt piwniczny

Pip ¹⁰² do miodu	11
Beczek piwnych	100
Czopów ¹⁰³ wielkich	2
Kwaśników ¹⁰⁴	3
Wanna	1
Zamków wiszących ¹⁰⁵	3

⁹⁷ Prawdopodobnie canhubel – strug ząbkowy, zębacz, hebel.

⁹⁸ Nathubel – wpustnik.

⁹⁹ Stamajza – dłuto.

¹⁰⁰ Rzezak – nóż ciesielski.

¹⁰¹ Karakulka – młotek do kowania koni. NGAB, f. 1781, vop. 27, nr 538, k. 11v.

¹⁰² Pipa – podłużna beczka.

¹⁰³ Czop – wielka kadź.

¹⁰⁴ Kwaśnik – pojemnik na kwaszenie czegoś.

¹⁰⁵ Zamek wiszący – kłódka.

Rydlówka	1
Piła do piłowania drew	1

Sprzęt gospodarski

Lad do rżnięcia sieczki	2
Sklut ciesielski	1
Siekier	6
Pił do piłowania drew poprzecznych 2, piła tracka 1, sztuk	3
Blach żelaznych do pieca	26
Rydlówek	6

[15v]

Grac do wapna	2
Kruk żelazny do wygrywania ognia	1
Kos do siana koszenia	8
Big ¹⁰⁶ do tłuczenia muru	4
Kół żelazny do tłuczenia muru	1
Rzezaków do sieczki rżnięcia	4
Klub z kołkami i szwornami	2
Bindas ¹⁰⁷	1
Kajdan żelaznych	2
Pręt sążniowy ¹⁰⁸ z stali styr[yj]skiej	1
Świder wielki 1, świdrów małych 7, sztuk	8
Nożyce krawieckie	1
Nożów szewskich	2
Żelaza moskiewskich sztab 11, żelaza moskiewskiego sztaba 1, stali styr[yj]skiej pręt 1, sztuk	13

Także sprzęt kolegiacki

Zegar wielki bijący godzinę i kwadranse w wieży nad furtą	1
Zegar ścienny duży bijący godziny i kwadranse na kurytarzu	1
Dzwonek duży na kurytarzu	1
Dzwoneczek maleńki na kurytarzu dla dzwonienia na profesorów szkół	1
Dzwonek duży u furty	1
Dzwonek duży dla dzwonienia do szkół	1
Dzwonek niewielki dla dzwonienia na ludzi klasztornych	1
Dzwonek niewielki u wrót klasztornych	1

¹⁰⁶ Biga – bika, deska ścięta łukowato, służąca do murowania sklepień.

¹⁰⁷ Bindas – cieślca, rodzaj siekiery.

¹⁰⁸ Sążniowy – o długości sążni, czyli 1,7 m.

[16r]

Na kurytarzu dolnym obrazów w ramy oprawnych malowanych na płótnie	61
Obrazów na kurytarzu wyższym	48
Obrazów małych także w ramach na kurytarzu wyższym	11
Obrazów w oratorium ¹⁰⁹	11
Lanszaftów ¹¹⁰ papierowych w celi prowincjańskiej	4
Portretów w celi ministrowskiej ¹¹¹	
Szklą w taflach skrzynia cała 1, potłuczonych skrzyń 2	
Gipsu kamieni	
Obrazów w refektarzu	
Posadzki marmurowej w przystani królewieckiej w Stołpcach ¹¹² o mił 10 od	
Mińska kamieni	500

Sprzęt stajenny

Pojazdów całych krytych okutych	3
Kolaska francuska okuta 1, taradejka ¹¹³ okuta 1, sztuk	2
Wóz duży skórą obity okuty 1, wóz nieobity okuty 1, sztuk	2
Kałamaszek ¹¹⁴ z kołami 2, kolas prostych z kołami 2, sztuk	4
Kar ¹¹⁵ kołowych okutych pięcioro, kar zimowych czworo, sztuk	9
Sań francuskich dużych	2
Sań pojedynkowych troje, sań prostych dwoje, sztuk	5
Szorów par 3, półszorów par 3, sztuk	12

[16v]

Chomątów i nabiedryków ¹¹⁶ z sztukami mosiężnymi 2, chomątów pojedynkowych rzemiennych 4, sztuk	6
Szlejów rzemiennych par 6, sztuk	12
Siodeł niemieckich	3
Kantorów ¹¹⁷ par 4, munsztuków par 2, uździenic par 5, sztuk	22
Lejców rzemiennych parokonnych siedmioro, lejców rzemiennych pojedynkowych pięcioro, sztuk	12
Ryngortów ¹¹⁸	7

¹⁰⁹ Oratorium – kaplica domowa.

¹¹⁰ Lanszaft – krajobraz.

¹¹¹ Minister – zastępca rektora.

¹¹² Port rzeczny nad Niemnem, umożliwiający spław towarów z Królewca.

¹¹³ Taradejka – mała bryczka bez resorów.

¹¹⁴ Kałamaszka – niewielki, otwarty pojazd zwykle jednokonny, o bardzo prostej budowie.

¹¹⁵ Kar – kara, rodzaj wozu bez drabin, przeważnie o dwóch kołach.

¹¹⁶ Nabiedryk – nabiedrznik, rzemyk boczny w zaprzęgu.

¹¹⁷ Właśc. kantar – rodzaj uproszczonej uzdy bez wędzidla.

¹¹⁸ Ryngort – pas wierzchni, którym się opasuje kulbaka na koniu.

Grzebił do chędożenia koni	5
Widel żelaznych do rzucania gnojów	5
Luśni ¹¹⁹ do kar par 5, sztuk	10
Kibitek starych	2

Instrumenta kapeli

Kwartwiola ¹²⁰ ze smyczkiem	1
Basetla ¹²¹ ze smyczkiem	1
Skrzypiec ordynaryjnych ze smyczkami	4
Altówka ze smyczkiem	1
Flotrawers ¹²²	1
Hobojów para 1, sztuki	2
Trąby ex Dys	2
Krąglików trąbowych małych	2
Krąglików trąbowych wielkich	2
Munsztuczków trąbowych	8
Rurek trąbowych par 4, szt[uk]	8
Waltorni ex Dys para 1, waltorni ex {...} para 1, sztuki	4
Krąglików waltorniowych par 4, sztuk	8
Rurek waltorniowych	2

[17r]

Półrurek waltorniowych para	1
Munsztuczków waltorniowych para 1, sztuki	2
Klawikord ¹²³ z strunami	1
Puzderko czarną skórą obite 1, puzderko nieobitych do skrzypiec 2, puzderko do altówki nieobite 1, sztuki	4

Nuty chórowe

Mszy śpiewanych z różnych tonów	38
Litanii de Beata z różnych tonów	29
Litanii de Nomine Jesu	3
Litanii de Sancta Trinitate	3

¹¹⁹ Luśnia – element wzmacniający konstrukcję wozu drabiniastego w postaci drążka mocowanego u dołu do zewnętrznej części osi, a u góry do bolca podpierającego drabinę. Miał przeciwdziałać siłom rozpięającym drabiny, które same nie wytrzymałyby ciężaru ładunku.

¹²⁰ Kwartwiola – rodzaj kontrabas.

¹²¹ Basetla – rodzaj wiolonczeli.

¹²² Flotrawers – flet poprzeczny.

¹²³ Klawikord – rodzaj klawesynu.

Litania de S. Cruce	1
Litania de S. Thad[da]eo	1
Litania de S. Michaelae	1
Litanie de S. Joanne Nepomuceno	2
Litania de S. Floriano	1
Litanie de Providentia Divina	2
Litania de Venerabili Sacramento	1
Litania de S. Francisco Xaverio	1
Msza ruska śpiewana	1
Mszy rekwiálních	6
Litania de S. Stanislao Kostka	1
Salve Regina rekwiálních	4
Salve Regina światowych ¹²⁴	2
Litania de S. Josepho	1
Miserere Mei Deus sztuk	2
Nieszporów z różnych tonów	19
Komplety z różnych tonów	2
Regina Coeli	1
Ave Regina Coelorum	1
Alma Redemptoris	4
Absolve na zaduszny dzień	1
[17v]	
Litanii laudesowych w oprawnych księgach arkuszy 7, sztuk	6
Arii pisanych z różnych tonów	48
Arii drukowanych w księgach oprawnych arkuszy 4, sztuk	4
Arii drugich drukowanych oprawnych arkuszy 7, sztuk	12
Mszy drukowanych oprawnych arkuszy 7, sztuk	6
Mszy drugich drukowanych oprawnych arkuszy 9, sztuk	6
Symfonii z różnych tonów	8
Pasje	2
Stabat Mater Dolorosa	1

[18r–v] [strony niezapisane]

[19r]

¹²⁴ Światowy – tu: świąteczny.

Regestr osób in collegio znajdujących się

Osoby księży i profesorów szkół

Jm. ks. rektor, ks. minister, ks. duchowny¹²⁵, kaznodzieja niedzielny, kaznodzieja świąteczny i prefekt, misjonarz i operariusz¹²⁶, prokurator generalny¹²⁷, waletudynariusz¹²⁸ z człowiekiem osób 2, profesor filozofii, profesor retoryki i poezji, profesor syntaksy i gram[atyki], profesor infimy¹²⁹, brat kuchenny, brat gospodarz. Wszystkich osób zakonnych 14 i człek świecki 1.

Jurgielta¹³⁰ dla czeladzi

Kapelia

	Zł	Gr
Senior bierze jurgieltu na rok	180	–
Kapelista jeden bierze jurgieltu na rok	120	–
Kapelista drugi bierze jurgieltu na rok	126	–
Respektowych ¹³¹ dwóch, dla których po parze sukien, pasy, buty, czapki i bielizna	–	–
Chłopców trzech na odzieniu klasztorным	–	–

Czeladź

	Zł	Gr
1	2	3
Zakrystian bierze na rok	60	–
Praczka kościelna bierze na rok	80	–
[19v] Krawców dwóch biorą na rok po zł 55	110	–
Szewc bierze na rok	40	–
Cyrulik żyd za golenie bierze na rok	56	–
Kucharz i piekarz bierze na rok	67	–

¹²⁵ Ksiądz duchowny – ojciec duchowny, w jezuickich katalogach osobowych określany mianem *praefectus spiritus*.

¹²⁶ Operariusz – jezuicki ksiądz zajmujący się ogólnie zadaniami duszpasterskimi. Określenie pochodzi od *operarius in vinea Domini* – pracownik w winnicy Pańskiej.

¹²⁷ Właśc. prokurator domu – jezuita zajmujący się sprawami sądowymi lub zawiadujący gospodarką kolegium.

¹²⁸ Waletudynariusz – obłożnie chory, z łaciny *valetudinarius*.

¹²⁹ Infima – najniższa klasa kursu humanistyczno-retorycznego.

¹³⁰ Jurgielt – wynagrodzenie.

¹³¹ Respektowy – pełniący nieodpłatną służbę po ukończeniu okresu formacji.

1	2	3
Prowizornik ¹³² bierze na rok	32	–
Kucharz drugi bierze jurgieltu na rok	120	–
Piwowar bierze na rok	33	–
Piwowar drugi i razem bednarz bierze na rok	46	–
Stolarz i razem szklarz bierze do roku	60	–
Stelmach bierze do roku	45	–
Kuchcik i stolarczuk na odzieniu	–	–
Parobków trzech biorą na rok po zł 30	90	–
Pałaców czterech przez zimę biorą po zł 15	60	–
Stangret bierze na rok	64	–
Kowal bierze na rok	55	–
Kowalczuk na odzieniu klasztorным	–	–
Suma czyni jurgieltów	1444	–

Prowizja miesięczna na wyż wyrażone osoby tak zakonne, jako też czeladź klasztorną, która niezawodnie dochodziła i wychodziła co miesiąc

1. Wołów karmnych lub jałowic słuźnych	4
Cieląt żywych (lub pieniędzy na nie) dobrych	2
Baranów słuźnych	2
Prosiąt	12
Podświnek na kabaninę albo pieniądze nań	1
[20r]	
2. Ptastwo	
Gęsi	10
Indyków	4
Kapułunów albo pieniędzmi	8
Kur	26
Kaczek	12
3. Masła fasek 6, garcowych ordynaryjnych	2
Syrów kopa ¹³³	1
Jajec kop	4

¹³² Prowizornik – prowizor, czyli rzadca, administrator.

¹³³ Kopa – 60 sztuk.

4. Krup jęczmiennych prostych ośmina ¹³⁴	1
Otłukanych 4, garcy	8
Pęczaka ośmina	1
Gryczanych prostych ośmina	1
Żelaznych albo parzonych ośmina	1
Gryczanych dobrych przecieranych garcy	8
Owsianych ośmina 1, to jest czwarta [!] część beczki wilenki ¹³⁵	1
Przywarku ¹³⁶ ośmina beczki	1
5. Mąki gryczanej od krup przecieranych garcy	8
Żytnej pytlowej beczka	1
Żytnej razowej ośmin	13
Pszennej ośmin	2
6. Jęczmienia na sól beczek	3
Owsa prócz dziakielnego ¹³⁷ ośmin	2
Ziarna dla ptastwa ośmin	2
Grochu ośmin	2
Bobu ośmin	2
Konopi ośmina	1
Maku garcy	3

NB: Miara ośmina jest to czwarta [!] część beczki wilenki.

[20v]

7. Grzybów prócz danych od poddaństwa kop	4
Miodu patoki ¹³⁸ garcy	2
Jarzyny słodkiej każdej po ośmin	2
Chrzanu ośminy	½
Gorczycy garcy	2
Pietruszki w korzonkach ośminy	½
Cebuli ośmina	1
Ryb świeżych co się ułowiło w każdym tygodniu odsyłano	
Ryb wędlnych kopa	1
Ryb suszonych kopy	½

¹³⁴ Ośmina – litewska miara ciał sypkich, odpowiadająca ósmej części beczki, czyli 18 garncom nalewnym. Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 3, Warszawa 1902, s. 312.

¹³⁵ Beczka wileńska – jednostka miary ustanowiona przez sejm w 1766 r., odpowiadająca 72 garncom nasypnym lub 144 garncom nalewnym, czyli 406,54 l. E.T. Massalski, *Tablice porównawcze*, s. 14–15; Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 1, Warszawa, 1900, s. 137–138.

¹³⁶ Przywarek – mieszanina zbóż poślednich. A. Trębicki, *O gospodarstwie w ugorze. Informacyia dla ekonomów względem uprawy traw i warzyw na paszę, i użycia potrzebnych w niej narzędzi*, Warszawa 1817, s. 41.

¹³⁷ Dziakielny – związany z dziakiem, czyli daniną w naturze.

¹³⁸ Patoka – płynny miód pszczele.

Prócz miesięcznej prowizji dawano na rok

Wieprzów dobrze ukarmionych	8
Chmielu świeżego skubanego wańtuchów ¹³⁹	6
Solonej ryby na post beczek	2
Kapusty szatkowanej kadzi	2
Kapusty szarej kadzi	3
Botwiny kwaszonej kadzi dużych	3

Do westiarii na rok

Płótna tkackiego sztuk	8
Kużelu ¹⁴⁰ łokci	200
Płótna grubego na wory i ścierki łokci	300
Sukna siermiężnego łokci	50
Nici krawieckich motków	20
Dratew ¹⁴¹ kłębów	10
Knotów motków	200

[21r]

Osobno na Boże Narodzenie prócz prowizji miesięcznej

Na Wigilię ryb co można	
Na same święta kielbas co można	
Cielę	1
Masła świeżego garcy	2
Kurów	6
Prosiąt	4
Jajec kopa	1
Śmietany garniec	1

Na Wielkanoc prócz miesięcznej prowizji

Cielę	1
Masła świeżego garcy	2
Baranków	2
Kurów	6
Prosiąt	3
Jajec kop.	6

¹³⁹ Wańtuch – tu: wór z grubego płótna konopnego.¹⁴⁰ Kużel – cienkie płótno lniane wyrobu chłopskiego.¹⁴¹ Dratwa – nić konopna lub lniana, używana przez szewców i rymarzy.

**Ekspensa pieniężna z rejestrów kościelnych wykonotowana,
która w każdym roku na kościół wychodzi**

	Zł	Gr
Na hostie mąki pszennej przedniej na miesiąc po garcy 4, garniec mąki po zł 4, czyni	192	–
Na msze święte wina na miesiąc po garcy 4, garniec po zł 5 i gr 2, czyni na rok	243	6
Na świece wosku na rok cały do kościoła kamieni 16, kamień po b[ecz]ek 11, czyni	1408	–
[21v] Oliwy na rok do kościoła funtów 150, czyni	210	–
Kadzidła na rok 2 kamienie	110	–
Łoju kamieni dwa po zł 16	32	–
Dla dziada kościelnego na odzienie	50	–
Czyni ekspens na kościół	2245	6

**Ekspensa pieniężna z rejestrów klasztornych wykonotowana, która na rok
wychodzi mniej i więcej, nie inkludując¹⁴² fabryk¹⁴³ i oporządzenia**

	Zł	Gr
1	2	3
Na wino	1500	–
Wydatki drobne na kuchnię	500	–
Na korzenie	300	–
Oliwy funtów 100, po gr circiter [około] 50	166	–
Oleju garcy 50 po zł 4	200	–
Ryba na post wielki i na inne dni	250	–
Śledzie	100	–
Stokfisz	50	–
Chmiel	84	–
Miód	400	–
Poczta kosztuje co roku	60	–

¹⁴² Inkludować – wliczać, zawierać.

¹⁴³ Fabryka – tu: budowa.

1	2	3
Soli wychodzi beczek 12 po talarów bitych ¹⁴⁴ 4, czyni	384	–
Żelazo kosztuje na rok	150	–
Reparacja naczynia różnego	80	–
Papier kosztuje do roku	40	–
Jurgielta dla kapeli i czeladzi	1444	–
Suma	5708	–
Latus in universum	7953	6

[22r]

**Percepta¹⁴⁵ pieniężna gotowego grosza in Collegio Minscensi ichm.
ks. ekszejuitów w roku 1773 zaczawszy od dnia 2 m[iesią]ca augusta [VIII]
do dnia 22 m[iesią]ca decembra [XII] tegoż roku**

	Zł	Gr
Roku 1773 miesiąca augusta [VIII] 2 d. constat [wynika] ex libro resignationis ¹⁴⁶ , iż jm. ks. Lubowicki ¹⁴⁷ rektor miński SJ deponendo officium [składając urząd] rektorstwa zostawił in paratis [w gotówce] w skarbie klasztorным	5 005	–
Pośledniej za czynsze z włości niżyckiej, hackiej i pruszewickiej wybrano	2 013	29
Za czynsze z włości hliwińskiej odebrano	1 096	–
Z arendy karczmy niżyckiej i hackiej odebrano	287	15
Z Ślepionki za różne przedaże wzięto	307	3
Za różne przedaże i obwencje ¹⁴⁸ tak in collegio, jako też po folwarkach wzięto	7 528	14
Suma	16 238	1

¹⁴⁴ Talar bity – moneta odpowiadająca wartości 8 zł według stopy monetarnej wprowadzonej przez Sejm Niemy w 1717 r.

¹⁴⁵ Percepta – przychody.

¹⁴⁶ Właśc. *liber resignationum* (łac.) – księga rezygnacji, w której odchodzący rektor opisywał dla następcy stan kolegium.

¹⁴⁷ Franciszek Lubowicki, ks. (ur. 1724, wst. 1744, zm. 1801), rektor kolegium mińskiego w latach 1771–1773. EWJ, s. 377.

¹⁴⁸ Obwencja – dochód okolicznościowy, zazwyczaj pochodzący z ofiar kościelnych.

**Wydatek tych pieniędzy od m[iesią]ca augusta [VIII] 2 dnia do m[iesią]ca
decembra [XII] w roku 1773**

	Zł	Gr
Na nowe oporządzenie 20 osób, tak tych, którzy zostali w klasztorze, jako też oddalonych z klasztoru wyszło	7 801	5
Na drobniejsze oporządzenie tychże osób, na potrzeby i zapłatę rzemieślnikom wydano ut patet [jak wiadomo] z rejestrów klasztornych	211	19
[22v] Za pocztę zapłacono	22	6
Na potrzeby kościelne wydano z klasztornych pieniędzy	10	–
Na jałmużnę ubogim od augusta [VIII] wydano	13	5
Na dopłacenie czeladzi i kapelii jurgieltów	257	12
Na sprowadzenie z przystani królewskiej [właśc. królewieckiej] wina, korzeni, także na fabryki i ekspensę kuchenną, tudzież różne wydatki klasztorne, co sufficienter denotant [dostatecznie pokazują] registra klasztorne ad praesentem actum [do teraźniejszych czynności] lustracji komportowane i konotowane, wyszło gotowego grosza	7 868	25½
Facit ekspensy	16 184	12½
Restat	53	18½
Kościelnych pieniędzy jm. ks. [Franciszek] Lubowicki rektor Colleg[i] Min[scensis] Societatis Jesu r[ok]u 1773 2 aug[usta] zostawił in paratis [w gotówce]	1 003	–
Pośledniej było w przychodzie kościelnych pieniędzy	74	–
Efficit	1 077	–
Ekspens kościelny ut patet [jak widać] z rejestrów kościelnych	990	27
Zostało ad praesens u jm. ks. Koryckiego ¹⁴⁹ starszego ichm. ks. eksjezuitów w gotowym groszu		
Pieniądzy klasztornych	53	18½
Pieniądzy kościelnych	86	3
Pieniądzy kongregacyjnych studen[ckich]	989	12
Pieniądzy misyjnych	1 000	–
In summa	2 129	3½

[23r]

¹⁴⁹ Michał Korycki, ks. (ur. 1714, wst. 1730, zm. 1781), rektor kolegium, a następnie szkół KEN w Mińsku w latach 1773–1780. EWJ, s. 305.

Zapasy różne in collegio**Zboże**

Żyta beczek	20
Jęczmienia beczek	11½
Owsa beczek	49
Siana może być wozów kilkadziesiąt	

Trunki

Wina francuskiego okseftów ¹⁵⁰	3
Bajuńskiego ¹⁵¹ wina okseft	1
Wina pikardu ¹⁵² antał ¹⁵³	1
Miodu trójniaku starego okseftów	2
Tęgoż miodu młodego okseft	1
Miodu ordynaryjnego beczek	5
Miodu młodego ordynaryjnego kuf ¹⁵⁴	4
Z tego miodu ostatniego wosku funtów	45

[23v] [strona niezapisana]

¹⁵⁰ Okseft – wielka beczka.

¹⁵¹ Bajoński – o winie, pochodzący z Akwitanii.

¹⁵² Pikard – wino langwedockie.

¹⁵³ Antał – mała beczka, zawierająca 18 garnców.

¹⁵⁴ Kufa – duża beczka drewniana.

[24r]

Regestr archivi bywszych ichm. ks. jezuitów mińskich funduszków, przywilejów, dokumentów wszystkich tymże ichm. ks. jezuitom mińskim służących

1680 maja 20 d. fundusz na majątność Niżyce od j.w. jm. pana Cypriana Pawła Brzostowskiego ¹⁵⁵ , referendarza W.Ks.L. i Racheli Duninówny z Rajec mał[żonków] ¹⁵⁶	1
1681 oktobra [X] 14 d. fundusz na folwark Ślepionkę od jm. pana Dadziboga Jerzego Łukomskiego, stol[nika] poł[ockie]go ¹⁵⁷ i samej jejm. Izabeli Bychowcówny ¹⁵⁸	1
1685 augusta [VIII] 25 d. fundusz od j.w. jm. pana Marcjana Aleksandra Ogińskiego ¹⁵⁹ , kanclerza wielkiego W.Ks.L. na sumę 5000 złp na majątności Hliwinie i Upirowiczach i na place w mieście Mińsku ¹⁶⁰	1
1712 junii [VI] 25 d. fundusz od j.w. jm. księdza Konstantego Kazimierza Brzostowskiego biskupa wileńskiego ¹⁶¹ na majątność Niżyce ¹⁶²	1
1721 decembra [XII] 11 d. fundusz od j.w. jm. pana Antoniego Ogińskiego st[ar]os[yn]ty radoszkowskiego ¹⁶³ na majątność Hliwin ¹⁶⁴	1
Funduszków sztuk	5

Przywileje

1659 junii [VI] 15 d. komisja na mostowe w Upirowiczach króla Jana Kazimierza ¹⁶⁵ na rzece Plisa nazwanej	1
--	---

[24v]

1673 apryla [IV] 20 d. króla Michała ¹⁶⁶ przywilej na mostowe w Upirowiczach od wozu naładowanego jednym koniem grosz, od dwóch koni 2 grosze, a od bydłęcia każdego po półgrosza	1
--	---

¹⁵⁵ Cyprian Paweł Brzostowski (zm. 1688), był m.in. stolnikiem wileńskim (1645–1650), referendarzem (1651–1680), starostą oszmiańskim (1668–1680), kasztelanem trockim (1681–1684) i wojewodą trockim (1684–1688). Urz.wil., s. 632–633.

¹⁵⁶ Zob. RGADA, f. 1603, op. 4, nr 4576.

¹⁵⁷ Jerzy Dadzibóg Łukomski (zm. 1695 r.), stolnik połocki w latach 1677–1690. Urz.poł., s. 215.

¹⁵⁸ Zob. RGADA, f. 1603, op. 4, nr 3627.

¹⁵⁹ Marcjan Aleksander Ogiński (1632–1690), kanclerz w. lit. w latach 1684–1690. Urz.cent., s. 53.

¹⁶⁰ Zob. RGADA, f. 1603, op. 4, nr 3654.

¹⁶¹ Kazimierz Konstanty Brzostowski (1644–1722), biskup wileński w latach 1687–1722. K. Piwarski, *Brzostowski Kazimierz Konstanty h. Strzeżenie (1644–1722)*, w: PSB, t. 3, 1937, s. 50–52.

¹⁶² Zob. RGADA, f. 1603, op. 4, nr 4576.

¹⁶³ Antoni Ogiński (1684–1730), T. Wasilewski, *Ogiński Mikołaj Franciszek h. własnego (zm. 1715)*, w: PSB, t. 23, 1978, s. 637.

¹⁶⁴ Zob. RGADA, f. 1603, op. 4, nr 3656.

¹⁶⁵ Jan Kazimierz Waza (1609–1672) – król Polski w latach 1648–1668.

¹⁶⁶ Michał Korybut Wiśniowiecki (1640–1673) – król Polski w latach 1669–1673.

1754 przywilej króla Augusta III ¹⁶⁷ na jarmarku i targi do Upiowicz aktykowany	2
1755 przywilej od króla Augusta III na zabicie jazu na rzece Berezynie i łowienia ryb w teje rzece do majętności Niżyc dany aktykowany	2
Przywilejów z aktykacjami	6

Place pod kolegium i kościołem

1. Plac hegierowski ¹⁶⁸ dokumentów	2
2. Plac świrydowski ¹⁶⁹ dokumentów	10
3. Plac skopowski ¹⁷⁰ dokumentów	7
4. Plac wołodkowiczowski ¹⁷¹ dokumentów	9
5. Plac wierejemiczowski ¹⁷² dokumentów	5
6. Plac nowakowski ¹⁷³ dokumentów	19
7. Plac janowiczowski dokumentów	12
8. Plac Uniechowskiego ¹⁷⁴ dokumentów	5
9. i 10. Plac sapalkowiczowski ¹⁷⁵ dokumentów	19
11. Plac Bykowskiego ¹⁷⁶ dokumentów	2
12. Plac od Skowrodki dokument	1
13. Plac hrehorowiczowski ¹⁷⁷ dokumentów	16
14. Plac hrehorowiczowski dokumentów sztuk	12
15. Plac pod wieżą i parkanem ¹⁷⁸ dokumentów	4
16. Inwentarz dawny ograniczenia plac ¹⁷⁹ , dokumentów	2
17. Plac na ulicy Kożuszkowskiej ¹⁸⁰ dokumentów	8
18. Na kamienice od Żyda Pejsacha przy szkole żydowskiej ¹⁸¹	27
Dokumentów służących collegio na place	151

[25r]

¹⁶⁷ August III Sas (1696–1763) – król Polski w latach 1733–1763.

¹⁶⁸ Na ul. Kojdanowskiej. RGADA, f. 1603, op. 5, nr 3087–3088.

¹⁶⁹ Na ul. Kojdanowskiej. Tamże, nr 3089–3099.

¹⁷⁰ Na Nowym Rynku. Tamże, nr 3100–3106.

¹⁷¹ Na Nowym Rynku. Tamże, nr 3107–3115.

¹⁷² Na ul. Kojdanowskiej. Tamże, nr 3116–3120.

¹⁷³ Na ul. Kojdanowskiej. Tamże, nr 3134–3152.

¹⁷⁴ Na ul. Kojdanowskiej. Tamże, nr 3121–3122.

¹⁷⁵ Na ul. Kojdanowskiej. Tamże, nr 3123–3132.

¹⁷⁶ Na ul. Zborowej. Tamże, nr 3169–3172.

¹⁷⁷ Na ul. Kojdanowskiej. Tamże, nr 3180–3195.

¹⁷⁸ Dokumenty na ten plac zaginęły już przed inwentaryzacją zbiorów. Opis działu V, RGADA, f. 1603, s. 125.

¹⁷⁹ RGADA, f. 1603, op. 5, nr 3133.

¹⁸⁰ Tamże, nr 3197–3204.

¹⁸¹ Tamże, nr 3297.

Sianożęci¹⁸² miejskie do kolegium należące

1. Sianożęć pod Malawkami przydana do Ślepionki od jm. pana [Jerzego Dadziboga] Łukomskiego fundatora Ślepionki dokumentów	4
2. Sianożęć Moszna zastawna od miasta dokumentów	7
3. Sianożęć Piramicze zastawna od miasta w zł 240 dokument	1
4. Sianożęć Ostrołęka zastawna w zł 240 dokument	1
5. Sianożęć w Lachowej Łące za zł 120 zbyta, dokumentów	13
Roku 1767 febr[uarii] [II] 16 d. asekuracja i ugoda z miastem mińskim o place i sianożęcia dokumenty	2

Dokumenta na Hliwin i Upirowicze

Fascykuł pierwszy¹⁸³

1508 januarii [I] 24 [d.] widimus ¹⁸⁴ z ksiąg ziemskich mińskich Iwana Hryniewiczza dworzanina hospodarskiego podania majątności Upirowicz panu Jackowi Iwanowiczowi Ratomskiemu po panu Iwaszeńcowiczu jako po zdrajcy, który do Moskwy uszedł	1
1508 januarii 24 d. widimus z ksiąg ziemskich mińskich przywileju króla jm. Zygmunta I ¹⁸⁵ panu Jackowi Iwanowiczowi Ratomskiemu danego po panu Iwaszeńcowiczu jako po zdrajcy	1
1579 februarii [II] 4 d. zapis jm. pana Ławryna Ratomskiego na rzeczy ruchome żenie swej Helenie Horskiej, z ekstraktem	2
1579 februarii 5 d. wypis z grodu mińskiego przyznania zapisu dożywocia na majątności Hliwinie od jm. pana Ławryna Ratomskiego Helenie Horskiej danego, z wypisem przenosu do ziemstwa tegoż dokumentu sztuk	2
[25v]	
1614 apr[ilis] [IV] 4 d. zapis od jm. pana Konstantego Ławrynowicza Ratomskiego dożywotni z sumą 4000 kop gr lit. jejm. pani Dorocie Ogińskiej żenie swej na majątność Hliwinie cum attinentiis [z przyległościami], z wypisem, sztuk	2
1614 julii [VII] 14 d. wlewek prawa zastawnego od jm. pana Swołyńskiego jm. panu Wicherowskiemu, na wsie Rawanicze i Drehoza od Hliwina zastawionych we 12 000 kop gr lit., z ekstraktem i intromisją ¹⁸⁶ , sztuk	3

¹⁸² Sianożęć – łąka.

¹⁸³ RGADA, f. 1603, op. 4, nr 3652.

¹⁸⁴ Widimus – wypis z ksiąg urzędowych, kopia urzędowa.

¹⁸⁵ Zygmunt I Stary (1467–1548) – król Polski w latach 1507–1548, wielki książę Litwy w latach 1506–1548.

¹⁸⁶ Intromisja – legalne zawładnięcie, rozumiane jako wejście w posiadanie nieruchomości.

1615 jan[uarii] [I] 1 d. prawo zastawne od Konstantego Ratomskiego Hliwina w 4555 kopach gr lit. kniaziu Bohdanowi Ogińskiemu podkomorzemu trockiemu ¹⁸⁷ , z ekstraktem i intromisją, sztuk	3
1616 jan[uarii] 20 d. kwitacja jm. panu Wiechorowskiemu dana jm. panu Swołyńskiemu z odebranej sumy zastawnej za wsie Rewanicze i Drehozę 12 000 kop gr lit., z ekstraktem sztuk	2
1616 mar[tii] [III] 5 d. prawo zastawne od jm. pana Konstantego Ratomskiego na wsie Rewanicze i Drehoze od jm. pana Swołyńskiego wykupione w teŹe sumie to jest 12 000 kop gr lit. kniaziu Bohdanowi Ogińskiemu, z przyłączeniem do Hliwin i ekstraktem	2
1620 apryla [IV] 23 d. zapis arendowny na Upirowicze od jm. pana Jerzego Szemiot ¹⁸⁸ chorążego żmudz[kiego] kniaziu Bohdanowi Ogińskiemu sztuka 1 i intromisja	2
1621 januar[ii] [I] widimus trybun[alski] prawa zastawnego na wsie Rewanicze i Drehoza od kniazia Ogińskiego jm. panu Ostafiemu Zubrykowi za sumę 2400 kop gr.	
[26r]	
1622 janu[arii] 30 d. kwitacja od jm. pana Pieczychojskiego ¹⁸⁹ i samej de domo [z domu] Ogińskiej kniaziowi Bohdanowi Ogińskiemu z posagowej sumy sztuka	1
Prawo zatyłkowe ¹⁹⁰ od jm. pana Kazimierza Stanisława Wolskiego i samej de domo [z domu] Ratomskiej dane jejm. pani Reginie Wołłowiczównie Ogińskiej podkomorzynej trockiej na utwierdzenie prawa zastawnego w 10 000 złp na dwie wsie Upirowicze i Nowosiółki	1
1622 febru[arii] [II] 3 d. ekstrakt trybun[alski] przyznania prawa kniazia Bohdana Ogińskiego podkomorzego trockiego i samej zostawiwszy sobie 10 000 zł na Rewaniczach. Dali prawo zastawne jejm. [A]polonii Ogińskiej [Szemiotowej] chorążynie żmudzkiej na Upirowicze i Nowosiółki	1
1629 aug[usti] [VIII] 9 [d.] inwentarz Upirowicz z podpisem jejm. pani Krystyny Charzeńskiej przy wlewkowym prawie na Upirowicze dany jm. panu Jerzemu Zienowiczowi podst[olemu] miń[skiemu]	1
1631 decembra [XII] 21 d. inwentarz od jm. pana Pieczychojskiego i samej jm. panu Orańskiemu z prawem zastawnym na Upirowicze	2
1632 febru[arii] [II] 7 d. widimus zrzeczenia wlewkowym prawem Upirowicz od jm. pana Pieczychojskiego jm. panu Orańskiemu	1

¹⁸⁷ Bohdan Matwiejewicz Ogiński (zm. 1625), podkomorzy trocki w latach 1580–1625. Urz.tro., s. 173; T. Wasilewski, *Ogiński Bogdan Marcyan h. własnego (zm. 1625)*, w: PSB, t. 23, s. 599–600.

¹⁸⁸ Jerzy Szemiot (zm. 1621), chorąży żmudzki w latach 1618–1621. Urz.żmu., s. 80–81.

¹⁸⁹ Paweł Pieczychojski (zm. 1640), kuchmistrz lit. od 1635 r. Urz.cent., s. 63.

¹⁹⁰ Zatyłkowy – tu: zapisany na tylnej stronie karty.

1633 jan[uarii] [I] 16 d. prawo zastawne od jm. pana Orańskiego na wieś Nowosiołki dane jm. panu Pieczychojskiemu we 4000 zł, z ekstraktem i intromisją, sztuk	3
1634 julii [VII] 30 d. wypis tryb[unalski] przeniesienia sumy 500 kop gr lit. na folwark Kniażykowiczynę od jm. pana Wolskiego żenie swej Reginie de domo Ogińskiej dany, sztuka	1
1638 jan[uarii] [I] 13 d. zapis od jm. pani Pieczychojskiej sumy 10 000 złp na Rawaniczach i wszystkiej ruchomości mężowi swemu	1

[26v]

1644 maja 6 d. wypis z grodu mińskiego inwentarza, w którym się wyraża ograniczenie Upiowicz	1
1650 julii [VII] 30 d. zapis jejm. pani Pawłowej Pieczychojskiej kuchmistrzowej W.Ks.L. de domo Doroty Ogińskiej, sum i ruchomości wszelkich jm. panu Ogińskiemu ¹⁹¹ wojewodzie trockim, z ekstraktem ¹⁹² sztuk	2

Fascykuł drugi

1651 oktobra [X] 4 d. zapis utwierdzający prawo zastawne Nowosiołek od jm. pana Marcina Orańskiego i samej dane jm. panu Wolskiemu	2
1652 jan[uarii] [I] 5 d. widimus trybun[alski] rewersalnego ¹⁹³ prawa zastawnego na Nowosiołki w 4000 zł	1
1654 jan[uarii] 4 d. ekstrakt przenosu z grodu do ziem[stwa] miń[skiego] zapisu jm. pana Orańskiego, którym odpisuje małżonce swej Reginie de domo Ratomskiej wieczność Upirowicz i sumę 1600 zł	1
1654 marca 10 d. dokumenta między jm. panem Marcinem Orańskim a Reginą z Ratomskich Orańską bywszą Wolską ad invicem [nawzajem] czyniona w małżeństwie, sztuk	5
1658 marca 10 d. zapis wieczysto-donacyjny Hliwina i Upiowicz cum attinentiis [z przyległościami] od jejm. pani Doroty Ogińskiej Ratomskiej, potym Pawłowej Pieczychojskiej kuchmistrzowej W.Ks.L. j.w. jm. panu Aleksandrowi Ogińskiemu kasztelanowi trockiemu i synowi jm. panu Marcinowi Ogińskiemu chorążemu trockiemu ¹⁹⁴ i 1661 aprilis [IV] 6 d. dwa wypisy z grodu wiłkomierskiego sztuk	3

[27r]

1661 aprilis 6 d. widimus z ksiąg grodzkich wiłkomierskich zapisu ostatniej dyspozycji jejm. pani Pieczychojskiej kuchmistrzowej W.Ks.L. i przy tym registr legacji tejże 1660 mar[ca] 18 datowany	2
--	---

¹⁹¹ Właśc. Aleksander Ogiński (zm. 1667), kasztelan trocki w latach 1649–1667. H. Lulewicz, *Ogiński Aleksander h. własnego (ok. 1585 – pocz. 1667)*, w: PSB, t. 23, s. 596.

¹⁹² Od tego dokumentu zaczyna się jednostka archiwalna RGADA, f. 1603, op. 3, nr 3653.

¹⁹³ Rewersalny – związany z rewersałem, dokumentem zawierającym przyrzeczenie.

¹⁹⁴ Właśc. Marcjjan Aleksander Ogiński, chorąży trocki w latach 1654–1658. Urz.tro., s. 103.

1661 w marcu et in aprili [w kwietniu] czynione dokumenta od jejm. pani Pieczychojskiej dla jj. oo. wielm. Ogińskich sztuk 5 na Hliwin i Upirowicze . . .	5
1668 Regestr spisania rzeczy różnych jejm. pani Pieczychojskiej sztuk	3
1674 decembra [XII] 23 d. wypis z grodu mińskiego przez kopę ograniczenia jm. pana Orańskiego majątności Upirowicz z majątnością Bohusław Pole nazwanej do Smolewicz należącej	1
1678 oktobra [X] 7 d. plenipotencja od jm. ks. [Klemensa] Sokołowskiego domini[canorum] wiceprowincjała dana jm. ks. [Augustyna] Czernielewskiemu na pozyskanie chłopów ziembińskich do Hliwina zbiegłych	1
1678 oktobra 7 d. prawo wieczyste od jm. ks. Czernielewskiego na poddanych z Ziembina ¹⁹⁵ do Hliwina zbiegłych jm. panu [Marcjanowi Aleksandrowi] Ogińskiemu z ekstraktem.	2
1680 januarii [I] 19 [d.] prawo wieczyste wlewkowe na sumę 16 000 złp na Upirowiczach od jm. pana Orańskiego jm. panu [Marcjanowi Aleksandrowi] Ogińskiemu wojewodzie trockiemu, z ekstraktem i intromisją ¹⁹⁶ sztuk	4
1680 maja 24 [d.] ceduła ¹⁹⁷ od jm. pana [Stanisława] Niezabytowskiego ¹⁹⁸ broniąc objęcia Upirowicz jm. panu wojewodzie trockiemu podana	1
1680 m[iesia]ca oktobra punkta ugody i kwitacja jm. pana Niezabytowskiego po odebraniu sumy 2000 zł za Upirowicze od pana Ogińskiego	2
1680 nowembra [XI] 3 d. list komornika mińskiego pisany do j.w. Ogińskiego po wyjeździe na dyferencję ¹⁹⁹ Upirowicz z Żodzinem	1
1680 nowembra 4 d. relacja jeneralska z ksiąg grod[zkich] miń[skich] różnicy gruntów upirowickich z żodzińskimi, sztuka	1
1680 nowembra 5 d. wypis z ksiąg grodu lidzkiego relacji jeneralskiej wyjazdu na granice upirowickie i opisania kopców	1
1683 remissa ²⁰⁰ z trybunału miń[skiego] do Wilna z księżną brandenburską ²⁰¹ a jm. panem [Marcjanem Aleksandrem] Ogińskim ²⁰²	1

¹⁹⁵ Miejscowość usytuowana w odległości ok. 70 km na północnym wschodzie od Mińska. A. Jel-ski, *Ziembina*, w: SGKP, t. 14, 1895, s. 607. W latach 1640–1833 istniał tam klasztor dominikanów, ufundowany przez Adama Macieja Sakowicza i jego żonę Mariannę z Tyszkiewiczów. „Acta Provinciae S. Hyacinthi in Russia Sacri Ordinis FF. Praedicatorum”, Polska Akademia Nauk – Biblioteka Kórnicka, nr 96, s. 117.

¹⁹⁶ Od tego dokumentu zaczyna się jednostka archiwalna RGADA, f. 1603, op. 4, nr 3564.

¹⁹⁷ Ceduła – informacja pisemna, notatka.

¹⁹⁸ Stanisław Niezabitowski (1641–1717) był administratorem dóbr słuckich po Bogusławie Radziwiłł. A. Sajkowski, *Niezabitowski Stanisław h. Lubicz (1641–1717)*, w: PSB, t. 23, s. 101–102.

¹⁹⁹ Dyferencja – tu: spór graniczny.

²⁰⁰ Remissa – odesłanie sprawy.

²⁰¹ Ludwika Karolina Radziwiłłówna (1667–1695), córka Bogusława Radziwiłła, żona margrabie-go brandenburskiego Ludwika Leopolda Hohenzollerna w latach 1681–1687, a następnie Karola III Filipa Wittelsbacha, księcia Palatynatu Neuburskiego.

²⁰² Zob. też RGADA, f. 1603, op. 4, nr 3659.

[27v]

1684 oktobra [X] 31 d. kopia rozjezdnego listu ratione [w sprawie] granicy z Upirowiczami, przyjaciele od jm. pana wojewody trockiego i księżnej neyburskiej [Ludwiki Karoliny Radziwiłłówny]	1
1686 augusta [VIII] 29 d. ekstrakt przyznania funduszu od j.w. jm. pana Marcina z Kozielska Ogińskiego kanclerza W.Ks.L. ojcom jezuitom mińskim na Hliwin i Upirowicze cum attinentiis [z przyległościami], widimus. Intromisja i list do jenerala ²⁰³	4
Dokumentów w drugim fascykuł sztuk	42

Dokumenty na Hliwin fascykuł trzeci

1687 nowembra [XI] 20 d. pilność ²⁰⁴ od ichm. ks. jezuitów o nieprzyznanie funduszu od j.w. Ogińskiego	1
1689 marca 26 d. akt w grodzie mińskim inwentarza na majątność Hliwin i Upirowicze od j.w. Ogińskiego ojcom jezuitom mińskim danego, intromisja i list jm. pana Kurowskiego	3
1690 febr[uarii] [II] 7 d. intromisja ojców jezuitów mińskich do majątności Hliwina cum attinentiis [z przyległościami] i postanowienie po czemu z włóki poddaństwo ma płacić. Post fata [po śmierci] j.w. Ogińskiego kanclerza wielkiego W.Ks.L. ²⁰⁵	2
1690 nowembra [XI] 22 d. aprobatą funduszu przez j.w. ichm. panów Aleksandra i Kazimierza Ogińskich wojewodzcich trockich ²⁰⁶ ojcom jezuitom mińskim sumy 50 000 zł na majątność Hliwinie i Upirowiczach z listem na przyznanie, sztuk . .	2
1691 januarii [I] 8 d. rewersał inwentarza hliwińskiego przez jm. ks. [Jana] Bielskiego, rektora mińskiego ²⁰⁷ , na zastaw dla ichm. panów wojewodzcich trockich podpisany i kalkulacja włók	2
1691 januarii 15 d. proces w grodzie mińskim jm. ks. Bielskiego na ichm. panów wojewodzcich trockich Ogińskich o ekspulsję z Hliwina	1

[28r]

1691 marca 9 d. intromisja ojców jezuitów do Hliwina i Upirowicz	1
1692 przedaży ²⁰⁸ majątności Hliwina i Upirowicze za 7000 zł od ichm. wojewodzcich trockich [!] [Aleksandra i Kazimierza Dominika Ogińskich] j.w. Mikołajowi Ogińskiemu ²⁰⁹ , miecznikowi W.Ks.L.	1

²⁰³ Był nim Tirso González de Santalla (1624–1705). I. Pinedo, *Generales: 13. González*, w: DHCJ, t. 2, s. 1644–1650.

²⁰⁴ Pilność – upominanie się.

²⁰⁵ Od tego dokumentu zaczyna się jednostka RGADA, f. 1603, op. 4, nr 3655.

²⁰⁶ Właśc. wojewodzcich połoccy Aleksander starosta mścibowski i Kazimierz Dominik Ogińscy (zm. 1733), synowie Jana Jacka Ogińskiego (zm. 1684) i jego drugiej żony Joanny Teodory z Naruszewiczów. A. Rachuba, *Ogiński Jan Jacek h. własnego (zm. 1684)*, w: PSB, t. 23, 1978, s. 614.

²⁰⁷ Jan Bielski (ur. 1644, wst. 1668, zm. 1716), superior w Mińsku w latach 1688–1691. EWJ, s. 46.

²⁰⁸ Przedaża – sprzedaż.

²⁰⁹ Mikołaj Franciszek Ogiński (zm. 1715), miecznik w. lit. od 1685 r. T. Wasilewski, *Ogiński Mikołaj Franciszek h. własnego (zm. 1715)*, w: PSB, t. 23, s. 636–637.

1716 aprilis [IV] 30 d. widimus w trybunale zapisu przyznanego na Hliwin i Upirowicze od j.w. Mikołaja Ogińskiego synowi swemu Antoniemu Ogińskiemu, staroście radoszkowskiemu ²¹⁰	1
1717 januarii [I] 9 d. wieczność Hliwina zrzeczenie się ojcom jezuitom od jm. pana Antoniego Ogińskiego, starosty radoszkowskiego, z ekstraktem i asekuracją na wrócenie dokumentów sztuk	3
1717 decembra [XII] 30 [d.] przenos do trybunału tego prawa	
1711 januarii [I] 20 d. plenipotencja ichm. jezuitom mińskim od jm. pana Antoniego Ogińskiego, starosty radoszkowskiego, na odebranie wsi Juskiewicz i Uchlody od jm. pana Gaspra Ciechanowicza, cześnika smoleńskiego ²¹¹ , z ekstraktem trybunalskim	2
1721 decembra [XII] 11 d. wypis trybunalski funduszu na majątność Hliwin i Upirowicze cum attinentiis [z przyległościami] od j.w. Antoniego Ogińskiego, starosty radoszkowskiego, ojcom jezuitom uczynionego z intromisją	2
Dokumentów na Hliwin w fascykule trzecim	21

Fascykul czwarty²¹²

Proceder prawny ojców jezuitów mińskich z j.w. [Aleksandrem i Kazimierzem Dominikiem] Ogińskimi, wojewodzicami trockimi, zakończony.

Fascykul piąty

Proceder z jm. panem [Stanisławem] Niezabytowskim zakończony.

Fascykul szósty

Proceder z jm. panem [Gasparem] Ciechanowiczem o wieś Uchlodę i Juskiewicz zakończony.

[28v]

Fascykul siódmy²¹³

Proceder prawny z ichm. panami Wankowiczami o jezioro Sudoble, ostrów i sianożęci w roku 1760 junii [VI] 28 d. kompromisem zakończony. Ten dekret kompromisarski w roku 1760 julii [VII] 5 d. w grodzie mińskim aktykowany.

Fascykul ósmy

Kontrakta, rachunki i dalsze papiery służące na puszcę towarą niżycą i hliwińską mniej potrzebne.

²¹⁰ Od tego dokumentu zaczyna się jednostka archiwalna RGADA, f. 1603, op. 4, nr 3656.

²¹¹ Gaspar (Kasper) Kazimierz Ciechanowicz, cześnik smoleński w latach 1700–1731. Urz.smo., s. 69.

²¹² RGADA, f. 1603, op. 4, nr 3657–3658.

²¹³ Tamże, nr 3660.

Fascykuł dziewiąty²¹⁴

Proceder z jm. panem Massalskim o wyprowadzenie chłopca i utrzymywanie gwałtowne hucusque [do tej pory].

Dokumenta na majątność Niżyce, Hać i Prusewicz

Fascykuł pierwszy²¹⁵

1639 aug[usti] [VIII] 19 d. prawo zastawne majątności Niżyc w sumie 45 000 zł od jm. pana Adama Macieja Sakowicza ²¹⁶ podwojewodzkiego wileńskiego, semieńskiego i metelskiego starosty, i samej jejmości małżonkowie jejm. pani [Perpetui] Fonendowej z ewikcją na Ziembinie w trybunale przyznane	1
1641 nowembra [XI] prawo zastawne majątności Niżyc z wsiami Zabołociem, Chołcholcem, Zamostoczem, Plitnicą, Kroszewicami, Hacią, Prusewiczami w sumie 50 000 zł od jm. pana [Adama Macieja] Sakowicza, podwojewodzkiego wileńskiego, i samej Maryny Tyszkiewiczówny jejm. pani Perpetui Fonendowej, z ekstraktem i intromisją	3
[29r]	
1648 febr[uarii] [II] 25 d. prawo arendowne od jejm. pani Perpetui Andrysony Fonendowej na majątność Niżyce ze wsiami jm. panu Tomaszowi Kossakowskiemu, kasztelanowi parnawskiemu ²¹⁷ , zięciowi swemu na lat trzy po zł 4500	1
1649 mar[tii] [III] 9 d. zrzeczenie się arendy niżyckiej ze wsiami przez ichm. panów Kossakowskich na osoby konsukcesorów sakowiczowskich lub komu się z działu Niżyce dostaną	1
1649 mar[tii] 9 d. intromisja jm. pana Cypriana Pawła Brzostowskiego, stolnika wileń[skiego], do Niżyc i kamienicy w Wilnie na Zamkowej ulicy będącej, od jm. pana Marcina Fonendy ²¹⁸ i Kossakowskiego za sumę zastawną 50 000 zł . . .	1
1649 mar[tii] 9 d. list otworzysty od jm. pana Brzostowskiego stoln[ika] wileń[skiego] jejm. pani Fonendowej i Kossakowskim na rumację ²¹⁹ z Niżyc bez żadnej przeszkody	1
1649 apr[ilis] [IV] 30 d. intromisja powtórna jm. pana Brzostowskiego stolnika wileńskiego do Niżyc i wypis z ksiąg grodzkich mińskich inwentarza	2

²¹⁴ Tamże, nr 3661.

²¹⁵ Tamże, nr 4575.

²¹⁶ Adam Maciej Sakowicz (zm. 1658), podwojewodzi wileński w latach 1639–1640. Urz.wil., s. 161.

²¹⁷ Tomasz Kossakowski (zm. 1664), kasztelan parnawski w latach 1648–1650. Urz.infl., s. 63.

²¹⁸ Właśc. Marcin Fonend, horodniczy wileński. D. Frick, *Kith – Kith – Neighbours. Communities and Confessions in Seventeenth-Century Wilno*, Ithaca – London 2013, s. 124, 366–367.

²¹⁹ Rumacja – uwalnianie majątku.

1649 maja 12 d. wypis trybun[alskiego] zapisu dzielczego jako się Niżyce dostały jm. panu Brzostowskiemu	1
1650 febr[uarii] [II] 13 d. intromisja jm. pana Brzostowskiego do Niżyc post fata [po śmierci] jejm. panny Katarzyny Brzostowskiej	1
1678 maja 8 d. kopia kwitacji i rachunku jm. pana [Cypriana Pawła] Brzostowskiego, starosty oszmiańskiego, z jm. panem Walentym Nornickim o Niżyce ²²⁰	1
1679 febr[uarii] [II] asekuracja od jm. pana Sebestiana Woyniłowicza, stolnika mozyrskiego, i Anny Skorobohacianki małżonków dana jm. panu Cyprianowi [Pawłowi] Brzostowskiemu, referendarzowi W.Ks.L., ratione [w sprawie] pozostałych czynszów zł 1262 na poddaństwie niżyckim	1

[29v]

1680 maja 23 d. wypis trybun[alski] przyznania funduszu na majątności w Niżycach 50 000 zł od jm. pana Cypriana Pawła Brzostowskiego, referendarza W.Ks.L., potym kasztelana trockiego, oszmiańskiego i miadziolskiego starosty i Racheli Duninówny z Rajec małżonków ojcom jezuitom mińskim i intromisji sztuk 3, [łącznie]	4
1681 apryla [IV] 20 d. pomiarkowanie jm. pana Sebestiana Woyniłowicza z jm. ks. rektorem ²²¹ kolegium mińskiego Soc. Jesu o niedobory na Niżycach i ułatwienie się tegoż za 1500 zł	1
1683 kopia konstytucji aprobaty funduszu kolegium mińskiego Soc. Jesu ²²² ...	1
1712 junii [VI] 2 d. rzeczenie się wieczności majątności Niżyc od jm. Gedeona Frąckiewicza ²²³ , chorążego nadwornego W.Ks.L., dla j.w. jm. ks. [Konstantego Kazimierza] Brzostowskiego biskupa wileńskiego z ekstraktem trybunalskim ..	2
1712 junii [VI] 15 dnia asekuracja od jm. ks. Brzostowskiego biskupa wileńskiego na sumę 1000 zł na Niżycach dana ojcom jezuitom, przy tym kwit jm. ks. Bohuszewicza ²²⁴ z odebranych 1000 zł od ojców jezuitów dla biskupa ...	2
Dokumentów na Niżyce w fascykułe pierwszym	24

Fascykuł drugi

1691 julii [VII] 5 d. donacyjny zapis sumy 50 000 zł na Niżycach od j.w. jm. ks. Konstantego, biskupa wileńskiego, i j.w. jm. pana Jana [Władysława], referendarza W.Ks.L., Brzostowskich ojcom jezuitom mińskim, z ekstraktem trybunalskim	2
---	---

²²⁰ Od tego dokumentu zaczyna się jednostka archiwalna RGADA, f. 1603, op. 4, nr 4576.

²²¹ Prawdopodobnie Piotr Łukaszewicz, ks. (ur. 1627, wst. 1645, zm. 1685), superior w Mińsku w latach 1677–1681. EWJ, s. 394.

²²² VL, t. 5, s. 339.

²²³ Gedeon Michał Frąckiewicz Radziwiński (zm. 1712), chorąży nadworny litewski od 1695 r. Urz.cent., s. 31.

²²⁴ Prawdopodobnie Wojciech Bohuszewicz, ks. (ur. 1666, wst. 1683, zm. 1734), rektor witebski w latach 1709–1713. EWJ, s. 55.

[30r]

1712 junii [VI] 25 d. zapis wieczysto-fundacyjny na majątności Niżycach od j.w. jm. ks. Konstantego Brzostowskiego, biskupa wileńskiego, ojcom jezuitom, z dwoma wypisami trybunalskimi	3
1685 apryla [IV] 9 d. dekret komisarski na poddanych buntowników włości niżyckiej	1
1722 maja 2 dnia rota ²²⁵ poddanym niżyckim, że nie byli i nie wychodzili z Koledzicz jm. pana Proszyńskiego	1
Dokumentów na Niżyce w fascykułe drugim	7

Fascykuł trzeci²²⁶

Proceder kolegium mińskiego z jm. panem Ratomskim o puszcę niżycką.

Fascykuł czwarty

Proceder z chorągwią petyhorską znaku j.o. księcia jm. kanclerza W.Ks.L. i z dal-
szymi mniej potrzebny.

Fascykuł piąty²²⁷

Proceder prawny z jm. panem Nowosielskim i Przewolskim niepotrzebny.

Dokumenta na folwark Ślepionkę²²⁸

1577 oktobra [X] 17 d. list zaręczny od sądu ziemskiego mińskiego kniaziowi Jaroszowi Żyżemskiemu przeciwko księciu Mikołajowi Radziwiłłowi ²²⁹ o zabieranie puszczy ślepińskiej	1
---	---

[30v]

1618 septembra [IX] 15 d. dekret komisarski odgraniczenia puszczy Ślepni od horodyskiej.	1
1625 marca 23 d. inwentarz Ślepionki sporządzony przez Jana Fiodorowicza ...	1
1672 septembra [IX] 10 d. wypis z grodu witebskiego prawa jm. pana Władysława Chrapowickiego dla pani Marianny Chrapowickiej i jm. pana Podwińskiego na wieczność Ślepionki, z intromisją. Także list na przyznanie prawa, pilność o nieprzyznanie. Dekret grodzki witebski i obwieszczenie za dekretem w sprawie ichm. panów Podwińskich z jm. panem Chrapowickim ...	6

²²⁵ Rota – tekst przysięgi.

²²⁶ RGADA, f. 1603, op. 4, nr 4578.

²²⁷ Tamże, nr 4579.

²²⁸ Tamże, nr 3626.

²²⁹ Prawdopodobnie Mikołaj Radziwiłł „Rudy”. H. Lulewicz, *Radziwiłł Mikołaj zw. Rudym (1512–1584)*, w: PSB, t. 30, 1987, s. 321–335.

1675 maja 6 d. widimus z ksiąg kapturowych w[ojewództwa] witebskiego prawa wieczystego na folwark Ślepionkę od ichm. pp. Jana i Marianny z Chrapowickich Podwińskich mał[żonków] jm. pana Dadzibogowi Jerzemu Łukomskiemu i samej Izabeli Bychowcównie, z asekuracją na wrócenie prawa i intromisją	3
1675 apryla [IV] 14 d. prawo zastawne na Niwę Mikicińską od mieszczanek mińskich Mikuciewiczówien jm. panu Łukowskiemu na lat 3	1
1675 augusta [VIII] 2 d. prawo wieczyste od Mikuciewiczówien na grunt i sianożęcia na 30 beczek żyta siewby na zł 500 jm. panu Łukowskiemu dane. Akt tego prawa w grodzie miń[skim]	2

[31r]

1686 oktobra [X] 6 d. wypis z ksiąg ziemskich mińskich przyznania funduszu na folwark Ślepionkę z przykupkami od jm. pana Dadzibóga Łukomskiego ojcom jezuitom mińskim ²³⁰	1
1705 maja 6 d. proces ichm. ks. jezuitów mińskich na jm. ks. [Karola Piotra] Pancerzyńskiego ²³¹ kanonika wileńskiego i na Mikuciewiczówien mieszczanek mińskich o zabranie gruntu na 30 beczek siewby żytniej przedtym jm. panu Łukowskiemu zbytych	1
1726 apryla [IV] 26 d. prawo zastawne od jm. pana Antoniego Kostrowickiego podstolego mińskiego na grunt po ziemianinie Święcickim w Ślepiu będący w sumie 764 zł ichm. ks. jezuitom mińskim dane, z listem na przyznanie i intromisją	3
Dokumentów na folwark Ślepionkę sztuk	20

Fascykuł drugi

Procedera ichm. ks. jezuitów mińskich z różnymi chorągwiemi zakończony.

Fascykuł trzeci

Proceder ichm. ks. jezuitów mińskich z ichm. ks. bazylianami mińskimi i non unitami²³² mińskimi.

[31v]

Dekreta służące ichm. ks. jezuitom mińskim

1743 januarii [I] 12 d. dekret oczewisty trybunalski między konsukcesorami filipowiczowskimi uznający sumy 4000 złp na Nowym Dworze w[ielm]. Proszyńskich z opłaceniem procentu po 7 od sta dwoma w roku ratami, za tę sumę 4 mszy w tygodniu, księga oprawna, sztuka	1
---	---

²³⁰ Od tego dokumentu zaczyna się jednostka archiwalna RGADA, f. 1603, op. 4, nr 3627.

²³¹ Karol Piotr Pancerzyński (zm. 1729) był kanonikiem wileńskim od 1709 r., sufraganem białoruskim w latach 1712–1721, a na koniec biskupem wileńskim w latach 1724–1729. H. Dymnicka-Wołoszyńska, *Pancerzyński Karol Piotr h. Trzaska (zm. 1729)*, w: PSB, t. 25, 1980, s. 116–117.

²³² Non unici – prawosławni.

1754 februar[ii] [II] 23 d. dekret oczewisty trybunalski między konsukcesorami sakowiczowskimi aprobujący wieczność fundacji na majątność Niżycach, Haci i Prusewiczach ichm. ks. jezuitom mińskim, księga oprawna duża	1
1754 febr[uarii] [II] 25 d. dekret w sądach relacyjnych między Sakowiczami a ichm. pp. Kaczanowskimi o majątność Niżyce służący ichm. ks. jezuitom mińskim, księga oprawna	1
1754 aug[usti] [VIII] 8 d. dekret eksdywizorski dóbr sakowiczowskich i fundacyjnych, Niżyc, Haci i Prusewicz ichm. ks. jezuitów mińskich, księga oprawna	1
1760 julii [VII] 5 d. akt w grodzie mińskim dekretu kompromisarskiego między ichm. ks. jezuitami mińskimi a w[ielm]. Wankowiczami zaszłego o jezioro Sudoble. Tego dekretu kopia tylko	1

[32r]

Regestra percepty i ekspensów in Collegio Minscensi Societatis Jesu

1. Regestr percepty i ekspensy różnej in collegio księga duża oprawna	1
2. Książeczka in 4to percepty i ekspensy kościelnej	1
3. Książka in 8vo odsyłanej prowizji klasztorowi z Hliwina	1
4. Księga duża w czerwoną skórę oprawna titulo Liber resignationis, to jest informacja od rektorów zostawowana sukcesorom swoim o przychodach, procederach et de statu collegii [i o stanie kolegium]	1
5. Księga duża w skórę oprawną titulo Index jurium alphabetice [Indeks praw alfabetycznie] ułożona, w której wyrażają się dokumenta służące Collegio Minscensi, dawne spisywanie papierów nieporządkne	1

[32v] [strona niezapisana]

[33r]

Tabela długów od różnych Collegio Minscensi należących

	Zł	Gr
1	2	3
1690 za obligiem ichm. pana Stefana i Konstancji z Pożaryskich Biesmanów danym jm. Janowi Bielskiemu rektorowi mińskiemu Soc. Jesu	50	–
1704 za obligiem Tomasza Łusawskiego i Marianny Szkudzianki małżonków danym jm. ks. Jakubowi Wołodkowiczowi ²³³ rektorowi mińskiemu SJ	30	–

²³³ Jakub Wołodkowicz, ks. (ur. 1668, wst. 1687, zm. 1724), rektor w Mińsku w latach 1717–1724. EWJ, s. 758.

1	2	3
1709 za obliem prawem zastawnym na plac Jana Fiedorowicza mularza ²³⁴ danym jm. ks. Antoniemu Brzostowskiemu ²³⁵ rektorowi mińskiemu SJ	300	–
1719 za obliem jm. pana Samuela Dylewskiego starosty niechorskiego danym jm. ks. Jakubowi Wołodkowiczowi SJ	400	–
1723 za obliem jejm. pani Franciszki Ciekiewiczowej danym Collegio Minscensi Societatis Jesu	190	–
1733 za obliem jm. pana Franciszka Janiszewskiego danym jm. ks. Ludwikowi Sokulskiemu ²³⁶ SJ	160	–
1744 za obliem jm. pana Aleksandra Korsaka podwojewodzkiego nowogródzkiego danym jm. ks. Janowi Wołodkowiczowi SJ ²³⁷ z procederem w trybunale	640	–
1747 za obliem jm. pana Stefana Żyżemskiego starosty kierśnickiego danym jm. ks. Janowi Wołodkowiczowi SJ	200	–
1754 za kartą jm. Michała Szczyrwińskiego ²³⁸ cześnika oszmiańskiego daną jm. ks. Kazimierzowi Jurazie SJ ²³⁹ tynfów ²⁴⁰ 158	200	4
1764 za obliem jm. pana Onufrego Żyżemskiego horodniczego mińskiego danym jm. ks. Antoniemu Borkowskiemu SJ ²⁴¹	1800	–
[33v] Za drugim obliem jm. pana Onufrego Żyżemskiego horodniczego mińskiego danym jm. ks. Antoniemu Borkowskiemu	700	–
1770 dekretem ziemskim i eksdywizorskim przysądzono chłopa z gruntem w zł 2000, a gruntu klin pod Mińskiem w zł 500, nadto na tychże grunta i chłopie procentu	696	11
Na jejm. pani Maleckiej przedtym małżonce jm. pana Onufrego Żyżemskiego horodniczego mińskiego tymże dekretem sądzono	277	19
Suma	5644	4

²³⁴ Mularz – tu: murarz.

²³⁵ Antoni Brzostowski, ks. (ur. 1666, wst. 1684, zm. 1718), rektor w Mińsku w latach 1714–1717. EWJ, s. 73.

²³⁶ Ludwik Sokulski, ks. (ur. 1684, wst. 1700, zm. 1744), rektor w Mińsku w latach 1732–1735. Tamże, s. 632.

²³⁷ Jan Wołodkowicz, ks. (ur. 1696, wst. 1727, zm. 1749), rektor w Mińsku w latach 1741–1748. Tamże, s. 758.

²³⁸ Właśc. Michał Szyrwiński, cześnik oszmiański w latach 1729–1757. Urz.wil., s. 221.

²³⁹ Kazimierz Juraha, ks. (ur. 1700, wst. 1716, zm. 1757), rektor w Mińsku w latach 1753–1757. EWJ, s. 255.

²⁴⁰ Tymf – polska moneta srebrna, w okresie powstania wspomnianego w tekście dokumentu odpowiadająca wartości 38 gr.

²⁴¹ Antoni Brzozowski, ks. (ur. 1712, wst. 1728, zm. 1782), rektor w Mińsku w latach 1763–1766. EWJ, s. 73.

Te sumy sterilescent [nie przynoszą pożytku] bez procentu dla niesposobności oddania debitorów²⁴².

Sumy, od których dochodzi prowizja

	Zł	Gr
1747 za obliem jm. pana Stefana Grabowskiego suma zawirzyńska na mszę świętą jedną w tygodniu zł 2000, z prowizji dochodzi	160	–
1766 za obliem jj.oo. książąt Radziwiłłów, starostów rzeczyckich ²⁴³ , legacyjna wołodkowiczowska zł prowizji na św. Józef [19 III] 690	9 000	–
1768 za obliem jm. pana Benedykta Rudnickiego suma legacyjna prowizji opłaca się zł 20 na św. Stanisław [8 V]	286	–
Wyderkafova ²⁴⁴ suma Filipowiczowska na mszy święte 4 w tygodniu, ulokowana na Nowym Dworze ichm. panów Proszyńskich. Prowizja opłaca się dwoma ratami na św. Jan Chrzciciel [24 VI] zł 140 i na św. Tomasz [19 X] zł 140, samej sumy	4 000	–
Suma	15 286	–

[34r]

Sumy legacyjne, od których procent zalega

	Zł	Gr
1757 zapisem swym i rezygnacją dóbr jm. ks. Antoni Wołodkowicz ²⁴⁵ SJ część sobie należącą darował Collegio Minscensi 12 000 zł i inne sumy. Za niewypłaceniem przez wiele lat prowizji konfederacja W.Ks.L. przysądziła i nakazała wypłacić wielm. Wołodkowiczom zł 9666 zł 20 gr, co wypłacono i ta suma u jj.oo. książąt Radziwiłłów starostów rzeczyckich ut supra, resztą zaś sumy i procent odesłała też konfederacja na majątność Kołdyczew w województwie nowogródzkim leżącym wielm. Wołodkowiczów	13 153	10
1771 jm. pan Stępkowski testamentem umierając zapisał, a brat tegoż jm. pan Antoni Stępkowski wziął na oblig sumę	500	–
Suma	13 653	10

²⁴² Debitor – dłużnik.

²⁴³ Albrycht Radziwiłł (1717–1790) i jego żona Anna Kunegunda z Chaleckich. W. Szczygielski, *Radziwiłł Albrycht h. Trąby (1717 – zm. po 1790)*, w: PSB, t. 30, 1987, s. 148–150.

²⁴⁴ Wyderkaf – kupno renty zabezpieczane na dochodach z określonych dóbr z prawem jej skupu po zwrocie sumy kapitałowej jej właścicielowi.

²⁴⁵ Antoni Wołodkowicz, ks. (ur. 1721, wst. 1740, zm. 1757). EWJ, s. 871.

Długi wlewkowe²⁴⁶

	Zł	Gr
1	2	3
1664 za obligiem jm. pana Aleksandra Ułostawskiego danym roku 1656 jejm. pani Janowej Chlewińskiej pisarzowej rzeczyckiej, od niej synowi Kazimierzowi Chlewińskiemu SJ ²⁴⁷ , a od tego włany collegio cum processu [z procesem]	7 000	–
1668 za obligiem jejm. pani Bohdanowej Judyckiej, pisarzowej ziem[skiej] rzeczy[ckiej], danym roku 1649 panu Janowi Fursowi, od niego collegio wlanym	1 100	–
1670 za obligiem Adama Szablówińskiego i samej danym roku 1653 panu Janowi Fursowi, a od niego collegio wlanym	307	15
1678 za obligiem jm. pana Wilhelma Stetkiewicza, chorążego mińskiego, danym jm. panu Jerzemu Goliszewskiemu roku 1652, od tego wlanym na jm. pana Stefana Stankiewicza, a od Stankiewicza Collegio Min[scensi] cum processu [z procesem] włany	500	–
[34v] 1678 za obligiem j.w. jejm. pani Kazanowskiej ²⁴⁸ , marszałkowej koronnej, danym jm. panu Tracewskiemu r. 1664, a od tego collegio wlanym	300	–
1684 za kartę ichm. panów komisarzów zasławskich ²⁴⁹ collegio	105	–
1700 za obligiem j.w. jm. ks. [Jerzego] Tyszkiewicza, biskupa wileńskiego ²⁵⁰ , danym jm. ks. Hrehorowiczowi ²⁵¹ , oficjałowi wileńskiemu roku 1653, a od tego synowców collegio wlanym cum processu [z procesem]	20 000	–
1709 za obligiem jm. pana Kazimierza Bychowca danym jm. panu Jerzemu Tyzenhauzowi, staroście diameńskiemu collegio, wlanym	800	–
1710 za obligiem jm. pana Symona Jabłońskiego i małżonki Jagnieszki Chłopickiej danym jm. panu Dzieniszewskiemu przysądzono dekretem grodzkim na Boryszkach, collegio wlanym	579	–

²⁴⁶ Dług wlewkowy – prawo do długu przeniesione na osobę trzecią jako wierzyciela wtórnego.

²⁴⁷ Kazimierz Chlewiński, ks. (ur. 1644, wst. 1666, zm. 1679). EWJ, s. 814.

²⁴⁸ Elżbieta ze Słuszków 1. voto Kazanowska, 2. voto Radziejowska (1619–1671). W. Czapliński, A. Przyboś, T. Wasilewski, *Radziejowski Hieronim h. Jūnosza (1612–1667)*, w: PSB, t. 30, 1987, s. 50–63.

²⁴⁹ Mowa tu o Zasławiu Litewskim, miejscowości pod Mińskiem. We wspomnianym okresie dobra zasławskie, dawniej należące do Hlebowiczów, znajdowały się w rękach Marcjana Aleksandra Ogińskiego dzięki jego małżeństwu z Marcybelą, córką Jana Karola i Krystyny z Radziwiłłów Hlebowiczów. A. Rachuba, *Ogiński Marcjān Aleksander*, s. 620.

²⁵⁰ Jerzy Tyszkiewicz (1596–1656), biskup wileński w latach 1649–1656. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce 965–1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, s. 213.

²⁵¹ Andrzej Hrehorowicz, kanonik wileński w latach 1644–1654. J. Kurczewski, *Kościół Zamkowy czyli Katedra wileńska: w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju na podstawie aktów kapitułnych i dokumentów historycznych*, cz. 1, Wilno 1908, s. 124, 129, 131; cz. 3: *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, Wilno 1913, s. 116, 128, 137, 152, 161–162, 331.

1	2	3
1717 za obligiem j.w. Marcina [właśc. Marcjana Aleksandra] Ogińskiego, kanclerza W.Ks.L., danym roku 1688 jejm. pani Eynarowiczowej, od niej synowi Stanisławowi Eynarowiczowi SJ ²⁵² , od tego collegio wlanym dekretem trybunał[skim] na Kadzinie przysądzono	4 500	–
1728 za obligiem jednym wielm. jm. pana Dominika Chaleckiego roku 1718 na zł 50, drugim jm. pana Kazimierza Poderni roku 1726 na zł 72, trzecim jm. pana Atanazego Bohdanowicza na zł 544, czwartym jm. pana Władysława Oewerkowicza na zł 80 danym jm. ks. Józefowi Procewiczowi, komendarzowi witebskiemu, a od tego Collegio Minscen[si] wlanemi cum processu [z procesem]	1 498	–
1731 za obligiem ichm. p[ra]ństwa Chaleckich, podkomorzych rzeczyckich ²⁵³ , danym jm. ks. Antoniemu Dernałowiczowi SJ ²⁵⁴ z procederem i dekretami Collegio Minscensi wlanym 4800 zł	4 800	–
[35r] 1743 za obligiem jm. pana Kazimierza Golejewskiego danym jm. panu Fabianowi Tarasowiczowi roku 1732, od tegoż collegio wlanym z procederem	875	–
1757 za obligiem jm. pana Michała Zabłockiego, wojskowicza upickiego ²⁵⁵ , danym jejm. pani Teresie Wesołowskiej collegio wlanym talarów bitych 100	800	–
1760 za obligiem jejm. pani Konstancji Bykowskiej danym jejm. pani Derszkofowej roku 1731, od teje collegio wlanym	196	10
Suma długów za wlewkami	39 085	25
Efficit wszystkiej sumy za obligami od chrześcijan collegio należnej	73 669	9

Długi żydowskie collegio

	Zł	Gr
1682 za kartą Żyda Dawida Jakubowicza daną jm. ks. Krzyżewiczowi SJ ²⁵⁶	103	–
Za drugą kartą Józefa Nohimowicza daną jm. ks. Piotrowi Łukaszewiczowi SJ ²⁵⁷	300	–

²⁵² Stanisław Eynarowicz, br. (ur. 1676, wst. 1703, zm. 1725). EWJ, s. 819.

²⁵³ W 1731 r. Antoni Chalecki, wraz z bratem Kazimierzem, starostą rzeczyckim, ufundował w rodzinnym Chalczu misję jezuicką zależną od rezydencji bobrujskiej. S. Załęski, *Jezuici w Polsce*, t. 4: *Dzieje 153 kolegiów i domów Jezuickich w Polsce*, cz. 4, Kraków 1905, s. 1307–1309.

²⁵⁴ Antoni Dernałowicz, ks. (ur. 1682, wst. 1700, zm. 1735). EWJ, s. 123.

²⁵⁵ Był to syn Kazimierza Antoniego Zabłockiego (zm. 1761). Urz.tro., s. 541.

²⁵⁶ Krzysztof Krzyżewicz, ks. (ur. 1616, wst. 1637, zm. 1692), superior w Mińsku w latach 1680–1683. EWJ, s. 339.

²⁵⁷ Piotr Łukaszewicz, ks. (ur. 1627, wst. 1645, zm. 1685), superior w Mińsku w latach 1677–1681. Tamże, s. 394.

1	2	3
1702 za obligiem Troima Izraelowicza danym jm. panu Wojciechowi Janiszewskiemu, a od niego collegio wlanym	110	–
1714 za obligiem Fawisze Herckowicza, obywatela miń[skiego], danym jm. ks. Stanisławowi Bujalskiemu, plebanowi świerzeńskiemu, a od onego collegio wlanym	5 600	–
1720 za obligiem Józefa Leybowicza danym jm. ks. Jakubowi Wołodkowiczowi SJ	100	–
1721 za kartą Józefa Boruszkowicza temuż dana	24	–
[35v] 1722 za obligiem Eliasza Rubinowicza jm. ks. Jakubowi Wołodkowiczowi	112	–
1724 za prawem zastawnym na dom Dawida Pejsachowicza jm. ks. Janowi Nowosielskiemu SJ ²⁵⁸	5 140	–
1726 za obligiem Mowszy Szołomowicza arendarza lepelskiego jejm. pani Franciszce Ciekiewiczowej coll[egio] wlanym	400	–
1728 za obligiem Icka Beniaminowicza danym z asekuracją Piotrowi Paszkiewiczowi SJ ²⁵⁹	272	–
1729 za obligiem tegoż Żyda danym collegio	200	–
Za obligiem Dawida Moyżeszowicza danym jejm. pani Annie Janiszewskiej, podstolinej smoleńskiej ²⁶⁰ , collegio wlanym	283	–
Za obligiem Dawida Pejsachowicza danym jm. panu Janowi Szysze, a od niego collegio wlanym	1 900	–
1732 za obligiem tegoż danym jm. panu Antoniemu Oziębłowskiemu, collegio wlanym	400	–
1733 za obligiem tegoż Żyda danym jejm. pani Teodorze Ludwikowej Przeradowskiej collegio wlanym	720	–
1740 za obligiem jednym na zł 900 roku 1729, drugim na zł 1100, trzecim na zł 1600 od tegoż Żyda Dawida Pejsachowicza danymi roku 1730 jm. panu Jerzemu Świętorzeckiemu, a od niego collegio darowanymi NB: Z kamienicy tegoż Żyda Pejsachowicza podług ugody Żydów mińskich zaszłej z ichm. ks. jezuitami ciż Żydzi mińscy opłacają corocznie procentu zł 200, dwoma ratami na św. Jan i na Boże Narodzenie po [zł] 100	3 600	–
Suma długów żydowskich	19 264	–

²⁵⁸ Jan Nowosielski, ks. (ur. 1673, wst. 1690, zm. 1731), rektor w Mińsku w latach 1724–1727. Tamże, s. 465.

²⁵⁹ Piotr Paszkiewicz, br. (ur. 1698, wst. 1716, zm. 1733). Tamże, s. 849.

²⁶⁰ Była to Anna (lub Joanna) ze Szwykowskich, żona Adama Wojciecha Janiszewskiego, podstolego smoleńskiego w latach 1688–1705 i pisarza grodzkiego mińskiego w latach 1691–1712. Urz. smo., s. 147, 360.

[36r]

Długi na kahale mińskim

	Zł	Gr
1765 apryla 23 d. komisja liquidationis ²⁶¹ w Nowogródku aprobowawszy obligi kahału Żydów mińskich ichm. ks. jezuitów wydane determinowała sumę Procentu też komisja nazaczyła po 3 od 100, co uczyni zł 650 zł 5 gr NB: Do tej sumy wchodzi suma kościelna złp 1600, procentu od tej sumy przypada złp 48	21 672	–
1769 asekuracja od Żydów radoszkowskich na egzonerację ²⁶² sumy kapitałnej zł 500, płacąc przez lat 10 po zł 50 na Boże Narodzenie, należy się jeszcze	300	–
Długu na kahale mińskim i Żydach radoszkowskich	21 972	

Sumy misji mińskiej Societatis Jesu

	Zł	Gr
1768 za obligiem wielm. jm. pana Leona Mickiewicza danym ichm. ks. misjonarzom mińskim Soc. Jesu	14 000	–
Za obligiem jm. pana Strzałkowskiego ichm. ks. misjonarzom danym	3 000	–
Sumy misji mińskiej	17 000	–

[36r]

Sumy na długach kongregacji studenckiej

	Zł	Gr
1764 junii [VI] 18 d. za prawem wyderkafowym wielm. jm. pana Józefa Proszyńskiego, podstarościego województwa mińskiego, na lampę oliwną w kongregacji sumy 2000 złp, która suma lokowana u wielm. jm. pana Ignacego Piotrowina Janiszewskiego ad praeses [obecnie] podstarościego sądowego w[ojewództwa] mińskiego, od której tenże jegomość wypłaca procentu po 7 od 100 zł 140 na Boże Narodzenie rzymskie	2 000	–
1770 marca 23 d. za kartę jm. pana Felicjana Iwanowskiego, st[arości] ca mińskiego, czerwonych zł ²⁶³ 40, po zł 18 czyni	720	–
Suma kongregacji studenckiej	2 720	–

²⁶¹ Komisja likwidacyjna – komisja powołana w celu zbadania długów kahałów żydowskich, postanowiła o zmniejszeniu prowizji.

²⁶² Egzoneracja – uwolnienie.

²⁶³ Czerwony złoty – staropolskie określenie złotej monety, odróżniające monetę obiegową od jednostki obrachunkowej, czyli złotego polskiego.

Wszystkich sum na kredytach będących

	Zł	Gr
1. Długów rękodajnych	5 644	4
2. Sum legacyjnych	28 939	10
3. Sum za wlewkami od różnych	39 085	25
4. Sum na Żydach różnych	41 236	–
5. Sum misji mińskiej	17 000	–
6. Sum kongregacyjnych	2 720	–
Summa summarum	134 625	9

[37r]

Biblioteka kolegium mińskiego ichm. ks. eksjuzuitów

Biblia Sacra [Pismo Święte]

Biblia Sacra juxta varias translationes [Biblia w różnych tłumaczeniach] in folio	1
Novi Testamenti editio vulgata [Wulgata Nowego Testamentu] in 16to	1
Novum Testamentum graece [Nowy Testament po grecku] in 16to	1
Biblia Sacra vulgatae editionis [Biblia] in folio	1
Concordantiae bibliorum [Konkordancja biblijna] in folio	2
Biblia Polonica [Biblia polska] in 4to	1
Concordantiae Bibliorum in 4to	2
Biblia Sacra in 8vo	2
Figurae biblicae ²⁶⁴ in 16to	1
Biblia polska in folio	1
Biblia Sacra in 4to minori	1

Sancti Patres [Patrystyka]

S. Chrysologi sermones ²⁶⁵ in folio	1
S. Augustini de civitate Dei ²⁶⁶ in 4to	1
S. Vincentii Ferrerii sermones ²⁶⁷ in folio	1
Eiusdem sermones in 8vo	1
S. Augustini sermones in folio	1
S. Chrysologi sermones in 4to	1
S. Basilii homiliae ²⁶⁸ in 4to	1

[37v]

²⁶⁴ Dzieła pod tym tytułem opublikowali Antonius de Rampelgis i Antonio Tempesta.

²⁶⁵ Któreś z wydań homilii św. Piotra Chryzologa (380–450). S. Koczwarą, *Piotr Chryzolog, św.*, w: EK, t. 15, 2011, kol. 638–639.

²⁶⁶ Któreś z wydań *Państwa Bożego* św. Augustyna (354–430). J. Misiurek, *Augustyn Aurelius Augustinus, św.*, w: EK, t. 1, 1973, kol. 1087–1095.

²⁶⁷ Któreś z wydań kazań św. Wincentego Ferreriusza (1350–1419). S. Brzozowski, *Wincenty Ferrer, Ferreriusz, św.*, w: EK, t. 20, 2014, kol. 656–657.

²⁶⁸ Któreś z wydań homilii św. Bazylego Wielkiego (329–379). M. Szegda, *Bazyli Wielki, św.*, w: EK, t. 2, 1976, kol. 135–137.

S. Hieronymi epistolae selectae ²⁶⁹ in 8vo	2
S. Cypriani opera ²⁷⁰ in folio	1
S. Gregorii Nazianzeni apologeticus ²⁷¹ in 12do	1
S. Bernardi opera omnia ²⁷² in folio	1
Septimii Tertulliani opera omnia ²⁷³ in folio	1
S. Thomae Aquinatis contra gentes ²⁷⁴ in folio	1

Interpretes Sacrae Scripturae

[Egzegeza Pisma Świętego]

Salazar in proverbialia Salomonis ²⁷⁵ tomi in folio	2
Paciuchelli lectiones morales in Jonam prophetam ²⁷⁶ in folio	3
Velasquez in psalmum Davidis 100 in folio ²⁷⁷	1
Oliverii Bonartii commentarius in Estherem ²⁷⁸ tomus in folio	1
Eiusdem in Ecclesiasticum ²⁷⁹ in folio tomus	1
Cornelii a Lapide tomi in folio sunt sequentes [Corneliusa a Lapide są następujące tomy foliowe]	
In Pentateuchum ²⁸⁰ tomus	1

²⁶⁹ Któreś z wydań wybranych listów św. Hieronima (347–420). E. Stanula, *Hieronim, św.*, w: EK, t. 6, 1993, kol. 851–853.

²⁷⁰ Któreś z wydań św. Cypriana (ok. 200–258). W. Myszor, *Cyprian, Thascius Caecilius Cyprianus, św.*, w: EK, t. 3, 1979, kol. 690–693.

²⁷¹ Któreś z wydań *Apologeticus ad patrem* św. Grzegorza z Nazjanzu (330–390). F. Drączkowski, *Grzegorz z Nazjanzu, św.*, w: EK, t. 6, 1993, kol. 313–316.

²⁷² Któreś z wydań dzieł św. Bernarda z Clairvaux (1090–1153). S. Kędziora, J. Misiurek, *Bernard z Clairvaux, św.*, w: EK, t. 2, 1976, kol. 301–302.

²⁷³ Któreś z wydań dzieł Tertuliana (ok. 160 – po 225). M. Wysocki, *Tertulian*, w: EK, t. 19, 2013, kol. 731–735.

²⁷⁴ Właśc. *Summa contra gentiles* św. Tomasza z Akwinu (1224/25–1274). S. Brzozowski, M.R. Górniak, *Tomasz z Akwinu, św.*, w: EK, t. 19, 2013, kol. 848–852.

²⁷⁵ Fernando Chirino de Salazar, *Expositio in proverbialia Salomonis*, 2 tomy, Compluti 1618 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 2, kol. 1148–1149.

²⁷⁶ Angelo Paciuchelli, *Lectiones morales in prophetam Jonam*, 2 tomy, Monachii 1672–1679. Włoska wersja tego dzieła ukazała się pt. *Lezioni morali sopra Giona profeta* we Florencji w 1646 r.

²⁷⁷ Juan Antonio Velázquez, *Commentarii et adnotationes in psalmum centesimum Davidis*, Salamanticae 1636 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 8, kol. 544.

²⁷⁸ Olivier Bonaert, *In Estherem commentarius literalis et moralis. Cum triplici indice accuratissimo documentorum, rerum et argumentorum, expositioni Evangeliorum et Epistolarum totius anni servientium*, Coloniae Agrippinae 1647. Somm., t. 1, kol. 1689.

²⁷⁹ Olivier Bonaert, *In Ecclesiasticum commentarius. Cum indicibus locupletissimis*, Antverpiae 1634. Somm., t. 1, kol. 1689.

²⁸⁰ Cornelius a Lapide, *Commentarius in Pentateuchum Moysis*, Antverpiae 1616. Somm., t. 4, kol. 1513.

In Josue, Judicum, Ruth, Regum et Paralypomenon ²⁸¹	1
In Esdram, Tobiam, Judith, Esther et Machabeorum ²⁸²	1
In Librum Sapientiae ²⁸³	1
In Ecclesiasticum ²⁸⁴	1
In Canticum Canticorum ²⁸⁵	1
In Ecclesiasten ²⁸⁶	1
In 4 prophetas majores ²⁸⁷	1
In Daniele prophetam ²⁸⁸	1
In 12 prophetas minores ²⁸⁹	1
In 4 Evangelia ²⁹⁰	1
Acta apostolorum ²⁹¹	1
Epistolas S. Pauli ²⁹²	1
Epistolas Canonicas ²⁹³	1
Apocalypsim S. Joannis ²⁹⁴	1

[38r]

Eiusdem Cornelii a Lapide in libros Josue, Judicum, Ruth, in 4 Libros Regum et duo Paralipomenon, in 4 prophetas majores, in 12 prophetas minores, item

²⁸¹ Cornelius a Lapide, *Commentarius Josue, Judicum, Ruth, IV Libros Regum et II Paralipomenon*, Antverpiae 1639. Somm. t. 4, kol. 1522.

²⁸² Cornelius a Lapide, *Commentarius in Esdram, Nehemiam, Tobiam, Iudith, Esther, et Machabeos*, Antverpiae 1644. Somm., t. 4, kol. 1522.

²⁸³ Cornelius a Lapide, *Commentarii in Librum Sapientiae*, Antverpiae 1638. Somm., t. 4, kol. 1520.

²⁸⁴ Cornelius a Lapide, *Commentarii in Ecclesiasten*, Antverpiae 1638. Somm., t. 4, kol. 1519.

²⁸⁵ Cornelius a Lapide, *Commentarii in Canticum Canticorum*, Antverpiae 1638. Somm., t. 4, kol. 1519.

²⁸⁶ Cornelius a Lapide, *Commentaria in Ecclesiasticum*, Antverpiae 1634 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 4, kol. 1518.

²⁸⁷ Cornelius a Lapide, *Commentaria in quatuor prophetas majores*, Antverpiae 1622 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 4, kol. 1514.

²⁸⁸ Cornelius a Lapide, *Commentaria in Daniele prophetam*, Antverpiae 1621. Somm., t. 4, kol. 1514.

²⁸⁹ Cornelius a Lapide, *Commentaria in duodecim prophetas minores*, Antverpiae 1625 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 4, kol. 1515.

²⁹⁰ Cornelius a Lapide, *Commentarius in quatuor Evangelia*, Antverpiae 1639. Somm., t. 4, 1520.

²⁹¹ Cornelius a Lapide, *Commentaria in Acta Apostolorum, Epistolas canonicas et Apocalypsim*, Antverpiae 1627. Somm., t. 4, kol. 1516.

²⁹² Cornelius a Lapide, *Commentaria in omnes D. Pauli Epistolas*, Antverpiae 1614. Somm., t. 4, kol. 1511.

²⁹³ Cornelius a Lapide, *Commentarius in epistolas canonicas*, Lugduni 1627 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 4, kol. 1517.

²⁹⁴ Cornelius a Lapide, *Commentaria in Apocalypsim S. Joannis Apostoli*, Lugduni 1627 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 4, kol. 1517.

in Jeremiam et Ezechielem prophetas, in Lucam et Joannes tomis duplicati omnes [dublety wszystkie] in folio	9
Fullonii in libros Machabeorum ²⁹⁵ in folio tomi	2
Jacobi Tirrini in Vetus et Novum Testamentum ²⁹⁶ in folio	2
Eiusdem duplicatum exemplar proxime notatos, duos tomos uno volumine complectens [dublet powyższej pozycji, obejmujący dwie księgi w jednym tomie] in folio	1
Robert Holkot in Librum Sapientiae ²⁹⁷ in folio	1
Lorini in Acta Apostolorum ²⁹⁸ in folio	1
Maldonati in Evangelia ²⁹⁹ in folio	1
Petri Redani in Libror[um] Machabeorum ³⁰⁰ in folio	1
Hieronimi Soprani in Davidem ³⁰¹ in folio	1
Pineda in Job ³⁰² in folio	1
Sebastiani Barradii in historiam 4 evangelistarum ³⁰³ in folio	1
De la Haye commentarius in Exodum ³⁰⁴ in folio	1
Le Blanc in psalmos Davidis ³⁰⁵ tomi in folio	8
Sylveira in Evangelia ³⁰⁶ in folio	5
Sylveira in Apocalypsim ³⁰⁷ in folio	1

²⁹⁵ Jean Erard Foullon (Fullonius), *Commentarii historici et morales perpetui ad primum [secundum] Machabeorum Librum*, 2 tomy, Leodii 1660–1665. Somm., t. 3, kol. 902.

²⁹⁶ Jacobus Tirinus. *Commentarius in Vetus et Nouum Testamentum tomis tribus comprehensus*, 3 tomy, Antverpiae 1632 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 8, kol. 49–51.

²⁹⁷ Któreś z wydań komentarza do *Księgi Mądrości* angielskiego dominikanina Roberta Holcota (ok. 1290–1349).

²⁹⁸ Jean de Lorini, *In Acta Apostolorum commentaria*, Lugduni 1605 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 5, kol. 1.

²⁹⁹ Juan de Maldonado, *Commentarii in quatuor Evangelistas*, 2 tomy, Mussiponti 1596 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 5, kol. 403–407.

³⁰⁰ Peter Redan (Redanus, O'Redan), *Commentaria in Libros Machabeorum canonicos, historica, aetiologica, analogica*, Lugduni 1651. Somm., t. 6, kol. 1572–1573.

³⁰¹ Giovanni Girolamo Soprani, *In Davidem commentarius complectens ex primo et secundo Libro Regum fortunatam Davidici regni partem, una cum digressionibus de re vestiaria Hebraeorum, de funeribus, et de publico et privato eorundem luctu*, Lugduni 1643. Somm., t. 7, kol. 1388–1389.

³⁰² Juan de Pineda, *Commentariorum in Iob libri tredecim*, 2 tomy, Madriti 1597–1601 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 6, kol. 796.

³⁰³ Sebastian Barradas, *Commentaria in concordiam et historiam Evangelicam*, 4 tomy, Conimbriae 1599–1611. Późniejsze edycje notowane u Somm., t. 1, kol. 911–914.

³⁰⁴ Jean de La Haye, *Commentarii literales & conceptuales in Exodum: vel concionatorum virga percutiens peccatores. Cuius materia liber Exodi, omnigena versionum varietate, earumque concordia, innumeris animi conceptibus plusquam septingentorum patrum auctoritate concatenatis, illustratus*, Parisiis 1638.

³⁰⁵ Thomas Le Blanc, *Psalmorum Davidicorum analysis, in qua aperte cernitur singulis in psalmis ordinem esse admirabilem*, 6 tomy, Lugduni 1665–1673. Somm., t. 1, kol. 1535–1536.

³⁰⁶ João da Silveira, *Commentariorum in textum evangelicum*, 5 tomów, Lugduni 1662.

³⁰⁷ João da Silveira, *Commentariorum in Apocalypsim B. Ioannis Apostoli*, 2 tomy, Lugduni 1663.

Hugonis Charensis in Sacram Scripturam ³⁰⁸ tomi in folio	3
Didaco de Celada in Ruth, Tobiam, Judith, Esther et de benedictionibus patriarcharum ³⁰⁹ in folio	6
Joannis Marianae scholia in Novum et Veterum Testamentum ³¹⁰ tomus in folio	1

Jus canonicum et civile
[Prawo kościelne i świeckie]

Bullarium Romanum ³¹¹ in folio regali tomi	9
Summa juris canonici autore Henrico Canisio ³¹² in 8vo	1
Explicationes juris ecclesiastici autore Mathiae Miłunski ³¹³ in 8vo	1
Resolutio canonica circa suspensionem indulgentiarum autore Andrea Kruger ³¹⁴ in 12mo	1

[38v]

Praxis episcopalis autore Paulo Piasecki ³¹⁵ in 4to	1
Candidatus juris canonici autore P. Pichler ³¹⁶ in 8vo	6
Index in breviarium Concilii Tridentini authoris Joanne Voello ³¹⁷ in 16to	1

³⁰⁸ Którś z wydań komentarza do Pisma Świętego francuskiego dominikanina Huguesa de Saint-Cher (ok. 1190–1263). M. Zahajkiewicz, *Hugon z Saint-Cher, Hugo a Sancto Caro*, w: EK, t. 6, 1993, kol. 1291–1292.

³⁰⁹ Diego de Celada, *Judith illustris perpetuo commentario*, Madriti 1635; tenże, *Commentarius literalis et moralis in Tobiam*, [Madriti] 1643; tenże, *In Rutham commentarii litterales et morales*, Lugduni 1651; tenże, *De benedictionibus patriarcharum. Electa sacra commentario litterali et morali illustrata*, Lugduni 1641. Somm., t. 2, kol. 936–939.

³¹⁰ Juan de Mariana, *Scholia in Vetus et Novum Testamentum*, Madriti 1619. Somm., t. 5, kol. 562.

³¹¹ Którś wydanie kolekcji bulli papieskich stworzonej przez rzymskiego kanonistę Laerzio Cherubiniego (ok. 1550–1626). M. Palma, *Cherubini Laerzio*, w: DBI, t. 24, 1980, s. 434–435.

³¹² Henricus Canisius, *Summa iuris canonici in quatuor institutionum libros contracta. Passim conciliorum praesertim Florentini et Tridentini decretis [...] adaucta*, Ingolstadii 1600.

³¹³ Maciej Miłunski, *Explanations iuris ecclesiastici canonico-morales in librum IV Decretalium de sponsalibus et matrimoniis [...]*, Vilnae 1705. Estr., t. 22, s. 393.

³¹⁴ Andrzej Krüger, *Resolutio canonico-theologica dubiorum quorundam, quae circa suspensionem indulgentiarum et facultatum, per bullam iubilei universalis passim occurrere solent: sub decursum anni praesentis et saecularis et sancti, pro directione confessoriorum et concionatorum, imo omnium fidelius scripta*, Vilnae 1700. Estr., t. 20, s. 294.

³¹⁵ Paweł Piasecki, *Praxis episcopalis ea quae officium et potestatem episcopi concernunt continens: in qua varia summorum pont[ificum] decreta ad usum fori ecclesiastici omnino necessaria ex probatis exemplaribus excerpta referuntur*, Venetiis 1611. Estr., t. 24, s. 231.

³¹⁶ Vitus Pichler, *Candidatus iurisprudentiae sacrae seu iuris canonici secundum Gregorii Papae IX Decretalium titulos explanati [...]*, Dilingae 1716 (polskie, pięciotomowe wydanie: Varsaviae 1760–1762). Somm., t. 6, kol. 709–710.

³¹⁷ Jean Voellus, *Index in breviarium romanum: ad conciones formandas aptissimus*, Moguntiae 1614.

De jure personarum Theodori Scuminovii ³¹⁸ in 4to	1
Concilium Tridentinum [Sobór trydencki] in 12do	2
Andreae Lipsii de jure civili ³¹⁹ in 4to	2
Synodus Vilnensis ³²⁰ in 4to	1
Nicolai Zalasowski jus Regni Poloniae ³²¹ in folio	1
Statut W.Ks.L. ³²² in folio	1
Volumina legum Regni Poloniae ³²³ in folio	6
Inwentarz konstytucji koronnych ³²⁴ in folio	1
Nowy inwentarz praw przez Andrzeja Załuskiego z przydatkiem ułożony ³²⁵ in folio	1
Jawne dowody o niewolnieniu dóbr duchownych ³²⁶ in folio	1
Artykuły sądów polskich ³²⁷ in folio	1
Dzieje Rzeczypospolitej Rzymskiej przez ks. Albertrandego ³²⁸ in 8vo	1
Sposób nowo obmyślony konkludowania sejmów ³²⁹ in 8vo	1

³¹⁸ Teodor Skuminowicz Tyszkiewicz, *De jure personarum, seu in primum intuit[o] Justinianearum librum catholica explanatio, theologicis, naturalibus, politicisque rationibus, et canonico, civili antiquiori ac novissimo, et consuetudinario Europae jure* [...], Bruxellae 1663. Estr., t. 31, s. 493–494.

³¹⁹ Andrzej Lipski, *Practicae observationes ex jure civili et Saxonico collectae, et ad stylum usumque judiciorum curiae regalis accomodatae atque indice locupletissimo auctae*, Dantisci 1648. Estr., t. 21, s. 317.

³²⁰ [Michał Zienkowicz], *Synodus dioecisana Vilnensis ab [...] Michaelae Joanne Zienkowicz [...] episcopo Vilnensi [...] anno [...] 1744 [rz.] diebus 10. 11. 12. [...] febr[uarii] celebrata [...]*, Vilnae 1744. Estr., t. 18, s. 303.

³²¹ Mikołaj Zalasowski, *Ius Regni Poloniae*, 2 tomy, Posnaniae 1699–1702. Estr., t. 34, s. 120.

³²² Najprawdopodobniej któreś z wydań III Statutu litewskiego z 1588 r. Wersja polska ukazała się po raz pierwszy w 1614 r. Estr., t. 29, s. 233.

³²³ *Leges, statuta, constitutiones, privilegia Regni Poloniae, Magni Ducatus Lithuaniae, omnium-q[ue] provinciarum annexarum a comitiis Visliciae anno 1347 celebratis usq[ue] ad ultima Regni comitia*, 6 tomów, 1732–1739. Estr., t. 33, s. 321–323.

³²⁴ Maciej Marcjjan Ładowski, *Inwentarz konstytucyj koronnych y W.X. Litewskiego: od roku panskiego 1550 do r. 1683 krotko zebrany*, Lipsk 1733. Estr., t. 21, s. 22.

³²⁵ Maciej Marcjjan Ładowski, Arnulf Kazimierz Żeglicki, *Inwentarz nowy praw, statutow, konstytucyj koronnych, u W.X. Litew. znajdujących się w sześciu tomach Voluminis Legum*, Warszawa 1754. Estr., t. 21, s. 22.

³²⁶ *Jawne dowody o niewolnieniu dobr duchownych przez Wielkich Xiążąt Litewskich od obrony Rzeczypospolitej przeciwko informacyey drukowanej y na seymie warszawskim 1695 przez duchowienstwo swieckie diacezyey wilenskiej publikowanej*, b.m. 1695. Estr., t. 15, s. 303.

³²⁷ Pod tytułem *Artykuły sądów marszałkowskich* wydano różne pozycje Estr., t. 12, s. 244.

³²⁸ Philippe Macquer, Jan Chrzyciel Albertrandi, *Dzieje Rzeczypospolitej Rzymskiej od założenia Rzymu aż do cesarzów: krotko porządkiem lat opisane, z francuskiego ięzyka na polski przełożone przez X. Iana Albertrandego, od którego przydane są obszerne przypiski nie tylko samą historyą, ale też geografią dawną, Rzymian obyczaje, rządy, obrządki, igrzyska, ofiary, urzędy etc. objaśniające*, Warszawa 1768. Estr., t. 22, s. 17.

³²⁹ Szczepan Sienicki, *Sposob nowo-obmyslony konkludowania obrad publicznych, dla utwierdzenia praw kardynalnych wolności: libertatis sentiendi et juris vetandi, z uwagami nad publicznemi status materyami do rozstrządku Rzeczyptej Polskiej podany*, Łowicz 1764. Estr., t. 28, s. 34.

Sumariusz konstytucji sejmu warszawskiego w roku 1766 ³³⁰ in 8vo	1
Scienda a clericis ³³¹ in 12mo	1
Apparatus pro examine clericorum ³³² in 8vo	1
Decreta S. Rituum Congregationis ³³³ in 8vo	1
Konstytucje sejmowe w roku 1766 ³³⁴ in folio	1
Konstytucje zebrane przez Kożuchowskiego ³³⁵ in folio	1

Theologi dogmatici [Teologia dogmatyczna]

Roberti Bellarmini controversiae de sacramentis ³³⁶ in folio	1
Eiusdem de indulgentiis et jubilaeo ³³⁷ in 8vo	1
Petra inexpugnabilis auctore Carolo Kreytzen de Romana Ecclesia exemplaria ³³⁸ in 12mo	2
Methodus defendendi et probandi fidem catholicam ex solo verbo Dei ³³⁹ in 12mo	1
Epithome controversiarum auctore Julio Cothurio ³⁴⁰ in 8vo	1

³³⁰ *Summariusz konstytucji seymu ordynaryjnego warszawskiego r. 1766 dnia 6. 8bra zaczętego a dnia 30. novembra skończonego*, [Warszawa 1766]. Estr., t. 30, s. 49.

³³¹ Któreś z wydań kompendium norm prawnych obowiązujących duchownych, opublikowanego po raz pierwszy w Bolonii w 1620 r. pt. *Memoriale sciendorum a clericis*.

³³² Tommaso Francesco Roero, *Apparatus interrogationum, et responsionum pro examine clerici promovendi ad ordines, ad beneficia simplicia*, Venetiis 1743.

³³³ Prawdopodobnie Bartolomeo Gavanto, Gaetano Maria Merati, *Decreta Sacrae Rituum Congregationis in lucem primum edita a reverendissimo patre Bartholomaeo Gavanto [...] deinde a reverendissimo patre Cajetano Maria Merato ex clericis regularibus ejusdem S.R.C. consultore ne dum adaucta ex huc usque emanatis, sed et cum regestis in eadem S.R.C. existentibus collata, nunc denuo typis data in suos titulos, ac materias, ad majorem ecclesiasticorum utilitatem, disposita*, 2 tomy, Florentiae 1740.

³³⁴ *Konstytucje seymu walnego ordynaryjnego w Warszawie roku Pańskiego MDCCLXVI*, [Warszawa 1766]. Estr., t. 20, s. 63.

³³⁵ Stanisław Kożuchowski, *Constytucje, statuta y przywileje koronne y W. X. Lit. [...] od roku 1550 aż do roku 1726 uchwalone [...]*, Mokrzak 1732. Estr., t. 20, s. 199.

³³⁶ Prawdopodobnie drugi tom *Disputationes* Roberta Bellarmina (Ingolstadt 1587). Somm., t. 1, kol. 1156.

³³⁷ Roberto Bellarmino, *De indulgentiis, et iubileo libri duo*, Coloniae 1599. Somm., t. 1, kol. 1204–1205.

³³⁸ Karol a Kreitzen, *Petra inexpugnabilis, quod sola Romana Ecclesia sit una, sancta, catholica, apostolica [...]*, Brunsbergae 1653. Estr., t. 20, s. 253.

³³⁹ Adrian van Walenburch, Peter van Walenburch, *Methodus Augustiniana defendendi et probandi fidem catholicam, ex solo verbo Dei*, Coloniae Agrippinae 1647.

³⁴⁰ Jules César La Couture, *Epitome controversiarum, sive demonstrationes catholicae quibus ostenditur Lutheranam ecclesiam non esse apostolicam quia in essentialibus fidei articulis a primitiva vera apostolica ecclesia dissentit: in compendium contracta*, Monachii 1643 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 2, kol. 1590–1591.

Martinus Becanus de communione sub utraque specie contra Hussitas etc.³⁴¹

in 12mo 1

[39r]

Eiusdem manuale controversiarum³⁴² in 8vo 3

Eiusdem de fide contra haereticos³⁴³ in 8vo 1

Pichler thologia polemica³⁴⁴ in 8vo 2

SS. P[atrum] auctoritates de sacramento baptismi a Timmanno Borcensi
collectae³⁴⁵ in 8vo 1

Vox Catelli pastoritii auctore Gabrieli Sławosz³⁴⁶ in 8vo exemplaria 6

Studium polemicum Tobiae Arent³⁴⁷ in 8vo 1

D. Joannes Chrysostomus a Luteranismo vindicatus per Joannem Hacki³⁴⁸ in 4to .. 1

P. Petri Skarga de sacramento Eucharistiae contra Wolanum³⁴⁹ in 4to 1

Ratio status animae auctore ignoto³⁵⁰ in 8vo 1

³⁴¹ Martin Becanus, *Disputatio de communione sub utraque specie. Pro defensione Catholicorum, contra Hussitas, Lutheranos, et Calvinistas*, Moguntiae 1609. Sommervogel nie notuje tego formatu. Somm., t. 1, kol. 1095.

³⁴² Martin Becanus, *Manuale controversiarum hujus temporis in quinque libros distributum*, Herbipoli 1723 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 1, kol. 1107–1108.

³⁴³ Martin Becanus, *Disputatio theologica de fide haereticis servanda*, Moguntiae 1608. Somm., t. 1, kol. 1093.

³⁴⁴ Vitus Pichler, *Theologia polemica, in duas partes divisa, quarum prior generalia theologiae controversisticae fundamenta tradit [...] posterior exhibet materias particulares, cum protestantibus & modernis sectariis, maxime Lutheranis, controversas*, Augustae Vindelicorum 1733. Somm., t. 6, kol. 708–709.

³⁴⁵ Johannes Timann, *SS. Patrum auctoritates et testimonia, de baptismatis sacramento, atq[ue] eiusdem ceremoniis, quarum perpetuus in Ecclesia Catholica passim usus adhuc permanet*, Coloniae 1571.

³⁴⁶ Wojciech Gabriel Sławosz, *Vox Catelli pastoritii penes ovile Christi. Seu controversia utrum in Polonia liceat absque periculo damnationis aeternae magnatibus et aliis nobilibus Polonis catholicis in suis oppidis vel pagis aedificare, vel aedificari concedere aut demum aedificatas fovere, tueri, synagogas lutheranorum et calvinistarum et aliorum haereticorum*, Olivae 1679. Estr., t. 28, s. 228–229.

³⁴⁷ Tobiasz Arent, *Studium polemicum pro doctrina catholica susceptum in gratiam studiosae juventutis catholicae ex zelo apostolico ad parochias et missiones acatholicis vicinas aspirantis per interrogationes et responsiones digestum*, Vilnae 1716. Estr., t. 12, s. 205.

³⁴⁸ Jan Franciszek Hacki, *Divus Ioannes Chrysostomus [...] a Luteranismo, cuius eum Ioan[nes] Fridericus Mayerus [...] reum conficto nomine fecit et falsis argumentis probavit lib[ro] edito anno 1680*, Olivae 1683. Pismo stanowi odpowiedź na Johann Friedrich Mayer, *Chrysostomus lutheranus, orthodoxae veritatis adversus decreta Concilij Tridentini assertor*, Grimmae 1680. Estr., t. 18, s. 5.

³⁴⁹ Piotr Skarga, *Pro Sacratissima Eucharistia contra haeresim calvinianam, [et] Andream Volanum, praesentiam Corporis D. N. J. Christi, ex eodem Sacramento auferentem. R. P. Petri Skargae Societatis Jesu libri tres*, Brunsbergae 1707. Estr., t. 28, s. 139.

³⁵⁰ Prawdopodobnie Franz Partinger, *Ratio status animae immortalis ascetice, historice, polemice commodo eorum qui aut in dominico ecclesiae agro ad procurandam animarum messem aut inter gentem convulsam et dilaceratam ad extirpanda vitiorum et haereseon zizania sacris missionibus et concionibus destinantur: ex divinis scripturis, sanctorum patrum commentariis, controversarum in fide quaestionum scriptoribus, vitaeque spiritualis magistrorum commentationibus ac historiarum monimentis compendiosa metho-*

Controversia contra arianos ignoti authoris [kontrowersja z arianami nieznanego autora] in 4to	1
Zachariae Ursini ³⁵¹	—
Jus plenum religionis authore Georgio Casimiro Ancuta ³⁵² in 8vo	1
De controversiis inter episcopos authore Laureto de Franichs ³⁵³ in 4to	1
Catholica quaerimonia contra haereticos ³⁵⁴ in 16to	1
Tribunal SS. Patrum authore Nicolao Cichovio ³⁵⁵ in 4to	1
Unia od o[jców] św[iętych] pochwalona ³⁵⁶ in 8vo	1
Wiara prawosławna ks. Kuleszy ³⁵⁷ in 4to	1

De eodem argumento libri patrio idiomate editi
[Książki na ten sam temat wydane w języku ojczystym]

Kontrowersja przeciwko Grekom niewiadomego autora in 4to	1
Kontrowersja przeciwko Grekom od Teofila Rutki ³⁵⁸ in 4to	1

do combinata; praemissis singula ante capita brevioribus dissertationibus, quibus aut virtus commendatur aut exagitur vitium; opus cuilibet hominum statui pro discursu perutile, Tyrnaviae 1715. Somm., t. 6, kol. 316–317.

³⁵¹ Któreś z dzieł Zachariasas Ursinusa (1534–1583), teologa ewangelicko-reformowanego i głównego autora *Katechizmu Heideiberskiego*. Zob. B. Wagner-Peterson, *Doctrina schola vitae: Zacharias Ursinus (1534–1583) als Schriftausleger*, Göttingen 2013.

³⁵² Jerzy Kazimierz Ancuta, *Stadiodromus orthodoxus, erratici heterodoxi, vestigator prodromi, seu manifesta deprehensio errorum, ineptiarum, contradictionum anonymi dissidentis, sub titulo: Prodrum Poloniae, cavallantis jus plenum religionis catholicae*, Vilnae 1721. Estr., t. 12, s. 142–143.

³⁵³ Lauretus de Franchis, *Controversiarum tam inter episcopos et regulares, quam inter regulares et laicos, opus in duas partes divisum. In priori, quidquid ex sacri Concilij Tridentini decretis, constitutionibus summorum pontificum, et determinationibus apostolicis, de suis fontibus verbatim exscriptis, ordinariae iurisdictioni tribuitur. [...] In posteriori, controversiae, quae inter regulares et laicos, circa acquisitionem, retentionem, et recuperationem bonorum, moventur in omni foro, accuratissime enucleantur [...]*, Cracoviae 1632. Estr., t. 16, s. 278.

³⁵⁴ Prawdopodobnie [Alfonso Enriquez de Santo Tomás], *Catholica querimonia: quae primo adversus Surien, seu veriore nomine Petr. Iurium, nunc vero etiam adversus eius duces, et impios sectatores ab authore recognita, et aliquatenus aucta [...] palaestram prodit*, Madriti 1686.

³⁵⁵ Mikołaj Cichocki, *Tribunal SS. Patrum orientalium et occidentalium ab orientalibus summe laudatorum: ad quod, duas de processione spiritus sancti a Patre et Filio, et de praeeminentia Romanorum pontificum supra orientales patriarchas, controversias expendendas*, Cracoviae 1658. Estr., t. 14, s. 270.

³⁵⁶ *Unia od oyców świętych greckich pochwalona, całemu światu chrześcijańskiemu pożądana*, Wilno 1770. Estr., t. 32, s. 32.

³⁵⁷ Jan Alojzy Kulesza, *Wiara prawosławna Pismem Świętym, soborami, oycami ss. mianowicie greckimi y historią kościelną [...] objaśniona*, Wilno 1706. Estr., t. 20, s. 372.

³⁵⁸ Teofil Rutka, *Zgoda świata Cerkwie s. wschodniej prawosławney z Kościołem s. katolickim apostolskim rzymskim w Duchu Świętym około pochodzenia tegoż Ducha Świętego y od Syna [...] przez [...] I. M. P. E. A. L. na świat drukiem podana*, Lwów 1678. Estr., t. 26, s. 499.

Katolicka odpowiedź na częste owo pytanie: gdzie to napisano? ³⁵⁹ in 12mo	1
Alkoran Alkoranem wywrócony authore ignoto ³⁶⁰ in 4to	1
Respons Korony Polskiej i W.Ks.L. na pretensje panów dysydentów ³⁶¹ in 4to . . .	1
Ks. Jana Poszakowskiego firmament prawdy o wzywaniu świętych, o modlitwie i czyściu ³⁶² in 4to	1
Eiusdem nauka dysydentów z nauką starodawnego Kościoła zniesiona ³⁶³ in 4to	4

[39v]

Eiusdem nauka katolicka z nauką protestantów konfesji augsburskiej zniesiona ³⁶⁴ in 4to	1
Eiusdem antidotum contra antidotum in 4to ³⁶⁵	1
Eiusdem nauka o Najświętszej Eucharystii ³⁶⁶ in 4to	1
Eiusdem głos pasterza abo nauka o rozeznaniu prawdziwej religii chrześcijańskiej ³⁶⁷ in 4to	2
O obrzędach kościoła greckiego ignoto authore ³⁶⁸ in 4to	1

³⁵⁹ Mathias Nennichen, *Odpowiedź na częste owo pytanie: gdzie to napisano jest? Katolicka prawdziwa i gruntowna, dyssydentska fałszywa, abo płocha*, przeł. Jan Briccius, Wilno 1700. Estr., t. 23, s. 78.

³⁶⁰ Filippo Guadagnoli, Teofil Rutka, *Alkoran na wywrocenie wiary chrześcijańskiej, od Machometa spisany, alkoranem to iest kontradycjami swemi własnymi wywrocony y z pocztu ksiąg Boskich wypisany, abo wyrzucony*, b.m. 1699. Estr., t. 17, s. 453.

³⁶¹ *Respons Korony Polskiej y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na pretensye panow dissydentow, stanom Rzeczypospolitey, pod czas walnego seymu w Grodnie roku 1718 podane, a zaś pod czas reasumpcyj [...] tegoż seymu roku 1719 dnia 30. grudnia zaczętey, w Warszawie panom dissydentom dany*, Wilno 1719. Estr., t. 26, s. 257–258.

³⁶² Jan Poszakowski, *Firmament prawdy trzema gwiazdami rozumy dyssydentów oświecający, to jest nauka katolicka o wzywaniu świętych, o modlitwie za umarłych y o czyscu*, Wilno 1737. Estr., t. 25, s. 119.

³⁶³ Jan Poszakowski, *Nauka pp. dissydentow z nauką starodawnego Kościoła zniesiona, in gratiam tych Ich-Mościów, którzy protestują się, iż tak wierzą jako wierzył y nauczał starodawny Kościół*, Wilno 1733. Estr., t. 25, s. 124.

³⁶⁴ Jan Poszakowski, *Prawda z orlem y strzałą nad kacerskimi błędami górująca, to jest nauka katolicka o Kościele Chrystusowym z nauką protestantów konfessij ausburskiej w xiegach ich symbolicznych zawarta, zniesiona [...]*, Wilno 1740. Estr., t. 25, s. 124–125.

³⁶⁵ Jan Poszakowski, *Antidotum contra antidotum, abo zbawienna przestroga że Lekarstwo duszne przeciwko apostazy przez Woyciecha Węgierskiego niegdy superintendenta zborow ewangelickich sporządzone y wygotowane, teraz świeżo w Królewcu roku Pańskiego 1750 drukiem publikowane y ogłoszone, jest wierutną dusz trucizną, dana wszystkim w obec, y z osobna Boga kochającym y zbawienia wiecznego sobie życzącym*, Wilno 1754. Estr., t. 25, s. 119.

³⁶⁶ Jan Poszakowski, *Rozdział światła od ciemności; to jest nauka katolicka o przenajświętszej Eucharystyey z nauką protestantow konfessyey ausgburskiej w xiegach ich symbolicznych zawartą zniesiona, y we trzech traktatach przełożona*, Wilno 1737. Estr., t. 25, s. 125.

³⁶⁷ Jan Poszakowski, *Głos pasterza Jezusa Chrystusa wzywającego owieczki do owczarni swoiey; albo nauka katolicka praeliminarna*, Wilno 1736. Estr., t. 25, s. 119–120.

³⁶⁸ Być może Pachomiusz Ohilewicz, *Ecphonemata liturgiey greckiey to jest: to co przy liturgiey kapłan, dyakon, y chór w głos tylko śpiewają [...]*, Wilno 1671 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 23, s. 301–302.

Rozmowa polityka z teologiem ignoto autore ³⁶⁹ in 4to	1
O rzeczach do wiary należących rozmowy ks. Wijuka Kojalowicza ³⁷⁰ in 4to	1
Rozmowy teologa z panem ks. Marcina Kurzenieckiego ³⁷¹ in 8vo	1
Prawo zupełne wiary katolickiej przez Leona Pruszanowskiego ³⁷² in 8vo	1

Theologi morales
[Teologia moralna]

Aphorismi Emmanuelis Sa ³⁷³ in 12mo	1
Memoriale sciendorum a clericis ³⁷⁴ in 12mo	1
Memoriale sciendorum a confessariis ³⁷⁵ in 12mo	1
Manuale confessarii autore Hertzik ³⁷⁶ in 12mo	1
Idem in 8vo	1
Compendium theologiae moralis autore Francisco Przyłęcki ³⁷⁷ in 12mo	1
Examina cleri autore Adalberto Tylkowski ³⁷⁸ in 8vo	1
Toleti theologia moralis ³⁷⁹ in 8vo	1

³⁶⁹ Dzieło nieznane. Tytuł wskazuje na popularny gatunek literacki rozmów. Mianem polityków określano zwolenników świeckiej racji stanu.

³⁷⁰ Wojciech Wijuk Kojalowicz, *O rzeczach do wiary należących, rozmowy teologa z roznemi wiary prawdziwey przeciwnikami* [...], Kraków 1671. Estr., t. 19, s. 403.

³⁷¹ Marcin Kurzeniecki, *Rozmowy kapelana albo teologa nadwornego z oyczystym panem chrześciańskim służące do zaściagnienia wiadomości zbawiennej, y do rezolucyi rzeczy do sumnienia należących pozytywne* [...], Wilno 1752. Estr., t. 20, s. 405.

³⁷² Jerzy Kazimierz Ancuta, *Prawo zupełne wiary katolickiej w Koronie i W. X. L. przeciw prawu uprzątnionemu dysydentow in supplici libello i w suplemencie przywilejow i ustaw; na seym powszechny zgromadzonem stanom prezentowanemu w Grodnie roku 1718, w łacinskim języku wystawione. Ukazujące: iż nullam capacitatem dysydenci mają vocis activae, et passivae w Koronie, i w W. X. L. a teraz toż samo na oyczysty przetłumaczone* [...], przeł. Leon Pruszanowski, Wilno 1767. Estr., t. 12, s. 142.

³⁷³ Manuel de Sá, *Aphorismi confessariorum: ex doctorum sententiis collecti* [...], Venetiis 1595. Późniejsze edycje notowane u Somm., t. 7, kol. 349–352.

³⁷⁴ *Memoriale sciendorum a clericis jussu illustrissimi et reverendissimi D. Alexandri S. R. E. cardinalis Ludovisii* [...], Vilnae 1627. Estr. t, 22, s. 282.

³⁷⁵ *Memoriale sciendorum a confessariis ex variis collectum ac permissu superiorum in luce[m] editum*, Vilnae 1674 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 22, s. 282.

³⁷⁶ Franziskus Herzig, *Manuale confessarii, seu methodus compendiosa munus confessarii rite obeundi, utilitati praesertim ad id pie se disponentium elucubrata*, Augustae Vindelicorum 1716 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 4, kol. 328.

³⁷⁷ Franciszek Przyłęcki, *Compendium theologiae moralis ad usum tum novellis clericis, perutile, et necessarium, in gratiam theologico-moralium studiorum, summatis, ex variis classicis, et approbatis auctoribus collectum*, Vilnae 1754 (II wyd. tamże 1764). Estr., t. 25, s. 371.

³⁷⁸ Wojciech Tylkowski, *Cleri duodecem examina: his additi tres tractatus confessariis utilissimi* [...] Posnaniae 1689 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 31, s. 456–457.

³⁷⁹ Francisco de Toledo, *Summa casuum conscientiae, sive de instructione sacerdotum, libri septem: item de peccatis liber unus, cum bullae Coenae Domini dilucidatione*, Coloniae Agrippinae 1600. Somm., t. 8, kol. 71.

La Croix theologia ³⁸⁰ in 8vo	7
Eiusdem	—
Summula casuum a Samuele de Lublino ³⁸¹ in 8vo	1
Sententiae morales a Ferdinando Ocht vulgo Januszewski ³⁸² in 4to	1
Medulla theologiae moralis P. Busenbaum ³⁸³ in 12mo	3
Idem opusculum in 8vo	1
Eiusdem aliud exemplar [tegoż inny egzemplarz] in 8vo	1
Bonacinae theologiae non integra ³⁸⁴ in 8vo	1
Questiones morales P. Bakanowski ³⁸⁵ in 4to	1
Thomae Tamburini libri ³⁸⁶ in folio	3
Summula materiarum ad conscientiam pertinentium a Decio Cyrillo ³⁸⁷ in 16to	1
[40r]	
Casus conscientiae a cardinali de la Cueva ³⁸⁸ in 4to	1
Casus conscientiae a Fabio Incarnato ³⁸⁹	1
Theologia moralis P. Antoine ³⁹⁰ in 4to	1

³⁸⁰ Claude Lacroix, *Theologia moralis antehac ex probatis auctoribus breviter concinnata a R.P. Herman Busenbaum [...] nunc pluribus partibus aucta*, 2 tomy, Coloniae Agrippinae 1707. Somm., t. 4, kol. 1348.

³⁸¹ Samuel z Lublina, *Summula casuum omnium pene dubiorum, quo in ministerio poenitentiae acciderere solent*, 2 tomy, Coloniae Agrippinae 1631–1635. Estr., t. 21, s. 449.

³⁸² Ferdynand Ohm Januszowski, *Sententiae morales conscientie directivae: tum ex Angelici Doctoris discipulis, tum ex alijs theologis desumptae et in quatuor libros distinctae*, Cracoviae 1694. Estr., t. 18, s. 473.

³⁸³ Hermann Busenbaum, *Medulla theologiae moralis [...]*, Monasterii Westphaliae 1645. Somm., t. 2, kol. 444–455. Polskie wydania notowane u Estr., t. 13, s. 464–465.

³⁸⁴ Prawdopodobnie niepełny egzemplarz którejś z edycji dzieł teologiczno-moralnych mediołańskiego oblaty Martino Bonaciny (1585–1631). Zob. V. Castronovo, *Bonacina Martino*, w: DBI, t. 11, 1969, s. 466–468.

³⁸⁵ Aleksander Bakanowski, *Quaestiones theologiae canonico-morales de septem sacramentis, SS. Canonum, Conciliorum, et SS. Patrum auctoritate firmatae per casus factos non fictos explanatae*, Vilnae 1732. Estr., t. 12, s. 441.

³⁸⁶ Któreś z dzieł teologiczno-moralnych Tommasa Tamburini (1591–1675). Somm., t. 7, kol. 1830–1840.

³⁸⁷ Decio Cirillo, *Summula materiarum omnium qua intra latitudinem casuum conscientia continentur: confessarios ad facilius confessiones*, Venetiis 1642.

³⁸⁸ Być może któreś z wydań *Directorium conscientiae* (Toledo 1626) karmelity św. Jana od Krzyża (Juan de la Cruz, 1542–1591). M. Daniluk, J. Filek, *Jan od Krzyża, Juan de Yepes, św.*, w: EK, t. 7, 1997, kol. 802–805.

³⁸⁹ Prawdopodobnie któreś z wydań *Scrutinium sacerdotale* (Wenecja 1582) neapolitańskiego teologa Fabio Incarnaty.

³⁹⁰ Paul-Gabriel Antoine, *Theologia moralis univ[er]sa complectens omnia morum praecepta et principia decisionis omnium conscientiae casuum, suisque quaeque momentis stabilita*, Nancæi 1726 (wydanie polskie: Cracoviae 1747). Somm., t. 1, kol. 420. Edycje w formacie *quarto* ukazały się w Wenecji i Krakowie. Somm., t. 1, kol. 420.

Bonaventurae Leonardelli ³⁹¹ in 4to	1
Eiusdem decisiones practicae ³⁹² in 4to	2
Theologiae moralis P. La Croix ³⁹³ in folio	2
Casus conscientiae P. Reuter ³⁹⁴ in 8vo	1
Theologia moralis P. Voit ³⁹⁵ in 8vo	4
Instructio confessarii P. Cazeberger ³⁹⁶ in 12mo	1
Casus conscientiae Prosperi Lambertini ³⁹⁷ in 8vo	2
Bonaventurae Leonardelli de sacramento poenitentiae et eucharistiae ³⁹⁸ in 8vo	1
Tamburini opera moralia in folio ³⁹⁹	1
Theses morales a Petro Gontzig ⁴⁰⁰ in 8vo	1
Theologia moralis P. Busenbaum in 8vo	1
Idem liber in 12mo	1
Instructio practica pastorum a Lochnero ⁴⁰¹ in 8vo	1

³⁹¹ Któreś z dzieł teologiczno-moralnych jezuitę Bonaventury Leonardellego (1673–1757). Somm., t. 4, kol. 1700–1702.

³⁹² Bonaventura Leonardelli, *Decisiones practicae casuum conscientiae selectorum in praxi, et foro interno quotidie occurrentium, omnibusque praesertim ecclesiasticis, qui sui, et aliorum curam gerunt, perutile*, 2 tomy, Augustae Vindelicorum 1734–1739. Somm., t. 4, kol. 1701–1702.

³⁹³ La Croix, *Theologia moralis*. Zob. przyp. 380.

³⁹⁴ Johannes Reuter, *Casus conscientiae ex theologia morali, et methodo munus confessarii rite obeundi* [...], Coloniae Agrippinae 1753 (polskie wydanie: Brunsbergae 1763). Somm., t. 6, kol. 1684; Estr., t. 26, s. 276.

³⁹⁵ Edmund Voit, *Theologia moralis ex solidis probatorum authorum principiis, et variorum casuum fictorum et factorum resolutionibus*, 2 tomy, Wirceburgi 1750 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 8, kol. 893–894.

³⁹⁶ Kilian Kazenberger, *Brevis instructio practica confessarii moribundo assistentis*, b.m. 1737.

³⁹⁷ Prospero Lambertini, *Casus conscientiae de mandato olim [...] Prosperi Lambertini [...] nunc sanctissimi Papae Benedicti XIV [...]: opus confessariis omnibus atque animarum curam gerentibus perutile ac necessarium cui subnectitur index rerum*, Ferrariae 1757.

³⁹⁸ Bonaventura Leonardelli, *Confessio et communio examini theologico subjecta pro recta earundem administratione, et usu in praxim deductae, ac publice disputationi propositae*, Tridenti 1726. Somm., t. 4, kol. 1700–1701.

³⁹⁹ Zob. przyp. 386.

⁴⁰⁰ Petr Gonczik, *Theses ex universa theologia scholastica. Quibus adjecta est centuria casuum resolutionum, ex diversis materijs theologiae moralis, praesertim de actibus humanis, de peccatis, de restitutione, de sacramentis in specie, et de praeceptis ecclesiae extracta, pro dirigendis conscientii multum deserviens. Et potiores propositiones damnatae*, Pragae 1714.

⁴⁰¹ Tobias Lohner, *Instructio practica quarta pastorum continens doctrinae, et industrias ad pastorales munus pie, fructuose, ac secure obeundum pertinentes, una cum casibus frequentius circa idem officium occurrere solitis, et ex communiore doctorum sensu decisis, ad neo-parochorum, et aliorum curam animarum gerentium utilitatem atque subsidium ex selectissimis libris collecta*, Dilingae 1676 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 4, kol. 1907.

Theologi scholastici
[Teologia scholastyczna]

Theologia universa a Monschein ⁴⁰² in 8vo	5
Universa theologia scholastica a Gabriele Antoine ⁴⁰³ in 4to tomi	4
Manuale theologorum ⁴⁰⁴ in 12mo	1
Theses theologiae [tezy teologiczne] in 12mo	1
Tyrociniũ theologorum ⁴⁰⁵ in 12mo	1
Pars theologiae scholasticae a Casimiro Ruszkowski ⁴⁰⁶ in 8vo	1
Idea theologiae sacramentalis authore Petro a Sancto Josepho ⁴⁰⁷ in 12mo	1
Sancti Thomae compendium theologiae ⁴⁰⁸ in 12mo	1
Conclusiones theologiae a P. Scupina ⁴⁰⁹ in 12mo	1
Tractatus de Deo uno et trino a P. Rosmer ⁴¹⁰ in 8vo	1
Disputatio theologica ignoti authoris [dysputa teologiczna nieznanego autora] in 8vo	1
Quaestiones de Deo uno et trino a Casimiro Ruszkowski ⁴¹¹ in 8vo	1
Theses theologiae de sacramentis a Petro Gontzig ⁴¹² in 8vo	1
Summa theologiae scholasticae a Martino Becani ⁴¹³ in 8vo	1

⁴⁰² Joseph Monschein, *Theologia dogmatico-speculativa in praelectionis publicis tradita*, 8 tomów, Augustae Vindelicorum – Friburgi Brisgoviae 1763–1766. Somm., t. 5, kol. 1229.

⁴⁰³ Antoine, *Theologia moralis*. Zob. przyp. 390.

⁴⁰⁴ Być może François Perrin, *Manuale theologicum, sive theologia dogmatica et historica*, Tolosae 1714. Somm., t. 6, kol. 557.

⁴⁰⁵ Baldassarre Francolini, *Tirocinium theologicum, quo traditur compendiaria notitia theologiae scripturalis, theologiae scholasticae, theologiae polemicae, facultatis canonicae, theologiae moralis, ac theologiae mysticae, omnesque harum disciplinarum tractatus*, Romae 1706 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 3, kol. 942–943.

⁴⁰⁶ Prawdopodobnie nieznaną pracę kanonika krakowskiego Kazimierza Ruszkowskiego.

⁴⁰⁷ Pierre de Saint-Joseph, *Idea theologiae sacramentalis paucis multa complectens de sacramentis in genere, et in specie*, Parisiis 1640.

⁴⁰⁸ Prawdopodobnie Pietro Alagona, *Sancti Thomae Aquinatis theologiae summae compendium*, Romae 1619. Somm., t. 1, kol. 110.

⁴⁰⁹ Chrysostomus Scupina, *Conclusiones theologiae ex auctoribus quibusdam excerptae et in alma Universitate Graecensi Societatis Jesu propugnatae*, Graecii 1654.

⁴¹⁰ Paul Rosmer, *Tractatus de Deo uno et trino: cum conclusionibus ex reliquis partibus theologiae [...]*, Graecii 1663. Somm., t. 7, kol. 166.

⁴¹¹ Kazimierz Ruszkowski, *Quaestiones de Deo uno et trino ex praelectionibus P. Ioannis Morawski [...]*, Calissii 1674. Estr., t. 26, s. 494.

⁴¹² Gonczik, *Theses*. Zob. przyp. 400

⁴¹³ Martin Becanus, *Summa theologiae scholasticae*, Parisiis 1615 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 1, kol. 1100–1101.

[40v]

Liber theologicus P. Sibillae ⁴¹⁴ in 8vo	1
Flores theologici a Josepho Angles ⁴¹⁵ in 8vo	1
Tractatus de Deo P. Wilkinowicz ⁴¹⁶ in 4to	2
Richardus Arsdekin ⁴¹⁷ in 8vo	2
Idem in 4to	1
Institutiones theologicae Guilhelmi Bucani ⁴¹⁸ in 8vo	1
Promptuarium theologicum a Jodoco ⁴¹⁹ in 4to	1
Panoplia Basilii Rychlewicz ⁴²⁰ in 8vo	1
De re theologica libellus [książeczka o teologii] in 16to	1
Quaestiones de Verbo incarnato ⁴²¹ in 8vo	1

Concionatores

[Homiletyka]

Aresius de Beata ⁴²² in folio	1
Conciones totius anni Petri de Rota ⁴²³ in 4to majore	1
Conciones Lesser in 4to	1

⁴¹⁴ Bartolomeo Sibilla, *Speculum peregrinarum quaestionum*, [...] in quo, de animabus, de coelo, inferno, purgatorio, de angelis bonis ac malis, deq[ue] hominibus, nec non de alijs scitu dignissimis varijs quaestionibus, per tres decades pertractatur, Venetiis 1587 lub późniejsze wydanie.

⁴¹⁵ Josephus Anglès, *Flores theologicarum quaestionum, in quantum librum sententiarum*, Calari 1575 lub późniejsze wydanie.

⁴¹⁶ Ignacy Wilkinowicz, *Tractatus theologicus de Deo uno et trino, olim scholastica cura in usus discipulorum privatos elaboratus, nunc vero sub auspicijs [...] Theodori Mostowski [...] in lucem datus*, Wilno 1739. Estr., t. 33, s. 13.

⁴¹⁷ Któreś z dzieł teologicznych irlandzkiego jezuitę Richarda Arsdekina (1620–1693). Somm., t. 1, kol. 515–521.

⁴¹⁸ Guillaume Du Buc (Bucanus), *Institutiones theologicae, seu locorum communium christianae religionis, ex Dei verbo, et praestantissimorum theologorum orthodoxo consensu expositorum, analysis ad leges methodi didascalicae; quaestionibus et responsionibus conformata: atq[ue] in usum ministerii sacri candidatorum, qui se ad examen doctrinae subeundum parant, accomodata*, Bernae 1605.

⁴¹⁹ Joost de Damhoudere, *Promptuarium theologicum, morale et politicum, ex veteri et novo testamento, SS. Patrum monumentis, et prophanis authoribus: omnibus cuiuscunque status hominibus, ad perfectionem Christianam aspirantibus accommodatum*, Antverpiae 1605.

⁴²⁰ Bazyli Rychlewicz, *Panoplia seu armatura septemgemina sacramentalis perfecta theologo-speculativo-practica, canonica, ethico-politico-sacra: contra inevitabiles, in periculo, vel articulo libitinae, ictus, jacula, impetus, in arenam atque lucem exposita [...] in trinas partes divisa*, 3 tomy, Cracoviae 1705–1706. Estr., t. 16, s. 512.

⁴²¹ Jan Morawski, *Quaestiones de Verbo incarnato et de ejusdem admirabili Matre Virgine [...]*, Le-snae 1671. Estr., t. 22, s. 556.

⁴²² Prawdopodobnie Paolo Aresi, *Sacrorum phrenoschematum: de augustissima Coeli Regina eiusque sacro gynaeceo, virtutum radiis illustrissimo*, Francofurti ad Moenum 1711.

⁴²³ Pietro Rota, *Hortus floridissimus variorum, selectissimorumque discursuum praedicabilium ad quinque vel sex, saepe plurium, pro singulis anni dominicis et festis principalioribus*, Moguntiae 1671.

Pantheon coeleste ⁴²⁴ eiusdem in 4to	4
Eiusdem lux evangelica ⁴²⁵ in 8vo	2
Eiusdem coelum empyreum ⁴²⁶ in 4to	2
Eiusdem aliud exemplar [tegoż inny egzemplarz] in 8vo	1
Eiusdem lux evangelica in 4to	2
Hortus marianus a Pexenfelder ⁴²⁷ in 4to	3
Conciones Didaci ⁴²⁸ in 8vo	2
Conciones P. Stempel ⁴²⁹ in 4to	2
Conciones Paludani ⁴³⁰ in 8vo	1
Promptuarium Stapletoni ⁴³¹ in 8vo	1
Sermones Chlichtovei ⁴³² in 8vo	1
Conciones Standerdoffi in 8vo	1
Sermones incerti authoris [kazania nieznanego autora] in 8vo	1
Conciones Brigelii ⁴³³ in 8vo	1
Sermones Posnaniensis ⁴³⁴ in 4to	1
Conciones incerti authoris [kazania nieznanego autora] in 4to	1
Diurnale concionator[um] Pontani ⁴³⁵ in 12mo	1

⁴²⁴ Hendrik Engelgrave, *Caeleste pantheon, sive caelum novum, in festa et gesta Sanctorum totius anni, morali doctrina varie illustratum*, Coloniae Agrippinae 1658. Somm., t. 3, kol. 395.

⁴²⁵ Hendrik Engelgrave, *Luces evangelicae, sub velum sacrorum emblematorum recondita, in omnes anni dominicas, selecta historia et morali doctrina*, Antverpiae 1648. Somm., t. 3, kol. 394–395.

⁴²⁶ Hendrik Engelgrave, *Coelum empyreum, non vanis et fictis constellationum monstris belluatum, sed divum domus Domini Jesu Christi, ejusque illibatae Virginis Matris Mariae, sanctorum apostolorum, martyrum, confessorum, virginum [...]*, Coloniae Agrippinae 1648. Somm., t. 3, kol. 396.

⁴²⁷ Michael Pexenfelder, *Hortus marianus: symbolicis S. Scripturae plantis mysticis Deiparae elogiis moralibus LI allocutionibus consitus*, Dilingae 1682. Somm., t. 6, kol. 643.

⁴²⁸ Prawdopodobnie któreś z wydań kazań Didacusa Nissenusa. Estr., t. 23, s. 159–160.

⁴²⁹ Maciej Stempel, *Conciones in dominicas et festa totius anni apostolico spiritu dictae facillique methodo concionatae*, 2 tomy, Olivae 1697–1698. Estr., t. 29, s. 284.

⁴³⁰ Któreś z wydań kazań Pierre’a de Palude’a (Petrus Paludanus, ok. 1275–1342).

⁴³¹ Thomas Stapleton, *Promptuarium morale super Evangelia dominicalia totius anni: ad instructionem concionatorum, ad reformationem peccatorum, ad consolationem piorum; ex Sacris Scripturis, SS. Patribus, et optimis quibusque authoribus studiose collectum*, Antverpiae – Lugduni 1592.

⁴³² Josse Clichtove, *Homiliae seu sermones [...] ex confuso opere in tres quasi partes seorsim digesti, et nunc rursum diligentius multo, quam antehac unquam, excusi*, Coloniae 1550.

⁴³³ Johannes Brigelius, *Apophoreta seu conciones problematicae super Evangelia per annum, cum paradoxis et baculo graviter ferienti impios ad paenitendum*, Moguntiae 1647.

⁴³⁴ Prawdopodobnie Piotr z Poznania (Petrus Posnaniensis), *Sermones dominicales totius anni, quorum singuli ad instructionem concionatorum evincendam proterviam haereticorum, et speciale solatium piorum, sunt tripartiti in sermonem literalem, sermonem moralem, et sermonem speculativum*, 2 tomy, Moguntiae 1615–1617. Estr., t. 25, s. 103.

⁴³⁵ Jří Barthold Pontanus, *Aureum diurnale concionatorum, in quo diebus dominicis et festis materia concionandi breviter suggeritur: cum brevi praxi ad rite concionandum; accedit Rituale Romanum*, Coloniae Agrippinae 1640.

Lectones evangelicae Aemilii ⁴³⁶ in 8vo	1
Homiliae autore Ardente ⁴³⁷ in 8vo	1
Conciones Josephi a Costa ⁴³⁸ in 8vo	1
Concionatoria rudimenta autore incerto [podstawy kaznodziejstwa nieznanego autora] in 8vo	1
Sermones Didaci de la Vega ⁴³⁹ in 8vo	1
[41r]	
Conciones hortus P. Rota ⁴⁴⁰ in 4to	1
Sermones authoris Fidelii ⁴⁴¹ in 4to	1
Conciones Roberti Bellarmini ⁴⁴² in 4to	1
Conciones P. Pexenfelder ⁴⁴³ in 4to	3
Encyclopaedia Bignoni ⁴⁴⁴ in 4to	3
Decus marianum ab angelo ⁴⁴⁵ in 4to	1
Sermones morales P. de Calvo ⁴⁴⁶ in 4to	1

⁴³⁶ Być może Georgius Aemilius, *Historiarum seu lectionum evangelicarum, quae veteri more dominicis atq[ue] festis diebus in ecclesia tractari solent*, Basileae 1551.

⁴³⁷ Rudolphus Ardens, *Homiliae in epistolas et evangelia de sanctis totius anni [...] adiecto nunc rerum memorabilium indice, denuo in lucem edita*, Coloniae 1604.

⁴³⁸ Prawdopodobnie José de Acosta, *Conciones de adventu: id est de omnibus dominicis et festis diebus a dominica vigesimaquarta post pentecosten usque ad quadragesimam*, Salamanticae 1597 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 1, kol. 37–38.

⁴³⁹ Którś z wydań kazań franciszkanina Diego de la Vega.

⁴⁴⁰ Pietro Rota, *Hortus floridissimus variorum, selectissimorumque discursum praedicabilium*, Moguntiae 1677.

⁴⁴¹ Benedetto Fedele, *Paradisus sanctorum, hoc est sermones sacri panegyrici in festa sanctorum quae per totius anni circulum ab ecclesia universaliter celebrantur: in duas partes divisi: in quibus florida hieroglyphicorum, similitudinum, allegiarum, apophtegmatum, exquisitissimorum etiam e Scriptura Sacra et SS. Patribus elicitorum conceptuum varietate, tota quasi percensetur cujuslibet sancti vitae et rei gestae historia*, Coloniae Agrippinae 1660.

⁴⁴² Roberto Bellarmino, *Conciones habitae Lovanii ante annos circiter quadraginta. Nunc consensu auctoris publicatae*, Coloniae Agrippinae 1615 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 1, kol. 1228–1229.

⁴⁴³ Prawdopodobnie Michael Pexenfelder, *Concionator historicus rariorum eventuum exemplis, ad instructionem moralem explicatis delectans et docens*, 3 tomy, Monachii 1679–1680. Somm., t. 6, kol. 642.

⁴⁴⁴ Mario Bignoni, *Encyclopaedia seu scientia universalis concionatorum, hoc est sermones [...] tam in singulas ferias quadragesimales, quam dominicales, a paschale resurrectionis usque ad adventum, denique in omnia festa sanctorum per totius anni circulum occurrentia: conscriptum ac in tres partes distributum*, Coloniae Agrippinae 1676.

⁴⁴⁵ Georgius a Regina Angelorum, *Decus marianum sive rosa et lilium, hoc est diversae in singulas totius anni praecipuas festivitates Beatissimae Dei genitricis semperque intemeratae Virginis Mariae, nec non decem in festum [...] S. Josephi conciones theologico-historico-ethico-panegyricae variis e sacris potissimum literis, sanctis patribus, et aliis probatis authoribus depromptis figuris ac sententiis copiosae illustratae*, Coloniae Agrippinae 1687.

⁴⁴⁶ Michele de Calvo, *Assumpta praedicabilia super omnia quadragesimae evangelia, hoc est sermones morales, in singulas totius quadragesimae dominicas, et ferias, italice [...] conscripti [...] nunc vero latinitate donati [...]*, przeł. Bruno Neusser, Coloniae Agrippinae 1668.

De Christo patiente de los Ríos ⁴⁴⁷ in 4to	1
Homiliae a Lanuza ⁴⁴⁸ in 4to	2
Sermones Didaci Nissenii ⁴⁴⁹ in 4to	1
Sermones quadragesimales P. Lingendes ⁴⁵⁰ in 8vo	2
Conciones panegyricae variae [różne kazania okolicznościowe] in folio	1
Conceptus theologici Bessaiei ⁴⁵¹ in 8vo	1
Conciones P. Dies ⁴⁵² in 4to	2
Specilegium P. Claus ⁴⁵³ in folio	2
Conciones eiusdem catecheticae in dominicas et festas totius anni ⁴⁵⁴ in folio ..	2
Eiusdem manuductio in folio	1
Eiusdem aliud exemplar specilegii in folio unus scilicet tomus in dom[inicas], alter in festas	2
Eiusdem specilegium in dominicas et festa	1
Florida Mariana Bzovii ⁴⁵⁵ in 4to	1
Conciones P. Matthiae Fabri ⁴⁵⁶ in 4to	4
Conciones Paoletti ⁴⁵⁷ in 4to	1
Conciones P. Vieira ⁴⁵⁸ in 4to	5

⁴⁴⁷ Bartolomé de los Ríos y Alarcón, *Christus dominus in cathedra crucis docens et patiens sive de septem verbis a Christo domino in cruce prolatis: tractatus septem*, Bruxelli 1645.

⁴⁴⁸ Jeronimo Bautista de Lanuza, *Medulla cedri Libani, sive conceptus praedicabiles super super dominicas totius anni: a dominica I. Adventus, usque ad dominicam ultimam post Pentecosten inclusive conciones sexaginta quinque*, Antverpiae 1653.

⁴⁴⁹ Zob. przyp. 428

⁴⁵⁰ Claude de Lingendes, *Conciones in quadragesimam*, 3 tomy, Parisiis 1661. Wydanie w formacie ósemkowym ukazało się w Paryżu w 1665 r. Somm., t. 4, kol. 1846.

⁴⁵¹ Peter Basseus, *Conciones sive conceptus theologici, de praecipuis omnium sanctorum festo ad Pascha usque occurrentibus [...] nunc primum latine e gallico conversi*, Coloniae Agrippinae 1614.

⁴⁵² Felipe Diez, *Conciones quadruplices quae a dominica septuagesimae usque ad sacrum dominicae resurrectionis festum, in Ecclesia Romana [...] habentur. Cum authorum citatorum, materiarum, & sacrorum locorum locupletissimo ac fidelissimo indice*, 4 tomy, Venetiis 1588–1591 lub późniejsze wydanie.

⁴⁵³ Joseph Ignaz Claus, *Specilegium concionatorium, hoc est: conceptus morales pro cathedra*, Antverpiae 1735.

⁴⁵⁴ José de Barzia y Zambrana, *Manuductio ad excitatorem christianum. Hoc est [...] sermones missionales ad dominicas et festas per annum reducti et applicati*, przeł. Joseph Ignaz Claus, 2 tomy, Augustae Vindelicorum 1723 lub późniejsze wydanie.

⁴⁵⁵ Abraham Bzowski, *Florida Mariana: seu de laudibus Sanctissimae Deiparae Virginis Mariae, panegyrici*, Venetiis 1612. Estr., t. 13, s. 496.

⁴⁵⁶ Matthias Faber, *Concionum opus tripartitum pluribus in singula evangelia argumentis instructum*, Ingolstadii 1631. Somm., t. 3, kol. 500–501.

⁴⁵⁷ Agostino Paoletti, *Quadragesimale sive discursus praedicabiles in omnes totius quadragesimae dominicas et ferias [...]*, Coloniae Agrippinae 1701.

⁴⁵⁸ Zbiór kazań na podstawie: António Vieira, *Sermões*, 7 tomów, Lisboa 1679–1692. Somm., t. 8, kol. 659–663.

Conciones P. Schroter ⁴⁵⁹ in 4to	2
Conciones incerti authoris [kazania nieznanego autora] in 4to	1
Conciones Schelhamer ⁴⁶⁰ in 4to	1
Conciones P. Pii ⁴⁶¹ in 4to	1
Conciones Seynensis ⁴⁶² in folio tomi	3
Promptuarium morale Beyerlinck ⁴⁶³ in 4to	1
Conciones P. Keul ⁴⁶⁴ in 4to	1
Homiliae auctori Carthagena ⁴⁶⁵ in folio	2
Sermones de B.V.M. authore de la Cerda ⁴⁶⁶ in folio	1
Opera moralia Lobbetii ⁴⁶⁷	5

[41v]

Auctuarium de sanctis P. Mathiae Fabri ⁴⁶⁸ in folio	1
Eiusdem aliud auctuarium tomi	2
Doctrina sacra Marchanti ⁴⁶⁹ in folio	1

⁴⁵⁹ Johann Schrötter, *Exedra ecclesiastica festivalis quadripartita, recenter denuo erecta, sive conciones morales tergeminae in omnes totius anni festivitates hactenus per IV. tomulos, nunc in IV partes divisa*, Coloniae Agrippinae 1727.

⁴⁶⁰ Być może Johann Schelhammer, *Dreizehen tröstliche Predigten uber den ein und neuntzigsten Psalm: Nicht allein in diesen Sterbens, sondern auch zu allen andern Zeiten nützlich zulesen und zubetrachten. Mit der Hülffe und Gnade Gottes gethan zu Hamburg in S. Peters Kirchen*, Hamburgi 1599.

⁴⁶¹ Być może Christoph Hegendorff, *Conciones aliquot domesticae, pii patris familias, ad filios et reliquam [...]*, Magdeburgi 1538.

⁴⁶² Henricus Seynensis, *Annus ecclesiasticus concionatorius quadripartitus seu conciones praedicabiles in dominicas est festa per totius anni decursum, ab adventu ad adventum praedicari solitae et in quatuor tomis comprehensae*, Coloniae Agrippinae 1677.

⁴⁶³ Laurens Beyerlinck, *Promptuarium morale super Evangelia festorum totius anni: ad instructionem concionatorum, reformationem peccatorum, consolationem piorum*, Coloniae Agrippinae 1613.

⁴⁶⁴ Matthias Keul, *Vox clamantis in deserto: sive conciones sacrae et morales in omnes totius anni dominicas et festa: e Sacrae Scripturae, sanctorum patrum, veterum, recentiorumque authorum scriptis et monumentis laboriose non minus, quam ingeniose erutae, exemplis biblicis, historiis tum sacris, tum profanis, symbolis ac emblematis, similitudinibusque docte confirmatae: morali utrobique ad correctionem tam gravi, quam ad instructionem utili, et suavissima ad pietatem doctrina copiose instructae*, Coloniae Agrippinae 1686.

⁴⁶⁵ Juan de Cartagena, *Homiliae in universa christianae religionis arcana*, Coloniae Agrippinae 1626.

⁴⁶⁶ Nieznane dzieło. Prawdopodobnie kazania o tematyce maryjnej.

⁴⁶⁷ Jacques Lobbet, *Opera omnia in sex tomos distributa. Hac secunda editione recognita, et aucta tomis duobus [...]*, 6 tomów, Leodii 1657. Somm., t. 4, kol. 1890.

⁴⁶⁸ Matthias Faber, *Auctuarium operis concionum tripartiti*, Graecii 1646. Somm., t. 3, kol. 501.

⁴⁶⁹ Jacques Marchant, *Rationale evangelizantium s. doctrina et veritas evangelica a sacerdotib[us], pastorib[us], concionatorib[us] pectori appendenda, plebique p[er] anni circulum proponenda, exponenda*, Parisiis 1638.

Conciones Posnaniensis ⁴⁷⁰ in folio	1
Virtutes auctore Haynovefe ⁴⁷¹ in 4to	2
Postilla de sanctis auctore Feri ⁴⁷² in folio	1
Spinelli de B.V.M. ⁴⁷³ in 4to	1
Discursus P. de Ovando ⁴⁷⁴ in 8vo	1
Conciones P. Starowolski ⁴⁷⁵ in folio	3
Opus pastorale Marchantii ⁴⁷⁶ in 4to	1
Conciones in dominicas authoris incerti [kazania niedzielne nieznanego autora] in 4to	1
Conciones P. Petri Skarga in latinum conversae ⁴⁷⁷ in folio	1
Sermones Lanspergii ⁴⁷⁸ in folio	1
Conciones Biveri ⁴⁷⁹ in folio	1
Conciones Sceyfleri ⁴⁸⁰ in folio	1

⁴⁷⁰ Piotr z Poznania, *Conciones sacrae in singula Evangelia dominicalia totius anni, tripartita, sic videlicet ut quaelibet dominica complectatur tres conciones, iuxta triplicem sensum: litteralem, moralem et speculativum*, Coloniae 1617. Estr., t. 25, s. 101.

⁴⁷¹ Julien Hayneufve, *Veritates practicae ex vita Domini Jesu, sanctorum gestis in singulos anni dies. Legendae, considerandae, praedicandae*, 4 tomy, Rothomagi 1652–1655 lub późniejsze wydania. Somm., t. 4, kol. 176.

⁴⁷² Joannes Ferus, *Postilla de sanctis. In festis sanctorum [...] ad simplicis christiani populi commodum, usum, et consolationem*, Moguntiae – Coloniae Agrippinae 1558 lub późniejsze wydanie.

⁴⁷³ Prawdopodobnie Pietro Antonio Spinelli, *Maria Deipara thronus Dei [...]*, Coloniae Agrippinae 1619. Somm., t. 7, kol. 1443.

⁴⁷⁴ Juan de Ovando, *Discursus praedicabiles super mysteria fidei cum brevissimis tractatibus super ipsa mysteria*, Parisiis 1606.

⁴⁷⁵ Szymon Starowolski, *Świątnica Pańska zamykająca w sobie kazania na uroczystości świąt całego roku [...] ku pożytkowi y zbudowaniu duchownemu, nabożnym katolikom wystawiona*, Kraków 1645. Estr., t. 29, s. 210.

⁴⁷⁶ Jacques Marchant, *Hortus pastorum et concionatorum, sacrae doctrinae floribus polymitus: in lectionum areolas partitus*, Parisiis 1638.

⁴⁷⁷ Piotr Skarga, *Conciones pro diebus dominicis et festis, totius anni [...] jam olim ab ipso auctore, cum additione de septem sacramentis et aliarum quarundam concionum, saepius recognitae et editae, nunc vero in latinum idioma, translatae et ad fidei, doctrinaeque christianae augmentum, [...] in lucem publicam datae permissu superiorum*, przeł. Jan Odrowąż Pieniążek, Cracoviae 1691. Estr., t. 28, s. 136.

⁴⁷⁸ Johannes Justus Lansperg, *Omnium epistolarum et evangeliorum dominicalium totius anni enarrationes sermonesque veterem illum atque germanum orthodoxorum patrum sensum pietatemque referentes. Accesserunt iis authoris ejusdem exhortationes in praecipuis anni festivitatibus etc. cum indice*, Coloniae 1541.

⁴⁷⁹ Pedro de Bivero, *De sacris privilegiis ac festis magnae filiae, sponsae et Matris Dei argumenta selecta concionum*, Antverpiae 1638. Somm., t. 1, kol. 1526.

⁴⁸⁰ Johann Eberhardt Scheifler, *Vita Deiparae concionatoria: seu conciones doctrinales, asceticae, et veritates practicae Marianaе, centum quadraginta quatuor: conceptione, nativitate, nomine annuntiatione, doloribus, visitationes ac purificatione, excellentia, totaque vita Deiparae, ac singulis festivitatibus, nec non de Assumptione, miraculis [...] de SS. Rosario [...] cognatis S. Mariae Virginis*, Augustae Videlicorum 1696.

Conciones Lobetii in folio ⁴⁸¹	1
D[r]exelis conciones omniaque opuscula spiritualia ⁴⁸² in folio	1
Segneri conciones de officiis hominis christiani ⁴⁸³ in 4to	1
Ejusdem quadragesimale ⁴⁸⁴ in 4to	2
Conciones ejusdem panegyrici in festa nonnulla ⁴⁸⁵ in 4to	1
Regestrum evangeliorum in dominicas totius anni juxta ordinem Cathechismi Romani explicandorum, incerto auctore [rejestr ewangelii na każdą niedzielę roku według kolejności Katechizmu Rzymskiego, nieznanego autora] in 4to ..	1
Conciones in dominicas Leselve ⁴⁸⁶ in 4to	1
Conciones Constantini Letins in dominicas ⁴⁸⁷ in 4to	1
Conciones Claudii de Lingendes ⁴⁸⁸ in 4to	1
Conciones Claudii Texier de infelicitate peccatoris ⁴⁸⁹ in 4to	1
Conciones quadragesimales Joannis Osorii ⁴⁹⁰ in 8vo	1
Conciones Francisci Dorn in dominicas ⁴⁹¹ in 8vo	3
Conciones in dominicas Joannis Sold ⁴⁹² in 8vo	3

⁴⁸¹ Być może Jacques Lobbet, *Conciones in Evangelia feriarum totius quadragesimae sive omnium operum tomus septimus et ultimus antehac nunquam editus. Conciones dominicarum et festorum totius anni, uti & ad moniales, prioribus tomis continentur*, Leodii 1672.

⁴⁸² Prawdopodobnie Jeremias Drexel, *Opera omnia duobus voluminibus comprehensa*, 2 tomy, Antverpiae 1660. Somm., t. 3, kol. 203.

⁴⁸³ Prawdopodobnie Paolo Segneri, *Homo christianus in sua lege institutus sive discursus morales quibus totum hominis christiani officium explicatur*, przeł. Maximilian Rassler, Dilingae 1694. Jest to łacińska wersja dzieła pt. *Il cristiano istruito* (Florencja 1686). Somm., t. 6, kol. 1469; tamże, t. 7, kol. 1074–1076.

⁴⁸⁴ Któreś z wydań *Quadragesimale* (Florencja 1679) Paola Segneriego. Somm., t. 7, kol. 1067–1071.

⁴⁸⁵ Paolo Segneri, *Panegyrici sacri ven[erabili] P. Pauli Segneri, Societatis Jesu: ex postrema editione italica latine redditus [...] accedit R.P. Eusebii Truchses [...] oratio ad S.R.E. cardinales, habita feria V in Coena Domini. Itemque dissertationes academicae [...] de monarchia summi pontificis*, przeł. Maximilian Rassler, Dilingae 1703. Późniejsze wydania notowane u Somm., t. 6, kol. 1471–1472.

⁴⁸⁶ Zacharie Leselve, *Annus apostolicus continens conciones I. omnibus et singulis totius anni diebus dominicis*, Coloniae Agrippinae 1724.

⁴⁸⁷ Constantini Letins, *Theologia concionatoria docens et movens*, 4 tomy, Francofurti ad Moenum 1711–1713.

⁴⁸⁸ Lingendes, *Conciones in quadragesimam*. Zob. przyp. 450

⁴⁸⁹ Claude Texier, *Impius infelix, seu tres maledictiones peccatoris*, przeł. Hermann Settelin, Coloniae Agrippinae 1695. Somm., t. 7, kol. 1952.

⁴⁹⁰ Juan Osorio, *Conciones*, 3 tomy, Salamanticae 1591–1593. Późniejsze edycje, w tym w formie ósemkowym, notowane u Somm., t. 5, kol. 1972–1975.

⁴⁹¹ Dzieło nieznane. Franz Xaver Dorn opublikował kazania święteczne pt. *Diurnale concionatorium in festa* (Wiedeń 1759 i 1763).

⁴⁹² Prawdopodobnie Johann Christoph Beer, *Concionator extemporaneus in dominicas et festa per annum: germanico idiomate editus [...] nunc ob excellentiam operis et multorum instantiam latine redditus [...] in duas partes divisus*, 2 tomy, przeł. Johann Theobald Sold, Augustae Vindelicorum 1759.

Conciones in festa Beatissimae Virginis a Isidoro a S. Aegidio ⁴⁹³ in 4to	1
Hortus quadragesimalis P. Aloysii Juglaris ⁴⁹⁴ in 4to	1
Joannis Kraszewski proloquia domestica ⁴⁹⁵ in folio	1
Kazania niedzielne ks. Abramowicza ⁴⁹⁶ in 8vo	1
Ziarno gorczyczne ks. Andrzejkiewicza ⁴⁹⁷ in 4to	1
Kazania ks. Filipowicza niedzielne i świąteczne ⁴⁹⁸ in 4to	1

[42r]

Ks. Pawła Segneriego o powinnościach człowieka chrześcijańskiego ⁴⁹⁹ in 4to ...	1
Kazania ojców dominikanów na dni ośm misji ⁵⁰⁰ in 4to	1
Kazania ks. Zachariaszewicza o pokucie ⁵⁰¹ in 8vo	1
Kazania na niedz[iele] i święta ks. Piotra Skargi ⁵⁰² in folio	1
Tegoż przygodne kazania ⁵⁰³ in folio	1
Kazania ks. Bourdaloue o Najświętszym Sakramencie z francuskiego na polski język przełożone ⁵⁰⁴ in 8vo	1

⁴⁹³ Isidor de Saint-Gilles, *Corona stellarum duodecim, cujus quaeque stella pluribus corusca radii Mariae virtutes, praerogativas, laudes etc. evibrat; sive, conciones in duodecim per annum B.V. Mariae festivitates*, Antverpiae 1685.

⁴⁹⁴ Luigi Giuglaris, *Hortus quadragesimalis, sive discursus praedicabiles in omnes totius quadragesimae dominicas et ferias [...] primo italice concinnatus, deinde [...] latinae linguae [...] donatus*, przeł. Bruno Neusser, Moguntiae 1667. Somm., t. 3., kol. 1476.

⁴⁹⁵ Jan Kraszewski, *Proloquia domestica excitando fervori spiritus in cordibus religiosis idonea*, Cracoviae 1699. Estr., t. 20, s. 243.

⁴⁹⁶ Adam Abramowicz, *Kazania niedzielne j.w. w Bogu najprzywiel. jmcu x. [...] Józefowi Sapięże [...]*, 2 tomy, [Wilno] 1753. Estr., t. 12, s. 7.

⁴⁹⁷ Jan Andrzej Gintowt Andrzejkiewicz, *Ziarno gorczyczne gorzkiey męki Najśłodszego Zbawiciela Chrystusa Jezusa [...]*, Wilno [1673]. Estr., t. 12, s. 151.

⁴⁹⁸ Jakub Filipowicz, *Kazania na święta całego roku [...]*, Lwów 1723; tenże, *Kazania na niedziele całego roku*, Lwów 1725. Estr., t. 16, s. 220.

⁴⁹⁹ Paolo Segneri, *Człowiek chrześcijański w swoim prawie y powinności wyuczony: albo nauki chrześcijańskie wszystkim wiernym do wiadomości, pasterzom, spowiednikom, nauczycielom, kaznodziejom do wypełnienia swego urzędu wielce potrzebne*, przeł. Krzysztof Niepokojczycki, 2 tomy, Warszawa 1759–1760. Estr., t. 27, s. 343–344.

⁵⁰⁰ Dominik Kochański, *Kazania i nauki z badaniami, przykładami, zarzutami, odpowiedziami na Missjach Dominikanów po całym Xięstwie Litewskim i przyległych krajach wędrownie Słowo Boże opowiadających [...]*, Wilno 1770. Estr., t. 19, s. 373.

⁵⁰¹ Grzegorz Zacharyaszewicz, *Kazania do pokuty wzbudzające [...] w wielkim poście [...] miane y od druku z przydaniem dwu innych [...] kazań [...] podane*, Warszawa 1771. Estr., t. 34/1, s. 59.

⁵⁰² Piotr Skarga, *Kazania na niedziele y święta [...]*, Kraków 1595. Późniejsze edycje odnotowane u Estr., t. 28, s. 142–145.

⁵⁰³ Piotr Skarga, *Kazania przygodne z innemi drobniejszymi pracami [...]*, Kraków 1610 (II wyd. Wilno 1738). Estr., t. 28, s. 146–147.

⁵⁰⁴ Louis Bourdaloue, *Zycie Jezusa Chrystusa w sakramencie ołtarza zawarte. Na uroczystość Bożego Ciała, i jego oktagwę w ośmiu kazaniach ku czci tegoż sakramentu*, przeł. Jerzy Dewin (de Vignes), Kalisz 1770. Estr., t. 13, s. 300.

Kazania ks. Ubermanowicza o prawdziwej religii ⁵⁰⁵ in 8vo	3
Kazania ks. Kaspra Balsama niedzielne na cały rok ⁵⁰⁶ in 8vo	1
Tegoż przygodne kazania ⁵⁰⁷ in 8vo	1
Kazania Rychłowskiego niedzielne i na niektóre święta ⁵⁰⁸ in folio	2
Kazania świąteczne ks. Jana Franciszka SP ⁵⁰⁹ in 4to	1
Kazania ks. Szyrmy ⁵¹⁰ in folio	3
Kazania ks. Olszewskiego ⁵¹¹ in 4to	3
Ks. Szyrmy egzorty o Męce Pańskiej ⁵¹² in 4to	2
Ks. Truchonowicza egzorty o Męce Pańskiej ⁵¹³ in 4to	2
Ks. Kiersznickiego kazania ⁵¹⁴ in 4to	2
Ks. Czerniewskiego kazania ⁵¹⁵ in 4to	1
Ks. Liberiusza kazania ⁵¹⁶ in 4to	5
Ks. Woyniłowicza kazania ⁵¹⁷ in 4to	1
Conciones P. Ginkiewicz ⁵¹⁸ in 4to	4

⁵⁰⁵ Sebastian Ubermanowicz, *Religia i cnota chrześcijańska najjasniejszego Stanisława Pierwszego króla polskiego imieniem i godnością zalecone*, 3 tomy, Kalisz 1765–1769. Estr., t. 32, s. 2–3.

⁵⁰⁶ Kasper Balsam, *Kazania na niedziele całego roku* [...], 2 tomy, Poznań 1761. Estr., t. 12, s. 347.

⁵⁰⁷ Kasper Balsam, *Kazania na święta całego roku*, 2 tomy, Poznań 1762–1764. Estr., t. 12, s. 347.

⁵⁰⁸ Franciszek Rychłowski, *Kazania na niedziele całego roku*, Kraków 1664 (II wyd. 1672). Estr., t. 26, s. 513–514.

⁵⁰⁹ Jan Franciszek Włocki, *Kazania na różnych publikach tak w ordynaryjnie, iak w inne partykularniejsze święta, po pierwszych w Polsce y W.X.L. ambonach* [...] rozmaitemi czasy miane, a potym [...] do druku podane, Kraków 1741. Estr., t. 33, s. 172.

⁵¹⁰ Antoni Szyrma, *Rok skarbowy dzieł pańskich niedzielnych kazaniem ogłoszonych, do dni skarbowych albo świątecznych kazań dołożony* [...], Wilno 1722; tenże, *Dni skarbowe do skarbu Wiecznego Króla należące. Dni świątecznych kazaniem ogłoszonych, pod skarbowe klucze oddane* [...], Wilno 1719. Estr., t. 30, s. 356–357.

⁵¹¹ Jakub Olszewski, *Kazania albo tytuły* [...], Wilno 1645. Estr., t. 23, s. 336–337.

⁵¹² Antoni Szyrma, *Kazania albo exhorty postne o tajemnicach naydroższej Męki Zbawiciela naszego* [...], Supraśl 1713. Estr., t. 30, s. 356–357.

⁵¹³ Piotr Truchonowicz, *Exhorty postne o Męce Pana y Zbawiciela Naszego* [...], Wilno 1729. Estr., t. 31, s. 538–539.

⁵¹⁴ Atanazy Kiersznicki, *Wolny głos mów niedzielnych naydzielniejszym głosem tak na puszczy literatnego sequestru* [...], Warszawa 1727; tenże, *Klucze do skarbu serdecznego w słowie Bożym utajone* [...], Wilno 1725. Estr., t. 19, s. 254–255.

⁵¹⁵ Antoni Czerniewski, *Strzały Jonaty abo słowo Boskie, a nigdy się nie powracające bez zbawienego pożytku* [...], Wilno 1728. Estr., t. 14, s. 568.

⁵¹⁶ Jacek Liberiusz, *Gospodyni nieba y ziemie, Naswietsza Panna Marya dwudziestą kazań na hymn kościelny O Gloriosa Domina etc. po różnych w Krakowie kościołach* [...] sławiona. Przydane są troje kazania tegoż autora o S. Jacku patronie polskim, nabożnym słudze Błogosławionej Panny, Kraków 1650 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 21, s. 261–262.

⁵¹⁷ Romuald Woyniłowicz, *Kazania świąteczne na rok cały*, Nieśwież 1756. Estr., t. 33, s. 220.

⁵¹⁸ Michał Ginkiewicz, *Recepta z nieba na choroby dwoiakiego języka, wyięta z S. Ewangelii, którą Kościół katolicki czyta na XI niedzielę po świętkach, a teraz na instantii* [...] Kazimierza Leona Sapięły podkanclerzego W. X. L. [...] do druku podana, Wilno 1646; tenże, *Kazanie na pogrzebie dobrej pamięci*

Ks. Zrzelskiego kazania ⁵¹⁹ in 4to	2
Ks. Barszcza kazania ⁵²⁰ in 4to	3
Ks. Damascena kazania ⁵²¹ in folio	1
Ks. Lorencewicza kazania ⁵²² in folio	1
Ks. Naramowskiego kazania ⁵²³ in 4to	1
Ks. Bielickiego kazania ⁵²⁴ in 4to	1
Ks. Krosnowolskiego kazania ⁵²⁵ in folio	1
Kazania różne polskie in folio	2
Ks. Kaczyńskiego kazania ⁵²⁶ in folio	2
Ks. Benedykta od św. Józefa kaz[ania] ⁵²⁷ in folio	1
Ks. Rychłowskiego kazania ⁵²⁸ in folio	1
Ks. Woysznarowicza kazania ⁵²⁹ in folio	3

jmci p. Zofi z Drucka Lubeckiey Pawłowy Laskowskiey, Wilno 1649; tenże, *Itinerarium abo pielgrzymowanie losu szczęśliwego na pogrzebie sławney pamięci imci pana Jana Kościalkowskiego, podśędka ziemskiego bractawskiego*, Wilno 1648. Estr., t. 17, s. 146.

⁵¹⁹ Jan Zrzelski, *Trakt do nieba niegdyś śladami Świętych Pańskich utworowany przez kazania na wszystkie święta całego roku na większą chwałę Boga w świętych swoich dziwnego, do naśladowania wszystkim wiernym pokazany [...]*, Warszawa 1747; tenże, *Bolesław albo król bolesci Jezus Christus cierpiący y umierający za narod ludzki, niegdy w husseyskim pacyencie figurowany, a teraz postnemi o Męce Pańskiej exhortacyami przedrukowany za żądaniem y nadaniem jedney świętobliwej grzesznice do uwagi nabożnym duszom podany [...]*, Wilno 1740. Estr., t. 36, s. 137–139.

⁵²⁰ Fryderyk Bartsch, *Concionum controversaru[m] sive demonstr[at]ionum catholic[arum] contra quasvis nostri saeculi haereses, ex ordin[e] dominicar[um] festorumq[ue] Evangelij petitarum [...]*, 2 tomy, Coloniae Agrippinae 1610. Estr., t. 12, s. 395.

⁵²¹ Jan Damascen Kaliński, *Proces duszy niepokutującej, przeciwko kaznodziejom, spowiednikom, spiritualistom, et ex reconventionie kaznodzieiów, spowiedników, spiritualistów, przeciwko duszy niepokutującej przed strasznym trybunałem Boskim wyprowadzony: albo kazania na advent y passye postne*, Warszawa 1726. Estr., t. 19, s. 58–59.

⁵²² Aleksander Lorencowicz, *Kazania na niedziele całego roku*, Kalisz 1671. Estr., t. 21, s. 409.

⁵²³ Prawdopodobnie Adam Ignacy Naramowski, *Opatrzność Boska w cudownych rządach świata tego niepoięta, nayprzod czci codzienney sposobem wystawiona, powtore przedziwnemi łaskami dla większego nabożeństwa zalecona*, Lublin 1746. Estr., t. 23, s. 37. Naramowski wydał też inne kazania pod różnymi tytułami. Tamże, s. 36–38.

⁵²⁴ Stanisław Bielicki, *Niedziele kaznodziejskie to jest, kazania na niedziele całego roku*, Częstochowa 1712. Późniejsze wydania: Poznań 1715, 1740. Estr., t. 13, s. 73.

⁵²⁵ Prawdopodobnie Jan Krasnowolski, *Chwała świętych Bożych, na kazaniach całego roku, w doroczne ich uroczystości, dla nabożeństwa i naśladowania chrześciańskiej pobożności*, Poznań 1691. Estr., t. 20, s. 289.

⁵²⁶ Paweł Kaczyński, *Kazania na święta całego roku*, Kalisz 1684; tenże, *Kazania na niedziele całego roku*, Kalisz 1675. Estr., t. 19, s. 8.

⁵²⁷ Benedykt Zawadzki, *Kazania na niedziele doroczne [...]*, Warszawa 1700 albo tenże, *Kazania na święta uroczyste [...]*, Warszawa 1702 lub późniejsze wydania. Estr., t. 34/2, s. 418–419.

⁵²⁸ Być może Franciszek Rychłowski, *Kazania na święta całego roku*, Kraków 1667. Estr., t. 26, s. 514.

⁵²⁹ Kazimierz Jan Woysznarowicz, *Dom mądrości siedmią kolumnami wsparty w Kościele Chrystusowym siedmią uroczystościami Panny Przenajświętszej Marii ozdobiony*, Antwerpia 1667. Estr., t. 33, s. 226. Pod tą pozycją mogłyby się też kryć inne kazania okolicznościowe Woysznarowicza. Tamże, s. 226–228.

Różne kazania in folio	1
Kazania polskie incerti authoris [nieznanego autora] in folio	1

[42v]

Kazania o św. Ignacym przez kardynała Ludowizjusza, a o św. Stanisławie Kostce ks. Pawła Oliwę napisane, a na polski język przełożone ⁵³⁰ in folio	1
Ks. Starowolskiego kazania ⁵³¹ in folio	3
Phoenix Graeciae S. Basilius Didaci Nisseni ⁵³² in 4to	1
Panegyrici sacri a Paolo Oliva ⁵³³ in 8vo	1
Kazania na niektóre święta ks. Stanisława Sobolewskiego ⁵³⁴ in 4to	1
Mathiae conciones funebres ⁵³⁵ in 4to majore	1
Conciones variae in festa, liber lacer, sine nomine authoris [różne kazania niedzielne, księga podarta bez nazwiska autora] in 8vo	1

Materialistae

[Repertuary kaznodziejskie]

Stromata sacra Nierembergii ⁵³⁶ in folio	1
Stromata evangelica P. Nagel ⁵³⁷ in folio	1

⁵³⁰ *Głowa y serce Societatis Iesu, to iest s. Ignacy z Loioli patryarcha y b. Stanisław Kostka nieba y ziemi kochanie, trzema panegirykami kościelnymi wstawieni, I. Miał niegdyś Ludwik kardynał Ludowizyusz [...] arcybiskup bonoński na poświęceniu kaplicy [...] II. W Rzymie [...] mówił [...] x. Jan Paweł Oliwa [...] III. Tamże miany przez x. Antoniego Wierę [...] z włoskiego na łacinskie przetłumaczone, pierwszy od x. Marka Garsoniusza [...] dwa poslednieysze od x. Jana Boschiusza [...] teraz polskim ięzykiem do druku podane [...], Wilno 1703. Estr., t. 21, s. 502.*

⁵³¹ Starowolski, *Świątnica Pańska*. Zob. przyp. 475

⁵³² Didacus Nissenus, *Phoenix Graeciae. S. Basilius magnus doctor Ecclesiae, post Christum, et apostolos primus legislator, facile princeps, et illustris patriarcha omnium monachorum*, Cracoviae 1650. Estr., t. 23, s. 160.

⁵³³ Giovanni Paolo Oliva, António Vieira, *Panegyrici [...]* B. Stanislao Kostka *Festa eius luce dicti*, Cracoviae 1676. Estr., t. 23, s. 326.

⁵³⁴ Stanisław Sobolewski, *Memoryał łaski, opieki, y życia świętych do rekompensy podziękowania za łaski, wdzięczności za opiekę, wzajemności za przykład życia, y pracy prawowiernym chrześcianom roku 1758 z druku podany to iest: kazania na niektóre święta różnemi czasy po kościołach wileńskich miane*, Wilno 1758. Estr., t. 28, s. 375.

⁵³⁵ Matthias Faber, *Concionum sylva nova in dominicas et festa totius anni pluribus, et ab opere tripartito diversis, in singula Evangelia argumentis. Auctarii loco accedunt conciones novae tam funebres quam nuptiales, quam aliae posthumae, quae nunc primum proderunt*, Coloniae Agrippinae 1655. Somm., t. 3, kol. 502.

⁵³⁶ Juan Eusebio Nieremberg, *Stromata S. Scripturae, in quibus enarrantur, explicantur, illustrantur, cum commentationibus moralibus vitae et historiae Cain, Nabuchodonosar, Achan, Amnon, Jezabel, Jonathan, Susannae, Oniae, Mathathiae, Menelai, Jasonis, Raziae, Assueri, Amanis, Mardochoi, et Estheris. His acc[edit] gnomoglyphica: item sigalion, sive sapientia mythica*, Lugduni 1642. Somm., t. 5, kol. 1745.

⁵³⁷ Lucas Nagel, *Stromata evangelica, hoc est conciones pro festis totius anni solemnibus, ex ipsis evangelis desumptae, ex mente et stylo SS. Patrum, interpretum et aliorum auctorum potissimum concinnatae*, Coloniae Agrippinae 1693. Somm., t. 5, kol. 1539.

Lobbetii quaestiones ⁵³⁸ in folio	1
Berchorii dictionarium morale ⁵³⁹ in folio	2
Bibliotheca P. Mansi ⁵⁴⁰ in folio	2
Monomachia Paxilli ⁵⁴¹ in folio	1
Florus biblicus Pexenfelder ⁵⁴² in folio	1
Alphabetum B.V.M. a Węgrzynowicz ⁵⁴³ in 4to	1
Splendor hierarchiae Posnaniensis ⁵⁴⁴ in 4to	1
Lobbetii quaestiones ⁵⁴⁵ in 4to	1
Miscellanea concionatoria in 4to	1
Flores doctorum Hibernici ⁵⁴⁶ in 8vo	1
Manuale concionatorum incerti authoris [podręcznik kaznodziejski nieznanego autora] in 8vo	1
Sylva rerum moralium Lauredani ⁵⁴⁷ in 4to	1
Miechoviensis in litanias Lauretan ⁵⁴⁸ in folio	1
Bibliotheca manualis P. Thobiae Lohner ⁵⁴⁹ in folio	4

⁵³⁸ Jacques Lobbet, *Quaestiones theologiae, historiae et morales* [...], Leodii 1657. Somm., t. 4, kol. 1890.

⁵³⁹ Któreś z wydań *Repertorium et dictionarium morale utriusque Testamenti* francuskiego benedyktyna Pierre'a Bersuire'a (Petrus Berchorius, ok. 1290–1362). Z. Pilch, *Bercheure, Berchoire, Bersuire, Pierre*, w: EK, t. 2, 1976, kol. 279.

⁵⁴⁰ Giuseppe Mansi, *Locupletissima bibliotheca moralis praedicabilis, hoc est discursus varii exquisiti: in quibus per tractatus ordine digestos ad Verbum Dei fructuose et faciliter praedicandum [...] et ad plenum digeruntur [...] cui praeter indices necessarios accedit index copiosissimus concionum*, 2 tomy, Augustae Vindelicorum 1670.

⁵⁴¹ Bernard Paxillus, *Monomachia pro defensione Fidei SS. Trinitatis, hoc est duellum seu concertatio e divinis Scripturis, SS. Patru[m] et Doctorum testimoniis, S. Conciliorum decretis, Romanorum Pontificu[m] approbationibus, Christianorumq[ue] Imperatorum edictis*, Cracoviae 1616. Estr., t. 24, s. 170–171.

⁵⁴² Michael Pexenfelder, *Florus biblicus sive narrationes ex historia sacra Testamenti Veteris selectae. Et doctrina morali illustratae*, Straubingae 1672 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 6, kol. 641–642.

⁵⁴³ Antoni Węgrzynowicz, *Alphabetum Immaculae Conceptionis SS. Virginis Mariae, seu discursus concionatorii: per titulos a literis alphabeti initiales, in quibus praemissa congrua moralitate, scripturaliter, figuraliter, doctoraliter [...] atq[ue] historice SS. Deiparae Conceptio sine labe elucidatur*, Cracoviae 1710. Estr., t. 32, s. 308.

⁵⁴⁴ Piotr z Poznania (Petrus Posnaniensis), *Splendores hierarchiae politicae et ecclesiasticae, a caelesti hierarchia exemplati & ad christianum regimen atque ad stabilem reipublicae permanentiam accommodati*, Cracoviae 1652 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 25, s. 103.

⁵⁴⁵ Lobbet, *Quaestiones theologiae*. Zob. przyp. 538

⁵⁴⁶ Tomasz z Irlandii (Thomas Hibernicus), *Flores omnium fere doctorum, qui super Sacris Literis conscripserunt, necnon [et] quorundam aliorum doctissimorum*, Venetiis 1550.

⁵⁴⁷ Leonardo Loredano (Leonardus Lauredanus), *Sylva rerum moralium seu predicabilium in duas partes divisa, ac per locos communes distribuita*, Venetiis 1626.

⁵⁴⁸ Justyn Zapartowicz (Miechowita), *Discursus praedicabiles super litanias Lauretan Beatissimae Virginis Mariae in duos tomos distributi*, Lutetiae Parisiorum 1642. Estr., t. 22, s. 355.

⁵⁴⁹ Tobias Lohner, *Instructissima bibliotheca manualis concionatoria in quatuor divisa tomos, in quorum primo de virtutibus, in secundo de vitiis, in tertio de sacramentis [...] in quarto denique de materiis vari-*

Eiusdem auctuarium [tegoż samego dodatek] in folio	1
Polyanthea sacra P. Spanner ⁵⁵⁰ in folio	1
Materia per alphabetum P. Houdry ⁵⁵¹ in folio	4
Flores biblicorum ⁵⁵² in 8vo	1
Sylva cogitationum sacrarum P. Hoger ⁵⁵³ in 8vo	2
Selectae ex veteri testamento historiae ⁵⁵⁴ in 12mo	1

[43r]

Lynei trisagium marianum ⁵⁵⁵ in folio	1
Polianthea Langii ⁵⁵⁶ in folio	1

Catechetici

[Literatura katechetyczna]

Nucleus catecheticus Bernardini Mercatoris ⁵⁵⁷ in 12mo	2
Cathecheses Geyger ⁵⁵⁸ in 8vo	3
Pedagogus christianus Filippi D'Outreman ⁵⁵⁹ in 12mo	1

us in praxi occurrentibus, copiosa et selecta pro concionibus, exhortationibus, aliisque spiritualibus instructionibus materia, nempe definitiones, divisiones, sententiae SS. Scripturae, et SS. Patrum [...] proponuntur, Dilingae 1681. Późniejsze wydania notowane u Somm., t. 4, kol. 1912–1914.

⁵⁵⁰ Andreas Spanner, *Polyanthea sacra*, Augustae Vindelicorum – Dilingae 1702. Późniejsze wydania notowane u Somm., t. 7, kol. 1419.

⁵⁵¹ Prawdopodobnie Vincent Houdry, *Bibliotheca concionatoria e gallico sermone in latinum translata*, Venetiis 1742 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 4, kol. 488–490.

⁵⁵² [Jan Steels], *Flores biblicorum, sive loci communes omnium fere materiarum ex Veteri ac Novo Testamento excerpti, atque alphabetico ordine digesti: nuncque demum castigati*, Antverpiae 1555.

⁵⁵³ Franz Höger, *Sylva cogitationum sacrarum pro cathedra, seu conceptus praedicabiles ex praestantissimis*, Ingolstadii 1726 lub późniejsze wydania. Somm., t. 4, kol. 408.

⁵⁵⁴ Jean Heuzet, *Selectae e Veteri Testamento historiae: ad usum eorum qui latinae linguae rudimentis imbuuntur*, Parisiis 1725.

⁵⁵⁵ Adriaan van Lyere, *Trisagion Marianum sive trium mundi ordinum caelestium, terrestrium et infernorum cultus, pietas et adoratio ter sancto nomini Mariae vindicata: suppetiis moralibus atque historicis in gratiam concionatorum copiose summissis*, Antverpiae 1648. Somm., t. 5, kol. 217.

⁵⁵⁶ Joseph Lange, *Polyanthea nova, hoc est opus suavissimis floribus celebriorum sententiarum tam graecarum quam latinarum refertum*, b.m. 1607.

⁵⁵⁷ Bernardinus Mercator, *Nucleus catecheticus: continens brevi compendio totam doctrinam fidei ac morum e diversis authoribus erutus, Sacrae Scripturae locis, SS. Patrum autoritatibus, nec non selectionibus historiis illustratus*, Coloniae Agrippinae 1663 (polskie wydanie: Thorunii 1692). Estr., t. 22, s. 295.

⁵⁵⁸ Mauritius Geiger, *Catecheses extemporaneae: in quinque capita doctrinae christianae compilatae*, Sancti Galli 1689.

⁵⁵⁹ Philippe D'Outreman, *Pedagogus christianus, seu recta hominis christiani institutio, ex sacris codicibus et SS. Patribus deprompta*, Augustae Taurinorum 1644. Nieodnotowany u Sommervogla przekład dzieła *Le pedagogue chretien* (Mons 1625). Somm., t. 6, kol. 32.

Theologia catechetica P. Lauxmin ⁵⁶⁰ in 4to	3
Katechizm ks. Łackiego ⁵⁶¹ in 12mo	2
Catechesis christiana Joach[imi] Wendlandi ⁵⁶² in 8vo	1
Liber catecheticus attritus sine nomine authoris [książka katechetyczna zużyta bez nazwiska autora] in 8vo	1
Paedagogus christianus a Filippo D'Outreman ⁵⁶³ in 8vo	3
Praecepta catechetica P. Dieterici ⁵⁶⁴ in 8vo	1

Spirituales

[Literatura duchowa]

Prawdy wieczne P. Rossignoli ⁵⁶⁵ in 4to	2
Soliloquia S. Augustini ⁵⁶⁶ in 4to	2
Żale za grzechy ks. Rostkowskiego ⁵⁶⁷ in 4to	1
Arma lucis incerto autore ⁵⁶⁸ in 16to	1
De morsibus peccatorum P. Bisselii ⁵⁶⁹ in 8vo	1
Zbiór powinności chrześcijańskiej P. Witkowski ⁵⁷⁰ in 8vo	1

⁵⁶⁰ Zygmunt Lauksmin, *Theologia ecclesiastica in qua materiae omnes, quae in ecclesia a concionatoribus et catechistis tractari solent [...] succincte explicatur*, Wilno 1675. Estr., t. 21, s. 131.

⁵⁶¹ Tomasz Łacki, *Katechizm abo nauka o wierze, nadziei, miłości, sakramentach y powinnościach sprawiedliwości chrześcijańskiej, dla wygody, tak owych, którzy chcą zrozumieć te rzeczy, które człowiekowi chrześcijańskiemu wiedzieć należy, iako y owych, którzy innych nauczać mają*, Wilno 1733 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 21, s. 18–19.

⁵⁶² Joachim Wendland, *Catechesis Heidelbergensis ad aedificationem populi et iuventutis perspicue explicate*, Breae 1623. Estr., t. 32, s. 337.

⁵⁶³ D'Outreman, *Pedagogus christianus*. Zob. przyp. 559.

⁵⁶⁴ Conrad Dieterich, *Praecepta catechetica [...] in usum iuventutis, cum dictis Scripturae, expressis verbis integre descriptis. Catechismus-Lehr Herrn [...] zu Nutz der Jugend mit den Sprüchen der H. Schrift so mit außdrücklichen Worten völlig zugesetzt sind*, Regiomonti 1643.

⁵⁶⁵ Carlo Gregorio Rossignoli, *Prawdy wieczne wyrażone w naukach potrzebnych tym osobliwie, co ćwiczenia duchowne, albo rekolekcyje czynią [...]*, Warszawa 1701. Pierwsze wydanie ukazało się pod tytułem *Verità eterne* (Mediolan 1688). Somm., t. 7, kol. 150–151. Późniejsze polskie wydania notowane u Estr., t. 26, s. 367–368.

⁵⁶⁶ Ktoś z wydań *Soliloquów* św. Augustyna.

⁵⁶⁷ *Żale za grzechy wydane od wielobnego ks. Stefana Wielowiejskiego jezuita, drukowane w Krakowie Roku P. 1725, a teraz przedrukowane z nowym tych żalów ułożeniem, y niektórymi pięknymi potrzebnymi przydatkami, pracą i kosztem Adama Franciszka Xawiera Rostkowskiego [...]*, Warszawa 1729. Estr., t. 32, s. 466.

⁵⁶⁸ *Arma lucis contra opera tenebrarum, seu modi expugnandae luxuriae, ac propagandae castitatis in spirituale donum studiosae iuventutis, ac status sacerdotalis*, Varsaviae 1647. Format się nie zgadza. Estr., t. 12, s. 219.

⁵⁶⁹ Johann Bissel, *De pestiferis peccatorum mortalium fructibus, exempla tragica*, Dilingae 1652. Somm., t. 1, kol. 1515.

⁵⁷⁰ Stanisław Jan Witwicki, *Zbiór powinności chrześcijańskiej duchownego y świeckiego stanu. Pierwsza część, w której się daje nauka powołania do stanu duchownego, y obowiązków w tym stanie będących [...] z ustaw kościelnych, z oyców świętych zebrana roku Pańskiego 1684*, Wilno 1757. Estr., t. 33, s. 141.

Aurum ignitum P. Nadasi ⁵⁷¹ in 16to	1
Thomae a Kempis ⁵⁷² in 8vo	1
Media 12 P. Lancicii ⁵⁷³ in 16to	1
Nowiny duchowne ks. Kwiatkiewicza ⁵⁷⁴ in 8vo	1
Droga do domu ks. Buynowskiego ⁵⁷⁵ in 8vo	1
Powinności zakonne ks. Hermaniego ⁵⁷⁶ in 8vo	1
De adoratione in spi[ritu] P. Nierembergii ⁵⁷⁷ in 8vo	1
Trina eremus P. Nadasi ⁵⁷⁸ in folio	1
P. Roderici ⁵⁷⁹ in 4to	5
Posag duchowny ks. Macieja pijara ⁵⁸⁰ in 4to	1
Obraz kapłana P. Wytwicki ⁵⁸¹ in 8vo	1
Zabawa duchowna incerti authoris ⁵⁸² in 12mo	1

⁵⁷¹ János Nádasí, *Aurum ignitum sive XXXI exercitationes divini amoris pro seria conversione cordium tepidorum propositae*, Viennae Austriae 1673. Somm., t. 5, kol. 1535.

⁵⁷² Któreś z licznych wydań dzieła *O naśladowaniu Chrystusa (De imitatione Christi)* Tomasza z Kempen (Thomas à Kempis, ok. 1380–1471), które obok *Ćwiczeń duchownych* św. Ignacego Loyoli było jednym z fundamentalnych tekstów duchowości jezuickiej, wywodzącej się z nurtu *devotio moderna*.

⁵⁷³ Mikołaj Łęczycki, *Media XII ad virtutes initio vitae spiritualis acquisitas postea conservandas et augendas* [...], Vilnae 1688. Estr., t. 21, s. 41.

⁵⁷⁴ Jan Kwiatkiewicz, *Nowiny duchowne; to iest słubow zakonnych y ducha odnowienie. Przez pochwały y powinność oboiyu należyta, w nowy sposob, zalecone*, Kraków 1700. Estr., t. 20, s. 425.

⁵⁷⁵ Michał Bujnowski, *Droga do domu*, Wilno 1688. Estr., t. 13, s. 438.

⁵⁷⁶ Jan Nepomuk Hermani, *Powinności zakonne wszystkim do doskonałości mającym się na uwagę podane*, Kraków 1679. Estr., t. 18, s. 154.

⁵⁷⁷ Juan Eusebio Nieremberg, *De adoratione in spiritu et veritate libri quatuor, in quibus totius spiritualis vitae, imitationis Christi et theologiae mysticae nucleus eruitur*, Antverpiae 1631 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 5, kol. 1732.

⁵⁷⁸ János Nádasí, *Annua eremus divini amoris, seu lectio spiritualis, quam sacrae solitudini, et pretiosis cogitationibus eorum qui asceticis S.P. Ignatii Societatis Jesu proauthoris meditationibus per octo, aut novem, decemve dies exercentur* [...], Viennae Austriae 1679. Somm., t. 5, kol. 1532.

⁵⁷⁹ Któreś z wydań rozmyślań hiszpańskiego jezuity Alonso Rodrígueza. Polskie edycje odnotowano w Estr., t. 26, s. 327–328.

⁵⁸⁰ Maciej Gorajewski, *Posag duchowny od świętych oycow y matek zakonnych corkom zostawiony w praktyce codziennej, miesięcznej, y rocznej życia zakonnego. Procz wielu różnych niebieskimi świętego Franciszka Salezjusza biskupa y xiążenia genewskiego naukami, które iaśnieją w przykładości corek iego, zbogacony* [...], Warszawa 1722. Estr., t. 17, s. 236.

⁵⁸¹ Stanisław Jan Witwicki, *Obraz prawdziwego kapłana w obowiązku stanu duchownego tak dla chwały Boskiej, jako y pieczolowania dusz od Boga powierzonych należących*, Kraków 1751. Estr., t. 33, s. 140.

⁵⁸² *Zabawa duchowna tym służąca duszom, które są wpisane w bractwie nagrodzenia ujętej czci przez niebożnych Najświętszemu Sakramentowi z francuskiego języka na polski przetłumaczona*, Warszawa 1688. Zob. Estr., t. 34/1, s. 5.

[43v]

Scintillae ignatianae ⁵⁸³ in 12mo	1
Nauka o szczegółach in 4to	1
Flores quotidiani Hevenesi ⁵⁸⁴ in 12mo	1
Flores Indici S. Xaverii ⁵⁸⁵ in 12mo	1
O Boskiej obecności P. de Gonnellieu ⁵⁸⁶ in 16to	1
Fasciculus exercitiorum P. Druzbicki ⁵⁸⁷ in 4to	1
Ambona duchowna P. Morawski ⁵⁸⁸ in 4to	1
Exercitia spiritualia P. Caraffae ⁵⁸⁹ in 8vo	1
Ćwiczenia duchowne P. Noskowski ⁵⁹⁰	–
Exercitia S. Ignatii [ćwiczenia duchowne św. Ignacego]	3
Julianii Hanovii ⁵⁹¹ in 16to	1
Meditationes P. de Ponte ⁵⁹² in 16to	1
Rozmyślenia incerti authoris	–
Triduum hagiophylae P. Barry ⁵⁹³ in 18vo	1

⁵⁸³ Prawdopodobnie Nicolas Elffen, *Scintilla cordis ex libello Exercitiorum Spiritualium S.P. Ignatii, Coloniae 1672* lub późniejsze wydanie. Somm., t. 3, kol. 375–376.

⁵⁸⁴ Gábor Hevenesi, *Flores quotidiani sive sanctorum castitatis amantium exempla per singulos anni dies collecta et castorum hominum imitationi proposita*, Viennae 1714 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 4, kol. 357.

⁵⁸⁵ Gábor Hevenesi, *Flores Indici, sive documenta ex aureis sancti Indiarum apostoli Francisci Xaverii epistolis*, Viennae 1694 (polskie wydanie w formie dwunastkowej: Brunsbergae 1721). Somm., t. 4, kol. 345–346; Estr., t. 18, s. 179.

⁵⁸⁶ Jérôme de Gonnellieu, *O obecności Boskiej, która zamyka w sobie początki życia wewnętrznego*, Kraków 1761. Estr., t. 17, s. 232.

⁵⁸⁷ Kasper Druzbicki, *Fasciculus exercitiorum et considerationum de praecipuis veritatibus christianae fidei et sapientiae: ad efformationem christianae vitae, consecutionem salutis aeternae collectus et usui accomodatus*, Cracoviae 1732. Estr., t. 15, s. 333.

⁵⁸⁸ Jan Morawski, *Ambona Ducha Świętego do serca mówiącego: pustynia bogomysłna albo ćwiczenia duchowne przez dziesięć dni na wzór tych, które podaje św. Ignacy fundator Societatis Jesu wydane: z przydaniem na końcu tej księgi materyi kazań nabożnych*, Poznań 1700. Estr., t. 22, s. 552.

⁵⁸⁹ [Vincenzo Carafa], *Theologiae mysticae sive exercitiorum spiritualium [...] P. Aloysii Siderei, alias Vincentii Caraffa [...] tomus*, Coloniae Agrippinae 1660. Somm., t. 2, kol. 709.

⁵⁹⁰ Franciszek Ksawery Noskowski, *Skarb niebieski na ziemi znaleziony albo ćwiczenia duchowe różnego stanu paniom i pannom [...] podane*, Kraków 1751. Estr., t. 23, s. 175.

⁵⁹¹ Julien Hayneufve, *Via veritatis ad vitam, seu exercitia spiritualia: in viginti quatuor veritates tributa*, Antverpiae 1652. Somm., t. 4, kol. 174–176.

⁵⁹² Luis de la Puente, *Rozmyślenia o tajemnicach wiary naszej, żywocie y męce Pana Jezusowego i Błogosławionej Maryi Panny, Świętych Bożych y Ewangeliach przypadających [...]*, 6 tomów, Kraków 1621. Estr., t. 25, s. 60. Zob. też Somm., t. 6, kol. 1278–1279.

⁵⁹³ Paul de Barry, *Triduum hagiophylae: in usum brevioris secessus spritualis, seu renovationis, quam probi aque ac religiosi homines, semel iterumve quotannis instituunt*, Monachii 1646. Somm., t. 1, kol. 952.

Triduum sacrum P. Bellevii ⁵⁹⁴ in 18vo	1
Fasciculus meditationum P. Ruggieri ⁵⁹⁵ in 18vo	1
Locutio Dei P. Pawłowski ⁵⁹⁶	2
Breviarium asceticum P. Drews ⁵⁹⁷ in 4to	1
P. Nicolai Lancicii ⁵⁹⁸ in 4to	2
Compendium P. de Ponte ⁵⁹⁹ in 12mo	1
Exercitium animae P. Rogacii ⁶⁰⁰ in 12mo	1
Piae meditationes P. Busaei ⁶⁰¹ in 12mo	1
Considerationes P. Družbicki ⁶⁰² in 16to	1
P. Nicolai Lanci[c]i Opuscula ⁶⁰³	2
De vita et moribus praedestinatorum P. Nadasi ⁶⁰⁴ in folio	1
Georgii Iwanek lilium paradisi coelestis ⁶⁰⁵ in 4to	1
Guilhelmi Stanihursti de passione Domini ⁶⁰⁶ in 8vo	1
Julii Fullii de elemosyna ⁶⁰⁷ in 8vo	1

⁵⁹⁴ Aloysius Bellecius, *Triduum sacrum omnium praecipue religiosorum usui accomodatum: una cum facili methodo expedite meditandi*, Augustae Vindelicorum – Oeniponti 1757. Somm., t. 1, kol. 1261.

⁵⁹⁵ Nicola De Ruggiero, *Fasciculus meditationum viae purgativae: ad usum praecipue sacerdotum*, Brunopoli 1737 (II wyd. Vilnae 1749). Estr., t. 26, s. 480–481.

⁵⁹⁶ Daniel Pawłowski, *Locutio Dei ad cor religiosi, in sacra, per decem, vel octo dies [...] per dies singulos digesta*, Calissii 1673 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 24, s. 161.

⁵⁹⁷ Jan Drews, *Breviarium asceticum quotidianis per annum meditationibus et lectionibus piis de Deo et perfectionibus divinis Christi*, 4 tomy, Brunsbergae 1700. Estr., t. 15, s. 311.

⁵⁹⁸ Któreś z pism ascetycznych Mikołaja Łęczyckiego.

⁵⁹⁹ Luis de la Puente, *Compendium, seu breviarium absolutissimum omnium meditationum*, Coloniae 1623 (polskie wydanie: Vilnae 1645). Estr., t. 25, s. 59.

⁶⁰⁰ Benedetto Rogacci, *Exercitium animae christianae seu septem meditationes de praecipuis fidei veritatibus, per singulos hebdomadae dies distributae, ex libro exercitiorum*, Brunsbergae 1740.

⁶⁰¹ Pod tym tytułem Jan Buys (Busaeus) wydał kilka tłumaczeń dzieł swoich współbraci: np. Luki Pinellego *Piae meditationes de Sanctissimo Eucharistiae Sacramento* (Kolonia 1599), Gaspara Loartego *Piae meditationes in quindecim mysteria Rosarii* (Moguncja 1598), czy Fulvia Androzkiego *Piae meditationes de Passione et morte D. N. Jesu Christi* (Kolonia 1599).

⁶⁰² Kasper Družbicki, *In festa anni totius considerationes [...] meditaturis ad pios affectus, concionaturis, exhortaturis, ad devotos impetus accomodatae*, Calissii 1680. Estr., t. 15, s. 333.

⁶⁰³ Któreś z wydań *Opuscula spiritualia* Mikołaja Łęczyckiego, opublikowanych po raz pierwszy w Antwerpii w 1650 r., a następnie ponownie w Ingolstadzie w 1724 r. Estr., t. 21, s. 42–43.

⁶⁰⁴ János Nádas, *Vitae et mores praedestinatorum seu signa XXXIV praedestinationis [...]*, Viennae 1681. Somm., t. 5, kol. 1536. Polskie wydanie: Braniewo 1715. Estr., t. 23, s. 15.

⁶⁰⁵ Georg Iwanek, *Lilium paradisi coelestis S. Josephus dignissimus Filii Dei in terris nutritius, integerrimus Virginis Deiparae sponsus omni hominum conditioni ad aestimandum [...] libris tribus propositus*, Neopragae 1688. Somm., t. 4, kol. 697.

⁶⁰⁶ William Stanyhurst, *Dei immortalis in corpore mortali patientis historia moralis doctrinae placitis et commentationibus illustrata*, Antverpiae 1660 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 7, kol. 1484.

⁶⁰⁷ Julius Fulcus, *Eorum qui vel eleemosynas erogaverunt admirabiles fructus, vel de eleemosyna scripserunt insignes sententiae nunquam antea in unum ita collectae*, Maceratae 1576 lub późniejsze wydanie.

Joannis Hermani panis eucharisticus ⁶⁰⁸ in 12mo	1
Francisci Bonaldi speculum sapientiae ⁶⁰⁹ in 12mo	1
Joannis Drews distractiones itinerantium ⁶¹⁰ in 12mo	1
Eiusdem de fuga peccati ⁶¹¹ in 16mo	1
Filii Mariae eorumque obligatio a Brictio ⁶¹² in 8vo	1
Księga tajemnic boskich ks. Jana Zrzelskiego ⁶¹³ in 4to	1

[44r]

Annus coelestis Nadasi ⁶¹⁴ in 16to	3
Niedziela prawdziwa ks. Jana Korsaka ⁶¹⁵ in 8vo	1
Kompas zbawienny ks. Jakuba Dziewulskiego ⁶¹⁶ in 18vo	1
Scintillae ignatiana ⁶¹⁷ in 12mo	1
S. Hiacynthus patronus R.P. ⁶¹⁸ in folio	1

⁶⁰⁸ Jan Nepomuk Hermani, *Deliciae regum panis eucharisticus communi fidelium usui e Christi et Ecclesiae sensu sancte ac salubriter frequentandus proponitur*, Romae 1671. Estr., t. 18, s. 154.

⁶⁰⁹ François Bonald, *Speculum sapientiae Divinae: beneficia redemptionis nostrae, et ad Christum vocacionis: mediaq[ue] quibus ad aeternam salutem pervenitur, exhibens*, Coloniae Agrippinae 1616. Somm., t. 1, kol. 1696.

⁶¹⁰ Jan Drews, *Distractiones itinerantium piae, iucundae, eruditae* [...], Brunsbergae 1701. Później-sze wydania notowane u Estr., t. 15, s. 311–312.

⁶¹¹ Jan Drews, *Fuga peccatorum centum rationibus gravissimis et memorabilib[us] exemplis inculcata probis et improbis, adjunctis pijs affectibus animae poenitentis*, Brunsbergae 1702. Estr., t. 15, s. 314.

⁶¹² Jan Briccius, *Filii Mariae, eorumque obligatio in gratiam eorum, qui se Beatissimae Virgini in aliqua eius sodalitate dicarunt*, Vilnae 1697. Estr., t. 13, s. 342.

⁶¹³ Jan Zrzelski, *Księga tajemnic Boskich pełna, w extatycznej Janowey wizyi, niegdyś siedmią pieczę-ciami, dziś tyląż pryncypalnieyszei męki zbawicielowej punktami znaczna, pod tytułem wielmożnego jmc'i pana Thomasza Michała Czechowicza, podstarościę sądowego oszmiańskiego, skarbnika y rotmistrza tegoż powiatu, dziewieniskiego etc. starosty y wielmożney jmc'i pani Barbary z Sulistrowskich Czechowiczowej, podstarościny sądowej oszmiańskiej, dziewieniskiej etc. starościny, otwarta, w siedmiu quadragezymal-nych exhortach do czytania podana*, Wilno 1739. Estr., t. 36/1, s. 138.

⁶¹⁴ János Nádas, *Annus caelestis, Jesu Regi et Mariae* [...], Viennae 1648. Somm., t. 5, kol. 1522–1523. Polskie wydanie: Braniewo 1706. Estr., t. 23, s. 13.

⁶¹⁵ Jan Korsak, *Niedziela prawdziwa, jako od Boga nie dzieląca, do Boga y nabożeństwa ku Niemu prowadząca, od grzechow, od Boga nas dzielących odwodząca albo historye, reflexy, y różne dewocyę chwałę Trojcy Świętej promowujące, na wszystkie całego roku niedziele y tygodnie rozłożone, w roku 1749*, Wilno 1750. Estr., t. 20, s. 104.

⁶¹⁶ Jakub Dziewulski, *Kompas zbawienny: albo zegar sumienia, czas ludzkiego życia iako cień prze-miiającego, regulujący*, Wilno 1746. Estr., t. 15, s. 466.

⁶¹⁷ Elffen, *Scintilla cordis*. Zob. przyp. 583.

⁶¹⁸ Marcin Kałowski, *Stuga dobry Bogu, Kosciółowi, zakonowi Dominika świętego y Koronie Polskiej nader dobrze służący, Iacek święty Odrowąż, Korony Polskiej pryncypalny patron zakonu prześwieńtego kaznodziejskiego, primae magnitudinis światło przy doroczney uroczystości swoiey w niedzielę 14. po święt-kach z ambony kaznodziejskiej w kościele Trojce Przenajświętszej Krakowskim ww. oo. dominikanow przy wielkiej audytora frekwency wystawiony*, Kraków 1714. Estr., t. 19, s. 68.

Imago absolutissima virtutis a Carolo Linek ⁶¹⁹ in 4to	1
Środek do zbawienia ks. Korsaka ⁶²⁰ in 8vo	1
Nauki chrześcijańskie bez imienia autora in 4to	1
Kalendarium B.V.M. liber ex parte lacer [książka częściowo podarta] in 8vo ..	1
Przewodnik grzesznika bez imienia i autora ⁶²¹ in 8vo	1
Tomasza a Kempis ⁶²² in 16to	1
Evangelium in meditationes distributum a P. Joanne Rykcyoli ⁶²³ in 16to	1
Pochodnia do śmierci od ks. Tomasza Łackiego ⁶²⁴ in 4to	2
Breviarium asceticum P. Drews pars hyemalis ⁶²⁵ in 4to	1
Ultima et maxima hominis mutatio P. Gruszewski ⁶²⁶ in 4to	2
De bono divitiarum usu authore quodam e Societate Jesu ⁶²⁷ in 8vo	1
Purpura zbawienna ⁶²⁸ in 4to	2
Regale sacerdotium a Besse ⁶²⁹ in 8vo	1
Abrys doczesnej szczęśliwości od ks. Witwickiego ⁶³⁰ in 8vo	1
Expediit in viam aeternitatis ⁶³¹ in 8vo	1

⁶¹⁹ Karel Linek, *Imago absolutissima virtutis veraeque sanctimoniae, verbis et exemplis S.P. Ignatii de Loyola [...] expressa*, Pragae 1717. Somm., t. 4, kol. 1842.

⁶²⁰ Jan Korsak, *Srodek dość skuteczny do zbawienia y otrzymania wszystkiego, wszystkie srzody, różnemi dewocyami y przysługami na cześć wielkich świętych, SS. Józefa, Joachima y Anny uczynionemi, ozdobione*, Nieśwież 1754. Estr., t. 20, s. 105.

⁶²¹ Luis de Granada, *Przewodnik grzesznych ludzi, który to wszystko pokazuje, co ma czynić chrześcjanin od początku nawrócenia swego, aż do doskonałości. Niedawno z hiszpańskiego języka na włoski, a teraz dopiero z włoskiego na polski przełożony*, [przeł. S. Warszawicki], Kraków 1567 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 17, s. 331.

⁶²² Zob. przyp. 572.

⁶²³ Giovanni Battista Riccioli, *Evangelium unicum Domini nostri Iesu Christi: ex verbis ipsis quatuor Evangelistarum conflatum, et in meditationes distributum*, Bononiae 1667. Somm., t. 6, kol. 1802.

⁶²⁴ Tomasz Łacki, *Pochodnia, przed oczy duszne człowieka w cieniu śmierci zostającego wystawiona* [...], Wilno 1731. Estr., t. 21, s. 19.

⁶²⁵ Jan Drews, *Breviarium asceticum quotidianis per annum meditationibus et lectionibus piis de Deo et perfectionibus divinis Christi*, 4 tomy, Brunsbergae 1700. Estr., t. 15, s. 311.

⁶²⁶ Jan Gruszewski, *Ultima et maxima hominis mutatio sive de mystica cum Deo unione, eaque admirabili et de duplici dispositione ad eandem tribus libris explicanda*, 2 tomy, Vilnae 1641–1644. Estr., t. 17, s. 432–433.

⁶²⁷ [Pierre Dagonel], *Speculum divitum de bono divitiarum usu ad coelum promerendum, authore Societatis Jesu sacerdote*, Parisiis 1641. Somm., t. 2, kol. 1781.

⁶²⁸ Aleksander Dowgiałło, *Purpura zbawienna to jest męka Jezusowa [...] do rozpamiętywania [...] czytelnikowi ofiarowana*, Wilno 1707. Estr., t. 15, s. 296.

⁶²⁹ Pierre de Besse, *Regale sacerdotium sive de sacerdotis eximia dignitate, de dotibus ipsi necessariis, ac de rebus eidem prohibitis libri tres*, Venetiae – Coloniae Agrippinae 1615.

⁶³⁰ Stanisław Jan Witwicki, *Abrys doczesnej szczęśliwości między cieniami ludzkiego nieukontentowania: na widok wystawiony dla pożytku duchownego diecezyi łuckiej y brzeskiej*, Warszawa 1685 (II wyd. 1754). Estr., t. 33, s. 138.

⁶³¹ *Expediit in viam aeternitatis, seu modus assistendi vario mortis genere decedentibus, per actus anagogicos, ab adjunctis mortis dispositivis: praeviis necessariis informationibus pro sacerdotibus qui vocantur*

Praxis orthodoxae fidei authore Jacobo Massenio ⁶³² in 8vo	1
Rok Janowy od ks. Jana Korsaka ⁶³³ in 8vo	1
Sacrae collationes a Brodembachio ⁶³⁴ in 8vo	1
Flores indici seu documenta ex opusculis S. Xaverii excerpta ⁶³⁵ in 8vo	2
Śmierć świętobliwa ⁶³⁶ in 8vo	1
O postępowaniu w doskonałościach ks. Roderycjusza ⁶³⁷ in 4to	1
Didacus de vita Abrahami ⁶³⁸ in 4to	1
Rozmyślanie codzienne na rok cały ks. Solkiego ⁶³⁹ in 8vo	5
P. Lancicii 12 media ⁶⁴⁰ in 12mo	8
Proscenium vitae humanae ⁶⁴¹ in 16to	1
Director animae ⁶⁴² in 12mo	1
Regale sacerdotium ⁶⁴³ in 12mo	1
Deliciae regum ⁶⁴⁴ in 12mo	1
Robertus Bellarminus de ascensione mentis in Deum ⁶⁴⁵ in 12mo	1

ad adjuvandos miseros, morti destinatos instructus pro commodiore disponentiu[m] usu germanico atq[ue] polonico idiomate conscriptus, Cracoviae 1721 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 16, s. 131.

⁶³² Jacob Masen, *Nova praxis orthodoxae fidei intra octidui exercitationem sacram discernendae et amplectendae*, Coloniae Agrippinae 1669 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 5, kol. 692–693.

⁶³³ János Nádas, *Rok łaski rok Janowy na każdy dzień iakiego świętego albo błogostawionego, lub cnotami sławnego Jana remonstruiący*, przeł. Jan Korsak, Wilno 1750. Estr., t. 23, s. 14.

⁶³⁴ Tilmann Bredenbach, *Collationum sacrarum libri VIII, quibus ad omnem vitae humanae usum familiaresque congressus, sacra, iucunda et utili selectissimarum historiarum, varietate lector pie instruitur*, Coloniae Agrippinae 1584 lub późniejsze wydanie.

⁶³⁵ Hevenesi, *Flores Indici*. Zob. przyp. 585.

⁶³⁶ [Claude Valdory], *Smierc świętobliwa człowieka chrześcijańskiego: książeczka wszelkiego stanu ludzom dziwnie potrzebna y pożyteczna*, Wilno 1685. Estr., t. 18, s. 295.

⁶³⁷ *O postępowaniu w doskonałości i cnotach chrześcijańskich X. Alfonsa Roderycjusza Societatis Jesu*, Poznań 1698. Późniejsze wydania notowane u Estr., t. 26, s. 327–328.

⁶³⁸ Didacus Nissenus, Joannes Freylinck, *Vita Abrahae et politicis coeli: ex mysticis actionibus et moribus sacrorum patriarcharum Isaac et Jacob exsculptus cum indice copioso*, Cracoviae 1650. Estr., t. 23, s. 160.

⁶³⁹ Stanisław Solki, *Rozmyślania codzienne na rok cały w niedziele y święta uroczyste z ich własnych ewangelii, a we dni powszednie z ewangelii niedzielnych [...] na pięć części rozłożone y do druku podane przez x. Stanisława Solkiego*, 2 tomy, Kraków 1676–1677. Estr., t. 29, s. 56.

⁶⁴⁰ Łęczycki, *Media XII*. Zob. przyp. 573.

⁶⁴¹ Theodor de Bry, *Proscenium vitae humanae sive emblematum secularium jucundissima et artificiosissima varietate vitae humanae et seculi hujus depravati mores: ac studia perversissima adumbrantium, et latinis versibus explicatorum, decades septem, multis figuris adauctae*, Francofurti 1627.

⁶⁴² *Director animae quotidianus ad sanctius transigendum quemlibet septimanae diem. Nunc primo in luce datus*, Vilnae 1734. Estr., t. 15, s. 213.

⁶⁴³ Johann Caspar Barthel, *Regale sacerdotium in ecclesiasticis S.R.I. principibus pro Ecclesiae & Imperii felicitate refulgens, per discursus academicos delineatum*, Wirceburgi 1737.

⁶⁴⁴ Hermani, *Deliciae regum*. Zob. przyp. 608.

⁶⁴⁵ Roberto Bellarmino, *De ascensione mentis in Deum per scalas rerum*, Romae 1615 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 1, kol. 1231–1232.

[44v]

Solitudo hagiophilae a Barry ⁶⁴⁶ in 12mo	2
Nihil sub sole novum ⁶⁴⁷ in 16to	2
Historia pas[sionis] Christi authore Elert ⁶⁴⁸ in 16to	1
Florilegium meditationum ex P. Lancitio ⁶⁴⁹	1
Tribunal Christi ⁶⁵⁰ in 12mo	1
Exhortationes ad religiosos authore P. Dirkink ⁶⁵¹ in 4to	1
Żale za grzechy ⁶⁵² in 4to	1
Krótkie i nabożne na cały rok rozmyślanie ⁶⁵³ in 4to	1
Gregorii Stengeli de providentia Dei ⁶⁵⁴ in 8vo	1
Eiusdem de sordibus temperandis et castigandis ⁶⁵⁵ in 8vo	1
Ks. Mikołaja Łancycego o urządach braci koadiutorów Soc. Jesu ⁶⁵⁶ in 4to	2

⁶⁴⁶ Paul de Barry, *Solitudo hagiophilae sive instructio ad annua octo vel decem dierum exercitia spiritualia utiliter peragenda: cum meditationibus, considerationibus, examinibus et spiritualibus lectionibus, quae fieri eo tempore poterunt*, Monachii 1646. Somm., t. 1, kol. 946–948.

⁶⁴⁷ Franciscus de Licht, *Nihil sub sole novum, sive asserta veritas genuina nihili: nova methodo humanae vitae applicata, in qua ad cuiusvis salivam mixtum utile dulci*, Antverpiae 1647.

⁶⁴⁸ Albrycht Stanisław Radziwiłł, Piotr Elert, *Historia passionis Christi punctatim animae devotae: per tres libros et capita exposita*, Varsaviae 1645. Estr., t. 26, s. 62.

⁶⁴⁹ Mikołaj Łęczycki, *Florilegium piarum meditationum in coronam Lechiaae procerum destinatum*, Vilnae 1713. Estr., t. 21, s. 40.

⁶⁵⁰ Jeremias Drexel, *Tribunal Christi seu arcanum ac singulare cuiusvis hominis in morte iudicium. Coram utriusq[ue] Bavariae Duce [...] Maximiliano et ser[enissi]ma coniuge Elisabetha explicatum ab Hieremia Drexelio e Societate Jesu*, Monachii 1634 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 3, kol. 194–195.

⁶⁵¹ Johannes Dirckinck, *Exhortationes ad religiosos tam novitiorum magistris, et concionatoribus domesticis, in Societate Jesu; quam ordinum aliorum religiosis, in monasteriis propriis, aut in monialium coenobiis, ad perfectionem religiosam exhortaturis [...] concinnatae, et typis vulgatae*, Coloniae Agrippinae 1704 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 3, kol. 94.

⁶⁵² Stefan Wielowiejski, *Boże bądź miłościw grzesznika albo żale za grzechy wydane [...] a teraz świeżo z pobożnej intencji W. J. P. Kazimierza Ludwika z Wachanowa Micuty starosty symiliskiego y W. J. M. P. Zofiey Godlewskiej Micuciney starościny symiliskiej przedrukowane*, Supraśl 1724. Estr., t. 32, s. 466.

⁶⁵³ François Nepveu, *Krotkie y nabożne na każdy dzień całego roku rozmyślania: z francuzkiego ięzyka na polski dla pożytku dusz nabożnych przetłomaczone y do druku podane*, Warszawa 1702. Estr., t. 23, s. 81.

⁶⁵⁴ [Georg Stengel], *Disputatio theologica de providentia numinis quam in catholica Universitati Ingolstadiensi pro suprema theologi doctoratus laurea [...] proponet [...] Balthasar Pittinger Monacensis SS. Theologiae licentiat*, Ingolstadii 1629. Somm., t. 7, kol. 1553.

⁶⁵⁵ Georg Stengel, *Sortes, quibus, ne temere cadant, temperandis, vel, si temere ducuntur, castigandis, divini iudicii aequitas semper adest*, Ingolstadii 1645. Somm., t. 7, kol. 1555.

⁶⁵⁶ Mikołaj Łęczycki, Wincenty Wołowicz, *Xięga duchowna piętnasta. O urządach tych braci koadiutorów których przyniuią do zakonu na posługi domowe lub na codzienne ręczne prace, y o zacności stanu ich, Panu Bogu y świętym Jego bardzo przyiemnym*, Wilno 1733. Estr., t. 21, s. 45.

Nauki z Pisma Świętego ks. Jerzego Hylzena biskupa wyjęte ⁶⁵⁷ in 8vo	1
Compendium meditationum Ludovici de Ponte ⁶⁵⁸ in 8vo	1
Lumen veritatis P. Bochorn ⁶⁵⁹ in 8vo	1
Praxis quotidiana Divini amoris authore Francisco Chiffletio ⁶⁶⁰ in 8vo	1
Nova omnia, sive triduum renovationis spiritus authore P. Joanne Kwiatkiewicz ⁶⁶¹ in 12mo	3
Opuscula sacra et moralia Stanislai Lubomirii ⁶⁶² [!] in 12mo	1
Iter trium dierum pro triduum spiritus renovatione ⁶⁶³	5
Regula instituti petrini authore Carolo Basso ⁶⁶⁴ in 12mo	1
Amicus fidelis usque ad mortem authore Filippo Servio ⁶⁶⁵ in 12mo	1
Eiusdem alterum exemplar [tegoż drugi egzemplarz]	1
Methodus examinandi conscientiam ⁶⁶⁶ in 12mo	1
Summa perfectionis christianae authore Joanne Roscherio ⁶⁶⁷ in 12mo	3

⁶⁵⁷ Prawdopodobnie Jerzy Mikołaj Hylzen, *Pisma Bożego Starego y Nowego Testamentu wybrane rozdziały, tudzież części rozdziałów, y wiersze, które zdają się być najpotrzebniejsze, aby od każdego prawowierznego czytane y rozważane były. Dla zbawiennego pożytku kochanych owieczek dyecezyi mianowicie smoleńskiej*, Wilno 1755. Estr., t. 18, s. 326.

⁶⁵⁸ Któreś z wydań rozmyślań Luisa de la Puente, które Melchior Trevennius przełożył z hiszpańskiego na łacinę. Somm., t. 8, kol. 223–224. Przekłady polskie u Somm., t. 6, kol. 1278–1279; Estr., t. 25, s. 60–61.

⁶⁵⁹ Szymon Bochorn, *Lumen veritatis: sive manuductio hominis fidelis, ac religiosi, ad vitam pie, et religiose, secundum lumen fidei et intellectus instituendam, excolendamq[ue]* [...], Brunsbergae 1716. Estr., t. 13, s. 188.

⁶⁶⁰ Pierre-François Chifflet, *Praxis quotidiana Divini amoris sub forma oblationis sui ipsius una cum formula actuum verae pietatis erga [...] Dei Parentem Virginem [...] accommodata*, Antverpiae 1631. Format się nie zgadza. Somm., t. 2, kol. 1125.

⁶⁶¹ Jan Kwiatkiewicz, *Nova omnia seu triduum renovationis spiritus et votorum religiosorum per sacrae paraeneses ad nova sancti fervoris exercitia incitatum*, Olivae 1683. Estr., t. 20, s. 425.

⁶⁶² Stanisław Herakliusz Lubomirski, *Repertorium opuscula latina, sacra, et moralia*, Varsaviae 1701. Estr., t. 21, s. 473.

⁶⁶³ *Iter trium dierum in solatium peregrinantis: a saeculi curis paulum respirantis animae, institutum [...] pro triduana spiritus renovatione sub ferias Sancti Spiritus a christianae perfectionis studiose amantibus in Colleg[io] Acad[emico] Soc[ietatis] Jesu Wrat[is]laviense assumptum*, Wrat[is]laviae 1728.

⁶⁶⁴ Charles-Antoine Basse, *Regula instituti petrini, seu praxis quotidianarum exercitationum sacerdotis, et curatoris animarum, ut rite, ac meritorie fiant, ex Sacra Scriptura, et SS. Patribus desumpta*, Constantiae 1698.

⁶⁶⁵ [Philippe Bouchy], *Philippi Servii e Societate Iesu Amicus fidelis usque ad mortem: sive modus juvandi moribundos: aegris, sanisque perinde utilis*, Leodii 1642. Somm., t. 1, kol. 1870. Wyd. polskie: Kraków 1664. Estr., t. 27, s. 401.

⁶⁶⁶ Prawdopodobnie Theodor Adolph, *Methodus examinis conscientiae clericalis nec minus christiani hominis [...] in oratione synodali clero suo ex SS. PP doctrina proposita*, Salisburgi 1661.

⁶⁶⁷ Johann Roscher, *Summa perfectionis christianae*, Brunsbergae 1664. Somm., t. 7, kol. 132; Estr., t. 26, s. 359.

Opusculum P. Gasparis Loartis de peregrinationibus ⁶⁶⁸ in 12mo	1
Jugum grave super omnes filios Adam auctore Adalberto Tylkowski ⁶⁶⁹ in 12mo	2
[45r]	
Tribunal conscientiae P. Gasparis Družbicki ⁶⁷⁰ in 12mo	1
Doctrina moralis P. Biezman ⁶⁷¹ in 12mo	1
Hebdomada eucharistica Richardi Stanihursti ⁶⁷² in 12mo	1
Aurum sapientium auctore Jacobo Massenio ⁶⁷³ in 12mo	1
Drexelius de conformitate voluntatis humanae cum divina ⁶⁷⁴ in 16to	2
Aerarium piarum meditationum patris Lancicii ⁶⁷⁵ in 12mo	1
Circulus aeternitatis ⁶⁷⁶ in 16to	1
Robertus Bellarminus de septem verbis Domini in cruce ⁶⁷⁷ in 16to	1
Meditationes in omnes anni dies auctore incerto [rozmyślania na wszystkie dni roku nieznanego autora] in 12mo	1
Methodus peregrinationis marianae auctore Joanne Drews ⁶⁷⁸ in 12mo	1
De mortificatione, auctor incertus [o umartwieniu, autor nieznany] in 12mo ..	1
Sententiae Sacrae Scripturae de variis [sentencje pisma świętego o różnych rzeczach] in 8vo	1

⁶⁶⁸ Gasparo de Loarte, *Opusculum de sacris peregrinationibus, atque indulgentiis, cui additur refutatio contra calumniatorem peregrinationum; necnon de sacris reliquiis, et fluxis divitiis bipartitus tractatus*, Coloniae Agrippinae 1619. Somm., t. 4, kol. 1884.

⁶⁶⁹ Wojciech Tylkowski, *Jugum grave super omnes filios Adam*[i] e SS. Patrum verbis formatum [...], Cracoviae [1669]. Estr., t. 31, s. 459.

⁶⁷⁰ Kaspar Družbicki, *Tribunal conscientiae, per varias examinum industrias seipsam dijudicantis, tendentibus ad perfectionem, praesertim religiosi accommodatum*, Cracoviae 1672 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 15, s. 340–341.

⁶⁷¹ Caspar Biesman, *Doctrina moralis in brevissimum compendium ex variis probatisque auctoribus redacta, omnibus pastoribus, et animarum curatoribus facillima, et utilissima*, Coloniae Agrippinae 1687 lub późniejsze wydanie. Somm. t. 1, kol. 1466–1467.

⁶⁷² Richard Stanyhurst, *Hebdomada eucharistica, ex sacris litteris atque orthodoxis Catholicae Romanae Ecclesiae patribus collecta*, Antverpiae 1609 lub późniejsze wydanie.

⁶⁷³ Jacob Masen, *Aurum sapientium sive ars sine scelere, et cum virtute, ditescendi*, Coloniae Ubiorum 1661. Somm., t. 5, kol. 684.

⁶⁷⁴ Jeremias Drexel, *Heliotropium seu conformatio humanae voluntatis cum divina: libris quinque explicata*, Monachii 1627 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 3, kol. 189.

⁶⁷⁵ Mikołaj Łęczycki, *Aerarium piarum meditationum ad colligendos virtutum thesauros accommodatum*[m] sive facilis modus meditandi pro magnatibus, Vilnae 1713. Estr., t. 21, s. 39.

⁶⁷⁶ Giovanni Battista Manni, *Circulus aeternitatis seu philosophiae christianae axiomata ex quadruplici consideratione aeternitatis deducta*, Constantiae 1690.

⁶⁷⁷ Roberto Bellarmino, *De septem verbis a Christo in cruce prolatis*, Romae 1618. Somm., t. 1, kol. 1241–1242.

⁶⁷⁸ Jan Drews, *Methodus peregrinationis menstruae marianae: ad imagines Deiparae Virg[inis] per ditiones Regni Poloniae et M. Ducatus Lituaniae, miraculis celebrioris [...] proposita*, Vilnae 1684. Estr., t. 15, s. 314–315.

Testamentum christiani hominis auctore Joanne Sucquet ⁶⁷⁹ in 16to	1
Fax ascetica auctore Joanne Kwiatkiewicz ⁶⁸⁰ in 8vo	2
Mundi stultitia compendio demonstrata auctore Filippo Hanokl ⁶⁸¹ in 8vo	1
Blasii Palmae thesaurus indeficiens ⁶⁸² in 24to	1
Motiva abstinendi a peccato mortali auctore Nicolao Lancicio ⁶⁸³ in 16to	1
Hortulus marianus auctore La Croix ⁶⁸⁴ in 18vo	1
S. Xaverii beneficia ⁶⁸⁵ in 8vo	1
Clypeus patientiae a Jacobo Coreno ⁶⁸⁶ in 8vo	1
Via vitae aeternae ab Antonio Sucquet ⁶⁸⁷ in 8vo	1
Głosy wolne o wolnej od wszelkiego grzechu Marii przez ks. Puzynę ⁶⁸⁸ in 8vo ..	1
Corona vulnerum Christi auctore P. Guilhelmo de Vael ⁶⁸⁹ in 8vo	1
Provisiones senectutis a P. Gaspero Družbicki ⁶⁹⁰ in 8vo	1
Praxis viae spiritualis P. Ludovici de Palma ⁶⁹¹ in 8vo	1

⁶⁷⁹ Antoine Sucquet, *Testamentum christiani hominis et salutis aeternae, quoad licet, assecuratio, Christo Jesu et Deiparae Virgini [...] dedicata*, Antverpiae 1625. Polskie wydanie: Warszawa 1645. Somm., t. 7, kol. 1691.

⁶⁸⁰ Jan Kwiatkiewicz, *Fax ascetica peregrino terrestri per exercitia spiritualia aeternis intento, in via triplici, purgativa, illuminativa et unitiva ad divina, et felicem vitae terminu[m] praelucens editio secunda auctior*, Calissii 1689 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 20, s. 423.

⁶⁸¹ Philippe Hannotel, *Mundi stultitia compendio demonstrata*, Duaci 1633. Somm., t. 4, kol. 72–73.

⁶⁸² Blasius Palma, *Thesaurus indeficiens, actus interni virtutum, quibus facile provehamur ad veram perfectionem*, Monachii 1640. Polskie wydanie: Lublin 1646. Somm., t. 3, kol. 315; t. 4, kol. 1437; Estr., t. 13, s. 162.

⁶⁸³ Mikołaj Łęczycki, *Paraeneses et motiva abstinendi a peccato mortali, nec non de viis ad illud ducentibus*, Olivae 1692. Estr., t. 21, s. 44.

⁶⁸⁴ François de la Croix, *Hortulus marianus, sive praxes variae colendi Beatiss[imae] Virginem Mariam*, Duaci 1622 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 2, kol. 1090; t. 8, kol. 729.

⁶⁸⁵ S. P. Francisci Xaverii Indiarum apostoli beneficia et miracula, Antverpiae 1658.

⁶⁸⁶ Jacob Coren, *Clypeus patientiae, in auxilium quoruncunque afflictorum excusus, ac in gratiam concionatorum, confessoriorum, et omnium moestos consolantium editus [...]*, b.m. 1627.

⁶⁸⁷ Antoine Sucquet, *Via vitae aeternae iconibus illustrata per Boetium a Bolswert*, Antverpiae 1620 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 7, kol. 1690.

⁶⁸⁸ Stefan Puzyna, *Głosy wolne o wolnej od zmaży Maryi Pannie [...]*, Warszawa 1737. Estr., t. 25, s. 426.

⁶⁸⁹ Willem de Vael van Vronesteyn, *Corona sacratissimorum Jesu Christi vulnerum XXXV considerationibus ex Sacra Scriptura, Sanctis Patribus [...] potissimum desumptis illustrata*, Antverpiae 1649. Somm., t. 8, kol. 932.

⁶⁹⁰ Kasper Družbicki, *Provisiones senectutis per tres partes distributae: in quibus rarae ac pernecessariae veritates cum omnibus Christi fidelibus tum potissimu[m] gratiarum caelestium [...] qua theorice qua practice proponuntur*, Calissii 1673. Estr., t. 15, s. 338.

⁶⁹¹ Luis de la Palma, *Praxis et brevis declaratio viae spiritualis: prout eam nos docet S. P. N. Ignatius in quatuor septimanis libelli sui exercitiorum spiritualium*, Antverpiae 1634. Somm., t. 6, s. 153.

[45v]

Regulae tertii ordinis Carmeli Angeli Monsignoni ⁶⁹² in 12mo	1
Exercitia S. Ignatii cum notis Diertins ⁶⁹³ in 8vo	3
De fortitudine christiana auctore Jacobo Lobbetio ⁶⁹⁴ in 8vo	1
Subsidium animabus purgatorii a Laurentio Kepler ⁶⁹⁵ in 8vo	1
De perfectione auctore Georgio Tyszkiewicz ⁶⁹⁶ in 8vo	1
De 4 novissimis P. Stanihursti ⁶⁹⁷ in 8vo	2
Degotiatio spiritualis Gasparis Družbicki ⁶⁹⁸ in 12mo	1
Academia honoris erecta per Filium Dei ex gallico in latinum conversa per Henricum Lamonniam ⁶⁹⁹ in 18vo	1
Tractatus de variis modis meditandi passionem Domini Nostri J[esu] Christi a P. Gasparo Družbicki ⁷⁰⁰ in 12mo	1
Meditationes in evangelia Antoni Dulche ⁷⁰¹ in 8vo	1
Ratio status eligendi a Michaelae Buynowski ⁷⁰² in 4to	6
Speculum exemplorum auctore Joanne Majore ⁷⁰³ in 8vo	1

⁶⁹² Publikacja nieznanego autora. Prawdopodobnie była to reguła trzeciego zakonu karmelitów.

⁶⁹³ Ignace Diertins, *Exercitia spiritualia S.P. Ignatii Loyolae, cum sensu eorundem explanato*, Posnaniae 1692. Estr., t. 15, s. 204.

⁶⁹⁴ Jacques Lobbet, *De fortitudine et constantia christiana libri tres. Ad reverendum admodum in Christo patrem Mutium Vitellescum Societatis Iesu praepositum*, Leodii 1640 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 4, kol. 1887–1888.

⁶⁹⁵ Lorenz Kepler, *Subsidium animabus in purgatorio luentibus omni jure debitum adumbratum in lege veteri, illustratum in lege nova [...] patroni animarum notae duodecim expositae*, Salisburgi 1677. Somm., t. 4, kol. 1003.

⁶⁹⁶ Jerzy Tyszkiewicz, *De perfectione*, Cracoviae 1624. Estr., t. 31, s. 484.

⁶⁹⁷ Prawdopodobnie William Stanyhurst, *Veteris hominis per expensa quatuor novissima metamorphosis, et novi genesis*, Antverpiae 1661 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 7, kol. 1487.

⁶⁹⁸ Kasper Družbicki, *Negotiatio spiritualis per varias industrias aeternis intenta lucris conscripta per P. Gasparem Druzicki Societatis Iesu, ac post obitum illius, in lucem usumque communem data anno per divino-humanum contractum, lucrati orbem Dei*, Cracoviae 1674. Format się nie zgadza. Estr., t. 15, s. 335.

⁶⁹⁹ Henri Lamormain, Louis Richeome, *Academia honoris erecta per Filium Dei in regno Ecclesiae suae, super humilitatem, iuxta eius gradus oppositos gradibus superbiae per R. P. Ludovicum Richeome Societatis Iesu sacerdotem gallico idiomate conscripta; nuper per P. Henricum Lamormaini eiusdem Soc[ieta]tis sacerdotem latinitate donata*, Viennae Austriae 1635. Somm., t. 4, kol. 1432.

⁷⁰⁰ Kasper Družbicki, *Tractatus de variis Passionem Domini nostri Iesu Christi meditandi modis ad fidelium Christi utilitatem*, Lublini 1652. Estr., t. 15, s. 340.

⁷⁰¹ Prawdopodobnie Andrés de Capilla, Antonius Dulcken, *Meditationes in Evangelia III quae per totum annum festis SS. diebus in ecclesia recitantur*, Coloniae Agrippinae 1607.

⁷⁰² Michał Bujnowski, *Ratio status eligendi*, Vilnae 1690. Estr., t. 13, s. 438.

⁷⁰³ Joannes Major, *Magnum speculum exemplorum ex plusquam sexaginta autoribus pietate, doctrina et antiquitate venerandis, variisque historiis, tractatibus et libellis excerptum ab anonymo quodam, qui circiter annum Domini 1480 vixisse deprehenditur: opus ab innumeris mendis, et fastidiosis breviationibus vindicatum, variis notis, autorumq[ue] citationibus illustratum*, Duaci 1603 lub późniejsze wydanie.

Apophthegmata S. Ignatii collecta a P. Adriano Lyraeo ⁷⁰⁴ in folio	2
Pamiętka pasterskiego afektu ⁷⁰⁵	—
Annus Divini amoris a Joanne Nadasi ⁷⁰⁶ in folio	1
Breve compendium vitae spiritualis authoris incerti ⁷⁰⁷ in folio	1
Tetrachordium passionis Domini ⁷⁰⁸ in 4to	1
Discursus ascetici a Matthia Miłtuński ⁷⁰⁹ in 4to	1
Exempla miraculorum in Eucharistia Sac. ⁷¹⁰ in 8vo	1
Breviarium asceticum P. Drews ⁷¹¹ in 4to	1
Porta ad coelum authoris incerto [Brama do nieba nieznanego autora] in 4to ..	1
Monita spiritualia authore Ludovico de Ponte ⁷¹² in 4to	1
Apologia perfectionis vitae spiritualis a Nicolao a Jesu Maria ⁷¹³ in 4to	1
Zbawienne środki przez księcia Stanisława Lubomirskiego marszałka koronnego ⁷¹⁴ in 8vo	1

⁷⁰⁴ Adrian van Lyere, *S. Ignatii Loyola Soc. Jesu fundatoris apophthegmata sacra, sive coelestis prudentiae aphorismi quibus pie, sobrie ac iuste cum Deo nobiscum ac proximis iuxta apostolorum in hoc saeculo vivamus tribus commentariis ad efformandos mores*, Antverpiae 1662. Polskie wydanie: Braniewo 1712. Somm., t. 5, kol. 218.

⁷⁰⁵ Giuseppe Mansi, *Pamiętka pasterskiego affektu przy translacyey z plockiey, na warmińską kathedrę w obrazie prawdziwego kapłana [...] dyecezyey pozostałej, na znak oycowskiej, a nigdy nieodmiennej miłości zostawiona [...]*, przeł. Andrzej Chryzostom Załuski, Warszawa 1699. Estr., t. 22, s. 129.

⁷⁰⁶ János Nádas, *Annua eremus Divini amoris, seu lectio spiritualis auspiciis Eleonorae Gonzagae Austriacae, Ferdinandi Tertii Imperatoris augustae viduae*, Tyrnaviae 1679. Somm., t. 5, kol. 1532.

⁷⁰⁷ [Michał Antoni Hacki], *Breve compendium vitae spiritualis et devotae cum omnibus actibus virtutum tam externis quam internis, unicuique statui accommodum, rythmo expressum, cunctis salutis aeternae studiosis per religiosum Monast[eriu] Oliven[sis] Ord[inis] Cisterciensis, Olivae* 1685. Estr., t. 18, s. 8.

⁷⁰⁸ *Tetrachordium tragicam passionis mortisque Salvatoris ac Domini nostri Iesu Christi veri Dei et hominis pro salute humana inhumaniter ab hominibus passi, historiam resonans, ad concordem quatuor SS. Evangelistarum harmonia intentum in tetraphonam [...] divisum, quae omnia tam ex Sacra Scriptura et SS. Patribus [...]*, Vilnae 1701. Estr., t. 31, s. 116.

⁷⁰⁹ Maciej Miłtuński, *Discursus ascetici de regia via S. Ignatii [...] et de Sapientiae Domo, in duas partes distributi*, Vilnae 1713. Estr., t. 22, s. 393.

⁷¹⁰ Willem van Gent, *Exempla illustrium aliquot miraculorum, Dei beneficio in Sacrosancta Eucharistia, et corporis Dominici hostia aedita, et declarata: ex priscis orthodoxis, classicisq[ue] sacris, alijsq[ue] idoneis auctoribus [...] consarcinata*, Coloniae Agrippinae 1584.

⁷¹¹ Drews, *Breviarium asceticum*. Zob. przyp. 625.

⁷¹² Luis de la Puente, Marcin Ługowski, *Monita spiritualia selecta [...] ad usum concionatorum et religiosos adhortantium*, Varsaviae 1723. Estr., t. 25, s. 60.

⁷¹³ Nicolaus a Jesu Maria, *Apologia perfectionis vitae spiritualis, sive propugnaculum religionum omnium sed maxime mendicantium, contra epistolam theologi cujusdam ad quendam magnatem scire cupientem, quomodo posset distribuere bona sua temporalia ad pios usus, cum utilitate quam maxima animae suae et cui ordini regulari, unum e nepotibus suis vitae religiosae desiderio captum, deberet addicere*, Romae 1626.

⁷¹⁴ Stanisław Herakliusz Lubomirski, *Zbawiennych środków książeczka święta, y geniuszowi politycznemu służąca, z łacińskiego na polski język transformowana: staraniem y nakładem wielmożnego imści p. Michała Szlizia, pisarza skarbowego Wielkiego Xięstwa Litewskiego*, Wilno 1728. Estr., t. 21, s. 475–476.

Exercitia S. Ignatii spiritualia a Nicolao Elffen ⁷¹⁵ in 12mo	1
Flores Indici ⁷¹⁶ in 24to	1
Epistolae S. Xaverii ⁷¹⁷ in 16to	1
Exercitia spiritualia pro studiosis a P. Vogel edita, deinde variorum opera ex latino in polonicum conversa ⁷¹⁸ in 4to	1
[46r]	
Meditationes ex S. Bernardo pro uno semestri ⁷¹⁹ in 8vo	1
Exercitia spiritualia a Belecio ⁷²⁰ in 8vo	1
Nabożeństwo do św. Kazimierza przez ks. Jana Kosaka ⁷²¹ in 8vo	1
Exercitia ks. Pawłowskiego ⁷²² in 16to	1
Stanihurst de passione Christi ⁷²³ in 8vo	2
Stół mądrości przez ks. Tylkowskiego ⁷²⁴	1
Wyprawa na tamten świat ⁷²⁵ in 8vo	1
Święta przysługa dla ludzi umierających ⁷²⁶ in 8vo	1
Dyrektor duchowny ⁷²⁷ in 8vo	1
Ułga w krzyżach ks. Pinamontego ⁷²⁸ in 12mo	1

⁷¹⁵ Być może Nicolas Elffen, *Exercitia spiritualia octiduana S.P. Ignatii de Loyola, Societatis Jesu fundatoris*, Viennae 1709. Somm., t. 3, kol. 376.

⁷¹⁶ Hevenes, *Flores Indici*. Zob. przyp. 585

⁷¹⁷ Którś z wydań listów św. Franciszka Ksawerego.

⁷¹⁸ Prawdopodobnie polski przekład *Lehr- und Gebetbüchlein für die Jugend* (Mannheim 1760) Matthaeusa Vogla. Somm., t. 8, kol. 879.

⁷¹⁹ Którś z wydań *Meditationes de interiori homine*, przypisane św. Bernardowi.

⁷²⁰ Aloysius Bellecius, *Medulla asceseos seu exercitia P. Ignatii de Loyola accuratori* [...] *methodo explanata*, Oeniponti 1757. Somm., t. 1, kol. 1263.

⁷²¹ Jan Korsak, *Tybyut powinney wdzięczności świętemu Kazimierzowi królewicowi polskiemu oyczyzny swoiey defensorowi doznanemu w różnych potrzebach patronowi imieniem wdzięczney za dawnieysze y teraznieysze dobrodzeystwa Litwy różnemi pochwałami, dewocyami, przysługami, niby trzema ratami [...] wypłacony*, Nieśwież 1751. Estr., t. 20, s. 105.

⁷²² Pawłowski, *Locutio Dei*. Zob. przyp. 596.

⁷²³ William Stanyhurst, *Dei immortalis in corpore mortali patientis historia moralis doctrinae placitis et commentationibus illustrata*, Antverpiae 1660. Somm., t. 7, kol. 1484.

⁷²⁴ Wojciech Tylkowski, *Stół mądrości ku zbawieniemu y politycznemu przy stołowych rozmowach posilkowu*, Wilno 1663 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 31, s. 471–472.

⁷²⁵ [Paweł Józef Golczewski], *Wyprawa na tamten świat duszy to jest akty zebrane do dyspozycji chorych służące [...] do druku podane*, Lwów 1742. Estr., t. 33, s. 446.

⁷²⁶ *Święta przysługa starających się o zbawienie dusz ludzkich kapłanów, tak naturalną iako też gwałtowną ze świata zchodzącym niegdyś śmiercią, oświadczona: a teraz innym na przykład [...] podana*, Kalisz 1757. Estr., t. 25, s. 383.

⁷²⁷ *Dyrektor duchowny w sprawie zbawienia potrzebne nauki czytającym dla oświecenia sumienia bezpieczny w drodze do błogostawney wieczności postępowania podający, krótko opisujący*, Wilno 1766. Estr., t. 15, s. 437.

⁷²⁸ Luigi Pinamonti, *Ułga w krzyżach albo pobudki to cierpienia, w siedmiu uwagach wyrażone, na każdy dzień w tygodniu*, przeł. Andrzej Chryzostom Załuski, Braniewo 1709 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 24, s. 284.

Święta droga przez zakonną ⁷²⁹ in 12mo	1
Przestrogi należące do sumienia ⁷³⁰ in 8vo	1
Enchiridion piarum meditationum Joannis Busaei ⁷³¹ in 8vo	1
Exercitia spiritualia ab Emiliano Niberle ⁷³² in 8vo	1
Adiumenta sanctitatis a Schwetfer ⁷³³ in 12mo	1
Expeditio in viam aeternitatis sive modus disponendi vario mortis genere decedentes ⁷³⁴ in 8vo	1
Servii SJ amicus fidelis ⁷³⁵ in 16to	1
Annus coelestis ⁷³⁶ in 8vo	1
Ks. Korsaka memoriał wieczny ⁷³⁷ in 8vo	1
Rozmyślania nabożne ks. Buzeusza ⁷³⁸ in 8vo	1
Exercitia spiritualia P. Pawłowski ⁷³⁹ in 12mo	1

Libri vitarum

[Hagiografia]

Żywot św. Stanisława Kostki ⁷⁴⁰ in 4to	2
Żywot św. Magdaleny de Pazzis ⁷⁴¹ in 4to	1

⁷²⁹ Marcin Bogumił Grymosz, *Święta przez pustynią zakonną droga do konsekracji panienstwa wie-
kuistego Oblubieńcowi Niebieskiemu zasłużonemu abo rozmyślania na dziesięć dni przed konsekracją panien
zakonnych z samego prawie pontyfikatu*, b.m. 1689. Estr., t. 17, s. 435.

⁷³⁰ [Marcin Śmiglecki], *Przestrogi do sumienia należące od iednego miłośnika oyczyzny wydane, dla
informacye potrzebney pp. katolikom na elekcyę zgromadzonem, y drugim którzy liberam vocem mają, na
trybunatach, seymikach, y seymach*, b.m. 1632. Estr., t. 28, s. 314–315.

⁷³¹ Jan Buys (Busaeus), *Enchiridion piarum meditationum in omnes dominicas, sanctorum festa, Christi
passionem, et caetera*, Moguntiae 1606 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 2, kol. 428–430; Estr., t. 13, s. 461.

⁷³² Prawdopodobnie Aemilianus Naisl, *Vox clamantis in deserto, sive annua spiritualia exercitia octi-
duana, studiosam praeparationem pro adventuro tremendo iudicio suadentia* [...], Ratisponae 1722.

⁷³³ Wenzel Schwetfer, *Adiumenta sanctitatis*, Pragae 1664. Somm., t. 7, kol. 956.

⁷³⁴ *Expeditio in viam*. Zob. przyp. 631.

⁷³⁵ Bouchy, *Amicus fidelis*. Zob. przyp. 665.

⁷³⁶ Nádasi, *Annus caelestis*. Zob. przyp. 614.

⁷³⁷ Jan Korsak, *Memoryał wieczny życia, męki y śmierci Jezusowej, krwią naydroższą niewinnego
baranka zapieczętowany, z duchowną na wszystkie dni roku rozłożoną informacją złączony, pobożnemu
czytelnikowi*, Wilno 1751 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 20, s. 104.

⁷³⁸ [Jan Buys], *Nowy ray duszny to iest rozmyślane nabożne na wszystkie niedziele, na święta uroczyste, na
święta świętych, o męce Pańskiej, o Nayswiętszej Pannie y o innych rzeczach dla duchownego pożytku z rozma-
itych autorów zebrane*, przeł. Samuel Wysocki, Kraków 1608 (II wyd. Warszawa 1682). Estr., t. 13, s. 461.

⁷³⁹ Pawłowski, *Locutio Dei*. Zob. przyp. 596.

⁷⁴⁰ Prawdopodobnie Maciej Ignacy Tłuczyński, *Lilia niebu y ziemi wdzięczna, to iest żywot bło-
gostawionego Stanisława Kostki* [...] z cudami przez iego przyczynę od Pana Boga uczynionymi: wybrany
z świadectw czynionych przed urzędem rozmaitych biskupów, od kapłanów, y braciey Societatis Iesu także
innych person wiary godnych. Zyt roku P 1568 [...], Kraków 1673. Estr., t. 31, s. 178.

⁷⁴¹ Juan Bautista de Lezana, *Lilia florencka, S[wię]ta Marya Magdalena de Pazzi, panna w ogrodzie
świętobliwcy obserwantey zakonney góry Karmelu rozkwitła* [...], Kraków 1670. Estr., t. 21, s. 249.

Annus dierum memorabilium SJ a P. Joanne Nadasi ⁷⁴² in 4to	1
Fasti Societatis Jesu ⁷⁴³ in 4to	1
Pamiętka krótka braci koadiutorów Soc. Jesu ⁷⁴⁴ in 4to	2
Kalendarz jezuicki ks. Jana Poszakowskiego ⁷⁴⁵ in 4to	1
Annus dierum illustrium a Philippo Alegambe ⁷⁴⁶ in 12mo	1
Vita P. Gasparis Družbicki ⁷⁴⁷	1
Żywoty świętych in folio ⁷⁴⁸	1
Vita S. Ignatii Loyola sine authore et titulo [żywot św. Ignacego Loyoli bez autora i tytułu] in 8vo	1
[Vita] P. Julii Mancinelli ⁷⁴⁹ in 4to	1
[Vita] S. Francisci Xaverii ⁷⁵⁰ in 4to	1
[46v]	
[Vita] S. Francisci Regis ⁷⁵¹ in 4to	5
[Vita] V. Ludovici de Bessuy ⁷⁵² in 4to	1
[Vita] V. Balthasaris Alvarez ⁷⁵³ in 4to	1

⁷⁴² János Nádasí, *Annus dierum memorabilium Societatis Jesu, sive commentarius quotidianae virtutis, notabilem unius vel plurium in Societate vita functorum, virtute quapiam insignium memoriam in menses diesque quibus obiere partite distributam complexus*, Antverpiae 1665. Somm., t. 5, kol. 1535.

⁷⁴³ Jan Drews, *Fasti Societatis Iesu, res, et personas memorabiles eiusdem Societatis*, Brunsbergae 1723. Późniejsze wydania notowane u Estr., t. 15, s. 312–313.

⁷⁴⁴ Wojciech Wijuk Kojalowicz, *Pamiętka krotka braciey koadiutorow Societatis Iesu swiatobliwiew zmarłych: z roznych teyze Societatis pisarzow zebrana, na dni całego roku rozłożona, ku zbudowaniu żyjących do druku podana*, Wilno 1673. Estr., t. 19, s. 401.

⁷⁴⁵ Jan Poszakowski, *Kalendarz jezuicki większy na rok przestępny 1740 Societatis Jesu jubileuszowy wtory [...] zawierający w sobie 1. na każdy dzień miesiąca osoby Societatis Jesu, swiatobliwoscia [...] y mądrością znaczniejsze. 2. katalog prowincyi y kollegiów Societatis Jesu*, Wilno 1739. Estr., t. 25, s. 121.

⁷⁴⁶ Philippe Alegambe, János Nádasí, *Annus dierum illustrium Societatis Iesu, sive in anni dies digestae mortes illustres eorum qui ex eadem Soc. Iesu in odium fidei [...] ab impiis [...] confecti*, Romae 1657. Somm., t. 5, kol. 1529.

⁷⁴⁷ Daniel Pawłowski, *Wierna życia wielbego xiędza Kaspra Družbickiego relacya [...]*, Zamość 1700. Estr., t. 24, s. 163–164.

⁷⁴⁸ Któreś z wydań *Żywotów świętych* Piotra Skargi. Estr., t. 28, s. 160–167.

⁷⁴⁹ Jacopo Cellesi, *Vita magni servi Dei P. Julii Mancinelli Societatis Jesu*, przeł. Simon Mayr, Oeniponti 1677. Somm., t. 2, kol. 943.

⁷⁵⁰ Któreś z żywotów św. Franciszka Ksawerego.

⁷⁵¹ Matthias Tanner, *Vita B. Joannis Francisci Regis*, Brunsbergae 1704 lub Antonius Bonetus, *Vita B. Francisci Regis e Societate Jesu*, Sandomiriae 1716. Estr., t. 13, s. 261; tamże, t. 31, s. 23.

⁷⁵² Kazimierz Wierzbicki, *Vita V. P. Ludovici de Bessuy Soc. Jesu ad praxim religiosas perfectioni studentibus proposita [...]*, Vilnae 1738. Estr., t. 31, s. 481.

⁷⁵³ Balthasar Alvarez e S. J. *vita a Lud[ovico] de Ponte hispanice edita: et a Car[olo] Bovio [...] latine reddita*, Antverpiae 1670. Somm., t. 1, kol. 222.

Virtutis Thomae Oborski a Stanislao Kubliński ⁷⁵⁴ in 8vo	1
Żywot św. Wincentego a Paulo ⁷⁵⁵ in 4to	1
[Żywot] Najświętszej Marii Panny od ks. Albrychta Radziwiłł[a] kanclerza ⁷⁵⁶ wydany in 8vo	1
Vita S. Luciae [żywot św. Łucji] in 4to	1
Pamiętka szczęśliwej śmierci niektórych zakonników Soc. Jesu ⁷⁵⁷ in 4to	2
Żywoty niektórych sług Bożych Soc. Jesu ⁷⁵⁸ in 4to	1
Nowe żywoty świętych od ks. Wielowiejskiego ⁷⁵⁹ in folio	1
Vitae Sanctorum P. Bruner ⁷⁶⁰ in 12mo	1
Annus coelestis P. Nadasi ⁷⁶¹ in 12mo	3
Żywoty świętych Polaków i Polek ⁷⁶² in folio	1
Vita S. Ignatii a Daniele Bartoli ⁷⁶³ in 4to	1

Historici

[Historia]

Roczne dzieje ks. Jana Kwiatkiewicza ⁷⁶⁴ in folio	1
Julii Caesaris de bello Gallico ⁷⁶⁵ in 8vo	2

⁷⁵⁴ Stanisław Kukliński, *Virtutes Thomae Oborski, episcopi Laodicensis [...] expositae: benevolo et humili obsequio*, [Kraków] 1664 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 20, s. 367.

⁷⁵⁵ Louis Abelly, Domenico Acami, *Żywot Sługi Bożego Wincentego a Paulo fundatora y pierwszego generała Congregationis Missionis [...]*, Kraków 1688. Estr., t. 12, s. 4.

⁷⁵⁶ Albrycht Stanisław Radziwiłł, *Żywot Przeczystej Panny Mariey Matki Bozey*, Warszawa 1650. Format się nie zgadza. Estr., t. 26, s. 63.

⁷⁵⁷ *Pamiętka abo katalog szczęśliwej śmierci niektórych zakonników Soc. Jesu, częścią męczeńską koroną, częścią żywota świętobliwością znacznych*, Kalisz ok. 1680. Późniejsze edycje notowane u Estr., t. 24, s. 38.

⁷⁵⁸ Zachariasz Modzelewski, *Nowy cnot chrześcijańskich przykład abo żywoty niektórych sług Bożych z najmniejszego zakonu Soc. Jesu*, Warszawa 1695. Estr., t. 22, s. 497.

⁷⁵⁹ Stefan Wielowiejski, *Nowe żywoty świętych, dotąd polskim językiem nie wydane, cudownego w świętych swoich Boga, sławiące, dziwnemi dziejami, cnot rozmaitych przykładami, y pobożnemi rewo-lucjami [...]* na każdy dzień przez cały rok wybrane [...], 2 tomy, Kalisz 1735–1736. Estr., t. 32, s. 467.

⁷⁶⁰ Andreas Brunner, *Fasti Mariani cum divorum elogii in singulos anni dies distributi*, Antverpiae 1623 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 2, kol. 262–263.

⁷⁶¹ Nádasi, *Annus caelestis*. Zob. przyp. 614.

⁷⁶² Prawdopodobnie Florian Jaroszewicz, *Matka świętych Polska albo żywoty świętych, błogosławionych, wielbnych, świętobliwych, pobożnych Polaków y Polek wszelkiego stanu y kondycyi każdego wieku od zakrzewioney w Polsce chrześcijańskiej wiary osobliwą życia doskonałością słynących: z roznych authorow y pism tak polskich iako y cudzoziemskich*, Kraków 1767. Estr., t. 18, s. 492.

⁷⁶³ Daniello Bartoli, *Della vita e dell'istituto di S. Ignatio fondatore della Compagnia di Giesu libri cinque [...]*, Romae 1650. Somm., t. 1, kol. 968.

⁷⁶⁴ Jan Kwiatkiewicz, *Roczne dzieje kościelne od roku pańskiego 1198 aż do lat naszych*, Kalisz 1695. Estr., t. 20, s. 421.

⁷⁶⁵ Któreś z wydań *De bello Gallico* Juliusza Cezara.

Saeculi genius Firmiani ⁷⁶⁶ in 8vo	1
Dzieje Tacyty ⁷⁶⁷ in 8vo	1
Florus de rebus Romanis ⁷⁶⁸ in 4to	1
Respublica Polona Hartknochii ⁷⁶⁹ in 8vo	2
Rudimenta historica ⁷⁷⁰ in 8vo	1
Listy misyjarskie ⁷⁷¹ in 4to	1
Historia rerum naturalium [historia naturalna] in 8vo	1
Itinerarium Schoti ⁷⁷² in 4to	1
De Republica Venetorum Contarenii ⁷⁷³ in 18vo	1
De bello Belgico Famiani Stradae ⁷⁷⁴ in 4to	3
Epitome historiarum Tursellini ⁷⁷⁵ in 12mo	1
Turciae descriptio [opis Turcji] in 8vo	1
T[itus] Livius ⁷⁷⁶ in 8vo	1
Item aliud eiusdem exemplar [tegoż drugi egzemplarz] in 12mo	1

[47r]

Roma antiqua et moderna ⁷⁷⁷ italice in 8vo	1
---	---

⁷⁶⁶ Zacharie de Lisieux (pseud. Petrus Firmianus), *Genius saeculi*, b.m. 1659.

⁷⁶⁷ Być może *Kaia Korneliusza Tacyty dzieła wszystkie, przekładania Adama Stanisława Naruszewicza*, Warszawa 1772. Format się nie zgadza. Estr., t. 31, s. 9.

⁷⁶⁸ Którś z wydań *Rerum Romanarum epitome* Lucjusza Florusa.

⁷⁶⁹ Christoph Hartknoch, *De Republica Polonica libri duo historiae Polonicae memorabilia, posterior autem ius publicum Reipublicae Polonicae, Lithuanicae provinciarum que annexarum comprehendit*, Francofurti – Lipsiae – Jenae 1687. Estr., t. 18, s. 48.

⁷⁷⁰ Maximilian Dufrené, *Rudimenta historica* [...], Augustae Vindelicorum 1727. Somm., t. 3, kol. 263–265. Pierwsze polskie wydanie: Braniewo 1737. Późniejsze edycje notowane u Estr., t. 26, s. 457–459.

⁷⁷¹ Prawdopodobnie *Listy rozne ku chwalebney ciekawosci y chrześcijańskiemu zbudowaniu służące: z Azji, Afryki, Ameryki niegdyś od misjonarzy Societatis Jesu w rozmaitych językach pisane, teraz [...] po polsku przełożone* [...], wyd. Franciszek Bohomolec, Warszawa 1767. Estr., t. 13, s. 225.

⁷⁷² Franciscus Schott, *Itinerarium nobiliorum Italiae regionum, urbium, oppidorum, et locorum: nunc serio auctum, [et] tabellis chorographicis, [et] topographicis locupletatum in quo, tamquam in theatro, nobilis adolescens, etiam domi sedens, praestantissim regionis delicias spectare cum voluptate poterit*, Vicentiae 1600.

⁷⁷³ Którś z wydań *De magistratibus et Republica Venetorum libri quinque* [...] (Wenecja 1543) Gaspara Contariniego. Zob. G. Fragnito, *Contarini Gasparo*, w: DBI, t. 28, 1983, s. 177–178.

⁷⁷⁴ Famiano Strada, *De bello Belgico decades duae*, 2 tomy, Romae 1632–1648. Różne edycje, w tym w czwórce, notowane u Somm., t. 7, kol. 1607–1612.

⁷⁷⁵ Orazio Torsellini, *Historiarum ab origine mundi, usque ad annum* [...] 1598 *epitome libri decem*, Romae 1598. Późniejsze edycje, w tym także w formacie dwunastkowym, notowane u Somm., t. 8, kol. 151–154.

⁷⁷⁶ Którś z wydań Tytusa Liwiusza.

⁷⁷⁷ Być może Federico Franzini, *Descrittione di Roma antica e moderna: nella quale si contengono chiese, monasterii, hospedali, compagnie, collegii e seminarii*, Romae 1643.

Historia monarchiarum ⁷⁷⁸ in 12mo	1
Imagines principum autore P. Bartołt ⁷⁷⁹ in 8vo	1
Peregrynacja księcia Radziwiłła ⁷⁸⁰ in 4to	1
Historia polonica Guagnini ⁷⁸¹ in 8vo	1
Possevini de rebus Moschovitici ⁷⁸² in 8vo	1
Julii Flori historia ⁷⁸³ in 8vo	1
Surii de rebus in orbe gestis ⁷⁸⁴ in 8vo	1
Annales Trevirienses P. Massenii ⁷⁸⁵ in 8vo	1
Jovii descriptiones historiae ⁷⁸⁶ in 8vo	1
Pastorii de rebus gestis Theodosii ⁷⁸⁷ in 8vo	1
Lunadori de Roma ⁷⁸⁸ in 12mo	1
Justini historia ⁷⁸⁹ in 12mo	1
Tanneri de gentibus Germaniae ⁷⁹⁰ in 12mo	1
Forstneri in Tacitum notae ⁷⁹¹ in 12mo	1

⁷⁷⁸ Kaspar Abel, *Historia monarchiarum orbis antiqui, quae, Sabei, Aegyptiis et Aethiopicis, Israelitis, Syris, Assyriis, Chaldaeis, Medis, Lydis aliisque vindicandae, Assyriacae sub nomine vulgo comprehendi solent [...] nec non altera parte, Graecorum, Itolorum, Celtarum, Scytharumque, Lipsiae – Magdeburgi 1715.*

⁷⁷⁹ Karol Bartołd, *Imagines principum, regumque Poloniae politicis dogmatibus, phalerisq[ue] poetarum adumbratae: nuper thesibus philosophicis [...] appensae [...], Brunsbergae 1721. Estr., t. 12, s. 391–392.*

⁷⁸⁰ Mikołaj Krzysztof Radziwiłł, *Peregrinacja abo pielgrzymowanie do Ziemi Świętej [...], Kraków 1607. Estr., t. 26, s. 88.*

⁷⁸¹ Prawdopodobnie [Alexander Gwagnin], [Sigmund Feyerabend], *Rerum Polonicarum tomi tres: quorum primus omnium Poloniae Regum, a Lecho, primo gentis duce, ad Stephanum Bathorem, etiamnum regem, tum principum Lituaniae chronologicam recensionem ac singulorum res gestas complectitur [...], 3 tomy, Francofurti 1584. Estr., t. 17, s. 483–484.*

⁷⁸² Antonio Possevino, *Moschovia*, Vilnae 1586 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 25, s. 107–108.

⁷⁸³ Jedno z licznych edycji *Rerum Romanarum epitome* Lucjusza Florusa.

⁷⁸⁴ Laurentius Surius, *Commentarius brevis rerum in orbe gestarum, ab anno salutis millesimo quingentesimo, usque ad annum LXVI ex optimis quibusq[ue] scriptoribus*, Coloniae 1566 lub późniejsze wydanie.

⁷⁸⁵ Jacob Masen, *Epitome annalium Trevirensium qua antiquae urbis dioecesis Trevericae, in politico et ecclesiastico regimine exordia, progressusque, ac res bello ac pace administratae, brevi claroque ordine digestae sunt, cum aliis Romani Imperii gestis eidem conjunctis*, Augustae Trevirorum 1676. Somm., t. 5, kol. 694.

⁷⁸⁶ Paolo Giovio, *Descriptiones quotquot extant, regionum atque locorum*, Basileae 1561 lub późniejsze wydanie.

⁷⁸⁷ Joachim Pastorius, *De vita et rebus gestis Theodosii Magni imper[atoris] R[omani] commentarius*, Gedani 1680. Estr., t. 24, s. 119.

⁷⁸⁸ Gregorio Leti, *Relatione della corte di Roma*, b.m. 1728.

⁷⁸⁹ Któreś z wydań Marka Junianusa Justynusa, historyka z III w. i autora *Epitoma historiarum philippicarum Trogi Pompei*.

⁷⁹⁰ Tobias Pfanner, *Liber de praecipuis Germaniae principum gentibus*, b.m. 1678 lub późniejsze wydanie.

⁷⁹¹ Christoph Forstner, *Ad libros sex priores Annalium C. Cornelii Taciti notae poli[t]icae quibus ple[ra]q[ue] omnia, quae reliquis quoq[ue] Taciti libris continentur, suis quaeque locis explicantur [...] adiuncta est in fine, eiusdem oratio*, Patavii 1626.

Fax historia Lipsii ⁷⁹² in 12mo	1
Curtius de rebus Alexandri ⁷⁹³ in 12mo	1
Francisci de rebus Francorum ⁷⁹⁴ in 12mo	1
Kusewicz legatio Zboroviana ⁷⁹⁵ in 12mo	1
Cornelii Taciti ⁷⁹⁶ in 12mo	2
Bussyeres flosculi historiarum ⁷⁹⁷ in 12mo	1
Sledovii o ziemi włoskiej ⁷⁹⁸ in 12mo	1
Radivillii peregrinatio ⁷⁹⁹ in folio	1
Gigantomachia Cordecii ⁸⁰⁰ in folio	2
Scribani de Antverpia ⁸⁰¹ in folio	1
Limites Regni Poloniae incerti authoris ⁸⁰² in folio	1
Gratiani viri illustres ⁸⁰³ in folio	1
P. Kojałowicz historia Lithuana ⁸⁰⁴ in 4to	4
P. Bartoni de Asia ⁸⁰⁵ in 8vo	2
Sobieski de bello Chotimensi ⁸⁰⁶ in 4to	1

⁷⁹² Justus Lipsius, *Fax historica seu lucidissimum operum Justi Lipsij compendium, ad historicorum, politicorum et veterum scriptorum intellectum, mira brevitae concinnatum*, Massiliae 1671.

⁷⁹³ Któreś z wydań *Żywota Aleksandra Wielkiego* Kurcjusza Rufusa.

⁷⁹⁴ Nieznana pozycja dotycząca historii Franków.

⁷⁹⁵ Samuel Kuszewicz, *Narratio legationis Zbaravianae et rerum apud Ottomanos anno 1622 gestarum*, Dantisci 1645. Estr., t. 20, s. 410.

⁷⁹⁶ Któreś z wydań dzieł Tacyta.

⁷⁹⁷ Jean de Bussièrès, *Flosculi historiarum delibati ex rebus praecipuis quae ab orbe condito ad Christi obitum contigerunt*, Lugduni 1649 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 2, kol. 457–459.

⁷⁹⁸ Autor nieznany. Być może *Delicje ziemie włoskiej abo prawdziwe y istotne opisanie, co tylko we włoskich kraiach [...] znayduie się raritet, z doskonałym drog y odległości [...] okryleniem, przytym y opisanie monety [...]*, Kraków 1665. Estr., t. 15, s. 126–127.

⁷⁹⁹ Mikołaj Krzysztof Radziwiłł, *Hierosolymitana peregrinatio [...] ex idiomate polonico in latinam linguam translata*, Brunsbergae 1607 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 26, s. 88–89.

⁸⁰⁰ Augustyn Kordecki, *Nova gigantomachia contra sacram imaginem Deiparae Virginis a sancto Luca depictam et in Monte Claro Czesztochoviensi apud religiosos patres ordinis S. Pauli, primi eremitae, in celeberrimo Regni Poloniae coenobio collocatam, per Suecos et alios haereticos excitata et [...] conscripta [...]*, Cracoviae 1655 lub późniejsze wydanie. Format się nie zgadza. Estr., t. 20, s. 87–88.

⁸⁰¹ Carolus Scribanus, *Antverpia*, Antverpiae 1610. Format się nie zgadza. Somm., t. 7, kol. 984.

⁸⁰² [Maciej Dogiel], *Limites Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae: ex originalibus et exemplis authenticis descripti et in lucem editi*, Vilnae 1758. Estr., t. 15, s. 272.

⁸⁰³ Antonio Maria Graziani, Esprit Fléchier, *De casibus virorum illustrium*, Parisiis 1680.

⁸⁰⁴ Wojciech Wijuk Kojałowicz, *Historiae Lituanae pars prior, de rebus Lituorum ante susceptam christianam religionem, conjunctionemque Magni Lituaniae Ducatus cum Regno Poloniae [...]*, Dantisci 1650, tenże, *Historiae Lituanae pars altera seu de rebus Lituorum a coniunctione Magni Ducatus cum Regno Poloniae ad unionem eorum dominiorum [...]*, Antverpiae 1669. Estr., t. 19, s. 400.

⁸⁰⁵ Daniello Bartoli, *Dell'istoria della Compagnia di Gesu: l'Asia descritta*, Roma 1653 lub późniejsze wydanie. Wszystkie edycje odnotowane przez Sommervogla mają format ósemkowy. Somm., t. 1, kol. 970.

⁸⁰⁶ Jakub Sobieski, *Commentariorum belli Chotimensis libri tres*, Dantisci 1646. Estr., t. 28, s. 348.

Opisanie fundacji różnych incerti authoris in 4to	1
Camerarii meditationes historicae ⁸⁰⁷ in 4to	2
P. Trigaucii de christiana expeditione ⁸⁰⁸ in 4to	1
P. Poszakowski historia kalwińska ⁸⁰⁹ in 4to	
Plinii historia naturalis ⁸¹⁰ in 4to	1
Rumectii de eversione Turcarum ⁸¹¹ in 4to	1
Fabricii historia vetus ⁸¹² in 12mo	1
[47v]	
P. Peżarski Annibal ad portas ⁸¹³ in 4to	1
P. Ines de regibus Polonis ⁸¹⁴ in 4to	1
P. Martini Sinica historia ⁸¹⁵ in 4to	1
P. Rzączyński historia naturalis ⁸¹⁶ in 4to	1
De rebus polonis incerti authoris [o sprawach polskich nieznanego autora] in 4to	1

⁸⁰⁷ Philipp Camerarius, *Operae horarum subcisivarum sive meditationes historicae continentes accuratum delectum memorabilium historiarum, et rerum tam veterum, quam recentium, singulari studio invicem collatarum, quae omnia lectoribus uberem admodum fructum, et liberalem pariter oblectationem afferre poterunt [...]*, Francofurti 1606.

⁸⁰⁸ Nicolas Trigault, *De christiana expeditione apud Sinas suscepta ab Societate Jesu ex P. Matthaei Ricij eiusdem Societatis commentarijs libri V ad S.D.N. Paulum V, in quibus Sinensis Regni mores leges atq[ue] instituta et novae illius Ecclesiae difficillima primordia accurate et summa fide describuntur*, Augustae Vindelicorum 1615. Somm., t. 8, kol. 239.

⁸⁰⁹ Jan Poszakowski, *Historja kalwińska: o początkach progresie y upadku tey sekty we Francyi, z różnych authorow, którzy żyli tych wiekow, których się to stało, y na co sami patrzyli*, Warszawa 1747. Estr., t. 25, s. 120.

⁸¹⁰ Ktoreś z wydań *Historii naturalnej* Pliniusza Starszego.

⁸¹¹ Johannes Christophor Rumetsch, *De Turcarum vel eversione vel conversione schediasma historicum: ubi de variis ordinibus militaribus adversus Muhammedanorum furorem potissimum institutis, diversis diversorum vaticinijs et prognosticis Imperii Ottomanici incrementum [...] disseritur*, Spira 1674.

⁸¹² Bruno Fabricius, *Veteris aevi analecta seu vetera aliquot monumenta, quae hactenus nondum visa*, Lugduni Batavorum 1704.

⁸¹³ Andrzej Peżarski, *Annibal ad portas, Vlodimirus monarcha Russiae [...]*, Varsaviae 1732. Estr., t. 24, s. 212.

⁸¹⁴ Prawdopodobnie Wojciech Ines, *Lechias, sive ducum, principum ac regum Poloniae ab usque Lecho deductorum elogio historico-politica, et panegyres lyrae, in quibus compendio historiae Poloniae epitome exhibetur*, Cracoviae 1655 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 18, s. 569–570.

⁸¹⁵ Martino Martini, *Sinicae historiae decas prima: res a gentis origine ad Christum natum in extrema Asia, sive magno Sinarum imperio gestas complexa*, Monachii 1658 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 5, kol. 650.

⁸¹⁶ Gabriel Rzączyński, *Historia naturalis curiosa Regni Poloniae, Magni Ducatus Lituaniae [...]*, Sandomiriae 1721. Estr., t. 26, s. 541.

P. Naramowski res sarmaticae ⁸¹⁷ in 4to	2
P. Misztolt historia domus Sapiehanae ⁸¹⁸ in 4to	1
Historia universalis typo gothico incerti authoris [historia uniwersalna drukem gotyckim nieznanego autora] in folio	1
P. de Lesana annales sacri ⁸¹⁹ in folio	1
P. Saliani annales ecclesiastici ⁸²⁰ in folio	1
P. Bsovii historia ecclesiastica ⁸²¹ in folio	1
Gualteri status ecclesiae catholicae ⁸²² in folio	1
Dorleani de annalibus Taciti ⁸²³ in folio	1
Thuani res historicae ⁸²⁴ in folio	1
Xenophontis historia ⁸²⁵ in folio	1
De bellis variarum gentium incerti authoris [o wojnach różnych ludów nieznanego autora] in folio	1
Bailii opera historica ⁸²⁶ in 8vo	1

⁸¹⁷ Adam Ignacy Naramowski, *Facies rerum sarmaticarum*, 2 tomy, Vilnae 1724–1726. Estr., t. 23, s. 35–36.

⁸¹⁸ Antoni Misztolt, *Historia illustrissimae domus Sapiehanae ab origine et antiquitate sua genealogico syllabo [...] deducta*, Vilnae 1724. Estr., t. 22, s. 437.

⁸¹⁹ Juan Bautista de Lezana, *Annales sacri, prophetici et Eliani ordinis Beat[issimae] Virginis Mariae de Monte Carmeli ab Elia primo ipsius patriarcha usq[ue] ad Christum servatorem per prophetas, filios prophetarum, Rechabitas, Essenos et Assideos in Carmelo et Syriae locis perenniter propagati: notabiliores quoq[ue] eventus compendio recensentes [...]*, Romae 1645.

⁸²⁰ Jacques Salian, *Annales ecclesiastici Veteris Testamenti in quibus res gestae ab orbe condito ad Christi Domini nativitatem, et mortem, per annos fere singulos degeruntur, et explicantur: quibus connexi sunt annales imperii Assyriorum, Babyloniorum, Persarum, Graecorum, atque Romanorum*, 2 tomy, Lutetiae Parisiorum 1619–1620 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 7, kol. 467–468,

⁸²¹ Abraham Bzowski, *Historiae ecclesiasticae ex illustriss[imi] Caesaris Baronii S.R.E. cardinalis bibliothecarii annalibus, aliorumq[ue] viror[orum] illust[rium] ecclesiasticis historicisq[ue] monumentis*, 3 tomy, Coloniae Agrippinae 1617. Estr., t. 13, s. 494.

⁸²² Jacques Gaultier, *Tabula chronographica status Ecclesiae Catholicae a Christo nato, ad annum 1614. In qua duodenis columnis exhibentur summi pontifices et antipapae, concilia et patriarchae quatuor veterum Ecclesiarum patriarchalium, scriptores sacri, aliique sancti et illustres viri, et imperatores et reges cum Galliae nostrae, tum externi [...]*, Lugduni 1616. Somm., t. 3, kol. 1276.

⁸²³ [Louis Dorléans], *Novae cogitationes in libros Annalium C. Cornelii Taciti qui extant ad christianissimum regem Francorum et Navarrorum Ludovicum XIII [...]* quibus addita sunt reliqua ejusdem Taciti opera. Cum indicibus copiosissimis, b.m. 1622.

⁸²⁴ Jacques Auguste de Thou, *Historiarum sui temporis*, 2 tomy, Parisiis 1604.

⁸²⁵ Którś z wydań *Anabasis* Ksenofonta.

⁸²⁶ Robert Baillie, *Operis historici et chronologici libri duo, in quibus historia sacra et profana compendiose deducitur ex ipsis fontibus, a creatione mundi ad Constantinum Magnum [...] in Academia Glasguensi anno 1650 et aliquot sequentibus [...]* una cum tribus diatribis ibidem dictitatis, quarum prima est de haereticorum autocatacrisi, secunda, an quicquid in Deo est, Deus sit, tertia de praedestinatione, Amstelodami 1663.

Lubievii opera posthuma ⁸²⁷ in folio	1
Durjewscii familia Kostków ⁸²⁸ in folio	1
P. Krusiński de bello Persico ⁸²⁹ in 8vo	1
Strykowski historia ruska ⁸³⁰ in folio	1
Aliani de rebus Atheniensium ⁸³¹ in 8vo	1
Kobierzycki de obsidio Clarimontis ⁸³² in 4to	1
Eberi calendarium historicum ⁸³³ in 4to	1
Morze łaski Bożej incerti authoris ⁸³⁴ in 4to	1
Justini historia ⁸³⁵ in 8vo	1
P. Pexenfelder decus historiarum ⁸³⁶ in 4to	1
Cornelius Nepos ⁸³⁷ in 8vo	1
Turselin historia ⁸³⁸ in 12mo	1
Rudimenta historica ⁸³⁹ in 8vo	2
Horologium principum ⁸⁴⁰ in folio	1

⁸²⁷ Stanisław Łubieński, *Opera posthuma, historica, historo-politica, variique discursus, epistolae, et aliquot orationes* [...] edita ab executoribus testamenti [...], Antverpiae 1643. Estr., t. 21, s. 441.

⁸²⁸ Andrzej Duryewski, *Pamiętka niezszła iuz zeszłego domu, iasnie wielmożnych panow na Rostkowie i Sztembergu Kostkow, abo o niektorych, z tey familiey, płci oboiey, zacnych ludziach memoryał krotki: z przydatkiem koligacyi z niektorymi domami* [...], Kraków 1702. Estr., t. 15, s. 419–420.

⁸²⁹ Juda Tadeusz Krusiński, *Historia revolutionis monarchiae Persicae Constantinopoli pro M. Vezyrjo conscripta et ejusdem iussu typis mandata opera*, b.m. 1729 Estr., t. 20, s. 304.

⁸³⁰ Być może edycja z 1766 r. *Kroniki polskiej, litewskiej, żmudzkiej* Macieja Strykowskiego. Estr., t. 29, s. 354.

⁸³¹ Być może Johannes van Meurs, *Regnum atticum sive de regibus Atheniensium, eorumque rebus gestis, libri III*, Amstelodami 1633.

⁸³² Stanisław Kobierzycki, *Obsidio Clari Montis Częstochoviensis, Deiparae imagine a Divo Luca depictae in Regno Poloniae celeberrimi, ab exercitu Suecorum, duce Burchardo Mellero generali legato*, Gedani 1659. Estr., t. 19, s. 350.

⁸³³ Paul Eber, *Calendarium historicum, conscriptum* [...] de utilitate huius calendarij, itemq[ue] mensium apud diversas gentes varietate, doctissima tractatio. Adiecta quoque Ioan[nis] Stigelij de eodem elegia, Basileae 1550 lub późniejsze wydanie.

⁸³⁴ Piotr Jacek Pruszczy, *Morze łaski Bożej, ktore Pan Bog w Koronie Polskiej po różnych mieyscach, przy obrazach Chrystusa Pana, y Matki iego Przenaświetszey, na serca ludzi pobożnych, y w potrzebach ratunku żądających, z głębokości miłosierdzia swego nieprzebranego co dzień obficie wylewa. A żeby ta szcudrobliva łaska Boża, wszystkim wiernym zawsze pokazywana, była wiadoma*, Kraków 1662. Estr., t. 25, s. 332.

⁸³⁵ Zob. przyp. 789.

⁸³⁶ Nieznane dzieło jezuita Michaela Pexenfeldera.

⁸³⁷ Któreś z wydań dzieł Korneliusza Neposa.

⁸³⁸ Torsellini, *Historiarum ab origine*. Zob. przyp. 775.

⁸³⁹ Dufrière, *Rudimenta historica*. Zob. przyp. 770.

⁸⁴⁰ Antonio de Guevara, *Horologii principum sive de vita M. Aurelij Imp[eratoris] libri III*, Lipsiae 1606 (wyd. polskie: Cracoviae 1615, 1636). Estr., t. 17, s. 461.

Życie Aleksandra Wielkiego ⁸⁴¹ in 8vo	2
Iter Lauretanae Domus de Luca ⁸⁴² in 8vo	1
Sacchini historia Societatis Jesu ⁸⁴³ in folio	1

[48r]

Zbiór dziejopisów polskich ⁸⁴⁴ in folio	1
Kronika Sarmacji europejskiej od Aleksandra Gwagnina ⁸⁴⁵ in folio	1
Historia Provinciae Lithuanae Societatis Jesu a Stanislaŏ Rostkowski ⁸⁴⁶ in folio	2
Kroniki polskie Kromera ⁸⁴⁷ nieoprawne	–

Politici

[Polityka]

Varistii ephemeris politici ⁸⁴⁸ in 12mo	1
Censura candidatorum sceptri polonici incerto authore ⁸⁴⁹ in 12mo	1
Licosthemi apophthegmata ⁸⁵⁰ in 8vo	1
Vernulaei annales Załuski ⁸⁵¹ in 8vo	1

⁸⁴¹ Kurcusz Rufus, *O życiu i dziełach Aleksandra Wielkiego* [...] łacińskim i polskim językiem, 3 tomy, Nieśwież 1763. Estr., t. 14, s. 474.

⁸⁴² Carlo Francesco de Luca, *Iter Lauretanae domus, sive pax castra movens*, Romae 1661. Somm., t. 5, kol. 144.

⁸⁴³ Niccolò Orlandini, Francesco Sacchini, *Historia Societatis Jesu*, Romae 1614. Somm., t. 5, kol. 1935.

⁸⁴⁴ Któryś z czterech tomów *Zbioru dziejopisów polskich*, wydawanych przez Franciszka Bohomolca w Warszawie w latach 1764–1768. Estr., t. 35, s. 24–26.

⁸⁴⁵ Aleksander Gwagnin, *Kronika Sarmacji europejskiej Aleksandra hrabi Gwagnina* [...] niegdys w Krakowie drukowana, Warszawa 1768. Estr., t. 17, s. 483.

⁸⁴⁶ Stanisław Rostkowski, *Lituanicarum Societatis Jesu historiarum provincialium pars prima*, Vilnae 1768. Estr., t. 26, s. 384.

⁸⁴⁷ Prawdopodobnie *Kronika Marcina Kromera biskupa warmińskiego na polski język przełożona przez Marcina Błażowskiego niegdys jego kosztem w Krakowie roku 1611 drukowana, teraz z pozwoleniem starszych przedrukowana*, Warszawa 1767 (*Zbiór dziejopisów polskich*, wyd. F. Bohomolec, t. 3). Estr., t. 20, s. 285.

⁸⁴⁸ Stanisław Waryski, *Ephemeris historico-politica in coelo Sarmatiae, luminarium, maiorum aequae ac minorum, motus, ortus, occasus, culminationes* [...] referens, seu synoptica descriptio historiographica, chronographica, singularium in Polonia gestorum, regum, principem [...] vitas et heroica acta complectens: per singulos anni dies, ex approbatis authoribus, Cracoviae 1702. Estr., t. 32, s. 242.

⁸⁴⁹ [Andrzej Olszowski], *Censura candidatorum sceptri Polonici: scilicet Mosci, Neoburgi, Condaei, Lotharingi et Piasti*, [Varsaviae] 1669. Estr., t. 23, s. 342.

⁸⁵⁰ Konrad Lykosthenes, *Apophthegmata ex probatis graecae latinaeque linguae scriptoribus* [...] collecta, et per locos communes [...] digesta. Postrema hac editione [...] recognita [...] accesserunt parabolae [...] ab Erasmo ex Plutarcho et aliis olim excerptae [...], Genevae 1633.

⁸⁵¹ Nieznane dzieło Nicolasa Vernultza (Nicolaus Vernulaeus, 1583–1649) lub Andrzeja Chryzostoma Załuskiego (1650–1711).

Savedra idea principis ⁸⁵² in 12mo	1
Justi Lipsii ⁸⁵³ in 16to	1
Ayalae disciplina militaris ⁸⁵⁴ in 16to	1
Politica Aristotelis ⁸⁵⁵ in 16to	1
Gasparis Ens apparatus convivialis ⁸⁵⁶ in 16to	1
Doctrina civilis incerto auctoris [nauka polityczna nieznanego autora] in 6to ..	1
Tympii speculum principum ⁸⁵⁷ in 8vo	1
Vegetii de instruendis aciebus ⁸⁵⁸ in 8vo	1
Zawisza quaestiones politicae ⁸⁵⁹ in 4to	1
Puteani doctrina politica ⁸⁶⁰ in 4to	1
Julii Guilhelmi emblemata ⁸⁶¹ in 4to	1
P. Pexenfelder symbola ⁸⁶² in 4to	1
Joannis Caso sphaera civitatis ⁸⁶³ in 4to	1
Martiani theatrum politicum ⁸⁶⁴ in 8vo	1
Piccinelli mundus symbolicus ⁸⁶⁵ in folio	2

⁸⁵² Diego de Saavedra Fajardo, *Idea principis christiano-politici, centum symbolis expressas*, Bruxellae 1649. Somm., t. 3, kol. 572.

⁸⁵³ Któreś z wydań dzieł politycznych Justusa Lipsiusa.

⁸⁵⁴ Baltasar Ayala, *De iure et officiis bellicis et disciplina militari libri III*, Antverpiae 1597.

⁸⁵⁵ Któreś z wydań *Polityki* Arystotelesa.

⁸⁵⁶ Gaspar Ens, *Apparatus convivialis, jucundis narrationibus, salubribus monitis, admirandis historiis, praeclaris exemplis [...] instructus*, Coloniae Agrippinae 1615.

⁸⁵⁷ Matthaeus Tymepe, *Aureum speculum principum, consiliariorum, iudicum, consulum, senatorum, aliorumq[ue] magistratuum tum ecclesiasticorum, tum politicorum: omnibus ad clavum reipublicae sedentibus, concionatoribus et eloquentiae studiosis atq[ue] universo Minervae exercitui utilissimum*, Coloniae Agrippinae 1629.

⁸⁵⁸ Któreś z wydań pism Wegecjusza. Tekst pt. *De instruendis aciebus* jest wprawdzie przypisany Elianusowi.

⁸⁵⁹ Prawdopodobnie Krzysztof Zawisza, *Propositiones christianopoliticae, unitati et pietati animorum, bello et paci, universae christianitatis accommodae*, Cracoviae 1695. Estr., t. 34/2, s. 457.

⁸⁶⁰ Erycius Puteanus, *Doctrinae politicae fontes, ex Aristotelis libro I et II de republica, perpetuis aphorismis [...] descripti: adjuncta est de induciis belli Belgici dissertatio politica*, Lovanii 1627.

⁸⁶¹ Julius Wilhelm Zinckgref, *Emblematum ethico politicorum centuria – Une centaine d’emblèmes morales et politiques – [...] Hundert Sitten- u. politische Sinnbilder*, Heidelbergae 1681.

⁸⁶² Michael Pexenfelder, *Ethica symbolica e fabularum umbris in veritatis lucem varia eruditione noviter evoluta [...] Opus non minus ad fructum, quam ad oblectationem pro doctrina politica et sacra accommodatum*, Monachii 1675. Somm., t. 6, kol. 642–643.

⁸⁶³ John Case, *Sphaera civitatis*, Oxoniae 1588 lub późniejsze wydanie.

⁸⁶⁴ Ambrogio Marliani, *Theatrum politicum in quo, quid agendum sit a principe, et quid cavendum, accurate praescribitur [...]*, Romae 1631. Pierwsze polskie wydanie: Gdańsk 1645. Późniejsze wydania notowane u Estr., t. 22, s. 183.

⁸⁶⁵ Filippo Picinelli, *Mundus symbolicus cum quadruplici copiosissimo indice, lemmatum, applicatio-num, rerum notabilium, et locorum S. Scripturae*, przeł. Augustin Erath, 2 tomy, Coloniae Agrippinae 1687.

Petrarcha de remediis utriusque fortunae ⁸⁶⁶ in 16to	1
Syntagmata Soldani ⁸⁶⁷ in 8vo	1
Bisselii Icaria ⁸⁶⁸ in 16to	1
Aphorismorum politicorum thesaurus a Joanne Chocero ⁸⁶⁹ in 4to	2
Horologium principum ⁸⁷⁰ in folio	1

[48v]

Caussini de institutione principum ⁸⁷¹ in 4to	1
Szkрупulat bez szkrupułu ⁸⁷² in 8vo	1

Philosophi

[Filozofia]

Annaei Senecae ⁸⁷³ in 8vo	1
P. Falck mundus aspectabilis ⁸⁷⁴ in folio	1
Evathi mundus symbolicus ⁸⁷⁵ in folio	1
Commentaria in Aristotelis philosophiam [komentarze do filozofii Arystotelesa] in folio	1
P. Szadurski de philosophia ⁸⁷⁶ in 8vo	1

⁸⁶⁶ Którś z wydań rozprawy *O środkach przeciwko wszelkim losom* Francesca Petrarki.

⁸⁶⁷ John Selden, *De di[sc]i Syris syntagmata II. Adversaria nempe de numinibus commentitiis in veteri instrumento memoratis: Accedunt fere quae sunt reliqua Syrorum. Prisca porro Arabum, Aegyptiorum, Persarum, Afrorum, Europaeorum item theologia, subinde illustratur*, Londini 1617 lub późniejsze wydanie.

⁸⁶⁸ Johann Bissel, *Icaria*, Ingolstadii 1637. Somm., t. 1, kol. 1514.

⁸⁶⁹ Jean de Chokier, *Thesaurus politicorum aphorismorum, in quo principum, consiliariorum, aulicorum institutio proprie continetur*, Romae 1610 lub późniejsze wydanie.

⁸⁷⁰ Guevara, *Horologii principum*. Zob. przyp. 840.

⁸⁷¹ Nicolas Caussin, *Regnum Dei, seu dissertationes in libros Regum, in quibus quae ad institutionem principum illustriumque virorum, totamque politice sacrae attinent, insigni methodo tractantur*, Parisiis 1650. Somm., t. 2, kol. 923.

⁸⁷² Jan Stanisław Jabłonowski, *Skrupul bez skrupułu w Polsce albo oświecenie grzechów narodowi zwyczajniejszych a za grzechy nie mianych. Traktat po prostu te grzechy roztrząsający na rozdziały podzielony przez pewnego Polaka temiszą grzechami grzesznego ale żałującego, na poprawę swoją y ludzką podany*, Lwów 1730 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 18, s. 344–345.

⁸⁷³ Którś z wydań pism filozoficznych Seneki.

⁸⁷⁴ Joseph Falck, *Mundus aspectabilis philosophice consideratus auctore R. P. Josepho Falck Societatis Jesu, Serenissimi, ac potentissimi principis D. D. Caroli Alberti utriusque Bavariae ducis et electoris etc. etc. olim confessario*, Augustae Vindelicorum 1740. Somm., t. 3, kol. 533.

⁸⁷⁵ Picinelli, *Mundus symbolicus*. Zob. przyp. 865.

⁸⁷⁶ Prawdopodobnie którś z pism filozoficznych Stanisława Szadurskiego, wydanych bez wskazania miejsca druku podczas jego profesury w Nowogródku w latach 1759–1762. Nosiły one następujące tytuły: *Principia ratiocinandi variis dialogis atque exercitationibus tum logicis tum metaphysicis contenta* (1760), *Scita philosophica ex physica generali* (1761) i *Scita philosophica ex physica particulari* (1762). Estr., t. 30, s. 186–187. Jak wskazuje kolejność omawianych dział filozofii, Szadurski był

Pars veteris philosophiae incerti authoris [część starej filozofii nieznanego autora] in 8vo.	2
P. Krasnodębski philosophia ⁸⁷⁷ in 16to	4
P. Severi philosophia in 12mo	3
Rudgerii philosophia ⁸⁷⁸ in 12mo	1
Veberi philosophia ⁸⁷⁹ in 12mo	1
Senecae	1
Keckermanni systema logicae ⁸⁸⁰	1
Pererii philosophia ⁸⁸¹ in 8vo	1
Le Grant philosophia ⁸⁸² in 4to	1
P. Mayr philosophia ⁸⁸³ in 4to	1
P. Szefffer philosophia ⁸⁸⁴ in 4to	3
P. Mangold ⁸⁸⁵ in 4to	3
P. Jaszliński ⁸⁸⁶ in 4to	3
P. Rhedlamer ⁸⁸⁷ in 4to	1

zwolennikiem unowocześnionej scholastyki. Zob. F. Bargieł, *Stanisław Szadurski SJ (1726–1789). Przedstawiciel współczesnej filozofii scholastycznej*, Kraków 1978.

⁸⁷⁷ Adam Kwiryn Krasnodębski, *Philosophia Aristotelis explicata* [...], Varsaviae 1678. Estr., t. 20, s. 236.

⁸⁷⁸ Być może Andreas Rüdiger, *Institutiones eruditionis seu philosophia synthetica: tribus libris, de sapientia, justitia, et prudentia, methodo mathematicae aemula, breviter et succincte, comprehensa*, Halae Magdeburgicae 1711.

⁸⁷⁹ Prawdopodobnie Adam Weber, *Theoremata ex universa philosophia Aristotelis deprompta*, Bambergae 1650. Somm., t. 8, kol. 1013.

⁸⁸⁰ Bartholomeus Keckermann, *Systema logicae minus: succincto preceptorum compendio tribus libris* [...], Hanoviae 1606. Estr., t. 19, s. 220.

⁸⁸¹ Prawdopodobnie Benito Pereira, *De communibus omnium rerum naturalium principiis [et] affectionibus libri quindecim* [...], Romae 1576. Somm., t. 6, kol. 499–500.

⁸⁸² Prawdopodobnie Antoine Le Grand, *Philosophia veterum, e mente Renati Descartes more scholastico breviter degesta*, Londini 1671.

⁸⁸³ Anton Mayr, *Philosophia peripatetica, antiquorum principiis et recentiorum experimentis conformata*, Ingolstadii 1739. Somm., t. 5, kol. 808.

⁸⁸⁴ Karl Scherffer, *Institutiones logicae conscriptae in usum suorum DD. auditorum*, Vindobonae 1752; tenże, *Institutionum physicae pars prima, seu physica generalis* [...] in usum suorum DD. auditorum conscripta [...], Vindobonae 1752; tenże, *Institutionum physicae pars secunda, seu physica particularis*, Vindobonae 1753. Późniejsze edycje odnotowane u Somm., t. 7, kol. 768.

⁸⁸⁵ Joseph Mangold, *Philosophia rationalis et experimentalis: hodiernis discentium studiis accommodata*, 3 tomy, Ingolstadii – Monachii 1755. Somm., t. 5, kol. 481.

⁸⁸⁶ Andreas Jaszlinszky, *Institutiones physicae in duas partes digestas. Pars prima, seu physica generalis, pars altera seu physica particularis in usum discipulorum concinnata*, Tyrnaviae 1756; tenże, *Institutiones metaphysicae, in usum discipulorum concinnatae*, Tyrnaviae 1756; tenże, *Institutiones logicae, in usum discipulorum concinnatae*, Tyrnaviae 1761. Somm., t. 4, kol. 759–761.

⁸⁸⁷ Joseph Redlhamer, *Philosophia naturalis in duas partes digesta. Pars prima cont[inens] physicam generalem. Pars altera vero: uranologiam, stoechiologiam, meteorologiam, geologiam, mineralogiam,*

P. Chell physica ⁸⁸⁸ in 4to	1
P. Mayr philosophia ⁸⁸⁹ in 4to	1
P. Heymbach ⁸⁹⁰ in 8vo	2
P. Lingen ⁸⁹¹ in 8vo	1
P. Purchotii ⁸⁹² in 8vo	2
P. Semeri ⁸⁹³ in 8vo	3
P. Krasnodębski ⁸⁹⁴ in 8vo	1
Dialectica incerti authoris [dialektyka nieznanego autora] in 8vo	1

Mathematici

[Matematyka]

Ill. terzo liber italicus [księga włoska] in folio	1
Theorematum folia aliquot lacera [kilka podartych arkuszy z twierdzeniami] in folio	1
Siemionowicz de artilleria ⁸⁹⁵ in folio	1

[49r]

Weydleri institutiones mathematici ⁸⁹⁶ in 4to	1
Wolffii compendium matheseos ⁸⁹⁷ in 4to	1

phytologiam et zoologiam. Ad praefixam scholis nostris normam concinnata, Viennae 1755. Somm., t. 6, kol. 1574–1575.

⁸⁸⁸ Joseph Khell von Khellburg, *Physica ex recentiorum observationibus accommodata usibus academicis*, 2 tomy, Viennae 1751 (II wyd. 1754–1755). Somm., t. 4, kol. 1026–1027.

⁸⁸⁹ Mayr, *Philosophia peripatetica*. Zob. przyp. 883.

⁸⁹⁰ Matthias Heimbach, *Philosophia argumentosa quondam florilegium argumentorum: sive ars practica inveniendi medium nuncupata, theses philosophicas [...] exhibens*, Coloniae 1717. Późniejsze edycje notowane u Somm., t. 4, kol. 218–219.

⁸⁹¹ Burchard Lingen, *Medulla tripartita philosophiae veteris ac novae*, 3 tomy, Coloniae Agrippinae 1699. Somm., t. 4, kol. 1844.

⁸⁹² Edmond Pourchot, *Institutio philosophica ad faciliorem veterum et recentiorum philosophorum lectionem comparata*, Parisiis 1700.

⁸⁹³ André Semery, *Triennium philosophicum [...]*, 3 tomy, Romae 1674 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 7, kol. 1115.

⁸⁹⁴ Krasnodębski, *Philosophia Aristotelis*. Zob. przyp. 877.

⁸⁹⁵ Kazimierz Siemienowicz, *Artis magnae artilleriae pars prima*, Amsterdami 1650. Estr., t. 28, s. 24–25.

⁸⁹⁶ Johann Friedrich Weidler, *Institutiones mathematicae decem et sex purae mixtaeque matheseos disciplinas complexae, sub finem accedunt tabulae logarithmorum contractae et index generalis qui lexici mathematici instar esse possit*, Vitembergae 1718.

⁸⁹⁷ Christian Wolff, *Compendium elementorum matheseos universae: in usum studiosae juventutis adornatum [...]*, Lausannae – Genevae 1742.

De la Caille ⁸⁹⁸ in folio	3
Arithmetica incerti authoris [arytmetyka nieznanego autora] in 8vo	1
Elementa algebrae P. Hell ⁸⁹⁹ in 8vo	1
Figurae architectonicae [abrysy architektoniczne] in folio magno	1

Stemmatographi

[Herbarze]

Okolski orbis polonus ⁹⁰⁰ in folio	5
Niesiecki herby i familie ⁹⁰¹ in folio	2
Rola [!] o herbach rodowitych ⁹⁰² in 4to	1

Geographi

[Geografia]

Monsteri cosmographia ⁹⁰³ in folio	1
Niederndorf geographia ⁹⁰⁴ in 4to	2
Atlas geographicus continens tabulas 53 [atlas geograficzny zawierający 53 plansze] in folio	2
Flandria illustrata Sanderi ⁹⁰⁵ in folio regali	2

⁸⁹⁸ Prawdopodobnie Nicolas-Louis de Lacaille, *Lectiones elementares opticae: ex editione Parisi-
nae anni MDCCLVI in latinum traductae a C. S. e S. J. brevis theoria micrometri objectivi*, przeł. Karl
Scherffer, Viennae 1757.

⁸⁹⁹ Maximilian Hell, *Elementa arithmeticae numericae et literalis seu algebrae*, Vindobonae 1761.
Wydanie polskie: Nieśwież 1768. Estr., t. 18, s. 87.

⁹⁰⁰ Szymon Okolski, *Orbis Polonus, splendoribus caeli, triumphis mundi, pulchritudine animantium,
decore aquatiliū, naturae excellentia reptiliū, condecoratus. In quo antiqua Sarmatarum gentilia, perve-
tustae nobilitatis Poloniae insignia, vetera et nova indigenatus meritorum praemia et arma, specificantur et
relucent*, 2 tomy, Cracoviae 1641–1645. Estr., t. 23, s. 309–311.

⁹⁰¹ Kasper Niesiecki, *Korona polska przy złotey wolności starożytnemi wszystkich katedr, prowincyi,
y rycerstwa kleynotami, heroicznym męstwem y odwagą, naywyższemi honorami, a naypierwey cnotą, po-
bożnością, y świątobliwośćią ozdobiona*, 4 tomy, Lwów 1728–1743. Estr., t. 23, s. 128–129.

⁹⁰² Dymitr Franciszek Kola, *Traktat krotki o heraldyce: to iest o herbach rodowitych do [...] xiążęcia
jmci Kaspza Lubomirskiego wojewodzica krakowskiego, fundatora prowincyi polskiej Scholarum Piarum*,
Warszawa 1747. Estr., t. 19, s. 408.

⁹⁰³ Sebastian Münster, *Cosmographia: Beschreibung aller Lender [...] in welcher begriffen, aller
Völker, Herrschafften, Stetten, und namhafftiger Flecken, herkommen: Sitten, Gebreuch, Ordnung, Glau-
ben, Secten, und Hantierung, durch die gantze Welt, und fürnemlich Teütscher Nation: was auch besonders
in iedem Landt gefunden unnd darin beschehen sey*, Basel 1544.

⁹⁰⁴ Heinrich Niederndorf, *Generalis geographia cosmica: mathematica, naturalis, politica, IV libris
comprehensa*, b.m. 1739.

⁹⁰⁵ Antoine Sanders, *Flandria illustrata, sive descriptio comitatus istius per totum terraru[m] orbem
celeberrimi, III tomis absoluta*, 3 tomy, Coloniae Agrippinae 1641–1643.

Jonsonii atlas contractus ⁹⁰⁶ in folio regali	2
Burlaei res Brasilicae ⁹⁰⁷ in folio regalis	2
Geographia czasów terażniejszych ⁹⁰⁸	1

Libri ad Institutum Societatis Jesu pertinentes
[Książki dotyczące Instytutu Towarzystwa Jezusowego]

P. Gomez elogia Societatis collecta ⁹⁰⁹ in folio	1
Epitome Instituti Societatis Jesu ⁹¹⁰ in 8vo	3
Privilegia et decreta Societatis Jesu ⁹¹¹ in 8vo	4
Constitutiones Societatis Jesu ⁹¹² in 8vo	2
A[dmodum] R[verendi] P[atris] N[ostri] Aquavivae generalis instructio ⁹¹³ in 8vo	1
Corpus Instituti Societatis Jesu ⁹¹⁴ in 4to	3
Decreta congregationis generalis ⁹¹⁵ in 8vo	1
Varii libelli de Instituto Societatis Jesu [różne książeczki o Instytucie	
Towarzystwa Jezusowego] in 8vo	11
Uwagi na sposób postępowania ministra portugalskiego w sprawie jezuitów ⁹¹⁶	
in 8vo	1

⁹⁰⁶ Jan Jansson, *Atlas contractus, sive atlantis majoris compendium: in quo totum universum velut in theatro quam exactissimis tabulis ante oculos ponitur, additisque regionum omnium descriptionibus accuratissime illustratur*, Amsterdami 1666.

⁹⁰⁷ Caspar van Baerle (Barlaeus), *Rerum per octennium in Brasilia et alibi nuper gestarum, sub prefectura illustrissimi Comitis I. Mauriti Nassaviae [...] historia*, Amstelodami 1647.

⁹⁰⁸ Karol Wyrwicz, *Geografia czasów terażniejszych albo opisanie naturalne y polityczne krolestw, państw, stanów wszelakich, ich rządu, praw, rzemiosł, handlu, przemysłu, przymiotów, obyczajów etc. ku pożytkowi narodowej młodzieży* wydana, 2 tomy, Warszawa 1768–1770. Estr., t. 33, s. 453–454.

⁹⁰⁹ Cristóbal Gómez, *Elogia Societatis Iesu sive propugnaculum pontificum, conciliorum, cardinalium, antistitum, nec non imperatorum, regum, principum et aliorum virtute, religione, omnique literatura illustratum (etiam haereticorum) testimoniis qua expressis verbo, qua scripto consignatis constructum*, Antverpiae 1677. Somm., t. 3, kol. 1552.

⁹¹⁰ *Epitome Instituti Societatis Jesu*, Praegae 1690.

⁹¹¹ Nieznana pozycja, zawierająca prawdopodobnie przywileje przysługujące Towarzystwu Jezusowemu oraz postanowienia jego kongregacji generalnych.

⁹¹² Któreś z wydań *Konstytucji Towarzystwa Jezusowego*.

⁹¹³ Claudio Acquaviva, *Instructio pro superioribus ad augendum conservandumque spiritum in Societate*, Florentiae 1604 (II wyd. Vilnae 1605). Somm., t. 1, kol. 464.

⁹¹⁴ [Claudio Acquaviva], *Corpus Institutorum Societatis Iesu: in duo volumina distinctum: accedit catalogus provinciarum, domorum, collegiorum etc. eiusdem Societatis: iuxta exemplar excusum*, Antverpiae 1702.

⁹¹⁵ Pod tym tytułem ukazywały się kolejne postanowienia kolejnych kongregacji generalnych.

⁹¹⁶ *Uwagi na sposób postępowania ministra portugalskiego w sprawie jezuitów*, Cosmopoli 1761. Estr., t. 32, s. 119.

[49v]

P. Mendo crisis de pietate ⁹¹⁷ in 16to	1
Compendium privilegiorum ⁹¹⁸ in 16to	1

Oratores

[Retoryka]

Quintiliani institutiones rhetoricae ⁹¹⁹ in 8vo	1
Orationes Ciceronis nonnullae [niektóre mowy Cyclerona] in 8vo	4
Cicero de oratore ⁹²⁰ in 8vo	1
Haynecii styli oratorii fundamenta ⁹²¹ in 8vo	1
Sokołowii pro religione catholica oratio ⁹²² in 8vo	1
Grodzicki theatrum eloquentiae ⁹²³ in 8vo	1
Massenii palestra oratoria ⁹²⁴ in 8vo	1
Demosthenis sententiae variae ⁹²⁵ in 8vo	1
Camerarii epistolae familiares ⁹²⁶ in 8vo	1
Ciceronis ad Atticum epistolae ⁹²⁷ in 8vo	1
Wymowny polityk ⁹²⁸ in 8vo	1
Jovii elogia varia ⁹²⁹ in 8vo	1
Adagia variorum authorum [sentencje różnych autorów] in 8vo	1

⁹¹⁷ Andrés Mendo, *Crisis pro Societatis Iesu pietate, doctrina, et fructu multiplici*, Lugduni 1666. Somm., t. 5, kol. 895–896.

⁹¹⁸ *Compendium privilegiorum et gratiarum Societatis Jesu*, Romae 1583.

⁹¹⁹ Któreś z wydań *Instytucji Kwintyliana*.

⁹²⁰ Któreś z wydań traktatu *O mówcy Cyclerona*.

⁹²¹ Johann Gottlieb Heineccius, *Stili cultioris fundamenta regulis perspicuis selectissimisque ex optimis auctoribus exemplis in usum auditorii adornata*, Halae Magdeburgicae 1720.

⁹²² Któreś z kazań Stanisława Sokołowskiego, katolickiego polemisty i kaznodziei nadwornego Stefana Batorego. 1587. Estr., t. 29, s. 9–21.

⁹²³ Faustyn Grodzicki, *Theatrum eloquentiae illustrium personarum apparatu ex antiquissimis et probatissimis rhetoribus, oratoribus et archirhetoribus instructum*, Leopoli 1745. Estr., t. 17, s. 386–387.

⁹²⁴ Jacob Masen, *Palestra oratoria praeceptis et exemplis veterum lectissimis instructa, et novo methodo, in progymnasmata eloquentiae, atque exercitationes rhetorum*, Coloniae Agrippinae 1659. Somm., t. 5, kol. 691.

⁹²⁵ Prawdopodobnie Demostenes, Joannes Loinus, *Gnomologiae sive sententiae collectaneae*, Basileae 1552 lub późniejsze wydanie.

⁹²⁶ Cycleron, Joachim Camerarius, *M.T. Ciceronis Epistolarum familiarium lib[ri] XVI summorum virorum industria [...] restituti: Ioachimi Camerarii Pabergensis recognitio elaborata*, Basileae 1546 lub późniejsze wydanie.

⁹²⁷ Któreś z wydań listów Cyclerona do Tytusa Pomponiusza Attyka.

⁹²⁸ Jakub Boczyłowicz, *Wymowny polityk dowcipnemu się terażniejszego wieku geniuszowi w weselnych y pogrzebowych mowach [...] accommodujący*, Warszawa 1674. Estreicher notuje tylko późniejsze edycje. Estr., t. 13, s. 192.

⁹²⁹ Paolo Giovio, *Elogia veris clarorum virorum imaginibus apposita quae in Musaeo Ioviano Comi spectantur: addita in calce operis Adriani pont[ificis] vita*, Venetiis 1546 lub późniejsze wydanie.

Tilii orationes ⁹³⁰ in 8vo	1
Tuba vocalis famae Joannis III ⁹³¹ in 4to	1
Du Cygne rhetorica ⁹³² in 8vo	1
Rhetorica Soarii ⁹³³ in 8vo	1
Orationes Avantini ⁹³⁴ in 12mo	1
Orationes Praetoris ⁹³⁵ in 8vo	1
Rhetor[um] Porcensium orationes ⁹³⁶ in 12mo	2
Porrea orationes de conscribendis epistolis in 12mo	1
De Luca de Christo exinanito ⁹³⁷ in 4to	1
Bibliotheca rhetorum ⁹³⁸ in 8vo	2
Variae orationes [różne mowy] in 8vo	1
De la Cerda eloquentia campi ⁹³⁹ in 8vo	1
Palestra oratoria ⁹⁴⁰ in 8vo	1
Kirchnerii orationes ⁹⁴¹ in 8vo	1
Manutii epistolae ⁹⁴² in 12mo	1

⁹³⁰ Prawdopodobnie mowy Cyclerona.

⁹³¹ Wojciech Stanisław Chrościński, *Tuba vocalis famae, ac aeviternae memoriae serenissimi ac invictissimi Joannis III, Dei gratia regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Volhyniae, Kiioviae, Smolensciae, Severiae Czernichoviaeque. Ad Viennam, et Parkanum simul, de Turcis obtentam victoriam buccinans*, Varsaviae 1684. Estr., t. 14, s. 216.

⁹³² Martin du Cygne, *Ars rhetorica* [...], Coloniae Agrippinae 1708. Pierwsze wydanie pt. *Explanatio rhetorices* (Leodii 1659). Somm., t. 2, kol. 1754–1755.

⁹³³ Cypriano de Soarez, *De arte rhetoricae libri tres* [...], Coloniae Agrippinae 1625. Somm., t. 7, kol. 1331–1337. Polskie wydania notowane u Estr., t. 28, s. 341–342.

⁹³⁴ Nicola Avancini, *Orationes* [...] *in tres partes divisae, quarum prima continet orationes de Deo et Deo-Homine, secunda de B. Virgine et sanctis, tertia miscellanea oratoria*, 3 tomy, Viennae 1656–1660. Somm., t. 1, kol. 672.

⁹³⁵ Być może któreś z wydań mów Abdiasa Praetoriusa (1524–1573), teologa i działacza reformacyjnego.

⁹³⁶ Nicolas de Vernultz, *Rhetorum Collegii Porcensis inclytae Academiae Lovaniensis orationes: in tres partes secundum tria causarum seu orationum genera distributae. Accessit orationum sacrarum volumen singulare in festa Deiparae Virginis et aliquorum divorum*, Coloniae 1630.

⁹³⁷ Carlo Francesco de Luca, *Christus exinanitus sive de Christi Dom[ini] cruciatibus oratio ad Innocentium X*, Romae 1689. Somm., t. 5, kol. 144.

⁹³⁸ Gabriel François Le Jay, *Bibliotheca rhetorum: praecepta, et exempla complectens, quae tam ad oratoriam facultatem pertinent; discipulis pariter ac magistris perutilis*, Parisiis 1725 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 4, kol. 778–781.

⁹³⁹ Melchior de la Cerda, *Campus eloquentiae, in causis, enumeratione partium, genere. Conjugatis adjunctis longe lateque patens*, 2 tomy, Lugduni 1614 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 2, kol. 991.

⁹⁴⁰ Masen, *Palestra oratoria*. Zob. przyp. 924.

⁹⁴¹ Hermann Kirchner, *Orationes XXXVI duobus voluminibus comprehensae, quorum unum contrarias, alterum panegyricas continet*, 2 tomy, Marpurgi 1614.

⁹⁴² Być może któryś ze zbiorów epistolograficznych opublikowanych przez Alda Manuzia (1449/1452–1515) lub jego następców, a szczególnie przez jego syna Paola (1512–1574). Na fali popularności listów autorów starożytnych zaczęto wydawać również listy współczesnych humanistów.

Massenii exercitationes oratoriae ⁹⁴³ in 12mo	2
P. Nagurczewski mowy Cyserona ⁹⁴⁴ in 8vo	1
[50r]	
Praecepta rhetorica ⁹⁴⁵ in 8vo	1
Miles rhetoricus ⁹⁴⁶ in 8vo	1
Epistolae Ciceronis [listy Cyserona] in 8vo	1
Bembi epistolae ⁹⁴⁷ in 8vo	1
Paulini orationes ⁹⁴⁸ in 8vo	1
Ciceronis orationes partes	3
Thilonis rudimenta rhetorica ⁹⁴⁹ in 8vo	2
Malczewski eloquentia propugnata ⁹⁵⁰ in 8vo	1
Sztafeta polska albo listy różne ⁹⁵¹ in 8vo	1
Corona australis ⁹⁵² in 8vo	1
Eadem in 8vo	1
Thesaurii elogia patriarcharum ⁹⁵³ in 8vo	1

O tym gatunku zob. L. Braidă, *Libri di lettere. Le raccolte epistolari del Cinquecento tra inquietudini religiose e "buon volgare"*, Roma – Bari 2009.

⁹⁴³ Jacob Masen, *Exercitationes oratoriae quae generum diversorum progymnasmata, et orationes, vario stylo, et differendi ratione complectitur, libris duobus. Juxta leges in palestra styli et oratoria praescriptas*, Coloniae Agrippinae 1660. Somm., t. 5, kol. 692.

⁹⁴⁴ *Mowy Cyserona przeciwko Katylinie i za Markiem Marcellem*, przeł. Ignacy Nagurczewski, Warszawa 1763. Estr., t. 14, s. 256.

⁹⁴⁵ Prawdopodobnie David Chytraeus, *Praecepta rhetoricae inventionis, illustrata multis et utilibus exemplis, ex Sacra Scriptura, et Cicerone, sumptis*, Vitebergae 1556.

⁹⁴⁶ Antonio Forti, *Miles rhetoricus et poeticus, seu artis rhetoricae et poeticae compendium, rhetoribus Messanensibus dicatum [...] opera et sumptibus abbatis D. Francisci Camma*, Messanae 1685. Somm., t. 3, kol. 894.

⁹⁴⁷ Któręś z wydań listów włoskiego humanisty Pietra Bemba (1470–1547).

⁹⁴⁸ Paolino Chelucci, *Orationes*, Romae 1727.

⁹⁴⁹ Omer Talon, *Rudimenta rhetoricae de tropis et figuris [...] in usum scholae Herbornensis*, Herbornae 1588.

⁹⁵⁰ Adam Malczewski, *Eloquentia propugnata et brevis studiorum impugnata*, Posnaniae 1747 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 22, s. 82.

⁹⁵¹ *Sztafeta polska podróżnym do korespondencyi piórem uprojektowana [...]*, Wilno 1757. Estr., t. 30, s. 299.

⁹⁵² [Michał Suffczyński], *Corona Australis in Polo Poloniae inter tergemina diademata augustissima constellatione refulgens, sive serenissimarum e stirpe augustissima Austriaca reginarum Poloniae immortales virtutes, ethicis, politicis, historicis observationum in cultum, principibus in exemplum, per Vladislaum Turlay equitem Lituanum, notarium castrensem palatinatus Trocensis, Caesare Josepho [...]*, Vilnae 1705. Estr., t. 30, s. 20.

⁹⁵³ Emanuele Tesauro, Luigi Giuglaris, *Elogia patriarcharum et Christi Jesu*, Moguntiae 1665. Późniejsze wydania notowane u Somm., t. 3, kol. 1472–1473.

Selectae orationes Academiae Viennensis ⁹⁵⁴ in 8vo	1
Martini institutiones rhetoricae ⁹⁵⁵ in 8vo	1
Pasi tyrocinii eloquentiae ⁹⁵⁶ in 12mo	1
Epistolae Ciceronis cum notis Herbesti ⁹⁵⁷ in 8vo	1
Lambini inventiones rhetoricae ⁹⁵⁸ in 8vo	1
Avancini orationes ⁹⁵⁹ in 12mo	2
P. Radau orator extemporaneus ⁹⁶⁰ in 12mo	1
Kwiatkiewicz orator Marianus ⁹⁶¹ in 12mo	1
Vernulaei elogia ⁹⁶² in 12mo	1
Aicher iter oratorium ⁹⁶³ in 12mo	1
G. Ruteri panegyrici veteres ⁹⁶⁴ in 12mo	1
Kwiatkiewicz eloquentia reconditor ⁹⁶⁵ in 12mo	1
Pleszczyński Livius polonicus ⁹⁶⁶ in 12mo	1
Kojałowicz panegyrici heroum ⁹⁶⁷ in 12mo	1

⁹⁵⁴ *Xenophon e libris memorabilium Socratis selecta: quibus accesserunt Isocratis orationes duae, Menandri sententiae, et Anacreontis odae selectae, ad usum scholarum humaniorum universitatis Viennensis, Viennae 1764.*

⁹⁵⁵ Johann Martini, *Institutiones rhetoricae: ex Philippo Melanchtone et Audomaro Talaeo potissimum: tum ex aliis praestantissimis auctoribus [...] in usum scholasticae iuventutis, methodo facili conscriptae exemplis item sacris et profanis illustratae*, Dantisci 1643. Estr., t. 22, s. 196.

⁹⁵⁶ Prawdopodobnie Charles Pajot, *Tyrocinium eloquentiae*, Coloniae Agrippinae 1673. Somm., t. 6, kol. 95.

⁹⁵⁷ Cyseron, Benedykt Herbest, *Epistolarum selectarum libri IV olim commentationibus Benedicti Herbesti illustrate, nunc in commodiorem ordinem digesti ad usum scholarum Societatis Jesu*, Nesvisii 1761. Estr., t. 14, s. 251–252.

⁹⁵⁸ Cyseron, Denis Lambin, *Rhetoricorum ad C. Herennium libri IIII [...] De inventione libri II*, Venetiis 1569.

⁹⁵⁹ Avancini, *Orationes*. Zob. przyp. 934.

⁹⁶⁰ Michał Radau, *Orator extemporaneus*, Vilnae 1640. Późniejsze wydania notowane u Estr., t. 26, s. 24–26.

⁹⁶¹ Jan Kwiatkiewicz, *Orator Marianus purissimae in suo verbiq[ue] conceptu Matri semel, Virgini semper Mariae divisique Marianis cultoribus per votivas panegyres sacer iterum in lucem datus*, Calissii 1686. Estr., t. 20, s. 425.

⁹⁶² Nicolas de Vernultz, *Elogia oratoria Alberti Pii, Isabellae Clarae Eugeniae, Ambrosii Spinolae, Caroli Comitis Buquoii, Joannis Comitis Tillii*, Lovanii 1634.

⁹⁶³ Anton Aicher, *Iter oratorium*, Salisburgi 1679.

⁹⁶⁴ Janus Gruterus, *XII panegyrici veteres: ad antiquam, qua editionem, qua Scripturam, infinitis locis emendati, aucti*, Francofurti 1607.

⁹⁶⁵ Jan Kwiatkiewicz, *Eloquentia reconditor* [...], Posnaniae 1689. Estr., t. 20, s. 421–422.

⁹⁶⁶ Być może Paweł Potocki, *Historykopolityk z Liwiusza nowo zebrany i na język polski przełożony*, Kraków 1649. Dzieło jest obecnie nieznane. Estr., t. 21, s. 357; tamże, t. 25, s. 152.

⁹⁶⁷ Kazimierz Wijuk Kojalowicz, *Panegyrici heroum varia antehac manu sparsi nunc [...] in gratiam iuventutis studiosae in unum collecti*, Vilnae 1668. Estr., t. 19, s. 396–397.

Kojałowicz phoenix rhetorum ⁹⁶⁸ in 12mo	1
De arte oratoria incerti authoris [o sztuce oratorskiej nieznanego autora] in 12mo	1
Lauxmin praxis oratoria ⁹⁶⁹ in 12mo	1
Elogia de S. Xaverio [Elogia św. Franciszka Ksawerego] in 12mo	1
Kwiatkiewicz orator peripatheticus ⁹⁷⁰ in 12mo	1
Schelchii periocha ⁹⁷¹ in 12mo	1
Soarii compendium rhetoricae ⁹⁷² in 12mo	1
Thesaurii elogia ⁹⁷³ in 18vo	1
Hermanovillani Aristarchus ⁹⁷⁴ in 8vo	1
Mundus sacer incerti authoris [świat święty nieznanego autora] in 8vo	1
[50v]	
Massenii speculum imaginum ⁹⁷⁵ in 8vo	1
Sarbievii panegyrici varii ⁹⁷⁶ in 4to	1
Icones vitae et mortis B. Josaphat[i] m[artyris] Młodzianowski ⁹⁷⁷ in 4to	5
P. Ines Lechias ducum Poloniae ⁹⁷⁸ in 4to	1
Młodzianowski suppetiae militares ⁹⁷⁹ in 4to	1
Juglaris de Christo Domino elogia ⁹⁸⁰ in 4to	2

⁹⁶⁸ Właśc. Jan Kwiatkiewicz, *Phoenix rhetorum seu rarioris Atticismi, nec vulgaris eloquentiae fundamenta et species*, Vilnae 1672. Estr., t. 20, s. 426.

⁹⁶⁹ Zygmunt Lauksmin, *Praecepta artis rhetoricae et praxis oratoria*, Brunsbergae 1648. Drugie wydanie ukazało się w Monachium w 1658 r. pt. *Praxis oratoria sive praecepta artis rhetoricae*. Estr., t. 21, s. 131.

⁹⁷⁰ Jan Kwiatkiewicz, *Orator peripatheticus, per varia hactenus regum et sacrae profanaeque purpurata atria variae occasiones hospes* [...], Calissii 1680. Estr., t. 20, s. 425–426.

⁹⁷¹ Prawdopodobnie programy teatralne.

⁹⁷² Cypriano de Soarez, *Tabulae rhetoricae Cypriani Soarii [...] sive totius artis rhetoricae absolutissimum compendium*, Lublini 1714 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 7, kol. 1334; Estr., t. 28, s. 342–343.

⁹⁷³ Tesauro, Giuglaris, *Elogia patriarcharum*. Zob. przyp. 953.

⁹⁷⁴ [Tomasz Klage], *Didymi Hermannovillani Aristarchus, ad illustres academicos Regiomontanos, Coloniae* 1643. Estr., t. 19, s. 270.

⁹⁷⁵ Jacob Masen, *Speculum imaginum veritatis occultae, exhibens symbola, emblemata, hieroglyphica, aenigmata, omni, tam materiae quam formae varietate, exemplis simul, ac praeceptis illustratum*, Coloniae 1650 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 5, kol. 683.

⁹⁷⁶ Maciej Kazimierz Sarbiewski wydał za życia panegiryki na cześć Ferdynanda II, Jana Stanisława Sapiehy i Jana Karola Chodkiewicza. Estr., t. 27, s. 125–126.

⁹⁷⁷ Andrzej Młodzianowski, *Icones symbolicae vitae et mortis B. Iosaphat martyris archiepiscopi Polocensis expressae et [...] Georgio Stanisłao Sapieha palatinidae Polocensi, capitaneo Borisoviensis oblatae*, Vilnae 1675. Estr., t. 22, s. 451–452.

⁹⁷⁸ Ines, *Lechias, sive ducum*. Zob. przyp. 814.

⁹⁷⁹ Andrzej Młodzianowski, *Suppetiae militares ex Divis Poloniae Lituanaeque gentis tutelaribus*, Vilnae 1671. Estr., t. 22, s. 452.

⁹⁸⁰ Luigi Giuglaris, *Christus Iesus, hoc est Dei Hominis elogia*, Genuae 1641. Somm., t. 4, kol. 1472–1473.

Vita celsissimi principis Radziwiłł ⁹⁸¹ in 4to	1
Juglaris varia epitaphia ⁹⁸² in 4to	1
Spectacula heroum christianorum ⁹⁸³ in folio	1
Nicolai Radziwiłł epistolae ⁹⁸⁴ in folio	1
Propugnaculum tutelare S. Kostka ad Chocimum ⁹⁸⁵ in folio	1
Lucubrationes et elogia Trzebicki ⁹⁸⁶ in 4to	1
Variae orationes [różne mowy] in 4to	1
Mowy różne stare in 4to	1
Krótkie a zwięzłe warunki ⁹⁸⁷ in 4to	1
Odgłos słodko brzmiącej melodii ⁹⁸⁸ in 4to	1
Cypriani Soarii compendium rhetoricae ⁹⁸⁹ in 8vo	1
Ravisii Textoris epistolae ⁹⁹⁰ in 12mo	1
Listy jejm. pani du Montier ⁹⁹¹ in 8vo	1

⁹⁸¹ Prawdopodobnie Jan Radwan, *Radivilias sive de vita et rebus praeclarissime gestis immortalis memoriae illustrissimi principis Nicolai Radivilii Georgii filii, ducis in Dubinki ac Bierze, palatini Vilnensis* [...], Vilnae 1588. Estr., t. 26, s. 45.

⁹⁸² Luigi Giuglaris, *Inscriptiones, epitaphia, et elogia*, Lugduni 1645. Somm., t. 3, kol. 1473–1474.

⁹⁸³ [Jules César La Couture], *XVIII heroum christianorum spectacula: in amphitheatrum honoris et gloriae serenissimi Ungariae, Bohemiae et Romanorum regis Ferdinandi IV cum supremos Romani Imperii fasces et insignia capesseret mercede et apparatu poetico inducta, atque eidem abs minima Societate Iesu Provinciae Boemiae devotissimo et submississimo affectu dicata consecrataq[ue]*, Praegae 1653. Somm., t. 2, kol. 1589; t. 6, kol. 1156.

⁹⁸⁴ Pietro Paolo Vergerio, *Duae epistolae, altera Aloysii Lipomani Veneti episcopi Veronae Rom[ani] pontificis in Polonia legati ad [...] Nicolaum Radivilum palatinum Vilnensem etc., altera vero eiusdem [...] Radivili ad episcopum et legatum illum [...]*, Regiomonti 1556. Format czy się zgadza, gdyż Estreicher podaje tylko formaty czwartkowe. Estr., t. 32, s. 360.

⁹⁸⁵ *Propugnaculum tutelare B. Stanislaus Kostka Societatis Iesu bello ad Chocimum dacico, contra Osmanum Turcarum Imperatorem auxiliaris Polonorum. Sub auspiciis illustrissimi et reverendissimi domini D. Christophori Zegocki, nominati episcopi Chelmensis, primam Deo hostiam litantis in regali basilica principum apostolorum Petri et Pauli Collegii Cracoviensis Societ[atis] Iesu repraesentatus [...]*, Cracoviae 1669. Estr., t. 25, s. 302.

⁹⁸⁶ Andrzej Kanon, *Lucubrationes oratoriae regum, principum, antistitum, caeterorumq[ue] illustrium virorum panegyricis et elogijs insignitae sub auspicijs et principe patrocinio [...]* Andreae Trzebicki [...], in lucem dari caeptae, Cracoviae 1676. Estr., t. 19, s. 101.

⁹⁸⁷ *Krotkie a zwięzłe [!] z wielkich politykow, y scriptorow zebrane warunki do zatrzymania Rzeczy-p[ospolitej] oyczyzny miley, doma w rządzie gruntownym, a przeciwko nieprzyjaciolom w obronie pewney mocney y potężney*, b.m. 1627. Estr., t. 32, s. 241.

⁹⁸⁸ *Odgłos słodko-brzmiącej melodii w nieśmiertelney sławie żyjącego herbowego Łabęcia jasnie wielmożnego j.p. Krzysztofa Stanisława Zawiszy wojewody mińskiego niegdyś z seymowych mow [...]* wydany teraz zaś [...] na świat wychodzący, Warszawa 1730. Estr., t. 34/2, s. 455.

⁹⁸⁹ Być może Soarez, *Tabulae rhetoricae*. Zob. przyp. 972.

⁹⁹⁰ Jean Ravisius Tixier, *Epistolae nunc recens a quopiam accuratius castigatae et prope innumeris mendis abstersae*, Parisiis 1535 lub późniejsze wydanie.

⁹⁹¹ Jeanne-Marie Leprince de Beaumont, *Listy jey mci pani du Montier y margrafowej de *** jey corki w których znajdui się nauki wielce doskonale służące osobliwie damom w stanie małżeńskim będącym:*

M.T. Ciceronis Orationes nonnullae ⁹⁹² in 8vo	1
Eiusdem omnia opera in 4to majore	1
In eiusdem orationes selectas commentarius in 8vo [komentarz do wybranych mów tegoż autora]	1
Josephi Juventii orationes ⁹⁹³ in 12mo	1
Exercitationes oratoriae P. Massenii ⁹⁹⁴ in 12mo	1

Poetae

[Poetyka]

Parnassus poeticus ⁹⁹⁵ sine auctore in 8vo	1
Bidermannii ludi sacri theatrales ⁹⁹⁶ in 8vo	1
Virgilii opera [dzieła Wergiliusza] in 8vo	1
Ks. Wyszyńskiego Argenida ⁹⁹⁷ in 8vo	1
Pontani ethica Ovidiana ⁹⁹⁸ in 8vo	1
Natalis Comitum mythologia ⁹⁹⁹ in 8vo	1

[51r]

Juventii institutiones poeticae ¹⁰⁰⁰ in 12mo	1
Christiani Rozacini poesis lyrica ¹⁰⁰¹ in 12mo	1

z francuzkiego języka wytłumaczone przez w Bogu zeszlą j.w. jey mc pannę Barbarę Sottolubownę generałownę artylleryi W.X.L., Warszawa 1762. Estr., t. 22, s. 543–544.

⁹⁹² Któręś z wydań mów Cyclerona.

⁹⁹³ Joseph de Jouvancy, *Orationes*, 2 tomy, Parisiis 1701. Somm., t. 4, kol. 846.

⁹⁹⁴ Masen, *Exercitationes oratoriae*. Zob. przyp. 943.

⁹⁹⁵ Prawdopodobnie Nicolas Nomesy, *Parnassus poeticus* [...] in quo phrases omnes poeticae, ex illustribus poetis collectae, et in certa capita distributae, ita leguntur, ut nihil a poeticae studiosis illustrius desiderari possit, 2 tomy, Romae 1595–1596.

⁹⁹⁶ Jakob Bidermann, *Ludi theatrales sacri, sive opera comica posthuma*, Monachii 1666. Somm., t. 1, kol. 1455.

⁹⁹⁷ Louis Gabriel Bugnot, Walerian Wyszyński, John Barclay, *Argenida po zawartych z Poliarchem słubnych kontraktach z przedziwnych przypadków wybawiona, w księdze drugi, Wilno 1756*. Estr., t. 12, s. 369–370. Szerzej o polskiej recepcji *Argenidy* Barclaya zob. M. Hanusiewicz-Lavallee, *The Call of Albion. Protestants, Jesuits, and British Literature in Poland-Lithuania, 1567–1774*, Leiden – Boston 2024, s. 211–238.

⁹⁹⁸ Jacobus Pontanus, *Ethicorum Ovidianorum libri quatuor: quorum priores duo [...] continent omnia per locos communes dispertita* [...], Ingolstadii 1617. Somm., t. 6, kol. 1018.

⁹⁹⁹ Natale Conti, *Mythologiae sive explicationis fabularum libri decem, in quibus omnia prope naturalis et moralis philosophiae dogmata in veterum fabulis contenta fuisse perspicue demonstratur*, Venetiis 1567 lub późniejsze wydanie. R. Ricciardi, *Conti (Comes, Comitum, De Comitibus), Natale (Hieronymus)*, w: DBI, t. 28, s. 455.

¹⁰⁰⁰ Joseph de Jouvancy, *Institutiones poeticae ad usum collegiorum Societatis Jesu. Auctore J. J. eiusdem Societatis rhetorices professore*, Venetiis 1718 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 4, kol. 857.

¹⁰⁰¹ Adam Christian Rosacinus, *Poesis lyrica*, Graecii 1657 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 7, kol. 131.

Senecae Hercules furens ¹⁰⁰² in 12mo	1
Avancini trajediae ¹⁰⁰³ in 12mo	1
Miscellanea veterum poetarum [mieszkanka poetów starożytnych] in 12mo	2
Batrachomyomachia Balde ¹⁰⁰⁴ in 12mo	1
Bidermanni heroidum epistolae ¹⁰⁰⁵ in 12mo	1
Officina epithetorum ¹⁰⁰⁶ in 12mo	1
Balde sylvarum ¹⁰⁰⁷ in 12mo	8
Selectae tragoediae P[atr]um S[ocietatis] J[esu] ¹⁰⁰⁸ in 8vo	3
Senecae tragediae cum notis [tragedie Seneki z uwagami] in 12mo	1
Massenii palestra ligatae eloquentiae ¹⁰⁰⁹ in 12mo	1
Jacobi Balde lyrica ¹⁰¹⁰ in 12mo	1
Joannis Ma[s]coli lyrica ¹⁰¹¹ in 16to	1
Lucreti Catulli, Tibulli et coeterorum carmina [wiersze Katullusa, Tybullusa i innych] in 12mo	1
Flores poetarum ¹⁰¹² in 12mo	1
Księgi Tobiasza wierszem polskim ¹⁰¹³ in 8vo	1
Bidermanni Carmina ¹⁰¹⁴ in 12mo	1
Simonis Angli tragediae ¹⁰¹⁵ in 12mo	2

¹⁰⁰² Któreś z wydań *Herkulesa szalonego* Seneki.

¹⁰⁰³ Nicola Avancini, *Poesis drammatica*, t. 1–3, Viennae 1655–1671; t. 4, Pragae 1679; t. 5, Romae 1686. Somm., t. 1, kol. 671.

¹⁰⁰⁴ Homer, Jakob Balde, *Batrachomyomachia Homeri tuba Romana cantata*, Ingolstadii 1637. Somm., t. 1, kol. 818.

¹⁰⁰⁵ Prawdopodobnie któreś z wydań *Heroidum epistolae libri tres* Jacoba Bidermanna (Antwerpia 1630). Somm., t. 1, kol. 1451–1452.

¹⁰⁰⁶ Giovanni Bucelleni, *Officina epithetorum, appellativorum et nominum propriorum* [...], Viennae 1637. Somm., t. 2, kol. 134. Polskie wydanie: Wilno 1646. Estr., t. 13, s. 409.

¹⁰⁰⁷ Jakob Balde, *Sylvarum libri VII*, Monachii 1643. Somm., t. 1, kol. 820.

¹⁰⁰⁸ *Selectae PP. Soc. Iesu tragoediae*, Antverpiae 1634.

¹⁰⁰⁹ Jakob Masen, *Palestra eloquentiae ligatae* [...], Coloniae Agrippinae 1654. Somm., t. 5, kol. 685–686.

¹⁰¹⁰ Jakob Balde, *Lyricorum libri IV, Epodon liber I et Sylvarum libri IX*, Monachii 1643. Somm., t. 1, kol. 820.

¹⁰¹¹ Prawdopodobnie Giovanni Battista Mascolo, *Lyricorum sive odarum libri XV*, Neapoli 1629 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 5, s. 666–667.

¹⁰¹² Być może *Viridarium illustrium poetarum* Ottaviana Mirandoli (Wenecja 1507), niekiedy wydawany pt. *Flores illustrium poetarum*.

¹⁰¹³ Prawdopodobnie Stanisław Herakliusz Lubomirski, *Tobiasz wyzwolony, to iest xięgi Tobiaszowe z Pisma Świętego na wiersz polski przelozone y dwunastą osmorymowych pieśni wyrazone*, Warszawa 1683 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 21, s. 476.

¹⁰¹⁴ Prawdopodobnie któreś z wydań *Epigrammatum libri tres* Jacoba Bidermanna (Dillingen 1620). Somm., t. 1, kol. 1447–1448.

¹⁰¹⁵ Joseph Simeons (właśc. Emmanuel Lobb), *Tragoediae quinque quarum duae postremae nunc primum lucem vident*, Leodii 1656. Somm., t. 7, kol. 1215.

P. Ines centuria ¹⁰¹⁶ in 12mo	1
Avancini comico tragedia ¹⁰¹⁷ in 12mo	1
Balde tragedia ¹⁰¹⁸ in 12mo	1
Senecae tragediae [tragedie Seneki] in 16to	2
Roderici sententiae ex variis authoribus ¹⁰¹⁹ in 12mo	1
Bauhusii epigrammata ¹⁰²⁰ in 18vo	1
Horatii opera in 18vo	1
Mirandulae flores poetarum ¹⁰²¹ in 24to	1
Uncii de rebus Hungaricis poemata ¹⁰²² in 12mo	1
Horatii opera [dzieła Horacego] in 16to	1
Catulli et Propertii carmina [wiersze Katullusa i Propercjusza] in 12mo	1
Gautruche historia poetica ¹⁰²³ in 12mo	1
Bidermannii opera comica ¹⁰²⁴ in 8vo	1
Gemma antiquorum 60 poetarum ¹⁰²⁵ in 8vo	1
Flavissae poeticae ¹⁰²⁶ in 8vo	1

[51v]

Institutiones poeticae ¹⁰²⁷ in 8vo	1
Lechus carmine descriptus ¹⁰²⁸ in 8vo	1
Satyrae equitis cuiusdam Poloni ¹⁰²⁹ in 4to	1

¹⁰¹⁶ Wojciech Ines, *Lyriconum centuria, politicis, ethicis, poeticis axiomatibus ac problematibus instructa*, Dantisci 1645. Estr., t. 18, s. 570.

¹⁰¹⁷ Prawdopodobnie Avancini, *Poesis drammatica*. Zob. przyp. 1003.

¹⁰¹⁸ Jakob Balde, *Jephthas tragoedia*, Ambergae 1654. Somm., t. 1, kol. 822.

¹⁰¹⁹ André de Resende, Thomas Rodrigues da Veiga, *Sententiae et exempla ex probatissimis quibusque scriptoribus collecta, et per locos communes digesta*, b.m. 1557 lub późniejsze wydanie.

¹⁰²⁰ Bernard Bauhuis, *Epigrammatum selectorum libri V*, Antverpiae 1616. Sommervogel nie odnotowuje tego formatu. Somm., t. 1, kol. 1051.

¹⁰²¹ Ottaviano Mirandola, *Illustrium poetarum flores [...] collecti, et a studioso quodam in locos communes digesti, locupletati, ac summa diligentia castigati [...] De poetica virtute, et studio humanitatis impellente ad bonum*, Argentorati 1559.

¹⁰²² Leonhard Uncius, *Poematum libri septem de rebus Ungaricis*, Cracoviae 1579. Estr., t. 32, s. 29.

¹⁰²³ Pierre Gautruche, *Historia poetica ad faciliorem poetarum et veter[um] auctorum intelligentiam*, Leodii 1678. Somm., t. 3, kol. 1290.

¹⁰²⁴ Bidermann, *Ludi theatrales*. Zob. przyp. 996.

¹⁰²⁵ Gabriel Rzączyński, *Gemmae antiquorum sexaginta poetarum stemmatibus Polonorum [...] accomodatae*, Posnaniae 1702. Estr., t. 26, s. 541.

¹⁰²⁶ Jean de Backer, *Flores flavissae et elegantiae poeticae*, Coloniae Agrippinae 1620.

¹⁰²⁷ Jouvancy, *Institutiones poeticae*. Zob. przyp. 1000.

¹⁰²⁸ Jan Skorski, *Lechus, carmen heroicum, regni aurei et liberi primordia et vetustatem fortunamque variam decantans*, Leopoli 1745. Estr., t. 28, s. 185–186.

¹⁰²⁹ Krzysztof Opaliński, *Satyry, albo przestrogi do naprawy rządu y obyczajów w Polsce należące. Na pięć xiąg rozdzielone*, b.m. 1654. Estr., t. 23, s. 360–361.

Trajediae Zenonis a Simone Anglo ¹⁰³⁰ in 8vo	1
Droga prawdy przez pewną damę ¹⁰³¹ in 8vo	1
Balde poesis de Osea ¹⁰³² in 4to	1
Ravisii epithetorum opera ¹⁰³³ in 4to	1
Miracula S. Xaverii poetice descripta [cuda św. Franciszka Ksawerego opisane wierszem] in 4to	1
In Virgilio enarrationes Lamberti ¹⁰³⁴ in folio	1
Institutiones poeticae ¹⁰³⁵ in 8vo	1
Sarbievii lyrica ¹⁰³⁶ in 20mo	1
Elegiae incerti authoris [elegie nieznanego autora] in 12mo	1
Ines lyrica ¹⁰³⁷ in 12mo	1
Phae[d]ri fabulae ¹⁰³⁸ in 12mo	1
Vallii poemata ¹⁰³⁹ in 12mo	1
Martialis epigrammata ¹⁰⁴⁰ in folio	1
Thesaurii inscriptiones variae ¹⁰⁴¹ in folio	1

¹⁰³⁰ Joseph Simons (właśc. Emmanuel Lobb), *Zeno tragoedia*, Romae 1648. Somm. t. 7, kol. 1214.

¹⁰³¹ Antoni Zaremba, *Droga prawdy apostolskimi Bartłomieja S. pracami utorowana w dzień temuz apostołowi uroczysty w kościele łączyskim S. Franciszka wvv. oo. bernardynow pokazana herbowną w Doleńdze Podkową w. j. mci pana Tomasza z Głogowy Kossowskiego stolnika orłowskiego aktu konwokacyjnego pomienionych oycow szczodrobliwego mecenasa zaszczycona, a na okazanie powinney wdzięczności, godnemu jego imieniomu w przypisaniu pochwał poświęcona*, b.m. 1765. Estr., t. 34/2, s. 392.

¹⁰³² Właśc. Jakob Balde, *Poesis Osca: sive drama georgicum in quo belli mala, pacis bona ex occasione currentis anni quadagesimi septimi descripta repraesentantur carmine*, Monachii 1647. Somm., t. 1, kol. 821–822.

¹⁰³³ Jean Ravisius Tixier, *Opus epithetorum integrum* [...], Basileae 1541 lub późniejsze wydanie.

¹⁰³⁴ Lambertus Hortensius, *Enarrationes doctiss[imae] atque utiliss[imae] in XII libros P. Virgilii Maronis Aeneidos. Hic accessit: Nascimbaeni Nascimbaenii in priorem P. Virgilii Maronis epopoeiae partem [...] adiecimus etiam Christophori Landini allegorias platonicas in XII libros Aeneidos virgilianae olim conscriptas; Virgilius plane novus, multifaria explicatione illustratus; praefiximus post praefationem [...] indicem utilissimus*, Basileae 1577.

¹⁰³⁵ Być może Jouvancy, *Institutiones poeticae*. Zob. przyp. 1000.

¹⁰³⁶ Któreś z licznych wydań *Lyricorum libri IV* (Antwerpia 1632) Macieja Kazimierza Sarbiewskiego. Format się nie zgadza. Estr., t. 27, s. 127–131.

¹⁰³⁷ Ines, *Lyricorum centuria*. Zob. przyp. 1016.

¹⁰³⁸ Któreś z wydań *Bajek Fedrusa*.

¹⁰³⁹ Jacobus Wallius, *Poematum libri novem*, Antverpiae 1656 lub późniejsze wydanie. Somm, t. 8, kol. 967.

¹⁰⁴⁰ Któreś z wydań *Epigramatów* Marcjalisa.

¹⁰⁴¹ Emanuele Tesauro, Emanuele Filiberto Panealbo, *D. Emmanuelis Thesauri comitis et maiorum insignium equitis inscriptiones quotquot reperiri potuerunt opera et diligentia Emmanuelis Philiberti Panealbi, in Augustotaurinensi alma Universitate, sacrorum canonum interpretis primarij cum eiusdem notis et illustrationibus*, Taurini 1666.

Andrzej Kochanowski ¹⁰⁴² in 4to	1
Ines lyrica ¹⁰⁴³ in 20mo	1
Claudianus ¹⁰⁴⁴ in 18vo	1
Smutne żale ¹⁰⁴⁵ in 4to	1
Varlei poemata ¹⁰⁴⁶ in 12mo	1
Gradus ad Parnassum ¹⁰⁴⁷ in 8vo	1
Ovidii elegiae ¹⁰⁴⁸ in 8vo	1
Horatii lyrica ¹⁰⁴⁹ in 8vo	1
Libri Aeneidos Virgilii [księgi Eneidy Wergiliusza] in 12mo	1
Comirii varia carmina ¹⁰⁵⁰ in 8vo	2
Poree tragediae ¹⁰⁵¹ in 8vo	1
Grandutii descriptiones poeticae ¹⁰⁵² in 8vo	1
Horatii Flavii in 12mo	1
Libellus ad prosodiam [książeczka o prozodii] in 20mo	1
Oveni epigrammata ¹⁰⁵³ in 20mo	1
Parnassus illustratus ¹⁰⁵⁴ in 20mo	1
Hugonis pia desideria ¹⁰⁵⁵ in 20mo	1

¹⁰⁴² Wergiliusz, *Aeneida. To jest o Aeneaszu trojańskim xiąg dwanaście*, przeł. Andrzej Kochanowski, Kraków 1590. Estr., t. 32, s. 369.

¹⁰⁴³ Być może wydanie wrocławskie, w formacie dwunastkowym. Estr., t. 18, s. 570.

¹⁰⁴⁴ Którś z wydań utworów poetyckich Klaudiusza Klaudiana.

¹⁰⁴⁵ Stanisław Morsztyn, *Smutne żale po utraconych dzieciach*, Kraków 1698 (II wyd. Warszawa 1704). Współczesne wydanie: S. Morsztyn, *Smutne żale po utraconych dzieciach*, oprac. D. Chemperek, R. Krzywy, Warszawa 2007.

¹⁰⁴⁶ Prawdopodobnie Caspar van Baerle (Barlaeus), *Poemata*, Lugduni Batavorum 1628 lub późniejsze wydanie.

¹⁰⁴⁷ Prawdopodobnie Paul Aler, *Gradus ad Parnassum, sive novus synonymorum epithetorum et phrasium poeticarum thesaurus*, Praeae 1714. Somm., t. 1, kol. 165.

¹⁰⁴⁸ Którś z wydań *Elegii* Owidiusza.

¹⁰⁴⁹ Którś z wydań utworów poetyckich Horacego.

¹⁰⁵⁰ Jean Commire, *Carmina*, 2 tomy, Lutetiae Parisiorum 1714. Somm., t. 1, kol. 1344.

¹⁰⁵¹ Charles Porée, *Tragoediae*, Lutetiae Parisiorum 1745 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 6, kol. 1029.

¹⁰⁵² Giovanni Battista Ganduzio, *Descriptiones poeticae ex probatoribus poetis excerptae, quas in tertia editione uberius locupletatas*, Venetiis 1676.

¹⁰⁵³ John Owen, *Epigrammatum [...] libri tres*, Nesvisii 1769. Estr., t. 23, s. 534. O recepcji twórczości Johna Owena w polskich szkołach zob. M. Hanusiewicz-Lavallee, *The Call of Albion*, s. 252–289.

¹⁰⁵⁴ *Parnassus illustratus sive nomina et elucidatio historiarum, poeticarum, fabularum, insularum, regionum, urbium, fluviorum, montium, fontium, nominum item patronymicorum, aliorumque*, Praeae 1685.

¹⁰⁵⁵ Hermann Hugo, *Pia desideria emblematis, elegiis et affectibus SS. Patrum illustrata*, Antverpiae 1624 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 4, kol. 513.

[52r]

Historia Nowego Testamentu wierszem polskim od N.K. jm. Stanisława I napisana ¹⁰⁵⁶ in folio	1
Ezopowe bajki po polsku i francusku ¹⁰⁵⁷ in 8vo	1
Aparatus Virgilianus ¹⁰⁵⁸ in 8vo	1
Phaedri fabulae Aesopicae ¹⁰⁵⁹ in 8vo	1
Virgilius Maro in 8vo	1
Poesis drammatica Avancini ¹⁰⁶⁰ in 12mo	1
Pierii Winseni Syrius ¹⁰⁶¹ in 12mo	1
Adalberti Daugieres prolusiones stylo ligato et soluto ¹⁰⁶² in 12mo	1
Satyrae Ponińskiego ¹⁰⁶³ in 4to	1

Dictionaria

[Słowniki]

Dictionarium latinum sine titulo et authore [słownik łaciński bez tytułu i autora] in folio	1
Fabri Sorani ¹⁰⁶⁴ in folio	1
Thesaurus latino-polonicus ¹⁰⁶⁵ in 4to	3
Calepini ¹⁰⁶⁶ in folio	1
Dictionarium latino-germanicum [słownik łacińsko-niemiecki]	–

¹⁰⁵⁶ Stanisław Leszczyński, *Historia Starego y Nowego Testamentu z tłumaczeniem do zbudowania wydana*, Nancy 1761. Estr., t. 21, s. 218.

¹⁰⁵⁷ *Fabuly Aezopowe, abo przypowieści z textu greckiego na łaciński, z łacińskiego na polski język, dla uciechy y pożytku pospolitego przetłumaczone*, Kraków 1703. Estr., t. 16, s. 144.

¹⁰⁵⁸ Laurent Le Brun, *Novus apparatus Virgilii poeticus, synonymorum, epithetorum et phrasium seu elegantiarum poeticarum thesaurum [...] complectens: opus tum ex Virgilio caeterisque poetis antiquis, tum ex aliis, Gallis, Batavis, Scotis, Italis, etc., tum etiam ex collectionibus R.P. Laurentii Le Brun [...] concinatum*, Coloniae Agrippinae 1680. Somm., t. 4, kol. 1631–1632.

¹⁰⁵⁹ *Phaedri Aug[usti] Liberti fabularum Aesopiarum libri V*, Lugduni Batavorum 1589 lub późniejsze wydanie.

¹⁰⁶⁰ Avancini, *Poesis drammatica*. Zob. przyp. 1003.

¹⁰⁶¹ Pier Winsem, *Sirius Pierius Winsemit additae sunt notae quaedam*, Franekeræ 1638.

¹⁰⁶² Albert Daugières, *Carminum libri quatuor cum duabus prolusionibus academicis*, Lugduni 1678 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 2, kol. 1839.

¹⁰⁶³ Antoni Poniński, *Sarmatides seu satyrae cujusdam equitis Poloni illustrissimo et excellentissimo D. D. Joanni Friderico [...] Sapieha [...] dedicatae*, [Varsaviae] 1741. Estr., t. 25, s. 52.

¹⁰⁶⁴ Któreś z licznych wydań *Thesaurus eruditionis scholasticae* (1571) Basiliusa Fabera (1520–1576). H.J. Kämmer, *Faber, Basilius*, w: ADB, t. 6, 1877, s. 488–490.

¹⁰⁶⁵ Prawdopodobnie któreś z wydań słownika Grzegorza Knapskiego (1564–1638).

¹⁰⁶⁶ Któreś z wydań słownika (*Dictionarium*), opublikowanego po raz pierwszy w 1502 r. przez włoskiego humanisty Ambrogio Calepio (Calepinus, ok. 1435–1511). G.G. Soldi Rondinini, T. De Mauro, *Calepio, Ambrogio, detto il Calepino*, w: DBI, t. 16, 1973, s. 669–670.

Dictionarium puerorum ¹⁰⁶⁷ in 8vo	1
Dictionarium italico-latinum [słownik włosko-łaciński] in 8vo	1
Pauli Guiderici onomasticum ¹⁰⁶⁸ in 4to	1
Adagia variorum authorum [przysłowia różnych autorów] in 8vo	1
Thesaurus Calepini ¹⁰⁶⁹ lacer [podarty] in folio	1
Phraseologia Wagneri ¹⁰⁷⁰ in 8vo	1
Dictionarium trium linguarum a Szyrwid ¹⁰⁷¹ in 8vo	1
Dictionarium authoris Facciolati ¹⁰⁷² in folio	1
Thesaurus polono-latinus Cnapii ¹⁰⁷³ in folio	1

Graeci

[Greka]

Institutiones linguae graecae ¹⁰⁷⁴ in 8vo	2
Rudimenta linguae graecae ¹⁰⁷⁵ in [...]	1

Grammatici

[Gramatyka]

Laurentii Vall[a]e de elegantia latina ¹⁰⁷⁶ in 8vo	1
---	---

¹⁰⁶⁷ Robert Estienne, *Dictionarium puerorum [...] item, le petit dictionnaire des mots françois, ainsi qu'il les faut escrire: avec les manières de parler plus necessaires tournées en latin pour les enfans*, Genevae 1604.

¹⁰⁶⁸ Paulus Guldinius, *Onomasticum trilingue: latino-germano-polonicum, rerum et verborum ad officinam pharmaceuticam spectantium, in gratiam et usum iuventutis huic arti additae; access[erunt] quaestiones nonnullae pharmacopolarum tyronibus scitu dignae*, b.m. 1641.

¹⁰⁶⁹ Calepio, *Dictionarium*. Zob. przyp. 1066.

¹⁰⁷⁰ Franziskus Wagner, *Universae phraseologiae latinae corpus*, Augustae Vindelicorum 1718. Późniejsze edycje odnotowane u Somm., t. 8, kol. 941–942.

¹⁰⁷¹ Konstanty Szyrwid, *Dictionarium trium linguarum in usum studiosae iuventutis*, Vilnae 1629 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 30, s. 358–359.

¹⁰⁷² Prawdopodobnie Jacopo Facciolati, *Calepinus septem linguarum, hoc est lexicon latinum*, Patavii 1718.

¹⁰⁷³ Grzegorz Knapski, *Thesaurus polono latino graecus, seu promptuarium linguae latinae et graecae, Polonorum usui accommodatum*, t. 1, Cracoviae 1621. Późniejsze edycje odnotowane u Estr., t. 19, s. 334–337.

¹⁰⁷⁴ Dzieła pod tym tytułem wydali m.in. flamadzki humanista Nicolas Cleynaerts (Clenardus) i niemiecki jezuita Jakob Gretser.

¹⁰⁷⁵ Jakob Gretser, *Rudimenta linguae graecae ex primo libro institutionum [...]*, Ingolstadii 1593 lub późniejsze wydania. Pierwsza polska edycja ukazała się w Gdańsku w 1646 r. Somm., t. 3, kol. 1746–1747; Estr., t. 17, s. 354.

¹⁰⁷⁶ Którś z wydań *De elegantia latinae linguae* włoskiego humanisty Lorenza Valli (1405/1407–1457).

[52v]

Joannis Ursini grammatica latina ¹⁰⁷⁷ in 8vo	1
Juventii de r[at]ione docendi ¹⁰⁷⁸ in 8vo	1
Idiotismi Polonici Cnapii ¹⁰⁷⁹ in 12mo	1

Historici

[Historia]

Tacyta dzieje rzymskie ¹⁰⁸⁰ in 8vo majori	2
Fasti Radivilliani authore Kojałowicz ¹⁰⁸¹ in 4to	1
Historia portugalska ¹⁰⁸² in 8vo	1
Selectae ex prophanis historiae [wybrane historie z autorów świeckich] in 12mo ..	2
Zwyczaje starożytnych Rzymian ¹⁰⁸³ in 8vo	1
Annalium ecclesiasticorum a Baronii ¹⁰⁸⁴ in 8vo	1
Bellarmini de scriptoribus ecclesiasticis ¹⁰⁸⁵ in 8vo	1
Descriptio Poloniae Stanislai Krzysztanowicz ¹⁰⁸⁶ in 16to	1
Julii Caesaris de bello civili commentaria ¹⁰⁸⁷ in 8vo	1
Livii historia Romana ¹⁰⁸⁸ in 12mo	1

¹⁰⁷⁷ Jan Ursinus, *Methodicae grammaticae libri quatuor*, Leopoli 1592 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 32, s. 68–70.

¹⁰⁷⁸ Joseph de Jouvancy, *Magistris scholarum inferiorum Societatis Iesu de ratione discendi ac docendi ex decreto Congregat[ionis] generalis XIV*, Florentiae 1703. Przedruk: Warszawa po 1703 r. Drugie wydanie: Lublin 1746. Somm., t. 4, kol. 841–842; Estr., t. 18, s. 696.

¹⁰⁷⁹ *Idiotismi polonici seu voces polonicae quae latine de verbo ad verbum reddi nequeunt*, b.m.d. Jest to kompilacja na użytek młodzieży szkolnej, stworzona na podstawie słownika Knapskiego. Zob. Estr., t. 19, s. 331–332.

¹⁰⁸⁰ Prawdopodobnie Kaia Korneliusza Tacyta dzieła wszystkie. Zob. przyp. 767.

¹⁰⁸¹ Wojciech Wijuk Kojałowicz, *Fasti Radiviliani gesta [...] domus ducum Radziwiłł compendio continentes*, Vilnae 1653. Estr., t. 19, s. 399.

¹⁰⁸² René Aubert de Vertot, *Historia rewolucyj portugalskiej z francuskiego na polski język przełożona*, Wilno 1753. Estr., t. 32, s. 391.

¹⁰⁸³ Jean-Rodolphe D'Arnay, *Zwyczaje starożytnych Rzymian tak w sprawowaniu Rzeczypospolitey, jako też w potocznych sprawach y obrządkach batwochwalskich używane*, przeł. Bernard Ludwik Marcin Szymon Siruć, Wilno 1762. Estr., t. 12, s. 221.

¹⁰⁸⁴ Cesare Baronio, *Annales ecclesiastici a Christo nato ad annum 1198*, 12 tomów, Antverpiae 1588–1607. Estr., t. 12, s. 376.

¹⁰⁸⁵ Roberto Bellarmino, *De scriptoribus ecclesiasticis liber unus cum adiunctis indicibus undecim, et brevi chronologia ab orbe condito usque ad annum MDCXII*, Coloniae 1613. Somm., t. 1, kol. 1226.

¹⁰⁸⁶ Stanisław Krzysztanowicz, *Polonia seu brevis descriptio statuum Regni Poloniae [...] ex variis auctoribus collecta [...] cui accessere adiuncta testamentorum duorum magnorum in Polonia virorum [...]*, Moguntiae 1606. Estr., t. 20, s. 336.

¹⁰⁸⁷ Któreś z wydań *O wojnie domowej* Juliusza Cezara.

¹⁰⁸⁸ Któreś z wydań Tytusa Liwiusza.

Zbiór dziejów polskich Bielskiego ¹⁰⁸⁹ in folio	1
Historii kalwińskiej cz. 3 ks. Poszakowskiego ¹⁰⁹⁰ in 8vo	1
Democritus ridens ¹⁰⁹¹ in 12mo	1

Varii

[Różne]

Myśli o sposobach do wygodnego spławu ¹⁰⁹² in 8vo	1
Opisanie zarazy i o sposobach leczenia jej ¹⁰⁹³ in 8vo	1
Laudetur Jesus Christus libellus ¹⁰⁹⁴ in 8vo	1
Nabożeństwo do obrazu boruńskiego ¹⁰⁹⁵ in 8vo	1
Awantura światowego szczęścia przez Rubinkowskiego ¹⁰⁹⁶ in 4to	1
Akademia dziecinna ¹⁰⁹⁷ in 8vo	1
Zabaw przyjemnych i politycznych [!] tomów ¹⁰⁹⁸ in 8vo	6
Diariusz sejmu convocationis roku 1764 ¹⁰⁹⁹	1

[53r]

Krótką nauka o jubileuszu ¹¹⁰⁰ in 8vo	1
--	---

¹⁰⁸⁹ *Zbiór dzieiowisow polskich we czterech tomach zawarty*, t. 1: *Kronika Marcina Bielskiego niegdys w Krakowie drukowana, teraz z nowu z doprowadzeniem aż do Augusta III przedrukowana*, wyd. Francisek Bohomolec, Warszawa 1764. Estr., t. 13, s. 88.

¹⁰⁹⁰ Jan Poszakowski, *Historii kalwiskiey część trzecia: w ktorey się opisuie okaza y sposob rozmnożenia tey herezy w Belgium albo w Niderlandzie z dwudziestu xiąg xiędza Famiana Strady rzymianina Societatis Jesu*, Warszawa 1749. Estr., t. 25, s. 120.

¹⁰⁹¹ [Johann Peter Lange], *Democritus ridens, sive campus recreationum honestarum: cum exorcismo melancholiae*, Gedani 1689 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 15, s. 135.

¹⁰⁹² *Myśli o sposobach dania bezpiecznego y wygodnego spławu rzekom polskim y litewskim podane prześwietnym Kommissyom Skarbowym Koronney y W. Xięstwa Lit.*, Warszawa 1767. Estr., t. 22, s. 665.

¹⁰⁹³ *Opisanie natury znaków y sposobów zabieżenia y leczenia*, b.m. 1770. Estr., t. 34/2, s. 390.

¹⁰⁹⁴ *Laudetur Jesus Christus*, Varsaviae 1733.

¹⁰⁹⁵ *Nabożeństwo do obrazu boruńskiego N.M. Panny pod tyt. opieki*, Wilno 1757. Estr., t. 12, s. 81.

¹⁰⁹⁶ Jan Karol Rubinkowski, *Awantura albo historyja światowej rewolucje i niestatecznego alternatywy szczęścia zamykająca* [...], [Toruń] 1741. Estr., t. 26, s. 441. Owo dzieło wpisywało się w tematykę erotyczną. I. Maciejewska, „*Tę rzeczy...*” – przejawy autocenzury w prezentowaniu treści erotycznych (na przykładzie prozy czasów saskich), „*Napis*” 15 (2009), s. 61–72.

¹⁰⁹⁷ *Akademia dziecinna albo zbiór nauk różnych na świecie zwyczajnych, każdemu do wiadomości potrzebnych y wielce pożytecznych* [...] do druku podany, Wilno 1761. Estr., t. 12, s. 81.

¹⁰⁹⁸ Któryś z tomów *Zabaw przyjemnych i pożytecznych*, czasopisma wydawanego w Warszawie przez Michała Grölla w latach 1770–1776.

¹⁰⁹⁹ *Dyaryusz seymu convocationis w Warszawie 1764 krótko zebrany*, [Warszawa] 1764 lub *Dyaryusz seymu convocationis siedmio-niedzielnego warszawskiego zdania, mow, projekta y manifesta w sobie zawierający, przez sessje zebrany*, Warszawa 1764. Estr., t. 15, s. 427–428.

¹¹⁰⁰ Andrea Vittorelli, *Krotka nauka do dostapienia jubileuszu przez D. Andrzeia Victorella w Rzymie roku Świętego przeszłego w druk wydana, z włoskiego na polski przelożona, y terazniejszemu jubileuszowi krakowskiemu przystosowana* [...], przeł. Jan Fox, Kraków 1626. Estr., t. 32, s. 430.

Guida angelica libellus italicus ¹¹⁰¹ in 8vo	1
Rituale sacramentorum ¹¹⁰² in 8vo	1
Dystrakcje podróżne ¹¹⁰³ in 8vo	1
Jezuici w swojej postaci ¹¹⁰⁴ in 8vo	1
P. Gretseri SJ opera ¹¹⁰⁵ in folio regali	14
Brama złota podczas jubileuszu otworzona przez ks. Wędrychowskiego ¹¹⁰⁶ in 8vo	1
Ziemiańska generalna ekonomika Jakuba Haura ¹¹⁰⁷ in folio	1
Hyppica italice [księga o koniach po włosku] in 4to	1
Compendium medi[c]um ¹¹⁰⁸ in 8vo	1
Martyrologium Romanum in 8vo	1

¹¹⁰¹ [Giovanni Francesco Buagni], [Francesco Leone], *Guida angelica, per visitar le chiese, che sono dentro e fuori di Roma tutto l'anno e per sapere le feste, che vi si celebrano: con una notitia delle indulgenze, che si acquistano, e delle reliquie che vi sono: la notitia di tutti gli exercitij di divotione, che vi si fanno, et altre particolarità*, Roma 1690.

¹¹⁰² Polskie edycje odnotowane u Estr., t. 26, s. 310–315.

¹¹⁰³ Jan Drews, *Dystrakcyje podróżnych pobożne, uczone y uciészne. Dla pobożnych y ciekawych peregrynantów*, przeł. Józef Brzozowski, Jasna Góra Częstochowska 1744. Estr., t. 15, s. 312.

¹¹⁰⁴ [Jan Fryderyk Bartels], *Jezuici w prawdziwey swoiey postaci, albo doskonałe uwiadomienie o ich dotychczas sprawowaniu się*, Gdańsk 1765 (II wyd. 1770). Estr., t. 18, s. 552–553.

¹¹⁰⁵ [Jakob Gretser], *Jacobi Gretseri Opera omnia antehac ab ipsomet auctore accurate recognita, opusculis multis, notis, et paralipomenis pluribus, propriis locis in hac editione insertis aucta et illustrata nunc selecto ordine ad certos titulos revocata*, 17 tomów, Ratisbonae 1734–1741. Somm., t. 3, kol. 1804–1805.

¹¹⁰⁶ Jan Wędrychowski, *Brama złota podczas jubileuszu ordynaryinego, przez naywyższego namiestnika Chrystusowego Benedykta XIV papieża do skarbu nieprzebranego, z męki y zasług Chrystusowych złożonego, w Kościele Bożym zostającego, nayprzód w samym Rzymie roku przeszłego 1750 otworzona, a teraz Królestwu Polskiemu y wszystkim katolickim państwom do wniścia prawowiernym Chrystusowym, dla pozyskania łask y faworow jubileuszowych w roku niniejszym 1751 na sześć miesięcy pozwolona, z dyspozycyi zaś jasnie oświeconego xiążęcia jmcii Teodora na Klewaniu y Zukowie Czar-torskiego z Bozey y Stolice Apostolskiey łaski, biskupa poznańskiego y warszawskiego, w Warszawie dnia osmego miesiąca sierpnia dla całego archidiaconatu warszawskiego wystawiona, krotką informacją z przydatkiem niektórych modlitw jubileuszowemu nabożenstwu służących*, Warszawa 1751. Estr., t. 32, s. 280–281.

¹¹⁰⁷ Jakub Kazimierz Haur, *Oekonomika ziemianska generalna punktami partikularnemi, interrogatoryami gospodarskimi, praktyką miesięczną, modelluszami abo tabułami arithmetycznemi obiaśniona. panom dziedzicznym, arendarzom, oekonomom, attendantom, urzędnikom, pisarzom prowentowym y wszystkim w pospolitości dobr ziemskich dozorcom pozyteczna i potrzebna [...]*, Kraków 1675 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 18, s. 62–64.

¹¹⁰⁸ *Compendium medicum, to jest: krótkie zebranie chorób i ich istotności, różności, przyczyn, znakow, sposobow do leczenia. Także różnych sposobów do robienia wodek, oleyków, maści, plastrów, syropów, julepów, konfitur, lekarstw purgujących etc. na sześć traktatow rozdzielone*, Lublin 1703 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 14, s. 333–334.

Libri missionis Minscensis
Theologi morales et scholastici
[Książki misji mińskiej]
Teologia moralna i scholastyczna]

Theologia speculativa P. Antoine ¹¹⁰⁹	2
Arbor scientiae P. Ilsung ¹¹¹⁰	1
Quaestiones theologiae P. Bakanowski ¹¹¹¹	1
Tractatus de Deo P. Wilkonowicz ¹¹¹²	1
Flosculi theologici P. Rychalski ¹¹¹³	–

Theologia moralis P. Antoine ¹¹¹⁴	1
Theologia moralis in 8vo autore ignoto	1

[53v]

Ascetici
[Literatura duchowa]

Vitae antistitum Starowolscii ¹¹¹⁵	1
Virtutum D[omini] N[ostri] J[esu] C[hristi] exempla P. Silberman ¹¹¹⁶	1
Uwagi chrześcijańskie ¹¹¹⁷ sine autore	1
Breviarium asceticum P. Drews ¹¹¹⁸	1

¹¹⁰⁹ Paul-Gabriel Antoine, *Theologia universa speculativa et dogmatica complectens omnia dogmata et singulas quaestiones theologicas, quae in scholis tractari solent*, Mussiponti 1723 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 1, kol. 419.

¹¹¹⁰ Jakob Illsung, *Arbor scientiae boni et mali sive theologia practica universa de bono morali. In viridario academico Universitatis Dilinganae juxta decreta ss. pontificum Alexandri VII, Innocentij II, et Alexandri VIII a prohibitarum 141. propositionum, suis ubique singulatim relatarum, noxiis fruticibus putata et culta*, Dilingae 1693. Somm., t. 4, kol. 556.

¹¹¹¹ Bakanowski, *Quaestiones theologiae*. Zob. przyp. 385.

¹¹¹² Wilkinowicz, *Tractatus theologicus*. Zob. przyp. 416.

¹¹¹³ Michał Rychalski, *Flosculi theologici ordinandorum, approbandorum, parochorum, ex florulento orthodoxorum theologorum prato decerpti. Accessit appendix de formandis concionibus, exorcismis et benedictionibus*, Thoruniae 1689. Estr., t. 26, s. 510.

¹¹¹⁴ Antoine, *Theologia moralis*. Zob. przyp. 390.

¹¹¹⁵ Szymon Starowolski, *Vitae antistitum Cracoviensium [...] editae. Additis hexastichis, excellentis olim viri Christophori Contscii, philosophiae doctoris*, Cracoviae 1655. Estr., t. 29, s. 212.

¹¹¹⁶ Ferdinand Silbermann, *Virtutum divinarum exempla a Domino Nostro Jesu Christo ad hominum vitia capitalia extirpanda, et omnium animos ad virtutum, vitiis illis oppositarum, amorem excitandos exhibita: sacris parasceves et sabbati diebus*, Pragae 1764. Somm., t. 7, kol. 1207.

¹¹¹⁷ Prace pod tym tytułem wydawali jezuici Dominique Bouhours i Jean Crasset. Estr., t. 13, s. 297–298; tamże, t. 14, s. 442.

¹¹¹⁸ Drews, *Breviarium asceticum*. Zob. przyp. 625.

Speculum exemplorum P. Majoris ¹¹¹⁹	1
Przewodnik grzeszników ill. Załuski ¹¹²⁰	1
Katechizm rzymski polski	1
Katechizm rzymski łaciński	1
Memoriał wieczny ks. Korsaka SJ ¹¹²¹	1
Żywoty świętych Polaków Piotr Pruszcza ¹¹²²	1
Książka do skruchy pobudzająca, w której aktów żalu XXXVII	1
Manna duszy ks. Segneriego SJ ¹¹²³	2
Ziarno gorczyczne ks. Andrzejkiewicza ¹¹²⁴	2
Egzercycja ks. Andrzejowskiego ¹¹²⁵	1
Życie św. Franciszka Regisa SJ ¹¹²⁶	1
Soliloquia ks. Tylkowskiego ¹¹²⁷	2
Droga do życia pobożnego św. Franciszka Salezjusza ¹¹²⁸	1
Przewodnia do nieba ¹¹²⁹	1
Rok jak dzień krótki ks. Korsaka ¹¹³⁰	1
O cnotach św. Józefa, Joachima, Anny ks. Korsaka SJ ¹¹³¹	1

¹¹¹⁹ Major, *Magnum speculum*. Zob. przyp. 703.

¹¹²⁰ Być może Luis de Granada, *Przewodnik grzeszników przez wielbego x. Ludwika de Granade zakonu Dominika Świętego po hiszpańsku napisany. A przez jednego kapłana na polski język dla pożytku dusz pobożnych przetłumaczony*, [przeł. Andrzej Chryzostom Załuski], Lublin 1687. Estr., t. 17, s. 331.

¹¹²¹ Korsak, *Memoriał wieczny*. Zob. przyp. 737.

¹¹²² Piotr Jacek Pruszczy, *Forteca duchowna Królestwa Polskiego, z żywotów świętych tak iuż kanonizowanych y beatyfikowanych, iako też świętobliwie żyjących patronów polskich, także z obrazów Chrystusa Pana y Matki Jego Przenajświętszej, w Oczyszczenie naszej cudami wielkimi synących*, Kraków 1662 (II wyd. 1737). Estr., t. 25, s. 330.

¹¹²³ Paolo Segneri, *Manna duszy, albo ćwiczenia się duchowne ładne, oraz y pożyteczne dla tego, który pragnie [...] pilnować modlitwy. Na każdy dzień roku*, Sandomierz 1731–1739. Estr., t. 27, s. 344–345.

¹¹²⁴ Andrzejkiewicz, *Ziarno gorczyczne*. Zob. przyp. 497.

¹¹²⁵ [Anselm Bisling], *Góra Tabor dla bawiących się przez dni X bogomyślnością pracą pewnego benedyktyna roku Chrystusa 1681 w Einsiedzie dla łatwiejszego widzenia Boga usypana, a teraz polskim językiem z łacińskiego przeniesiona [...]*, przeł. Karol Andrzejowski, Wilno 1764. Estr., t. 12, s. 152.

¹¹²⁶ Matthias Tanner, *Vita B. Joannis Francisci Regis, Brunbergae 1704 albo Antonius Bonetus, Vita B. Francisci Regis e Societate Jesu*, Sandomiriae 1716. Estr., t. 13, s. 261; tamże, t. 31, s. 23.

¹¹²⁷ Wojciech Tylkowski, *Soliloquia christiana et praxes quaedam*, Olivae 1680. Estr., t. 31, s. 470.

¹¹²⁸ Św. Franciszek Salezy, *Droga do życia pobożnego przez S. Franciszka Salesiusza [...] opisana*, przeł. Jan Kazimierz Denhoff, Kraków 1679 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 16, s. 282.

¹¹²⁹ Giovanni Bona, *Przewodnia do nieba prowadząca, drogę nieomylną przez skuteczny sposób do dośięcia zbawienia otwierająca [...] na polski język przez damę przetłumaczona, roku Pańskiego 1744 podana*, Lublin 1745. Estr., t. 13, s. 247.

¹¹³⁰ Jan Korsak, *Rok iak dzień krótki co do wdzięczney pracy y dzień jak rok długi co do wieczney rekompensy albo krótkie na każdy dzień roku dla Matki Boskiej przysługi ciągnące za sobą w rekompensie wiek długi*, Supraśl 1748. Estr., t. 20, s. 104–105.

¹¹³¹ Korsak, *Szrodek dość skuteczny*. Zob. przyp. 620.

Christianus contritus P. Setl SJ ¹¹³²	1
Głosy wolne o wolnej od zmaży NMP ks. Puzyny SJ ¹¹³³	1
[54r]	
Officiosa pietatis exercitia ¹¹³⁴	1
Stan dusz cierpiących w czyśćcu ¹¹³⁵	1
Amicus fidelis usque ad mortem ¹¹³⁶	1
Przeraźliwe echo trąby ostatecznej ks. Bolesławiusza ¹¹³⁷	1
Wojna duchowna ¹¹³⁸	1
Annus sanctus et exempla piorum ¹¹³⁹	1
Alimonia spiritualis ¹¹⁴⁰	1
Viator christianus ¹¹⁴¹	1
Ovis perdita ¹¹⁴²	1
Flores Indici ¹¹⁴³	1
Brevis institutio ad poenitentiam [krótka nauka o pokucie]	1

¹¹³² Paul Zetl, *Christianus contritus, hoc est motiva efficacia ad cognoscendum et detestandum peccatum mortale XV considerationibus proposita*, Ingolstadii 1724. Somm., t. 8, kol. 1495.

¹¹³³ Puzyna, *Głosy wolne*. Zob. przyp. 688.

¹¹³⁴ *Officiosa pietatis exercitia cultui divino magnae matris Mariae sanctorumque patrum debita, variis officiis, litanis, precibus et affectibus instructa, jamque saepius alibi edita. Nunc [...] denuo recusa*, Wratislaviae 1728.

¹¹³⁵ Martin de Roa, *Stan dusz cierpiących w czyśćcu y ieich przeciw dobrodzieiom wdzięczność [...] xiążeczka z hiszpańskiego języka na włoski y z tego potym na łacinski przełożona, teraz ostatnie przez iednego kapłana zakonu franciszkańskiego minorum conventualium w klasztorze Norwey Grobli poznańskim [...] w język przetłumaczona polski [...]*, przeł. Dydak Stanisław Meler, Poznań 1649. Estr., t. 26, s. 317.

¹¹³⁶ Bouchy, *Amicus fidelis*. Zob. przyp. 665.

¹¹³⁷ Klemens Bolesławiusz, *Przeraźliwe echo trąby ostatecznej abo cztery rzeczy ostatnie człowieka czekające*, Poznań 1670 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 13, s. 241–243.

¹¹³⁸ Lorenzo Scupoli, *Wojna duchowna albo nauka do doskonałego zwycięztwa samego siebie prowadząca: po całym chrześcijaństwie w różnych językach wydana*, przeł. Deodat Nersesowicz, Zamość 1683 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 27, s. 319–320.

¹¹³⁹ Być może Matthaeus Vogel, *Annus sanctus sive exempla et documenta varia: e gestis et vitis adolescentum excerpta in singulos anni dies digesta studiosae iuventuti partim ad sacrum horrorem proposita*, Coloniae 1727 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 8, kol. 875–876.

¹¹⁴⁰ Józef Dambrowski, *Alimonia spiritualis pascens animas hominum brevi resolutione praecipuorum casuum et difficultatum circa administrationem sacramentorum, occurrentium in dispositione moribundorum; sive naturali morte ac peste decedentium; sive jure ad mortem damnatorum, cum libello variarum benedictionum, ad commodum sacerdotum, praesertim novellorum [...]*, b.m. 1722 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 15, s. 23–24.

¹¹⁴¹ Antoni Andrzej Krzesimowski, *Viator christianus in patriam tendens per motus anagogicos*, Cracoviae 1684. Estr., t. 20, s. 323.

¹¹⁴² *Ovis perdita octidui labore in deserto quaesita seu spiritus remissi per exercitia octiduana recollectio*, Cracoviae 1701. Estr., t. 23, s. 537.

¹¹⁴³ Hevenes, *Flores Indici*. Zob. przyp. 585.

Recollectiones P. Neumair SJ ¹¹⁴⁴	1
Rozmyślenia św. Augustyna ¹¹⁴⁵	1
Abrys doczesnej szczęśliwości ¹¹⁴⁶	1
Devotus Mariae Virginis Fabritii ¹¹⁴⁷	1
Środek skuteczny do zbawienia ks. Korsaka ¹¹⁴⁸	3
Żołnierskie nabożeństwo ks. Skargi SJ ¹¹⁴⁹	1
Officia divina propria ¹¹⁵⁰	1
Fasciculus meditationum ¹¹⁵¹	1
Rekolekcje duchowne ks. Przyłęckiego ¹¹⁵²	1
Życie św. Kazimierza ¹¹⁵³	3
Prawdy do doskonałości prowadzące ¹¹⁵⁴	1
Iter trium dierum ¹¹⁵⁵	1
Signa praedestinationis ¹¹⁵⁶	1

¹¹⁴⁴ Prawdopodobnie Franz Neumayr, *Triduum sacrum nuper a Congregatione latina majori Matris Propitiae B. V. Mariae ab Angelo Salutatae, exercitiis spiritus impensum* [...], Monachii 1740 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 5, kol. 1655–1656.

¹¹⁴⁵ Św. Augustyn, *Rozmyślenia nabożne, motwy tajemne do P. Boga, broń duchowna* [...], przeł. Piotr Tryzna, Kraków 1629 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 12, s. 296–297.

¹¹⁴⁶ Witwicki, *Abrys doczesney szczęśliwości*. Zob. przyp. 630.

¹¹⁴⁷ Paolo Segneri, *Devotus Mariae Virginis: sive varia motiva et media beatissimam Virginem*, Coloniae 1697 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 7, kol. 1066.

¹¹⁴⁸ Korsak, *Szrodek dość skuteczny*. Zob. przyp. 620.

¹¹⁴⁹ Piotr Skarga, *Żołnierskie nabozenstwo to jest nauki y modlitwy y przykłady do tego stanu sluzace*, Olivae 1688 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 28, s. 151.

¹¹⁵⁰ *Officia divina propria Societatis Jesu recitanda ab eiusdem sacerdotibus degentibus in Regno Poloniae et Magno Ducatu Lituaniae, juxta rubricas breviarii et Decreta Romana, in festis sanctorum ac beatorum suorum*, Vilnae 1711 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 23, s. 271.

¹¹⁵¹ De Ruggiero, *Fasciculus meditationum*. Zob. przyp. 595.

¹¹⁵² Franciszek Przyłęcki, *Rekolekcye duchowne na ośm dni rozłożone: lubo wszelkiego stanu poboznym katolikom, osobliwie jednak zakonnym osobom zak[onu] oycy S. Franciszka służące: dla pociechy y pożytku duszy na pustyni z Bogiem rozmawiającey*, Wilno 1752 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 25, s. 372.

¹¹⁵³ *Żywot przechwalebnego wyznawcy S. Kazimierza królewica polskiego z łacińskiego na polskie przetłumaczony*, przeł. Chryzostom Wołodkiewicz, Wilno 1606. Estr., t. 33, s. 288.

¹¹⁵⁴ Jan Chryzostom Bagnicki, *Prawdy do chrześciańskiej doskonałości i zywota wiecznego prowadzące fundujące się na wyrokach prawdy przedwieczney, we czterech częściach księgi: w pierwszey o bogomyślności, w drugiey tajemne duszy z Panem Bogiem rozmowy. W trzeciey o dwoiakiey drodze szczęśliwey i nieszczęśliwey w niniejszym zyciu pielgrzymujących. W czwartej różne akty nabożne, rozmyślanie męki pańskiej i modlitwy do świętych patronow*, Wilno 1769. Estr., t. 12, s. 331.

¹¹⁵⁵ Zob. przyp. 663.

¹¹⁵⁶ Prawdopodobnie Jeremias Drexel, *Zodiacus christianus, seu signa XII divinae praedestinationis una cum XII symbolis quibus signa illa adumbrantur*, Monachii 1618 lub późniejsze wydanie. Somm., t. 3, kol. 184.

Vitiorum et virtutum cognitio seu praxes extirpandi vitia et inserendi virtutes ¹¹⁵⁷	1
Droga do zbawienia ¹¹⁵⁸	1
Korona o NMP ks. Korsaka ¹¹⁵⁹	1
[54v]	
Annus coelestis P. Nadasi SJ ¹¹⁶⁰	1
Roku niebieskiego po polsku część ¹¹⁶¹	–
Seraficki sposób wychwalania Trójcy Świętej ¹¹⁶²	1
Mowa duchowna do serca zakonnego ¹¹⁶³	1
Obraz prawdziwego chrześcijanina ¹¹⁶⁴	1
Medytacji ks. Nepveu część ¹¹⁶⁵	–
Kompas zbawienny ks. Dziewulskiego ¹¹⁶⁶	1
Exercitia P. Bellecii SJ ¹¹⁶⁷	1
Rekolekcje ks. Wujkowskiego ¹¹⁶⁸	1

¹¹⁵⁷ *Vitiorum et virtutum cognitio atque ut illorum curandorum remedia, ita harum comparandarum ars, seu praxes de extirpandis vitiis et virtutibus inserendis omnibus virtutum studiosis utilissimae*, Vilnae 1763. Estr., t. 14, s. 317.

¹¹⁵⁸ Antoni Świrczyński, *Droga do zbawienia przez rozumne rozporządzenie życia doczesnego wedle oświecenia y powołania Boskiego wyprostowana wszystkim zbawienia swego szczerze szukającym*, Lwów 1717 lub późniejsze wydania. Estr., t. 30, s. 104.

¹¹⁵⁹ Jan Korsak, *Korona nie już ze dwunastu gwiazd świetnych ale ze dni świętych honorowi Matki Boskiej dedykowanych złożona; albo historye, reflexy y przysługi na różne festa Maryi Panny służące*, b.m.d. Estr., t. 20, s. 103.

¹¹⁶⁰ Nádasi, *Annus caelestis*. Zob. przyp. 614.

¹¹⁶¹ János Nádasi, *Rok niebieski, albo przewodnik do szczęśliwey wieczności, Jezusowi Królowi niebieskiemu, Maryi Królowej niebieskiej, i wszystkim świętym mieszkańcom niebieskim, na cześć i chwałę, przez miesiące y dni rozłożony* [...], 3 tomy, Kalisz 1697. Późniejsze wydania notowane u Estr., t. 23, s. 14–15.

¹¹⁶² *Seraficki sposób wychwalania Trojcy Nayswiętszej z przydatkiem nabożeństwa do P. Jezusa Nazareńskiego na piątki marcowe dla większej chwały teyże Trojcy Przenajświętszey w kościele ww. xx. trynitarzow młodzieżanskich z pozwoleniem starszych do druku podany*, Kraków 1717 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 29, s. 129–130.

¹¹⁶³ Daniel Pawłowski, *Mowa Boska do serca zakonnego: na świętey pustyni przez tydzień exercytacyi duchowney corocznie bawiącego się na każdy dzień rozłożona*, Wilno 1741. Estr., t. 24, s. 162–163.

¹¹⁶⁴ Stanisław Jan Witwicki, *Obraz prawdziwego chrześcijanina w obowiązkach nie tylko w powszechności, ale y w szczególności każdemu stanowi należących*, Kraków 1751. Estr., t. 33, s. 140.

¹¹⁶⁵ François Nepveu, *Krótkie y pobożne na każdy dzień całego roku rozmyślenia, z francuskiego języka na polski dla pożytku dusz nabożnych przetłumaczone*, Warszawa 1702 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 23, s. 81–82.

¹¹⁶⁶ Dziewulski, *Kompas zbawienny*. Zob. przyp. 616.

¹¹⁶⁷ Bellecius, *Medulla asceseos*. Zob. przyp. 720.

¹¹⁶⁸ Jan Stanisław Kostka Wujkowski, *Rekolekcye duchowne, na kilka, kilkanaście dni rozłożone: ludziom zaś wszelkiej kondycyi, nie tylko duchownym utrusq[ue] cleri, ale y świeckim, ku pożytkowi dusz y na chwałę Bożą służące*, Warszawa 1736 (II wyd. Kraków 1759). Estr., t. 33, s. 404.

Koło rycerskie wielbnego ks. Lancycego ¹¹⁶⁹	1
Brewiarzów starych	3
Diurnaliów	3
Scintillae asceticae ¹¹⁷⁰	2
Życie św. Stanisława Kostki ¹¹⁷¹	1
Przykłady ks. Kojałowicza SJ ¹¹⁷²	1
Pietas quotidiana ¹¹⁷³	1
Kempizjusz polski ¹¹⁷⁴	1
Ascensus piae cogitationis ¹¹⁷⁵	1
Ars semper gaudendi ¹¹⁷⁶	2
Promptuarium catholicum ¹¹⁷⁷	1
Wyprawa na tamten świat ¹¹⁷⁸	1

¹¹⁶⁹ Mikołaj Łęczycki, *Koło rycerskie rocznego obrotu, zbawieniami radami, abo codziennymi medytacjami, przedtym po łacinie od w. x. Mikołaja Lancycego Soc[ietatis] Iesu, zagajone; teraz po polsku pod krzyżową chorągwią wielmożnego jego mości pana Kazimierza Hieronima z Kołowratów de Raesa podczaszego witebskiego, na pożytek dusz pobożnych w ciele wojujących, osobliwie jednak dla braci w Towarzystwie Jezusowym zostających, reassumowane*, Wilno 1727. Estr., t. 21, s. 41.

¹¹⁷⁰ *Scintillae asceticae ad exercitandum spiritus incendium accommodatae ab uno Soc. Jes. sacerdote primo praelo excussae Monachii*, Vilnae 1727. Pierwsze wydanie ukazało się w Monachium w 1703 r. Estr., t. 27, s. 311.

¹¹⁷¹ Być może Daniello Bartoli, *O żywocie y cudach B. Stanisława Kostki [...] księgi dwie*, przeł. Wojciech Tylkowski, Wilno 1673. Był to przekład publikacji włoskiego jezuita, wydanej po raz pierwszy w Rzymie w 1670 r. pt. *Della vita e miracoli del b. Stanislao Kostka della Compagnia di Gesù [...] libri due*. Estr., t. 13, s. 391.

¹¹⁷² Wojciech Wijuk Kojałowicz, *Przykłady o roznych przypadkach, które się chrześcianom w życiu, w chorobach, y przy śmierci trafiają, z przestrogi y naukami do pobożnego życia, y szczęśliwey śmierci wielce pożytecznemi*, Wilno 1728. Estr., t. 19, s. 402.

¹¹⁷³ Prawdopodobnie *Pietas quotidiana erga divinissimum humani generis redemptorem, fidei auctorem, salutis consummatorem Jesum crucifixum: ad impetrandam gratiam bene pieque vivendi et sancte moriendi utilissima*, Viennae 1722.

¹¹⁷⁴ Któreś z polskich wydań dzieła *O naśladowaniu Chrystusa* Tomasza z Kempen. Estr., t. 31, s. 203–206.

¹¹⁷⁵ Tomasz z Kempen (Thomas à Kempis), *Ascensus piae cogitationis ad supremum coelestis curiae senatum olim in soliloquiis a Ven[erabili] Thoma Kempensi Ord[inis] S. Augustini tot gradibus quot capitibus exstructus nunc vero [...] Ill. [...] D. Josepho Tyszkiewicz castellano Mscislaviensi dedicatus*, Vilnae 1761. Estr., t. 31, s. 202.

¹¹⁷⁶ Alphonse Antoine de Sarasa, *Ars semper gaudendi demonstrata ex sola consideratione Divinae Providentiae et per adventuales conciones exposita*, 2 tomy, Antverpiae 1664–1667. Somm., t. 7, kol. 622–624.

¹¹⁷⁷ Thomas Stapleton, *Promptuarium catholicum ad instructionem concionatorum contra haereticos nostri temporis, super omnia Evangelia totius anni, tam dominicalia, quam de festis*, Parisiis 1589.

¹¹⁷⁸ [Golczewski], *Wyprawa na tamten świat*. Zob. przyp. 725.

Concionatores

[Homiletyka]

Kazania ks. Szyrmy ¹¹⁷⁹	1
Bonus ordo concionum R.D. Pensingeri ¹¹⁸⁰	1
Opus concionum P. Fabri ¹¹⁸¹	1
Auctuarium concionum eiusdem ¹¹⁸²	1
Egzorty postne ks. Szyrmy ¹¹⁸³	1

[55r]

Conciones P. Pepini ¹¹⁸⁴	1
Kazania ks. Muchowskiego ¹¹⁸⁵	1
Institutiones doctrinae christianae P. Danes ¹¹⁸⁶	2
Kazania ks. Stempela SJ ¹¹⁸⁷	1
Conciones sine titulo [kazania bez tytułu]	3
Ewangeliczki	2
Biblia polska	1
Kazania ks. Kowalewskiego ¹¹⁸⁸	1

Historici

[Historia]

Historia o Władysławie IV ¹¹⁸⁹	1
---	---

¹¹⁷⁹ Szyrma, *Rok skarbowy*. Zob. przyp. 510.

¹¹⁸⁰ Sebastian Heinrich Penzinger, *Bonus ordo triplicis formatae concionis supra omnes dominicas totius anni in quibus in exordio assumptum thematis, aptissimis S. Scripturae textibus, dein selectissimis SS. Patrum et Ecclesiae scriptorum sententiis, ut immobilibus veritatis columnis fulcitur; in confirmatione thematis assumpti varietas conceptum ex diversis autoribus conquisitorum adfertur, ex quibus epilogus a quovis facile eruitur* [...], Solisbaci 1692.

¹¹⁸¹ Faber, *Concionum opus*. Zob. przyp. 456.

¹¹⁸² Faber, *Auctuarium operis concionum*. Zob. przyp. 468.

¹¹⁸³ Szyrma, *Kazania albo exhorty postne*. Zob. przyp. 512.

¹¹⁸⁴ Gulielmus Pepinus, *Conciones ad sacros Evangeliorum sensus explicandos nunc primum in Germania correctius quam antehac editae*, 2 tomy, Coloniae Agrippinae 1610.

¹¹⁸⁵ Maciej Muchowski, *Kazania na niedziele calego roku*, Sandomierz 1730. Estr., t. 22, s. 619.

¹¹⁸⁶ Pierre-Louis Danes, *Institutiones doctrinae christianae sive compendium theologiae dogmaticae et moralis methodo catechetica concinnatum sive compendium theologiae moralis et dogmatica, methodo catechetico concinnatum*, Antverpiae 1722.

¹¹⁸⁷ Stempel, *Conciones*. Zob. przyp. 429.

¹¹⁸⁸ Prawdopodobnie Jan Kowalski, *Nauka wiary w pierwszych Kościoła Chrystusowego wiekach kwitnąca w Kościele rzymskim dotąd wiernie dochowana kazaniami*, Warszawa 1754. Estr., t. 20, s. 177.

¹¹⁸⁹ Prawdopodobnie Stanisław Kobierzycki, *Historia Vladislai, Poloniae et Sueciae principis, ejus natales et infantiam, electionem in magnum Moscoviae ducem, bella Moschovitica, Turcica, caeterasque res gestas continens, usque ad excessum Sigismundi III, Poloniae Sueciaeque regis*, Dantisci 1655. Estr., t. 19, s. 350.

Generalis temporum notio ¹¹⁹⁰	1
Rudimenta historica ¹¹⁹¹	3
Flosculi historiarum ¹¹⁹²	1

Varii
[Różne]

Examen episcoporum et approbandorum ¹¹⁹³	1
Tragica historia ¹¹⁹⁴	1
Listy cudzoziemskich misjonarzy ¹¹⁹⁵	1
Epistolae S. Francisci Xaverii [listy św. Franciszka Ksawerego]	1
Nauka o Najświętszej Eucharystii ¹¹⁹⁶	1
Clypeus cleri ¹¹⁹⁷	1
Rozmowa dysydenta z teologiem ks. Kojałowicza SJ ¹¹⁹⁸	1
Nauka dla spowiednika ¹¹⁹⁹	1
Ekonomika Jakuba Haura ¹²⁰⁰	1
Traktat Samuela Rabina ¹²⁰¹	1
Relacja o obrazie NMP u bernardynów wileńskich ¹²⁰²	1

[55v]

¹¹⁹⁰ Pierre-Louis Danes, *Generalis temporum notio, brevissime exhibens vicissitudinem rerum humanarum ab orbe condito usque ad aetatem nostram praesentemque* [...], b.m. 1726.

¹¹⁹¹ Dufrêne, *Rudimenta historica*. Zob. przyp. 770.

¹¹⁹² Bussièrès, *Flosculi historiarum*. Zob. przyp. 797.

¹¹⁹³ Mikołaj Mościcki, *Examen approbandorum ad s. confessiones excipiendas et ad parochias obtine[n]das per Ill. et Rev. Martinum Szyzszkowski episcopum Cracoviensem in synodo dioecesiana a. 1622 traditum*, Cracoviae 1622. Estr., t. 22, s. 584.

¹¹⁹⁴ Juda Tadeusz Krusiński, *Tragica vertentis belli Persici historia per repetitas clades ab anno 1711 ad annum 1728vum continuata, post Gallicos, Hollandicos, Germanicos ac demum Turcicos authoris typos auctior [...] Accessit ad eandem historiam prodromus iteratis typis subjectus*, Leopoli 1740. Estr., t. 20, s. 305.

¹¹⁹⁵ Prawdopodobnie *Listy rozne*. Zob. przyp. 771.

¹¹⁹⁶ Być może Jan Poszakowski, *Rozdział swiatla od ciemności; to jest, nauka katolicka o Przenajświętszej Eucharystyey z nauką protestantow Konfessyey*, Wilno 1737. Estr., t. 25, s. 125.

¹¹⁹⁷ Adam Franciszek Rostkowski, *Clypeus cleri Poloni, contra tela fori saecularis*, Varsaviae 1728. Estr., t. 26, s. 380.

¹¹⁹⁸ Kojałowicz, *O rzeczach do wiary należących*. Zob. przyp. 370.

¹¹⁹⁹ Segneri, *Nauka dla poczynającego*. Zob. przyp. 1218.

¹²⁰⁰ Haur, *Oekonomika ziemianska*. Zob. przyp. 1107.

¹²⁰¹ [Samuel Rabi Marokański], [Alphonsus Bonihominis], *Traktat Samuela Rabina błąd żydowski pokazujący: naprzód z arabskiego ięzyka na łaciński*, Wilno 1705. Estr., t. 27, s. 60.

¹²⁰² *Informacja krótka, de origine obrazu Matki Najszyścijszej białynickiej, wielkimi cudami słynącego, który za wysłtą bullą y dekretem, naywyższej Stolicy Apostolskiej, koronowany jest przez [...] xiedza Jerzego z Eklow Hylzena biskupa smolenskigo roku 1761 miesiąca septembra dnia 20, [Wilno] 1761. Estr., t. 15, s. 12.*

Prawo zupełne wiary katolickiej Leona Pruszanowskiego ¹²⁰³	1
Zegar monarchów P. Roszkowski ¹²⁰⁴	1
Decisiones Lituaniae Petri Roisii ¹²⁰⁵	1
Tetrachordium passionis D[omini] N[ostri] J[esu] C[hristi] ¹²⁰⁶	1
Tyrocinium theologicum P. Fran[c]olini SJ ¹²⁰⁷	1
Quaestiones de statu vitae eligendo P. Lessii SJ ¹²⁰⁸	1
Regulae juris P. Lochowski ¹²⁰⁹	1
Monita generalia de officiis confessarii ¹²¹⁰	1
Tractatus de vera religione R.D. Wilczyński ¹²¹¹	1
Ritus sacramentorum aliarum ceremoniarum ¹²¹²	1
Examen ordinandorum P. Segneri SJ ¹²¹³	1
Rozmowy katechizmowe ks. Modzelewskiego SJ ¹²¹⁴	1
Artykuły wojenne ¹²¹⁵	1

¹²⁰³ Ancuta, Pruszanowski, *Prawo zupełne*. Zob. przyp. 372.

¹²⁰⁴ Antonio de Guevara, *Zegar monarchów z życia M. Aureliusza cesarza rzymskiego przez [...] Antoniego Guevara [...] roku 1524, złożony, w roku 1611 z [...] włoskiego [...] na łaciński przełożony, teraz [...] polskim tłumaczony językiem*, przeł. Antoni Feliks Roszkowski, b.m. 1759. Estr., t. 17, s. 461.

¹²⁰⁵ Pedro Ruiz de Moros (Roisius), *Decisiones Petri Royzjz Aurei Alcagnicen[is] regij iureconsulti de rebus in Sacro Auditorio Lituano ex appellatione iudicatis: ad Sigismundum Augustum Poloniae regem principem [...] opus lectu dignissimum atq[ue] cognitu*, Cracoviae 1563. Estr., t. 26, s. 401.

¹²⁰⁶ *Tetrachordium tragicam passionis*. Zob. przyp. 708.

¹²⁰⁷ Francolini, *Tirocinium theologicum*. Zob. przyp. 405.

¹²⁰⁸ Leonard Lessius, *Quaestiones de statu vitae eligendo*, b.m. 1666.

¹²⁰⁹ Stanisław Łochowski, *Regulae juris et loci communes forenses, quorum de jure et praxi communitritus et versatus in foro usus et allegatio*, Cracoviae 1637 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 21, s. 371.

¹²¹⁰ Roberto Bellarmino, *Monita generalia de officiis confessarii olim ad usum dioecesis Argentin[ensis] [...] nunc vero [...] reimpressa*, Vilnae 1752. Estr., t. 12, s. 448.

¹²¹¹ Pierre Collet, Kazimierz Wilczyński, *Tractatus de vera religione ad usum seminariorum, nunc vero ad comm. studii theologici seminarii diaeces[is] Vilnens[is]. Additis probationibus de existentia Dei ex tractatu ejusdem authoris De Deo Uno cum objectionibus ibidem solutis reimpressus que in perenne obsequii sui monumentum illustrissimo exc. ac reverend. domino D. Ignatio Jacobo de supremis ducibus Roxolanis Massalski episcopo Vilnensi*, Vilnae 1766. Estr., t. 14, s. 322.

¹²¹² Hieronim Powodowski, *Agenda seu ritus sacramentorum ecclesiasticarum, ad uniformem ecclesiasticarum, per universas provincias Regni Poloniae usum, Officio Romano conformati: ex decreto synodi provincialis Petrikoviensis denuo conscripti et editi*, Cracoviae 1591 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 25, s. 186–188.

¹²¹³ Laszlo Sennyei, *Examen quadripartitum ordinandorum. Pro prima tonsura, et minoribus ordinibus, sub-diaconatu, diaconatu, et presbyteratu: collectum ex probatissimis auctoribus*, Graecii 1686. Somm., t. 7, kol. 1127–1128.

¹²¹⁴ Paweł Modzelewski, *Rozmowy duchowne podczas missyi w kościele farnym połockim [...] roku 1761 odprawionej do szczerego spowiedzi wielkanocney czynienia wiernych Chrystusowych sposobiące [...]*, Warszawa 1762. Estr., t. 22, s. 497.

¹²¹⁵ Pod tytułem *Artykuły wojenne* lub *Artykuły wojskowe* ukazało się wiele pozycji. Estr., t. 12, s. 245–246.

Mensae theolophilosophicae pars ¹²¹⁶	1
Aristotelica philosophia P. Rudzki SJ ¹²¹⁷	1
Grammatica italica [gramatyka włoska]	1
Nauka dla spowiednika ill. Ilzen ¹²¹⁸	1
Głos pasterza ks. Poszakowskiego ¹²¹⁹	1
Statut W.Ks.L. ¹²²⁰	1
Carmina Horatii [wiersze Horacego]	1
Biblia dysydencka	1

[56r–v] [strony niezapisane]

¹²¹⁶ Być może Matthaeus Tympe, *Mensa theolo-philosophica: seu conviviorum pulpamenta et condimenta suavissima, hoc est quaestiones symposiacae, facetae quidem, seriae tamen et multa gravitate conditae, nec non per LXII locos communes dispositae*, 2 tomy, Monasterii Westphaliae 1615–1618.

¹²¹⁷ Andrzej Rudzki, *Aristotelica philosophia, quaestionibus eruditis ac notis sententiarum illustrata*, Lublini 1750. Estr., t. 26, s. 475–476.

¹²¹⁸ Prawdopodobnie Paolo Segneri, *Nauka dla poczynającego słuchać spowiedzi, jako się ma zachować z pożytkiem około sakramentu pokuty, napisana po włosku [...], a [...] na polski język przełożona [...] a teraz powtórnie przez j. w. j. x. Jerzego Hilzena [...] ad usum seminaristów y xięży Diecezji Inflantskiej [...] podana*, przeł. Wojciech Tytkowski, Wilno 1740. Estr., t. 27, s. 346.

¹²¹⁹ Poszakowski, *Głos pasterza*. Zob. przyp. 367.

¹²²⁰ Zob. przyp. 322.

Opisanie medykamentów w aptece mińskiej ichm. ks. eksjezuitów znajdujących się

Simplicia [Surowce]	Funty ¹²²¹	Uncje ¹²²²	Drachmy ¹²²³
1	2	3	4
Agaricus crudus ¹²²⁴	6	9	–
Aloe epatica ¹²²⁵	8	9	–
[Aloe] succotrina ¹²²⁶	4	9	–
Alumen crudum ¹²²⁷	35	2	–
[Alumen] plumosum ¹²²⁸	–	7	4
Ambra grisea ¹²²⁹	–	–	$\frac{2}{3}$
Amygdalae amarae ¹²³⁰	38	6	–
[Amygdalae] dulces ¹²³¹	62	–	–

¹²²¹ Funt norymberski (aptekarski) – miara wagowa odpowiadająca 358,5 g. E.T. Massalski, *Tabelle porównawcze*, s. 13–14.

¹²²² Uncja – miara wagowa odpowiadająca 29,9 g ($\frac{1}{12}$ funta).

¹²²³ Drachma – miara wagowa odpowiadająca 3,6 g ($\frac{1}{8}$ uncji).

¹²²⁴ Huba modrzewiowa (*Polyporus officinalis*). LSPh, s. 52. Stosowana jako środek odprowadzający humory, zalecana w leczeniu astmy i kaszlu. PhW, cz. 1, s. 138.

¹²²⁵ Aloes wątrobiany. LSPh, s. 56. Miał podobne właściwości co aloes sokotrzański, lecz słabsze działanie. PhW, cz. 1, s. 133.

¹²²⁶ Zagęszczony sok aloesu sokotrzańskiego (*Aloe succotrina*). LSPh, s. 57. Uważany za środek przeczyszczający i przeciwozbaczy. Stosowany również w leczeniu hemoroidów i w celu pobudzenia miesiączkowania. PhW, cz. 1, s. 134; DR, t. 1, s. 24–25.

¹²²⁷ Alun zwyczajny, czyli siarczan glinu i potasu. LSPh, s. 57–58. Stosowany jako środek ściągający. PhW, cz. 1, s. 3.

¹²²⁸ Azbest. LSPh, s. 59. Stosowany w plastrach ze względu na działanie drażniące skórę. PhW, cz. 1, s. 6.

¹²²⁹ Ambra, wydzielina z przewodu pokarmowego kaszalota (*Physeter macrocephalus*). LSPh, s. 67. Przypisywano jej właściwości rozgrzewające, rozpędzające oraz wzmacniające serce i głowę. Stosowana w wielu lekach złożonych. PhW, cz. 1, s. 16.

¹²³⁰ Migdały gorzkie. LSPh, s. 97. Wyciskano z nich olej. PhW, cz. 1, s. 96; DR, t. 1, s. 33.

¹²³¹ Migdały słodkie. LSPh, s. 97–98. Wyciskano z nich olej. PhW, cz. 1, s. 96; DR, t. 1, s. 33.

1	2	3	4
Anacardium ¹²³²	–	9	6
Antimonium crudum ¹²³³	110	10	–
Antophylli ¹²³⁴	1	2	2
Argentum foliatum ¹²³⁵ libri quatuor (cztery ryzy)	–	–	–
Arsenicum album ¹²³⁶	1	–	–
[Arsenicum] rubrum ¹²³⁷	9	3	–
[57v] Auripigmentum ¹²³⁸	5	8	–
Aurum foliatum ¹²³⁹ libri 2½	–	–	–
Baccae alkekengi ¹²⁴⁰	–	4	–
[Baccae] berberum ¹²⁴¹	2	6	–
[Baccae] ebuli ¹²⁴²	2	4	4

¹²³² Nasiona nanerczu zachodniego (*Anacardium occidentale*). LSPH, s. 102–103; SRU, s. 242–243. Zgodnie z ówczesną opinią miały wzmacniać serce i pamięć oraz zwiększać popęd seksualny. PhW, cz. 1, s. 96.

¹²³³ Ruda antymonu, zawierająca siarczek antymonu (Sb_2S_3). LSPH, s. 1206–1207. Wykorzystywana w procesach chemicznych dla pozyskania antymonu. Jako surowiec była uważana za przydatną w leczeniu świerzbu i bólów reumatycznych. PhW, cz. 1, s. 10.

¹²³⁴ Goździki – wysuszone, nierozkwitłe pąki kwiatowe czepetki pachnącej (*Caryophyllus aromaticus*). LSPH, s. 105. Stosowane zarówno w kuchni, jak i w farmacji. Uważano je za środek rozgrzewający i wzmacniający serce, głowę i żołądek. Nazwą *antophylli* określano mniej aromatyczne goździki, aby je rozróżnić od tych lepszej jakości, nazywanych *caryophylli*. PhW, cz. 1, s. 105; DR, t. 1, s. 111–112.

¹²³⁵ Srebro w foliach. Służyło do owijania pigułek lub do dodawania blasku proszkom. PhW, cz. 1, s. 10.

¹²³⁶ Arsenik biały, czyli trójtlenek arsenu (As_2O_3). LSPH, s. 125–126. Stosowany jako trucizna. PhW, cz. 1, s. 10–11.

¹²³⁷ Czerwony siarczek arsenu, czyli trisiarczek diarsenu (As_2S_3). LSPH, s. 128. Stosowany jako barwnik w malarstwie. PhW, cz. 1, s. 11.

¹²³⁸ Orpiment, minerał o kolorze żółtym, składający się z trisiarczku diarsenu. LSPH, s. 127–128. Wykorzystywany w malarstwie jako barwnik oraz jako środek do depilacji. PhW, cz. 1, s. 11.

¹²³⁹ Złoto w folii. O podobnym zastosowaniu co srebro w folii. PhW, cz. 1, s. 11.

¹²⁴⁰ Jagody miechunki rozdętej (*Physalis alkekengi*). LSPH, s. 143. Stosowane jako środek odświeżający i moczopędny, szczególnie w leczeniu kamicy moczowej. PhW, cz. 1, s. 96.

¹²⁴¹ Jagody berberysu zwyczajnego (*Berberis vulgaris*). LSPH, s. 144; SRU, s. 34. Stosowane jako środek odświeżający, odprowadzający nadmiar żółci i odświeżający krew. Z wysuszonych owoców przyrządzano napary. PhW, cz. 1, s. 96; DR, t. 1, s. 67–68.

¹²⁴² Jagody bzu hebdy (*Sambucus ebulus*). LSPH, s. 146. Podobnie jak nasiona miały właściwości moczopędne i przeczyszczające. PhW, cz. 1, s. 88; DR, t. 3, s. 47.

1	2	3	4
[Baccae] juniperi ¹²⁴³	35	–	–
[Baccae] lauri ¹²⁴⁴	6	1	7
[Baccae] myrtillorum ¹²⁴⁵	–	4	–
[Baccae] sambuci ¹²⁴⁶	3	9	–
[Baccae] sorbi torminalis ¹²⁴⁷	–	9	–
Balsamum copaivae ¹²⁴⁸	2	9	–
[Balsamum] indicum nigrum sive peruvianum nigrum ¹²⁴⁹	1	1	2
[Balsamum] de Meccha ¹²⁵⁰	–	–	4
[Balsamum] tolutanum ¹²⁵¹	–	2	1
Bezoar occidentalis ¹²⁵²	–	–	2½
[Bezoar] orientalis ¹²⁵³	–	–	⅔

¹²⁴³ Jagody jałowca (*Juniperus communis*). LSPH, s. 147. Stosowane jako środek rozpędzający (*resolvens*), moczopędny i aleksifarmak. PhW, cz. 1, s. 101; DR, t. 2, s. 66–67.

¹²⁴⁴ Jagody wawrzynu szlachetnego (*Laurus nobilis*). LSPH, s. 147. Stosowane jako środek wywołujący miesiączkowanie i moczopędny. PhW, cz. 1, s. 101; DR, t. 2, s. 74–75.

¹²⁴⁵ Jagody borówki czarnej (*Vaccinium myrtillus*). LSPH, s. 148. Stosowane jako środek odświeżający lub nadający intensywniejszą barwę naparom. Pozyskiwano z nich również barwnik roślinny. PhW, cz. 1, s. 102; DR, t. 3, s. 144–145.

¹²⁴⁶ Jagody bzu czarnego (*Sambucus nigra*). LSPH, s. 152–153. Uważane za aleksifarmak, o działaniu napotnym i moczopędnym. Stosowane także przeciw biegunkom. PhW, cz. 1, s. 103; DR, t. 3, s. 48.

¹²⁴⁷ Jagody jarzębu brekini (*Sorbus torminalis*). LSPH, s. 154. Stosowane jako środek ściągający i odświeżający w leczeniu kamicy moczowej. PhW, cz. 1, s. 103.

¹²⁴⁸ Naturalny balsam kopaiwa, pozyskiwany z drzew rodziny brezylkowatych (*Copaifera officinalis*). LSPH, s. 157. Stosowany przeważnie w leczeniu rzeżączki. PhW, cz. 1, s. 130; DR, t. 1, s. 155.

¹²⁴⁹ Naturalny balsam peruwiański, uzyskiwany z kory woniawca balsamowego (*Myroxylon balsamum*). LSPH, s. 159; SRU, s. 25–26. Uważany za lek rozgrzewający, stosowany zarówno wewnętrznie, jak i zewnętrznie w leczeniu ran. PhW, cz. 1, s. 131.

¹²⁵⁰ Naturalny balsam z Mekki, zwany też gileadzkim, egipskim lub żydowskim, uzyskiwany z drzew gatunku *Commiphora gileadensis*. LSPH, s. 158–159. Zalecany w rozmaitych zabiegach, a zwłaszcza w leczeniu astmy i kamicy. PhW, cz. 1, s. 132; DR, t. 1, s. 33–34.

¹²⁵¹ Balsam tolutański, pozyskiwany z drzew gatunku *Myroxylon toluiiferum*. LSPH, s. 160–161. O podobnych właściwościach co poprzedni, stosowany był również w leczeniu ran. Zawdzięczał swoją nazwę miastu Tolú w Kolumbii. PhW, cz. 1, s. 132; DR, t. 3, s. 117.

¹²⁵² Bezoar zachodni, pozyskiwany z jelit zwierząt z rodziny wielbłądowatych zamieszkujących Amerykę Południową, takich jak lama (*Lama glama*) i wikunia (*Vicugna vicugna*). LSPH, s. 178. Uważany za aleksifarmak oraz za środek napotny, antyepileptyczny, wzmacniający serce i moczopędny. PhW, cz. 1, s. 141.

¹²⁵³ Bezoar wschodni. LSPH, s. 178. O podobnym zastosowaniu co poprzedni, był pozyskiwany z kozy bezoarowej (*Capra aegagrus*), zamieszkującej obszary górskie Azji Południowo-Zachodniej. PhW, cz. 1, s. 142.

1	2	3	4
Boletus cervinus ¹²⁵⁴	3	3	–
Bolus alba ¹²⁵⁵	1	6	–
[Bolus] armena ¹²⁵⁶	1	–	–
[Bolus] rubra vulgaris ¹²⁵⁷	26	4	–
Borax veneta ¹²⁵⁸	4	6	–
Cacao fructus ¹²⁵⁹	1	11	–
Camphora ¹²⁶⁰	7	4	–
Cantharides ¹²⁶¹	1	6	–
Caput mortum vitrioli sive colchotar ¹²⁶²	7	–	–
Cardamomum minus ¹²⁶³	2	–	–
Caricae ¹²⁶⁴	6	–	–

¹²⁵⁴ Twardoskór jeleni (*Lycoperdon cervinum* albo *Elaphomyces granulatus*). LSPh, s. 188. Uważany za afrodyzjak. PhW, cz. 1, s. 138; DR, t. 2, s. 102.

¹²⁵⁵ Glinka ormiańska biała, bogata w krzem. LSPh, s. 189; M. Fumagalli, *Dizionario di alchimia e di chimica farmaceutica antiquaria. Dalla ricerca dell'Oro Filosofale all'Arte Spagirica di Paracelso*, Roma 2000, s. 46.

¹²⁵⁶ Glinka ormiańska. LSPh, s. 189. O działaniu zobojętniającym i ściągającym, była uważana za aleksifarmak. PhW, cz. 1, s. 1; tamże, cz. 2, s. 33.

¹²⁵⁷ Glinka czerwona zwyczajna. LSPh, s. 190. Rzadko stosowana jako lek, była wykorzystywana głównie w procesach chemicznych. PhW, cz. 1, s. 1.

¹²⁵⁸ Boraks wenecki, kamień zawierający tetraboran sodu. LSPh, s. 848. Przypisywano mu działanie odprowadzające humory (*incidens*), czyszczące (*abstergens*) i moczopędne oraz stosowano jako środek pobudzający miesiączkowanie i pomocny w czasie porodu. PhW, cz. 1, s. 3.

¹²⁵⁹ Owoc kakaowca właściwego (*Theobroma cacao*). LSPh, s. 193; SRU, s. 136. Służył nie tylko do przyrządzenia czekolady, ale też do wyciskania oleju. PhW, cz. 1, s. 97; DR, t. 3, s. 113.

¹²⁶⁰ Kamfora – żywica pozyskiwana z cynamonowca kamforowego (*Cinnamomum camphora*). LSPh, s. 328. Uważana za aleksifarmak oraz za środek rozgrzewający i przeciwbólowy. PhW, cz. 1, s. 122; DR, t. 2, s. 76.

¹²⁶¹ Pryszczawki lekarskie (*Lyttia vesicatoria*), znane także jako muchy hiszpańskie. LSPh, s. 219. Wykorzystywano je przeważnie zewnątrz, do sporządzenia plastra wywołującego pęcherze na skórze (*emplastrum vescicatorium*). Uważano je też za środek moczopędny i afrodyzjak. PhW, cz. 1, s. 143–144.

¹²⁶² Tlenek żelaza (Fe_2O_3). LSPh, s. 398. Stanowił produkt uboczny przy wytwarzaniu kwasu siarkowego. Był również stosowany jako barwnik. M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 62.

¹²⁶³ Nasiona kardamonu malabarskiego, zw. też mniejszym lub lekarskim (*Amomum cardamomum*). LSPh, s. 224; SRU, s. 145. Stosowane jako środek rozgrzewający i odprowadzający humory (*attenuans*) oraz jako przyprawa korzenna. PhW, cz. 1, s. 105–106; DR, t. 1, s. 30.

¹²⁶⁴ Wysuszone figi. LSPh, s. 225. Stosowane wewnętrznie w leczeniu chrypki, zapalenia nerek i suchego kaszlu. Wewnętrznie jako środek zmiękczający (*emolliens*) i łagodzący ból. PhW, cz. 1, s. 97; DR, t. 2, s. 8.

1	2	3	4
Caryophylli aromatici ¹²⁶⁵	3	–	–
Cassia caryophyllata ¹²⁶⁶	–	9	6
[Cassia] fistula ¹²⁶⁷	17	1	–
[Cassia] lignea ¹²⁶⁸	1	2	6
Castoreum ¹²⁶⁹	2	10	–
Cera flava ¹²⁷⁰	3	–	–
C[h]alybs limatus ¹²⁷¹	2	7	–
Cineres clavellati ¹²⁷²	220	–	–
[58r] Cinnabaris factitia ¹²⁷³	3	1	3
[Cinnabaris] nativa ¹²⁷⁴	1	6	–
Cynamomum ¹²⁷⁵	1	5	7
Cobaltum ¹²⁷⁶	1	2	–

¹²⁶⁵ Goździki. LSPH, s. 227. Uważane za środek wzmacniający serce, głowę i żołądek, o właściwościach rozgrzewających. PhW, cz. 1, s. 106.

¹²⁶⁶ Kora kasji goździkowej. LSPH, s. 228. O podobnych właściwościach co goździki, lecz o słabszym działaniu. PhW, cz. 1, s. 106.

¹²⁶⁷ Strąki strączyńca cewiastego (*Cassia fistula*). LSPH, s. 228; SRU, s. 340–341. Ów surowiec farmakognostyczny, stosowany jako środek przeczyszczający, miał kształt przypominający rurkę, stąd łacińska nazwa *fistula*. PhW, cz. 1, s. 97–98; SRU, s. 340–341.

¹²⁶⁸ Kora cynamonu malabarskiego (*Cinnamomum cassia*). LSPH, s. 229. O podobnych właściwościach jak cynamon cejloński, lecz o mniej intensywnym zapachu. PhW, cz. 1, s. 106; SRU, s. 63–64.

¹²⁶⁹ Strój bobrowy – wydzielina gruczołów skórnych bobra europejskiego (*Castor fiber*) lub kanadyjskiego (*Castor canadensis*). LSPH, s. 229. Uważany za środek rozgrzewający, otwierający pory (*aperiens*), łagodzący ból, wzmacniający nerwy i macicę. PhW, cz. 1, s. 144.

¹²⁷⁰ Żółty wosk. Stosowany przeważnie jako składnik maści. PhW, cz. 1, s. 156.

¹²⁷¹ Opilki żelaza. LSPH, s. 237. Wykorzystywane zarówno w procesach chemicznych, jak i w leczeniu. Przypisywano im właściwości ściągające. PhW, cz. 1, s. 12; tamże, cz. 2, s. 35.

¹²⁷² Potaż, czyli węglan potasu (K_2CO_3). LSPH, s. 720. Stosowany w garbarstwie i szklarstwie, jako środek leczniczy uznawany za środek alkalizujący i moczopędny. PhW, cz. 1, s. 3.

¹²⁷³ Sztuczny cynober, czyli siarczek rtęci (HgS) uzyskany w laboratorium. LSPH, s. 700–701. Ze względu na przypisywane mu właściwości napotne zalecany był w leczeniu chorób wenerycznych i świerzb. DAV, s. 182; PhW, cz. 2, s. 36.

¹²⁷⁴ Cynober występujący w naturze – minerał zawierający siarczek rtęci. LSPH, s. 701. Stosowany podobnie jak sztuczny cynober. PhW, cz. 1, s. 12; tamże, cz. 2, s. 36.

¹²⁷⁵ Cynamon – wysuszona kora cynamonowca (*Cinnamomum verum* albo *zeylanicum*). LSPH, s. 266. Stosowany jako środek rozgrzewający, wzmacniający, budzący miesiączkowanie i sprzyjający działaniu serca. PhW, cz. 1, s. 107; DR, t. 2, s. 75.

¹²⁷⁶ Kobalt. LSPH, s. 267. Wykorzystywany jako trucizna lub składnik emalii. Przypisywano mu również działanie wywołujące ropienie. PhW, cz. 1, s. 11.

1	2	3	4
Cocculi de levante vel indici ¹²⁷⁷	1	3	–
Coeruleum berolinense ¹²⁷⁸	–	–	1½
Coffee ¹²⁷⁹	11	7	–
Colla piscium ¹²⁸⁰	7	6	–
Colocynthis ¹²⁸¹	5	7	4
Conchae marinae ¹²⁸²	3	–	–
Corallia alba ¹²⁸³	–	1	4
[Corallia] rubra ¹²⁸⁴	2	7	–
Corallina ¹²⁸⁵	3	4	–
Cornu alcis ¹²⁸⁶	54	6	–
[Cornu alcis] raspatum ¹²⁸⁷	27	–	–
Cortices aurantiorum ¹²⁸⁸	39	–	–

¹²⁷⁷ Ziarna indyjskie – jagody z miesięcznika *Anamirta cocculus*. LSPh, s. 1155. Ze względu na zawarty w nich toksyczny alkaloid pikrotoksynę były stosowane wyłącznie zewnętrznie w zwalczaniu wszy. PhW, cz. 1, s. 98.

¹²⁷⁸ Błękit pruski. LSPh, s. 276. Stosowany wyłącznie jako barwnik, został po raz pierwszy wytworzony w 1709 r. przez farmaceutę Johanna Konrada Dippela. M. Pastoreau, *Niebieski: historia koloru*, Warszawa 2013, s. 153–154.

¹²⁷⁹ Nasiona kawy. LSPh, s. 1138. Stosowane w naparach jako środek pobudzający i wzmacniający żołądek. PhW, cz. 1, s. 98.

¹²⁸⁰ Klei rybi. LSPh, s. 281. Stosowany jako środek żelujący. PhW, cz. 1, s. 147.

¹²⁸¹ Nasiona kolokwinty (*Citrullus colocynthis*). LSPh, s. 283; SRU, s. 163. Stosowane głównie jako silny środek przeczyszczający. PhW, cz. 1, s. 99.

¹²⁸² Muszle ostryg (*Ostrea edulis*). LSPh, s. 284. Po rozpuszczeniu w occie stosowane jako środek przeciwgorączkowy, moczopędny i napotny. PhW, cz. 2, s. 37.

¹²⁸³ Koral biały, zawierający kalcyt, był wytwarzany przez koralowce z gatunku *Oculina vasculosa*. LSPh, s. 28; N. Sobczak, T. Sobczak, *Wielka encyklopedia kamieni ozdobnych i szlachetnych*, Warszawa 1998, s. 211. Uważany za środek wzmacniający serce, był stosowany do tamowania krwotoków, do leczenia wrzodów, do zapobiegania nadkwasocie i usprawniania pracy wątroby. Był też składnikiem licznych proszków, np. do higieny jamy ustnej. M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 65–66.

¹²⁸⁴ Koral czerwony, zawierający kalcyt i manganazyt, wytwarzany przez koralowce z gatunku *Corallium rubrum*, *C. secundum*, *C. nobile* i *C. japonicum*. N. Sobczak, T. Sobczak, *Wielka encyklopedia*, s. 212; LSPh, s. 288. O podobnych właściwościach co koral biały.

¹²⁸⁵ Mech morski (*Corallina officinalis*). LSPh, s. 288. Stosowany jako łagodny środek przeciwo-baczy. PhW, cz. 1, s. 16.

¹²⁸⁶ Róg łosi. LSPh, s. 288. Stosowany głównie jako środek antyepileptyczny. PhW, cz. 1, s. 140.

¹²⁸⁷ Wiórki rogu łosiego.

¹²⁸⁸ Skórki pomarańczowe (*Citrus aurantiorum*). LSPh, s. 293; SRU, s. 290. Stosowane jako środek tonizujący i wzmacniający. PhW, cz. 1, s. 110; DR, t. 1, s. 135.

1	2	3	4
[Cortices] capparum radicem ¹²⁸⁹	1	9	–
[Cortices] cascarillae ¹²⁹⁰	3	2	–
[Cortices] chinae chinae ¹²⁹¹	14	3	–
[Cortices] citri ¹²⁹²	27	6	–
[Cortices] fraxini ¹²⁹³	4	–	–
[Cortices] granatorum ¹²⁹⁴	1	8	–
[Cortices] ligni sancti sive guajaci ¹²⁹⁵	10	8	–
[Cortices ligni] sassafras ¹²⁹⁶	2	3	–
[Cortices] mandragorae radicem ¹²⁹⁷	–	6	–
[Cortices] tamarisci ¹²⁹⁸	2	6	–
[Cortices] winteriani ¹²⁹⁹	–	2	4
Costus dulcis ¹³⁰⁰	7	–	–

¹²⁸⁹ Kora kapar ciernistych (*Capparis spinosa*). LSPH, s. 296; SRU, s. 139–140. Podobnie jak kora była stosowana jako środek otwierający pory. PhW, cz. 1, s. 24; DR, t. 1, s. 100.

¹²⁹⁰ Kora kaskaryli, czyli krotnia korodajnego (*Croton eluteria*). LSPH, s. 297; SRU, s. 180. Uważana za środek uspokajający, balsamiczny i tonizujący. PhW, cz. 1, s. 111.

¹²⁹¹ Kora chinowca, pozyskiwana z drzewa chinowego (*Cinchona officinalis*). LSPH, s. 298–304. O działaniu przeciwgorączkowym, tonizującym i wzmacniającym. PhW, cz. 1, s. 111; DR, t. 1, s. 130–131.

¹²⁹² Skórki cytrynowe (*Citrus limon*). LSPH, s. 305. Stosowane jako środek rozgrzewający, wzmacniający serce i Aleksifarmak. PhW, cz. 1, s. 112.

¹²⁹³ Kora jesionu wyniosłego (*Fraxinus excelsior*). LSPH, s. 309. Uważana za środek ściągający, zgodnie z ówczesną wiedzą zalecana była w leczeniu kacheksji, puchliny wodnej i regularnie nawracających gorączek. PhW, cz. 1, s. 112; DR, t. 2, s. 13.

¹²⁹⁴ Kora granatowca właściwego (*Punica granatum*). LSPH, s. 310; SRU, s. 109–110. Stosowana jako środek ściągający. PhW, cz. 1, s. 113; DR, t. 2, s. 242.

¹²⁹⁵ Kora gwajakowca lekarskiego (*Guaiacum officinale*), zwanego także drewnem świętym (*li-gnum sanctum*). LSPH, s. 310–311; SRU, s. 115. Przypisywano jej właściwości podobne do drewna gwajakowego, ale była ona uważana za surowiec o silniejszym działaniu. PhW, cz. 1, s. 113.

¹²⁹⁶ Kora sasafrasu lekarskiego (*Sassafras officinale*). LSPH, s. 323; SRU, s. 325–326. Otrzymywano z niej napar stosowany w leczeniu kataru i chorób wenerycznych. PhW, cz. 1, s. 114; DR, t. 2, s. 76.

¹²⁹⁷ Korzeń mandragory (*Atropa mandragora*). LSPH, s. 1050; SRU, s. 213. Roślina trująca szeroko wykorzystywana w starożytności i w średniowieczu. XVIII-wieczne farmakopee zalecały ostrożność w jej zastosowaniu, głównie w kąpielach nóg jako środek nasenny i przeciw bólom głowy. PhW, cz. 1, s. 35.

¹²⁹⁸ Kora tamaryszka francuskiego (*Tamarix gallica*) lub tamaryszka niemieckiego (*Myricaria germanica*). LSPH, 324–325; SRU, s. 362. Stosowana w leczeniu żółtaczki i upławów. PhW, cz. 1, s. 114.

¹²⁹⁹ Kora zacierpu Wintera (*Drimys Wintera*). LSPH, s. 327. Stosowana jako środek rozgrzewający, suszący i przeciwwymiotny oraz w leczeniu szkorbutu. PhW, cz. 1, s. 115.

¹³⁰⁰ Kora kostowca (*Costus dulcis*). LSPH, s. 328. Uważana za Aleksifarmak oraz za środek wzmacniający żołądek, macicę i wiatropędny. PhW, cz. 1, s. 28.

1	2	3	4
Cremor tartari ¹³⁰¹	4	3	–
Creta alba ¹³⁰²	6	6	–
Creta rubra seu rubrica fabrilis ¹³⁰³	2	–	–
Crocus orientalis ¹³⁰⁴	1	1	–
Crystalli tartari ¹³⁰⁵	58	–	–
[58v] Cubebae ¹³⁰⁶	3	3	–
Dentalia ¹³⁰⁷	–	4	–
Dentes apri ¹³⁰⁸	–	8	–
[Dentes] hyppopotami ¹³⁰⁹	–	5	–
Ebur raspatum ¹³¹⁰	2	9	–
Faba S. Ignatii ¹³¹¹	1	6	–

¹³⁰¹ Oczyszczone kryształy kwasu winowego. LSPH, s. 1238–1239. Stosowane jako łagodny środek przeczyszczający. PhW, cz. 2, s. 42.

¹³⁰² Kreda, czyli węglan wapnia (CaCO₃). LSPH, s. 201–202. Stosowana przeważnie zewnętrznie jako środek zobojętniający. PhW, cz. 1, s. 1.

¹³⁰³ Rubryka – glinika o czerwonej barwie, z której wyrabiano barwnik służący głównie jako atrament.

¹³⁰⁴ Szafran azjatycki. LSPH, s. 329. Według ówczesnej wiedzy miał on właściwości przeciwbólowe oraz wzmacniające serce, pierś i macicę. PhW, cz. 1, s. 107.

¹³⁰⁵ Kryształy kwasu winowego. Zob. przyp. 1301.

¹³⁰⁶ Owoce kubebowe (*Piper cubeba*). LSPH, s. 330. Uważane za środek rozgrzewający i odprowadzający humory (*incidens*), wzmacniający nerwy, rzekomo przydatne w leczeniu zawrotów głowy. Przez niektórych uznawane też za afrodyzjak. PhW, cz. 1, s. 107.

¹³⁰⁷ Wydłużone, lekko skrzywione muszle łódkonóg – morskich mięczaków gatunku *Dentalium entalis*. LSPH, s. 347. W starożytności uważane za zęby ryb, stąd ich nazwa. O podobnym zastosowaniu co muszle. PhW, cz. 1, s. 18.

¹³⁰⁸ Kły dzika euroazjatyckiego (*Sus scrofa*). LSPH, s. 347. Uważane za środek przydatny w leczeniu zapaleń opłucnej i przeciw krwotokom. PhW, cz. 1, s. 141; tamże, cz. 2, s. 43.

¹³⁰⁹ Kły hipopotama. LSPH, s. 348. Przypisywano im właściwości podobne do kłów dzika. PhW, cz. 2, s. 43.

¹³¹⁰ Wiórki kości słoniowej. LSPH, s. 347. Przypisywano im właściwości odświeżające i łagodnie ściągające. PhW, cz. 1, s. 146.

¹³¹¹ Nazwą bobu św. Ignacego określano nasiona kulczyby św. Ignacego (*Strychnos ignatii*). LSPH, s. 376. Roślina ta, rosnąca na Filipinach, została po raz pierwszy opisana przez jezuickiego aptekarza Georga Kamela (1660–1705), który ją nazwał na cześć założyciela zakonu – św. Ignacego Loyoli. Bób św. Ignacego był uważany za odtrutkę i lek na czwartaczkę, będącą postacią malarii (stąd nazwa *Faba febrifuga*). Przypisywano mu też właściwości moczopędne, napotne i pobudzające miesiączkowanie. Ze względu na jego toksyczność ostrzegano przed zastosowaniem w większych dawkach. PhW, cz. 1, s. 100.

1	2	3	4
Flores acaciae ¹³¹²	4	10	–
[Flores] balaustiorum ¹³¹³	1	2	–
[Flores] carthami ¹³¹⁴	4	10	–
[Flores] chamomillae romanae ¹³¹⁵	5	4	–
[Flores] lavendulae ¹³¹⁶	8	6	–
[Flores] rorismarini sive anthos ¹³¹⁷	–	–	8
[Flores] rosarum rubrarum ¹³¹⁸	6	10	–
Folia indi[cae] sive malabathrum ¹³¹⁹	–	11	–
[Folia] lauri ¹³²⁰	9	–	–
[Folia] sennae ¹³²¹	34	–	–
Gallae turcicae ¹³²²	32	–	–
Grana chermes ¹³²³	–	2	–
[Grana] paradisi sive cardamomum maximum ¹³²⁴	1	3	–

¹³¹² Kwiaty akacjowe. LSPH, s. 411. Stosowane jako łagodny środek przeciwozbaczący, rozkurczający jelita, odprowadzający piasek w przewodach moczowych oraz antyepileptyczny. PhW, cz. 1, s. 75.

¹³¹³ Kwiaty granatowca właściwego (*Punica granatum*). LSPH, s. 415. Podawane wewnętrznie jako lek przeciwozbaczący, zewnętrznie – jako środek ściągający. PhW, cz. 1, s. 75.

¹³¹⁴ Kwiaty krokoszu barwierskiego (*Carthamus tinctorius*). LSPH, s. 421–422; SRU, s. 180. Stosowane jako środek rozkurczający jelita, zgodnie z ówczesną wiedzą wskazane były dla chorych na żółtaczkę. PhW, cz. 1, s. 76; DR, t. 1, s. 110.

¹³¹⁵ Kwiaty rumianku włoskiego (*Anthemis nobilis* lub *Chamaemelum nobile*). LSPH, s. 423. Uważane za środek wiatropędny, wzmacniający żołądek i łagodzący bóle. PhW, cz. 1, s. 77; DR, t. 1, s. 40.

¹³¹⁶ Kwiaty lawendy (*Lavandula angustifolia*). LSPH, s. 431; SRU, s. 188. Uważane za środek wzmacniający nerwy i macicę. PhW, cz. 1, s. 60.

¹³¹⁷ Kwiaty rozmarynu (*Rosmarinus officinalis*). LSPH, s. 441. Uważane za środek wzmacniający głowę, nerwy i macicę. PhW, cz. 1, s. 75.

¹³¹⁸ Kwiaty róży czerwonej (*Rosa damascena*). LSPH, s. 440–441. Uważane za środek lekko ściągający, orzeźwiający i wzmacniający serce. PhW, cz. 1, s. 79.

¹³¹⁹ Liście cynamonowca tamala (*Cinnamomum tamala*). LSPH, s. 458.

¹³²⁰ Liście wawrzynu szlachetnego (*Laurus nobilis*). LSPH, s. 459. Przyrządzonym z nich naparom przypisywano działanie moczopędne i wiatropędne. PhW, cz. 1, s. 60.

¹³²¹ Liście senesu wschodniego (*Cassia lanceolata*). LSPH, s. 466. Stosowane jako środek przeczyszczający, wywołujący wzdęcia. PhW, cz. 1, s. 70–71; SRU, s. 341; FT, t. 1, s. 374.

¹³²² Galas – patologiczne narośle objawiające się rozrostem tkanki roślinnej na liściach lub łodydze, powstałe w reakcji na ataki niektórych owadów. Stosowane jako środek ściągający i przeciwozraczkowy. PhW, cz. 1, s. 100.

¹³²³ Kermes – wysuszona wydzielina wytwarzana przez śródziemnomorski dąb skalny (*Quercus coccifera*) w wyniku interakcji z czerwcem *Kermes vermilio*. LSPH, s. 494. Uważany za środek łagodnie ściągający i wzmacniający serce. PhW, cz. 2, s. 100.

¹³²⁴ Pieprz kardamonowy, zwany też ziarnami rajskimi, pozyskiwane z afromonu madagaskarskiego (*Aframomum melegueta*). LSPH, s. 494. Uważane za środek rozgrzewający i odprowadzający hu-

1	2	3	4
Gummi ammoniacum ¹³²⁵	9	6	–
[Gummi] animae ¹³²⁶	2	2	–
[Gummi] arabicum ¹³²⁷	8	3	–
[Gummi] foetidae ¹³²⁸	4	5	–
Asphaltum vel bitumen judaicum ¹³²⁹	4	6	–
[Gummi] bdellium ¹³³⁰	1	1	–
[Gummi] benzoës ¹³³¹	2	10	–
[Gummi] caranna ¹³³²	–	6	–
[Gummi] elemi ¹³³³	2	3	–
[Gummi] euphorbium ¹³³⁴	1	6	–

mory (*incidens*) oraz za przyprawę korzenną. PhW, cz. 1, s. 108; FT, t. 1, s. 558–559; DR, t. 1, s. 30–31.

¹³²⁵ Gumożywica amoniaczka gumodajnego (*Dorema ammoniacum*). LSPH, s. 67. Uważana za środek zmiękczający i sprzyjający trawieniu. PhW, cz. 1, s. 120.

¹³²⁶ Żywica żarklinowa, uzyskiwana z brazylijskiej rośliny jatoby (*Hymenaea courbaril*). LSPH, s. 105. Uważana za środek odprowadzający humory i rozpućdzający oraz wzmacniający nerwy. Stosowana przeważnie zewnętrznie w plastrach na dolegliwości głowy. PhW, cz. 1, s. 120; DR, t. 2, s. 46.

¹³²⁷ Guma arabska, pozyskiwana z akacji nilowej (*Vachellia nilotica*). LSPH, s. 497. Uważana za środek odświeżający i łagodzący stany zapalne. Podobnie jak w przypadku gumy tragakantowej pozyskiwano z niej słuź roślinny używany w sporządzaniu rozmaitych leków. PhW, cz. 1, s. 121.

¹³²⁸ Asafetyda – gumożywica smrodzieńcowa, pozyskiwana z zapaliczki cuchnącej (*Ferula asa-foetida*). LSPH, s. 129; SRU, s. 407. Stosowana w leczeniu kolek i puchliny, uważana za środek wzmacniający nerwy i macicę. PhW, cz. 1, s. 121; DR, t. 2, s. 4.

¹³²⁹ Smoła. LSPH, s. 130. Stosowana zewnętrznie do czyszczenia ran oraz jako dodatek do plastrów i maści trawiących (*unguenta digestiva*). PhW, cz. 1, s. 16.

¹³³⁰ Bdelium lub bdellium, czyli lipożywica porniakowa – wonna żywica wymieniana w Biblii, utożsamiana z żywicą krzewu *Commiphora africana*. LSPH, s. 172; Z. Włodarczyk, *Rośliny biblijne. Leksykon*, Kraków 2011, s. 84. Uważana za środek pobudzający trawienie, napotny i otwierający pory. N. Lémery, *Traité universel des drogues simples, mises en ordre alphabétique: où l'on trouve leurs différents noms, leur origine, leur choix, les principes qu'elles renferment, leurs qualitez, leur étimologie & tout ce qu'il y a de particulier dans les animaux, dans les végétaux & dans les minéraux*, Paris 1732, s. 116.

¹³³¹ Żywica benzoesowa, otrzymywana ze styrakowca benzoesowego (*Styrax benzoin*). LSPH, s. 174; SRU, s. 342–343. O właściwościach rozgrzewających, zgodnie z ówczesną wiedzą zalecana była w leczeniu dolegliwości płucnych. PhW, cz. 1, s. 121; DR, t. 2, s. 76.

¹³³² Gumożywica uzyskiwana z rośliny gatunku *Icica carana* Kunth. (*Amyris carana* Humb.). LSPH, s. 221. Stosowana jako środek rozgrzewający i rozpućdzający (*resolvens*). PhW, cz. 1, s. 123.

¹³³³ Żywica elemijska. LSPH, s. 354–355. Stosowana jako środek rozgrzewający i rozpućdzający, szczególnie w plastrach do leczenia ran. PhW, cz. 1, s. 123.

¹³³⁴ Gumożywica ostromleczowa, pozyskiwana z euforbii lekarskiej (*Euphorbium officinalis*). LSPH, s. 365; SRU, s. 396. Stosowana jako środek silnie przeczyszczający i drażniący skórę. PhW, cz. 1, s. 124; DR, t. 1, s. 211.

1	2	3	4
[Gummi] galbanum ¹³³⁵	3	8	–
[Gummi] gutta ¹³³⁶	2	9	–
[Gummi] hederæ ¹³³⁷	3	10	4
[Gummi] laccae in granis ¹³³⁸	5	3	–
[Gummi laccae] in tabulis ¹³³⁹	2	1	–
[59r] [Gummi] ladanum ¹³⁴⁰	2	10	–
[Gummi] mastiche ¹³⁴¹	10	9	–
[Gummi] myrrha ¹³⁴²	8	9	–
[Gummi] olibanum ¹³⁴³	61	4	–
[Gummi] opopanax ¹³⁴⁴	1	6	–
[Gummi] sagapenum ¹³⁴⁵	2	–	–

¹³³⁵ Galbanum, żywica uzyskiwana z zapaliczki galbanowej (*Ferula galbaniflua*). LSPh, s. 481; Z. Włodarczyk, *Rosliny biblijne*, s. 103–104. Stosowana przeważnie zewnętrznie jako środek zmiękczający w plastrach, wewnętrznie wskazana na dolegliwości macicy. PhW, cz. 1, s. 124. Także składnik kadzidla. FT, t. 2, s. 85.

¹³³⁶ Gumiguta, pozyskiwana z mangostanu kambodżyjskiego (*Garcinia gummi-gutta*). LSPh, s. 498. Stosowana jako środek silnie przeczyszczający. PhW, cz. 1, s. 125.

¹³³⁷ Gumożywica bluszczu drzewnego (*Hedera helix*). LSPh, s. 499. Przypisywano jej właściwości rozpędzające (*resolvens*), odprowadzające humory (*attenuans*), moczopędne, napotne i ogólnie wzmacniające, stosowano przeciw kaszlowi. PhW, cz. 1, s. 125.

¹³³⁸ Szelak w ziarnkach, pozyskiwany z wydzieliny owadów gatunku *Kerria lacca*. LSPh, s. 758. Stosowany jako środek łagodnie ściągający i moczopędny. PhW, cz. 1, s. 126.

¹³³⁹ Szelak w tabliczkach. LSPh, s. 758.

¹³⁴⁰ Ladanum lub labdanum – żywica pozyskiwana z niektórych gatunków roślin należących do rodzaju czystek (*Cistus*). LSPh, s. 756; Z. Włodarczyk, *Rosliny biblijne*, s. 74–76. Stosowane jako środek wzmacniający nerwy oraz w fumigacjach lub w plastrach przeciw katarowi. PhW, cz. 1, s. 126.

¹³⁴¹ Mastyks – żywica otrzymywana z pistacji kleistej (*Pistacia lentiscus*). LSPh, s. 823; SRU, s. 281–282. Stosowany zarówno wewnętrznie, jak i zewnętrznie, jako środek rozgrzewający, ściągający i wzmacniający. PhW, cz. 1, s. 126; DR, t. 2, s. 199–200.

¹³⁴² Mirra – żywica otrzymywana z drzew i krzewów należących do rodzaju balsamowiec (*Commiphora*), w tym *Commiphora myrrha*. LSPh, s. 840–841. Uważana za środek balsamiczny, wzmacniający płuca i macicę, zgodnie z ówczesną opinią zalecana również do leczenia ran. PhW, cz. 2, s. 95.

¹³⁴³ Olibanum – żywica pozyskiwana z drzew rodziny osoczynowatych (*Boswellia*). LSPh, s. 932; Z. Włodarczyk, *Rosliny biblijne*, s. 54–56. Stosowane jako środek rozgrzewający, suszący i wzmacniający. PhW, cz. 1, s. 127.

¹³⁴⁴ Sok panakowy, uzyskiwany z opopanaxu (*Opopanax chironium*). LSPh, s. 932–933. Stosowany jako środek zmiękczający. PhW, cz. 1, s. 127.

¹³⁴⁵ Sagapenum – gumożywica uzyskiwana z roślin gatunku *Ferula persica* i *Ferula scuntziana*. LSPh, s. 1111. Stosowane jako środek przeczyszczający. Zgodnie z ówczesną opinią zalecane były również w przypadku ukąszenia przez jadowite zwierzęta lub przewlekłego kaszlu. PhW, cz. 1, s. 128.

1	2	3	4
Gummi sandaracha ¹³⁴⁶	2	9	–
[Gummi] sanguis draconis commune ¹³⁴⁷	1	8	–
[Gummi sanguis draconis] in lachrymis ¹³⁴⁸	2	4	–
[Gummi] sarcocolla ¹³⁴⁹	–	6	–
[Gummi] styrax calamita ¹³⁵⁰	3	3	–
[Gummi styrax] liquida ¹³⁵¹	1	–	–
[Gummi] tacamahaca ¹³⁵²	1	4	–
[Gummi] tragacantha ¹³⁵³	2	8	–
Hepar lupi ¹³⁵⁴	–	5	–
Herba capilli Veneris ¹³⁵⁵	9	–	–

¹³⁴⁶ Sandarak – miękka żywica naturalna uzyskiwana z cypryka czteroklapowego (*Tetraclinis articulata*). LSPh, s. 1113; SRU, s. 65; Z. Włodarczyk, *Rośliny biblijne*, s. 207–208. Przypisywano jej właściwości rozgrzewające, podobnie do mastyksu. PhW, cz. 1, s. 128.

¹³⁴⁷ Smocza krew – miękka żywica pozyskiwana z różnych gatunków drzew, m.in. draceny smoczey (*Dracaena draco*). LSPh, s. 1114; SRU, s. 78–79. Ze względu na przypisywane jej właściwości ściągające i suszące stosowana była w proszkach na zęby. PhW, cz. 1, s. 128; DR, t. 1, s. 195.

¹³⁴⁸ Smocza krew w gałkach. Zob. przyp. 1347.

¹³⁴⁹ Żywica traganka sarcocolla (*Astragalus sarcocolla*). LSPh, s. 1119. Stosowana jako środek rozgrzewający i ściągający w leczeniu ran i chorób oczu. PhW, cz. 1, s. 129.

¹³⁵⁰ Styraks. LSPh, s. 1223. Była to twarda żywica wspomniana w Biblii, tradycyjnie kojarzona ze styrakiem lekarskim (*Styrax officinalis*), mimo że owa roślina nie wydziela żadnej żywicy. Z. Włodarczyk, *Rośliny biblijne*, s. 203–204. Określenie *calamita* pochodziło od słowa *calamus* – trzcina, ponieważ właśnie w trzcinach ów surowiec był sprowadzany do Europy. Styraks był stosowany jako środek wzmacniający głowę i nerwy oraz w leczeniu katarów i kaszlu. PhW, cz. 1, s. 129. Zdaniem J.K. Kluka *styrax calamita* był surowcem gorszej jakości niż styraks w ziarnkach (*styrax in granis*). DR, t. 3, s. 103.

¹³⁵¹ Styraks płynny, być może pozyskiwany z ambrowca wschodniego (*Liquidambar orientalis*). LSPh, s. 1222–1223. O działaniu rozgrzewającym i suszącym, stosowany w maściach i plastrach przeciw świerzbowi. XVIII-wieczni farmaceuci mieli wątpliwości co do naturalnego pochodzenia tego surowca. PhW, cz. 1, s. 132. Zdaniem J.K. Kluka *Styrax liquida* był odmianą styraksu o najniższej jakości. DR, t. 3, s. 103.

¹³⁵² Żywica pochodząca z topoli balsamicznej (*Populus balsamifera* albo *tachamacana*). LSPh, s. 1236; SRU, s. 368. Stosowana przeważnie zewnętrznie w plastrach jako środek zmiękczający i łagodzący ból. PhW, cz. 1, s. 129; DR, t. 2, s. 222.

¹³⁵³ Guma tragakantowa, pochodząca z krzewu traganka gumodajnego (*Astragalus gummifer*). LSPh, s. 500; SRU, s. 370. Stosowana jako środek zwilżający, pozyskiwano z niej słuź roślinny wykorzystywany do przyrządzenia emulsji i leków w postaci miękkiej. PhW, cz. 1, s. 129.

¹³⁵⁴ Wątroba wilka. Stosowana w leczeniu puchliny i kaszlu. PhW, cz. 2, s. 100.

¹³⁵⁵ Ziele niekropnia właściwego (*Adiantum capillus-veneris*). LSPh, s. 536. Uważane za środek odprowadzający humory, pomocny w leczeniu dolegliwości płuc i dróg moczowych. PhW, cz. 1, s. 49; DR, t. 1, s. 8–9.

1	2	3	4
[Herba] chamaedrys ¹³⁵⁶	5	–	–
[Herba] chamaepityos ¹³⁵⁷	–	6	–
[Herba] dictamni cretici ¹³⁵⁸	2	3	–
[Herba] epithymi cretici ¹³⁵⁹	–	6	–
[Herba] mari veri ¹³⁶⁰	1	6	–
[Herba] polii cretici ¹³⁶¹	2	–	–
[Herba] rorismarini ¹³⁶²	36	–	–
[Herba] scolopendrii ¹³⁶³	15	–	–
[Herba] scordii ¹³⁶⁴	5	2	–
[Herba] stoechadis arabici ¹³⁶⁵	2	–	–
[Herba] thee ¹³⁶⁶	4	7	–
Hirci sanguinis ¹³⁶⁷	1	–	–

¹³⁵⁶ Ziele przetacznika ożankowego (*Veronica chamaedrys*). LSPH, s. 542. Zgodnie z ówczesną wiedzą zalecane osobom artretycznym oraz chorym na puchlinę i szkorbut. PhW, cz. 1, s. 54; DR, t. 3, s. 155.

¹³⁵⁷ Ziele iwowe, pozyskiwane z dąbrówki żółtokwiatowej (*Teucrium chamaepitys*). LSPH, s. 543. Uważane za środek balsamiczny, przeciwbólowy i wzmacniający nerwy, zgodnie z ówczesną wiedzą zalecane były pacjentom po atakach apoplektycznych lub epileptycznych. PhW, cz. 1, s. 54.

¹³⁵⁸ Liście lebidki kretańskiej (*Origanum dictamnus*). LSPH, s. 455. Uważane za aleksifarmak, stosowane również jako środek wspomagający usunięcie martwego płodu i łożyska. PhW, cz. 1, s. 56.

¹³⁵⁹ Ziele kianianki macierzankowej (*Cuscuta epithymum*). LSPH, s. 562; SRU, s. 209. Zgodnie z ówczesną opinią zalecane melancholikom, miało działać moczopędnie i wywołać miesiączkowanie. PhW, cz. 1, s. 57.

¹³⁶⁰ Ziele ożanki kociej (*Teucrium marum*). LSPH, s. 601. Uważane za środek balsamiczny, wiatropędny, moczopędny, wzmacniający głowę i wywołujący kaszel. PhW, cz. 1, s. 62.

¹³⁶¹ Ziele ożanki kretańskiej (*Teucrium creticum*). LSPH, s. 625. Uważane za środek moczopędny i wywołujący miesiączkowanie, było jednym ze składników driakwi. PhW, cz. 1, s. 66.

¹³⁶² Ziele rozmarynu (*Rosmarinus officinalis*). LSPH, s. 636. Ze względu na właściwości balsamiczne uważane za środek wzmacniający nerwy, głowę i macicę. PhW, cz. 1, s. 68.

¹³⁶³ Ziele jęczmika zwyczajnego (*Asplenium scolopendrium*). LSPH, s. 643. Stosowane w leczeniu ran i szkorbutu, zgodnie z ówczesną opinią zalecane były też w przypadku palpacji serca i dolegliwości macicy. PhW, cz. 1, s. 70.

¹³⁶⁴ Ziele czosnkowe, pozyskiwane z ożanki czosnkowej (*Teucrium scordium*). LSPH, s. 643–644. Uważane za aleksifarmak oraz za środek napotny, przeciwwrobaczy i wzmacniający klatkę piersiową, stanowiło też jeden ze składników driakwi. PhW, cz. 1, s. 70; DR, t. 3, s. 109–110.

¹³⁶⁵ Kwiaty lawendy czubatej (*Lavendula stoechas*). LSPH, s. 443. Uważane za środek wzmacniający nerwy, płuca i macicę, przypisywano im właściwości moczopędne i wiatropędne. PhW, cz. 1, s. 80.

¹³⁶⁶ Ziele herbaty. LSPH, s. 658; SRU, s. 117. Stosowane jako środek łagodnie ściągający. PhW, cz. 1, s. 73.

¹³⁶⁷ Wyszuszona krew kozła. LSPH, s. 1114. Uważano, że rozpuszcza skoagulowaną krew, zgodnie z ówczesną opinią zalecane były też na wypadek kamicy moczowej i dyzenterii. PhW, cz. 1, s. 147.

1	2	3	4
Hirundinium nidi N. ij ¹³⁶⁸	–	–	–
Indigo de Courasoa ¹³⁶⁹	–	–	6
[Indigo] in tabulis ¹³⁷⁰	2	–	–
Jujubae fructus ¹³⁷¹	9	–	–
Lac lunae ¹³⁷²	–	6	–
Lacca florentina ¹³⁷³	–	7	–
[Lacca] pictoria in globulis hollandica ¹³⁷⁴	2	6	–
[Lacca pictoria in globulis] ordinaria ¹³⁷⁵	1	2	4
[59v] Lapis aetides sive aquilae ¹³⁷⁶	–	8	–
[Lapis] alabastrum ¹³⁷⁷	4	3	–
[Lapis] amethystus ¹³⁷⁸	1	1	4
[Lapis] calaminaris ¹³⁷⁹	6	–	–

¹³⁶⁸ Jaskółcze gniazda. Przypisywano im właściwości rozpędzające i odprowadzające humory (*discutiens*). Ponieważ działanie zawdzięczały znajdującym się w nich odchodom, zalecano ich zbieranie, gdy pisklęta jeszcze w nich mieszkają lub dopiero wyfrunęły. PhW, cz. 1, s. 147.

¹³⁶⁹ Błękit indygowy. LSPH, s. 709. Stosowany głównie jako barwnik, niekiedy zaś również w lecznictwie jako środek silnie ściągający. PhW, cz. 1, s. 12.

¹³⁷⁰ Indygo w tabliczkach, określany też farbką saską, stosowany do barwienia bielizny. LSPH, s. 709–710.

¹³⁷¹ Owoc głożyny pospolitej (*Ziziphus jujuba*). LSPH, s. 713; SRU, s. 102. Stosowany jako środek zmiękczający (*demulcens*) i zwilżający (*humectans*), zwłaszcza w dekocktach na dolegliwości płucne. PhW, cz. 1, s. 101.

¹³⁷² Wodny roztwór węglanu wapnia (CaCO_3). LSPH, s. 757. Stosowany jako środek zobojętniający (*absorbens*) i wywołujący laktację. PhW, cz. 1, s. 2.

¹³⁷³ Szelak. LSPH, s. 758. Był pozyskiwany z wydzieliny czerwców gatunku *Kerria lacca* lub z dekoktu drewna brezylki ciernistej. W lecznictwie stosowany jako barwnik proszków i powidełek lub jako środek ściągający. PhW, cz. 1, s. 13.

¹³⁷⁴ Szelak w gałkach holenderski. LSPH, s. 758.

¹³⁷⁵ Szelak w gałkach zwykły. LSPH, s. 758.

¹³⁷⁶ Kamień orli, rodzaj kryształu górskiego. LSPH, s. 760. Przypisywano mu działanie ściągające, choć niektórzy uważali go również za środek wspomagający poród. PhW, cz. 1, s. 5.

¹³⁷⁷ Alabaster. LSPH, s. 53. Przypisywano mu właściwości chłodzące. PhW, cz. 1, s. 6.

¹³⁷⁸ Ametyst – minerał, fioletowa i przezroczysta odmiana kwarcu (SiO_2). LSPH, s. 760–761. W starożytności uważany za środek wzmacniający i leczący dolegliwości wynikające z nadmiernego spożycia alkoholu. PhW, cz. 1, s. 9; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 30.

¹³⁷⁹ Kalamín, czyli galman – utleniona ruda cynku, składająca się przeważnie z smitsonitu i hemimorfitu (kalaminu). N. Sobczak, T. Sobczak, *Wielka encyklopedia*, s. 174; LSPH, s. 198. Stosowany jako środek suszący w plastrach, maściach i kroplach do oczu. PhW, cz. 1, s. 6.

1	2	3	4
[Lapis] carneolous sive sardius ¹³⁸⁰	–	3	6
[Lapis] haematites ¹³⁸¹	20	9	–
[Lapis] hyacinthus ¹³⁸²	–	1	6
[Lapis] lazuli ¹³⁸³	–	1	–
[Lapis] lyncis ¹³⁸⁴	1	3	–
[Lapis] magnes ¹³⁸⁵	–	10	–
[Lapis] osteocolla ¹³⁸⁶	5	–	–
[Lapis] percarum ¹³⁸⁷	1	3	–
[Lapis] pumex ¹³⁸⁸	10	6	–
[Lapis] rubinus ¹³⁸⁹	–	4	–

¹³⁸⁰ Karneol – półprzezroczysta odmiana kalcedonu. LSPH, s. 226. Zgodnie z ówczesną opinią zalecany przeciw krwotokom. PhW, cz. 1, s. 9.

¹³⁸¹ Hematyt – minerał zawierający tlenek żelaza, o kolorze ciemnobrunatnym. N. Sobczak, T. Sobczak, *Wielka encyklopedia*, s. 173–174; LSPH, s. 398–399. Uważany za środek ściągający i wykorzystywany w procesach chemicznych. PhW, cz. 1, s. 7.

¹³⁸² Hiacynt – przezroczysta odmiana cyrkonu o barwie czerwionopomarańczowej, czerwonej, żółtoczerwonej lub czerwionobrunatnej. N. Sobczak, T. Sobczak, *Wielka encyklopedia*, s. 176; LSPH, s. 762. Uważany za środek wzmacniający i przeciwskurczowy. PhW, cz. 1, s. 9.

¹³⁸³ Lapis lazuli – odmiana lazurytu, minerału z gromady krzemianów, o barwie niebieskiej. N. Sobczak, T. Sobczak, *Wielka encyklopedia*, s. 228; LSPH, s. 763. Zalecany przeciwko melancholii. PhW, cz. 1, s. 7; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 115.

¹³⁸⁴ Skamieniałe rostry belemnitów. LSPH, s. 761. Od czasów starożytnych uznawane za skryształizowany mocznik. C.J. Duffin, *Some eighteenth century geological Materia Medica*, w: *A History of Geology and Medicine*, red. C.J. Duffin, R.T.J. Moody, C. Gardner-Thorpe, London 2013, s. 220–221.

¹³⁸⁵ Magnetyt – ruda żelazna magnetyczna, zawierająca tlenek żelazawo-żelazowy. LSPH, s. 763; N. Sobczak, T. Sobczak, *Wielka encyklopedia*, s. 237–238. Zalecany w lewatywach przez Galena i Dioskurydesa. Paracelsus wykorzystywał go w celu usunięcia odłamków kuli z ran. Nadal stosowany w XVIII w., przeważnie jako środek suszący. M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 50; PhW, cz. 1, s. 8.

¹³⁸⁶ Trawertyn – porowata skała osadowa, złożona głównie z kalcytu i aragonitu. LSPH, s. 764. Stosowany w plastrach suszących. PhW, cz. 1, s. 8.

¹³⁸⁷ Kostki pozyskiwane z głowy okonia rzecznego (*Perca fluviatilis*). LSPH, s. 764. Uważane za środek przydatny w leczeniu dolegliwości płuc, kolek, kamicy moczowej i epilepsji. PhW, cz. 1, s. 150.

¹³⁸⁸ Pumeks – wulkaniczna skała magmowa o porowatej strukturze. LSPH, s. 764. Uważany za środek suszący i ściągający, stosowany do czyszczenia ran oraz jako składnik proszków do zębów. PhW, cz. 1, s. 8; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 167.

¹³⁸⁹ Rubin – odmiana korundu o barwie różowej lub krwistoczerwonej. N. Sobczak, T. Sobczak, *Wielka encyklopedia*, s. 318–320; LSPH, s. 1109. Uważany za odtrutkę i dlatego zalecany podczas epidemii dżumy. PhW, cz. 1, s. 9; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 179.

1	2	3	4
Lapis smaragdus ¹³⁹⁰	–	1	1
[Lapis] smiris crudus ¹³⁹¹	6	6	–
[Lapis] specularis ¹³⁹²	–	11	–
[Lapis] talcum venetum ¹³⁹³	2	8	–
Lignum aloes sive agallochum ¹³⁹⁴	–	9	4
[Lignum] brasilense de Fernambuch ¹³⁹⁵	–	1	–
[Lignum] colubrinum ¹³⁹⁶	–	7	–
[Lignum] ebenum ¹³⁹⁷	1	–	–
[Lignum] guajacum sive sanctum raspatum ¹³⁹⁸	87	–	–
[Lignum] juniperinum ¹³⁹⁹	50	–	–
[Lignum] lentiscum ¹⁴⁰⁰	–	1	5
[Lignum] nephriticum ¹⁴⁰¹	1	3	–

¹³⁹⁰ Szmaragd – odmiana berylu, minerału należącego do gromady krzemianów. N. Sobczak, T. Sobczak, *Wielka encyklopedia*, s. 366–370; LSPH, s. 1178. Uważany za środek hamujący dyzenterię i zwalczający dolegliwości wynikłych z zatrucia, zalecany również podczas epidemii. PhW, cz. 1, s. 9; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 194.

¹³⁹¹ Szmergiel – skała metamorficzna, złożona głównie z drobnoziarnistego korundu, hematytu i kwarcu. LSPH, s. 765. W XVIII w. rzadko stosowany w lecznictwie. PhW, cz. 1, s. 8.

¹³⁹² Selenit – bezbarwne, przezroczyste kryształy gipsu. N. Sobczak, T. Sobczak, *Wielka encyklopedia*, s. 328; LSPH, s. 488. Po spalaniu stosowany jako środek przeciwgorączkowy. PhW, cz. 1, s. 7.

¹³⁹³ Talk. LSPH, s. 1236. Stanowił głównie składnik kosmetyków. PhW, cz. 1, s. 9.

¹³⁹⁴ Drzewo aloesowe (*Cynometra agallocha*). LSPH, s. 770. Pozyskiwano z niego olejek podobny do kamforowego, który uważano za środek wzmacniający i rozgrzewający. PhW, cz. 1, s. 115,

¹³⁹⁵ Drewno fernambukowe, pozyskiwane z brezylki ciernistej (*Caesalpinia echinata*). LSPH, s. 771. Stosowane jako środek ściągający i wzmacniający żołądek oraz zalecane w leczeniu gorączek. N. Lémery, *Traité*, s. 480.

¹³⁹⁶ Drewno kulczyby węzowej (*Strychnos colubrina*). LSPH, s. 773. Uważane za pomocne w przypadku ukąszeń jadowitych zwierząt. PhW, cz. 1, s. 116.

¹³⁹⁷ Heban. LSPH, s. 773. O podobnym zastosowaniu co drewno gwajakowe. PhW, cz. 1, s. 116. Zob. przyp. 1398.

¹³⁹⁸ Wiórki z drewna gwajakowca lekarskiego (*Guaiacum officinale*). LSPH, s. 775–776. Stosowane jako środek suszący, moczopędny i napotny. Uważano, że oczyszczają krew i dlatego stosowano je w leczeniu kiły. PhW, cz. 1, s. 117; DR, t. 2, s. 33–34.

¹³⁹⁹ Drewno jałowcowe (*Juniperus communis*). LSPH, s. 776–777. O działaniu napotnym i moczopędnym, zgodnie z ówczesną opinią zalecane były w naparach do leczenia katarów oraz w przypadku chorób rzekomo związanych z psuciem się chłonki. PhW, cz. 1, s. 117.

¹⁴⁰⁰ Drewno pistacji właściwej (*Pistacia lentiscus*). LSPH, s. 777. Ze względu na przypisywane mu właściwości suszące i ściągające, zalecane było w przypadku biegunek, krwotoków oraz wypadania macicy lub odbytu. PhW, cz. 1, s. 117.

¹⁴⁰¹ Drewno sandałowce błękitne, pozyskiwane z moringi oledajnej (*Moringa pterygosperma*). LSPH, s. 778. Stosowane w leczeniu dolegliwości nerek. PhW, cz. 1, s. 117–118.

1	2	3	4
[Lignum] rhodium ¹⁴⁰²	15	6	–
[Lignum] santalinum album ¹⁴⁰³	75	–	–
[Lignum santalinum] citrinum ¹⁴⁰⁴	32	–	–
[Lignum santalinum] rubrum ¹⁴⁰⁵	144	–	–
[Lignum santalinum rubrum] raspatum ¹⁴⁰⁶	1	6	–
[Lignum] sassafras ¹⁴⁰⁷	108	–	–
Ligni suberis cortices ¹⁴⁰⁸	3	–	–
Lithargyrum ¹⁴⁰⁹	104	–	–
Lumbrici terrestres ¹⁴¹⁰	–	4	–
[60r] Maces ¹⁴¹¹	1	2	4
Manna calabrina ¹⁴¹²	51	3	–
Marcasita ¹⁴¹³	8	9	–

¹⁴⁰² Drewno powoju miotlastego (*Convolvulus scoparius*). LSPh, s. 779. Stosowane jako środek czyszczący krew, moczopędny i napotny. PhW, cz. 1, s. 118.

¹⁴⁰³ Drewno sandałowe białe, pozyskiwane z sandałowca białego (*Santalum album*). LSPh, s. 780; SRU, s. 324–325. Uważane za środek wzmacniający serce i wątrobę. PhW, cz. 1, s. 118.

¹⁴⁰⁴ Drewno sandałowe żółte. LSPh, s. 780. Uważane za środek wzmacniający serce i wątrobę, zgodnie z ówczesną opinią zalecane były w przypadku chorób rzekomo związanych z psuciem się chłonnki. PhW, cz. 1, s. 118.

¹⁴⁰⁵ Drewno pterokarpu sandałowego (*Pterocarpus santalinus*). LSPh, s. 780. Stosowane jako środek suszący i ściągający. PhW, cz. 1, s. 119.

¹⁴⁰⁶ Wiórki drewna pterokarpu sandałowego.

¹⁴⁰⁷ Drewno sasafrasu lekarskiego (*Sassafras officinale*). LSPh, s. 781; SRU, s. 325–326. Zgodnie z ówczesną opinią zalecane w przypadku katarów, zapalenia stawów i upławów. PhW, cz. 1, s. 119.

¹⁴⁰⁸ Kora dębu korkowego (*Quercus suber*). LSPh, s. 324. O działaniu ściągającym, wykonywano z niej również korki. PhW, cz. 1, s. 119.

¹⁴⁰⁹ Glejta ołowiana, zawierająca tlenek ołowiu (PbO). LSPh, s. 962–963. Jedna z występujących w naturze form tlenku ołowiu, o kolorze żółtoczerwonym. Stosowana w procesach chemicznych dla uzyskania innych związków ołowiu. Ze względu na przypisywane jej właściwości suszące i odświeżające była również składnikiem plastrów i maści. PhW, cz. 1, s. 13; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 121.

¹⁴¹⁰ Dżdżownice ziemne (*Lumbricus terrestris*). Stosowane jako środek napotny, moczopędny i przeciwbólowy. PhW, cz. 2, s. 110.

¹⁴¹¹ Kwiat muszkatołowy – osnówka gałki muszkatołowej, czyli pomarańczowa błonka otaczająca nasiona muszkatołowca. LSPh, s. 796. Stosowany jako środek wzmacniający żołądek, macicę i wiatropędny. PhW, cz. 1, s. 108.

¹⁴¹² Manna kalabryjska. LSPh, s. 821. Stosowana jako środek łagodnie przeczyszczający. PhW, cz. 1, s. 135.

¹⁴¹³ Bizmut. LSPh, s. 180. Stanowił składnik kosmetyków. PhW, cz. 1, s. 13.

1	2	3	4
Margaritae occidentales ¹⁴¹⁴	–	–	2½
[Margaritae] orientales ¹⁴¹⁵	–	4	–
Mater perlarum ¹⁴¹⁶	11	9	–
Mercurius vivus ¹⁴¹⁷	6	5	4
Millepedes ¹⁴¹⁸	1	–	–
Minium ¹⁴¹⁹	38	–	–
Moschus ¹⁴²⁰	–	–	3½
Mumia ¹⁴²¹	1	4	–
Myrobalani belliricae ¹⁴²²	–	7	2
[Myrobalani] chebulae ¹⁴²³	–	6	3
[Myrobalani] citrinae ¹⁴²⁴	–	6	6
[Myrobalani] emblica ¹⁴²⁵	–	6	2
[Myrobalani] indicae ¹⁴²⁶	–	6	–
Nihilum album ¹⁴²⁷	5	10	–

¹⁴¹⁴ Perły zachodnie. LSPH, s. 823. Perły uważano za środek wzmacniający serce, o działaniu zubożeniującym. PhW, cz. 1, s. 18.

¹⁴¹⁵ Perły wschodnie. LSPH, s. 822–823. Wschodnie były bardziej błyszczące niż zachodnie, a więc droższe. PhW, cz. 1, s. 18.

¹⁴¹⁶ Macica perłowa. LSPH, s. 823. Stosowana jako środek wzmacniający serce i oczyszczający organizm. PhW, cz. 1, s. 18; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 125.

¹⁴¹⁷ Rteć. LSPH, s. 674–675. Wykorzystywana głównie podczas procesów chemicznych. PhW, cz. 1, s. 10.

¹⁴¹⁸ Stonogi murowe (*Oniscus asellus*). LSPH, s. 831. Stosowane w leczeniu niedrożności jelit, kolek nerkowych i astmie. PhW, cz. 1, s. 141.

¹⁴¹⁹ Minia ołowiowa – tetratlenek triolowiu (Pb_3O_4). LSPH, s. 961–962. Uzyskiwana przez spalanie glejty ołowianej. Ze względu na przypisywane jej właściwości suszące i odświeżające stosowana była w leczeniu ran i wrzodów. PhW1, s. 14; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 134.

¹⁴²⁰ Piżmo. LSPH, s. 836. Uważane za środek rozgrzewający, afrodyzjak i aleksifarmak. Stanowiło również składnik perfum. PhW, cz. 1, s. 149.

¹⁴²¹ Mumia egipska. LSPH, s. 838. Uważano ją za przydatną w leczeniu urazów. PhW, cz. 1, s. 149.

¹⁴²² Nasiona migdałecznika beleryjskiego (*Myrobalana bellirica* lub *Bellingeria*). LSPH, s. 840. Uważano, że pobudzają wydzielanie żółci. PhW, cz. 1, s. 101–102.

¹⁴²³ Nasiona migdałecznika chebulowca (*Myrobalana chaebula*). LSPH, s. 840.

¹⁴²⁴ Nasiona chebulowca żółtego (*Myrobalana citrina*). Tamże.

¹⁴²⁵ Miobalany szare (*Phyllanthus emblica*). Tamże.

¹⁴²⁶ Miobalany czarne lub indyjskie (*Terminalia chebula*). Tamże.

¹⁴²⁷ Tlenek cynku (ZnO). LSPH, s. 882. Uważany za środek suszący i odświeżający. Stosowany zewnętrznie w kroplach do oczu, plastrach i maściach. PhW, cz. 1, s. 14.

1	2	3	4
Nitrum crudum ¹⁴²⁸	891	–	–
Nuces cupressi ¹⁴²⁹	–	6	–
[Nuces] moschatae ¹⁴³⁰	1	2	–
[Nuces] vomicae ¹⁴³¹	3	9	–
Nuclei persicorum ¹⁴³²	2	4	–
Obturacula suberina major[es] [korki większe] N. 700, minores vero [mniejsze zaś] ad 4000	–	–	–
Oculi cancri ¹⁴³³	111	–	–
Oleum petrae rubrum ¹⁴³⁴	3	2	–
Opium ¹⁴³⁵	2	1	4
Opopobalsamum siccum ¹⁴³⁶	–	–	7
Ossa de cordibus cervi ¹⁴³⁷	–	2	–

¹⁴²⁸ Saletra, czyli azotan potasu (KNO₃). LSPh, s. 738–739. Uważana za środek o właściwościach odświeżających, rozkurczających i moczopędnych. PhW, cz. 1, s. 4.

¹⁴²⁹ Szyszki cyprysowe, pozyskiwane z cyprysu wiecznie zielonego (*Cypressus sempervirens*). LSPh, s. 886. Stosowane jako środek ściągający w leczeniu biegunki. PhW, cz. 1, s. 99.

¹⁴³⁰ Gałka muszkatołowa – suszone nasiona muszkatołowca korzennego (*Myristica fragrans*). LSPh, s. 887. Uznawana za środek rozgrzewający, wzmacniający żołądek, głowę i macicę. PhW, cz. 1, s. 108; DR, t. 2, s. 134–135.

¹⁴³¹ Nasiona kulczyby wronie oko (*Strychnos nux-vomica*). LSPh, s. 889; SRU, s. 184–185. Dawniej uważane za aleksifarmak. Ze względu na toksyczne działanie zawartej w nich strychniny w połowie XVIII w. zalecano ostrożność w ich stosowaniu, ograniczając je do trutki na myszy i szczury. PhW, cz. 1, s. 102; DR, t. 3, s. 102–103.

¹⁴³² Pestki brzoskwiniowe (*Prunus persica*). Po sproszkowaniu były stosowane wewnętrznie w leczeniu kamicy moczowej, a zewnętrznie – w okładach przykładanych na czoło – w przypadku migren i bezsenności. PhW, cz. 1, s. 103; DR, t. 1, s. 32.

¹⁴³³ Gastrolity powstające w żołądku raków rzecznych. LSPh, s. 890. Uważane za środek rozpędzający (*resolvens*), czyszczący i zobojętniający, o działaniu moczopędnym i napotnym. PhW, cz. 1, s. 143.

¹⁴³⁴ Ropa naftowa o barwie czerwonej. LSPh, s. 921. Sprowadzana z Sycylii, stosowana była jako środek rozgrzewający, rozpędzający i trawiący. PhW, cz. 1, s. 14.

¹⁴³⁵ *Opium thebaicum*, uzyskiwane przez wysuszenie soku mlecznego z niedojrzałych kwiatów maku lekarskiego (*Papaver somniferum*). LSPh, s. 932. Uważane za środek kojący, nasenny i przeciwskurczowy. PhW, cz. 1, s. 136; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 212. Wśród różnych dostępnych w handlu rodzajów to wykazywało najsilniejsze działanie. FT, t. 1, s. 47.

¹⁴³⁶ Naturalny balsam z Mekki, zwany też gileadzkim, egipskim lub żydowskim, uzyskiwany z drzew gatunku *Commiphora gileadensis*. LSPh, s. 158–159. Zalecany w rozmaitych zabiegach, a zwłaszcza w leczeniu astmy i kamicy. PhW, cz. 1, s. 132.

¹⁴³⁷ Kostki sercowe jelenia. LSPh, s. 934. Uważane za środek wzmacniający serce, antyepileptyczny i aleksifarmak. PhW, cz. 1, s. 149; C.J. Duffin, *The stag as an historical source of materia medica*, „Acta Historiae Medicinae Stomatologiae Pharmaciae Medicinae Veterinariae” 42/1 (2023), s. 17–18.

1	2	3	4
[Ossa] sepieae ¹⁴³⁸	2	1	–
Papyrus hollandicum in forma majori libri tres, minori libri 14 [bibuły holenderskiej większej ryz 3, mniejszej – 14]	–	–	–
[Papyrus] album commune libri 25 [bibuły białej zwykłej 25 ryz]	–	–	–
Passulae minores ¹⁴³⁹	5	–	–
Piper album ¹⁴⁴⁰	4	9	–
[Piper] hispanicum ¹⁴⁴¹	–	11	–
[60v] [Piper] longum ¹⁴⁴²	3	5	–
[Piper] nigrum ¹⁴⁴³	1	–	–
Poma aurantiorum viridium ¹⁴⁴⁴	26	–	–
Pruna damascena ¹⁴⁴⁵	5	–	–
Pulmo vulpis ¹⁴⁴⁶	–	2	–
Radices alkannae rubrae ¹⁴⁴⁷	2	–	6

¹⁴³⁸ Kość mątwia. LSPH, s. 934. Ze względu na przypisywane jej właściwości suszące, czyszczące (*abstergens*) i moczące stosowana była m.in. w leczeniu rzeżączki oraz w proszkach do czyszczenia zębów. PhW, cz. 1, s. 149–150.

¹⁴³⁹ Rodzynki drobne. LSPH, s. 939. Stosowane jako środek lekko rozwalniający, szczególnie w naparach. PhW, cz. 1, s. 102.

¹⁴⁴⁰ Pieprz biały, uzyskiwany przez otarcie zewnętrznej warstwy dojrzałych owoców pieprzu czarnego (*Piper nigrum*). LSPH, s. 948; SRU, s. 276. O właściwościach podobnych do pieprzu czarnego, ale o łagodniejszym smaku. PhW, cz. 1, s. 108; FT, t. 1, s. 539–540.

¹⁴⁴¹ Jagody papryki rocznej (*Capsicum annuum*). LSPH, s. 471; SRU, s. 271. Stosowane przeważnie w kuchni, rzadziej natomiast w lecznictwie, o podobnych właściwościach jak pieprz. PhW, cz. 1, s. 109; DR, t. 1, s. 100–101.

¹⁴⁴² Pieprz długi (*Piper longum*). LSPH, s. 948. O właściwościach podobnych do pieprzu czarnego, uważany za odtrutkę, stanowił jeden ze składników driakwi i mitrydatu. PhW, cz. 1, s. 109; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 156; DR, t. 2, s. 198.

¹⁴⁴³ Pieprz czarny (*Piper nigrum*). LSPH, s. 949. O właściwościach rozgrzewających, był stosowany jako środek pobudzający trawienie, łagodzący ból głowy, a nawet przeciw infekcjom oraz gorączce. PhW, cz. 1, s. 109; SRU, s. 276; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 156; DR, t. 2, s. 197–198.

¹⁴⁴⁴ Pomarańcze gorzkie (*Citrus aurantium*). LSPH, s. 478–479. O właściwościach wiatropędnych i tonizujących, stosowane m.in. w leczeniu szkorbutu. PhW, cz. 1, s. 110.

¹⁴⁴⁵ Śliwki węgierki (*Prunus domestica*). LSPH, s. 477. Stosowane jako środek odświeżający, nawilżający i lekko rozwalniający. PhW, cz. 1, s. 103; DR, t. 2, s. 239.

¹⁴⁴⁶ Płuca lisa. LSPH, s. 969. Stosowane w leczeniu dolegliwości płuc. PhW, cz. 1, s. 153.

¹⁴⁴⁷ Korzeń alkanny barwierskiej (*Anchusa tinctoria*). LSPH, s. 981. Napar wykorzystywano do leczenia aftry u dzieci. PhW, cz. 1, s. 19. Stosowany również jako barwnik czerwony. DR, t. 1, s. 35.

1	2	3	4
[Radices] altheae ¹⁴⁴⁸	35	6	–
[Radices] ari ¹⁴⁴⁹	2	9	–
[Radices] aristolochiae fabaceae ¹⁴⁵⁰	–	1	4
[Radices aristolochiae] longae ¹⁴⁵¹	1	3	–
[Radices aristolochiae] rotundae verae ¹⁴⁵²	–	7	–
[Radices aristolochiae rotundae] vulgaris ¹⁴⁵³	–	6	–
[Radices] asparagi ¹⁴⁵⁴	–	9	–
[Radices] been albi ¹⁴⁵⁵	–	3	4
[Radices been] rubri ¹⁴⁵⁶	–	3	–
[Radices] brusci sive rusci ¹⁴⁵⁷	2	–	–
[Radices] cardopatii sive carlinae ¹⁴⁵⁸	4	8	–
[Radices] chinae ¹⁴⁵⁹	24	–	–

¹⁴⁴⁸ Korzeń ślazu lekarskiego (*Althaea officinalis*). LSPH, s. 985. Uważany za środek łagodzący ból i zmiękczający, stosowany w leczeniu dolegliwości dróg oddechowych i moczowych. PhW, cz. 1, s. 20; DR, t. 1, s. 26–27.

¹⁴⁴⁹ Korzeń obrazków plamistych (*Arum maculatum*). LSPH, s. 994–995. Uznawany za środek odprowadzający humory, rozpędzający i czyszczący. PhW, cz. 1, s. 21.

¹⁴⁵⁰ Bulwa kokornaka bobowego (*Bulbocapnos fabaceus*). LSPH, s. 992. Przypisywano jej działanie suszące. Sproszkowaną wysypywali chirurdzy na kości, wewnątrz stosowano ją natomiast w leczeniu wyniszczenia, puchliny i żółtaczk. PhW, cz. 1, s. 21.

¹⁴⁵¹ Bulwa kokornaka długiego (*Aristolochia longa*). LSPH, s. 992. O podobnym zastosowaniu wewnętrznym co kokornak bobowy i okrągłolistny. PhW, cz. 1, s. 22; DR, t. 1, s. 49.

¹⁴⁵² Bulwa kokornaka okrągłolistnego (*Aristolochia rotunda*). LSPH, s. 992–993. Uważana za środek suszący i zobojętniający. Stosowana w przypadku wyniszczenia, puchliny wodnej i żółtaczk. Pochodziła z Hiszpanii lub Francji. PhW, cz. 1, s. 22.

¹⁴⁵³ Rodzima odmiana kokornaka, o podobnych właściwościach co okrągłolistny. PhW, cz. 1, s. 22; DR, t. 1, s. 48–49.

¹⁴⁵⁴ Korzeń szparaga ogrodowego. LSPH, s. 997–998. Owa roślina ogrodowa była zaliczana do surowców o właściwościach otwierających pory. PhW, cz. 1, s. 23. Według Jana Krzysztofa Kluka szparagi czyszczą krew i leczą podagłę. DR, t. 1, s. 57.

¹⁴⁵⁵ Korzeń chabru lakolistnego (*Centaurea cheiranthifolia*). LSPH, s. 1000. Uważany za środek wzmacniający serce i Aleksifarmak. PhW, cz. 1, s. 23.

¹⁴⁵⁶ Korzeń zatrawianu wrębnego (*Statice limonium*). LSPH, s. 1000. O podobnych właściwościach co chaber lakolistny. PhW, cz. 1, s. 23.

¹⁴⁵⁷ Korzeń myszopłochu kolczastego (*Ruscus aculeatus*). LSPH, s. 1076. Stosowany jako środek moczopędny i otwierający pory. PhW, cz. 1, s. 24.

¹⁴⁵⁸ Korzeń dziewięsiu bezłodygowego (*Carlina acaulis*). LSPH, s. 1007–1008. Ze względu na intensywny zapach uważany za Aleksifarmak oraz za środek wiatropędny i pobudzający żołądek. PhW, cz. 1, s. 24.

¹⁴⁵⁹ Korzeń kolcorośli chińskiej (*Smilax china*). LSPH, s. 1011–1012. Stosowany w leczeniu kiły i podagry. PhW, cz. 1, s. 26.

1	2	3	4
[Radices] contrajervae ¹⁴⁶⁰	–	5	–
[Radices] curcumae ¹⁴⁶¹	6	6	–
[Radices] cyperi longi ¹⁴⁶²	–	4	–
[Radices cyperi] rotundi ¹⁴⁶³	1	4	–
[Radices] diptamni ¹⁴⁶⁴	3	8	–
[Radices] doronici ¹⁴⁶⁵	–	9	–
[Radices] ebuli ¹⁴⁶⁶	–	6	–
[Radices] ellebori nigri ¹⁴⁶⁷	8	6	–
[Radices] eryngii ¹⁴⁶⁸	7	–	–
[Radices] filipendulae ¹⁴⁶⁹	–	3	4
[Radices] galangae ¹⁴⁷⁰	7	–	–
[Radices] gentianae majoris ¹⁴⁷¹	8	7	–

¹⁴⁶⁰ Korzeń bezoarowy (*Dorstenia contrajerva*). LSPh, s. 1014. Uważany za aleksifarmak, stosowany w przypadku dyzenterii. PhW, cz. 1, s. 27.

¹⁴⁶¹ Korzeń żółcienia indyjskiego (*Curcuma longa*). LSPh, s. 1016. Uważany za środek odprowadzający humory (*incidens*) i rozpędzający (*resolvens*), zgodnie z ówczesną opinią zalecany był chorym na puchlinę wodną i żółtaczkę. PhW, cz. 1, s. 28; DR, t. 1, s. 173.

¹⁴⁶² Korzeń cibory długiej (*Cyperus longus*). LSPh, s. 1018–1019. O podobnych właściwościach co cibora okrągła. PhW, cz. 1, s. 28.

¹⁴⁶³ Korzeń cibory orzechowej (*Cyperus rotundus*). LSPh, s. 1019. Stosowany jako środek wzmacniający żołądek i moczopędny. PhW, cz. 1, s. 29.

¹⁴⁶⁴ Korzeń dyptamu jesionolistnego (*Dictamnus albus*). LSPh, s. 1020–1021; SRU, s. 81. Uważany za aleksifarmak i środek przeciwbaczy, stosowany również jako lek na epilepsję i pobudzający miesiączkowanie. PhW, cz. 1, s. 29; DR, t. 1, s. 190.

¹⁴⁶⁵ Korzeń omiegu zachodniego (*Doronicum pardalianches*). LSPh, s. 1022. Stosowany w leczeniu zawrotów głowy. PhW, cz. 1, s. 29; DR, t. 1, s. 193.

¹⁴⁶⁶ Korzeń bzu hebdy (*Sambucus ebulus*). LSPh, s. 1022. Stosowany jako środek silnie przeczyszczający. PhW, cz. 1, s. 29.

¹⁴⁶⁷ Korzeń ciemiernika białego (*Helleborus niger*). LSPh, s. 1035; SRU, s. 60. O działaniu toksycznym, stosowany jako środek przeczyszczający i wymiotny. PhW, cz. 1, s. 30; N. Lémeri, *Traité*, s. 397.

¹⁴⁶⁸ Korzeń mikołajka polnego (*Eryngium campestre*). LSPh, s. 1023–1024. Stosowany jako środek moczopędny i afrodyzjak. PhW, cz. 1, s. 30.

¹⁴⁶⁹ Korzeń wiązówki błotnej (*Filipendula ulmaria*). LSPh, s. 1026–1027. Ze względu na przypisywane mu działanie przeciwzakrzepowe stosowany był w leczeniu ran i upławów. PhW, cz. 1, s. 31.

¹⁴⁷⁰ Korzeń galgana większego (*Maranta galanga*). LSPh, s. 1028. Stosowany jako środek pobudzający miesiączkowanie lub przeciw zawrotom głowy. PhW, cz. 1, s. 108; DR, t. 2, s. 109.

¹⁴⁷¹ Korzeń goryczki (*Gentiana lutea*). LSPh, s. 1029–1031. Uważany za aleksifarmak oraz za środek wzmacniający żołądek. PhW, cz. 1, s. 32; DR, t. 2, s. 23–24.

1	2	3	4
[Radices] hermodactili ¹⁴⁷²	1	11	–
[Radices] hypecacuanae ¹⁴⁷³	1	–	–
Radices jalappae ¹⁴⁷⁴	31	–	–
[Radices] imperatoris ¹⁴⁷⁵	4	–	–
[61r] Radices iridis florentinae ¹⁴⁷⁶	15	6	–
[Radices] liquiritiae ¹⁴⁷⁷	42	–	–
[Radices] mechoacannae albae ¹⁴⁷⁸	2	1	–
[Radices] mei ¹⁴⁷⁹	–	3	–
[Radices] ononidis ¹⁴⁸⁰	–	5	–
[Radices] pereirae bravae ¹⁴⁸¹	2	–	–
[Radices] peucedani ¹⁴⁸²	1	4	–

¹⁴⁷² Bulwa ziemowita jesiennego (*Colchicum autumnale*). LSPh, s. 1013–1014. Stosowana jako środek łagodnie przeczyszczający. PhW, cz. 1, s. 32. Od starożytności zalecana w leczeniu podagry. FT, t. 1, s. 134.

¹⁴⁷³ Korzeń ipekakuany prawdziwej (*Carapichea ipecacuanha*), zwanej też wymiotnicą prawdziwą. LSPh, s. 1039; SRU, s. 123. Stosowany jako środek przeczyszczający, przypisywano mu równocześnie właściwości przeciwbiegunkowe i uważano za aleksifarmak. PhW, cz. 1, s. 33; DR, t. 2, s. 97–98.

¹⁴⁷⁴ Korzeń dziwaczka jalapa (*Mirabilis jalapa*). LSPh, s. 1043–1044; SRU, s. 84. Stosowany jako środek rozwalniający i przeczyszczający, przypisywano mu również właściwości uspokajające i nasenne. PhW, cz. 1, s. 34; DR, t. 2, s. 123.

¹⁴⁷⁵ Korzeń goryszu miarz (*Peucedanum ostruthium*), znany też pod nazwą *radix ostrutii*. Uważany za aleksifarmak oraz za środek wiatropędny, moczopędny i wzmacniający nerwy. Stosowany w leczeniu regularnie nawracającej gorączki (czwartaczka) i puchliny wodnej. PhW, cz. 1, s. 38; DR, t. 2, s. 57.

¹⁴⁷⁶ Korzeń kosaćca fiołkowego (*Iris florentina*). LSPh, s. 1041; SRU, s. 172–173. Stosowany jako środek rozpędzający (*resolvens*), moczopędny i rozwalniający. PhW, cz. 1, s. 34; DR, t. 2, s. 60.

¹⁴⁷⁷ Korzeń lukrecji gładkiej (*Glycyrrhiza glabra*). LSPh, s. 1048; SRU, s. 202–203. Uważany za środek wykrztuśny i przeciwzapalny, stosowany w leczeniu kaszlu i dolegliwości nerek. PhW, cz. 1, s. 35; DR, t. 2, s. 30.

¹⁴⁷⁸ Bulwa wilca białego (*Convolvulus mechoacanna*). LSPh, s. 1051. Stosowana jako łagodny środek przeczyszczający dla dzieci. PhW, cz. 1, s. 35.

¹⁴⁷⁹ Korzeń wszewłogi górskiej (*Athamanta meum*). LSPh, s. 1051–1052. Uważany za środek wiatropędny i aleksifarmak. Był jednym ze składników driakwi. PhW, cz. 1, s. 36; DR, t. 1, s. 62.

¹⁴⁸⁰ Korzeń wilżyny ciernistej (*Ononis spinosa*). LSPh, s. 1057. Stosowany jako środek moczopędny, zobojętniający i odprowadzający humory. PhW, cz. 1, s. 38.

¹⁴⁸¹ Korzeń nazwirowy prawej (*Chonodendron tomentosum*). LSPh, s. 1061. Ze względu na przypisywane mu właściwości zmiękczające i moczopędne stosowany był w leczeniu bólów spastycznych, dolegliwości nerek, płuc i stawów oraz puchliny wodnej i żółtaczki. PhW, cz. 1, s. 38.

¹⁴⁸² Korzeń goryszu miarz (*Peucedanum ostruthium*). Zob. przyp. 1475.

1	2	3	4
[Radices] peoniae ¹⁴⁸³	16	6	–
[Radices] polypodii ¹⁴⁸⁴	24	–	–
[Radices] pyrethri ¹⁴⁸⁵	–	9	–
[Radices] rhabarbari optimi ¹⁴⁸⁶	5	6	–
[Radices] rhapontici ¹⁴⁸⁷	5	6	–
[Radices] rubiae tinctorum ¹⁴⁸⁸	2	5	–
[Radices] sarsaparillae ¹⁴⁸⁹	15	5	–
[Radices] scillae tostae ¹⁴⁹⁰	2	9	–
[Radices] scorzonerae ¹⁴⁹¹	10	6	–
[Radices] serpentariae virginianae ¹⁴⁹²	1	–	–
[Radices] turbith ¹⁴⁹³	1	9	–
[Radices] victorialis longae ¹⁴⁹⁴	–	2	–

¹⁴⁸³ Korzeń piwonii lekarskiej (*Peonia officinalis*). LSPh, s. 1060. Uważany za środek łagodzący ból, przeciwskurczowy i antyepileptyczny. PhW, cz. 1, s. 40; DR, t. 2, s. 162.

¹⁴⁸⁴ Korzeń paprotki (*Polypodium vulgare*). LSPh, s. 1068. Uważany za środek łagodzący dolegliwości płuc i nerek, stosowany w leczeniu czwartaczki, melancholii, podagry i artretyzmu. PhW, cz. 1, s. 40–41; DR, t. 2, s. 215.

¹⁴⁸⁵ Korzeń bertramii rzymskiego (*Anthemis pyrethrum*). LSPh, s. 1071. Stosowany zewnętrznie w dekokcie do leczenia bólów zębów oraz jako środek konserwujący piwo. DR, t. 1, s. 41.

¹⁴⁸⁶ Prawdopodobnie korzeń rabarbaru kędzierzawego (*Rheum rhabarbarum*). SRU, s. 304.

¹⁴⁸⁷ Korzeń rabarbaru ogrodowego (*Rheum rhaponticum*). LSPh, s. 1075; SRU, s. 305. Stosowany jako środek laksujący w leczeniu rannych i chorych na żółtaczkę. PhW, cz. 1, s. 42.

¹⁴⁸⁸ Korzeń marzanny barwierskiej (*Rubia tinctorum*). LSPh, s. 1075; SRU, s. 219. Stosowany w leczeniu ran i jako środek otwierający pory. PhW, cz. 1, s. 42–43. Był też używany jako czerwony barwnik. DR, t. 3, s. 28.

¹⁴⁸⁹ Korzeń kolcorośli sarsaparyli (*Smilax sarsaparilla*). LSPh, s. 1079. Stosowany w leczeniu chorób rzekomo związanych z psuciem się chłonki. PhW, cz. 1, s. 44; DR, t. 3, s. 85.

¹⁴⁹⁰ Prażona bulwa cebulicy morskiej (*Scilla maritima*). LSPh, s. 1081; SRU, s. 383. Stosowana przeważnie w leczeniu dolegliwości płuc. PhW, cz. 1, s. 44.

¹⁴⁹¹ Korzeń wężymordu czarnego, czyli czarne korzonki lub skorzonera (*Scorzonera hispanica*). LSPh, s. 1082; SRU, s. 388. Przypisywano mu łagodne działanie napotne i uważano za aleksifarmak. PhW, cz. 1, s. 45; DR, t. 3, s. 64.

¹⁴⁹² Korzeń arystolochii serpentarii (*Aristolochia serpentaria*). LSPh, s. 1083. Uważany za środek balsamiczny, wiatropędny, moczopędny, zalecany w wypadku kataru i dolegliwości macicy. PhW, cz. 1, s. 45.

¹⁴⁹³ Korzeń wilca turbitowego (*Convulvulus turpethum*). LSPh, s. 1092. Uważany za środek przeciworobaczy i wywołujący kolki. PhW, cz. 1, s. 46–47.

¹⁴⁹⁴ Korzeń czosnku siatkowatego (*Allium victorale*). LSPh, s. 1097. Rzadko używany w lecznictwie, w medycynie ludowej był natomiast stosowany przeciw czarom i zatruciom. PhW, cz. 1, s. 47.

1	2	3	4
[Radices victorialis] rotundae ¹⁴⁹⁵	–	1	–
[Radices] zedoariae ¹⁴⁹⁶	4	2	–
[Radices] zinziberis albi ¹⁴⁹⁷	1	–	–
[Radices zinziberis] vulgaris ¹⁴⁹⁸	5	8	–
Saccharum candidum album ¹⁴⁹⁹	2	–	–
[Saccharum candidum] rubrum ¹⁵⁰⁰	2	9	–
[Saccharum] canariense candisbrot dictum ¹⁵⁰¹	203	6	–
[Saccharum] rafinatum ¹⁵⁰²	76	–	–
Sal ammoniacum ¹⁵⁰³	6	3	–
[Sal] anglicanum ¹⁵⁰⁴	57	6	–
[Sal] gemmae ¹⁵⁰⁵	4	7	–
[Sal] sedlicense ¹⁵⁰⁶	10	3	–
Sapo venetus ¹⁵⁰⁷	17	2	–
Scammonium ¹⁵⁰⁸	3	7	–

¹⁴⁹⁵ Korzeń mieczyka pospolitego (*Gladiolus communis*). LSPh, s. 1097. Środek rzadko stosowany, głównie do zmiękczenia guzów. PhW, cz. 1, s. 47.

¹⁴⁹⁶ Korzeń ostryża cytwarowego (*Curcuma zedoaria*). LSPh, s. 1098; SRU, s. 266. Uważany za środek rozgrzewający i suszący oraz aleksifarmak. Stosowany do leczenia kolek, wywołania miesiączkowania oraz usunięcia pasożytów jelitowych. PhW, cz. 1, s. 109.

¹⁴⁹⁷ Obrany korzeń imbiru białego (*Zingiber officinalis*). LSPh, s. 1099; SRU, s. 121–122. Przypisywano mu właściwości wzmacniające i odprowadzanie humorów (*incidens*). PhW, cz. 1, s. 110.

¹⁴⁹⁸ Nieoczyszczony korzeń imbiru białego. PhW, cz. 1, s. 110.

¹⁴⁹⁹ Cukier biały albo lodowaty. LSPh, s. 1110. Postrzegany jako środek wzmacniający, był rozmaicie stosowany w farmacji, m.in. jako rozczynnik i składnik poprawiający smak mikstur. PhW, cz. 1, s. 136–137; DR, t. 3, s. 37.

¹⁵⁰⁰ Cukier brunatny, nierafinowany. LSPh, s. 1110.

¹⁵⁰¹ Cukier trzcinowy kanaryjski, najbardziej rafinowany. LSPh, s. 1110–1111.

¹⁵⁰² Cukier rafinowany.

¹⁵⁰³ Salmiak, czyli chlorek amonu (NH_4Cl). LSPh, s. 80–81. W starożytności nazywano go solą Amona i pozyskiwano z moczu wielbłądów. Stosowany jako środek napotny i przeciwgorączkowy. PhW, cz. 1, s. 4.

¹⁵⁰⁴ Sól angielska, czyli siarczan magnezu (MgSO_4). LSPh, s. 810–811. O gorzkim smaku i właściwościach przeczyszczających. PhW, cz. 1, s. 4.

¹⁵⁰⁵ Sól kamienna. LSPh, s. 1112; PhW, cz. 1, s. 4.

¹⁵⁰⁶ Siarczan magnezu (MgSO). LSPh, s. 810. Stosowany jako środek przeczyszczający. PhW, cz. 1, s. 4.

¹⁵⁰⁷ Mydło weneckie. LSPh, s. 1119.

¹⁵⁰⁸ Żywica socznikowa, pozyskiwana z powoju żywicznego (*Convolvulus scammonium*). LSPh, s. 1120. O działaniu silnie przeczyszczającym. PhW, cz. 1, s. 137.

1	2	3	4
Schoenantium ¹⁵⁰⁹	–	9	–
[61v] Semen acetosae ¹⁵¹⁰	–	1	6
[Semen] ammeos ¹⁵¹¹	2	3	–
[Semen] amomi ¹⁵¹²	13	6	–
[Semen] anethi ¹⁵¹³	4	–	–
[Semen] anisi stellati ¹⁵¹⁴	1	6	–
[Semen anisi] vulgaris ¹⁵¹⁵	13	2	–
[Semen] apii ¹⁵¹⁶	12	3	–
[Semen] aquilegiae ¹⁵¹⁷	2	3	–
[Semen] cardui benedicti ¹⁵¹⁸	–	–	4
[Semen cardui] Mariae ¹⁵¹⁹	2	9	–
[Semen] carthami ¹⁵²⁰	–	3	–

¹⁵⁰⁹ Ziele palczatki wełnistej (*Cymbopogon schoenanthus*). LSPh, s. 643. O właściwościach rozgrzewających i ściągających, stosowane były jako środek wzmacniający głowę i brzuch, moczopędny i pobudzający miesiączkowanie oraz jako składnik driakwi. PhW, cz. 1, s. 69.

¹⁵¹⁰ Nasiona szczawiu zwyczajnego (*Rumex acetosae*). LSPh, s. 1123–1124; SRU, s. 350. Uważane za aleksifarmak. PhW, cz. 1, s. 81; DR, t. 3, s. 34.

¹⁵¹¹ Nasiona aminku lekarskiego (*Ammi visnaga*). LSPh, s. 1125–1126. Uważane za aleksifarmak oraz środek moczopędny i wiatropędny, stanowiły również jeden ze składników driakwi. PhW, cz. 1, s. 82.

¹⁵¹² Ziele angielskie (*Myrtus pimenta*). LSPh, s. 948. Uważane za aleksifarmak oraz za środek wzmacniający głowę i żołądek. Stanowiło jeden ze składników driakwi. PhW, cz. 1, s. 82.

¹⁵¹³ Nasiona kopru ogrodowego (*Anethum graveolens*). LSPh, s. 1126–1127; SRU, s. 170. Uważane za środek pobudzający laktację, nasenny, wiatropędny i moczopędny. PhW, cz. 1, s. 83; DR, t. 1, s. 38.

¹⁵¹⁴ Owoce anyżu gwiazdkowego (*Illicium anisatum*). LSPh, s. 1128. Stosowane jako środek wiatropędny i pobudzający trawienie. PhW, cz. 1, s. 83.

¹⁵¹⁵ Nasiona anyżu pospolitego (*Pimpinella anisum*). LSPh, s. 1127; SRU, s. 36. Stosowane jako przyprawa kuchenna i łagodny środek na dolegliwości żołądka i płuc. DR, t. 2, s. 184–185.

¹⁵¹⁶ Nasiona selerów zwyczajnych (*Apium graveolens*). LSPh, s. 988; SRU, s. 327. Stosowane w leczeniu kamicy moczowej i dolegliwości macicy. PhW, cz. 1, s. 83; DR, t. 1, s. 44.

¹⁵¹⁷ Nasiona orlika pospolitego (*Aquilegia vulgaris*). LSPh, s. 1128. Uważane za środek przeciw szkorbutowi i aleksifarmak, zalecane też chorym na żółtaczkę i na różę. PhW, cz. 1, s. 83.

¹⁵¹⁸ Nasiona drapacza lekarskiego (*Cnicus benedictus*). SRU, s. 79. Uważane za aleksifarmak, stosowane były w leczeniu ospy i odry oraz zapalenia opłucnej. PhW, cz. 1, s. 84.

¹⁵¹⁹ Nasiona ostropestu plamistego (*Silybum marianum*). LSPh, s. 1032–1033; SRU, s. 264. Uważane za środek przeciwzapalny, szczególnie zalecane w przypadku zapalenia opłucnej. PhW, cz. 1, s. 84.

¹⁵²⁰ Nasiona krokoszu barwierskiego (*Carthamus tinctorius*). LSPh, s. 1133. Uważane za łagodny środek przeczyszczający, zalecane w przypadku puchliny, czwartaczki i kaszlu. PhW, cz. 1, s. 85.

1	2	3	4
[Semen] carvi ¹⁵²¹ circiter	20	–	–
[Semen] cataputiae majoris ¹⁵²²	–	3	–
[Semen cataputiae] minoris ¹⁵²³	2	3	–
[Semen] cicerum rubrorum ¹⁵²⁴	2	9	–
[Semen] cinnamomi sive phyllandri ¹⁵²⁵	–	11	–
[Semen] cocognidi ¹⁵²⁶	1	3	–
[Semen] cochleariae ¹⁵²⁷	–	4	4
[Semen] coriandri ¹⁵²⁸ circiter	10	–	–
[Semen] cumini ¹⁵²⁹	10	–	–
[Semen] cydoniorum ¹⁵³⁰	1	–	–
[Semen] cynae ¹⁵³¹	2	4	–
[Semen] dauci cretici ¹⁵³²	–	8	–
[Semen] foeniculi ¹⁵³³	1	–	–

¹⁵²¹ Nasiona kminku (*Carum carvi*). LSPh, s. 1133; SRU, s. 157–158. Uważane za środek wiatropędny, moczopędny i wzmacniający żołądek. PhW, cz. 1, s. 85.

¹⁵²² Nasiona rącznika pospolitego (*Ricinus communis*). LSPh, s. 1166–1167. Stosowane jako silny środek przeczyszczający. PhW, cz. 1, s. 85.

¹⁵²³ Nasiona wilczomleczu groszkowego (*Euphorbia lathyris*). LSPh, 1133–1134. Stosowane jako silny środek przeczyszczający i wymiotny. PhW, cz. 1, s. 85; DR, t. 1, s. 212.

¹⁵²⁴ Nasiona ciecierzycy pospolitej (*Cicerum arietinum*). LSPh, s. 1135; SRU, s. 59. Przyrządzony z nich dekokt miał pomagać w usuwaniu odchodów popołogowych. PhW, cz. 1, s. 86; DR, t. 1, s. 126.

¹⁵²⁵ Nasiona cynamonowca. LSPh, s. 422–423.

¹⁵²⁶ Nasiona wawrzynka wilczegołyka (*Daphne mezereum*). LSPh, s. 1137. Stosowane jako silny środek przeczyszczający. PhW, cz. 1, s. 86.

¹⁵²⁷ Nasiona warzuchy lekarskiej (*Cochlearia officinalis*). LSPh, s. 1137–1138; SRU, s. 386. Zgodnie z ówczesną wiedzą zalecane przeciw szkorbutowi. PhW, cz. 1, s. 86; DR, t. 1, s. 140.

¹⁵²⁸ Owoce kolendry siewnej (*Coriandrum sativum*). LSPh, s. 1139; SRU, s. 162. Stosowane jako środek wzmacniający żołądek i wiatropędny. PhW, cz. 1, s. 86–87; DR, t. 1, s. 156.

¹⁵²⁹ Nasiona kminu rzymskiego (*Cuminum cyminum*). LSPh, s. 1140–1141. Uważane za środek rozgrzewający, wiatropędny i moczopędny. PhW, cz. 1, s. 87; DR, t. 1, s. 171.

¹⁵³⁰ Nasiona pigwy (*Pyrus cydonia*). LSPh, s. 1141. Pozyskiwany z nich kleik uważano za środek odświeżający. PhW, cz. 1, s. 87; DR, t. 2, s. 253.

¹⁵³¹ Nasiona bylicy cytwarowej (*Artemisia cina*). LSPh, s. 1135–1136. Stosowane jako środek pobudzający działanie żołądka i wydzielanie żółci oraz przeciw pasożytom jelitowym. PhW, cz. 1, s. 86.

¹⁵³² Nasiona marchwi kretańskiej (*Athamanta cretensis*). LSPh, s. 1142. Uważane za aleksifarmak oraz za środek moczopędny, wiatropędny i pobudzający macicę, stanowiły jeden ze składników driakwi i mitrydatu. PhW, cz. 1, s. 87.

¹⁵³³ Nasiona fenkułu włoskiego (*Foeniculum vulgare*). LSPh, s. 1145; SRU, s. 91–92. Przypisywano im właściwości wiatropędne, moczopędne, pobudzające laktację i łagodzące dolegliwości klatki piersiowej. PhW, cz. 1, s. 89; DR, t. 1, s. 38–39.

1	2	3	4
[Semen] foeni graeci ¹⁵³⁴ circiter	6	–	–
[Semen] fraxini ¹⁵³⁵	–	4	4
[Semen] genistae ¹⁵³⁶	–	7	–
[Semen] hyosciami ¹⁵³⁷	1	3	–
[Semen] hyperici ¹⁵³⁸	–	1	4
[Semen] lactucae ¹⁵³⁹	–	6	–
[Semen] levistici ¹⁵⁴⁰	–	2	4
[Semen] lycopodii ¹⁵⁴¹ circiter	3	–	–
[62r] Semen malvae ¹⁵⁴²	–	10	–
[Semen] melonum ¹⁵⁴³	–	2	–
[Semen] milii solis ¹⁵⁴⁴	–	5	–

¹⁵³⁴ Nasiona kozieradki pospolitej (*Trigonella foenum graecum*). LSPh, s. 1145–1146; SRU, s. 177. Stosowane w okładach jako środek przeciwbólowy i zmiękczający. PhW, cz. 1, s. 89.

¹⁵³⁵ Nasiona jesionu wyniosłego (*Fraxinus excelsior*). LSPh, s. 1146. Uważane za środek moczopędny i afrodyzjak, były stosowane w leczeniu kamicy moczowej. PhW, cz. 1, s. 89; DR, t. 2, s. 13.

¹⁵³⁶ Prawdopodobnie nasiona żarnowca miotłastego (*Spartium scoparium*). LSPh, s. 1146. Stosowane jako środek moczopędny i rozwalniający, szczególnie w przypadku chorych na puchlinę. PhW, cz. 1, s. 89; DR, t. 3, s. 94. Kluk utożsamiał ten surowiec z janowcem barwierskim (*Genista tinctoria*), stanowiącym źródło żółtego barwnika. DR, t. 2, s. 22.

¹⁵³⁷ Nasiona lulka czarnego (*Hyoscyamus niger*). LSPh, s. 1149. W starożytności i średniowieczu stosowano je do zwalczania bólu i jako środek uspokajający. W XVIII-wiecznych farmakopeach ostrzegano przed ich toksycznością. PhW, cz. 1, s. 89; DR, t. 2, s. 47.

¹⁵³⁸ Nasiona dziurawca zwyczajnego (*Hypericum perforatum*). SRU, s. 84. Stosowane w leczeniu ran, dolegliwości nerek oraz jako środek moczopędny i przeciwrzeczowy. PhW, cz. 1, s. 90; DR, t. 2, s. 48.

¹⁵³⁹ Nasiona sałaty siewnej (*Lactuca sativa*). LSPh, s. 1150. Ze względu na przypisywane im właściwości odświeżające szczególnie zalecane były chorym na żółtaczkę. PhW, cz. 1, s. 90.

¹⁵⁴⁰ Nasiona lubczyku ogrodowego (*Levisticum officinale*). LSPh, s. 1150–1151. Uważane za środek moczopędny i wiatropędny oraz aleksifarmak. PhW, cz. 1, s. 90; DR, t. 2, s. 88.

¹⁵⁴¹ Zarodniki widłaka goździstego (*Lycopodium clavatum*). LSPh, s. 1153. Ze względu na przypisywane im właściwości przeciwbólowe, wzmacniające i moczopędne stosowane były w leczeniu różnych dziecięcych dolegliwości. PhW, cz. 1, s. 90.

¹⁵⁴² Nasiona prawoślazu lekarskiego (*Althaea officinalis*). LSPh, s. 1125. Uważane za środek przeciwbólowy i zmiękczający, stosowane były w leczeniu dolegliwości dróg oddechowych i moczowych. PhW, cz. 1, s. 20.

¹⁵⁴³ Nasiona melona (*Cucumis melo*). LSPh, s. 1155. Uważane za środek odświeżający i zmiękczający, zalecane były w leczeniu dolegliwości nerek. PhW, cz. 1, s. 91.

¹⁵⁴⁴ Nasiona prosa (*Panicum miliaceum*). LSPh, s. 1156. Stosowane jako środek moczopędny, zwalczający kamice i wspomagający poród. PhW, cz. 1, s. 91; DR, t. 2, s. 165.

1	2	3	4
[Semen] napii ¹⁵⁴⁵	–	6	–
[Semen] nasturtii hortensis ¹⁵⁴⁶	2	10	–
[Semen] nigellae ¹⁵⁴⁷	–	–	6
[Semen] papaveris nigri ¹⁵⁴⁸	–	9	–
[Semen] petroselini macedonici ¹⁵⁴⁹	–	5	–
[Semen] plantaginis ¹⁵⁵⁰	2	–	–
[Semen] peoniae ¹⁵⁵¹	1	3	–
[Semen] portulacae ¹⁵⁵²	–	4	–
[Semen] psylli ¹⁵⁵³	1	5	–
[Semen] rutae ¹⁵⁵⁴	–	6	–
[Semen] sabadilli ¹⁵⁵⁵	2	5	–
[Semen] seseli cretici ¹⁵⁵⁶	1	4	–

¹⁵⁴⁵ Nasiona rzepakowe (*Brassica napus*). LSPH, s. 1157. Uważane za aleksifarmak oraz za środek czyszczący (*abstergens*) i odprowadzający humory (*attenuans*). PhW, cz. 1, s. 91; DR, t. 1, s. 77–78.

¹⁵⁴⁶ Nasiona pieprzycy siewnej (*Lepidium sativum*). LSPHs, 1156. Ze względu na przypisywane im działanie moczopędne zalecane były w leczeniu przepukliny i szkorbutu. PhW, cz. 1, s. 91.

¹⁵⁴⁷ Nasiona czarnuszki siewnej (*Nigella sativa*). LSPH, s. 1157–1158. Uważane za środek otwierający pory i moczopędny, stosowane w leczeniu wścieklizny i czwartaczki, będącej postacią malarii. PhW, cz. 1, s. 91; DR, t. 2, s. 142.

¹⁵⁴⁸ Kwiaty maku lekarskiego (*Papaver somniferum*). LSPH, s. 1161; SRU, s. 604. Podawane w dekoktach jako środek łagodzący ból. PhW, cz. 1, s. 92; DR, t. 2, s. 167–168.

¹⁵⁴⁹ Owoce opicha szkalnego (*Bubon macedonicum*). LSPH, s. 1162–1163. Stosowane jako środek moczopędny i wiatropędny oraz jako aleksifarmak. Były jednym ze składników driakwi. PhW, cz. 1, s. 92.

¹⁵⁵⁰ Nasiona babki zwyczajnej (*Plantago maior*). SRU, s. 25–26. Jako środek odświeżający i ściągający stosowane w leczeniu kamicy moczowej i przepukliny. PhW, cz. 1, s. 92; DR, t. 2, s. 202.

¹⁵⁵¹ Nasiona piwonii lekarskiej (*Peonia officinalis*). LSPH, s. 1160. Uważane za środek przeciwbólowy i antyepileptyczny. PhW, cz. 1, s. 92.

¹⁵⁵² Nasiona portulaki pospolitej (*Portulaca oleracea*). LSPH, s. 1164–1165. Uważane za środek odświeżający. PhW, cz. 1, s. 92; DR, t. 2, s. 223.

¹⁵⁵³ Nasiona babki płesznik (*Plantago psyllium*). LSPH, s. 1165. Uważane za środek odświeżający, zmiękczający i rozwalniający, zgodnie z ówczesną opinią zalecane były chorym na żółtaczkę. Przyrządzony na ich bazie kleik podawano w wypadku suchości jamy ustnej. PhW, cz. 1, s. 92; DR, t. 2, s. 204.

¹⁵⁵⁴ Nasiona ruty zwyczajnej (*Ruta graveolens*). LSPH, s. 1167; SRU, s. 317. Zgodnie z ówczesną wiedzą zalecane na czkawkę oraz jako środek przeciwobachy i moczopędny. Stosowane były również w leczeniu rzeżączki i w celu wywołania miesiączkowania. PhW, cz. 1, s. 93; DR, t. 3, s. 35.

¹⁵⁵⁵ Nasiona sabadyli lekarskiej (*Schoenocaulon officinale*). LSPH, s. 1167. Stosowane przeciw wżawicy. PhW, cz. 1, s. 93.

¹⁵⁵⁶ Nasiona trzebuchy (*Tordylium officinale*). LSPH, s. 1169–1170. Uważane za środek moczopędny, wiatropędny i wzmacniający macicy. PhW, cz. 1, s. 94.

1	2	3	4
[Semen] sinapi albi ¹⁵⁵⁷ circiter	20	–	–
[Semen] staphidis agriae ¹⁵⁵⁸	3	1	–
[Semen] thlaspios ¹⁵⁵⁹	–	1	–
[Semen] violarum ¹⁵⁶⁰	–	2	6
[Semen] urticae vulgaris ¹⁵⁶¹	–	1	–
Siliqua dulcis ¹⁵⁶²	3	8	–
Sperma ceti ¹⁵⁶³	5	3	–
Spica celtica ¹⁵⁶⁴	1	–	–
[Spica] indica ¹⁵⁶⁵	–	10	–
Spialter sive zincum anglicum ¹⁵⁶⁶	13	3	–
Stinci marini ¹⁵⁶⁷ N. 3	–	–	–

¹⁵⁵⁷ Nasiona rokiety siewnej (*Eruca sativa*). LSPh, s. 1142–1143. Stosowane jako środek moczopędny i przeciw szkorbutowi. PhW, cz. 1, s. 88.

¹⁵⁵⁸ Nasiona ostróżki pchlej (*Delphinium staphisagria*). LSPh, s. 1171. Stosowane jako silny środek przeczyszczający i wymiotny. Przez trzymanie przyrządzonego z nich dekoktu w ustach leczono bóle zębów. Wskazane też przeciw wszawicy. PhW, cz. 1, s. 94.

¹⁵⁵⁹ Nasiona tobołków polnych (*Thlaspi arvense*). LSPh, s. 1172–1173. Stosowane jako silny środek moczopędny. PhW, cz. 1, s. 95; DR, t. 3, s. 114.

¹⁵⁶⁰ Nasiona fiołka wonnego (*Viola odorata*). SRU, s. 94. Stosowane jako środek moczopędny i łagodnie rozwalniający. PhW, cz. 1, s. 95; DR, t. 3, s. 163–164.

¹⁵⁶¹ Nasiona pokrzywy zwyczajnej (*Urtica dioica*). LSPh, s. 1174; SRU, s. 288. Uważane za środek moczopędny i łagodnie ściągający. PhW, cz. 1, s. 95; DR, t. 3, s. 142–143.

¹⁵⁶² Owoce szarańczyny strąkowego (*Ceratonia siliqua*). LSPh, s. 1177–1178. Ze względu na działanie zmiękczone stosowane w dekoktach dla dzieci na dolegliwości piersi. PhW, cz. 1, s. 103; DR, t. 1, s. 116.

¹⁵⁶³ Spermacet – półpłynna substancja znajdująca się w zbiorniku w głowie kaszalota. LSPh, s. 236. Uważany za środek rozpędzający, zmiękczaający i przeciwbólowy. Wykorzystywany również w produkcji kosmetyków. PhW, cz. 1, s. 145.

¹⁵⁶⁴ Nard celtycki (*Valeriana celtica*). LSPh, s. 1084–1085. Jeden ze składników driakwi, uważany za aleksifarmak. PhW, cz. 1, s. 46.

¹⁵⁶⁵ Nard wschodni (*Nardostachys jatamansi*), gatunek rośliny z rodziny kozłkowatych (*Valerianaceae*). LSPh, s. 1085. Jeden ze składników driakwi, uważany za środek przeciwbaczo, wiatropędny oraz pobudzający miesiączkowanie, trawienie i czynność nerek. PhW, cz. 1, s. 46.

¹⁵⁶⁶ Wlewek cynku, często z domieszką innych metali jak miedzi. M. de Ruette, *From conterfei and speauter to zinc: the development of the understanding of the nature of zinc and brass in post-Medieval Europe*, w: *Trade and Discovery: The Scientific Study of Artefacts from Post-Medieval Europe and Beyond*, red. D.R. Hook, D.R.M. Gaimster, London 1995, s. 195–203.

¹⁵⁶⁷ Elada pospolita (*Lacerta stincus*). LSPh, s. 1210. Uważana za afrodyzjak i środek moczopędny, stanowiła składnik driakwi i mitrydatu. PhW, cz. 1, s. 151.

1	2	3	4
Succinum album raspatum ¹⁵⁶⁸	10	9	–
[Succinum] citrinum in fragmentis ¹⁵⁶⁹	11	5	–
Succus acacia ¹⁵⁷⁰	–	3	–
Succus hypocistidis ¹⁵⁷¹	–	7	–
[Succus] liquiritiae ¹⁵⁷²	21	3	–
[Succus] viridis ¹⁵⁷³	1	–	–
Sulphur caballinum ¹⁵⁷⁴	6	4	–
[62v] Sulphur citrinum ¹⁵⁷⁵	21	3	–
[Sulphur] vivum griseum ¹⁵⁷⁶	–	4	4
Tabaci hollandici ¹⁵⁷⁷	168	–	–
Tamarindi ¹⁵⁷⁸	13	–	–
Tartarus albus ¹⁵⁷⁹	–	9	–

¹⁵⁶⁸ Wiórki bursztynu białego. LSPH, s. 1223. Uważane za środek łagodnie ściągający i rozgrzewający, stosowane w leczeniu dolegliwości głowy i macicy, katarów i zaburzeń miesiączkowania. PhW, cz. 2, s. 201.

¹⁵⁶⁹ Bursztyn żółty w kawałkach. LSPH, s. 1223; PhW, cz. 1, s. 17.

¹⁵⁷⁰ Sok akacji nilowej (*Acacia nilotica*). LSPH, s. 1223. Uważany za środek odświeżający i ściągający. PhW, cz. 1, s. 133.

¹⁵⁷¹ Sok podrostowy, pozyskiwany z morzyczystka (*Cytinus hypocistis*). LSPH, s. 1225. Ze względu na przypisywane mu właściwości odświeżające, suszące i ściągające, stanowił składnik driakwi i mi-trydatu. PhW, cz. 1, s. 134.

¹⁵⁷² Zagęszczony sok lukrecji gładkiej (*Glycyrrhiza glabra*). LSPH, s. 1225; SRU, s. 202–203. Stosowany w leczeniu kaszlu i dolegliwości nerek. PhW, cz. 1, s. 134.

¹⁵⁷³ Sok z niedojrzałych owoców szakłaka pospolitego (*Rhamnus cathartica*). LSPH, s. 1227. O silnym działaniu przeczyszczającym. DR, t. 3, s. 12–13.

¹⁵⁷⁴ Siarka końska, o barwie szarej. LSPH, s. 1227–1228. Stosowana w leczeniu koni. PhW, cz. 1, s. 15.

¹⁵⁷⁵ Siarka surowa, o barwie żółtej. LSPH, s. 1228. Stosowana wewnętrznie jako środek balsamiczny i aleksifarmak, a zewnętrznie jako środek suszący. PhW, cz. 1, s. 15.

¹⁵⁷⁶ Siarka o barwie szarej, sprowadzana z Islandii lub z okolic Pozzuoli pod Neapolem. PhW, cz. 1, s. 15.

¹⁵⁷⁷ Liście tytoniu (*Nicotiana tabacum*). SRU, s. 381. Uważane za środek rozpedzający, odświeżający i przeciwbólowy. W większych dawkach miały też wywołać wymioty lub kichanie. PhW, cz. 1, s. 64; DR, t. 2, s. 140–141.

¹⁵⁷⁸ Owoce powidlnika indyjskiego (*Tamarindus indica*). LSPH, s. 970; SRU, s. 294–295. Uważane za środek zwilżający, łagodnie odprowadzający żółć i oczyszczający krew. PhW, cz. 2, s. 143.

¹⁵⁷⁹ Oczyszczone kryształy kwasu winowego. LSPH, s. 1238–1239. Uważane za łagodny środek przeczyszczający i zapobiegający nadmiarowi żółci. Dzięki obróbce chemicznej stanowiły surowiec dla wielu preparatów chemiatrycznych. PhW, cz. 1, s. 13; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 203.

1	2	3	4
[Tartarus] ruber ¹⁵⁸⁰	16	–	–
Terebinthina communis ¹⁵⁸¹	44	–	–
[Terebinthina] veneta ¹⁵⁸²	50	–	–
Terra anglicana grisea ¹⁵⁸³	3	6	–
[Terra] catechu ¹⁵⁸⁴	–	11	–
[Terra] lemnia ¹⁵⁸⁵	–	11	–
[Terra] umbra ¹⁵⁸⁶	3	–	–
[Terra] orleana ¹⁵⁸⁷	–	8	–
[Terra] sigillata alba ¹⁵⁸⁸	–	1	–
[Terra sigillata] grisea strigoniensis ¹⁵⁸⁹	–	3	–
[Terra sigillata] rubra ¹⁵⁹⁰	3	9	–
[Terra] tripolitana ¹⁵⁹¹	14	–	–

¹⁵⁸⁰ Nieoczyszczzone kryształy kwasu winowego, pozyskiwane z osad wina. LSPh, s. 1237.

¹⁵⁸¹ Terpentyna zwykła. LSPh, s. 1242. Stosowana w plastrach i maściach, o podobnych właściwościach co terpentyna wenecka. PhW, cz. 1, s. 132.

¹⁵⁸² Terpentyna wenecka, pozyskiwana z modrzewia europejskiego (*Pinus larix*). LSPh, s. 1248. Uważana za środek rozgrzewający, zmięczający i moczopędny. PhW, cz. 1, s. 132.

¹⁵⁸³ Glinka angielska szara.

¹⁵⁸⁴ Katechu – surowiec pozyskiwany z wysuszonego dekoktu z drewna akacji katechu, nazywany też glinką japońską. LSPh, s. 229–230. Stosowany do powstrzymania krwotoków i biegunek. PhW, cz. 1, s. 138; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 205.

¹⁵⁸⁵ Glinka z wyspy Lemnos. LSPh, s. 1244. O właściwościach suszących, stosowana w różnych proszkach. Dawniej była uważana za przydatną w leczeniu ran i dżumy. PhW, cz. 1, s. 2; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 205.

¹⁵⁸⁶ Glinka o kolorze brązowym, podobna do gliny kolońskiej. LSPh, s. 1269; M.B. Valentini, *Aurifodina medica e triplici naturae regno, minerali, vegetabili [et] animali [...]*, Giessae – Francofurti 1722, s. 6.

¹⁵⁸⁷ Czerwony barwnik roślinny, pochodzący z arnoty właściwej (*Bixa orellana*). LSPh, s. 933. Uważany za środek odświeżający i ściągający, rzadko stosowany w lecznictwie. PhW, cz. 1, s. 14; DR, t. 1, s. 73–74.

¹⁵⁸⁸ Glinka o kolorze białym, pochodząca z wyspy Malty. Nazywano ją *sigillata*, ponieważ od-ciskano na niej pieczęć zwierchnika ziemi, z której ją wydobywano. LSPh, s. 1245; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 206.

¹⁵⁸⁹ Glinka strzygońska. LSPh, s. 1245. O podobnym zastosowaniu co glinka z wyspy Lemnos. PhW, cz. 1, s. 2.

¹⁵⁹⁰ Glinka krzemowa o kolorze czerwonym, zawierająca tlenek żelaza. LSPh, s. 1245. Stosowana jako środek ściągający i ogólnie postrzegana jako aleksifarmak. PhW, cz. 2, s. 2; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 206.

¹⁵⁹¹ Glinka trypolitańska. LSPh, s. 1245. Stosowana przeważnie jako środek mechaniczny. PhW, cz. 1, s. 2.

1	2	3	4
[Terra] viridis vel viride montanum ¹⁵⁹²	1	2	–
[Terra] verde ¹⁵⁹³	1	–	–
Torna solis coerulea ¹⁵⁹⁴	–	10	–
[Torna solis] rubra ¹⁵⁹⁵	–	10	–
Tutia alexandrina ¹⁵⁹⁶	4	6	–
Viperæ exsiccatæ ¹⁵⁹⁷ N. IX	–	–	–
[Viperæ] exuviae ¹⁵⁹⁸ N. IV	–	–	–
Viride aeris ¹⁵⁹⁹	5	4	–
Viscus quercinus ¹⁶⁰⁰	6	4	–
Vitriolum album ¹⁶⁰¹	7	–	–
[Vitriolum] de Cypro ¹⁶⁰²	8	–	–
[Vitriolum] vulgare ¹⁶⁰³	43	–	–

¹⁵⁹² Glinka zielona. LSPH, s. 1245. Używana przez chirurgów w celu czyszczenia i suszenia ran. PhW, cz. 1, s. 3.

¹⁵⁹³ Glinka zielona z Werony. LSPH, s. 1245.

¹⁵⁹⁴ Turnesol błękitny. LSPH, s. 178. Pozyskiwany przez barwienie lnianej tkaniny lakmusem błękitnym – barwnikiem pochodzącym z porostów gatunku *Rocella fuciformis*. LSPH, s. 759. Używano przede wszystkim do kolorowania leków. PhW, cz. 1, s. 15.

¹⁵⁹⁵ Lakmus czerwony. LSPH, s. 178. Był pozyskiwany przez nasycenie lnianej tkaniny barwnikiem pochodzącym od koszenili. Podobnie jak lakmus niebieski stosowany jako barwnik. PhW, cz. 1, s. 15.

¹⁵⁹⁶ Tlenek cynku (ZnO). Stosowany jako środek suszący w leczeniu ran, hemoroidów i chorób oczu. PhW, cz. 2, s. 237.

¹⁵⁹⁷ Włoszysko. Uważane za aleksifarmak i odtrutkę oraz środek oczyszczający krew. PhW, cz. 1, s. 152; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 219.

¹⁵⁹⁸ Wylinka żmii.

¹⁵⁹⁹ Grysztan, czyli octan miedzi. LSPH, s. 334. Stosowany tylko zewnętrznie jako środek wywołujący ropienie (*septicum*), stanowił główny składnik tzw. maści egipskiej (*unguentum aegyptiacum*). PhW, cz. 1, s. 15.

¹⁶⁰⁰ Gązownik europejski (*Loranthus europaeus*). LSPH, s. 1289; SRU, s. 130. Stosowany jako środek antyepileptyczny i moczopędny. PhW, cz. 1, s. 120. Kluk utożsamiał ten surowiec z jemiołą pospolitą (*Viscus albus*). DR, t.3, s. 165–166.

¹⁶⁰¹ Siedmiowodny siarczan cynku (ZnSO_4). LSPH, s. 1298–1299. Stosowany zewnętrznie jako środek suszący, ściągający i czyszczący w kroplach do oczu. Wewnętrznie używany do wywołania wymiotów. PhW, cz. 1, s. 5.

¹⁶⁰² Pięciowodny siarczan miedzi (CuSO_4). LSPH, s. 343–344. Stosowany jako środek ściągający i wywołujący ropienie (*septicum*). PhW, cz. 1, s. 5.

¹⁶⁰³ Prawdopodobnie siedmiowodny siarczan żelaza (FeSO_4). LSPH, s. 408–409. Stosowany przeważnie w procesach chemicznych, pozyskiwano z niego kwas siarkowy. PhW, cz. 1, s. 5.

1	2	3	4
Ungulae alcis ¹⁶⁰⁴	18	–	–
Unicornu fossile ¹⁶⁰⁵	–	5	–
[Unicornu] marinum verum ¹⁶⁰⁶	–	1	–
Usnea cranii humani ¹⁶⁰⁷	–	–	1½
Zibethum ¹⁶⁰⁸	–	–	1⅓
[63r] Composita Classis prima Aquae compositae et simplices cum vino [Wódki złożone i proste ze spirytusem winnym]			
Aqua apoplectica spirituosa ¹⁶⁰⁹	–	5	–
[Aqua] calcis vivae per infusionem ¹⁶¹⁰	8	–	–
[Aqua] embryonum sive balsamum embryonum ¹⁶¹¹	1	6	–
[Aqua] fortis vel spiritus nitri acidus ¹⁶¹²	24	–	–

¹⁶⁰⁴ Kopyto łosia. LSPH, s. 1278. Stosowane głównie jako środek antyepileptyczny. PhW, cz. 1, s. 140.

¹⁶⁰⁵ Kość słoniowa kopalna, zazwyczaj pozyskiwana z kłów mamutów. LSPH, s. 1279. Stosowana jako środek odświeżający i umiarkowanie ściągający. PhW, cz. 1, s. 146. Szerzej na temat surowców o nazwie *unicornus* i ich zastosowaniu zob. C.J. Duffin, 'Fish', *fossil and fake: medicinal unicorn horn*, w: *Geology and Medicine: Historical Connections*, red. C.J. Duffin, C. Gardner-Thorpe, R.T.H. Moody, London 2017, s. 211–259 (Geological Society. Special Publications, 452).

¹⁶⁰⁶ Kiel narwala. LSPH, s. 1279. Uważany za aleksifarmak i odtrutkę. PhW, cz. 1, s. 152.

¹⁶⁰⁷ Tarczownica skalna (*Parmelia saxatilis*). LSPH, s. 769. Od połowy XVI w. alchemiści uważali, że tarczownica skalna rosnąca na czaszkach gwałtownie zabitych ludzi zawiera ich siłę vitalną. Ten produkt stanowił główny składnik proszku sympatycznego, przy pomocy którego usiłowano leczyć rany na odległość. C.J. Duffin, 'The periwig of a dead cranium': *medicinal skull moss*, „Pharmaceutical Historian” 52/3 (2022), s. 75–85.

¹⁶⁰⁸ Cywet – ekstrakt z gruczołów okołoodbytniczych ssaków z podrodziny wiwerowatych, nazywanych cywetami. LSPH, s. 1290. Stosowany jako środek rozgrzewający i łagodzący ból oraz jako składnik perfum. PhW, cz. 1, 153.

¹⁶⁰⁹ Wódka zawierająca m.in. kwiaty lawendy, lipy i konwalii, stosowana w leczeniu kolek i dolegliwości brzucha. PhW, cz. 2, s. 154–155.

¹⁶¹⁰ Woda wapienna, czyli wodny roztwór wodorotlenku wapnia (CaO). LSPH, s. 109. Stosowana zewnętrznie w leczeniu ran, wrzodów i oparzeń, wewnętrznie zaś jako środek suszący na wypadek biegunek chronicznych, upławów i kamicy. PhW, cz. 2, s. 10.

¹⁶¹¹ Balsam dziecinny. LSPH, s. 109. Zawierał m.in. gałkę muszkatołową, cynamon i goździki. Jako lek rozgrzewający zalecany był osobom słabszym. Namoczoną tym preparatem kromkę chleba przyklejano do brzucha w celu zapobieżenia poronienia. PhW, cz. 2, s. 15–16.

¹⁶¹² Kwas azotowy (HNO₃). LSPH, s. 23–24. Stosowany przeważnie w procesach chemicznych. DAV, s. 180; PhW, cz. 2, s. 17.

1	2	3	4
[Aqua] hungarica ¹⁶¹³	1	–	–
[Aqua] mercurialis ad usus externos ¹⁶¹⁴	–	6	–
[Aqua] phagadaenica ¹⁶¹⁵	–	1	–
[Aqua] regis ¹⁶¹⁶	–	2	–
[Aqua] theriacalis composita ¹⁶¹⁷	1	–	–
[Aqua] viridis Hartmanni ¹⁶¹⁸	1	–	–
[Aqua] vulneraria vinosa ¹⁶¹⁹	1	4	–
Classis secunda Aquae simplices sine vino distillate [Wódki proste destylowane bez spirytusu winnego]			
Aqua cynamomi ¹⁶²⁰	–	3	–
[Aqua] euphrasiae ¹⁶²¹	4	–	–
[Aqua] fragorum ¹⁶²²	8	–	–
[Aqua] plantaginis ¹⁶²³	6	–	–
[Aqua] rosarum albarum ¹⁶²⁴	6	–	–

¹⁶¹³ Larendogra, znana też jako woda królowej węgierskiej – zapachowa woda toaletowa na bazie ziela rozmarynu lekarskiego i alkoholu. LSPh, s. 1188.

¹⁶¹⁴ Roztwór azotanu rtęciowego. LSPh, s. 691. Stosowany zewnętrznym w leczeniu świerzbu, brodawek i wrzodów spowodowanych przez kiłę. DAV, s. 15; PhW, cz. 2, s. 20.

¹⁶¹⁵ Wodny roztwór chlorku rtęciowego (HgCl₂). LSPh, s. 114–115. Stosowany w leczeniu wrzodów spowodowanych kiłą. PhW, cz. 2, s. 21.

¹⁶¹⁶ Woda królewska, czyli mieszanina kwasu solnego i azotowego. LSPh, s. 25. Stosowana jako rozpuszczalnik. PhW, cz. 2, s. 22.

¹⁶¹⁷ Ów preparat zawierał m.in. korzeń arcydzięgla lekarskiego i kozłka lekarskiego oraz skórki cytrynowe i driakwie wenecką. Stosowany jako Aleksifarmak oraz środek wiatropędny i wzmacniający żołądek. PhW, cz. 2, s. 23.

¹⁶¹⁸ Preparat zawierający miód, siarkę i alun, stosowany w leczeniu wrzodów twarzy i jamy ustnej spowodowanych kiłą. DAV, s. 18. Ów lek zawdzięczał swoją nazwę alchemikowi Johannesowi Hartmannowi (1568–1631). G. Kerstein, *Hartmann, Johannes*, w: NDB, t. 7, 1966, s. 744.

¹⁶¹⁹ Wódka gojąca. LSPh, s. 116. Preparat na bazie ziół stosowany w leczeniu ran spowodowanych bronią palną, zwany też *eau d'arquebusade* lub *aqua sclopetaria*. PhW, cz. 2, s. 24–25; R. Brieger, *Pharmazeutische Synonyma: unter Berücksichtigung des geltenden und älterer Deutscher Arzneibücher, pharmazeutischer Kompendien sowie fremdsprachlicher Arzneibücher zusammengestellt*, Berlin 1929, s. 23.

¹⁶²⁰ Woda cynamonowa. LSPh, s. 111; PhW, cz. 2, s. 13.

¹⁶²¹ Woda z ziół świetlika łąkowego (*Euphrasia officinalis*). LSPh, s. 546. Stosowana w leczeniu chorób oczu, żółtaczk oraz jako środek wzmacniający pamięć. PhW, cz. 1, s. 57; DR, t. 1, s. 214.

¹⁶²² Woda poziomkowa.

¹⁶²³ Woda z ziół babki większej (*Plantago major*). LSPh, s. 621. Stosowana jako środek odświeżający, suszący i ściągający, zwłaszcza w płynach do płukania gardła i w naparach do leczenia ran. PhW, cz. 1, s. 66.

¹⁶²⁴ Woda różana. LSPh, s. 115.

1	2	3	4
[Aqua] rubi ideaei ¹⁶²⁵	8	–	–
[Aqua] spermatis ranarum ¹⁶²⁶	5	–	–
[Aqua] tiliae ¹⁶²⁷	8	–	–
Classis tertia Aceta, vina et succi [Octy, wina i soki]			
Acetum lithargyrii ¹⁶²⁸	2	–	–
[63v] Acetum scilliticum ¹⁶²⁹	2	–	–
[Acetum] vini destillatum ¹⁶³⁰	8	–	–
Classis quarta Spiritus [Spirytusy]			
Spiritus bezoardicus Bussii ¹⁶³¹	–	10	–
[Spiritus] cochleariae ¹⁶³²	12	–	–
[Spiritus] cornu cervi volatilis ¹⁶³³	2	6	–
[Spiritus] formicarum ¹⁶³⁴	16	–	–

¹⁶²⁵ Woda malinowa. LSPH, s. 115. Przyrządzana na bazie jagód maliny pospolitej (*Rubus idaeus*), była uważana za środek orzeźwiający. DR, t. 3, s. 28–29.

¹⁶²⁶ Destylowana woda ze skrzeku, stosowana w kosmetykach i w kroplach do oczu. PhW, cz. 2, s. 22–23.

¹⁶²⁷ Woda lipowa. LSPH, s. 116. Kwiaty lipowe uważano za środek wzmacniający i przeciwbólowy, zalecany w leczeniu epilepsji, apopleksji i zawrotu głowy. PhW, cz. 1, s. 80.

¹⁶²⁸ Roztwór octanu ołowiu. LSPH, s. 955–956. Stosowany zewnętrznie do leczenia stanów zapalnych i suszenia wrzodów. PhW, cz. 2, s. 1–2.

¹⁶²⁹ Ocet z cebulicy morskiej. LSPH, s. 4. Zgodnie z ówczesną opinią zalecany wypadku kaszlu, astmy i kataru. PhW, cz. 2, s. 4.

¹⁶³⁰ Ocet destylowany. LSPH, s. 3. Stosowany jako rozpuszczalnik. PhW, cz. 2, s. 2.

¹⁶³¹ Preparat zawierający węglan amonu i sproszkowany bursztyn. Stosowany jako silny środek moczopędny i napotny, o działaniu alkalizującym. PhW, cz. 2, s. 188–189. Ów preparat zawdzięczał nazwę niemieckiemu medykowi Theodorowi Bussiusowi (1634–1684). Zob. A. Lesser, *Die albertinischen Leibärzte vor 1700 und ihre verwandtschaftlichen Beziehungen zu Ärzten und Apothekern*, Petersburg 2015 (*Schriftenreihe der Friedrich-Christian-Lesser-Stiftung*, 34), s. 215–218.

¹⁶³² Spiryтус warzęchowy. LSPH, s. 1185. Stosowany głównie w leczeniu szkorbutu. PhW, cz. 2, s. 190.

¹⁶³³ Roztwór węglanu amonu. LSPH, s. 78–79. Róg jeleni stanowił jeden z najpopularniejszych surowców farmakognostycznych. Przypisywano mu właściwości podobne do bezoaru i zalecano jego zastosowanie w leczeniu ospy, odry i wszelkich gwałtownych infekcji. Galaretkę dawano chorym na gruźlicę. PhW, cz. 1, s. 144.

¹⁶³⁴ Spiryтус mrówkowy. LSPH, s. 1186. Uważany za afrodyzjak oraz środek przeciw apopleksji. Stosowany zewnętrznie przeciw reumatyzmowi i paraliżowi. PhW, cz. 2, s. 191.

1	2	3	4
[Spiritus] lavendulae ¹⁶³⁵	8	–	–
[Spiritus] matricalis ¹⁶³⁶	1	6	–
[Spiritus] nitri dulcis ¹⁶³⁷	4	–	–
[Spiritus] salis armoniaci vinosus ¹⁶³⁸	2	–	–
[Spiritus salis armoniaci] urinosus ¹⁶³⁹	1	6	–
[Spiritus salis] communis acidus ¹⁶⁴⁰	1	6	–
[Spiritus] sulphuris ¹⁶⁴¹	2	–	–
[Spiritus] tartari acidus ¹⁶⁴²	1	6	–
[Spiritus] theriacalis compositus ¹⁶⁴³	–	9	–
[Spiritus] vini camphoratus ¹⁶⁴⁴	1	6	–
[Spiritus vini] rectificatus ¹⁶⁴⁵	4	–	–
[Spiritus] vitrioli acidus ¹⁶⁴⁶	9	–	–
Classis quinta Elixiria, essentiae, liquores et tincturae [Eliksiry, alkoholowe wyciągi i nalewki]			
Elixirium asthmaticum Wedelii ¹⁶⁴⁷	–	1	–

¹⁶³⁵ Spirytus lawendowy. LSPh, s. 1187. Stosowany głównie zewnętrznie w leczeniu paralizu. PhW, cz. 2, s. 192.

¹⁶³⁶ Spirytus mastyksowy złożony. LSPh, s. 1187. Oprócz mastyksu zawierał mirrę i bursztyn. Stosowany w leczeniu zwichnięć i krwiałków. PhW, cz. 2, s. 193.

¹⁶³⁷ Spirytus saletrowo-eteryczny. LSPh, s. 1183. Stosowany w przypadku kolek jako środek wiatropędny i rozkurczający. PhW, cz. 2, s. 195.

¹⁶³⁸ Roztwór amoniaku i alkoholu etylowego. LSPh, s. 784–785. Stosowany jako środek rozpędzający (*resolvens*) i moczopędny. Ocierano nim również bolące części ciała. PhW, cz. 2, s. 196.

¹⁶³⁹ Amoniak. LSPh, s. 79–80. Stosowany zewnętrznie do budzenia odrętwiałych i zwalczania ataków epileptycznych. Ocierano nim również sparaliżowane części ciała. PhW, cz. 2, s. 196–197.

¹⁶⁴⁰ Kwas chlorowodorowy (HCl). LSPh, s. 16–17. Używany w procesach chemicznych. PhW, cz. 2, s. 197.

¹⁶⁴¹ Rozcieńczony kwas siarkowy. LSPh, s. 35–36. Używany w procesach chemicznych. PhW, cz. 2, s. 196.

¹⁶⁴² Kwas pirowinny. LSPh, s. 37. Zgodnie z ówczesną wiedzą zalecany jako środek odprowadzający humory (*incidens*), napotny i moczopędny. DAV, s. 144; PhW, cz. 2, s. 199.

¹⁶⁴³ Spirytus arcydzięglowy złożony. LSPh, s. 1184. Preparat na bazie składników roślinnych z dodatkiem driakwi weneckiej, stosowany jako Aleksifarmak. PhW, cz. 2, s. 199; DR, t. 1, s. 40.

¹⁶⁴⁴ Spirytus kamforowy. LSPh, s. 1184. Stosowany zewnętrznie jako środek przeciwskurczowy, przez niektórych medyków zalecany również na wypadek oparzeń i róz. PhW, cz. 2, s. 200.

¹⁶⁴⁵ Spirytus rektyfikowany. LSPh, s. 1189. Stosowany w leczeniu oparzeń, krwiałków i zwichnięć. PhW, cz. 2, s. 200.

¹⁶⁴⁶ Rozcieńczony kwas siarkowy. Zob. przyp. 1641.

¹⁶⁴⁷ Eliksir na astmę Wedla. Ów preparat zawdzięczał nazwę niemieckiemu alchemikowi Georgowi Wolfgangowi Wedlowi (1645–1721). Zob. J. Pagel, *Wedel, Ernst Heinrich*, w: ADB, t. 41, 1896, s. 403.

1	2	3	4
[Elixirium] balsamicum stomachicum temperaturum Hoff[manni] ¹⁶⁴⁸	4	–	–
[Elixirium] cephalicum ¹⁶⁴⁹	–	5	–
[Elixirium] pectorale regis Daniae ¹⁶⁵⁰	4	–	–
[Elixirium pectorale] Wedelii ¹⁶⁵¹	1	–	–
[64r] Elixirium proprietatis Paracelsi ¹⁶⁵²	1	6	–
[Elixirium] viscerale Hoffmanni ¹⁶⁵³	4	–	–
[Elixirium] vitrioli Mynsichti ¹⁶⁵⁴	2	6	–
Essentia absynthii composita ¹⁶⁵⁵	3	6	–
[Essentia absynthii] simplex ¹⁶⁵⁶	–	1	4

¹⁶⁴⁸ Eliksir żołądkowy Hoffmanna, zawierający wyciąg bylicy piołun, centurii pospolitej, drapacza lekarskiego i gorycznika. Miał wzmocnić żołądek i budzić apetyt. PhW, cz. 2, s. 53. Ów preparat zawdzięczał nazwę niemieckiemu Friedrichowi Hoffmannowi (1660–1742). Zob. H.H. Eulner, *Hoffmann, Friedrich*, w: NDB, t. 9, 1972, s. 416–418.

¹⁶⁴⁹ Eliksir wzmacniający głowę. Istniały różne receptury. GVUL, t. 8, kol. 872–873.

¹⁶⁵⁰ Eliksir piersiowy króla duńskiego. LSPH, s. 355–356. Zawierał m.in. korzeń arcydzięgla lekarskiego i lubczyku ogrodowego oraz sok z lukrecji. Miał pomagać w leczeniu dolegliwości płuc i działać jako środek wiatropędny i moczopędny. PhW, cz. 2, s. 54.

¹⁶⁵¹ Eliksir piersiowy Wedla, zawierający m.in. korzenie omanu wielkiego, kosaćca fiołkowego i cebulicy morskiej. Według ówczesnej opinii zalecany był w przypadku dolegliwości układu oddechowego. PhW, cz. 2, s. 54–55.

¹⁶⁵² Naciąg aloesowy Paracelsusa. LSPH, s. 1250. Preparat wynaleziony przez Paracelsusa (1493–1541), który przypisywał mu przedłużanie życia. Niemiecki jatrochemik nigdy nie opisał receptury, lecz ujawnił tylko niektóre składniki: aloes, szafran i mirrę. Wielu medyków próbowało odkryć pozostałe. W efekcie powstały różne receptury tego leku. W XVIII w. stosowany głównie jako środek przeciwrzeczowy i wzmacniający żołądek. DAV, s. 58; DBB, s. 97; PhW, cz. 2, s. 56–57; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 81.

¹⁶⁵³ Eliksir jelitowy Hoffmanna. LSPH, s. 355. Zawierał m.in. skórki pomarańczowe i kory kasji goździkowej. J. Uri Lloyd, *Elixirs. Their History, Formulae, and Methods of Preparation*, Cincinnati 1883, s. 101.

¹⁶⁵⁴ Naciąg korzenny kwaśny. LSPH, s. 1251–1252. Zawierał m.in. tatarak zwyczajny, gałgan, imbir oraz kwas siarkowy. PhW, cz. 2, s. 58. Ów preparat zawdzięczał swoją nazwę niemieckiemu alchemikowi Adrianowi von Mynsicht (1588–1638). Zob. R. Gelius, *Mynsicht, Adrian von*, w: NDB, t. 18, 1997, s. 671.

¹⁶⁵⁵ Alkoholowy wyciąg z bylicy piołun (*Artemisia absinthium*). LSPH, s. 1249. Oprócz piołunu zawierał on m.in. liście drapacza lekarskiego i centurii pospolitej, skórki pomarańczowe oraz zedoarię. Uważany za środek pobudzający żołądek i uśmierzający gorączkę. DAV, s. 60; PhW, cz. 2, s. 74; DR, t. 1, s. 51.

¹⁶⁵⁶ Alkoholowy wyciąg z bylicy piołun. Stosowany jako środek wzmacniający żołądek, wiatropędny i przeciwrzeczowy. PhW, cz. 2, s. 74.

1	2	3	4
[Essentia] alexipharmacae Stahl ¹⁶⁵⁷	2	–	–
[Essentia] amara hallensis ¹⁶⁵⁸	–	3	4
[Essentia amara] ordinaria ¹⁶⁵⁹	1	–	–
[Essentia] anodina ¹⁶⁶⁰	–	8	–
[Essentia] aromatica ¹⁶⁶¹	1	6	–
[Essentia] assae foetidae ¹⁶⁶²	–	10	–
[Essentia] aurantiorum virid[um] cum vino ¹⁶⁶³	–	6	–
[Essentia] pareirae bravae ¹⁶⁶⁴	–	8	–
[Essentia] calami aromatici ¹⁶⁶⁵	–	10	–
[Essentia] cardui bendicti ¹⁶⁶⁶	–	1	–
[Essentia] carminativa Wedelii ¹⁶⁶⁷	4	–	–

¹⁶⁵⁷ Alkoholowy wyciąg z ziół, zawierający m.in. ożankę czosnkową, arcydzięgiel lekarski i oman wielki. Uważany za wszechstronny lek (*polychrestum*) ze względu na działanie wiatropędne, moczopędne i napotne. Zgodnie z ówczesną opinią zalecany w przypadku katarów i chorób rzekomo związanych z psuciem się krwi i chłonki. PhW, cz. 2, s. 75. Ów preparat zawdzięczał nazwę Georgowi Ernstowi Stahlowi (1659–1734). Zob. H.W. Schütt, *Stahl, Georg Ernst*, w: NDB, t. 25, 2013, s. 33.

¹⁶⁵⁸ Nalewka gorzka z Halle. Przyrządzona na bazie ziół, miała oczyszczać krew. Był to jeden z wyrobów apteki sierocińca Augusta Hermanna Franckego w Halle. D.S. Madai, *Courte instruction sur l'usage et les effets de certains remedes éprouvés qui se vendent à Halle dans la Maison des Orphelins et par lesquels on peut avec [...]*, Halle 1749, s. 43–47. Na fali pietyzmu ów preparat rozpowszechnił się nawet w koloniach amerykańskich. R. Wilson, *Pious Traders in Medicine: a German Pharmaceutical Network in Eighteenth-Century North America*, University Park 2000, s. 72.

¹⁶⁵⁹ Nalewka gorzka pobudzająca trawienie, zawierająca m.in. ziele wrotyczu pospolitego, drapacza lekarskiego i jęczynnika zwyczajnego. PhW, cz. 2, s. 75.

¹⁶⁶⁰ Alkoholowy wyciąg przeciwbólowy, zawierający m.in. opium. LSPH, s. 1260–1261. Stosowany w leczeniu ospy, dyzenterii lub kolek żółciowych. DAV, s. 76; PhW, cz. 2, s. 61.

¹⁶⁶¹ Nalewka korzenna. LSPH, s. 1251. Zawierała m.in. cynamon, kwiat muszkatołowy i kardamon. Stosowana jako środek wspomagający trawienie. GVUL, t. 8, s. 1935–1936.

¹⁶⁶² Alkoholowy wyciąg smrodzieńcowy. LSPH, s. 1252. Zob. przyp. 1328.

¹⁶⁶³ Alkoholowy wyciąg ze skórek pomarańczy zielonych ze spirytusem winnym. LSPH, s. 1252. Zob. przyp. 1444.

¹⁶⁶⁴ Alkoholowy wyciąg z nazwirowej prawej, stosowany jako środek moczopędny i przeciw katarom. PhW, cz. 2, s. 84.

¹⁶⁶⁵ Alkoholowy wyciąg z ziół tataraku zwyczajnego (*Acorus calamus*). Uważany za aleksifarmak, przypisywano mu również właściwości wiatropędne i balsamiczne. PhW, cz. 1, s. 20; DR, t. 1, s. 6–7.

¹⁶⁶⁶ Alkoholowy wyciąg z ziół drapacza lekarskiego (*Cnicus benedictus*). Stosowany w leczeniu rozmaitych dolegliwości, zwłaszcza układu pokarmowego. PhW, cz. 1, s. 53.

¹⁶⁶⁷ Alkoholowy wyciąg zawierający m.in. zedoarię, galangę i badian właściwy. LSPH, s. 1264. Uważany za środek pobudzający trawienie, wiatropędny i moczopędny. PhW, cz. 2, s. 78–79. Preparat zawdzięczał nazwę Georgowi Wolfgangowi Wedlowi.

1	2	3	4
[Essentia] caryophyllorum ¹⁶⁶⁸	–	10	–
[Essentia] cascarillae ¹⁶⁶⁹	–	6	–
[Essentia] castorei ¹⁶⁷⁰	4	–	–
[Essentia] cathartica officinalis ¹⁶⁷¹	–	8	–
[Essentia] catholica purgans ¹⁶⁷²	–	5	–
[Essentia] centaurii minoris ¹⁶⁷³	2	–	–
[Essentia] chamomillae vulgaris ¹⁶⁷⁴	–	1	4
[Essentia] cynamomi ¹⁶⁷⁵	–	10	–
[Essentia] cortic[um] aurantiorum ¹⁶⁷⁶	–	6	–
[Essentia corticum] chinae chinae ¹⁶⁷⁷	–	6	–
[Essentia corticum] citri ¹⁶⁷⁸	1	–	–
[Essentia] croci ¹⁶⁷⁹	–	8	–
[64v] Essentia dulcis hallensis ¹⁶⁸⁰	–	1	1
[Essentia] enulae ¹⁶⁸¹	1	–	–
[Essentia] fumariae ¹⁶⁸²	–	8	–

¹⁶⁶⁸ Alkoholowy wyciąg z goździków. Zob. przyp. 1265.

¹⁶⁶⁹ Alkoholowy wyciąg z kory krocienia korodajnego (*Croton eluteria*). LSPH, s. 1253; SRU, s. 180. Uważany za środek uspokajający, balsamiczny i tonizujący. PhW, cz. 1, s. 111.

¹⁶⁷⁰ Alkoholowy wyciąg ze stroju bobrowego (*castoreum*) – żółtawej wydzieliny pozyskiwanej z gruczołów skórnych bobra. LSPH, s. 1253. Stosowany przeciw kolkom i bólom spastycznym. PhW, cz. 2, s. 79.

¹⁶⁷¹ Preparat roślinny o działaniu silnie przeczyszczającym.

¹⁶⁷² Nalewka przeczyszczająca. Przymiotnik *catholicus* oznaczał „dla wszystkich”.

¹⁶⁷³ Alkoholowy wyciąg z centurii pospolitej (*Centaureum erythraea*). Stosowany jako środek pobudzający żołądek i zwalczający pasożyty jelitowe. PhW, cz. 2, s. 79.

¹⁶⁷⁴ Alkoholowy wyciąg rumiankowy. LSPH, s. 1254.

¹⁶⁷⁵ Alkoholowy wyciąg cynamonowy. Zob. przyp. 1275.

¹⁶⁷⁶ Alkoholowy wyciąg ze skórek pomarańczowych. Stosowany jako środek wzmacniający żołądek, tonizujący i wiatropędny. PhW, cz. 2, s. 80.

¹⁶⁷⁷ Alkoholowy wyciąg z kory chinowca. Zob. przyp. 1291.

¹⁶⁷⁸ Alkoholowy wyciąg ze skórek cytrynowych. Zob. przyp. 1292.

¹⁶⁷⁹ Alkoholowy wyciąg szafranowy. LSPH, s. 1256. Stosowany jako środek wzmacniający żołądek i łagodzący ból. DAV, s. 63.

¹⁶⁸⁰ Taką nazwą określano tynkturę złotą, która miała ogólnie wzmacniać organizm. D.S. Madai, *Courte instruction*, s. 31–42; R. Wilson, *Pious traders in medicine*, s. 72.

¹⁶⁸¹ Alkoholowy wyciąg z korzeni omanu wielkiego (*Inula helenium*). LSPH, s. 1023; SRU, s. 256. Uważany za aleksifarmak oraz za środek odprowadzający humory (*incidens*) i rozpędzający (*resolvens*), wzmacniający żołądek i pierś. PhW, cz. 1, s. 30; DR, t. 2, s. 58.

¹⁶⁸² Alkoholowy wyciąg z dymnicy pospolitej (*Fumaria officinalis*). LSPH, s. 569–570. Uważany za środek oczyszczający krew i chłonkę. PhW, cz. 2, s. 81; DR, t. 2, s. 16.

1	2	3	4
[Essentia] galangae ¹⁶⁸³	1	6	–
[Essentia] gentianae ¹⁶⁸⁴	4	–	–
[Essentia] gummi ammoniaci ¹⁶⁸⁵	–	8	–
[Essentia] hyperici ¹⁶⁸⁶	–	10	–
[Essentia] levistici ¹⁶⁸⁷	–	9	–
[Essentia] ligni aloes ¹⁶⁸⁸	–	3	–
[Essentia ligni] sancti ¹⁶⁸⁹	4	6	–
[Essentia ligni] sassafras ¹⁶⁹⁰	3	–	–
[Essentia] lignorum ¹⁶⁹¹	–	8	–
[Essentia] macis ¹⁶⁹²	–	8	–
[Essentia] mastichis ¹⁶⁹³	–	2	–
[Essentia] melissae ¹⁶⁹⁴	–	6	–
[Essentia] millefolii ¹⁶⁹⁵	–	6	–
[Essentia] menthae ¹⁶⁹⁶	–	9	–

¹⁶⁸³ Alkoholowy wyciąg z korzeni gałganu większego. Stosowany wewnętrznie jako środek wzmacniający jelita, a zewnętrznie w leczeniu zgnilizny kości i paralizu języka. PhW, cz. 2, s. 81.

¹⁶⁸⁴ Alkoholowy wyciąg z korzeni goryczki. LSPH, s. 1257–1258. Stosowany jako środek tonizujący, usprawniający żołądek, przeciwozbaczy i przeciwgorączkowy. PhW, cz. 2, s. 81.

¹⁶⁸⁵ Alkoholowy wyciąg z gumożywicy amoniaczka gumodajnego. Zob. przyp. 1325.

¹⁶⁸⁶ Alkoholowy wyciąg z kwiatów dziurawca zwyczajnego. Stosowany zarówno zewnętrznie na rany, jak i wewnętrznie w leczeniu melancholii i czarów. PhW, cz. 2, s. 81.

¹⁶⁸⁷ Alkoholowy wyciąg z ziół lubczyk u ogrodowego. Uważany za Aleksifarmak oraz za środek wiatropędny i moczopędny. PhW, cz. 2, s. 82.

¹⁶⁸⁸ Alkoholowy wyciąg z drewna aloesowego. LSPH, s. 1250. Uważany za środek orzeźwiający oraz wzmacniający żołądek, macicę i głowę. PhW, cz. 2, s. 82.

¹⁶⁸⁹ Alkoholowy wyciąg z drewna gwajakowego. Zob. przyp. 1398.

¹⁶⁹⁰ Alkoholowy wyciąg z drewna sasafrasowego. Stosowany przeciw katarom i w leczeniu chorób rzekomo związanych z psuciem się chłonki i krwi. PhW, cz. 2, s. 82.

¹⁶⁹¹ Preparat uzyskiwany przez ługowanie drewna sasafras, gwajaku, sandałowca i powoju miotlastego w spirytusie. Uważany za środek oczyszczający krew i dlatego stosowany w leczeniu chorób wenerycznych. DAV, s. 63; PhW, cz. 2, s. 82.

¹⁶⁹² Alkoholowy wyciąg kwiatu muszkatolowego. LSPH, s. 1259. Zob. przyp. 1411.

¹⁶⁹³ Alkoholowy wyciąg z mastyksu. Zob. przyp. 1341.

¹⁶⁹⁴ Naciąg z ziół melisy lekarskiej (*Melissa officinalis*). LSPH, s. 604. Uważany za środek wiatropędny, wzmacniający żołądek, nerwy i macicę. PhW, cz. 1, s. 63; DR, t. 2, s. 116.

¹⁶⁹⁵ Alkoholowy wyciąg z krwawnika pospolitego (*Achillea millefolium*). LSPH, s. 372. Ze względu na właściwości przeciwzapalne, przeciwkrwotoczne, bakteriostatyczne i przeciwskurczowe ziół krwawnika preparat był stosowany jako środek przeciw hemoroidom i w wypadku nadmiernego krwawienia miesiączkowego. PhW, cz. 2, s. 83; DR, t. 1, s. 4.

¹⁶⁹⁶ Alkoholowy wyciąg miętowy. LSPH, s. 1259. Uważany za środek wzmacniający żołądek i nerwy oraz wiatropędny. PhW, cz. 2, s. 193.

1	2	3	4
[Essentia] mumiae ¹⁶⁹⁷	–	5	–
[Essentia] myrrhae ¹⁶⁹⁸	4	6	–
[Essentia] nucis moschatae ¹⁶⁹⁹	–	10	–
[Essentia] pimpinellae albae ¹⁷⁰⁰	–	8	–
[Essentia] piperis anglicani ¹⁷⁰¹	–	3	–
[Essentia] rorismarini ¹⁷⁰²	–	8	–
[Essentia] sabiniae ¹⁷⁰³	–	10	–
[Essentia] salviae ¹⁷⁰⁴	–	7	–
[Essentia] scordii simplex ¹⁷⁰⁵	1	–	–
[Essentia] seminis cynae sive santonici ¹⁷⁰⁶	–	1	4
[Essentia] splenetica hallensis ¹⁷⁰⁷	–	3	–
[Essentia splenetica] Stahlīi ordinaria ¹⁷⁰⁸	–	5	–
[Essentia] stomachica ¹⁷⁰⁹	–	4	–
[Essentia] succini ¹⁷¹⁰	4	4	–

¹⁶⁹⁷ Wyciąg z mumii, uważany za preparat oczyszczający krew. PhW, cz. 2, s. 83.

¹⁶⁹⁸ Alkoholowy wyciąg z mirry, gumożywicy pozyskiwanej z balsamowca mirry (*Commiphora abyssinica*). LSPh, s. 1259–1260; SRU, s. 27; Z. Włodarczyk, *Rosliny biblijne*, s. 82–83. Uważany za aleksifarmak oraz środek balsamiczny, przeciwozbaczy i pobudzający krążenie. PhW, cz. 2, s. 83.

¹⁶⁹⁹ Alkoholowy wyciąg z gałki muszkatołowej. Zob. przyp. 1430.

¹⁷⁰⁰ Alkoholowy wyciąg z biedrzeńca białego (*Pimpinella alba*). LSPh, s. 1261. O właściwościach napotnych i moczopędnych, uważany był za aleksifarmak. PhW, cz. 2, s. 34.

¹⁷⁰¹ Alkoholowy wyciąg z ziół angielskich – owoców pieprzu jamajkańskiego. Zob. przyp. 1512.

¹⁷⁰² Alkoholowy wyciąg z ziół rozmarynu. Zob. przyp. 1362.

¹⁷⁰³ Alkoholowy wyciąg z pędów jałowca sabińskiego (*Juniperus sabiniae*). LSPh, s. 925. Uważany za środek rozgrzewający i moczopędny, odprowadzający humory i pobudzający miesiączkowanie. PhW, cz. 1, s. 68; DR, t. 2, s. 67.

¹⁷⁰⁴ Alkoholowy wyciąg z szalwii lekarskiej (*Salvia officinalis*). LSPh, s. 925. Uważany za środek balsamiczny, wzmacniający nerwy i macicę. PhW, cz. 1, s. 68; DR, t. 3, s. 46.

¹⁷⁰⁵ Alkoholowy wyciąg z ożanki czosnkowej (*Teucrium scordium*). LSPh, s. 643–644. Uważany za aleksifarmak i łagodny środek napotny. PhW, cz. 2, s. 84.

¹⁷⁰⁶ Alkoholowy wyciąg z nasion bylicy cyttwarowej. Zob. przyp. 1531.

¹⁷⁰⁷ Prawdopodobnie *Essentia antihypocondriaca*, stosowana do leczenia melancholii. Był to kolejny preparat o tajnej formule pochodzący z Halle. D.S. Madai, *Courte instruction*, s. 48–54.

¹⁷⁰⁸ Alkoholowy wyciąg zawierający m.in. ziele werbeny, ruty i szalwii, zalecana hipokondrykom oraz jako środek moczopędny. PhW, cz. 2, s. 85.

¹⁷⁰⁹ Nalewka żółdkowa. Istniały na nią różne receptury. GVUL, t. 8, s. 1954.

¹⁷¹⁰ Alkoholowy wyciąg z bursztynu. LSPh, s. 1223. Zgodnie z ówczesną wiedzą zalecany przeciw katarom oraz jako środek balsamiczny i wzmacniający nerwy. Zewnętrznie stosowany w leczeniu ran. PhW, cz. 2, s. 86.

1	2	3	4
[65r] Essentia terrae catechu ¹⁷¹¹	–	5	–
[Essentia] theriacalis ¹⁷¹²	–	8	–
[Essentia] vincetoxici ¹⁷¹³	–	8	–
[Essentia] zedoariae ¹⁷¹⁴	1	–	–
[Essentia] zinziberis ¹⁷¹⁵	–	10	–
Liquor anodinus mineralis Hoffmanni ¹⁷¹⁶	5	–	–
[Liquor] cornu cervi succinatus ¹⁷¹⁷	–	6	–
Laudanum liquidum Sydenhami ¹⁷¹⁸	–	4	–
[Liquor] nitri fixi ¹⁷¹⁹	–	3	–
[Liquor] tartari per deliquium ¹⁷²⁰	–	6	–
[Liquor] terrae foliatae tartari aquosus ¹⁷²¹	–	3	–

¹⁷¹¹ Alkoholowy wyciąg katechowy. LSPH, s. 1254. Stosowany w przypadku krwioplucia, krwotoków oraz silnych biegunek. PhW, cz. 2, s. 86.

¹⁷¹² Alkoholowy wyciąg zawierający m.in. arcydzięgiel lekarski, ożankę czosnkową, cynamon, kardamon, goździki i opium. LSPH, s. 1184. Uważany za środek pobudzający trawienie i aleksifarmak. Przymiotnik *theriacalis* nawiązywał do driakwi. PhW, cz. 2, s. 86–87.

¹⁷¹³ Alkoholowy wyciąg z korzeni ciemniżyka białokwiatowego (*Vincetoxicum hirundinaria*). LSPH, s. 583. Uważany za aleksifarmak oraz za środek odprowadzający humory (*incidens*), rozpędzający (*resolvens*) i moczopędny. Według ówczesnej opinii zalecany chorym na puchlinę wodną. PhW, cz. 1, s. 33; PhW, cz. 2, s. 87.

¹⁷¹⁴ Alkoholowy wyciąg ostrzyża cytwarowego. Zob. przyp. 1496.

¹⁷¹⁵ Alkoholowy wyciąg imbiru. Zob. przyp. 1497.

¹⁷¹⁶ Mieszanka eteru dietylowego i alkoholu etylowego. LSPH, s. 1181–1182. Używana jako rozpuszczalnik, przypisywano jej właściwości przeciwbólowe. DAV, s. 66; PhW, cz. 2, s. 105. Preparat zawdzięczał nazwę Friedrichowi Hoffmannowi (1660–1742). U. Klein, *Blending Technical Innovation and Learned Natural Knowledge: The Making of Ethers*, w: *Materials and Expertise in Early Modern Europe: Between Market and Laboratory*, red. U. Klein, E.C. Spary, Chicago 2010, s. 129.

¹⁷¹⁷ Płyn pozyskiwany przez suchą destylację jeleniego rogu, zawierający stężony węglan amonu (*sal cornu cervi*). LSPH, s. 79. Stosowany jako środek moczopędny, napotny i rozkurczający. DAV, s. 67; PhW, cz. 2, s. 106; FT, t. 2, s. 338.

¹⁷¹⁸ Nastój szafranowo-makowcowy. LSPH, s. 1260. Ów preparat zawdzięczał nazwę angielskiemu lekarzowi Thomasowi Sydenhamowi (1624–1689), który go spopularyzował jako środek leczniczy w przypadku najrozmaitszych chorób.

¹⁷¹⁹ Roztwór węglanu potasu. LSPH, s. 722–723. Stosowany jako środek zobojętniający i moczopędny. PhW, cz. 2, s. 107.

¹⁷²⁰ Roztwór węglanu potasu. LSPH, s. 722–723. Stosowany w kosmetykach i w procesach chemicznych. PhW, cz. 2, s. 108.

¹⁷²¹ Wodny roztwór octanu potasu. LSPH, s. 716–717. Stosowany przeciw hipokondrii, artretowi i czwartaczce. PhW, cz. 2, s. 108.

1	2	3	4
[Liquor terrae foliatae tartari] spirituosus ¹⁷²²	–	4	–
Mixtura simplex ¹⁷²³	3	–	–
Tinctura gummi aloes ¹⁷²⁴	–	4	–
[Tinctura] antimonii tartarisata ¹⁷²⁵	2	–	–
[Tinctura] benzoës composita ¹⁷²⁶	–	10	–
[Tinctura] bezoardica Michaelis ¹⁷²⁷	4	9	–
[Tinctura] coelestis ¹⁷²⁸	–	1	–
[Tinctura] coralliorum ¹⁷²⁹	1	4	–
[Tinctura] dysenterica ¹⁷³⁰	–	8	–
[Tinctura] laccae ¹⁷³¹	–	8	–
[Tinctura] martis pomata ¹⁷³²	–	10	–
[Tinctura] vermium majalium ¹⁷³³	–	8	–

¹⁷²² Alkoholowy roztwór octanu potasu. LSPh, s. 716–717.

¹⁷²³ Mikstura śwędowinnikowa. LSPh, s. 831. Zwany też *spiritus diatrion*, preparat zawierał ekstrakt z driakwi z dodatkiem kamfory, kwas winowy i kwas siarkowy. Stosowany w leczeniu zatorów jelit i jako środek napotny. DAV, s. 140; PhW, cz. 2, s. 117.

¹⁷²⁴ Nalewka aloesowa, zazwyczaj stosowana zewnętrznie w leczeniu ran. PhW, cz. 2, s. 222.

¹⁷²⁵ Nalewka antymonowa z dodatkiem kwasu winowego. Uważana za środek moczopędny i oczyszczający krew. PhW, cz. 2, s. 223.

¹⁷²⁶ Naciąg balsamiczny zw. balsamem jerozolimskim, stosowany w leczeniu ran. Zawierał m.in. żywicę benzoesową. LSPh, s. 1252–1253.

¹⁷²⁷ Nalewka zawierająca m.in. korzenie ostrzyżu cytwarowego, arcydzięgla lekarskiego, biedrzyńca anyżu i waleriany, przyrządzona na bazie alkoholu z dodatkiem kwasu winowego i kwasu siarkowego. PhW, cz. 2, s. 224. Ów preparat zawdzięczał nazwę niemieckiemu medykowi Johannesowi Michaelisowi (1606–1667). A. Lesser, *Die albertinischen Leibärzte*, s. 211–215.

¹⁷²⁸ Jako *extractum coeleste* lub *tinctura coelestis* określano wieloskładnikowy preparat, zawierający m.in. opium, szafran, strój bobrowy, bezoar, sproszkowane żmije i bursztyn, któremu przypisywano działanie przeciwbólowe i napotne. PhW, cz. 2, s. 93.

¹⁷²⁹ Nalewka na bazie rozpuszczonego w occie koralu i spirytusu winnego. Stosowana jako łagodny środek ściągający, moczopędny i napotny. PhW, cz. 2, s. 226.

¹⁷³⁰ Nalewka stosowana w leczeniu biegunek.

¹⁷³¹ Nalewka na bazie szelaku. Stosowana w leczeniu migdałów i ran w jamie ustnej spowodowanych skorbutem. PhW, cz. 2, s. 227.

¹⁷³² Roztwór jabłczanu żelaza. LSPh, s. 1257. Przyrządzony przez macerację opiółków żelaza w soku jabłkowym. Uważany za środek ściągający, stosowany w przypadku kacheksji i nieprawidłowości w miesiączkowaniu. PhW, cz. 2, s. 228.

¹⁷³³ Nalewka z oleicy krówki (*Meloe proscarabaeus*). LSPh, s. 825. Stosowana jako środek moczopędny w leczeniu rzeżączki. J.C.C. Dehne, *Versuch einer vollständigen Abhandlung von dem Maierwurme und dessen Anwendung*, cz. 1, Leipzig 1788, s. 267–268.

1	2	3	4
[Tinctura] vitrioli martis Ludovici ¹⁷³⁴	–	4	–
Classis sexta Olea destillata [Olejki destylowane]			
Oleum absinthii verum ¹⁷³⁵	1	–	–
[Oleum absinthii] cum additione [z dodatkiem]	–	8	–
[Oleum] anethi verum ¹⁷³⁶	–	2	–
[Oleum] anisi verum ¹⁷³⁷	–	4	–
[Oleum] anthos ¹⁷³⁸	–	7	–
[65v] Oleum antimonii sive buthyrum ¹⁷³⁹	–	3	–
[Oleum] pro balsamo vitae Hoffmanni ¹⁷⁴⁰	–	1	–
[Oleum] de bergamotte ¹⁷⁴¹ scatula semis [pół paczki]	–	–	–
[Oleum] calami aromatici ¹⁷⁴²	–	–	6
[Oleum] cardamomi ¹⁷⁴³	–	–	6
[Oleum] caryophyllorum ¹⁷⁴⁴	–	2	–
[Oleum] carvi verum ¹⁷⁴⁵	1	–	–
[Oleum] cajeputh ¹⁷⁴⁶	–	1	5

¹⁷³⁴ Roztwór siarczku żelaza i kwasu winowego. F.F. Kirchmayr de Reichwitz, *Dispensatorium pharmaceuticum Pragense renovatum medicamentorum officinalium*, Pragae 1750, s. 153. Preparat za-wdzięczał nazwę niemieckiemu lekarzowi Danielowi Ludwigowi (1625–1680).

¹⁷³⁵ Olejek piołunowy (*Artemisia absinthium*). LSPH, s. 891. Stosowany w leczeniu dolegliwości jelit, biegunek i jako środek przeciwbaczy. PhW, cz. 2, s. 121, 128.

¹⁷³⁶ Olejek koprowy. LSPH, s. 893; SRU, s. 170. Uzyskiwany przez gotowanie nasion kopru ogro-dowego (*Anethum graveolens*) w oleju oliwkowym. Stosowany jako środek wiatropędny i przeciwbóło-wy, zwłaszcza w przypadku kolek dzieci. PhW, cz. 2, s. 122.

¹⁷³⁷ Olejek anyżowy. LSPH, s. 894.

¹⁷³⁸ Olejek rozmarynowy, uzyskiwany z kwiatów rozmarynu. LSPH, s. 924–925. Zob. przyp. 1362.

¹⁷³⁹ Trichlorek antymonu. LSPH, s. 1198. Stosowany wyłącznie zewnętrznie w zwalczaniu gan-greny. DAV, s. 176; PhW, cz. 2, s. 4.

¹⁷⁴⁰ Był to zapewne półprodukt, olejek używany do przyrządzenia balsamu życia Hoffmanna. Zob. przyp. 1785.

¹⁷⁴¹ Olejek bergamotowy, pozyskiwany z pomarańcy bergamoty (*Citrus Bergamia*). LSPH, s. 897.

¹⁷⁴² Olejek tatarakowy. LSPH, s. 899. Zob. przyp. 1665.

¹⁷⁴³ Olejek kardamonowy. LSPH, s. 900. Zob. przyp. 1263.

¹⁷⁴⁴ Olejek goździkowy. LSPH, s. 900–901. Zob. przyp. 1265.

¹⁷⁴⁵ Olejek kminkowy. LSPH, s. 900. Zob. przyp. 1521.

¹⁷⁴⁶ Olejek kajeputowy, pozyskiwany z rośliny gatunku *Melaleuca quinquenervia*. LSPH, s. 899. Stosowany w leczeniu kolek, wywoływaniu miesiączkowania oraz usuwaniu martwego płodu. PhW, cz. 1, s. 156.

1	2	3	4
[Oleum] cerae ¹⁷⁴⁷	–	–	2
[Oleum] de cedro ¹⁷⁴⁸ scatulae duae [dwie paczki]	–	–	–
[Oleum] chamomillae vulgaris ¹⁷⁴⁹	–	1	4
[Oleum] cynamomi ¹⁷⁵⁰	–	–	1
[Oleum] cornu cervi foetidum ¹⁷⁵¹	1	–	–
[Oleum] cubebae ¹⁷⁵²	–	–	2
[Oleum] cumini ¹⁷⁵³	–	5	–
[Oleum] foeniculi verum ¹⁷⁵⁴	–	1	2
[Oleum] hysopi verum ¹⁷⁵⁵	–	5	–
[Oleum] juniperi ¹⁷⁵⁶	–	2	2
[Oleum] lavendulae ¹⁷⁵⁷	–	1	–
[Oleum] macis ¹⁷⁵⁸	–	–	2
[Oleum] majoranae verum ¹⁷⁵⁹	–	3	–

¹⁷⁴⁷ Olej woskowy. LSPH, s. 901. Stosowany w leczeniu odmrozin i pęknięć skóry. PhW, cz. 2, s. 131.

¹⁷⁴⁸ Prawdopodobnie olejek cedrowy (łac. *oleum ligni cedri*) – olejek eteryczny, pozyskiwany z drewna jałowca wirginijskiego, cedru atlaskiego, cedru libańskiego, cedru himalajskiego, a także z liści żywotnika zachodniego metodą destylacji z parą wodną. M. Krauze-Baranowska, J. Skwierawska, L. Połocka, *Właściwości lecznicze cedrów – historia i współczesność*, „Postępy Fitoterapii” 4/1 (2003), s. 2–5.

¹⁷⁴⁹ Olejek rumiankowy. LSPH, s. 902. Uważany za środek wiatropędny i przeciwbólowy. PhW, cz. 2, s. 123.

¹⁷⁵⁰ Olejek cynamonowy. LSPH, s. 903. Zob. przyp. 1275.

¹⁷⁵¹ Olej zwierzęcy przypalony lub cuchnący, uzyskany przez suchą destylację rogu jeleniego. LSPH, s. 893–894. Uważany za środek przeciwbólowy, rozpędzający, przeciwgorączkowy i antyepileptyczny. PhW, cz. 2, s. 130–131.

¹⁷⁵² Olejek kubebowy, pozyskiwany z indonezyjskiego pieprzu kubeba (*Piper cubeba*). LSPH, s. 905; SRU, s. 276. Uważany za środek rozgrzewający i odprowadzający humory (*incidens*), wzmacniający nerwy, rzekomo przydatny w leczeniu zawrotów głowy. Przez niektórych uznawany też za afrodyzjak. PhW, cz. 1, s. 107.

¹⁷⁵³ Olejek kminkowy. LSPH, s. 906. Zob. przyp. 1529.

¹⁷⁵⁴ Olejek koprowy. LSPH, s. 908. Zob. przyp. 1533.

¹⁷⁵⁵ Olejek hyzopowy, pozyskiwany z ziół hyzopu lekarskiego (*Hyssopus officinalis*). LSPH, s. 910. Ziele hyzopu uważano za środek balsamiczny, zalecany chorym na żółtaczkę i kamice. PhW, cz. 1, s. 60; DR, t. 2, s. 54.

¹⁷⁵⁶ Olejek jałowcowy. LSPH, s. 911–912. Mógł być pozyskany z drewna lub z jagód. Uważany za przydatny w zwalczaniu trudności oddechowych. Przypisywano mu też właściwości wzmacniające i moczopędne. Zob. przyp. 1243, 1399.

¹⁷⁵⁷ Olejek lawendowy. LSPH, s. 913. Zob. przyp. 1316.

¹⁷⁵⁸ Olejek muszkatołowy, pozyskiwany z kwiatu muszkatołowego. LSPH, s. 915. Zob. przyp. 1411.

¹⁷⁵⁹ Olejek majerankowy, pozyskiwany z lebiódki majeranek (*Origanum majorana*). LSPH, s. 915. O właściwościach rozpędzających i wzmacniających. PhW, cz. 2, s. 125; DR, t. 2, s. 155.

1	2	3	4
[Oleum] melissae verum ¹⁷⁶⁰	–	2	–
[Oleum melissae] cum additione [z dodatkiem]	–	3	–
[Oleum] menthae verum ¹⁷⁶¹	–	–	4
[Oleum menthae] cum additione [z dodatkiem]	–	1	–
[Oleum] nucis moschatae ¹⁷⁶²	–	–	3
[Oleum] origani verum ¹⁷⁶³	–	–	1½
[Oleum] philosophorum ¹⁷⁶⁴	–	4	–
[Oleum] pini ¹⁷⁶⁵	–	2	4
[Oleum] rhodii verum ¹⁷⁶⁶	–	–	2
[Oleum] rutae verum ¹⁷⁶⁷	–	1	3
[Oleum] sabiniae ¹⁷⁶⁸	–	1	–
[Oleum] salviae verum ¹⁷⁶⁹	–	4	–
[Oleum] sassafras ligni ¹⁷⁷⁰	–		6
[66r] Oleum saturegiae verum ¹⁷⁷¹	–	5	–
[Oleum] serpilli verum ¹⁷⁷²	–	1	4

¹⁷⁶⁰ Olejek melisowy. LSPh, s. 916. Zob. przyp. 1759.

¹⁷⁶¹ Olejek miętowy. LSPh, s. 916. Stosowany jako środek wzmacniający żołądek i wiatropędny. PhW, cz. 2, s. 126.

¹⁷⁶² Olejek muszkatolowy, pozyskiwany z gałki muszkatolowej. LSPh, s. 915; SRU, s. 240. Uważany za środek wiatropędny oraz wzmacniający żołądek i macicę. PhW, cz. 1, s. 108.

¹⁷⁶³ Olejek z lebidki pospolitej (*Origanum vulgare*). LSPh, s. 919; SRU, s. 189. Przypisywano tej roślinie właściwości otwierające pory oraz działanie moczopędne i pobudzające miesiączkowanie. PhW, cz. 1, s. 65; DR, t. 2, s. 155.

¹⁷⁶⁴ Olej filozoficzny. LSPh, s. 921–922. Uzyskiwany przez destylację sproszkowanej cegły nasyczonej oliwą. Lekarstwo o właściwościach przeciwniejących, używane do oczyszczania wrzodów. PhW, cz. 2, s. 131–132.

¹⁷⁶⁵ Olej terpentynowy zwyczajny. LSPh, s. 929. Stosowany wewnętrznie jako środek moczopędny, zewnętrznie natomiast jako środek rozgrzewający i dezynfekujący. PhW, cz. 2, s. 132.

¹⁷⁶⁶ Olejek różowy, pozyskiwany z drewna powoju miotlastego. LSPh, s. 924. Zob. przyp. 1402.

¹⁷⁶⁷ Olejek z ruty zwyczajnej (*Ruta graveolens*). LSPh, s. 925; SRU, s. 317–318. Stosowany jako lek przeciw kolkom i pasożytom jelitowym. PhW, cz. 2, s. 127.

¹⁷⁶⁸ Olejek z pędów jałowca sabińskiego. LSPh, s. 925. Zob. przyp. 1703.

¹⁷⁶⁹ Olejek szalwiowy. LSPh, s. 925. Zob. przyp. 1704.

¹⁷⁷⁰ Olejek z drewna sasafrazu lekarskiego. LSPh, s. 926; PhW, cz. 2, s. 129. Zob. przyp. 1407.

¹⁷⁷¹ Olejek cząbrowy, pozyskiwany z ziół cząbrzu ogrodowego (*Satureja hortensis*). LSPh, s. 926. Uważany za środek wiatropędny, moczopędny i wzmacniający macicę. PhW, cz. 1, s. 69; DR, t. 3, s. 52.

¹⁷⁷² Olejek macierzankowy, pozyskiwany z ziół macierzanki piaskowej (*Thymus serpyllum*). LSPh, s. 926–927. Uważany za środek wzmacniający głowę, żołądek i macicę, o działaniu moczopędnym i napotnym. PhW, cz. 1, s. 71; DR, t. 3, s. 115.

1	2	3	4
[Oleum] spicae ¹⁷⁷³	3	–	–
[Oleum] succini rubrum ¹⁷⁷⁴	2	6	–
[Oleum] tanacet ¹⁷⁷⁵	–	–	3
[Oleum] tartari foetidum ¹⁷⁷⁶	1	6	–
[Oleum] terebinthinae ¹⁷⁷⁷	2	–	–
[Oleum] vitrioli album ¹⁷⁷⁸	4	6	–
[Oleum vitrioli] nigrum non rectificatum neque dephleg[matum] ¹⁷⁷⁹	8	–	–
Classis septima Balsama [Balsamy]			
Balsamum Arcae ¹⁷⁸⁰	–	9	–
[Balsamum] Locatelli ¹⁷⁸¹	1	–	–
[Balsamum] sulphuris anisatum ¹⁷⁸²	–	–	4
[Balsamum sulphuris] Rulandi ¹⁷⁸³	–	7	–

¹⁷⁷³ Olejek spikowy, pozyskiwany z lawendy spika (*Lavendula latifolia*). LSPH, s. 927. O podobnych właściwościach co olejek lawendowy. Zob. przyp. 1316.

¹⁷⁷⁴ Olej bursztynowy surowy. LSPH, s. 928. Uważany za środek napotny, moczopędny i wywołujący miesiączkowanie. Stosowany zewnętrznie w przypadku bólu głowy lub paraliżu. PhW, cz. 2, s. 132.

¹⁷⁷⁵ Olejek wrotyczkowy, pozyskiwany z ziół wrotyczu pospolitego (*Tanacetum vulgare*). LSPH, s. 928–929; SRU, s. 403. Ziele uważano za przydatne w zwalczaniu pasożytów jelitowych, w leczeniu dolegliwości nerek, ran i macicy. Zewnętrznie stosowane w leczeniu świerzbu. PhW, cz. 1, s. 72; DR, t. 3, s. 108.

¹⁷⁷⁶ Tak określano produkt suchej destylacji kamienia winnego, o silnym, nieprzyjemnym zapachu. DAV, s. 125.

¹⁷⁷⁷ Olejek terpentynowy. LSPH, s. 929. Uzyskiwany przez destylowanie terpentyny. Uważany za środek moczopędny, stosowany w leczeniu rzeżączki. PhW, cz. 2, s. 132.

¹⁷⁷⁸ Kwas siarkowy surowy (H₂SO₄). LSPH, s. 34–35. Wykorzystywany w procesach chemicznych. PhW, cz. 2, s. 132.

¹⁷⁷⁹ Kwas siarkowy niedestylowany, czyli niepoddany ani rektyfikacji, ani deflegmacji.

¹⁷⁸⁰ Balsam zawierający tłuszcz jeleni, terpentynę i żywicę elemijską. Stosowany w leczeniu ran i wrzodów. Nazwę zawdzięczał hiszpańskiemu medykowi Franciscowi Arceo (ok. 1493 – po 1573). DAV, s. 22; PhW, cz. 2, s. 28.

¹⁷⁸¹ Preparat zawierający olej oliwkowy, terpentynę, воск i balsam peruwiański. LSPH, s. 158. Stosowany zarówno zewnętrznie, jak i wewnętrznie w leczeniu ran i stłuczeń. Nazwę zawdzięczał włoskiemu medykowi Luigiemu Locatellemu (zm. 1637). DAV, s. 24; PhW, cz. 2, s. 29–30.

¹⁷⁸² Balsam siarkowo-anyżowy, przyrządzany przez mieszanie kryształów siarki z olejkim anyżowym. Stosowany w leczeniu kolek i katarów. PhW, cz. 2, s. 31.

¹⁷⁸³ Balsam zawierający siarkę, stosowany w leczeniu ran i oparzeń. LSPH, s. 160; DAV, s. 27; PhW, cz. 2, s. 31. Nazwę zawdzięczał niemieckiemu alchemikowi Martinowi Rulandowi (1569–1611). U. Neumann, *Ruland(t), Martin*, w: NDB, t. 22, 2005, s. 244.

1	2	3	4
[Balsamum sulphuris] terebinthinatum ¹⁷⁸⁴	–	5	–
[Balsamum] vitae Hoffmanni ¹⁷⁸⁵	–	7	–
Classis octava Julapia, syrapi et mella [Julepy, ulepki i miody]			
Julapium fragorum officinale ¹⁷⁸⁶	–	4	–
Syrupus acetositatis citri ¹⁷⁸⁷	3	–	–
[Syrupus] althaeae Fernelii ¹⁷⁸⁸	3	–	–
[Syrupus] berberum ¹⁷⁸⁹	4	–	–
[Syrupus] capillorum Veneris ¹⁷⁹⁰	–	8	–
[Syrupus] cerasorum acidorum ¹⁷⁹¹	7	–	–
[Syrupus] cichorii cum rhabarbano ¹⁷⁹²	2	–	–
[Syrupus] diacodium ¹⁷⁹³	3	–	–
[Syrupus] fragorum ¹⁷⁹⁴	6	8	–
[Syrupus] hysopi ¹⁷⁹⁵	–	9	–

¹⁷⁸⁴ Balsam siarczany z dodatkiem terpentyny. LSPh, s. 160. Stosowany jako środek moczopędny w leczeniu rzeżączki, a także zewnętrznie w przypadku ran i wrzodów. PhW, cz. 2, s. 31–32.

¹⁷⁸⁵ Balsam życia Hoffmanna, czyli mieszanka olejno-balsamiczna. LSPh, s. 161. Zawierał m.in. olejki lawendowy, majerankowy, goździkowy i bursztynowy oraz ambre. Podawany zarówno zewnętrznie do wachania, jak i wewnętrznie w leczeniu dolegliwości brzucha. PhW, cz. 2, s. 32.

¹⁷⁸⁶ Julep poziomkowy.

¹⁷⁸⁷ Ulepek cytrynowy. LSPh, s. 1231. Dodawany do mikstur, według ówczesnej opinii gasił pragnienie. PhW, cz. 2, s. 203.

¹⁷⁸⁸ Ulepek ślazowy, przyrządzony na bazie korzeni prawoślazu lekarskiego (*Althaea officinalis*). LSPh, s. 1230. Stosowany w leczeniu zapalenia nerek i kaszlu. PhW, cz. 2, s. 203.

¹⁷⁸⁹ Ulepek berberysowy. LSPh, s. 1230. Uważany za środek gaszący pragnienie i upał podczas gorączek. PhW, cz. 2, s. 204.

¹⁷⁹⁰ Ulepek z niekropnia właściwego. LSPh, s. 1230–1231. Stosowany jako środek rozpędzający i łagodzący kaszel oraz do słodzenia herbaty. PhW, cz. 2, s. 205.

¹⁷⁹¹ Ulepek wiśniowy, przyrządzony na bazie owoców wiśni pospolitej (*Prunus cerasus*). LSPh, s. 1231. Uważany za środek odświeżający, gaszący pragnienie i upał podczas gorączek. PhW, cz. 1, s. 206; DR, t. 2, s. 236.

¹⁷⁹² Ulepek z cykorii z rabarborem. Stosowany jako łagodny lek na kolki u niemowląt.

¹⁷⁹³ Ulepek makówkowy. LSPh, s. 1232. Stosowany w leczeniu kaszlu. Był też podawany dzieciom do lizania. PhW, cz. 2, s. 209.

¹⁷⁹⁴ Ulepek poziomkowy, przyrządzony na bazie owoców poziomki pospolitej (*Fragaria vesca*). LSPh, s. 1232. Uważany za środek oczyszczający krew i surowicę, stosowany w wypadku świerzbu i innych chorób skóry. PhW, cz. 2, s. 211; DR, t. 2, s. 11.

¹⁷⁹⁵ Ulepek hyzopowy. Przyrządzany na bazie hyzopu lekarskiego i niekropnia właściwego. Stosowany do leczenia kaszlu i astmy. PhW, cz. 2, s. 212.

1	2	3	4
[Syrupus] menthae ¹⁷⁹⁶	–	10	–
[66v] Syrupus papaveris erratici ¹⁷⁹⁷	1	–	–
[Syrupus] paeoniae ¹⁷⁹⁸	–	5	–
[Syrupus] ribium ¹⁷⁹⁹	4	–	–
[Syrupus] rosarum solutivus ¹⁸⁰⁰	3	6	–
[Syrupus] rubi idaei ¹⁸⁰¹	3	6	–
[Syrupus] violarum ¹⁸⁰² circiter	28	–	–
Mel despumatum ¹⁸⁰³ circiter	30	–	–
[Mel] rosatum simplex ¹⁸⁰⁴	4	–	–
Oxymel scilliticum ¹⁸⁰⁵	2	6	–
Classis nona Roob et conserva [Zagęszczone soki i konserwy]			
Roob berberum ¹⁸⁰⁶	1	–	–
[Roob] sambuci ¹⁸⁰⁷	65	–	–
Conserva cochleariae ¹⁸⁰⁸	2	–	–

¹⁷⁹⁶ Ulepek miętowy. LSPh, s. 1233. Stosowany jako środek wzmacniający żołądek, przeciwdziałający wymiotom i nudnościom. Przypisywano mu też działanie wiatropędne i uspokajające. PhW, cz. 2, s. 214.

¹⁷⁹⁷ Ulepek makowy. LSPh, s. 1234. Przyrządzany na bazie kwiatów maku polnego. Stosowany jako łagodny środek przeciwbólowy w chorobach układu oddechowego. PhW, cz. 2, s. 215.

¹⁷⁹⁸ Ulepek z kwiatów piwonii, zalecany epileptykom. PhW, cz. 2, s. 216.

¹⁷⁹⁹ Ulepek z czerwonej porzeczki. LSPh, s. 1234. Według ówczesnej opinii gasił pragnienie i zmniejszał uczucie przegrzania. PhW, cz. 2, s. 216; DR, t. 3, s. 17.

¹⁸⁰⁰ Ulepek różany o łagodnym działaniu rozwalniającym, stosowany u niemowląt. PhW, cz. 2, s. 217.

¹⁸⁰¹ Ulepek malinowy. LSPh, s. 1234. Przyrządzany na bazie soku malinowego, uważany był za preparat orzeźwiający i chłodzący. PhW, cz. 2, s. 217.

¹⁸⁰² Ulepek fiołkowy. LSPh, s. 1235. Stosowany u niemowląt w leczeniu aftry, kaszlu i w wypadku trudności z oddawaniem moczu. PhW, cz. 2, s. 220.

¹⁸⁰³ Miód oczyszczony. LSPh, s. 824–825.

¹⁸⁰⁴ Miód różany. LSPh, s. 825.

¹⁸⁰⁵ Octomiód cebulicy morskiej (*Scilla maritima*). LSPh, s. 936. Stosowany w leczeniu astmy i innych chorób dróg oddechowych. PhW, cz. 2, s. 134; DR, t. 3, s. 60.

¹⁸⁰⁶ Zagęszczony sok berbersowy. LSPh, s. 1224. Był dodawany do julepów i powidełek. PhW, cz. 2, s. 163.

¹⁸⁰⁷ Zagęszczony sok owoców bzu. LSPh, s. 1226. Stosowany jako aleksifarmak i środek moczopędny. PhW, cz. 2, s. 164.

¹⁸⁰⁸ Konserwa z warzuchy lekarskiej, przyrządzana przez mieszanie podrobionego surowca leczniczego z cukrem. PhW, cz. 2, s. 39.

1	2	3	4
[Conserva] rosarum rubrarum ¹⁸⁰⁹	6	–	–
Classis decima Condita [Konfitury]			
Conditum antophylli ¹⁸¹⁰	–	1	4
[Conditum] cerasorum ¹⁸¹¹	1	4	–
[Conditum] rosarum rubrarum ¹⁸¹²	6	6	–
[Conditum] zinziberis ¹⁸¹³	1	–	–
Classis undecima Confectiones liquidae, electuaria et pulpae [Konserwy płynne, powidełka i miazgi]			
Confectio Alkermes completa ¹⁸¹⁴	–	5	–
[Confectio Alkermes] incompleta ¹⁸¹⁵	1	–	–
Electuarium gingivale ¹⁸¹⁶	–	5	–
[Electuarium] vel philonium romanum ¹⁸¹⁷	4	6	–
[Electuarium] diascordii Fracastorei ¹⁸¹⁸	1	4	–
[67r] Electuarium theriacae Andromachi ¹⁸¹⁹	73	–	–

¹⁸⁰⁹ Konserwa różana. LSPh, s. 285.

¹⁸¹⁰ Prawdopodobnie goździki kandyzowane.

¹⁸¹¹ Konfitura wiśniowa.

¹⁸¹² Konfitura różana. LSPh, s. 285.

¹⁸¹³ Konfitura imbirowa. LSPh, s. 285. Zob. przyp. 1497.

¹⁸¹⁴ Alkiermes, rodzaj słodkiego napoju o kolorze czerwonym i intensywnym aromacie korzennym, zawierający m.in. kermes, drewno aloesowe i ambre. Uważany za środek wzmacniający i orzeźwiający. DAV, s. 44; PhW, cz. 2, s. 37–38.

¹⁸¹⁵ Alkiermesem niepełnym nazywano preparat podobny do poprzedniego, lecz bez najbardziej lotnych składników – ambry i piżma. PhW, cz. 2, s. 37.

¹⁸¹⁶ Powidełko do zębów i dziąseł, zawierał m.in. szelak, katechu i mastyks. PhW, cz. 2, s. 46.

¹⁸¹⁷ Powidełko zw. *philonium romanum* zawierał m.in. pieprz, nasionka lulką czarnego i opium. Stosowane jako środek nasenny. PhW, cz. 2, s. 49; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 79.

¹⁸¹⁸ Powidełko zawierające m.in. ziele ożanki czosnkowej. Stosowane jako Aleksifarmak oraz jako środek napotny i przeciwbólowy, zalecane podczas biegunek i dyzenterii. DAV, s. 46; PhW, cz. 2, s. 46. Ów preparat zawdzięczał nazwę włoskiemu lekarzowi Girolamowi Fracastorowi (1476/1478–1553). Zob. E. Peruzzi, *Fracastoro, Girolamo*, w: DBI, t. 49, 1997, s. 543–548.

¹⁸¹⁹ Powidełko zawierające driakiew wenecką. Ów lek zawdzięczał nazwę Andromachowi, lekarzowi Nerona. W średniowieczu głównym ośrodkiem produkcji driakwi stała się Wenecja. DAV, s. 53–54; PhW, cz. 2, s. 50–52; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 204.

1	2	3	4
[Electuarium theriacae] diatessaron ¹⁸²⁰ vel pro penid[io] ¹⁸²¹	3	–	–
Classis duodecima Extracta composita et simplicia [Ekstrakty złożone i proste]			
Extractum laudanum opiatum ¹⁸²²	–	2	6
Extractum panchymagogum Crolli ¹⁸²³	–	3	2
[Extractum] theriacale ¹⁸²⁴	–	2	4
[Extractum] absynthii ¹⁸²⁵	4	–	–
[Extractum] aloes gummosum ¹⁸²⁶	–	–	5
[Extractum] cardui benedicti ¹⁸²⁷	3	–	–
[Extractum] castorei ¹⁸²⁸	–	–	1½
[Extractum] centauri minoris ¹⁸²⁹	2	6	–
[Extractum] cascarillae ¹⁸³⁰	–	4	–
[Extractum] chamomillae ¹⁸³¹	–	6	–
[Extractum] chinae chinae ¹⁸³²	1	2	–

¹⁸²⁰ Powidełko zawierające m.in. korzenie goryczki i arystolochii, jagody wawrzynu szlachetnego oraz mirrę. Stosowane w wypadku ukąszeń jadowitych zwierząt, skurczów i braku apetytu. DAV, s. 54.

¹⁸²¹ Cukier słodowy. LSPH, s. 1111.

¹⁸²² Ekstrakt soku makowego. LSPH, s. 373. Stosowany jako środek nasenny. PhW, cz. 2, s. 104–105.

¹⁸²³ Ekstrakt przeczyszczający, zawierający m.in. żywicę powoju żywicznego, korzeń rabarbaru, hubę modrzewiową, nasiona kolokwinty oraz bulwy wilca turbitowego i ziemowita jesiennego. DAV, s. 92; PhW, cz. 2, s. 94–95. Ów preparat zawdzięczał nazwę Oswaldowi Crollowi (1560–1609). G. Schröder, *Croll, Oswald*, w: NDB, t. 3, 1957, s. 421.

¹⁸²⁴ Alkoholowy wyciąg driakwi weneckiej. Stosowany jako aleksifarmak oraz środek moczopędny, napotny i wzmacniający serce. DAV, s. 92–93.

¹⁸²⁵ Wodny ekstrakt piołunowy. LSPH, s. 366. Stosowany jako środek przeciwbaczy i wzmacniający żołądek. PhW, cz. 2, s. 278.

¹⁸²⁶ Wodny ekstrakt aloesowy. LSPH, s. 366. Stosowany jako środek przeczyszczający oraz jako baza do przyrządzenia pigułek. PhW, cz. 2, s. 89.

¹⁸²⁷ Wodny ekstrakt z drapacza lekarskiego (*Cnicus benedictus*). LSPH, s. 537–538. Pozyskiwany drogą maceracji. PhW, cz. 2, s. 88. Zob. przyp. 1666.

¹⁸²⁸ Ekstrakt stroju bobrowego. Uważany za środek przeciwskurczowy. PhW, cz. 2, s. 50.

¹⁸²⁹ Wodny ekstrakt z centurii pospolitej (*Centaurium erythraea*). LSPH, s. 368. Zob. przyp. 1673.

¹⁸³⁰ Ekstrakt kory kaskaryli. Zob. przyp. 1290.

¹⁸³¹ Wodny ekstrakt rumiankowy. LSPH, s. 368.

¹⁸³² Wodny ekstrakt z kory chinowca. Zob. przyp. 1291.

1	2	3	4
[Extractum] cochleariae ¹⁸³³	–	1	5
[Extractum] croci ¹⁸³⁴	–	–	1
[Extractum] fumariae ¹⁸³⁵	1	6	–
[Extractum] gentianae ¹⁸³⁶	2	10	–
[Extractum] hellebori nigri ¹⁸³⁷	1	6	–
[Extractum] jalappae ¹⁸³⁸	2	–	–
[Extractum] ligni sassafras ¹⁸³⁹	–	1	2
[Extractum] myrrhae ¹⁸⁴⁰	–	–	1
[Extractum] nasturtii ¹⁸⁴¹	–	6	–
[Extractum] opii simplex ¹⁸⁴²	–	6	–
[Extractum] rhabarbari veri ¹⁸⁴³	–	–	6
[Extractum] scammonii ¹⁸⁴⁴	–	–	5
[Extractum] tanacetii ¹⁸⁴⁵	–	1	4
[Extractum] trifolii fibrini ¹⁸⁴⁶	1	–	–
[Extractum] zedoariae ¹⁸⁴⁷	–	–	1

¹⁸³³ Wodny ekstrakt z cykorii podróżnik (*Cichorium intybus*). LSPH, s. 368. Stosowany jako lek zapobiegający nadmiarowi flegmy w chorobach śledziony, wątroby i nerek. DR, t. 1, s. 127.

¹⁸³⁴ Krocyna. LSPH, s. 329. Stosowana jako środek łagodzący ból, wzmacniający serce i aleksi-farmak. PhW, cz. 2, s. 91.

¹⁸³⁵ Wodny ekstrakt z dymnicy pospolitej (*Fumaria officinalis*). LSPH, s. 370. Zob. przyp. 1682.

¹⁸³⁶ Wodny ekstrakt z goryczki. LSPH, s. 370. Zob. przyp. 1471.

¹⁸³⁷ Wodny ekstrakt z kłębu ciemiernika białego (*Helleborus niger*). LSPH, s. 371. Zob. przyp. 1467.

¹⁸³⁸ Alkoholowy ekstrakt jalapowy. LSPH, s. 371. Stosowany jako środek przeczyszczający. PhW, cz. 2, s. 92.

¹⁸³⁹ Ekstrakt z drewna sasafrasowego. Zob. przyp. 1407.

¹⁸⁴⁰ Wodny ekstrakt z mirry. LSPH, s. 373. Ze względu na właściwości balsamiczne stosowany jako środek wzmacniający macicę i pierś oraz w leczeniu ran. PhW, cz. 2, s. 93.

¹⁸⁴¹ Ekstrakt pieprzycy siewnej. Zob. przyp. 1546.

¹⁸⁴² Ekstrakt soku makowego. LSPH, s. 373. Stosowany jako środek nasenny. PhW, cz. 2, s. 94.

¹⁸⁴³ Ekstrakt rabarbarowy. LSPH, s. 373. Służył jako baza do przyrządzenia pigułek. PhW, cz. 2, s. 95.

¹⁸⁴⁴ Ekstrakt z żywicy socznicowej. Zob. przyp. 1508.

¹⁸⁴⁵ Ekstrakt z ziół wrotyczu pospolitego. Zob. przyp. 1775.

¹⁸⁴⁶ Wodny ekstrakt z ziół bobrka trójlistnego (*Menyanthes trifoliata*). LSPH, s. 375. Uważany za środek pobudzający trawienie, zwalczający szkorbut i uśmierzający gorączkę. PhW, cz. 2, s. 87; DR, t. 2, s. 120.

¹⁸⁴⁷ Ekstrakt z korzeni ostryża cytwarowego. Zob. przyp. 1496.

1	2	3	4
[67v] Classis decima tertia Pilulae [Pigułki]			
Pilulae aloephanginae ¹⁸⁴⁸	–	–	6
[Pilulae] aperientes ¹⁸⁴⁹	–	1	1
[Pilulae] balsamicae Stahlii ¹⁸⁵⁰	1	–	2
[Pilulae] capitales laxativae ¹⁸⁵¹	–	–	6
[Pilulae] cochiae ¹⁸⁵²	–	4	3
[Pilulae] de cynoglossae sine castoreo ¹⁸⁵³	–	1	7
[Pilulae] francofurtenses ¹⁸⁵⁴	–	–	5
[Pilulae] mercuriales ¹⁸⁵⁵	–	–	5
[Pilulae] pestilentiales Ruffii ¹⁸⁵⁶	–	1	4

¹⁸⁴⁸ Pigułki zawierające mieszankę ziół z dodatkiem goździków (*species aromaticae caryophyllatae*) oraz mirrę i mastyks. Stosowane jako środek pobudzający apetyt i wspomagający trawienie. PhW, cz. 2, s. 136.

¹⁸⁴⁹ Pigułki laksujące, zawierające m.in. aloes i ekstrakt przeczyszczający (*extractum panchymagogum*). PhW, cz. 2, s. 137; GVUL, t. 28, kol. 218.

¹⁸⁵⁰ Pigułki balsamiczne Stahla. Zob. P.L. Geiger, *Pharmacopoea universalis*, Heidelbergae 1845, s. 630.

¹⁸⁵¹ Znane też jako *pilulae cephalicae*, zawierały m.in. bursztyn. Stosowane jako łagodny środek przeczyszczający w przypadku bólu zębów i szumu w uszach. PhW, cz. 2, s. 138.

¹⁸⁵² Znane też jako *pilulae cochiae Rhasis*, zawierały mieszankę zw. *species hierae picrae* (aloes, szafran i nard wschodni) oraz kołaczyki przeczyszczające (*trochisci alchanduli*). Stosowane w leczeniu dolegliwości głowy. Nazwę zawdzięczały perskiemu lekarzowi Rhazesowi (Abu Bakr Muhammad ibn Zakarija al-Razi, 865–925). PhW, cz. 2, s. 138.

¹⁸⁵³ Pigułki na bazie korzeni ostrzenia pospolitego (*Cynoglossum officinale*). LSPH, s. 1018. Oprócz tego głównego składnika zawierały nasiona lulka czarnego i opium. Stosowane w leczeniu katarów i kaszlu. Istniała też wersja z dodatkiem stroju bobrowego. PhW, cz. 2, s. 138.; DR, t. 1, s. 177.

¹⁸⁵⁴ Pigułki frankfurckie na bazie aloesu i rabarbaru, o działaniu przeczyszczającym. Wynalezione zostały przez Johanna Hartmanna Beyera (zm. 1625), lekarza miejskiego we Frankfurcie nad Menem. Zob. H. Schelenz, *Geschichte der Pharmazie*, Berlin 1904, s. 413; W.F.K. Stricker, *Die Geschichte der Heilkunde und der verwandten Wissenschaften in der Stadt Frankfurt am Main*, Frankfurt am Main 1847, s. 104.

¹⁸⁵⁵ Pigułki rțciowe, zawierające ekstrakt przeczyszczający (*extractum panchymagogum*), gumożywicę jałapową oraz chlorek rțci. Stosowane nie tylko przeciw kile, ale i w przypadku innych dolegliwości rzekomo związanych z psuciem się chłōnki oraz przeciw pasożytom jelitowym. PhW, cz. 2, s. 140.

¹⁸⁵⁶ Pigułki przeciw dżumie, zawierające aloes sokotrzański, gumożywicę amoniaczka i mirrę. DAV, s. 110. Preparat zawdzięczał nazwę lekarzowi Rufusowi z Efezu (I–II w. n.e.).

1	2	3	4
[Pilulae] polychrestae hallenses ¹⁸⁵⁷	–	1	4
[Pilulae] de styrace ¹⁸⁵⁸	–	1	–
[Pilulae] tartareae Quercetani ¹⁸⁵⁹	–	3	–
Classis decima quarta Trochisci, pastae et bacilli etc. [Kołaczki, pasty i pręciki i.t.d.]			
Trochisci de agarico ¹⁸⁶⁰	–	–	3
[Trochisci] alchandulae ¹⁸⁶¹	–	4	–
[Trochisci] bechici albi ¹⁸⁶²	2	6	–
[Trochisci bechici] nigri ¹⁸⁶³	2	–	–
[Trochisci] de liquiritia ¹⁸⁶⁴	–	1	2
[Trochisci de] myrrha ¹⁸⁶⁵	–	–	3
[Trochisci de] terra catechu ¹⁸⁶⁶	–	1	7
[Trochisci] viperarum ¹⁸⁶⁷	–	1	4
Bacilli liquiritiae citrini ¹⁸⁶⁸	–	5	–

¹⁸⁵⁷ Mianem *polychrestum* określano leki o wszechstronnym działaniu. Był to kolejny preparat pochodzący z apteki sierocińca w Halle. D.S. Madai, *Courte instruction*, s. 55–72.

¹⁸⁵⁸ Pigułki na bazie styraksu, stosowane przeciw katarom i kaszlowi. PhW, cz. 2, s. 141.

¹⁸⁵⁹ Pigułki na bazie aloesu i kryształów kwasu winowego. Stosowane jako środek przeczyszczający oraz w leczeniu dolegliwości śledziony. DAV, s. 111. Preparat zawdzięczał nazwę francuskiemu lekarzowi Josephowi Duchesnemu (Quercetanus, ok. 1544–1609).

¹⁸⁶⁰ Kołaczki zawierające hubę modrzewiową (*Polyporus officinalis*). Miały służyć do odprowadzania gęstych humorów oraz w wypadku dolegliwości płucnych. DAV, s. 157; PhW, cz. 2, s. 3.

¹⁸⁶¹ Kołaczki silnie przeczyszczające, zawierające m.in. nasiona kolokwinty (*Citrullus colocynthis*), tragakantę i gumę arabską. DAV, s. 157; PhW, cz. 2, s. 233.

¹⁸⁶² Kołaczki na kaszel, zawierające m.in. cukier, korzeń kosańca fiołkowego i tragakantę. LSPH, s. 1235; PhW, cz. 2, s. 234.

¹⁸⁶³ Kołaczki na kaszel, zawierające m.in. cukier, korzeń kosańca fiołkowego i lukrecję. PhW, cz. 2, s. 234.

¹⁸⁶⁴ Kołaczki z lukrecji. LSPH, s. 1267. Zob. przyp. 1477, 1572.

¹⁸⁶⁵ Kołaczki zawierające gumożywicę balsamowca mirry (*Commiphora myrrha*). LSPH, s. 840–841. Uważane za środek pobudzający miesiączkowanie i sprzyjający usunięciu obumarłego płodu i łożyska. DAV, s. 160; PhW, cz. 2, s. 236.

¹⁸⁶⁶ Kołaczki z katechu, używane do poprawienia stanu dziąseł dotkniętych szkorbutem i złego zapachu z ust. DAV, s. 158; PhW, cz. 2, s. 235.

¹⁸⁶⁷ Kołaczki ze żmii. Uważane za aleksifarmak i stosowane w produkcji driakwi. PhW, cz. 2, s. 236.

¹⁸⁶⁸ Pręciki lukrecjowe, znane też jako *trochisci bechici citrini* ze względu na szafran, który nadawał żółtą barwę preparatowi. Stosowane w leczeniu katarów i kaszlu. DAV, s. 33.

1	2	3	4
Chocolada ¹⁸⁶⁹	2	–	–
Candelae fumales ¹⁸⁷⁰	5	6	–
[68r] Classis decima quinta Confectiones sacchar[ae] siccae, morsuli et rotulae [Wyroby cukrowe suche, morsele i krążki]			
Confectio corticum citri, sive citri carnis ¹⁸⁷¹	3	6	–
Morsuli imperatoris ¹⁸⁷²	–	6	4
Classis decima sexta Pulveres compositi [Proszki złożone]			
Pulvis contra abortum ¹⁸⁷³	–	–	6
[Pulvis] absorbens Wedelii ¹⁸⁷⁴	–	1	2
[Pulvis] contra acredinem hallensis ¹⁸⁷⁵	–	2	4
[Pulvis] analepticus frigidus Minderi ¹⁸⁷⁶	–	–	4
[Pulvis] antifebrilis officinalis ¹⁸⁷⁷	–	5	4
[Pulvis] antispasmodicus Stahl ¹⁸⁷⁸	–	1	4

¹⁸⁶⁹ Czekolada. LSPH, s. 259. Postrzegana jako środek wzmacniający, była podawana osobom wyniszczonym przez przewlekłą chorobę. PhW, cz. 2, s. 35–36. Szerzej o leczniczym stosowaniu czekolady zob. D. Lippi, *Chocolate in history: food, medicine, medi-food*, „Nutrients” 5/5 (2013), s. 1573–1584.

¹⁸⁷⁰ Kadzidłka. LSPH, s. 219. Zawierały m.in. styraks, żywicę benzoesową i mastyks. PhW, cz. 2, s. 34.

¹⁸⁷¹ Konserwa ze skór i miazgi pomarańczy. Zob. przyp. 1444.

¹⁸⁷² Morsele cesarskie, zawierające cynamon, konserwę pomarańczową i cytrynową oraz mieszankę ziół zw. *species imperatoris*. Stosowane jako środek wzmacniający żołądek, o przyjemnym smaku. PhW, cz. 2, s. 118.

¹⁸⁷³ Proszek przeciw poronieniu. Zawierał m.in. koszenilę, glinę ormiańską, koral i hematyt. DAV, s. 112–113.

¹⁸⁷⁴ Proszek zawierający m.in. tlenek antymonu (*antimonium diaphoreticum*) i siarczek żelaza (*vitriolum martis*), stosowany jako środek napotny. Ów preparat jatrochemiczny zawdzięczał swoją nazwę Gabrielowi Wedlowi. DAV, s. 113; PhW, cz. 2, s. 143.

¹⁸⁷⁵ Proszek z Halle stosowany w leczeniu dolegliwości objawiających się w przegrzaniu organizmu, takich jak wysoka gorączka czy ospa. D.S. Madai, *Courte instruction*, s. 81–82.

¹⁸⁷⁶ Proszek wspomagający podczas rekonwalescencji. Zawierał m.in. mieszankę ziół zw. *species cordiales temperatae* i *species de gemmis frigidis* oraz złoto i srebro w folii. DAV, s. 113; PhW, cz. 2, s. 144. Preparat zawdzięczał nazwę Raymundowi Mindererowi (1579–1621). Zob. A. Hirsch, *Minderer, Raymund*, w: ADB, t. 21, 1885, s. 766.

¹⁸⁷⁷ Proszek przeciw gorączce na bazie ziół.

¹⁸⁷⁸ Proszek przeciwskurczowy zawierający saletrę, cynober i siarczan potasu, zw. też *pulvis antispasmodicus nitrosus*. DAV, s. 114; PhW, cz. 2, s. 145. Preparat zawdzięczał nazwę Georgowi Ernstowi Stahlowi.

1	2	3	4
[Pulvis antispasmodicus] hallensis ¹⁸⁷⁹	–	1	4
[Pulvis] bezoardicus anglicus ¹⁸⁸⁰	–	2	–
[Pulvis bezoardicus] Sennerti ¹⁸⁸¹	–	3	–
[Pulvis] cachecticus Quercetani ¹⁸⁸²	–	3	–
[Pulvis] ad calculum ¹⁸⁸³	–	2	2
[Pulvis] contra casum ¹⁸⁸⁴	–	5	2
[Pulvis] carminativus ¹⁸⁸⁵	–	–	6
[Pulvis] cephalicus ruber sive specificum cephalicum ¹⁸⁸⁶	–	–	3
[Pulvis] chybor Theophrasti ¹⁸⁸⁷	–	4	2
[Pulvis] cordialis cellensis ¹⁸⁸⁸	–	1	4
[Pulvis cordialis] praetiosus ¹⁸⁸⁹	–	2	3

¹⁸⁷⁹ Proszek przeciwskurczowy z Halle. D.S. Madai, *Courte instruction*, s. 83–88.

¹⁸⁸⁰ Mianem *bezoardicus* określano preparaty postrzegane jako odtrutki, szczególnie zalecane podczas epidemii chorób zakaźnych. Podany tu proszek zawierał szczypce raków rzecznych, korzeni bezoarowy oraz perły, koral i bezoar wschodni. PhW, cz. 2, s. 145–146.

¹⁸⁸¹ Proszek zawierający m.in. róg jeleni, koral czerwony, bezoar wschodni, rubin i szmaragd. Stosowany w leczeniu ostrych chorób zakaźnych, jak ospy lub odry. DAV, s. 115; PhW, cz. 2, s. 146. Nazwę zawdzięczał niemieckiemu medykowi Danielowi Sennertowi (1572–1637). Zob. C. Priesner, *Sennert, Daniel*, w: NDB, t. 24, 2010, s. 262–263.

¹⁸⁸² Proszek zawierał m.in. opłłki żelaza, koral, macię perłową, bursztyn i róg jeleni. Stosowany w leczeniu kacheksji. DAV, s. 115–116; PhW, cz. 2, s. 146–147.

¹⁸⁸³ Proszek zawierający m.in. korzenie nazwirowej prawej, prawoślazu i lukrecji oraz preparat na bazie gastrolitów raków rzecznych. Stosowany w leczeniu kamicy moczowej. DAV, s. 116; PhW, cz. 2, s. 147.

¹⁸⁸⁴ Proszek na upadki. Zawierał m.in. glinę czerwoną, mumię, rabarbar i żywicę draceny smoczej. DAV, s. 116; PhW, cz. 2, s. 147.

¹⁸⁸⁵ Proszek wiatropędny, stosowany w leczeniu kolek jelitowych. LSPH, s. 973.

¹⁸⁸⁶ Proszek przeciwdrgawkowy. LSPH, s. 971. Zawierał m.in. cynober, korzeni piwonii, szmaragd, kopyto łosie, czaszkę ludzką, koral i róg jeleni. Stosowany w leczeniu dolegliwości głowy. DAV, s. 116.

¹⁸⁸⁷ Prawdopodobnie *pulvis diakibrick chybor* według receptury Andreasa Cnoffela. Zawierał m.in. ziele podbiału pospolitego, kwiaty kosaćca fiołkowego i korzeń lukrecji. Stosowany w leczeniu chorób płucnych. J.J. Manget, *Pharmacopoea Schrödero-Hoffmanniana illustrata et aucta*, Genevae 1687, s. 735.

¹⁸⁸⁸ Proszek wzmacniający serce i żołądek, zawierający cukier, cynober i olejek cynamonowy. PhW, cz. 2, s. 149.

¹⁸⁸⁹ Proszek wzmacniający serce. Przymiotnikiem *praetiosus* określano zazwyczaj preparaty zawierające perły lub kamienie szlachetne. Zob. GVUL, t. 29, kol. 1476.

1	2	3	4
[Pulvis] Cornachini ¹⁸⁹⁰	–	–	5
[Pulvis] dentifricius ruber ¹⁸⁹¹	–	5	4
[Pulvis] digestivus ex quatuor ¹⁸⁹²	–	5	–
[Pulvis] dysentericus Junckienii ¹⁸⁹³	–	–	5
[Pulvis] ad erisipelas ¹⁸⁹⁴	–	1	6
[Pulvis] hepaticus ruber ¹⁸⁹⁵	–	3	–
[Pulvis] epilepticus marchionis ¹⁸⁹⁶	–	4	–
[Pulvis epilepticus] niger ¹⁸⁹⁷	–	3	–
[68v] Pulvis fumalis odoratus ¹⁸⁹⁸	–	5	4
[Pulvis] de gutteta ¹⁸⁹⁹	–	–	3
[Pulvis] lac provocans ¹⁹⁰⁰	–	1	2

¹⁸⁹⁰ Proszek zawierający żywicę socznicową, wodorowinian potasu i antymon. LSPH, s. 975. Stosowany jako środek silnie przeczyszczający. DAV, s. 117; DBB, s. 145; PhW, cz. 2, s. 149. Ów preparat zawdzięczał nazwę włoskiemu medykowi Marcowi Cornacchiniemu (zm. 1621), który rozpowszechnił odkrycie Roberta Dudleya, hrabiego Warwick, podróżnika i dworzanina Magdaleny Austriackiej we Florencji. Zob. VI. Comparato, *Cornacchini, Marco*, w: DBI, t. 29, 1983, s. 104–105.

¹⁸⁹¹ Proszek do zębów. LSPH, s. 971. Istniały na niego różne receptury, zawierające zazwyczaj kość mątwią. PhW, cz. 2, s. 150.

¹⁸⁹² Proszek wspomagający trawienie, zawierający m.in. kryształy kwasu winowego i potaż (*sal absynthi*). DAV, s. 117.

¹⁸⁹³ Proszek przeciw biegunkom. Zawierał m.in. korzeń bezoarowy, korzeń pięciornika kurze ziele (*Potentilla erecta*), róg jeleni i glinę z Lemnos. PhW, cz. 2, s. 150; GVUL, t. 29, kol. 1490. Ów preparat zawdzięczał nazwę Johannowi Helfrichowi Jüngkenowi (1648–1726). Zob. W. Stricker, *Jüngken, Johann Helferich*, w: ADB, t. 14, 1881, s. 726–727.

¹⁸⁹⁴ Proszek na różę. LSPH, s. 974. Zawierał m.in. mąkę, tlenek ołowiu i glinę czerwoną, o działaniu ściągającym. PhW, cz. 2, s. 152.

¹⁸⁹⁵ Proszek zawierający kryształy kwasu winowego, drewno sandałowe czerwone, kwiaty róży i kwas siarkowy. Stosowany jako środek pobudzający apetyt. PhW, cz. 2, s. 153–154.

¹⁸⁹⁶ Proszek burgrabski, stosowany przeciw epilepsji. LSPH, s. 971. Zawierał m.in. jemiolę, korzeń piwonii, róg jeleni, kość słoniową, perły i koral. DAV, s. 118; PhW, cz. 2, s. 151.

¹⁸⁹⁷ Czarny proszek na epilepsję. Zawierał te same składniki co poprzedni. Preparat zawdzięczał kolor czarny węglowi z drewna lipowego. DAV, s. 118–119; PhW, cz. 2, s. 152.

¹⁸⁹⁸ Pod tą nazwą określano rozmaite proszki do kadzenia. LSPH, s. 972. Receptura podana w farmakopei wirtemburskiej zawierała kwiaty lawendy i róży, goździki, żywicę benzoesową i styrakosową oraz bursztyn. PhW, cz. 2, s. 152–153.

¹⁸⁹⁹ Właśc. *pulvis epilepticus de gutteta Riverii*, zawierający korzeń piwonii, kopyto łosie, jemiolę, sproszkowaną czaszkę ludzką i hiacynt. DAV, s. 118; PhW, cz. 2, s. 151. Ów preparat zawdzięczał nazwę lekarzowi francuskiemu Lazaremu Rivière'owi (1589–1655).

¹⁹⁰⁰ Proszek wywołujący laktację, zawierający m.in. nasiona anyżu i kopru. A.C. Ernsting, *Nucleus Totius Medicinæ Quinque Partitus oder der vollkommene und allezeit fertigen Apothekers*, t. 2, Lemgo 1770, s. 1082.

1	2	3	4
[Pulvis] pannonicus ruber ¹⁹⁰¹	–	3	4
[Pulvis] pectoralis balsamicus ¹⁹⁰²	–	1	–
[Pulvis pectoralis] resolvens Wedelii ¹⁹⁰³	–	3	4
[Pulvis] pleuriticus Mynsichti ¹⁹⁰⁴	–	3	–
[Pulvis] praecipitans Stahlia ¹⁹⁰⁵	–	4	4
[Pulvis] purgans officinalis ¹⁹⁰⁶	–	9	–
[Pulvis] resolvens Stahlia ¹⁹⁰⁷	–	3	6
[Pulvis] sternutatorius viridis ¹⁹⁰⁸	–	1	4
[Pulvis] stomachicus Birckmanni ¹⁹⁰⁹	–	1	4
[Pulvis] temperans Stahlia ¹⁹¹⁰	–	5	–
[Pulvis] contra vermes ¹⁹¹¹	–	4	–
[Pulvis] vitae imperatoris ¹⁹¹²	–	4	–

¹⁹⁰¹ Proszek zawierający m.in. glinę ormiańską i glinę z Lemnos, koral, perły oraz różne kamienie szlachetne. Stosowany w leczeniu tyfusu i dyzenterii. Ów preparat kojarzono z Węgry, ponieważ na wspomniane choroby zapadali często żołnierze broniący południowej granicy państwa Habsburgów. PhW, cz. 2, s. 155–156.

¹⁹⁰² Proszek zawierający korzenie lukrecji i kosaćca fiołkowego oraz sublimowaną siarkę i żywicę benzoesową. Stosowany jako środek rozgrzewający i rozpędzający (*resolvens*). PhW, cz. 2, s. 156.

¹⁹⁰³ Proszek zawierający korzenie obrazków plamistych i kosaćca fiołkowego oraz sublimowaną siarkę i tlenek antymonu. PhW, cz. 2, s. 156.

¹⁹⁰⁴ Proszek zawierający sublimowaną siarkę, kły dzika, szczękę szczupaka i kwiaty maku. Stosowany w leczeniu zapalenia płucnej. DAV, s. 123; PhW, cz. 2, s. 156.

¹⁹⁰⁵ Proszek zawierający m.in. muszle, macię perłową, róg jeleni i gastrolity raków rzecznych, stosowany jako środek zobojętniający w wypadku nadmiernej kwasowości żołądka. PhW, cz. 2, s. 156–157.

¹⁹⁰⁶ Proszek przeczyszczający na bazie roślin. GVUL, t. 29, s. 1559.

¹⁹⁰⁷ Proszek rozpędzający, zawierający preparat na bazie muszli, tlenek antymonu i saletrę. PhW, cz. 2, s. 157.

¹⁹⁰⁸ Proszek wywołujący kichanie. LSPH, s. 975. Istniało wiele preparatów tego typu, zawierających zazwyczaj liście tytoniu. PhW, cz. 2, s. 157–159.

¹⁹⁰⁹ Proszek wzmacniający żołądek. LSPH, s. 975. Zawierał m.in. korzeń obrazków plamistych, biedrzeńca białego i tataraku zwyczajnego. PhW, cz. 2, s. 159. Preparat zawdzięczał nazwę niemieckiemu lekarzowi Theodorowi Birckmannowi (ok. 1531 – ok. 1586). L. Ennen, *Birckmann, Theodor*, w: ADB, t. 2, 1875, s. 664.

¹⁹¹⁰ Proszek przeciwdziałający nadmiarowi ciepła we krwi. Zawierał gastrolity raków rzecznych, koral, macię perłową, saletrę i cynober. PhW, cz. 2, s. 159–160; GVUL, t. 29, kol. 1582.

¹⁹¹¹ Proszek przeciwraczący. Zawierał m.in. nasiona bylicy cytwarowej. DAV, s. 125–126; PhW, cz. 2, s. 160.

¹⁹¹² Proszek życia cesarza, zawierał m.in. korzenie ostrzyża cytwarowego, omanu wielkiego, tataraku zwyczajnego, biedrzeńca białego i gałganu. Stosowany jako środek wzmacniający jelita oraz przeciw kaszlowi u osób starszych. PhW, cz. 2, s. 161.

1	2	3	4
Classis decima septima Species aromaticae, alterantes et purgantes [Mieszanki aromatyczne, alterujące i przeczyszczające]			
Species diaambra sine moscho ¹⁹¹³	–	–	3
[Species] aromaticae rosatae ¹⁹¹⁴	–	1	–
[Species] diacinnamomi ¹⁹¹⁵	–	–	1
[Species] cordiales temperatae ¹⁹¹⁶	–	–	7
[Species] diacretae Mynsichti ¹⁹¹⁷	1	3	–
[Species] de hierae picrae ¹⁹¹⁸	–	–	6
[Species de] hyacintho ¹⁹¹⁹	–	–	3
[Species] imperatoris ¹⁹²⁰	–	1	3
[Species] diaireos ¹⁹²¹	–	–	3
[Species] laetificantes Galeni ¹⁹²²	–	–	7
[Species] diatragacanthae frigidae ¹⁹²³	–	1	–
[Species dia]trion piperon ¹⁹²⁴	–	–	7

¹⁹¹³ Ziółka zawierające m.in. ambre. Stosowane jako środek rozgrzewający, wzmacniający głowę i jelita. PhW, cz. 2, s. 174–175.

¹⁹¹⁴ Ziółka zawierające m.in. kwiaty różowe, lukrecję, gałgan oraz drewna aloesowe i sandałowe. Zalecane jako środek ogólnie wzmacniający, lekko ściągający i wiatropędny. PhW, cz. 2, s. 176.

¹⁹¹⁵ Ziółka zawierające m.in. cynamon, stosowane jako środek wspomagający trawienie. PhW, cz. 2, s. 176.

¹⁹¹⁶ Ziółka zawierające m.in. koral, perły i korzeń omiegu, stosowane jako środek wzmacniający, szczególnie w wypadku wysokich gorączek i tachikardii. PhW, cz. 2, s. 176–177.

¹⁹¹⁷ Ziółka zawierające glinę białą i wodę różaną, stosowane jako środek zobojętniający w przypadku nadmiernej kwasowości żołądka. PhW, cz. 2, s. 177.

¹⁹¹⁸ Ziółka zawierające m.in. aloes, szafran i nard wschodni. Stosowany jako środek rozwalniający. PhW, cz. 2, s. 178.

¹⁹¹⁹ Ziółka zawierające m.in. sproszkowany hiacynt, stosowane jako środek ściągający przy hamowaniu krwotoków. PhW, cz. 2, s. 178.

¹⁹²⁰ Ziółka zawierające m.in. cynamon, imbir, goździki i gałkę muszkatołową. Uważane za środek wzmacniający żołądek. DAV, s. 132; PhW, cz. 2, s. 178.

¹⁹²¹ Ziółka zawierające m.in. korzeń kosaćca fiołkowego, stosowane w leczeniu suchego kaszlu. PhW, cz. 2, s. 178–179.

¹⁹²² Ziółka zawierające m.in. szafran i zedoarię. Stosowane jako środek wzmacniający serce, głowę i żołądek. Wynalezienie tego preparatu przypisywano Galenowi. DAV, s. 133.

¹⁹²³ Ziółka zawierające m.in. tragakantę i sok lukrecji, stosowane w leczeniu kaszlu. DAV, s. 135–136; PhW, cz. 2, s. 180–181.

¹⁹²⁴ Ziółka zawierające m.in. pieprz czarny, biały i paprykę ostrą, stosowane na wypadek wzdęć. DAV, s. 134–135.

1	2	3	4
[Species diatrion] sandalon ¹⁹²⁵	–	–	5
[69r] Classis decima octava Praeparata [Preparaty]			
Praeparatum calaminaris lapidis ¹⁹²⁶	1	–	–
[Praeparatum] cinnabaris factitiae ¹⁹²⁷	–	7	–
[Praeparatum] chalybis ¹⁹²⁸	–	1	4
[Praeparatum] concharum ¹⁹²⁹	2	3	–
[Praeparatum concharum] citratum ¹⁹³⁰	1	4	–
[Praeparatum] coralliorum alborum ¹⁹³¹	–	8	–
[Praeparatum] coralliorum rubrorum ¹⁹³²	1	8	–
[Praeparatum] cornu alcis sine igne ¹⁹³³	–	1	–
[Praeparatum] cornu cervi ustum ¹⁹³⁴	2	–	–
[Praeparatum] cranii humani ¹⁹³⁵	–	3	6
[Praeparatum] cretae albae ¹⁹³⁶	–	5	–
[Praeparatum] crystalli lapidis ¹⁹³⁷	2	6	–

¹⁹²⁵ Ziółka zawierające drewno sandałowe białe, żółte i czerwone oraz kwiaty różowe. Starożytni uważali, że przeciwdziałają nadmiarowi ciepła w wątrobie, dlatego zalecano je w przypadku żółtaczki i obrzęków. PhW, cz. 2, s. 180.

¹⁹²⁶ Preparat na bazie galmanu. Ze względu na zawarty w nim tlenek cynku stosowany w kroplach do oczu i jako środek suszący i ściągający. PhW, cz. 2, s. 102.

¹⁹²⁷ Cynober sztuczny, przyrządzony w laboratorium. PhW, cz. 2, s. 36. Zob. przyp. 1273.

¹⁹²⁸ Preparat na bazie opiółków żelaza, stosowany jako środek ściągający i usprawniający funkcjonowanie jelit. PhW, cz. 2, s. 35.

¹⁹²⁹ Preparat uzyskany przez rozpuszczenie muszli ostryg (*Ostrea edulis*) w occie. LSPH, s. 284. Zalecany jako środek przeciwgorączkowy, moczopędny i napotny. PhW, cz. 2, s. 37.

¹⁹³⁰ Preparat uzyskany przez rozpuszczenie muszli w soku cytrynowym. Stosowany jako środek moczopędny. PhW, cz. 2, s. 36.

¹⁹³¹ Preparat na bazie koralu białego. LSPH, s. 288; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 64. Stosowany jako środek zobojętniający i lekko ściągający. PhW, cz. 2, s. 40. Zob. przyp. 1283.

¹⁹³² Preparat na bazie koralu białego. O podobnych właściwościach co poprzedni.

¹⁹³³ Preparat na bazie rogu łosiego. Przypisywano mu działanie antyepileptyczne. PhW, cz. 2, s. 40.

¹⁹³⁴ Preparat zawierający kalcynowany róg jelenia, bogaty w fosfor i wapń. LSPH, s. 289. Uważany za środek ściągający, zobojętniający i napotny. Zgodnie z ówczesną opinią rekomendowany w leczeniu ospy, odry i gorączek. PhW, cz. 2, s. 40.

¹⁹³⁵ Preparat na bazie czaszki ludzkiej, uważany za środek antyepileptyczny. PhW, cz. 2, s. 41.

¹⁹³⁶ Preparat na bazie glinki białej. Zob. przyp. 1588.

¹⁹³⁷ Preparat na bazie kryształu górskiego, stosowany w leczeniu dyzenterii, a niekiedy też przeciw zawrotom głowy i otruciu. PhW, cz. 2, s. 43.

1	2	3	4
[Praeparatum] dentium apri ¹⁹³⁸	–	1	6
[Praeparatum dentium] hyppopotami ¹⁹³⁹	–	–	1
[Praeparatum] erinacei combusti ¹⁹⁴⁰	–	3	–
[Praeparatum] haematitae lapidis ¹⁹⁴¹	–	4	–
[Praeparatum] judaici lapidis ¹⁹⁴²	–	1	2
[Praeparatum] mandibularum lucii piscis ¹⁹⁴³	–	4	–
[Praeparatum] matris perlarum ¹⁹⁴⁴	6	–	–
[Praeparatum] millepedum ¹⁹⁴⁵	–	–	5
[Praeparatum] oculorum cancrorum ¹⁹⁴⁶	3	–	–
[Praeparatum oculorum] citratum ¹⁹⁴⁷	1	–	–
[Praeparatum] osteocollae ¹⁹⁴⁸	–	1	3
[Praeparatum] percarum lapidum ¹⁹⁴⁹	–	6	–
[Praeparatum] spodii ¹⁹⁵⁰	–	–	2
[Praeparatum] succini albi ¹⁹⁵¹	1	9	–

¹⁹³⁸ Preparat na bazie kłów dzika europejskiego. LSPh, s. 347. Uważany za środek przydatny w leczeniu zapalenia płuc oraz przeciw krwotokom. PhW, cz. 1, s. 141; tamże, cz. 2, s. 43.

¹⁹³⁹ Preparat na bazie kłów hipopotama, o podobnych właściwościach co poprzedni. PhW, cz. 2, s. 43.

¹⁹⁴⁰ Spalony jeż (*Erinaceus europaeus*). Stosowany w przypadku nieprzetrzymania moczu. PhW, cz. 1, s. 146.

¹⁹⁴¹ Preparat na bazie hematytu. Zob. przyp. 1381.

¹⁹⁴² Skamieniałe jeżowce (*echinoidea*). Ze względu na okrągłą formę postrzegane były jako lek na kamicę moczową. PhW, cz. 1, s. 7; C.J. Duffin, *Lapis Judaicus or the Jews' stone: the folklore of fossil echinoid spines*, „Proceedings of the Geologists' Association” 117/3 (2006), s. 265–275.

¹⁹⁴³ Preparat ze szczęki szczupaka pospolitego (*Esox lucius*). LSPh, s. 812. Stosowany w leczeniu dolegliwości płuc i kamicy moczowej. PhW, cz. 1, s. 148; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 122.

¹⁹⁴⁴ Preparat na bazie macicy perłowej. Zob. przyp. 1416.

¹⁹⁴⁵ Preparat na bazie stonóg murowych. Zob. przyp. 1418.

¹⁹⁴⁶ Preparat na bazie sproszkowanych gastrolitów, powstających w żołądku raków rzecznych (*Astacus fluviatilis*). LSPh, s. 890. Stosowany jako środek moczopędny i zobojętniający (*absorbens*). PhW, cz. 2, s. 121.

¹⁹⁴⁷ Preparat uzyskany przez rozpuszczenie sproszkowanych gastrolitów raków rzecznych w soku cytrynowym, stosowany jako środek napotny i moczopędny. PhW, cz. 2, s. 121.

¹⁹⁴⁸ Preparat na bazie trawertynu. Zob. przyp. 1386.

¹⁹⁴⁹ Preparat na bazie kostek pozyskiwanych z głowy okonia rzeczno (Perca fluviatilis). LSPh, s. 764. Uważany za środek przydatny w leczeniu dolegliwości płuc, kolek, kamicy moczowej i epilepsji. PhW, cz. 1, s. 150.

¹⁹⁵⁰ Spalona kość słoniowa. Podobnie jak preparat z jeleniego rogu uważany za środek ściągający, zobojętniający i napotny. PhW, cz. 2, s. 44.

¹⁹⁵¹ Preparat z bursztynu białego. Zob. przyp. 1568.

1	2	3	4
[Praeparatum] testium ovorum ¹⁹⁵²	3	6	–
[69v] Praeparatum tutiae ¹⁹⁵³	5	5	–
[Praeparatum] ungulae alcis ¹⁹⁵⁴	–	1	3
[Praeparatum] unicornu fossile ¹⁹⁵⁵	–	–	1
[Praeparatum unicornu] verum ¹⁹⁵⁶	–	–	1
Classis decima nona Praeparata chemica [Preparaty chemiczne]			
Aethiops mineralis ¹⁹⁵⁷	–	1	4
Alumen ustum ¹⁹⁵⁸	2	–	–
Antihecticum Poteri ¹⁹⁵⁹	–	1	5
Antimonium diaphoreticum martiale ¹⁹⁶⁰	–	3	4
[Antimonium diaphoreticum] simplex non ablutum ¹⁹⁶¹	7	–	–
Arcanum duplicatum ¹⁹⁶²	38	–	–
Aurum fulminans ¹⁹⁶³	–	–	1
Bezoardicum animale ¹⁹⁶⁴	–	1	2

¹⁹⁵² Preparat ze skorup jaj. Stosowany w leczeniu zapalenia nerek i w usuwaniu kamicy moczowej. PhW, cz. 1, s. 150.

¹⁹⁵³ Preparat zawierający tlenek cynku. Stosowany jako środek suszący w leczeniu ran, hemoroidów i chorób oczu. PhW, cz. 2, s. 237.

¹⁹⁵⁴ Preparat na bazie kopyta łosiego. Zob. przyp. 1604.

¹⁹⁵⁵ Preparat na bazie kości słoniowej kopalnej. Zob. przyp. 1605.

¹⁹⁵⁶ Preparat na bazie kłów narwala. Zob. przyp. 1606.

¹⁹⁵⁷ Metacynober, czyli czarny siarczek rtęci (HgS). LSPH, s. 700. Stosowany w leczeniu guzów gruczołów szyi, wrzodów, świerzbu, czwartaczki i przeciw pasożytom jelitowym. PhW, cz. 2, s. 2–3.

¹⁹⁵⁸ Ałun palony, czyli bezwodny siarczan glinu i potasu. LSPH, s. 60. Stosowany w proszkach do zębów i w przypadku hipergranulacji (*caro luxurians*) przy paznokciu wrastającym. PhW, cz. 2, s. 4.

¹⁹⁵⁹ Tlenek antymonowy napotny. LSPH, s. 1203. Stosowany jako środek ściągający. PhW, cz. 2, s. 4. Preparat zawdzięczał nazwę francuskiemu lekarzowi Pierrowi de la Poterie (ok. 1581 – po 1643).

¹⁹⁶⁰ Tlenek antymonu z tlenkiem żelaza. LSPH, s. 1201. Stosowany jako środek wzmacniający jelita i lekko ściągający. PhW, cz. 2, s. 5.

¹⁹⁶¹ Tlenek antymonu. LSPH, s. 1200–1201. Uważany za aleksifarmak i środek napotny. DAV, 182; PhW, cz. 2, s. 5.

¹⁹⁶² Siarczan potasu. LSPH, s. 750–751. Stosowany jako środek moczopędny, napotny i przeciwgorączkowy, zalecany w przypadku hipochondrii. DAV, s. 180; PhW, cz. 2, s. 26; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 34.

¹⁹⁶³ Piorunian złota (Au₂O₃(H₃N)₄). LSPH, s. 136. Stosowany jako środek silnie przeczyszczający. PhW, cz. 2, s. 27.

¹⁹⁶⁴ Proszek ze żmii, uważany za aleksifarmak i odtrutkę. PhW, cz. 2, s. 32.

1	2	3	4
Cinnabaris antimonii ¹⁹⁶⁵	–	3	6
Cornu cervi ustum in crudo ¹⁹⁶⁶	24	–	–
Crocus martis adstringens ¹⁹⁶⁷	–	–	7
[Crocus martis] aperitivus antimonialis Stahl ¹⁹⁶⁸	–	1	4
Crocus metallorum ¹⁹⁶⁹	–	5	–
Diagrydium sulphuratum ¹⁹⁷⁰	–	3	–
Flores antimonii ¹⁹⁷¹	–	–	2
[Flores] salis armoniaci martiales ¹⁹⁷²	–	3	2
[Flores salis armoniaci] simplices ¹⁹⁷³	–	2	–
[Flores] sulphuris ¹⁹⁷⁴	1	11	–
[Flores] viridis aeris ¹⁹⁷⁵	1	8	–
Hepar antimonii ¹⁹⁷⁶	–	1	2
Khermes minerale ¹⁹⁷⁷	–	–	7

¹⁹⁶⁵ Cynober antymonowy, czyli tlenosiarek antymonu. LSPh, s. 266. Uważany za środek antyepileptyczny i przeciwskurczowy. PhW, cz. 2, s. 4.

¹⁹⁶⁶ Wypalony róg jeleni. LSPh, s. 352. Uważany za środek ściągający i przeciwrzeczny. PhW, cz. 2, s. 40.

¹⁹⁶⁷ Rdza, czyli wodorotlenek żelaza ($\text{Fe}(\text{OH})_3$). LSPh, s. 394. Stosowana jako środek suszący w plastrach. PhW, cz. 2, s. 42.

¹⁹⁶⁸ Stop żelaza i antymonu, stosowany w przypadku krwotoków macicy, hemoroidów lub biegunk. PhW, cz. 2, s. 41–42.

¹⁹⁶⁹ Podtlenek antymonu. LSPh, s. 1202. Stosowany jako silny środek wymiotny. PhW, cz. 2, s. 42. Był tak nazywany ze względu na kolor przypominający szafran. M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 68.

¹⁹⁷⁰ Preparat na bazie żywicy socznicowej z dodatkiem siarki. Był to półprodukt wykorzystywany do przyrządzania proszku Cornacchiniego, o silnym działaniu przeczyszczającym. PhW, cz. 2, s. 43.

¹⁹⁷¹ Tlenek antymonu (Sb_2O_3). LSPh, s. 1202–1203. Stosowany jako środek wymiotny. PhW, cz. 2, s. 96.

¹⁹⁷² Wyszublimowane kryształy chlorku żelaza i antymonu. LSPh, s. 81–82. Uważane za środek tonizujący i łagodzący ból, zgodnie z ówczesną wiedzą zalecane były w przypadku bólów głowy i zaburzeń miesiączkowania oraz przeciw pasożytom jelitowym. PhW, cz. 2, s. 97.

¹⁹⁷³ Wyszublimowane kryształy chlorku antymonu (NH_4Cl). LSPh, s. 80–81. Zob. przyp. 1503.

¹⁹⁷⁴ Siarka oczyszczona, sublimowana. LSPh, s. 1228. Stosowana jako lek na dolegliwości układu oddechowego i świerz. PhW, cz. 2, s. 97.

¹⁹⁷⁵ Octan miedzi. LSPh, s. 334. Stosowane zewnętrznie w leczeniu ran. DAV, s. 185.

¹⁹⁷⁶ Siarczek potasu i antymonu. LSPh, s. 746. Miał te same właściwości co *crocus metallorum*. Zob. przyp. 1969.

¹⁹⁷⁷ Mieszanina trójsiarczku antymonu z tlenkiem. LSPh, s. 1208–1209. Miał te same właściwości co *sulphur antimonii*.

1	2	3	4
[70r] Lapis infernalis ¹⁹⁷⁸	–	3	–
[Lapis] medicamentosus Crollii ¹⁹⁷⁹	–	1	–
Magisterium coralliorum ¹⁹⁸⁰	–	1	4
[Magisterium] cordialis ¹⁹⁸¹	–	–	2
[Magisterium] granorum chermes ¹⁹⁸²	–	–	3
[Magisterium] gummi guttae ¹⁹⁸³	–	1	2
[Magisterium] marcasitae ¹⁹⁸⁴	–	10	–
Magnesia alba ¹⁹⁸⁵	–	5	–
Mercurius dulcis ¹⁹⁸⁶	4	–	–
[Mercurius] praecipitatus albus ¹⁹⁸⁷	–	5	–
[Mercurius praecipitatus] ruber ¹⁹⁸⁸	3	5	–
[Mercurius] sublimatus corrosivus ¹⁹⁸⁹	6	6	–
[Mercurius] vitae ¹⁹⁹⁰	–	–	1/2

¹⁹⁷⁸ Kamień piekielny, zawierający azotan srebra. LSPH, s. 122. Stosowany w przyżeganiu ran. PhW, cz. 2, s. 103.

¹⁹⁷⁹ Preparat zawierający siarczan cynku, amoniak, cerusyt, glinę ormiańską i ocet. Był stosowany jako środek suszący w leczeniu wrzodów, świerzb, przetoki i posocznicy. PhW, cz. 2, s. 103–104.

¹⁹⁸⁰ Preparat pozyskiwany przez precypitację koralu w occie, uważany za środek wzmacniający serce. PhW, cz. 2, s. 110–111.

¹⁹⁸¹ Preparat pozyskiwany przez precypitację m.in. pereł, hiacyntu, szafiru, koralu. Jak nazwa wskazuje, był postrzegany jako środek wzmacniający serce. DAV, s. 186.

¹⁹⁸² Precypitat z kermesu. Zob. przyp. 1323.

¹⁹⁸³ Precypitat z gumiguty. Uważany za środek przeciwdziałający nadmiarowi surowicy. DAV, s. 187.

¹⁹⁸⁴ Azotan bizmutu ($\text{Bi}(\text{NO}_3)_3$). LSPH, s. 185–186. Stosowany jako kosmetyk do ukrywania plam na skórze. DAV, s. 188; PhW, cz. 2, s. 111.

¹⁹⁸⁵ Hydroksywęglan magnezu. LSPH, s. 801. O właściwościach zobojętniających (*absorbens*), moczopędnych i napotnych. W większych dawkach stosowany jako środek przeczyszczający. PhW, cz. 2, s. 112; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 126.

¹⁹⁸⁶ Kalomel, czyli chlorek rtęci (Hg_2Cl_2). LSPH, s. 684–685. Uważany za środek przeczyszczający, przeciwrzobowy i czyszczący krew, stosowany szczególnie w leczeniu kiły i innych chorób rzekomo związanych z psuciem się chłonki. PhW, cz. 2, s. 114–115.

¹⁹⁸⁷ Chlorek rtęciowo-amonowy. LSPH, s. 676–677. Preparat pozyskiwany przez precypitację rtęci w kwasie azotowym. Stosowany głównie zewnętrznie jako kosmetyk oraz przeciw liszajowi, świerzbowi oraz dnie moczanowej. PhW, cz. 2, s. 115.

¹⁹⁸⁸ Tlenek rtęci. LSPH, s. 694–695. Uzyskiwany przez precypitację rtęci w kwasie azotowym. Stosowany zewnętrznie w leczeniu kiły i wrzodów. DAV, s. 190; PhW, cz. 2, s. 115–116.

¹⁹⁸⁹ Chlorek rtęci, zwany sublimatem. LSPH, s. 679–681. Wykorzystywany podczas procesów chemicznych, zewnętrznie stosowany w leczeniu kiły. DAV, s. 191; PhW, cz. 2, s. 116.

¹⁹⁹⁰ Mieszanina trichloru antymonu i tritlenku diantymonu. LSPH, s. 1199–1200. Był to wyznalazek Paracelsusa, który nadał mu szumną nazwę „rtęci przywracającej życie”, mimo że wcale

1	2	3	4
Nitrum antimoniatum ¹⁹⁹¹	1	–	–
[Nitrum] crystallisatum sive depuratum ¹⁹⁹²	7	10	–
[Nitrum] tabulatum sive lapis prunellae ¹⁹⁹³	2	–	–
Plumbum ustum ¹⁹⁹⁴	1	6	–
Regulus antimonii medicinalis ¹⁹⁹⁵	–	4	6
[Regulus antimonii] martialis ¹⁹⁹⁶	–	6	–
[Regulus antimonii] simplex ¹⁹⁹⁷	–	3	4
Resina jalappae nostrata ¹⁹⁹⁸	–	7	4
[Resina] ligni sancti ¹⁹⁹⁹	–	–	5
[Resina] scammonii ²⁰⁰⁰	–	–	2
Saccharum lactis ²⁰⁰¹	–	1	7
[Saccharum] Saturni ²⁰⁰²	1	–	–

nie zawierała rtęci. O silnych właściwościach przeczyszczających. DAV, s. 117; PhW, cz. 2, s. 191; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 132.

¹⁹⁹¹ Saletra antymonialna, czyli antymonowy azotan potasu. LSPh, s. 739. Stosowany jako środek odświeżający i moczopędny w leczeniu gorączek i zapaleń. DAV, s. 191; PhW, cz. 2, s. 118.

¹⁹⁹² Azotan potasu (KNO_3). LSPh, s. 738–739. Owe kryształy pozyskiwano przez precypitację saletry w wodzie. Stosowano jako środek przeciwgorączkowy i uspokajający w wysokich gorączkach. PhW, cz. 2, s. 120.

¹⁹⁹³ Azotan potasu stopiony. LSPh, s. 739–740. Dodawany do proszków temperujących i pułkanek, miał też gasić pragnienie podczas gorączek. DAV, s. 191; PhW, cz. 2, s. 104.

¹⁹⁹⁴ Tlenek ołowiu o szarym zabarwieniu (Pb_2O), pozyskiwany przez spalanie ołowiu. LSPh, s. 965. Stosowany jako środek suszący w maści ołowianej. PhW, cz. 2, s. 142.

¹⁹⁹⁵ Antymon metaliczny zredukowany. LSPh, s. 1099–1100. Stosowany na wypadek stanów podgorączkowych. PhW, cz. 2, s. 162.

¹⁹⁹⁶ Tlenek antymonu z tlenkiem żelaza. LSPh, s. 1201. Stosowany w procesach chemicznych. Dodawano go do stopu, z którego wykonywane były naczynia do podawania leków przeczyszczających. PhW, cz. 2, s. 162.

¹⁹⁹⁷ Antymon. LSPh, s. 1197. Uzyskiwany w laboratorium i wykorzystywany w procesach chemicznych oraz jako tzw. wieczna pigułka, do wielokrotnego podawania doustnego. PhW, cz. 2, s. 162.

¹⁹⁹⁸ Żywica jalapowa. LSPh, s. 1102. Zob. przyp. 1474.

¹⁹⁹⁹ Żywica gwajakowa. LSPh, s. 1102. Zob. przyp. 1398.

²⁰⁰⁰ Żywica socznicowa, pozyskiwana z powoju żywicznego (*Convolvulus scammonium*). LSPh, s. 1103, 1120. O właściwościach silnie przeczyszczających. PhW, cz. 1, s. 137; DR, t. 1, s. 152.

²⁰⁰¹ Cukier mleczny (laktoza). LSPh, s. 1111. Ze względu na właściwości rozkurczające stosowany w leczeniu dolegliwości nerek i szkorbutu oraz jako składnik różnych proszków. DAV, s. 195; PhW, cz. 2, s. 164.

²⁰⁰² Octan ołowiu. LSPh, s. 954. Stosowany przeważnie zewnętrznie jako środek suszący i ściągający, zwłaszcza w kroplach do oczu; wewnętrznie zaś w leczeniu epilepsji, kiły i rzeżączki. DAV, s. 195; PhW, cz. 2, s. 165.

1	2	3	4
Sal absinthii ²⁰⁰³	–	1	4
[Sal] acetosellae ²⁰⁰⁴	–	–	1
[Sal] cardui benedicti ²⁰⁰⁵	–	1	6
[Sal] centaurii minoris ²⁰⁰⁶	–	9	–
[Sal] cornu cervi volatile ²⁰⁰⁷	–	8	–
[Sal] digestivum Sylvii ²⁰⁰⁸	2	6	–
[70v] Sal fabarum ²⁰⁰⁹	–	3	–
[Sal] juniperi ²⁰¹⁰	–	1	4
[Sal] herbarum ²⁰¹¹	1	3	–
[Sal] polychrestum Seignette ²⁰¹²	9	6	–
[Sal] succini volatile ²⁰¹³	–	9	–
[Sal] tartari fixum ²⁰¹⁴	4	–	–

²⁰⁰³ Potaż – węglan potasu oczyszczony (K_2CO_3), pozyskiwany z bylicy piołun (*Artemisia absinthium*). LSPH, s. 721–722. Uważany za środek odprowadzający gęste humory. DAV, s. 192; PhW, cz. 2, s. 165–166.

²⁰⁰⁴ Sól szczawikowa – potoczna nazwa substancji krystalicznej składającej się z kwasu szczawowego, wodoroszczawianu potasu oraz wody. LSPH, s. 730–731. Stosowana do usuwania rdzy, plam z atramentu i barwników roślinnych. PhW, cz. 2, s. 167–168.

²⁰⁰⁵ Potaż ze spalonych ziół drapacza lekarskiego. LSPH, s. 721.

²⁰⁰⁶ Potaż ze spalonych liści centurii pospolitej. LSPH, s. 721–722. Zob. przyp. 1673.

²⁰⁰⁷ Sól lotna jeleniego rogu, czyli węglan amonu przypalony. LSPH, s. 77–78. Zalecany jako środek napotny i moczopędny. DAV, s. 139–140; PhW, cz. 2, s. 196.

²⁰⁰⁸ Chlorek potasu (KCl). LSPH, s. 723–724. Inaczej zwany *Sal febrifugum Sylvii*, stosowany jako środek rozpędzający, napotny i moczopędny w leczeniu regularnie nawracających gorączek. Preparat zawdzięczał swoją nazwę niderlandzkiemu lekarzowi Franzowi Sylviusowi de le Boe (1614–1672). PhW, cz. 2, s. 168.

²⁰⁰⁹ Potaż ze spalonej rośliny bobu (*Vicia faba*). DAV, s. 192. Bób uważano za środek kosmetyczny i stosowano w okładach zmiękczających. PhW, cz. 1, s. 88.

²⁰¹⁰ Potaż ze spalonych jagód jałowca. Zob. przyp. 1243.

²⁰¹¹ Potaż ze spalonych ziół. LSPH, s. 720.

²⁰¹² Winian sodu i potasu. LSPH, s. 1239–1240. Stosowany jako środek przeczyszczający. PhW, cz. 2, s. 169. Preparat odkrył francuski aptekarz z La Rochelle Élie Seignette (1632–1732), a następnie spopularyzowany przez jego syna Pierra (1660–1719), nadwornego lekarza Ludwika XIV. O. Caudron, *Découverte scientifique et succès commercial sous l'Ancien Régime: le “sel de Seignette” ou “sel de La Rochelle”*, „Revue de la Saintonge et de l'Aunis” 38 (2012), s. 35–47.

²⁰¹³ Kwas bursztynowy. LSPH, s. 33. Stosowany w leczeniu dolegliwości nerwów i katarów, ale i jako środek moczopędny. PhW, cz. 2, s. 170.

²⁰¹⁴ Węglan potasu (K_2CO_3). LSPH, s. 722. Stosowany jako łagodny środek przeczyszczający. PhW, cz. 2, s. 170.

1	2	3	4
[Sal] viperarum volatile ²⁰¹⁵	–	–	7
Sulphur auratum antimonii secundae praecipit[ationis] ²⁰¹⁶	–	–	4
Tartarus emeticus ²⁰¹⁷	–	–	6
[Tartarus] tartarisatus ²⁰¹⁸	–	2	–
[Tartarus] vitriolatus ²⁰¹⁹	4	6	–
Terra foliata tartari alba ²⁰²⁰	3	4	–
Turpetum minerale ²⁰²¹	–	1	–
Vitriolum martis ²⁰²²	8	6	–
[Vitriolum] vomitivum ²⁰²³	–	1	–
Vitrum antimonii ²⁰²⁴	1	2	–
Classis vigesima De speciebus pro decoctis et epithematibus [Ziółka do naparów i okładów]			
Species decocti antiscorbutici ²⁰²⁵	2	6	–

²⁰¹⁵ Preparat uzyskiwany przez suchą destylację kawałków żmii. DAV, s. 193; PhW, cz. 2, s. 171.

²⁰¹⁶ Siarczek antymonu (Sb_2S_3). LSPh, s. 1205–1206. Preparat pozyskiwany przez dwukrotną precypitację produktów pozostałych po przygotowaniu antymonu (*regulus antimonii*) lub osad nalewki antymonowej (*tinctura antimonii*). Zalecany jako środek wymiotny, a także jako lek wspomagający w leczeniu przewlekłych chorób, szczególnie aparatu oddechowego. PhW, cz. 2, s. 201–202.

²⁰¹⁷ Winian antymonu i potasu. LSPh, s. 1240–1241. Stosowany jako środek wymiotny. PhW, cz. 2, s. 220–221.

²⁰¹⁸ Winian potasu ($\text{K}_2\text{C}_4\text{H}_4\text{O}_6$). LSPh, s. 751–752. Stosowany jako łagodny środek przeczyszczający i moczopędny. PhW, cz. 2, s. 221.

²⁰¹⁹ Siarczan potasu (K_2SO_4). LSPh, s. 750. Stosowany jako środek rozpędzający i wspomagający trawienie. DAV, s. 197; PhW, cz. 2, s. 221.

²⁰²⁰ Octan potasu ($\text{C}_2\text{H}_3\text{KO}_2$). LSPh, s. 716. Stosowany jako łagodny środek przeczyszczający i moczopędny. PhW, cz. 2, s. 27.

²⁰²¹ Sześciosiarczek trórtęci (Hg_3SO_6). LSPh, s. 701–702. Stosowany jako środek wywołujący ślinotok i przeczyszczający, podobnie jak inne preparaty zawierające rtęć zalecany w leczeniu rzeżączki i kiły. PhW, cz. 2, s. 237; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 211.

²⁰²² Koperwas, czyli siarczan żelaza. LSPh, s. 408–409. Stosowany przeważnie w procesach chemicznych, wchodził jedynie w skład proszku zobojętniającego Wedla. Uważany za środek ściągający, przydatny do zwalczania pasożytów jelitowych. PhW, cz. 2, s. 237–238.

²⁰²³ Wodny roztwór siarczanu cynku, znany też jako *gilla Theophrasti*. Stosowany jako silny środek wymiotny. DAV, s. 198. Ów preparat jatroschemiczny zawdzięczał nazwę Paracelsusowi.

²⁰²⁴ Tlenosiarczek antymonu stopiony. LSPh, s. 1203–1204. Stosowany po rozpuszczeniu w winie lub w wodzie w przypadku wielu dolegliwości: układu trawiennego, oddechowego, bólów głowy, epilepsji i gorączek. PhW, cz. 2, s. 238.

²⁰²⁵ Ziółka do naparu przeciw szkorbutowi. Zawierały m.in. ziele warzuchy lekarskiej i dymnicy pospolitej. DAV, s. 35.

1	2	3	4
[Species decocti] emollientis pro cataplasmate ²⁰²⁶	3	–	–
[Species decocti emollientis pro] clysteribus ²⁰²⁷	3	9	–
[Species decocti] pro gargarismate ²⁰²⁸	3	–	–
[Species decocti] lignorum ²⁰²⁹	2	6	–
[Species decocti] pectoralis ²⁰³⁰	2	4	–
[Species] cephalicae pro cucuphis ²⁰³¹	–	2	–
Classis vigesima prima Olea cocta, infusa et expressa [Oleje warzone, naparzone i tłoczone]			
Oleum amygdalarum dulcium ²⁰³²	1	–	–
[Oleum] capparum ²⁰³³	–	9	–
[Oleum] chamomillae ²⁰³⁴	3	–	–
[71r] Oleum hyperici ²⁰³⁵	4	–	–
[Oleum] laurinum expressum ²⁰³⁶	8	–	–

²⁰²⁶ Ziółka do naparu zmiękczającego na okłady. Zazwyczaj tego typu preparaty zawierały m.in. kwiaty rumianku i korzeń prawoślazu. DAV, s. 36; PhW, cz. 2, s. 183.

²⁰²⁷ Ziółka do naparu zmiękczającego na lewatywę.

²⁰²⁸ Ziółka do naparu na płukanie gardła. Istniały różne receptury zależnie od tego, czy zamierzano osiągnąć efekt ściągający, czy zmiękczający. PhW, cz. 2, s. 184.

²⁰²⁹ Mieszanina różnych rodzajów drewna – gwajakowego, sasafrasowego, jałowcowego – używana do leczenia kiły, świerzbii i innych chorób rzekomo związanych z psuciem się chłonki. PhW, cz. 2, s. 184.

²⁰³⁰ Mieszanina zawierająca rodzyńki, owoce szarańczyny strąkowego i głożyny pospolitej oraz daktylę. Stosowany jako środek przywracający naturalną wilgoć dróg oddechowych. PhW, cz. 2, s. 185.

²⁰³¹ Ziółka wkładane do specjalnej czapeczki (*cucupha*), stosowane w leczeniu dolegliwości głowy. Zawierały m.in. korzeń cibory, kosaćca florenckiego i kwiaty lawendy, rozmarynu i róż. PhW, cz. 2, s. 182.

²⁰³² Olej migdałowy słodki. LSPH, s. 892. Stosowany wewnętrznie w leczeniu opłucnej, zapalenia nerek spowodowanego kamicą oraz w przypadku kolek i trudności porodowych. PhW, cz. 2, s. 121–122.

²⁰³³ Olej z korzeni kaparów ciernistych (*Capparis spinosa*). LSPH, s. 296; SRU, s. 139–140. Uważany za środek otwierający pory, miał być szczególnie pomocny w leczeniu dolegliwości śledziony. PhW, cz. 1, s. 24; tamże, cz. 2, s. 122.

²⁰³⁴ Olejek rumiankowy. LSPH, s. 902. Zob. przyp. 1749.

²⁰³⁵ Olej dziurawcowy. LSPH, s. 910. Uważany za środek przeciwbólowy w leczeniu konwulsji i ran. PhW, cz. 2, s. 125.

²⁰³⁶ Olej wawrzynowy. LSPH, s. 913. Stosowany jako środek wiatropędny, wzmacniający nerwy i wspomagający w leczeniu kolek i usuwaniu pasożytów jelitowych. Niektórzy stosowali go też w przypadku bólu uszu wraz z olejem migdałowym. PhW, cz. 2, s. 125.

1	2	3	4
[Oleum] liliorum alborum ²⁰³⁷	–	4	–
[Oleum] lini ²⁰³⁸	–	8	–
[Oleum] nucis moschatae expressum ²⁰³⁹	–	10	–
[Oleum] olivarum ²⁰⁴⁰	42	–	–
[Oleum] scorpionum ²⁰⁴¹	1	–	–
Classis vigesima secunda Unguenta, axungiae, medula et sevi [Maście, tłuszcze, szpiki i łoje]			
Unguentum aegyptiacum ²⁰⁴²	2	–	–
[Unguentum] alabastrinum ²⁰⁴³	–	2	–
[Unguentum] album camphoratum ²⁰⁴⁴	1	10	–
[Unguentum] althaeae ²⁰⁴⁵	2	5	–
[Unguentum] apostolorum ²⁰⁴⁶	–	8	–
[Unguentum] basilicum ²⁰⁴⁷	–	5	–

²⁰³⁷ Olej liliowy. LSPh, s. 914. Postrzegany jako środek zmiękczający, przeciwbólowy i nawilżający. PhW, cz. 2, s. 125.

²⁰³⁸ Olej lniany. LSPh, s. 914. Stosowany w leczeniu bólów opłucnej oraz w przypadku oparzeń i hemoroidów. PhW, cz. 2, s. 125.

²⁰³⁹ Olejek muskatołowy, uzyskiwany przez wyciskanie gałek muskatołowych. LSPh, s. 917. Uważany za środek rozgrzewający, ściągający i przeciwbólowy oraz wzmacniający żołądek, głowę i macicę. PhW, cz. 1, s. 108.

²⁰⁴⁰ Olej oliwkowy. LSPh, s. 918. Stanowił niezbędny surowiec w przyrządzaniu wielu leków i kosmetyków.

²⁰⁴¹ Olejek skorpionowy. LSPh, 926. Stosowany jako środek moczopędny w leczeniu kamicy moczowej oraz jako odtrutka w wypadku ukąszeń. PhW, cz. 2, s. 127.

²⁰⁴² Maść zawierająca grynspan, miód i ocet. Stosowana jako środek oczyszczający i suszący wrzody. DAV, s. 145; PhW, cz. 2, s. 238–239; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 213.

²⁰⁴³ Maść zawierająca m.in. alabaster, rumian rzymski, bukwicę zwyczajną i kwiat róży. Stosowana przeciw bólom głowy ze względu na przypisywane jej właściwości chłodzące i nasenne. DAV, s. 146; PhW, cz. 2, s. 239.

²⁰⁴⁴ Maść blejwasowa, zawierająca cerusyt (PbCO_3) i kamforę. LSPh, s. 1271. Stosowana jako środek suszący w wypadku oparzeń i świerzbu. DAV, s. 146; PhW, cz. 2, s. 239; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 212.

²⁰⁴⁵ Maść na bazie prawoślazu lekarskiego (*Althaea officinalis*). LSPh, s. 1270; SRU, s. 296. Stosowana jako środek zmiękczający i rozgrzewający w wypadku dolegliwości brzucha i nerwów. DAV, s. 146; PhW, cz. 2, s. 240.

²⁰⁴⁶ Nazwą tą określano zazwyczaj maść zawierającą 12 składników. Istniały na nią różne receptury. Stosowana jako środek suszący rany i wrzody. DAV, s. 165; PhW, cz. 2, s. 240.

²⁰⁴⁷ Maść królewska, zawierająca m.in. воск i terpentynę. LSPh, s. 1270. Sprzyjała ropieniu. DAV, s. 166; PhW, cz. 2, s. 241.

1	2	3	4
[Unguentum] digestivum ²⁰⁴⁸	–	8	–
[Unguentum] de linaria ²⁰⁴⁹	1	–	–
[Unguentum de] lithargyro ²⁰⁵⁰	–	6	–
[Unguentum] neapolitanum ²⁰⁵¹	–	7	–
[Unguentum] nervinum ²⁰⁵²	2	6	–
[Unguentum] de nihilo ²⁰⁵³	–	4	–
[Unguentum] pediculorum ²⁰⁵⁴	2	–	–
[Unguentum] pomatum ²⁰⁵⁵	–	6	–
[Unguentum] populeum ²⁰⁵⁶	10	–	–
[Unguentum] potabile viride ²⁰⁵⁷	1	–	–
[Unguentum] rubrum ad labia oris ²⁰⁵⁸	–	4	–
[Unguentum] ad scabiem ²⁰⁵⁹	2	4	–
[Unguentum] stomachale ²⁰⁶⁰	–	2	–
[71v] Medulla cervi ²⁰⁶¹	2	6	–

²⁰⁴⁸ Maść terpentynowa. LSPH, s. 1278. Sprzyjała ropieniu. PhW, cz. 2, s. 243.

²⁰⁴⁹ Maść na bazie lniczy pospolitej (*Linaria vulgaris*). LSPH, s. 1274. Stosowana jako środek przeciwpalny w leczeniu hemoroidów. DAV, s. 168; PhW, cz. 2, s. 244.

²⁰⁵⁰ Maść na bazie glejty ołowianej (litargir), zawierającej tlenek ołowiu (PbO). LSPH, s. 1275–1276. Stosowana przeciw świerzbowi i innym dolegliwościom skóry. DAV, s. 169; PhW, cz. 2, s. 244.

²⁰⁵¹ Maść szara rtęciowa. LSPH, s. 1272. Stosowana w przypadku kiły do wywoływania ślinotoku. PhW, cz. 2, s. 246.

²⁰⁵² Zazwyczaj była to maść rozmarynowa lub jałowcowa. LSPH, s. 1276. Stosowana w leczeniu dolegliwości nerwów i bólów spastycznych. DAV, s. 170; PhW, cz. 2, s. 246.

²⁰⁵³ Maść cynkowa. LSPH, s. 1278. Stosowana w leczeniu dolegliwości oczu. PhW, cz. 2, s. 247.

²⁰⁵⁴ Maść na wszawicę. LSPH, s. 1277. Zawierała m.in. nasiona ostróżki pchlej. DAV, s. 171; PhW, cz. 2, s. 247.

²⁰⁵⁵ Maść na bazie tłuszczu wieprzowego, stosowana w leczeniu drobnych ran na skórze. DAV, s. 172.

²⁰⁵⁶ Maść topolowa. LSPH, s. 1276. Stosowana jako środek przeciwbólowy, przeciwgorączkowy i nasenny. DAV, s. 172; PhW, cz. 2, s. 248.

²⁰⁵⁷ Maść pitna, zawierająca m.in. tłuszcz wieprzowy. Stosowana wewnętrznie w wypadku silnych uderzeń. DAV, s. 173; PhW, cz. 2, s. 249.

²⁰⁵⁸ Pomadka do ust, służąca do leczenia ran na wargach. Zawierała m.in. wosk, olej migdałowy i wino czerwone. PhW, cz. 2, s. 249.

²⁰⁵⁹ Maść zawierająca siarkę. LSPH, s. 1277. Stosowana głównie przeciw świerzbowi. DAV, s. 173; PhW, cz. 2, s. 250.

²⁰⁶⁰ Maść przykładana do brzucha, zawierająca m.in. ziele bylicy piołun i mięty, stosowana w przypadku wymiotów, biegunk i wzdęcia. PhW, cz. 2, s. 251.

²⁰⁶¹ Szpik jelenia. LSPH, s. 824.

1	2	3	4
Sevum hirci ²⁰⁶²	8	–	–
Axungia canis ²⁰⁶³	–	6	–
[Axungia] caponis ²⁰⁶⁴	1	–	–
[Axungia] ciconiae ²⁰⁶⁵	–	2	–
[Axungia] lucii piscis ²⁰⁶⁶	–	1	–
[Axungia] lupi ²⁰⁶⁷	–	2	–
[Axungia] porci ²⁰⁶⁸	8	–	–
[Axungia] taxi ²⁰⁶⁹	3	–	–
[Axungia] viperarum ²⁰⁷⁰	–	3	–
[Axungia] ursi ²⁰⁷¹	24	–	–
Classis vigesima tertia Emplastra et cerata [Plastry i woskowce]			
Emplastrum album coctum ²⁰⁷²	4	2	–
[Emplastrum] de ammoniaco ²⁰⁷³	–	6	–
[Emplastrum] carminativum ²⁰⁷⁴	–	3	–
[Emplastrum] de cicuta ²⁰⁷⁵	1	2	–
[Emplastrum] citrinum ²⁰⁷⁶	2	9	–

²⁰⁶² Łój kozłowy. LSPh, s. 1121–1122.

²⁰⁶³ Tłuszcz psi. LSPh, s. 138.

²⁰⁶⁴ Tłuszcz kapłonowy. LSPh, s. 138–139.

²⁰⁶⁵ Tłuszcz bocianowy. LSPh, s. 139.

²⁰⁶⁶ Tłuszcz szczupakowy. LSPh, s. 140.

²⁰⁶⁷ Tłuszcz wilczy. LSPh, s. 140.

²⁰⁶⁸ Smalec wieprzowy. LSPh, s. 141.

²⁰⁶⁹ Tłuszcz borsukowy. LSPh, s. 142.

²⁰⁷⁰ Tłuszcz źmii. LSPh, s. 142.

²⁰⁷¹ Sadło niedźwiedzie. LSPh, s. 142.

²⁰⁷² Plaster blejwasowy, sporządzony na bazie cerusytu, minerału zawierającego węglan ołowiu (PbCO₃). LSPh, s. 357–358. Przykładany do powierzchownych ran i wrzodów skórnych, miał suszyć je i przyspieszyć gojenie. DAV, s. 76; PhW, cz. 2, s. 59.

²⁰⁷³ Plaster zawierający gumożywicę amoniaczka (*Dorema ammoniacum*). LSPh, s. 356. Stosowany jako środek zmiękczający i łagodzący stany zapalne skóry. DAV, s. 76; PhW, cz. 2, s. 59.

²⁰⁷⁴ Plaster wiatropędny. Istniały na niego różne receptury. GVUL, t. 8, kol. 2052.

²⁰⁷⁵ Plaster cykutowy, zawierający korzeń szaleju jadowitego (*Cicuta virosa*). LSPh, s. 358. Sprzyjał rozluźnianiu guzów. DAV, s. 77; PhW, cz. 2, s. 61.

²⁰⁷⁶ Plaster żywiczny, zawierający wosk, żywicę białej sosny, terpentynę i tłuszcz zwierzęcy. LSPh, s. 233. Sprzyjał ropieniu. Nazywano go *citrinum* z powodu żółtego koloru. DAV, s. 77; PhW, cz. 2, s. 81.

1	2	3	4
[Emplastrum] de crusta panis ²⁰⁷⁷	1	–	–
[Emplastrum de] cumino ²⁰⁷⁸	1	6	–
[Emplastrum] defensivum rubrum ²⁰⁷⁹	–	1	5
[Emplastrum defensivum] viride ²⁰⁸⁰	–	2	–
[Emplastrum] diachylon cum gummis ²⁰⁸¹	1	9	–
[Emplastrum diachylon] simplex ²⁰⁸²	–	–	–
[Emplastrum] diapalmac ²⁰⁸³	–	4	–
[Emplastrum] diaphoreticum ²⁰⁸⁴	1	–	–
[Emplastrum] diapompholygos ²⁰⁸⁵	–	6	–
[Emplastrum] diasulphuris Rulandi ²⁰⁸⁶	–	10	–
[Emplastrum] divinum ²⁰⁸⁷	–	3	–
[Emplastrum] ad fracturas ²⁰⁸⁸	2	–	–

²⁰⁷⁷ Plaster chlebowy. Przyrządzany przez wymoczenie prażonej kromki chleba w occie, do której następnie dodawano m.in. mastyks i terpentynę. Stosowany jako środek wymiotny u dzieci. DAV, s. 77.

²⁰⁷⁸ Plaster woskowy z kminem rzymskim. Stosowany jako środek rozpędzający, wzmacniający i wiatropędny. PhW, cz. 2, s. 61.

²⁰⁷⁹ Plaster zawierający cerusyt, wosk i glinę ormiańską. LSPH, s. 358. Stosowany jako środek zapobiegający zapaleniu ran. DAV, s. 77; PhW, cz. 2, s. 62.

²⁰⁸⁰ Plaster woskowy ze smalcem, terpentyną i zielem przywrotnika pospolitego (*Alchemilla vulgaris*). O podobnym zastosowaniu co poprzedni. PhW, cz. 2, s. 62.

²⁰⁸¹ Plaster ołwiany z dodatkiem gumożywie amoniaczka i galbanu. LSPH, s. 360–361. Stosowany jako środek zmiękczający. DAV, s. 78; PhW, cz. 2, s. 63; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 83.

²⁰⁸² Plaster ołwiany zwyczajny. LSPH, s. 361. Przyrządzany na bazie oleju oliwkowego i gleyty ołwianej z dodatkiem kozieradki pospolitej, lnu i prawoślazu lekarskiego. Wykorzystywany do rozluźniania guzów, sprzyjał ropieniu. DAV, s. 78; PhW, cz. 2, s. 63; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 82.

²⁰⁸³ Plaster ołwiowy z olejem palmowym. LSPH, s. 361. Stosowany na wrzody, obrzęki, złamane kości i bóle reumatyczne. Był również przykładany na ciemiaczko u noworodków. DAV, s. 78–79; PhW, cz. 2, s. 64.

²⁰⁸⁴ Plaster zawierający m.in. wosk, kalafonię, bursztyn, terpentynę, sandarak i mastyks. Stosowany jako środek przeciwbólowy i napotny, zalecany w przypadku dolegliwości nerwu kulszowego, złamania kości i obrzęk. DAV, s. 79; PhW, cz. 2, s. 64; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 82–83.

²⁰⁸⁵ Plaster kojący. LSPH, s. 358. Zawierał niedogon, wosk i cerusyt, stosowany jako środek odświeżający i łagodzący ból. PhW, cz. 2, s. 64.

²⁰⁸⁶ Plaster zawierający balsam siarczany Rulanda, wosk, kalafonię i mirrę, stosowany jako środek suszący i czyszczący, szczególnie w leczeniu opuchlizny spowodowanej skrofulozą. DAV, s. 79; PhW, cz. 2, s. 64.

²⁰⁸⁷ Plaster cudowny, przyrządzony na bazie litargiru, wosku i oleju oliwkowego, zawierał magnetyt i różne gumożywie. Przypisywano mu działanie rozpędzające i wzmacniające. PhW, cz. 2, s. 64–65.

²⁰⁸⁸ Plaster na bazie wosku, smoły i terpentyny, stosowany przez chirurgów w leczeniu złamanych kości i zwichnięć. PhW, cz. 2, s. 65.

1	2	3	4
[72r] Emplastrum de galbano crocatum ²⁰⁸⁹	–	3	–
[Emplastrum] griseum ²⁰⁹⁰	2	–	–
[Emplastrum] malacticum cum gummis ²⁰⁹¹	–	8	–
[Emplastrum] matricale ²⁰⁹²	–	9	–
[Emplastrum] de meliloto ²⁰⁹³	2	5	–
[Emplastrum de] minio rubrum ²⁰⁹⁴	2	–	–
[Emplastrum] miraculosum ²⁰⁹⁵	3	6	–
[Emplastrum] nervinum ²⁰⁹⁶	–	2	–
[Emplastrum] noricum ²⁰⁹⁷	2	6	–
[Emplastrum] oxycroceum ²⁰⁹⁸	1	9	–
[Emplastrum] de ranis cum mercurio ²⁰⁹⁹	3	6	–
[Emplastrum de ranis] sine mercurio ²¹⁰⁰	4	–	–

²⁰⁸⁹ Plaster zawierający żywicę galbanu z dodatkiem szafranu. LSPH, s. 358. Stosowany jako środek zmiękczający i łagodzący ból. DAV, s. 80; PhW, cz. 2, s. 65.

²⁰⁹⁰ Plaster szary. LSPH, s. 358. Zawierał m.in. galman. Stosowany do suszenia ran i w celu przyspieszenia gojenia. DAV, s. 80–81; PhW, cz. 2, s. 65.

²⁰⁹¹ Plaster zmiękczający, zawierający m.in. żywicę amoniackową i galbanową oraz nasiona kozieradki pospolitej. LSPH, s. 359. Stosowany jako środek zmiękczający i rozpędzający. DAV, s. 81; PhW, cz. 2, s. 66–67.

²⁰⁹² Plaster zawierający m.in. żywicę galbanową i strój bobrowy, stosowany w leczeniu dolegliwości macicy. PhW, cz. 2, s. 67.

²⁰⁹³ Plaster zawierający nostrzyk żółty albo lekarski (*Melilotus officinalis*). LSPH, s. 359. Stosowany jako środek przeciwbólowy, przeciwzapalny i rozkurczający, szczególnie w przypadku zapalenia węzłów chłonnych szyi i ślinianki przyusznej. DAV, s. 82; PhW, cz. 2, s. 67.

²⁰⁹⁴ Plaster miniowy. LSPH, s. 359–360. Stosowany jako środek zmiękczający na zapalonych, oparzonych lub ropiejących częściach ciała. DAV, s. 82; PhW, cz. 2, s. 68.

²⁰⁹⁵ Plaster cudowny, zawierający m.in. cerusyt, minię oraz mydło weneckie. Stosowany w leczeniu rozmaitych dolegliwości, w tym zadawnionych wrzodów i ran. DBB, s. 77; PhW, cz. 2, s. 68.

²⁰⁹⁶ Zazwyczaj była to maść rozmarynowa lub jałowcowa. LSPH, s. 1276. Stosowana w leczeniu dolegliwości nerwów i bólów spastycznych. DAV, s. 170; PhW, cz. 2, s. 246.

²⁰⁹⁷ Prawdopodobnie *emplastrum norimbergense* lub *noricum* – plaster cudowny uniwersalny lub czarny norymberski. LSPH, s. 359–360. Zawierał minię i olejek różany. Miał suszyć i goić wrzody, a dzięki olejкови różanemu wzmacniać nerwy. DAV, s. 83; DBB, s. 78; PhW, cz. 2, s. 68.

²⁰⁹⁸ Plaster rozgrzewający, zawierający wosk, smołę, kałafonię i terpentynę. LSPH, s. 358. Stosowany w przypadku zwichnięć lub złamania kości. DAV, s. 84; PhW, cz. 2, s. 69.

²⁰⁹⁹ Plaster przyrządzany na bazie glejty ołowianej (litargir), zawierający, oprócz suszonych żab i rtęci, szafran, ziele rumianku, lawendy czubatej i palczatki wełnistej. Miał służyć do usuwania guzów spowodowanych przez kiłę. DAV, s. 85; PhW, cz. 2, s. 70; M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 83.

²¹⁰⁰ Plaster sporządzany na bazie glejty ołowianej (litargir), ale bez rtęci.

1	2	3	4
[Emplastrum] saponatum Barbette ²¹⁰¹	5	–	–
[Emplastrum] spermatis ceti ²¹⁰²	–	2	–
[Emplastrum spermatis] ranarum ²¹⁰³	–	6	–
[Emplastrum] splenicum ²¹⁰⁴	–	1	–
[Emplastrum] sticticum Crollii ²¹⁰⁵	–	1	4
[Emplastrum sticticum] hamburgense ²¹⁰⁶	4	6	–
[Emplastrum] ad tempora ²¹⁰⁷	–	7	–
[Emplastrum] vescicatorium ²¹⁰⁸	–	4	–
Cera alba ad barbam [wosk biały do golenia]	–	6	–
[Cera] et ceratum viridis ²¹⁰⁹	2	–	–

Omissa [Pominięte]

Acetum vini ollas [octu winnego garnców]	5
Aqua vitae gallicae ollas [okowity francuskiej garnców]	10
Papyrus griseum libri [bibuły szarej ryż]	34
[Papyrus griseum] regiomontanum libri [bibuły szarej królewieckiej ryż]	44

²¹⁰¹ Plaster ołowiowy z mydłem weneckim. LSPh, s. 361–362. Stosowany w leczeniu bólów artretycznych i spastycznych oraz w rozwiązywaniu guzów. Przypisywano mu też działanie łagodnie przeczyszczające i dlatego przykładany był na brzuch dzieci. Preparat zawdzięczał nazwę holenderskiemu medykowi Paulowi Barbettemu (1620–1666). DBB, s. 80; PhW, cz. 2, s. 71.

²¹⁰² Plaster na bazie olbrotu, czyli masy tłuszczowej znajdującej się w głowie niektórych gatunków wielorybów. LSPh, s. 236. Był przykładany do piersi kobiet w celu pobudzania laktacji i uśmierzania bólu. DAV, s. 86; PhW, cz. 2, s. 72.

²¹⁰³ Plaster sporządzony na bazie skrzeku. LSPh, s. 1181. Ze względu na przypisywane mu działanie przeciwbólowe przykładany był do zadawnionych wrzodów. DAV, s. 86; PhW, cz. 2, s. 72.

²¹⁰⁴ Plaster zawierający m.in. gumę amoniacką, stosowany w leczeniu dolegliwości śledziony i w celu odprowadzenia z niej nadmiaru czarnej żółci. Istniały na niego różne receptury. DAV, s. 86; DBB, s. 80–81; PhW, cz. 2, s. 72; GVUL, t. 8, kol. 1098–1110.

²¹⁰⁵ Plaster zawierający minię ołowiową, galman, litargir, mumię, magnetyt i hematyt. Przykładany na świeże rany w celu powstrzymania krwotoków. Zawdzięczał nazwę Oswaldowi Crollowi. PhW, cz. 2, s. 87.

²¹⁰⁶ Plaster o podobnym działaniu co poprzedni, na bazie smoły okrętowej. J.F. Niemann, *Codex medicamentarius Europaeus. Sectio quarta Pharmacopoeam Batavam continens*, t. 2, Lipsiae 1824, s. 518.

²¹⁰⁷ Plaster żywiczny zawierający opium, stosowany w przypadku bólów zębów i głowy. S. Proń, *Musaeum Poloniae pharmaceuticum seu artis pharmaceuticae experimentalis spectrum. Rzecz o muzealnictwie historycznym*, Warszawa 1967, s. 282.

²¹⁰⁸ Plaster wywołujący pęcherze na skórze. Zawierał pryszczawki lekarskie (*Lytta vesicatoria*), znane także jako muchy hiszpańskie. LSPh, s. 219; cz. 1, s. 143–144.

²¹⁰⁹ Plaster grynspanowy. LSPh, s. 232. Zob. przyp. 2042.

Radices, flores et herbae plantarum indigenarum ob molem nec inscripta, neque ponderata sunt [korzenie, kwiaty i zioła rodzimych roślin nie zostały zapisane, ani zważone z powodu ich wielkiej ilości]

[72v]

Index librorum apothecae Collegii Minscensis
[Katalog księgozbioru apteki kolegium mińskiego]

Anegdota medica ²¹¹⁰	1
Blankardi armamentarium chymicum ²¹¹¹	1
Boerhavii aphorismi de materia medica ²¹¹²	1
[Boerhavii] institutiones medicae ²¹¹³	1
Collectanea chymica Leidensia ²¹¹⁴	1
[Collectanea] de cortice chinae [rozmaitości o korze chinowej]	1
Dispensatoria scripta [famakopec pisane]	5
[Dispensatorium] Borusso-Brandenburgicum ²¹¹⁵	1
[Dispensatorium] Viennense ²¹¹⁶	1
[Dispensatorium] Württembergense ²¹¹⁷	1

²¹¹⁰ Dzieło nieznane. Prawdopodobnie był to zbiór obserwacji medycznych.

²¹¹¹ Nieznane dzieło Stevena Blankaarta (1650–1704). Traktat pod tytułem *Armamentarium chymicum* wydał Adrian von Mynsicht.

²¹¹² Prawdopodobnie Herman Boerhaave, *De cognoscendis et curandis morbis aphorismi una cum ejusdem de materia medica et remediorum formulis libello ad singulos aphorismos digesto. Accedit ejusdem auctoris tractatus de lue venerea*, Lugduni Batavorum 1715.

²¹¹³ Herman Boerhaave, *Institutiones medicae in usus annuae exercitationis domesticos digestae*, Lugduni Batavorum 1708.

²¹¹⁴ Christopher Love Morley, Theodorus Muyskens, Georg Marggraf, Joseph Mulder, Carel Lodewijk de Maets, Jacob Le Mort, *Collectanea chymica Leidensia, maëtsiana, margraviana, lemortiana [...] autem collecta, digesta, edita a Christophoro Love Morley [...] nunc autem plurimis novis [...] experimentis instructa et aucta [...] per Theodorum Muyskens*, Lugduni Batavorum 1693.

²¹¹⁵ *Dispensatorium Regium et Electorale Borusso-Brandenburgicum, juxta quod in provinciis regis et electoralibus, medicamenta officinis familiaria dispensanda et praeparanda, auspiciis Sacrae Regiae Majestatis Prussiae [...] Collegii Medici Regii cura et opera iterato editum, revisum, emendatum et auctum*, Berolini 1713.

²¹¹⁶ *Dispensatorium pharmaceuticum Austriaco-Viennense, in quo hodierna die usualiora medicamenta secundum artis regulas componenda visuntur*, Viennae 1729 (II wyd. 1770).

²¹¹⁷ Johann Albrecht Gesner, *Pharmacopoea Wirtenbergica in duas partes divisa, quarum prior materiam medicam, historico-physico-medice descriptam, posterior composita et praeparata, modum praeparandi et encheireses exhibet. Jussu Serenissimi Domini Ducis adornata et pharmacopoeis Wirtenbergicis in normam praescripta. Accedit taxa seu pretium medicamentorum*, Stuttgartiae 1741 (II wyd. 1771).

Fischeri observationes de febre miliari pupura alba ²¹¹⁸	1
Freytagii harmonia et disharmonia taxarum ²¹¹⁹	1
Gesneri observationes ²¹²⁰	1
Herbarium Fragi germanice descriptum ²¹²¹	1
[Herbarium] vivum ²¹²²	1
Hirschel de mercurio sublimato et cicutae ²¹²³	1
Hübneri quaestiones oratoriae	1
Index plantarum circa Brunsvigam nascent[ium] ²¹²⁴	1
Junkieni lexicon ²¹²⁵	1
[Junkieni] item	1
[Junkieni] medicus ²¹²⁶	1
Keilii manuale anatomicum ²¹²⁷	1

²¹¹⁸ Johann Bernhard von Fischer, *De febre miliari pupura alba dicta e veris principiis eruta et confirmata [...] tractatus per longam experientiam collectus*, Rigae 1767.

²¹¹⁹ Gottfried Freytag, *Harmonia et disharmonia taxarum: d[as] ist Vergleichung d[er] oesterreich[ischen], rheinl[änd]ischen ober- u[nd] nieder-sächs[ischen] Apothecker Taxe; mit kurtzen Anm[erkung], warum et[l]liche Mißhelligkeiten eingeschlichen*, Hannover 1700.

²¹²⁰ Prawdopodobnie Konrad Gesner, *Observationes de medicinae chirurgicae praestantia et antiquitate: ejusdem enumeratio alphabetica virorum [...] qui [...] chirurgicam [...] exsolverunt*, b.m. 1555 lub późniejsze wydanie.

²¹²¹ Któreś z wydań zielnika *Kreütterbuch* (Strasburg 1539) Hieronymusa Bocka (Tragus, 1498–1554).

²¹²² Nazwą *herbarium vivum* określano zielniki przygotowane przez wklejanie wysuszonych ziół do książki.

²¹²³ Leon Elias Hirschel, *Beyträge zu seinen Betrachtungen über den innerlichen Gebrauch des Mercurii sublimati corrosivi und des Schierlings, worinnen die Einwürfe des Herrn Joseph Jacob Plenks, Medicus der Wundarzeney und Geburtshülfe zu Wien, gegen dieselben widerleget werden nebst einem Schreiben gegen dessen Tractächen, betitelt: Nova et facilis methodus argentum vivum aegris venerea labe infectis exhibendi*, Halle an der Saale – Berlin 1767.

²¹²⁴ *Index plantarum circa Brunsvigam trium fere milliarium circuitu nascentium*, [Brunsvigae] 1652.

²¹²⁵ Johann Helfrich Jüngken, *Lexicon pharmaceuticum pro majori commoditate in duas partes divisum, ubi prior haec continet magis ubique usualia notissimorum pharmacopoeorum, utpote Augustanae renovatae, Norimbergensis, Schröderi, Minsichti, etc.: ut et alia hinc inde multum celebrata celeberrimorum authorum, Sylvii, Michaelis, Timaei, Wedelii aliorumque composita; pars altera, similia generosiora juxta Zwelfferi, Hoffmanni, etc. animadversiones aut censuras adornata tradit composita, iis priori in parte positis*, Francofurti 1694.

²¹²⁶ Johann Helfrich Jüngken, *Medicus praesenti seculo accomodandus per veram philosophiam spagiricam, rerum naturalium veris fundamentis exornandus, et faciliiori omnis generis morbos curandi methodo illustrandus: ubi pars prima continent medicaminum essentialia fabricandi fundamina, scitu admodum necessaria, practicis recentiorum principiis instructis, vel instruendis, stimuli loco conscripta*, [Francofurti] 1682.

²¹²⁷ Prawdopodobnie James Keill, *The Anatomy of the Humane Body Abridged, or a Short and Full View of All the Parts of the Body: Together with their Several Uses Drawn from their Compositions and Structures*, London 1698 lub późniejsze wydanie.

Kretschmars animadversiones ²¹²⁸	2
Lemery chemia ²¹²⁹	1
Liber historiarum casuum ²¹³⁰	1
Madame de Meudrac Chymia ²¹³¹	1
Medicina et pulsu sive ars sphygmica ²¹³²	1
[73r]	
Mulleri miracula chymica ²¹³³	1
Mynsichti thesaurus chymiae ²¹³⁴	1
Nerii ars vitraria ²¹³⁵	1
Nomenclator trium linguarum scriptus [rękopiśmienny słownik trójjęzyczny]	1
Observationes chemicae ²¹³⁶	1
Peschecks arithmetica ²¹³⁷	1
Quercetani tractatus medicinae ²¹³⁸	1

²¹²⁸ Być może któreś z niemieckich pism saskiego lekarza Samuela Kretzschmara (1709–1774).

²¹²⁹ Nicolas Lémery, *Cours de chymie, contenant la manière de faire les opérations qui sont en usage dans la médecine par une méthode facile, avec des raisonnements sur chaque opération*, Paris 1675 lub wydanie łacińskie: tenże, *Cursus chymicus, continens modum parandi medicamenta chymica usitatoria brevi et facili methodo, una cum notis et dissertationibus super unamquamque praeparationem*, przeł. Jacob Constant de Rebecque, Genevae 1681.

²¹³⁰ Pozycja nieznana. Po tytule można przypuścić, że zawierała opisy przypadków chorób i ich leczenia.

²¹³¹ Marie Meudrac, *La chymie charitable et facile, en faveur des dames*, Paris 1666.

²¹³² Józef Struś, Caspar Bahuin, Girolamo Capiavaccio, *Ars sphygmica seu pulsuum doctrina: supra M. CC. annos perditā, et desiderata; omnibus tamen medicinam cum nominis celebritate, maximeque utilitate facere volentibus summe necessaria*, Basileae 1602.

²¹³³ Philipp Müller, *Miracula chymica et misteria medica libris quinque enucleata* [!], quorum summam pagina versa exhibet, Wittebergae 1611.

²¹³⁴ Adrian von Mynsicht, *Thesaurus medico-chymicus: hoc est selectissimorum pharmacorum conficiendorum secretissima ratio; propria laborum experientia, multiplici et felicissima praxi confirmata et antea nunquam ed.; sed nunc una cum remediorum virtute, usu, et dosi doctrinae et sapientiae filiis fideliter revelata et communicata*, Hamburgi 1631.

²¹³⁵ Antonio Neri, *De arte vitraria: libri septem, et in eosdem Christoph[ori] Merretti [...] observationes et notae in quibus omne gemmarum artificialium, encaustorum et laccarum artificium explicatur*, Amstelodami 1668.

²¹³⁶ Pod tym tytułem ukazywało się wiele pozycji, m.in. autorstwa Chrystiana Ehrefrieda von Weigel i Rudolfa Augustina Vogla.

²¹³⁷ Christian Pescheck, *Vorhof der Rechenkunst*, Görlitz 1714.

²¹³⁸ Joseph Duchesne (Quercetanus), *Tractatus duo: quorum prior inscribitur Diaeteticon poly-historicum, alter vero Pharmacopoea dogmaticorum restituta; opera uticunque varia, magnae utilitatis ac delectationis, quod multa historica, philosophica et medica pretiosis selectisque Hermeticorum floribus abunde illustrata, tam conservandae sanitati, quam variis curandis morbis necessaria contineant*, Francoforti 1607.

Rhumelii medicina spagyrica ²¹³⁹	1
Schenckbecher annotationes de cortice chinae ²¹⁴⁰	1
Schmidtii speculum anatomicum ²¹⁴¹	1
Schroederi pharmacopea universalis ²¹⁴²	1
Secretarius	1
StahlII compendium medicum ²¹⁴³	4
[StahlII] Ernesti chymia rationalis et experimentalis ²¹⁴⁴	1
Weslingii anatomia ²¹⁴⁵	1
Winckler de materia electrica ²¹⁴⁶	1
Botanicus curiosus ²¹⁴⁷	1

²¹³⁹ Johann Pharamund Rhumel, *Medicina spagyrica oder Spagyrisch Artzneykunst, in welcher I. Compendium hermeticum, darinnen die Kranckheiten in Gemein in ihrem Ursprung zu erkenen und wie sie zu curiren. II. Antidotarium chymicum, darinnen allerhand chymische Medicamenta. III. Iatrium chymicum, darinnen unterschiedliche Kranckheiten auff Spagyrische Weiss zu curiren gelehret wird [...]*, b.m. 1648.

²¹⁴⁰ Johann Georg Schenckbecher, *Bericht von den heilsamen Wirkungen der Kinkina oder Peruvianischen Rinde und von der Nichtigkeit der Vorurtheile, welche das Publicum gegen diese Rinde noch hat mit einem Anhang von dem innerlichen Gebrauche des Schierlings, Bilsenkrautes, und Münchskappen Extractes*, Riga 1769.

²¹⁴¹ Joseph Schmidt, *Spiegel der Anatomiae: darinnen die sinnreiche, künstliche Aufschneidung, Theilung und Zerlegung, eines menschlichen Leibs und Cörpers, durch alle desselbigen innerliche und eüsserliche Glidmassen, so mit aigentlicher Beschreibung erklärt, als mit lebendigen Contrafacturen fürgebild: auss den aller vornembsten Autoribus zusammen getragen, und in das kleine Compendium versetzt*, Franckfurt 1654.

²¹⁴² Johann Schröder, *Pharmacopoeia universalis, das ist: Allgemeiner Medicinisch-Chimischer Artzney-Schatz nebst Friedrich Hoffmanns darüber verfassten herrlichen Anmerkungen in sechs Büchern, welche eine Einleitung zur Chimie, ein allgemeines Dispensatorium und ein vollständiges Berg-, Kräuter- und Thier-Buch oder Materialien-Lexicon enthalten und einem Chimico, Apotheker Materialisten in allem was ihm zu wissen nöthig ist, vollkommenen Unterricht geben. Nebst einem allgemeinen Apotheker-Tax, mit vielen Kupfern erläutert und mit einem dreyfachen Register versehen*, Nürnberg 1746.

²¹⁴³ Stahl nie wydał dzieła pod tym tytułem. Być może *Compendium medicum, to jest: krótkie zebranie chorób i ich istności, przyczyn, znaków, sposobow do leczenia, także różnych sposobow robienia wodek, oleykow, iulepow, syropow, konfitur, maści, plastrow etc. [...]*: na sześć traktatow rozdzielone, Lublin 1703 lub późniejsze wydanie. Estr., t. 14, s. 333–334.

²¹⁴⁴ Georg Ernst Stahl, *Chymia rationalis et experimentalis, od[er] Enleitung zur Chymia, nebst Anfang von denen Mercuriis Metallorum [...]*, Lipsiae 1729.

²¹⁴⁵ Prawdopodobnie Johann Vesling, *Syntagma anatomicum, locis plurimis auctum, emendatum, novisque iconibus diligenter exornatum*, Patavii 1647.

²¹⁴⁶ Johann Heinrich Winkler, *Qua ratione ignis et materia electrica inter se differant [...]*, Lipsiae 1767.

²¹⁴⁷ Johann Andreas Stisser, *Botanica curiosa oder Nützliche Anmerkungen, wie einige frembde Kräuter und Blumen*, Helmsted 1697.

Sprzęt apteczny

Cyna

	Sztuki	Funty	Łoty ²¹⁴⁸
Mensurek ²¹⁴⁹ cynowych 5	5	1	8
Flaszek cynowych 3	3	9	8
Lawaterz cynowy	1	15	–
Jendulka ²¹⁵⁰ cynowa	1	1	–
Mis cynowych 3, waz 2, talerzy 5, łyżek 8	18	17	–
Capitellum ²¹⁵¹ cynowe od garcy 2	1	6	–
Capitellum cynowe od garcy 4	1	15	–
Capitellum cynowe od garcy 16	1	33	–
Kałamarz cynowy 1, syrynga 1	2	6	8

[73v]

Miedź

	Sztuki	Funty	Łoty
Kociołków miedzianych	2	5	16
Wanienka miedziana	1	10	–
Patelni miedzianych mniejszych i większych	7	7	16
Blacha miedziana pobielana	1	6	–
Perforata miedziana	1	9	–
Alembik miedziany od garcy 3 cechowych	1	11	–
[Alembik] od garcy 3	1	8	1
Garnek miedziany zepsuty	1	3	–
Suma miedzi	15	60	1

Mosiądz

	Sztuki	Funty	Łoty
	1	2	3
Forma mosiężna do lapis infernalis ²¹⁵²	1	7	24
Moździerz wielki mosiężny	1	73	–
[Moździerz] mniejszy z tłuczkiem	1	46	24

²¹⁴⁸ Łot – łut, miara wagowa odpowiadająca ok. 12 g ($\frac{1}{32}$ funta).²¹⁴⁹ Mensurka – menzurka, cylinder miarowy.²¹⁵⁰ Jendulka – niewielka czara.²¹⁵¹ Capitellum – tu: górna część alembiku. M. Fumagalli, *Dizionario*, s. 52.²¹⁵² Zob. przyp. 1978.

1	2	3	4
[Moździerz] średni z tłuczkiem	1	6	8
[Moździerz] najmniejsze	3	11	–
Crucibulum ²¹⁵³ mosiężne	1	21	26
Lichtarzów mosiężnych	3	1	24
Patelnie mosiężne 3 z rączkami żelaznemi	3	4	–
Kociołek mosiężny	1	2	16
Ryneczka mosiężna	1	–	16
Kowsz ²¹⁵⁴ mosiężny	1	1	4
Suma mosiądzu	17	176	14

Sprzęty rzeczy różne apteczne

Moździerz żelazny nadpsuty z tłuczkiem	1
[Moździerz] złamany bez tłuczka	1
Moździerz marmurowy większy	1
[Moździerz marmurowy] mniejszy	1
[Moździerzy marmurowych] małych	5
Forma mosiężna do formowania pigułek	1

[74r]

Prasa cynowa żelazem okuta z śrubą i niterką żelazną w drzewo osadzana	1
Puszek cynowych z medykamentami	60
Mensurek cynowych	5
Flaszek cynowych	3
Szpadlów żelaznych większych i mniejszych	10
Lejek blaszanych	4
Mensurka blaszana	1
Garniec blaszany	1
Kwarta ²¹⁵⁵ blaszana	1
Blaszanek do herbaty	6
Lichtarz blaszany	1
Druszlaczek miedziany	1
[Druszlaczek] żelazny	1
Łyżka żelazna	1
Pateln żelaznych	2

²¹⁵³ Crucibulum – niewielki tygiel.

²¹⁵⁴ Kowsz – naczynie do picia, czasza.

²¹⁵⁵ Kwarta – miara objętości stanowiąca czwartą część garnca, wynosiła na Litwie 0,7 litra.

Forma żelazna do lapis prunellae	1
Raszpil żelazny	1
Funty mosiężne berlińskie	4
[Funty mosiężne] ordynaryjne składane	2
Funtów ołowianych mających w sobie funt 35	12
Paczki z gwichtem mosiężne	3
Nożyczek do papieru	3
Nóż prosty oprawiony do krajania ziół	1
[Nóż] krzywy do krajania ziół	1
Nożów stołowych par	6
Szalek żelaznych par	1
Szalek mosiężnych mniejszy[ch] i większych	13
Siekier	2
Kociołek miedziany do herbaty	1
Sit bębneków	2
[Sito] stare	1
[74v]	
Sito proste	1
Sit spiczastych do cedzenia	3
Szczypcy żelazne	2
Młotek i obcęgi razem	1
Korek do dmuchania ognia nadpsuty	1
Szkatułka skórą obita i okuta	1
Krzesiół	3
Ważki do złota	1
Puszek blaszanych	100
Puszek drewnianych większych	93
[Puszek drewnianych] mniejszych	186
Słojów czworograniastych większych	74
[Słojów czworograniastych] mniejszych	94
Flaszek z esencjami i spirytusami większych	52
[Flaszek z esencjami i spirytusami] mniejszych	134
Słojów z preparatoriami ²¹⁵⁶ dużych	23
Słojów kamiennych z ekstraktami większych	16
[Słojów kamiennych z ekstraktami] mniejszych	16
Flaszek z olejkami większych	41
[Flaszek z olejkami] mniejszych	72

²¹⁵⁶ Preparatorium – tu: preparat.

Na górze znajdujące się rzeczy

Alembik z kapitelem miedziany	1
Kocioł żelazny duży	1
[Kocioł] mały popsuty	1
Kowsz mosiężny popsuty	1
Piła do piłowania drzewa	1
Zamków wewnętrznych	3
Kociołek miedziany do herbaty zepsuty	1
Chomątów furmańskich	2

[75r]

Kleszczów do chomątów par	4
Kulbaka nowa z podpierśnikiem i podogoniem	1
Drągi kute do leżajki ²¹⁵⁷ z przodem i zadem i leżajka skórą obita	1
Pasy do leżajki	2
Kół niekutyh	4
Rurówką z rurą żeścianą	1
Machina elektryczna ²¹⁵⁸	1
Szklą różnego z potrzebą	

W stajni znajdujące się rzeczy

Koń	1
Kulbaka prosta nadpsuta	1
Wóz kuty skórą obity z kołami okutymi nadpsutymi i kibitką skórą obitą	1
Kół kutyh	2
Sanie z ohłoblami ²¹⁵⁹ i poklaskami zielonemi duhą ²¹⁶⁰ zieloną	1
Niedźwiednia ²¹⁶¹ na sanie	1

Opisanie ogrodu

Na Trójeckiej Górze situm [miejsce] mającego nad rzeką Świsłoczą na trzech kondygnacjach wkoło oparkanionego, nie wszędy gontami pokrytego, w którym altanka na dwóch kondygnacjach gontami kryta, w której znajdują się rzeczy następujące:

²¹⁵⁷ Leżajka – karetka wyposażona w przedłużoną z przodu skrzynię, która umożliwiała jednej lub dwóm osobom spanie w pozycji leżącej.

²¹⁵⁸ Machina elektryczna – urządzenie do przeprowadzenia eksperymentów elektrostatycznych.

²¹⁵⁹ Ohłobla – hołobla, część uprzęży konnej.

²¹⁶⁰ Duha – duga, drewniany pałak w kształcie litery U, stosowany w zaprzęgu jednokonnym.

²¹⁶¹ Niedźwiednia – skóra niedźwiedzia.

Okien do inspektu	6
Drzwi z zamkami	4
Piłka ogrodowa	1

[75v]

Nożyce ogrodowe	1
Rydlówka	1
Konewka drewniana z blaszanym sitkiem do polewania	1
Graca	1
Stolików z stołkami	5
Szafka rogowa	1
Nad samą rzeką budynek, w którym mała izba jak alkierzyk i sień duży.	

Regestr papierów aptece mińskiej służących

Fascykuł pierwszy

Dokumenta na plac krzywyszczocki²¹⁶²

1712 d. 11 maja proces o zaginione dokumenta	1
1712 d. 14 maja prawo wieczyste na plac do miasta Mińska Stefanowi Zudrewiczowi z intromisją i przyznaniem	3
1715 d. 23 maja. Prawo wieczysto-przedażne za sumę złp 600 z intromisją i przyznanie od Zudrewicza Bielackiemu	4
1741 d. 23 oktobra [X] oblig zł 100 od Bielackich Hrehoremu Czerepowiczowi per modum intercyzji pisany na przedanie placu	1
1741 d. 3 decembra [XII] prawo wieczysto-przedażne za sumę złp 160 od Bielackich Hrehoremu Czerepowiczowi z przyznaniem	2
1748 d. 7 augusta [VIII] prawo wieczysto-przedażne za sumę złp 300 z przyznaniem w tejsze roku d. 11 septembra [IX] od Piotra Czerepowicza Arcimowiczom	2

[76r]

1759 d. 17 februarii [II] prawo zastawne z listem na przyznanie za sumę złp 200 do lat 6 od Arcimowiczów jm. panu Gierce aptekarzowi	2
---	---

Fascykuł drugi

Dokumenta na place gawroński i juszkiewiczowski²¹⁶³

1718 d. 9 aprilis [IV] ekstrakt prawa wieczysto-przedażnego za sumę złp 200 od Heleny Gawrońskiej Szeranowiczowi	1
---	---

²¹⁶² RGADA, f. 1603, op. 5, nr 3283–3295.

²¹⁶³ Tamże, nr 3215–3282.

1726 d. 7 septembra [IX] ekstrakt prawa wieczysto-przedażnego na plac gawroński za sumę złp 300 od Szeranowiczów Sebastianowiczom	1
1762 d. 20 marca prawo zastawne placów gawrońskiego i juskiewiczowskiego za sumę zł 160 od ks. non unitów jm. panu Gierce aptekarzowi	1
1763 d. 25 februarii [II] przyznanie tegoż prawa zastawnego	1
1774 d. 12 januar[ii] [I] asekuracyjny oraz aprobačný ugodliwy zapis z przyznaniem od ojców non unitów mińskich za sumę złp 160 jm. panu Karolowi Meysztowiczowi aptekarzowi dany	2
1774 d. 12 jan[uarii] wieczysto-zrzeczny zapis na place gawroński i juskiewiczowski w sumie tynfów 500 i zł 7 z przyznaniem od Mikołaja Sebastianowicza przezywającego się Juskiewiczem jako aktora placów jm. panu Meysztowiczowi	2
1774 d. 25 jan[uarii] prawo wieczysto-zrzeczne od Pawła Sapieszki na częśćkę placu gawrońskiego jm. panu Meysztowiczowi dane	1

[76v]

Fascykuł trzeci

Papiery procederów prawnych na place gawroński i juskiewiczowski

Fascykuł czwarty

Dokumenta na plac od wielm. ichm. panów Kostrowickich nabyty²¹⁶⁴

1654 d. 15 junii [VI] list najjaśniejszego króla jm. Jana Kazimierza jm. panu Kondratowiczowi na place po mieszczaninie Czuryle bez sukcesorów zmarłym służący	1
1654 d. 15 junii list podawczy domu z placem jm. panu Kondratowiczowi służący	1
1661 d. 15 oktobra [X] darowny zapis od Kondratowicza Boufałom	1
Przyznanie takowego zapisu i intromisja	1
1728 d. 28 augusti [VIII] testament Joanny Kostrowickiej	1
1741 d. 24 aprilis [IV] wlewek od Samuela i Kazimierza z Kostrowickich, braci rodzonych, na wspomniony plac jm. panu Antoniemu Kostrowickiemu służący, z listem na przyznanie	2
1772 d. 5 oktobra [X] prawo wieczyste od jm. pana Ignacego Kostrowickiego jm. panu Meysztowiczowi z listem na przyznanie na tenże plac	2
Intromisja na tenże plac za tym prawem	1

Fascykuł piąty

Oblig jm. pana Bellona aptecę służący na czerw[onych] zł 87 i asekuracja tegoż Testament jm. pana Gierki aptekarza mińskiego

²¹⁶⁴ Tamże, nr 3283–3295.

[77r]

Długi aptece należące od różnych ichmościów

	Zł	Gr	Sz
Za medykamenta w aptece brano, co poświadcza registr ad praesens [dotychczas] od nas konotowany, należy się od różnych ichmościów	4774	27	2
Od zeszłego wielm. jm. pana Michała Żyżemskiego podkomorzego województwa mińskiego na zastaw pożyczono talarów bitych 143 za medykamenta w aptece brane, dla tegoż Żyżemskiego należy złp 479 gr 16 sz 2, in summa	1623	16	2
NB: W tej sumie znajduje się srebra zastawionego od jm. pana Żyżemskiego przy kartach od tegoż jm. danych funt[ów] 15	—	—	—
Prowizji od sumy wyż wyrażonej in paratis [w gotówce] pożyczonej przez lat kilka nieopłacanej należy od jm. pana Żyżemskiego	919	25	—
Summa	7318	9	1
Za medykamenta apteki mińskiej podług czynionego dopiero z jm. panem Karolem Meysztowiczem aptekarzem kontraktu ma być wpłacana do skarbu N[ajjaśniejszej] Rzeczypospolitej corocznie na Boże Narodzenie świat rzymskich po złp	500	—	—

NB: Pretensja jm. pana Karola Meysztowicza aptekarza mińskiego do apteki regulowana o złp 3396 z długów aptece należących do bonifikacji²¹⁶⁵ kontraktem pozwolona. Tymże kontraktem warowano, iżby jm. pan aptekarz przy expiracji²¹⁶⁶ kontraktu medykamenta, jak są na rejestrze spisane bez uszczerbku skarbowego in integro [w całości] mógł zdać.

[77v] [strona niezapisana]

²¹⁶⁵ Bonifikacja – tu: spłata.

²¹⁶⁶ Ekspiracja – wygaśnięcie.

**Interwencje od różnych ichmościów
do dóbr bywszych ichm. ks. jezuitów mińskich,
ad actum [do przeprowadzenia] lustracji tychże dóbr nam
lustratorom podane**

Memoriał od jm. pana Tomasza Puszkina, któren mający intencję przyjęcia sukienki ichm. ks. jezuitów i wstąpienia ad Societatem [do Towarzystwa] w roku 1773 in februario [w lutym] z jm. ks. [Franciszkiem] Lubowickim natenczas rektorem kolegium mińskiego umówiwszy się o stół i mieszkanie in Collegio Minscensi rublów 500 dał, która intencja i umowa, że dopiero po zniesieniu zakonu jezuickiego nieskutecznie doprasza się restitutionem [zwrotu] sumy swej rubli 500.

Do placów

Interwencja od ichm. panów Jana, Romana, Tadeusza, Antoniego, Ignacego i Stanisława braci rodzonych z Jaksów Bykowskich podstoliców w[o]jewódzwa mińskiego do placu ad praesens [obecnie] pod szkołami i ogrodem klasztornym będącego, od ojca swojego ichm. ks. jezuitom legowanego jako za nieprzyznanym dokumentem o rehabicję²¹⁶⁷ tegoż placu i sianożęci Serebrynka nazywającej się razem legowanej.

Interwencja od miasta J.K.M. Mińska do placów pod kolegium mińskim będących i do folwarku Ślepionki o należność tego folwarku antiquitus [od dawna] do miasta wedle praw i wiadomości miejskich, a roku 1767 januarii [I] 15 d. datowany, eodem anno [tegoż roku] februaryi [II] 16 d. na rokach ziemskich mińskich przyznany asekuracyjny zapis od mieszczan mińskich, insimul [równocześnie] ugodliwy na place pod zabudowaniem alias zagrodą klasztorną będące ichm. ks. jezuitom mińskim dany i służący. Dokumentem cztery sianożęci idque Fursowska, Moszna, Piramicze i Ostrołaka z zastawy do egzempcji miastu pozwolone i z tych sianożęci kolegium hibernę²¹⁶⁸ coroczne opłaca, świadczy, iż inne wszystkie sianożęci i place, prócz których ad praesens [obecnie] collegium in possessione [w posiadaniu] zostaje, do miasta odeszły.

²¹⁶⁷ Rehabicja – odzyskanie.

²¹⁶⁸ Hiberna – obowiązek zakwaterowania i wyżywiania żołnierzy na leżach zimowych.

[78v]

Interwencja od pana Bazylego Dąbrowskiego obywatela mińskiego do sianożęci Ostrołaki w zastawie u ichm. ks. jezuitów będącej.

Interwencja od Żydów kahału mińskiego do placu i kamienicy na nim będącej niedaleko szkoły żydowskiej sytuowanego ichm. ks. jezuitom za dług Żyda Dawida Pejsachowicza, za różnemi wlewkami i obligami tymże ichm. ks. jezuitom służącymi w roku 1724 augusti [VIII] 30 d. w posesję dostałego, z którego placu i zabudowania na onym będącego Żydzi mińscy dokumentem asekuracyjnym w roku 1763 miesiąca maja 25 datowany, eorundem [tego samego miesiąca i roku] 26 d. w magdeburgii mińskiej przyznany, bez żadnych dla siebie warunków opisali się corocznie po zł 200 do kolegium mińskiego opłacać dwoma ratami, jedną na św. Józef [19 III] zł 100, a drugą ratę na św. Michał [29 IX] zł 100, przy komportowaniu przez Żydów kahału mińskiego przywileju najjaśn[iejszego] króla jm. polskiego Jana III²¹⁶⁹ na place i dekrety asesorskiego approbationis [zatwierdzenia] tych placów żydowskich mińskich w roku 1751 decembra [XII] 18 w Grodnie zaszłego o nieoddawanie przez ichm. ks. jezuitów czynszów, hiberny i czopowego²¹⁷⁰, przed nami lustratorami z podanego in scriptis [pisemnie] memoriału czyniona.

Memoriał od szl[achetnego] pana [Jana] Dawida Szeyby sekretarza J.K.M. poczty mińskiej, iżby apteki innej w Mińsku nie trzymano prócz onego, na co ma przywilej od najjaśn[iejszego] króla jm. polskiego Augusta III w roku 1748 datowany²¹⁷¹.

Do sumy misji mińskiej Societatis Jesu

Interwencja od wielm. jm. ks. Antoniego Bukatego kanclerza wileńskiego plebana radoszkowskiego do misji w Mińsku Soc[ietatis] Jesu o sumę 9000 złp, o srebra i rzeczy niektóre przez jm. ks. Mechowskiego plebana radoszkowskiego na misję zapisane, z podanego nam in scriptis [pisemnie] memoriału uczyniona²¹⁷².

²¹⁶⁹ Jan III Sobieski (1629–1696), król Polski w latach 1674–1696.

²¹⁷⁰ Czopowe – podatek od wyrobu, importu oraz sprzedaży napojów alkoholowych. W Wielkim Księstwie Litewskim od 1717 r., na mocy postanowień Sejmu Niemego, był przeznaczony na utrzymanie wojska i pozostawał w dyspozycji sejmików szlacheckich. *Encyklopedia historii gospodarczej Polski do 1945 roku*, red. A. Mączak, t. 1, Warszawa 1981, s. 132.

²¹⁷¹ *Беларускі Архіў*, t. 3: *Менскія акты Вып. 1 (XV–XVIII ст.)*, wyd. 3. Даўгяла, Мінск 1930, s. 302–303 (nr 208).

²¹⁷² Misja przy parafii Świętej Trójcy w Radoszkowiczach, miejscowości usytuowanej ok. 40 km na południowym zachodzie od Mińska, będącej siedzibą starostwa niegrodowego. A. Chmara, J. Krzywicki, *Radoszkowicze*, w: SGKP, t. 9, 1888, s. 439. W roku szkolnym 1759/60 misjonarzami byli Torpes Ignacy Leszczyński, Szymon Terlecki i Antoni Zaremba. „Catalogus personarum et officiorum Provinciae Masoviae Societatis Jesu ex anno 1759 in annum 1760”, ARSI, Lituania 59, s. VI.

[Folwark Ślepianka]

[79r]

Inwentarz folwarku Ślepionki w województwie mińskim leżącego, przedtym do kolegium mińskiego ichm. ks. jezuitów, ad praesens [obecnie] do dyspozycji Najjaśn[iejszej] Rzeczypospolitej należącego ad sonantiam [według] instrumentu przez j.o. księcia jm. Michała Hieronima Radziwiłła, miecznika W.Ks.L. orderów Orła Białego i św. Huberta kawalera, sejmowej i Konfederacji Generalnej W.Ks.L. marszałka, w roku 1773 miesiąca października wespół z instrukcją wydanego przez nas niżej podpisanych, tymże instrumentem ad actum [do przeprowadzenia] lustracji wyznaczonych w roku 1774 primis diebus januarii [w pierwszych dniach stycznia] sporządzony.

[79v] [strona niezapisana]

[80r]

Opisanie zabudowania w folwarku Ślepionce

1. Idąc ode wsi do dworu, wrota na dziedziniec podwójne z desek, dziedziniec oparkaniony duży, po części barak gontami kryty. Na środku dziedzińca budynek duży brusowany nowy z dachem łamanym gontami krytym. Wchodząc do onego, drzwi podwójne do sieni, przez sieni sala, drzwi do niej podwójne, okien cztery, komin na dach wywiedziony. Z sieni wschody na górę, gdzie nad salą kapliczka. Drzwi do niej pojedynkowe z zamkiem wewnętrznym. Tamże ławek dwie, okien dwa dużych. Ołtarz stolarskiej roboty, obrazów niewielkich po ścianach sześć, a jeden w ołtarzu. Z sieni po prawej stronie pokój duży jeden, a mniejszych pokoiów trzy, pieców [z] kafel białych z kominami na dach wywiedzionymi trzy, kominów dwa. Po lewej stronie z sieni pokój duży jeden, a mniejszych pokoiów trzy, pieców [z] kafel białych z kominami i blachami żelaznymi do nich trzy, kominków dwa. Drzwi wszystkich pojedynkowych w tych ośmiu pokojach dwanaścioro z zamkami wewnętrznymi królewieckimi na zawiasach. Okien w tych pokojach 14 do wpół odmykanych, szkła białego [z] szyb dużych. W sieniach okien dużych dwa. Także w sieniach biler²¹⁷³ do gry sukmem zielonym ordynaryjnym wybity, kul od niego kościanych sześć i verum²¹⁷⁴ żelazne niewielkie. Tamże verum żelazne duże do gry na dziedzińcu i łyżek²¹⁷⁵ żelaznych pięć.

²¹⁷³ Biler – bilard.

²¹⁷⁴ Verum – prawdopodobnie rodzaj bramki o łukowatym kształcie, w którą usiłowano skierować kule bilardowe. Była używana do końca XVIII w., gdy dopiero pojawiły się kieszenie. Zob. C. Everton, *The History of Snooker and Billiards*, Haywards Heath 1986, s. 8–11.

²¹⁷⁵ Łyżka – rodzaj kija o rozszerzonym końcu, wykorzystywany w grze bilardowej do końca XVIII w., gdy dopiero rozpowszechniły się kije podobne do współczesnych.

Naczynia²¹⁷⁶ w tym budynku

Sztuk stołowych	3
Stolików małych	4
Stolik mały okrągławy z szufladami ceratą obity	1
Stołów pojedynkowych	12
Łóżek pojedynkowych	4
Szafek po rogach małych	2
Obrazków po ścianach	15

Zabudowanie folwarczne

2. Budynek folwarczny z drzewa ciosanego dranicami kryty. Wchodząc do onego sień. Na prawej stronie z sieni izba z komorą i spiżarką, w izbie piec [z] kafel zielonych z kominem i kominkiem na dach wywiedzionym [80v], okien dużych cztery z szyb drobnych. Po lewej stronie z sieni izba z komorą, piec z cegiel z kominem na dach wywiedzionym, okien dużych dwa, szyby szkła drobnego. W sieniach spiżarnia, w tym budynku wszystkich drzwi siedmioro na zawiasach żelaznych. Stołów dużych stolarskiej roboty dwa, stołów sześć.

3. Drugi budynek na dziedzińcu folwarkowym stary, opadły, bez pieców, drzwi i okien, do mieszkania niezgodny²¹⁷⁷.

4. Przy tym budynku starym świronek²¹⁷⁸ niewielki albo mleczna²¹⁷⁹, dranicami kryty, z drzewa okrągłego, z drzwiami na zawiasach z zamkiem wewnętrznym.

5. Na dziedzińcu folwarkowym pod jednym nakryciem świronków trzy z drzewa okrągłego dranicami kryte, dwa końcowe z zasiekami dla zsytywania zboża, a trzeci średni bez zaścieków²¹⁸⁰. Drzwi troje z zamkami wewnętrznymi na zawiasach żelaznych. Na górze tych świronków schowanie.

6. Obora nowa z drzewa okrągłego w kwadrat budowana, dranicami kryta, w której chlewów dla bydła po bokach wielkich dwa, wrót do nich dranicznych pięć. Z końca tej obory od gumna odryna²¹⁸¹ o dwojgu wrotach, dla składania karmu. Z drugiego końca obory stajnia z jasłami na jednej stronie, a na drugiej stronie chlewów małych dla owiec, świń i cieląt trzy. Na rogu tej obory od folwarku izba jeszcze nieskończona, w niej piec piekarniany z cegiel z kominem na dach wywiedzionym.

7. Gumno osietne z dwoma osieciami²¹⁸² i z dwoma tokami²¹⁸³ w nim do młócenia, dranicami kryte, wrót podwójnych z desek dwoje na zawiasach żelaznych z czepa-

²¹⁷⁶ Naczynie – tu: sprzęt.

²¹⁷⁷ Niezgodny – tu: nienadający się do czegoś.

²¹⁷⁸ Świron, świron – budynek wolno stojący, pełniący funkcję spichlerza, skarbcza lub spiżarni.

²¹⁷⁹ Mleczna – mleczarnia.

²¹⁸⁰ Zaściek – zasiek.

²¹⁸¹ Odryna – budynek, przeważnie drewniany, służący do przechowywania siana na zimę.

²¹⁸² Osieć – budynek ogrzewany piecem służący jako suszarnia lnu, chmielu lub zboża.

²¹⁸³ Tok – klepisko.

mi²¹⁸⁴ i probojami żelaznemi. W końcu od dziedzińca, chlewek dla ptactwa z drugiego końca tego gumna.

[81r]

8. Stajenka niewielka z jasłami, dranicami kryta, stara, wrota do niej stare drewniane. Za tą stajenką powieć²¹⁸⁵ stara i odrynka o dwóch końcach dranicami kryta. Ściany porozwalane reparacji potrzebujące.

9. Syrobojnie²¹⁸⁶ na gumnisku z tokami do młócenia trzy dranicami kryte, duże, z torpami²¹⁸⁷ do składania zboża. Do syrobojni końcowej wrót troje podwójnych z desek i jedna furtka, do jednej syrobojni bokuwej wrót podwójnych dwie i furtka z boku, do drugiej syrobojni bokuwej wrót podwójnych z desek troje z czepami żelaznemi. Furtki na zawiasach żelaznych z czepami żelaznymi. Gumno ogrodzone parkanem.

10. Za folwarkiem na rzece Ślepionce młyn brusowany gontami kryty nowy, o jednym kole ze wszystkim naporządzeniem²¹⁸⁸ do mliwa.

11. Zaraz przy młynie browar duży z słodownią i susznią²¹⁸⁹, przy nim wołownia na pomoście dranicami kryte z drzewa okrągłego. Woda na trąby ze stawu idzie.

12. Niedaleko od młynu budyniec niewielki z drzewa okrągłego dranicami kryty dla praczek, izba z komorą, okien dużych dwa szkła białego z szyb drobnych. W sieniach komora deskami przegrodzona z schowaniem na górze. W izbie piec z cegieł z kominem.

13. Sadzawka ocembrowana duża niedawno szlamowana jedna, sadzaweczek opuszczonych zarosłych dwie.

14. Ogrodów warzywnych dużych dwa, płotem ogrodzonych, ogród warzywny mały między budynkiem folwarczym a oborą jeden.

15. We wsi cegielnia duża, jedna do robienia cegieł, druga do palenia cegieł z piecem, dranicami kryte²¹⁹⁰. W cegielni cegły palonej gromada we trzech miejscach złożonej ex relatis [zgodnie z informacją] strycharza²¹⁹¹ ma się znajdować 81 000.

[81v]

16. Na gościńcu do Mińska idącym karczma wjezdna dranicami kryta, nowa. W stodole po końcach wrót dwoje. Z jednego końca stodoły izba z komorą i alkierzem albo spiżarnią, z piecami w nich i z kominami na dach wywiedzionymi.

²¹⁸⁴ Czep – prawdopodobnie zaszczepka, haczyk lub skobel służący do zamykania drzwi lub okien.

²¹⁸⁵ Powieć – rodzaj szopy.

²¹⁸⁶ Syrobojnia – gumno.

²¹⁸⁷ Torp – przęsło w gumnie.

²¹⁸⁸ Naporządzenie – wyposażenie, sprzęt.

²¹⁸⁹ Susznia – suszarnia.

²¹⁹⁰ Owa cegielnia została zbudowana w 1733 r. i po pożarze była odbudowana w 1753 r. Hist. Coll. Minscensis 1733, ARSI, Lituania 49, k. 44v; Hist. Coll. Minscensis 1753, ARSI, Lituania 50, k. 198r.

²¹⁹¹ Strycharz – ceglarz.

Sprzęt w folwarku Ślepionce

Wódki w garcy 80 cechowej miary kufa	1
Pszczół w puszczy barci	13

Naczynie browarne

Kotłów dużych do pędzenia brah ²¹⁹² , z wierzchami i z czopkami miedzianemi, z sześcią trąbami i przytrąbkami	2
Kocioł do robienia piwa duży	1
Czopów do zatoru ²¹⁹³ brah 2, czopów do zlewania brah 2, sztuk	4
Spus[t]nik do piwa 1, czop mały do zlewania piwa 1, sztuk	2
Ceber 1, nosatek ²¹⁹⁴ 2, beczek dobrych 6, kuf dobrych 3, sztuk	12

Dalszy sprzęt i naczynia w folwarku Ślepionce

Kałamaszka z kołami	1
Kolas prostych z kołami	3
Sań prostych	3
Chomątów prostych	3
Kulbaka niemiecka	1
Soch z narogami	4
Szlejek rzemiennych do bronowania	3
Siekier	6
Świder żelazny jeden, dłuto jedne	2

[82r]

Cieślic dwie, pieszni ²¹⁹⁵ 2 i rydłów 2	6
Kos do koszenia siana	4
Młotek i babka do klepania kos	2
Piła poprzeczna do piłowania drew	1

Miary

Ośmin beczki wilenki	4
Szesnastka albo półośminek beczki wilenki	1
Szufel do sypania zboża	1

Naczynia gospodarskie

Fasek do masła	3
Bojek do masła bicia	2
Ceberków	2

²¹⁹² Braha – wywar pozostały po pędzeniu wódki.

²¹⁹³ Zator – zacier.

²¹⁹⁴ Nosatka – prawdopodobnie nasadka alembiku.

²¹⁹⁵ Piesznia – rodzaj dłuta, służące do żłobienia w drzewie, często w barciach.

Kaduszek ²¹⁹⁶ do zsypywania mąki	15
Wiader do wody 3, dojnic 2	5
Sagan miedziany niewielki	1
Skowroda ²¹⁹⁷ 1, sieczka 1, nóż duży 1	3
Sito stare 1, przetaków ²¹⁹⁸ 2	3

Zboże w snopie w folwarku Ślepionce

Jarki w snopie znajduje się kop	50
Jęczmienia w snopie niemłóconego kop	73
Owsa w snopie kop	124

Zboże w ziarnie w folwarku Ślepionce

	Beczki	Ćwierci	Ośminy
Żyta w ziarnie znajduje się	1	–	–
Pszenicy w ziarnie znajduje się	–	3	1
Owsa znajduje się w ziarnie	–	2	–
Gryki w ziarnie	1	3	–
Grochu w ziarnie	–	–	½
[82v] Bobu w ziarnie	–	–	1
R. 1773 w jesieni wysiano na krescencję ²¹⁹⁹ żyta beczek	9	2	–

Siana ukoszywa się nad rzeką Ślepionką wozów około 30 murożnego²²⁰⁰ dobrego.

Obora w folwarku Ślepionce

Konie

Koni roboczych starych podjezdaków ²²⁰¹	3
Klacz dużych	2
Żrzebczyków tegorocznych	2

²¹⁹⁶ Kaduszka – mała kadź.

²¹⁹⁷ Skowroda – patelnia.

²¹⁹⁸ Przetak – rodzaj sita.

²¹⁹⁹ Krescencja – plony rolne, urodzaj.

²²⁰⁰ Murożny – suchy, pochodzący z twardego (niebagnistego) podłoża.

²²⁰¹ Podjezdek – koń wierzchowy niewielkiej wartości.

Woły

Wołów oromych	5
Wołów od lat trzech	5
Buhaj	1

Krowy

Krów starych	6
Krówek młodych do cieląt	5

Kozy

Kozioł stary	1
Kóz maciorek	4

Owce

Baran markacz	1
Owiec starych maciorek	13

Świnie

Świń maciorek	9
Podświnków dużych	2
Kiernoz ²²⁰²	1

Ptastwo

Gęsie

Gęsi płodnic	12
Gęsiorów	2

[83r]

Kaczki

Kaczek płodnic	12
Kaczorów	2

Indyki

Indyczek 5, indyk 1	6
---------------------------	---

Kury

Kokoszy płodnic	7
Kogut	1

²²⁰² Kiernoz – knur.

Domy	Włóki		Sprężaj		Osoby męskie	Wioska Ślepianka	Zł	Gr
	Pryhonne ²²⁰³	Czyn[szowe]	Woły	Konie				
1	–	½	2	1	4	Andrzej Bielski kowal, syny Tadeusz, Jerzy, Leon i Daniło	16	–
2	–	½	2	1	–	Ulas Bielski kowal, czynszu płaci	16	–
3	½	–	–	–	–	Cit Siemaszka, syny Janko i Pauluk, slobody ²²⁰⁴ ma na lat 2, powinności żadnej nie pełni	–	–
4	½	–	3	1	5	Andrzej Siemaszka, syn Leon, bracia Józef i Todor, syny Todora Janko i Bazyl	–	–
5	½	–	2	1	2	Pauluk Łojonek, syny Marcin i Daniło	–	–
6	½	–	2	2	4	Hryszko Bielski, syny Mikołaj, Wasil, Roman i Pauluk, brat Benedyś stelmach mieszka domem w Mińsku na placu koleg[ium] zastawą	–	–
7	½	–	2	1	3	Leon Bielski, syny Tomasz, Kostuś i Janko	–	–
8	½	–	2	–	1	Janko Siemaszka, syn Jakub	–	–
9	½	–	2	2	5	Mikołaj Szykanowicz młynarz, syny Leon, Michałko i Hryszko, bracia Jakub i Szczepan	–	–
10	½	–	2	1	–	Daniło Stefanowicz	–	–
11	½	–	1	2	3	Iwan Piotrowicz, syny Aleksander i Zmitruk, szwagier Jakub Dzieweczka	–	–

[83v]

Powinności pryhonnnych z półwłóki w każdym tygodniu dni cztery zasłużyć mają, z czym dwór każe, to jest dwa dni mężczyzna, a dwa dni kobieta.

²²⁰³ Pryhonnny – określenie odnoszące się do ziemi, za którą poddani zobowiązani byli do świadczenia pańszczyzny.

²²⁰⁴ Słoboda – tu: uwolnienie od ciężarów feudalnych.

Powinność ogólna wsi Ślepionki gwałtów²²⁰⁵ sześć latem po dwoje z półwłóki, z czym dwór każe, zasłużyć powinni.

Arendy z karczmy Ślepionki dwoma ratami zł 100, dwoma ratami, jedna na św. Jerzy [23 IV], druga na Boże Narodzenie rzymskie.

Taksa krescencji w folwarku Ślepionce

	Zł	Gr
Roku 1773 w jesieni wysiano na krescencję żyta beczek 9 i ½, beczka po zł 20, czyni	190	–
Jarki wysiewa się beczek 3, beczka po zł 20, czyni	60	–
Pszenicy wysiewa się beczka 1, czyni	24	–
Jęczmienia wysiewa się beczek 3, beczka po zł 12, czyni	36	–
Owsa wysiewa się beczek 10, beczka po zł 10, czyni	100	–
Gryki wysiewa się beczka 1, czyni	10	–
Grochu półbeczki w żytniej cenie	10	–
Bobu wysiewa się ¼ w żytniej cenie, czyni	5	–
Konopi wysiewa się ¼, czyni	6	–
Siana ukoszywa się wóz 30, wóz po zł 2, czyni	60	–
[84r] Za czynsze z poddaństwa wybiera się	32	–
Arendy z karczmy importuje ²²⁰⁶ się na rok	100	–
Suma	633	–

Takowa krescencja dla szczupłości poddaństwa tego folwarku parobkami usiewana była, a zbierana przez poddanych hliwińskich i hackich.

Folwark Ślepionka do dalszej dyspozycji Rzeczypospolitej zostawiony, bratu Franciszkowi Biermanowi²²⁰⁷ ekszezuicie w administrację, w którym nie instalowano osobliwego ekonoma dla szczupłości tego folwarku.

[84v]

Interwencja ichm. ks. bazylianów mińskich do gruntów i sianozęci w uroczyszczu Żabczyńskie nazwanych przez poddanych ślepionkich zabranych i in proprios usus [na własny użytek] obróconych, intuitu [w sprawie] już rozpoczętych o to procederów czyniona.

²²⁰⁵ Gwałt – rodzaj robocizny polegającej na wychodzeniu z całą rodziną do pracy na pańskim polu w okresie pilnych robót.

²²⁰⁶ Importować – wpłacać.

²²⁰⁷ Franciszek Ignacy Bierman, br. (ur. 1707, wst. 1729, zm. 1780). EWJ, s. 810.

[Folwark Hlewin]

[85r]

Inwentarz majątności Hliwina cum attinentiis [z przyległościami] w województwie mińskim leżących, przedtym do kolegium mińskiego ichm. ks. jezuitów, ad praesens [obecnie] do dyspozycji Najjaśniejszej Rzeczypospolitej należący, ad sonantiam [według] instrumentu przez j.o. księcia jm. Michała Hieronima Radziwiłła miecznika W.Ks.L., orderów Orła Białego i św. Huberta kawalera, sejmowego i Konfederacji Generalnej W.Ks.L. marszałka, w roku 1773 miesiąca października wspólnie z instrukcją wydanego przez nas niżej podpisanych tymże instrumentem ad actum [do przeprowadzenia] lustracji wyznaczonych, eodem anno mediis decembris [w połowie grudnia tegoż roku] sporządzony.

[85v] [strona niezapisana]

[86r]

Opisanie zabudowania w majątności Hliwinie

Jadąc ode wsi Hliwina ulicą w lewej stronie wrota na dziedziniec, na którym budynek mieszkalny brusowany z gankiem na czterech słupach i facjatą²²⁰⁸ na nim. Wchodząc do sieni, drzwi na zawiasach żelaznych. Po prawej stronie izba, drzwi do niej na zawiasach z zamkiem wewnętrznym, w tej izbie okien dwa dużych szkła białego w drzewo osadzone. Piec z kaflów zielonych, z kominem i kominkiem na dach wywiedzionym. Z tej izby alkierz, okien dwa dużych szkła białego, drzwi na zawiasach z zamkiem wewnętrznym. Naprzeciw przez sieni izba duża, drzwi do niej na zawiasach z zamkiem wewnętrznym, okien dwa szkła białego, piec z kafel zielonych z kominem i kominkiem na dach wywiedzionym, szafka na rogu tak w tej, jako też i w przeciwnej przez sieni izbie. Z tej izby drzwi do komory na zawiasach z zamkiem wewnętrznym, okna dwa duże szkła białego, z tej komory do drugiej komory drzwi na zawiasach z klamką i z czepem żelaznym, okien dwa szkła białego. Z tej komory drzwi do bokówki²²⁰⁹ na zawiasach z kruczek²²¹⁰ i czepem żelaznym, okien dwa dużych szkła białego, w tej bokówce kominek, z bokówki do sieni drzwi na zawiasach z zamkiem wewnętrznym. Przez sieni izba i alkierz, piec w izbie z kafel zielonych, okien dwa dużych szkła białego, w alkierzu także dużych szkła białego dwa. Drzwi tak do izby, jako też do alkierza na zawiasach z zamkami wewnętrznymi, w tej izbie i w alkierzu posadzka z cegieł, a po innych wszystkich podłoga z desek. W tyle budynku od rzeki na rogach dwie komórki, [86v] drzwi do

²²⁰⁸ Facjata – tu: elewacja.

²²⁰⁹ Bokówka – boczna izdebka, alkowa.

²²¹⁰ Kruczek – niewielki skobel służący do zamykania drzwi lub okna.

nich na zawiasach z zamkami wewnętrznymi. W sieniach w budynku przepierzenie z desek, drzwi na zawiasach z czepem żelaznym. Na tym budynku dach łamany gontami kryty, cały budynek dobry, nowy, do mieszkania zgodny.

Za budynkiem nad rzeką kuchenka nowa niewielka z drzewa okrągłego dranicami kryta.

Na prawej stronie od budynku folwarczne zabudowanie. Wchodząc do sieni, drzwi na zawiasach z klamką i kruczkiem żelaznym. Po lewej stronie izba duża brusowana, drzwi na zawiasach z klamką i kruczkiem żelaznym, piec [z] kaflów szarych z kominem i kominkiem na dach wywiedzionym. Z tej izby komory dwie, drzwi do nich na zawiasach z klamkami żelaznymi, w sieniach komórka na ocet. Drzwi do niej na biegunach z czepem żelaznym. Piec ceglany, okna maleńkie proste dwa. Naprzeciw tej izby przez sień piekarnia z komorą z drzewa okrągłego, drzwi na zawiasach z klamkami i kruczkami żelaznymi. Piec piekarniany prosty, okna małe proste. Cały ten budynek dranicami kryty dobry.

Naprzeciw tego budynku sernik albo mleczna o dwóch piętrach, drzwi na zawiasach z czepami żelaznymi, gontami kryty.

Z folwarcznego budynku po prawej stronie dziedziniec niewielki częstokołem²²¹¹ ogrodzony w kwadrat. Wrota podwójne duże draniczne. Na tym dziedzińcu wybudowany dom dla ptastwa domowego, z czterema komórkami wzdłuż i tyleż do nich drzwiami na biegunach. W pośrodku drzwi [87r] podwójne na kurytarzyk, którym trochę postąpiwszy, po lewej stronie piekarenka dla karmienia ptastwa [w] zimie z piecem ceglany, tamże blisko drzwiczki na ogródek. Dalej kurytarzykiem postąpiwszy, izba biała. Drzwi do niej na zawiasach z klamką żelazną, piec [z] kafel szarych z kominem na dach wywiedzionym, okno duże szkła białego, szyb drobnych jedno, a drugie maleńkie. Z tej izby komora, drzwi do niej na biegunach. Ta izba z komorą dla sadzenia ptastwa i dla karmienia młodzieży.

Od budynku wielkiego w lewej stronie ku rzece browar z wołownią z drzewa okrągłego, dranicami kryty. W browarze studnia, drzwi do browaru duże na zawiasach z zamkiem wewnętrznym i z czepem żelaznym, przy którym kłódka, zamek na łańcuszku. Do wołowni wrota wielkie draniczne z czepem żelaznym. Trocha za browarem nad błotem słodownia stara i z susznią z drzewa okrągłego, dranicami kryta. Naprzeciw słodowni o kilka kroków łaźnia dranicami kryta, drzwi na biegunach.

Przy browarze na lewej stronie świnarnik nowy z drzewa okrągłego dranicami kryty, wkoło oparkaniony, do którego wrota z desek na biegunach. Idąc ku gumnowi, po lewej stronie parkan, w którym furka do wieprznika, gdzie wieprze zasadzają się na karm, cały dranicami kryty, nowy. Obok wieprznika izba z sieńmi dla cieląt, piec piekarniany. Drzwi do izby na biegunach.

Na dziedzińcu szpichrz duży na trzy piętra dranicami kryty, nakoło z gankami, którym na dole drzwi dwoje na zawiasach żelaznych z zamkami wewnętrznymi, w po-

²²¹¹ Częstokół – ogrodzenie z drewnianych pali.

łowie z zasiekami dla zsypywania zboża. Na drugiej kondygnacji drzwi czworo ze czterech stron. Na trzeciej kondygnacji altanka, do której także drzwi czworo na zawiasach żelaznych.

Na dziedzińcu ku gumnowi stajnie dwie po końcach, [87v] a pośrodku wozownia nowa z drzewa ciosanego. Drzwi do stajen na zawiasach, do wozowni wrota podwójne z desek na zawiasach z czepem i zasuwkami żelaznymi. Za tymi stajniemi i za wozownią obora duża w kwadrat budowana. Z uliczki do gumna z dziedzińca idącej wrota duże do obory, drugie wrota naprzeciw od ogródka, trzecie wrota od gumna. W tej oborze chlewów dużych dla bydła sześć, a mniejszych stolowanych²²¹² dla cieląt, kóz i owiec, stolowanych z drzwiczkami do nich trzy. Przy oborze od gumna odryna na słomę i z niej wschody na górę pod dach obory dla znoszenia karmu dla bydła. Cała obora nowa, dranicami kryta.

W tyle za oborą gumno syrobojnia duża jedna, toków dwa, jeden stary z dwoma osieciami, drugi nowy z czterema osieciami.

Dziedziniec od ulicy ogrodzony parkanem w szuła²²¹³ zarzuconym, parkan nowy, w którym na dziedziniec wrót podwójnych zamczystych dwoje.

Gumnisko ogrodzone ostrokołem, ostrokół stary, wrót do gumniska dwoje, jedne z pola, drugie z dziedzińca.

Ogrody

Między gumnem a browarem ogród warzywny duży od pola ogrodzony parkanem w szuła zarzucanym z rzadka.

Za folwarkiem i ptasznikiem²²¹⁴ ogród warzywny wielki, od rzeki i od dziedzińca częstokołem ogrodzony, a od ulicy i z końca parkan ciągnący się od dziedzińca nowy.

W końcu tego ogrodu idąc ulicą ze dworu do cerkwi, po prawej stronie dla rzemieślnika budynek, gdzie izba z komorą i bokówką z sieni, oknami średnimi szkła białego. W izbie piec [z] kafel szarych, w bokówce piec piekarniany, drzwi czworo na zawiasach żelaznych. Po lewej stronie tego budynku świronek niewielki, a ex opposito [naprzeciw] stajenka, całe takowe zabudowanie z drzewa okrągłego dranicami kryte. W tyle za tym zabudowaniem między cmentarzem a ogrodem dwornym ogródek niewielki od rzeki ogrodzony parkanem w szuła zarzucanym, parkan stary reparacji potrzebuje.

[88r]

²²¹² Stolowany – opatrzone w stolowanie, czyli w pułap, sufit.

²²¹³ Szuło – słup w parkanie z wpustkami.

²²¹⁴ Ptasznik – tu: gołębnik.

**Regestr rzeczy, naczynia, sprzętu, zboża, bydła rogatego i nierogatego
w folwarku Hliwinie znajdujące się, ut supra [jak powyżej] spisany**

Sprzęt gospodarski żelazny

Zamków wiszących	4
Piła poprzeczna do piłowania dREW	1
Sklud ²²¹⁵ ciesielski	1
Bindas	1
Skobli	2
Rydłówka	1
Rydłów	2
Piesznia	1
Draka ²²¹⁶	1
Barta do sieczenia mięsa	1
Hebel	1
Piłka ręczna	1
Napilnik	1
Świderek	1
Dłuto okrągłe tokarskie	1
Dłut stolarskich	2
Facit sztuk	22

Naczynie kowalskie żelazne

Kowadło wielkie	1
Szparach ²²¹⁷	1
Śrubsztak	1
[88v]	
Kleszczy	2
Obcęgi do kucia koni	1
Strychmajster do kucia koni	1
Druszlaków	2
Nasieczka	1
Młotków	2
Młot duży	1
Napilników	2
Miech kowalski	1
Te naczynia u kowala hliwińskiego	[16]

²²¹⁵ Sklut – topór z szerokim ostrzem i małym toporzyskiem.

²²¹⁶ Właśc. traka – maszyna do przecierania kłód drzewnych na tarcicę i elementy drewniane.

²²¹⁷ Szparach – szparóg.

Sprzęt gospodarski żelazny i drewniany

Kolas prostych z kołami	4
Kałamaszka z kołami	1
Chomątów prostych	4
Sań prostych	2
Chomątów rzemiennych	2
Kosa do koszenia siana	1
Kosa do rznienia sieczki	1
Lada do rznienia sieczki	1
Niewód stary	1
Czołnów ²²¹⁸ wielkich	2
Czołnów mniejszych	3
Warsztat stolarski z śrubami	1
Facit sztuk	23

Sprzęt w budynkach

Stół wielki czerwono malowany z szufladą roboty stolarskiej	1
[89r]	
Stółów dużych stolarskiej roboty	6
Stolików małych stolarskiej roboty	3
Stółków pojedynkowych	6
Stółek z paręczykami nieobity	1
Łóżek pojedynkowych	3
Magiel do wałkowania chust	1
Ceberków większych i mniejszych	8
Wiader na wodę	3
Neculek ²²¹⁹	5
Dzieź do chleba	2
Przetaków	5
Sit do siana mąki	2
Beczek do octu	4
Bior ²²²⁰ do tkania płótna	5
Fasek do masła	7
Dojonek	3
Bojka do bicia masła	1
Baryłka do bicia masła	1

²²¹⁸ Czółen – czółno, rodzaj łódki wydrążonej z jednego pnia.

²²¹⁹ Właśc. nieculka – mała niecka.

²²²⁰ Berdo – płocha, grzebień tkacki.

Kadzi warzywnych próżnych	2
Botwiny kadzi	3
Kapusty kadzi	3
Facit sztuk	75

Miary zbożowe

Ćwierci beczki wilenki	4
Półwiertek albo ośmin tejże beczki	3
Szesnastek beczki wilenki	2
Facit sztuk	9

[89v]

Dalszy sprzęt w świernie

Szuflów	9
Kowszów	5
Czopów do zsypania mąki duży stary	1
Lipówek do zsypania	4
Latus sztuk	19

Naczynie browarne

Kotłów miedzianych dużych z czapkami i trąbami sześcią i przytrąbkami miedzianymi do pędzenia brah dwa, kotłów miedzianych mniejszych do warzenia piwa	2
Czopów do zacierania brah	2
Czop do zlewania brahy duży	1
Czopów do zalewania brah do ziemi wkopanych	2
Czopek niewielki do robienia piwa	1
Czopek do zlewania piwa	1
Kaduska do zlewania piwa	1
Czołn ²²²¹ do zlewania piwa	1
Koryt do zlewania piwa	2
Beczek miodowych	2
Beczek piwnych	9
Kuf do wina	3
Antalików	4
Łotoków	3
Dzieża woskowa	1
Lejek drewnianych	2

²²²¹ Czołno – tu: rodzaj czerpaka, wydłubanego z jednego kawału drewna.

[90r]

Czerpachy	3
Nasadek ²²²² gorzałczanych	3
Stanówka [!] gorzałczana	1
Beczka do zlewania od wódki	1
Wanna	1
Dzieża do podmlóżenia brahy	1
Cebrów browarnych	2
Latus facit	48

Pszczoły dworne

Pszczoł ulów	18
Barci z pszczołami	7
Próżnych ulów	40
Próżnych barci	20
Latus facit	85

Obora w majątności Hliwinie

Koń płowy podjezdek	1
---------------------------	---

Bydło rogate

Krów starych	19
Krów po drugim cielęciu	6
Krowa po pierwszym cielęciu	1
Buhaj do krów	1
Cieląt tegorocznych	8

Kozy

Kóz starych maciorek	2
Kózek młodych tegorocznych	2
Kozłów tegorocznych	2

[90v]

Owce

Owiec starych maciorek	32
Owiczek młodych tegorocznych	10
Baranów skopów	2

²²²² Nasadka – tu: część alembiku służąca do odbierania pary.

Drób

Świń starych maciorek	6
Świń od lat dwóch	6
Świnek młodych od roku	3
Wieprzów dwuletnich	3
Wieprzów tegorocznych	9

Ptastwo w majątności Hliwinie

Indyki

Indyków starych	4
Indyczek płodnic	18

Kury

Kokoszy płodnic	27
Kapłunów	2

Gęsi

Gęsi płodnic	10
Gąsior	1

Kaczki

Kaczek płodnic	20
Kaczorów	3

[91r]

Krescencja w snopie w majątności Hliwinie

	Kopy	Snopy
Żyta niemłóconego w odrynie na poletku uroczyszczem Perechody	82	–
Jarki niemłóconej w gumnie	21	30
Owsa niemłóconego	139	–
Pieńki wymoczonej niewytartej pęków	13	–
Grochu niemłóconego przeplotów	4	–
Włókno		
Lnu wytartego dziesiątków 59		
Płaskoni ²²²³ wytartych dziesiątków 29		

²²²³ Płoskoń – płaskun, konopie o kwiatach męskich.

Regestr zboża w ziarnie znajdującego się

	Beczki	Ćwierci	Ośminy
Żyta w ziarnie w zasieku beczek wilenek	14	3	–
Jarki	8	1	1
Pszenicy	4	3	–
Owsa	7	–	–
Gryki	7	3	–
Jęczmienia beczek wilenek	6	–	–
Grochu	–	2	½
Bobu	1	2	1
Konopi	2	2	–
Siemieni lnianych	–	2	–
Roku 1773 w jesieni wysiano na krescencję żyta beczek wilenek	21	–	–

Grunta dworne

1. Grunt dworny morgowany przy folwarku Hliwinie
2. Poletok Perehody o milę od folwarku, gdzie i odrynka dla składania zboża

[91v]

3. Za browarem pod kalwarią po obapol gościńca gruntu półwłóki
4. W Upirowiczach gruntu polnego morgów 51 i pół
5. We wsi Sudobówce gruntu dobrego morgów 19

Sianożęci dworne w majątności Hliwinie

1. Sianożęć Łuka za dworem przy rzece Berezynie na wozów 100
 2. Sianożęć Łoś naprzeciw Łuki za rzeką Berezyną na [wozów] 100
 3. Sianożęć Karczewie za gumnem na Bohdanowie na wozów 30
 4. Sianożęć Podszybienie naprzeciw wsi Hliwina za rzeką Berezyną na wozów 100
 5. Sianożęć Prorwa za wsią Nowosiołkami za rzeką Berezyną na wozów 30
 6. Sianożęć Prorwa stykająca się z Podszybieniem za rzeką Berezyną 40
 7. Sianożęć Cichocin na tej stronie Berezyny na wozów 20
 8. Sianożęć Suchmin przy wsi Juszkiewiczach na wozów 100
 9. Sianożęć Łapy naprzeciw wsi Uchłody na tej stronie Berezyny na wozów .. 10
 10. Sianożęć Stany przy rzece Plisie na wozów 100
- Siana wozów 630

Ad praesens [obecnie] znajduje się siana w Hliwinie

1. Na Łosi stogów 9, wozów	100
2. Na Podszybieniu stogów 9, wozów	100
3. W Prorwie stogów 5, wozów	25
4. W Cichocinie stogów 2, wozów	10
5. Na Bohdanówce stogów 2, wozów	15
6. Na Łuje w odrynie wozów	30
7. Na pustoszach hliwińskich stogów 3, wozów	5
Wszystkiego siana wozów	285

[92r]

Domy żyte ²²²⁴	Grunta włóczne		Sprężaj		Osoby męskie	Wieś Hliwin	Czynsz		Dań miodowa	
	Pryjome ²²²⁵	Osiadłe	Woly	Konie			Zł	Gr	Pudy	Funty
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	–	½	2	1	2	Hryszko Astapowicz synów ma dwóch, Sawościeja i Chomę	3	24	–	–
2	–	½	–	2	4	Andrej Isajonek ma synów dwóch, Chalimona i Ściepana, zięcia ma Karnieja, syn Karnieja Anton	3	24	–	–
3	½	½	–	4	3	Iwan Łoka, syny Jaumien i Astap, brat Asieńko, syn jego Michałko	6	10	–	–
4	–	½	1	2	1	Nuprej Łokis, syn Pauluk	3	24	–	–
5	–	½	–	2	1	Prachor Isajonek, syn Anisko	3	24	–	–
6	½	½	–	5	6	Parścien Saciekiewicz, syny Akuła, Jakow, Iwan i Stefan, brat Piotr, syn jego Siemion	6	10	–	20

²²²⁴ Dom żyły – dom mieszkalny, gospodarstwo.²²²⁵ Pryjomy – przyjemny, naddziałowy, określenie ziemi, za którą poddani płacili czynsz.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
7	–	½	–	2	–	Rodzko Bohomaż bezdzienny	3	24	–	–
8	–	½	–	1	4	Ściepan Błaniewicz, syny Andrej, Hryszko, brat Cit, syn Cita Anikiej	3	24	–	–
9	½	½	–	3	3	Chwiedor Busioł, syny Auchim, Charyton i Kościuk, brat Chwiedora Hauriło w Położynie umarł, tam pozostało synów jego dwóch Iwan i Sitko	6	10	–	–
10	½	½	3	2	4	Kuźma Busioł, brat Filip, syny Filipa Kuprej, Kuryło i Mikita	6	10	1	–
11	½	½	–	3	4	Majsiej Wołowiec, syny Iwan, Choma, Chwiedor i Patap	6	10	1	–
12	–	½	2	1	2	Michał Miedź, syny Nieścior i Sachon	3	24	–	–
[92v]										
13	½	½	–	1	2	Pauluk Sacikiewicz, syn Sierhiej, brat Zienko, a dwóch braci Pauluka, Chwiedor i Anisko, precz wyszli, nescit[ur] [nie wiadomo] gdzie	6	10	–	20
14	–	½	–	1	2	Nikiپر Karaś, syn Maksim, brat Wasil	3	24	–	20
15	–	½	1	1	3	Zacharko Busioł, syny Jakow, Daniło i Leon	3	24	–	–
16	½	½	1	2	4	Ściepan Perepiółka, syny Ściepan, Iwan, Sapron i Ihnat	6	10	1	–
17	–	½	2	1	1	Michał Hermanowicz, szwagier Dawid Karaś	3	24	–	–
18	–	½	2	–	1	Łukian Danisewicz, brat Sak	3	24	–	–
19	–	½	–	1	2	Kuprej Hermanowicz, syny Kościuk i Iwan	3	24	–	–

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
20	½	½	3	5	3	Aksienko Makacioreczyk, syny Hauryno i Marcin, syn Hauryno Jakow	6	10	1	–
21	–	½	1	3	2	Marcin Zacharewicz, pasierby Andrej i Konon	3	24	–	–
22	–	½	2	4	4	Iwan Szczepka, syny Andrej i Hauryno, syny Hauryno Andrej i Kościuk	3	24	–	20
23	–	½	2	2	1	Hryszko Łokis, syn Cierech	3	24	–	20
24	–	½	1	3	2	Aleksiej Aleszko, syn Cimoch, zięć Wasil	3	24	1	–
25	½	½	–	3	4	Ihnat Kuczyński, bracia Choma, Wasil, Ułaś i Antoni	6	10	–	–
26	–	½	1	3	1	Wasil Kozyra, stryj Symon Kozyra	3	24	–	–
27	–	½	–	4	3	Wasil Łoiko, syny Iwan i Maksim, syn Maksima Siemion	3	24	–	20
28	½	½	2	2	1	Makar Aleszko, syn Miron, bratanicz Dorofiej wyszedł do starostwa smoreckiego, żonaty	6	10	–	–
29	–	1	–	4	1	Iwan Szeszko arendarz poddany z Haci, syn jego Bazyl, włóka gruntu do arendy przydana	–	–	–	–
29	5	15	25 ²²²⁶	68	71	Suma	131	22	8	–

[93r]

Powinność szczególna wsi Hliwina

1. Do młynu zboże dworne wozić radową²²²⁷
2. Kapustę sadzić i polewać
3. Do podsiewania zboża chodzić

²²²⁶ Właśc. 26.

²²²⁷ Być może rado – pilnie, gorliwie.

Podatek szczególny wsi Hliwina

1. Czynsz z włóki przyjomej płacą zł 5 i gr 2.
2. Czynszu z włóki osiadłej po zł 7 gr 18.
3. Podroszczyzny²²²⁸, którą odbywali z prowizją do klasztoru do Mińska razy dwa w roku. Ponieważ ta powinność ustała, postanawia się z włóki osiadłej po zł 4.
4. Podymnego na jedną ratę płacą zł 13.

We wsi Hliwinie cerkiew i plebania parochialna²²²⁹, do której należy gruntu włók 4²²³⁰. W cerkwi aparat jeden rzymski i portatyl skarbowy.

Karczma we wsi Hliwinie duża wjezdna, dranicami kryta, z jednego końca stodoły izba z komorą, piec [z] kafel szarych. Z drugiego końca stodoły izba piekarniana.

Młynek przy wsi Hliwinie wiośniak na błocie o jednym kole, ze wszystkim naprzędzeniem do mliwa.

NB: Do arendy hliwińskiej należy gruntu włóka 1, z której żaden nie daje się podatek.

[93v]

Domy żyłe	Grunta włóczne		Sprężaj		Osoby męskie	Wieś Nowosiołki	Czynsz		Dań miodowa	
	Przyjome	Osiadłe	Wóły	Konie			Zł	Gr	Pudy	Fundy
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	–	¼	–	2	2	Wasił Kusiło, syn Aptan, zięć Jaśko	2	15	–	–
2	–	¼	–	2	3	Auchim Kusiło, syny Kondrat, Aptan i Hapon	2	15	–	–
3	–	½	2	3	3	Iwan Kusiło, syn Marcin, wnuki Kondrat i Aleksiej	5	–	–	20
4	–	½	–	2	2	Jaśko Tumow, syny Kuryło i Jakim	5	–	–	20
5	–	¼	–	1	3	Amielian Nowochorost, szwagry Cimoch, Taras i Jakow	2	15	–	–
6	–	½	1	1	2	Iwan Słuc, syn Iwan, brat Maksim	5	–	–	–

²²²⁸ Podroszczyzna – podwoda.

²²²⁹ Parochialny – parafialny.

²²³⁰ Wybudowali ją jezuici w 1757 r. Hist. Coll. Minscensis 1757, ARSI, Litwania 51, k. 34r.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
7	–	¼	2	2	2	Amielian Kołbik, syny Cit i Majsiej	2	15	–	–
8	–	½	2	4	4	Jarmoł Zub, ma dwóch braci, Majsieja z synem Maćwiejem, Kondrata z synem Austapem	5	–	–	–
9	–	½	2	2	2	Jakow Zub, bracia Chalimon i Ihnat	5	–	–	20
10	–	½	2	1	3	Karp Kozyra, syny Łukasz i Ausiej, brat Bonyś	5	–	–	–
11	–	½	2	3	2	Sachon Leonowicz, braty Cit i Iwan	5	–	–	–
12	–	½	2	1	2	Anikiej Leonowicz, bracia Somka i Atroch	5	–	–	–
13	–	½	–	1	1	Małaszka Zub, brat Chwiedor	5	–	–	–
14	–	½	4	3	4	Michiej Wołkowiec, syny Alenty, bracia Iwan i Autuch, syn Autucha Chalimon	5	–	1	–
15	–	½	4	2	3	Maćwiej Wołowiec, syny Iwan i Borys, bratanicz Siemion	5	–	–	–
16	–	½	2	3	3	Pauluk Kołbik, syny Leon, Wasil i Klim	5	–	–	–
17	–	½	2	1	2	Iwan Mosko, syny Kasjan i Ancyp	5	–	–	–
18	–	½	2	3	2	Iwan Niebyszczyniec, syn Działmid, wnuk Kuryło	5	–	–	–
19	–	½	2	1	3	Iwan Niebyszczyniec, syny Dziemian, Arciom i drugi Arciom	5	–	–	20
20	–	½	3	5	6	Hryszko Kołbik, syny Somka i Anisko, brat Jakow, bratańcy Wacim i Amielan, pasierb Nikiper	5	–	–	20
21	–	½	1	1	–	Bazyl Kołbik	5	–	–	20
[94r]										
22	–	½	1	3	6	Hapon Kołbik, syny Andron, Pilip, Siemion, bratańcy Naum, Jakim i Andrej	5	–	1	–
23	–	¼	1	2	2	Hryszko Jarmaczonek, syn Wasil, wnuk Mikita	2	15	–	–
24	–	½	2	–	1	Jakow Wołkowiec, brat Autum	5	–	–	–

25	–	½	2	3	3	Kondrat Turonek, syn Hryszko, brat Zienow, bratanicz Roman	5	–	–	–
26	–	¼	2	3	2	Iwan Jarmaczonek, syn Sylwestry, zięć Janko	2	15	–	–
27	–	½	2	2	1	Leon Kuczyński, syn Charyton	5	–	–	–
28	–	½	2	–	–	Nuprej Turonek	5	–	–	20
29	–	½	2	3	3	Ausiej Szałajka, syn Rodziuk, wnuki Lam i Dawid	5	–	–	–
30	–	½	2	2	2	Sidor Tur, syny Jakow i Hryszko	5	–	–	20
31	–	½	2	3	4	Apanow Truchan, syn Mikita, siostrzeńcy Amielian i Nuprej, syn Amieliana Audakim	5	–	–	–
32	–	½	1	2	1	Karniej Tur, syn Michałko, brat Karp, kowal tego jm. pan Massalski do Przyborku ²²³¹ gwałtownie	5	–	–	20
33	–	½	3	3	3	Amielian Jozupowicz, syny Łapon i Walon, wnuk Achrem	5	–	–	20
34	–	½	1	3	3	Iwan Wołkowiec, syny Siemion i Iwan, wnuk Michałko	5	–	–	–
35	–	½	3	4	7	Anton Niebyszczyniec, syny Asip, Siemion i Wasil, wnuk Markiel, brat Roman, bratańcy Jakim i Anton	5	–	–	20
36	–	¼	2	–	3	Cichon Czamiża, syny Cimoch, Iwan i Kościuk	2	15	–	–
37	–	¼	–	1	1	Dziamid Czamiża, syn Karniej	2	15	–	–
38	–	½	2	2	6	Prokop Szpecko, syny Klim i Siemion, synowie Klima Andrej, Maksim, Chalimon i Wasil	5	–	–	–
39	–	½	2	–	2	Auram Sołtanowicz, syny Zacharia i Prokop	5	–	–	–
40	–	½	2	–	2	Gabruś Laudański, syny Hauryło i Taras	5	–	–	20
[94v]										

²²³¹ Właśc. Przyborki, folwark nad rzeką Klewą. A. Jelski, *Przyborki*, w: SGKP, t. 9, s. 193.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
41	–	½	2	3	2	Dziamid Wołkowiec, brat Hariło, bratanicz Samuś	5	–	–	–
42	–	½	2	4	4	Aleksiej Wołkowiec, syny Jakow i Choma, wnuk Ihnat, bratanicz Siemion	5	–	–	–
43	–	½	2	1	–	Sak Józefowicz czynszu płaci	5	–	–	–
44	–	½	2	1	–	Iwan Biarożka czynszu płaci	5	–	–	–
45	–	½	–	2	1	Amielan Leonowicz, syn Kościuk	5	–	–	–
45	–	20	77	91	113	Summa wsi Nowosiołek	205	–	8	–

Podatek szczególny wsi Nowosiołek

1. Czyszu płaci z włóki osiadłej zł 10.
2. Podymnego na jedną ratę płacą całą wsią zł 21.
3. Za place gumienne płacą całą wsią raz na rok zł 24.
4. Za pole uroczyszczem Zarowie dają dani miodowej pud 3.
5. Za podroszczyznę, którą odbywali do Mińska z prowizją do klasztoru cztery razy w roku, postanawia się ad praesens [obecnie] z włóki osiadłej zł 5.

[95r]

Należność do dworu wsiów Hliwina i Nowosiołek

Dań i podatek z włóki osiadłej

1. Gęś	1
2. Kur	2
3. Jajec sztuk	20
4. Grzybów kop	2
5. Dranic kopa	1
6. Dziakła żyta trzy ćwierci beczki wilenki	
7. Dziakła owsa trzy ćwierci beczki wilenki	

Powinność wsiów Hliwina i Nowosiołek

1. Z włóki osiadłej w każdym tygodniu cztery dni z czym dwór każe zasłużyć mają.
2. Gwałtów sześć latem z włóki po czworo zasłużyć powinien.
3. Do niewodu ile potrzeba radową być powinni do łowienia ryb.
4. Dziakło żyta na polu dwornym zasiał i zapachać²²³² na swoich dniach powinni.
5. Stróżów dwóch od pory do pory we dworze być powinno.

²²³² Zapachać – zaorać.

NB: Wójtowie tych wsiów od służby przyhonnej płacenia czynszów i wszelkiej dani z gruntu na którym siedzą, są wolni.

[95v]

Domy żyte	Grunta włóczne		Sprężaj		Osoby męskie	Wieś Juszkewicze	Czynsz		Dań miodowa	
	Pryjome	Osiadle	Woly	Konie			Zł	Gr	Pudy	Funty
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	–	¼	–	2	2	Sauka Kruchlik ma syna Jankę, pasierba Awiłę	4	13	–	10
2	–	½	2	1	–	Mikita Chomicz czynszu płaci	8	26	–	10
3	–	½	2	4	5	Iwan Karaś, syny Auchim, Marko, Iwan, Mikita i Łohin	8	26	–	20
4	–	½	–	2	2	Ambroś Astapowicz, syny Ausiej, pasierb Leon	8	26	–	10
5	–	½	2	1	2	Andrej Hryczok, syny Adam i Amielian	8	26	–	10
6	–	½	2	2	1	Daniło Cybulka, syn Janko	8	26	–	10
7	–	½	1	2	2	Cierech Nowochrost, bracia Osip i Aścienko	8	26	–	10
8	–	½	2	2	2	Cimoch Saczyuka, brat Iwan, brataniec Hauryło	8	26	–	10
9	–	½	1	1	2	Iwan Cybulka, syn Iwan, wnuk Ławren	8	26	–	10
10	–	¼	–	2	3	Sauka Cybulka, syny Klim, Dzienis i Anisko	4	13	–	20
11	–	½	2	2	2	Iwan Borodzicz czynszu płaci	8	26	–	20
12	–	¼	2	3	2	Majsiej Kuczyński, syny Pauluk i Jesip	4	13	–	10
13	–	½	2	3	3	Kuźma Chomicz, syny Prochor, Borys, wnuk Prochor	8	26	–	10
14	–	½	1	3	1	Choma Kuczyński, syn Hryszko	8	26	–	10

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
15	–	½	2	3	3	Marko Chomicz, syny Nieścior i Amielan, brat Arciom	8	26	–	10
[96r]										
16	–	½	2	3	4	Wasil Borodzicz, syny Bazyl i Janko, pasierby Łukian i Sauka	8	26	–	10
17	–	½	2	3	3	Iwan Chomicz, syny Wasil i Charyton, wnuk Kuryło	8	26	–	10
18	–	½	2	1	2	Iwan Kuczyński, syn Kondrat, szwagier Ihnat	8	26	–	10
19	–	½	2	2	5	Chwiedor Borodzicz, syny Auchim, Asip, Piotrok, Miron i Siemion	8	26	–	10
20	–	½	1	3	3	Kuryło Borodzicz, pasierby Patap, Chwiedor i Apanas	8	26	–	20
21	–	½	1	4	3	Astap Kuczyński, zięć Hauryło, wnuk Apanas, prawnuk Karp	8	26	–	20
22	–	½	1	2	3	Nieścior Kuczyński, syny Iwan i Pauluk, wnuk Sak	8	26	–	10
23	–	½	2	4	4	Pilip Moska, syny Hryszko i Jermak, wnuki Iwan i Aleksiej	8	26	1	–
24	–	¼	2	2	2	Sak Kuczyński, syny Taras i Prokop	4	13	–	10
24	–	11	36	57	59 ²²³³	Latus facit wsi Juszkiewicz	195	2	8	–

Wieś Juszkewicze podymnego na jedną ratę płaci zł 13.

Przy wsi Juszkewiczach młyn na rzece Plisie brusowany, nowy, o dwóch kołach. Tamże razem waluśz²²³⁴ i kruparnia²²³⁵ o jednym kole. W tym młynie izba z komorą.

[96v]

²²³³ Właśc. 61.

²²³⁴ Waluśz – folusz.

²²³⁵ Kruparnia – młyn do produkcji krup.

Domy żyte	Grunta włóczne		Sprężaj		Osoby męskie	Zaścianek Horanie alias Zaplisie	Czynsz		Dań miodowa	
	Pryjome	Osiadłe	Woły	Konie			Zł	Gr	Pudy	Funty
1	–	½	2	3	5	Gabruś Łyzna, syn Tadeusz, bracia Dominik, Janko i Kazimierz, bratanicz Bazyl	8	26	–	–
2	–	½	2	3	3	Pilip Kuczyński, syny Iwan, Jesip i Wieremiej	8	26	–	–
3	–	½	2	3	3	Cimoch Chomicz, syny Jaumien, Cierech i Wasil	8	26	–	–
4	–	½	–	3	3	Ihnat Cybulka, syny Marcin, Onikiej i Jakow	8	26	–	–
5	–	½	3	4	4	Ławren Chomicz, syn Sidor, brat Ściepan, pasierb Andrej, zięć Ściepana Akuła	8	26	–	–
6	–	¾	2	3	3	Cimoch Chomicz, syny Iwan, Maksim i Amielan	6	19½	–	–
7	–	2⅞	11	19	21	Suma zaścianku Horania	50	29½	–	–

Podymnego ten zaścianek na jedną ratę płaci zł 4.

Miodu danego ogółem dają pudów 4.

[97r]

Domy żyte	Grunta włóczne		Sprężaj		Osoby męskie	Wieś Uchłoda	Czynsz		Dań miodowa	
	Pryjome	Osiadłe	Woły	Konie			Zł	Gr	Pudy	Funty
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	–	½	–	3	2	Mina Lisowiec, zięć Leon, syn Leona Jakow	8	26	–	20
2	–	½	1	2	–	Marcin Kudzin	8	26	–	20
3	–	½	–	3	1	Zmitrok Kudzin, syn Iwan	8	26	–	20
4	–	½	–	4	3	Pauluk Kudzin, syny Wasil, Radziwon i Ambroś	8	26	–	20

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
5	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{2}$	–	3	5	Asip Kot, syny Parsien, Jaroszka i Iwan, wnuki Ściepan i Iwan	11	$2\frac{1}{2}$	–	20
6	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	1	5	3	Nikiper Kot, syn Iwan, brat Pauluk, bratanicz Pankrat	13	9	–	30
7	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{2}$	–	4	1	Jakow Łason, zięć Jurko	11	$2\frac{1}{2}$	–	20
8	$\frac{1}{4}$	$\frac{1}{2}$	–	5	4	Hapon Wackiewicz, syny Anisko, Atroch, Asip, Jarmoła	13	9	–	30
9	–	$\frac{1}{2}$	–	3	3	Mikoła Romanowicz, zięć Iwan, wnuki Roman i Dziemid	8	26	–	20
10	–	$\frac{1}{2}$	1	3	2	Andrej Klimka, syny Samuś i Atroch	8	26	–	20
11	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{2}$	1	3	1	Michiej Kudzin, syn Siemion	11	$2\frac{1}{2}$	–	30
12	–	$\frac{1}{2}$	1	2	1	Anton Dymkiewicz, syn Prochor	8	26	–	30
13	–	$\frac{1}{2}$	1	3	3	Ksienko Kot, syny Ihnat, Leon i Zienko	8	26	–	20
14	$\frac{1}{8}$	$\frac{1}{2}$	–	4	2	Maćwiej Kudzin, syn Achej, zięć Arciom	11	$2\frac{1}{2}$	–	20
14	1	7	6	47	31	Suma wsi Uchłody	141	26	8	–

[97v]

NB: Wieś Uchłoda ma swoją sytuację²²³⁶ za rzeką Berezyną z poddanymi starostwa borysowskiego wsi tejże nomenklatury, z którymi grunta w szachownicy.

Podymnego wieś Uchłoda płaci na jedną ratę zł 8.

Ze wsi Uchłody nie dają gęsi, kurów i jajec, za którą dań czółen do niewodu, kolasa z kołami, sanie, necułki, szufle i kowsze do dworu wedle potrzeby dostarczać powinni.

Wszystkie wyż wyrażone wsie, to jest Hliwin, Nowosiołki, Juszkievicze, Horanie i Uchłoda niewód ze wszystkim z nici swoich wywiązać i osadzić corocznie powinni.

[98r]

²²³⁶ Sytuacja – tu: położenie.

Domy żyte	Grunta włóczne		Sprężaj		Osoby męskie	Wieś Upirowicze	Czynsz		Dań miodowa	
	Pryjome	Osiadle	Woly	Konie			Zł	Gr	Pudy	Funty
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	–	½	2	2	3	Sapron Dymkowiec, syny Asip i Dziamid, bratanicz Andrej	8	26	1	30
2	–	½	2	4	5	Mina Siermiaszka, syny Dziemian, Małaszka i Aksienka, brataniec Ściepan, syn jego Chalimon	8	26	–	20
3	–	½	–	1	1	Samka Siermiaszka, bratanicz Dawid	8	26	–	20
4	–	½	1	1	6	Asip Szkut, syny Hryszko, Wasil i Ambroś, bracia Andrej i Iwan, syn Andreja Radziwon	8	26	–	–
5	–	½	2	–	–	Charyton Białanożka	8	26	–	–
6	–	1	2	2	1	Chwiedor Szeszko arendarz, syn Parsień	–	–	–	–
7	–	½	2	2	2	Mina Dymkowicz, syn Chama, brat Cimoch	8	26	–	20
8	–	½	2	2	3	Iwan Dakudewicz, syn Siemion, bratancy Sachon [i] Michałko	8	26	–	10
9	–	½	2	2	4	Asip Saroka, syn Andrej, braty Chwiedor i Siemion, bratanicz syn Chwiedora Harasim	8	26	–	–
10	–	½	1	1	2	Kondrat Szulko, brat Iwan i Michał	8	26	–	–
11	–	½	2	1	1	Iwan Atrachimowicz, brat Astap	8	26	–	–
12	–	½	2	1	5	Kuryła Dymkowiec, syny Hryszka, Sauka i Ściepan, syny Hryszki Roman i Sitko	8	26	1	10
13	–	½	2	2	3	Chwiedor Dymkowiec, syny Jaumien i Potap	8	26	1	10
14	–	¼	1	–	1	Sonka Szulka, brat Michałko	4	13	–	–

[98v]										
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
15	–	½	3	2	4	Pauluk Auściuk, syn Kuryło, pasierb Iwan, syny Iwana Wasil i Pilip	8	26	–	–
16	–	½	1	–	1	Dziemian Zaleski, brat Hapon	8	26	–	–
17	–	¼	2	1	1	Somka Białonożka, syn Janko	4	13	–	–
18	–	½	2	2	3	Pilip Szykowiec, syny Daniło, Apanas i Anton	8	26	–	10
19	–	½	–	2	3	Maksim Niebyszczyniec, syny Iwan, Anania i Karp	8	26	–	–
20	–	½	1	2	1	Daniło Niebyszczyniec, syn Anania	8	26	–	–
21	–	¾	2	2	3	Iwan Białonożka, syny Chwiedor, Janko i Dziemid	13	9	–	–
22	–	¼	1	–	2	Nikipor Auściuk, syny Majsiej i Anikiej	4	13	–	–
23	–	½	2	4	4	Hryszko Saroka, syny Hryszko, Akuła, Achrem i Kuryła	8	26	–	–
24	–	½	–	1	1	Harasim Pańka, syn Chama	8	26	–	–
25	–	½	–	2	1	Wieremiej Byczok, syn Wasil	8	26	–	20
26	–	½	2	1	2	Charyton Buława, syny Kościuk i Wasil	8	26	–	–
27	–	½	2	1	2	Wasil Atrachim, syn Iwan, bratanicz Iwan	8	26	–	–
28	–	½	2	2	4	Roman Zawacki, syny Hryszko, Siemion i Sidor, siostrzeniec Chama	8	26	–	20
29	–	½	1	–	–	Sauka Kozioł	8	26	–	–
30	–	½	–	1	3	Mikita Sacukiewicz, syny Taras, Wasil i Jakow	8	26	–	–
[99r]										
31	–	¼	1	–	1	Iwan Sacukiewicz, syn Sachon	4	13	–	–
32	–	¾	1	2	5	Chwiedor Sacukiewicz, syny Anton i Hryszko, brat Ausiej, siostrzeńcy Jakow i Maksim	13	9	–	–
33	–	½	2	1	4	Siemion Niekraszewicz, syny Hryszko, Marcin i Piotruś, brat Arcion	8	26	–	–

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
34	–	½	2	2	2	Leon Bućko, zięć Wasil z synem Jurko	8	26	–	–
35	–	½	2	1	2	Mikołaj Lamiec, syny Ausiej i Aleksiej	8	26	–	–
36	–	½	2	2	3	Michałko Wierzbicki, syny Kondrat, Sauka i Pauluk	8	26	–	–
37	–	½	1	1	2	Dawid Smolski, szwagier Siła, prymaka ²²³⁷ Dawid	8	26	–	–
38	–	¼	1	1	–	Ściepan Guz	4	13	–	–
39	–	½	1	1	–	Łukasz Siermiaszko	8	26	–	–
40	–	–	2	2	2	Piotr Bielski kowal, syn Kondrat, pasierb Ławren	–	–	–	–
41	–	½	2	2	1	Hryszko Astapkowicz, szwagier Iwan	8	26	–	–
42	–	½	2	3	5	Hryszko Niebyszyniec, syny Hapon, Asip, Nikiper, wnuki Adam i Ściepan	8	26	–	10
43	–	½	2	2	5	Jakim Siermaszko, syny Andrej i Wasil, brat Hapon z synami Ławrenem i Kuryłą	8	26	–	20
44	–	½	2	2	2	Cit Kuczyński, syn Wasil, siostrzeniec Pauluk	8	26	–	10
45	–	½	–	2	1	Chwieśko Żuk ma syna Wasila	8	26	–	–
45	–	21¾	67	68	107	Summa facit wsi Upirowicz	367	29	8	20

[99v]

We wsi Upirowiczach gruntu dobrego morgów 51 i ½

Podymnego na jedną ratę płaci zł 20.

W tych Upirowiczach na gościńcu karczma duża wjezdna, z jednego końca stodoły izba z karczmą, z drugiego końca piekarnia. Karczma dranicami kryta, z jaslami, wrotami, cała należycie opatrzona.

Przy tej karczmie budynek dla podróżnych, po jednej stronie izba z komorą, naprzeciw przez sieni piekarenka, dranicami kryty.

W tychże Upirowiczach młyn o jednym kole i walusz na rzece Plisie ze wszystkim naporzędzeniem.

Tamże w Upirowiczach cerkiew parochialna i plebania, do której należy włók gruntu 2.

²²³⁷ Prymak – zięć mieszkający u teściów.

W Upirowiczach przy gumnach chłopskich w okopku nad rzeką Plisą zabudowanie takowe.

Budyneczek mieszkalny z drzewa ciosanego dranicami kryty, w którym po lewej stronie izba z dwoma komórkami, z piecem [z] kafel zielonych, z kominem i kominem na dach wywiedzionym naprzeciw izba z piecem [z] kafel zielonych i z drugim piecem piekarskim z kominem na dach wywiedzionym, drzwi na zawiasach z zamkami wewnętrznymi troje.

Na dziedzińcu świronek niewielki, także stajenka i wozownia z drzewa okrągłego, dranicami kryte.

[100r]

Domy żyte	Grunta włóczne		Sprężaj		Osoby męskie	Wieś Sudobówka	Czynsz		Dań miodowa	
	Pryjome	Osiadle	Woly	Konie			Zł	Gr	Pudy	Funty
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	—	½	2	3	3	Ściepan Smolski, syn Jesip, prymak Auchim	8	26	—	—
2	—	¼	1	2	2	Siła Smolski, syny Chwieśko i Parsień	4	13	—	—
3	—	¼	2	2	2	Chwieśko Smolski, syny Kuźma i Sauka	4	13	—	—
4	—	½	1	1	3	Danka Siemaszka, syny Dawid, Pilip i Auchim	8	26	—	—
5	—	½	2	2	3	Apanas Samstyka, zięć Daniła z synami Wasilem i Ausiejem	8	26	—	—
6	—	¼	—	4	2	Wasił Siemaszka, syn Amielan, brataniec Chwiedor	4	13	—	—
7	—	¼	2	2	2	Andrej Siemaszka, syn Bartłomiej	4	13	—	—
8	—	½	2	2	1	Sawaściej Kuźma, szwagier Mikita	8	26	—	—
9	—	½	2	1	1	Sak Puzankiewicz, syn Kondrat	8	26	—	—
10	—	⅜	2	2	4	Chwiedor Puzankiewicz, syny Jaśko i Wasił, bratańcy Jesip i Iwan	6	19½	—	—

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
11	–	$\frac{1}{8}$	2	1	1	Mikita Puzankiewicz, syn Illa	2	$6\frac{1}{2}$	–	–
12	–	$\frac{1}{4}$	2	2	3	Jakow Siemaszko, syny Auchim, Apanas i Ściepan	4	13	–	–
13	–	$\frac{1}{4}$	–	2	3	Patap Siemaszko, syny Andrej, Aleksiej i Hryszko	4	13	–	–
14	–	$\frac{1}{2}$	2	3	2	Chwieśko Jenałdowicz, syn Pauluk, wnuk Amielan	8	26	–	–
15	–	$\frac{1}{2}$	–	2	6	Maksim Razamowicz, syny Iwan, Astap i Hauryło, wnuki Michał i Naum, pasierb Hryszko	8	26	–	–
16	–	$\frac{1}{4}$	–	2	–	Anikiej Masłowski	4	13	–	–
17	–	$\frac{1}{4}$	2	2	2	Chama Masłowski, bracia Wasil i Iwan	4	13	–	–
[100v]										
18	–	$\frac{1}{2}$	2	3	3	Sawościej Siemaszka, syn Dziemid, brat Hryszko i drugi Hryszko	8	26	–	–
19	–	$\frac{1}{2}$	2	5	6	Sauka Samstyka, syny Piotruś i Astap, wnuki Anton, Chwiedor, Majsiej i Iwan	8	26	–	–
20	–	$\frac{1}{2}$	2	2	6	Michaś Bucko, syny Siemion i Kondrat, bratanci Jakow, Wasil, Ancip i Małaszk	8	26	–	–
21	–	$\frac{1}{2}$	2	3	3	Iwan Bucko, syn Jakow, braty Sak i Michałko	8	26	–	–
22	–	$\frac{1}{2}$	2	3	3	Cimoch Astapkowicz, syny Apanas i Marcin, brataniec Kuźma	8	26	–	–
23	–	$\frac{1}{2}$	1	2	2	Arciom Astapkowicz, syn Karniej, brat Leon	8	26	–	–
24	–	$\frac{1}{2}$	2	3	3	Lewon Siemaszka, braty Prochor i Ściepan, brataniec Pankrat	8	26	–	–
25	–	$\frac{1}{4}$	2	1	3	Charyton Siemaszka, syny Zienow, Kuryło i Hryszko	4	13	–	–
26	–	$\frac{1}{4}$	1	2	3	Pauluk Siemaszka, braty Kościuk, Iwan i Zacharia	4	13	–	–
27	–	$\frac{1}{2}$	2	2	1	Ausiej Bucko, brat Kondrat	8	26	–	–

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
28	–	¼	–	1	1	Chwiedor Ihnałdowicz, syn Kościuk	4	13	–	–
29	–	¼	2	1	2	Cimoch Ihnałdowicz, syn Miron, wnuk Chama	4	13	–	–
30	–	½	2	1	4	Chwieśko Siemaszka, syny Pauluk, Daniło, Chama i Andrej	8	26	–	–
30	–	11½	46	64	79	Suma wsi Sudobówki	203	28	–	–

[101r]

Domy żyte	Grunta włóczne		Sprzężaj		Osoby męskie	Zaścianek Podżodzino	Czynsz		Dań miodowa	
	Pryjome	Osiadłe	Woly	Konie			Zł	Gr	Pudy	Funty
1	–	½	2	3	2	Kuryło Siemaszka, bracia Wasil i Andrej	8	26	–	–
2	–	¼	2	2	1	Prokop Żuk, syn Chlora	4	13	–	–
3	–	½	2	2	–	Naum Bucka	8	26	–	–
4	–	½	2	3	3	Hryszko Smolski, syny Wasil i Kuźma, brat Ambroś	8	26	–	–
5	–	½	2	3	4	Chama Jasiński, syn Jermak, brat Ławren, bratanicz Janko, szwagier Ihnat	8	26	–	–
6	–	¼	–	2	3	Marka Jasiński, syn Wasil	4	13	–	–
7	–	½	1	3	4	Michaś Puzankiewicz, syny Chwiedor, Nikiper i Hryszko, zięć Pietruś Astapkowicz	8	26	–	–
8	–	½	2	2	5	Chwieśko Smolski, syny Hryszko, Jesip, Janko, Mikita i Maksim	8	26	–	–
9	–	½	3	3	1	Achrem Ihnałdowicz, brataniec Jakow	8	26	–	–
9	–	4	16	23	23	Suma zaścianku Podżodzino	70	28	–	–

Dani miodowej wieś Sudobówka razem z zaściankiem Podżodzino ogółem dają pu-
dów 4½.

Podymnego na ratę jedną ze wsi Sudobówki 14 zł

Podymnego z zaścianku Podżodzino na ratę zł 3

We wsi Sudobówce gruntu dobrego morgów 19

Przy wsi Sudobówce młynek wiośniak o jednym kole ze wszystkim naporządzeniem
do mliwa.

[101v]

Karczma w zaścianku Podżodzino na gościńcu duża, wjezdna, dranicami kryta.
Z jednego końca stodoły izba z komorą, piec [z] kafel szarych, okno duże, z drugiego
końca stodoły, izba piekarniana. Przy tej karczmie świronek dranicami kryty.

W tymże zaścianku na rzece Plisie młyn o jednym kole, walusz ze wszystkim
naporządzeniem.

Podatek wsiów Juszkiewicz, Horania, Uchłody i także Upirewicz, Sudobówki i Podżodzina ogólnie z włóki gruntu

1. Czyszu po zł 17 gr 22
2. Żyta działka po dwie ćwierci beczki wilenki
3. Owsa działka po dwie ćwierci beczki wilenki
4. Wsi Upirewicz, Sudobówka i Podżodzino prócz tego daje z włóki gruntu jęczmie-
nia po ćwierci beczki
5. Dranic po kopie 1
6. Po gęsi 1
7. Po kurów 2
8. Jajec sztuk 20
9. Grzybów po kopie 1

Powinność ogólna tychże wsiów

1. Każdy gospodarz gruntu dwornego morgów tak jak do siania wyorać i zapachać
powinien.
2. Ze lnu dwornego talkę dwułokciową każdy gospodarz z chaty wyprząść.
3. Do żniwa latem nim się skończy bywać.
4. Do plewidła zbóż i ogrodu.
5. Gnoje ze dworu na grunta wywieźć.
6. Do budowania i poprawienia budynków bywać powinni.

[102r]

Sumariusz prowentów do majątności Hliwina w jednym roku z wsiów przychodzących, idque z Hliwina, Nowosiołek, Juszkiewicz, Horania, Uchłody, Upirewicz, Sudobówki i Podżodzinka. Także z karczem do tej majątności należących, per tabellam wpisany

Majątność	Domy żyłe		Osoby mężczyzn	Spreżaj		Grunta włóczne			Morgi polne	Dziakto zboża					
	Ciągle	Czynszowe		Woły	Konie	Ciągle ²²³⁸	Czynszowe	Przyłome		Żyto		Owies		Jęczmień	
										Cwierci	Ośminy	Cwierci	Ośminy	Cwierci	Ośminy
Hliwin	29	—	71	25	68	15	—	5	—	42	—	42	—	—	—
Nowosiołki	45	—	113	77	91	20	—	—	—	61	1	61	1	—	—
Juszkiewicz	—	24	59	36	57	—	11	—	—	22	—	22	—	—	—
Horanie	—	6	21	11	19	—	27 ⁸ / ₈	—	—	5	1 ¹ / ₂	5	1 ¹ / ₂	—	—
Uchłoda	—	14	31	6	47	—	7	1	15	14	—	14	—	—	—
Upirowicze	—	45	107	67	68	—	21 ³ / ₄	—	51 ¹ / ₂	41	1	41	1	20	1 ¹ / ₂
Sudobówka	—	30	79	46	64	—	11 ¹ / ₂	—	19	23	—	23	—	11	1
Zaścianek Podżodzin	74	9	23	16	23	—	4	—	—	8	—	8	—	4	—
Summa	74	128	504	284	437	35 ¹ / ₂	58 ⁷ / ₈	6	85 ¹ / ₂	217	1 ¹ / ₂	217	1 ¹ / ₂	36	¹ / ₂

²²³⁸ Włoka ciągła – ziemia, za którą poddani byli zobowiązani świadczyć pańszczyznę.

Majętność	Miód		Dań różna					Podymne		Podroszczyzna		Czynsze	
	Pudy	Funty	Gęsi	Kury	Jajec	Grzybów	Drańc kopy	Zł	Gr	Zł	Gr	Zł	Gr
Hliwin	8	–	14	28	280	28	14	26	–	56	–	131	22
Nowosiołki	11	–	20½	41	410	41	20½	42	–	102	15	229	–
Juszkiewiczze	8	–	11	22	220	22	11	26	–	–	–	195	2
Horanie	4	–	2⅞	5¾	57½	5¾	2⅞	8	–	–	–	50	20½
Uchloda	8	–	–	–	–	–	7	16	–	–	–	141	26
Upirowicze	8	20	20¾	41½	415	–	–	40	–	–	–	367	29
Sudobówka	–	–	11½	23	230	–	–	28	–	–	–	203	28
Zaścianek Podżodzin	4	20	4	8	80	–	–	6	–	–	–	70	28
Summa	52	–	84⅞	169¼	1692 [½]	96¾	55½	192	–	158	15	1391	14½
Arendy z karczem hliwińskiej, upirowickiej i podżodzińskiej													–
In summa gotowego grosza z czynszów, arend i podroszczyzny													2849 29½

[102v]

Przestroga do tabeli

1. Ze dwóch włók gruntu należących do arend jednej hliwińskiej, a drugiej upirowickiej żadna dań ani podatek nie daje się i powinność żadna nie pełni się.
2. Ze wsi Nowosiołek zł 24 należące za place gumienne przyłączone do czynszów w tabeli.

[103r]

Taksa uniwersalna w majątności Hliwinie**Krescencja dworna**

Ponieważ w majątności Hliwinie grunta bardzo nikczemne, piaszczyste, nieurodzajne i wysiewy w krescencji trzech ziarn pleności [!] nie czynią, za czym jedno tylko ziarno z wysiewów taksuje się, a drugie potrąciwszy na ordynarię folwarczną, co reszty zjeździe, zostawuje się na utrzymanie fundi.

	Zł	Gr
1	2	3
1. Wysiano na krescencję beczek 21, beczka po zł 20, czyni do prowentu excepto odsypu na krescencję i konsumpcję	420	–
2. Jarki wysiewa się beczek 5, taksując w żytniej cenie po zł 20	100	–
3. Pszenicy wysiewa się beczek 4, beczka po zł 24	96	–
4. Jęczmienia wysiewa się beczek 7, beczka po zł 12, czyni	84	–
5. Owsa wysiewa się beczek 20, beczka po zł 10, czyni	200	–
6. Grochu wysiewa się beczka i 1½, po zł 20 beczka, czyni	30	–
7. Bobu wysiewa się dwie ćwierci, taksując w żytniej cenie	10	–
8. Gryki wysiewa się beczek 3, beczka po zł 10, czyni	30	–
9. Konopi wysiewa się beczka 1, czyni	24	–
10. Lnu wysiewa się beczka 1, czyni nie taksując włókna	24	–
11. Siana ukoszywa się wozów 630, szacując wóz po zł 2, a ponieważ siano błotne i zbytu niemające w cenie ordynaryjnego siana położone. Exinde [stąd] przypłodek obory nie szacuje się	1260	–
Latus	2278	–
[103v]		
Podatek ze wsiów		
1. Żyta dziakielnego ćwierci beczki wileńskiej 217½ i ¼, ćwierć żyta po zł 5, czyni	1092	22½
2. Owsa dziakła ćwierci 217½ i ¼, ćwierć po zł 2 gr 13	544	11½

1	2	3
3. Jęczmienia dziakielnego ćwierci $36\frac{1}{16}$, po zł 3	108	$22\frac{1}{2}$
4. Miodu danego pudów 52, pud po zł 4, czyni	208	–
5. Gęsi sztuk $84\frac{5}{8}$, gęś po gr 20, czyni	56	$12\frac{1}{2}$
6. Kur sztuk 169 i $\frac{1}{4}$, po gr 10, czyni	56	$12\frac{1}{2}$
7. Jajec sztuk $1692\frac{1}{2}$, sztuka po półgrosza, czyni	28	$6\frac{1}{4}$
8. Grzybów wianków 96 i $\frac{3}{4}$ po gr 10, czyni	32	$7\frac{1}{2}$
9. Dranice danne nie szacują się na reparację budynków	–	–
10. Puszcza towarowa w majątności Hliwinie, ponieważ bardzo wyrobiona i pewny z onej nie może się wyciągnąć prowent, nie szacuje się, na którą uczyniony kontrakt i pniowszczyzna ²²³⁹ wedle tego kontraktu ma być odbierana za odbrakowaniem kłód na rumie.	–	–
Czyniąc więc uniwersalny percepty miernie oszacowany majątności Hliwina prowent, niezawodnie powinien	4405	5
Gotowego grosza za czynsze od poddaństwa wybiera się	1391	$14\frac{1}{2}$
Za podroszczyznę od tegoż poddaństwa ad praesens postanowiono	158	15
Podymnego zł 192, podatek skarbowy do prowentu nie kładzie się	–	–
Arendy z karczem i Upirowickiej zł 1000, ad praesens zaś po dodaniu karczmy podżodzińskiej, gdzie był szynk dworny, aukcjonwano zł 600, [czyni]	1300 ²²⁴⁰	–
Summa summarum	7655 ²²⁴¹	$4\frac{1}{2}$

[104r]

Jurgielta i ordynarie w majątności Hliwinie

Dla podstarościego hliwińskiego z namiestnikiem postanawia się kapitulacji rocznej zł 400.

Ordynaria

Żyta beczek	8
Jęczmienia beczek	5
Owsa beczek	6
Gryki beczek	2

²²³⁹ Pniowszczyzna – opłata za każdy pień drzewa.

²²⁴⁰ Właśc. 1600.

²²⁴¹ Właśc. 7555.

Pszenicy becza 1
Grochu pół beczi
Konopi pół beczi
Soli pół beczi
Przy tym wieprz karmny jeden, na ukarmienie którego zboża czystego becza jedna,
wieprz chudziec jeden, baranów cztery.
Pozwala się mieć podstarościemu koni pięć na sienie skarbowym, krów trzy na kar-
mie skarbowej.

Dla czeladzi służnej

Ciwunowi²²⁴² jurgieltu rocznego zł 20
Pastuszkom dwom odzież skarbową
Gospodyni jurgieltu rocznego zł 15
Dwom dziewczkom jurgieltu rocznego po zł 10, zł 20

Ordynaria roczna dla sześciu osób czeladzi służnej

Żyta beczek 6, sujaru²²⁴³ na przywarek beczek 3, wieprza karmnego jednego, na
ukarmienie którego zboża czystego becza jedna, soli na rok cały garcy 18, konopi na
olej na rok cały pół beczi.

[104v]

Interwencje do majątności Hliwina

Interwencja j.w. jm. ks. Ignacego [Jakuba] Massalskiego, biskupa wileńskiego, do
majątności Hliwina, Upirewicz o aktorstwo tych dóbr w sumie 35 000 zł przez antece-
sorów jm. zastawionych intuitu [w sprawie] rozpoczętego procederu przez zgłoszenie
się listowne samego j.w. biskupa wileńskiego, a podane in scriptis [pisemnie] oświad-
czenie od plenipotentów tegoż jm. czyniona.

Interwencja w. jm. ks. Władysława [Wankowicza], plebana mińskiego, i wielm.
ichm. panów Piotra rotmistrza, Sebastiana, regenta ziemskiego województwa miń-
skiego braci rodzonych Wankowiczów do połowy jeziora Sudobla z przyległymi siano-
żęciami i do gruntów, łąk, lasów do majątności Hliwina, dekretem kompromisarskim
od majątności ichm. Zabaszewicz przysądzonych, na którego kompromis starsi bracia
sine scitu in praeiudicium [bez wiedzy i na szkodę] ichm[ościów] pisali się z podane-
go in scriptis [pisemnie] memorialiku czyniona.

Interwencja od tychże ichm. panów Wankowiczów o poddanych nazywających się
Kołbików we wsi Nowosiolkach, do dworu hliwińskiego przysłuchającej mieszkających,
jakoby od lat 30 z majątności Zabaszewicz wyszłych in scriptis [pisemnie] podana.

²²⁴² Ciwun – stróż gumienny.

²²⁴³ Termin nie występuje w słownikach.

[Folwark Hać]

[105r]

Inwentarz folwarku hackiego cum attinentiis [z przyległościami] w województwie mińskim sytuowanego, przedtym do kolegium mińskiego ichm. ks. eksjezuitów, ad praesens [obecnie] do dyspozycji Najjaśniejszej Rzeczypospolitej należącego ad sonantiam [według] instrumentu przez j.o. księcia jm. Michała Hieronima Radziwiłła miecznika W.Ks.L., kawalera orderów Orła Białego i św. Huberta, sejmowego i Konfederacji Generalnej Litewskiej marszałka, w roku terażniejszym 1773 miesiąca października wespół z instrukcją wydanego, przez nas niżej podpisanych tymże instrumentem ad actum lustrationis [do przeprowadzenia lustracji] wyznaczonych, sporządzony eodem ut supra anno diebus decembris [w grudniu tego samego roku jak powyżej].

[105v]

Opisanie zabudowania folwarku hackiego

Że ten folwark dworowych nie ma gruntów, ani ogrodów żadnych, per consequens [w konsekwencji] zasiewów, krescencji, bydła etc., a poddaństwo z dawna siedzi na czynszach bez pańszczyzny prócz niektórych niżej opisanych powinności, exinde [dlatego] zabudowanie w nim niewielkie opuszczone, tylko niektóre dla przybycia na czas księży przedtym prokuratorów tak się pokrótce wymienia.

Budynek stary z drzewa okrągłego, połowa jego po ręce lewej ze wszystkim opuszczona, bez okien, pieców i drzwi, prócz jednych do samej izby będących na zawiasach żelaznych. Druga zaś połowa po prawej ręce do mieszkania zgodna, z drzwiami na zawiasach, oknami mocno potłuczonymi, z piecem starym kaflowym i kominkiem, pod nakryciem dranicznym reparacji potrzebującym.

Drugi nowy brusowany budynek dranicami kryty, z dwoma izbami i komorami, z kuchenką małą w sieni, z drzwiami na zawiasach, z zamkami wewnętrznymi dwoma i dalszym żelazem, z oknami dziewięcią szkła czystego, z piecami kaflowymi, kominami, kominami i wszelką do mieszkania wygodnością.

Ex opposito [naprzeciw] tego nowego budynku imbar²²⁴⁴ z dwoma szpichrzami pod jednym dachem dranicami krytym. Do jednego drzwi dwoje podwójnych na zawiasach grubych z drągami na trzech klamkach do zamykania. Do drugiego drzwi jedne pojedynkowe na zawiasach z zamkiem wewnętrznym, z zaszczepeką i probojami na zamek wiszący, gdzie jest kilka zasieków do chowania zboża.

Niedaleko imbaru dwie stajnie z jasłami, trzecia odryna, czwarty tok mały z osiecią, bardzo stare i do ruiny chylące się. Przeplot jeden o dwóch przesłach.

²²⁴⁴ Imbar, ambar – skład, spichrz.

Takowy z zabudowaniem dziedziniec kwadratowy, parkanem starym miejscoma już niecałym ogrodzony. Za którym wraz cerkiew nowa brusowana, gontami kryta, z cmentarzem w kwadrat parkanem nowym obwiedziona, pod rządem ks. Łaskiewicza prezbitera ritus graeci uniti [obrzędu greckiego unickiego] zostająca²²⁴⁵.

Dalej przy gościńcu ziembińskim karczma z dwojgą wrotami wjezdznymi i stodoły w kwadrat parkanem i różnym zabudowaniem w nim inkludowanym, jako to samą izbą karczemną, dwoma piekarniami, świronkami, chlewami, odrzynami, drzwiami i wrota do nich mało żelaza mające, okna różne częścią nowe, częścią stare i potłuczone, w sobie zawierającemi, ogrodzona.

Ex opposito [naprzeciw] karczmy przez drogę browar z łaźnią i susznią bez żadnego naczynia skarbowego.

Dalej trochę w polu gumienko do karczmy należące, bardzo stare, tok z osiecią, odryna jedna, przepłot jeden o dwóch przeszłach.

[106r]

Młyn do tejże karczmy należy nowo zbudowany, o jednym kole gończym²²⁴⁶ z kamieniem, żelazem i narzędziem wszelkim, o pół milę od folwarku Hacı na rzeczce Bródek zwanej, czasami tylko miele, kiedy wody staje, tamże staw niemały i rybny, ale bardzo zarosły.

Puszczy i lasu zgodnego do profitu nie ma, prócz drzewa do zabudowania. Grunta w folwarku Hacı podłe i nieurodzajne.

Rzeki i rzeczki różne, mianowicie Cna i Hajna wkoło prawie ograniczają folwark hacki, w którym siedzibnego²²⁴⁷ gruntu (według wyznania poddaństwa) ma się znajdować włók z górą 50 niemierzonych, z tych jedna do prezbitera, druga do karczmy należące.

Wiadomość o sianożęciach folwarkowych

Nad rzeką Cną sianożęci trzy: jedna Syczówka, druga Koziróg, trzecia Łuka, z których schodzi wozów dobrych plus v[el] minus 80.

Nad rzeką Hajną sianożęci cztery: jedna Chidry, druga Andrzejowa Łuka, trzecia Sipowa, czwarta Huba, z których schodzi wozów zimowych blisko 200.

To siano błotne, trawa długa, murogu²²⁴⁸ bardzo niewiele.

Sianożęci pustoszy chłopskich do folwarku należące: jedna na Szerokich, druga w Koromiślach, trzecia w Istopczykach, czwarta w Wierzbach nad rzeczką Święcicą, z których schodzi siana wozów dobrych mniej więcej 20.

²²⁴⁵ Cerkiew unicka pw. NMP odnotowano w Hacı już w końcu XVII w. *Візіты уніяцкіх цэркваў Мінскага і Навагрудскага сабораў 1680–1682 гг.: Зборнік дакументаў*, wyd. Д.В. Лісейчыкаў, Мінск 2009, s. 46.

²²⁴⁶ Gończy – prawdopodobnie podsiębierny, o kole młyńskim.

²²⁴⁷ Siedzibny – osiadły.

²²⁴⁸ Murog – siano najlepszej jakości, z łąk suchych.

In summa w folwarku hackim siana wozów dobrych 300. Zostaje teraz siana po różnych miejscach stogów większych, a więcej mniejszych wszystkich 19. W imbarze zaś folwarkowym od ekspensy lustratorskiej pozostało siana wozów kilka pod kłuczem wójta tamecznego Osipa Szewcowicza. Grunta pustoszy chłopskich, z których poddani biorący dają snopszczyznę: jedna w Szwabach, druga w Jałowikach, trzecia w Łohach, czwarta w Mechedach. NB: Tego lata wzięto snopszczyzny żyta kop 23, jarki kop 8, owsa kop 8, jęczmienia kop 15.

Remanent w folwarku hackim

Stółów małych 3, czwarty w kuchence, sztuk	4
Stółków z paręczami 2, tychże ordynaryjnych pięć, sztuk	7
Łóżko stolarskiej roboty 1, tychże łóżek prostych 6, sztuk	7
Szafka prosta kredensowa z trzema policami bez drzwiczek	1
Miara ćwierciowa komisyjna 1, miarka łubiana ²²⁴⁹ albo szesnastka 1, sztuk	2
Garniec żeściany miodowy, cechowego plus vel minus kwartą niedochodzący . .	1
Barci dwornych z pszczołami	10
Item pszczoły jedne w korzeniku dwornym	1

[106v]

Chaty	Włóki siedzibne	Wieś Kuski	Osoby męskie	Dobytek		Miodu dannego		Czynsz	
				Konie	Wóły	Garce	Karty	Zł	Gr
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	½	Małaszko Radzko, syn Kuryło	2	2	2	4	–	15	6
2	½	Apanas Waskow, syn Zacharia i siostrzeńców żony trzy: Zacharia, Andrej, Kuryło	5	2	2	4	–	15	6
3	½	Sidor Miechta, synów dwóch: Audziej, Isak, wnuków dwóch: Zacharia, Mikita	5	1	2	–	–	15	6
4	½	Jaśko Waskow, zięć Hryszko Tupik	2	3	2	4	–	15	6
5	¾	Cit Czkur, syn Samuś, szwagier Naum Waskow, ma synów dwóch: Maksima i Kuryłę	5	4	4	–	–	22	24
5	2¾	Suma w tej wsi	19	12	12	12	–	83	18

²²⁴⁹ Łubiany – wykonany z kory lipowej.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		Wieś Szwab							
1	$\frac{3}{4}$	Kuźma Ciszkievicz, synów czterech: Jakow, Pawluk, Filip, Siemion i wnuk Symon	6	2	4	4	–	22	24
2	$\frac{1}{2}$	Chwiedoś Ciszkievicz, synów trzech: Jarmak, Ściepan, Nuprej	4	1	2	–	–	15	6
3	$\frac{3}{4}$	Aleksiej Ciszkievicz, syn Cimoch, braci dwóch Kuryło, Iwan	4	2	2	–	–	22	24
4	$\frac{1}{2}$	Karniej Szwab, synów dwóch: Janko, Mina, przy nim brat Cit i brataniec Sawa	5	2	2	–	–	15	6
5	$\frac{1}{2}$	Małaszko Ciszkievicz, syn Benedykt	2	1	2	–	2	15	6
6	$\frac{1}{2}$	Jakow Awczynka, synów dwóch: Kuryło, Iwan	3	1	1	–	–	15	6
7	$\frac{3}{4}$	Aleksiej Szeszko, synów dwóch: Iwan, Isak, brataniec Mikołaj	4	3	3	2	–	22	24
8	$\frac{1}{2}$	Leon Szwab, brat jego Kondrat	2	1	2	3	–	15	6
9	$\frac{1}{2}$	Pauluk Awczynka, syn Marko	2	2	1	–	–	15	6
10	$\frac{1}{2}$	Hryszko Szwab, syn Ihnat, szwagier Hryszko Pieklicz	3	2	2	–	–	15	6
11	$\frac{1}{2}$	Arciom Szwab, synów dwóch: Iłła, Siemion, brat Iwan	4	2	1	–	1	15	6
12	$\frac{2}{3}$	Wasil Chowanka, synów trzech: Iwan, Maciej, Prokop	6	2	2	–	–	20	8
13	$\frac{3}{4}$	Auchim Biaka, siostrzeniec Iwan	2	2	2	–	1	22	24
14	$\frac{1}{2}$	Zmitrok Biaka bez synów	1	1	2	–	–	15	6
14	$8\frac{1}{6}$	Suma we wsi Szwabach	48	24	28	10	–	248	8
		Zaścianek nad rzeką Cną							
1	$\frac{2}{3}$	Naum Micko, synów dwóch: Iwan, Jakow, wnuków dwóch: Leon, Jaśko	5	3	4	–	–	20	8
2	$\frac{2}{3}$	Kuźma Chowanka, syn Symon	2	2	2	–	–	20	8
3	1	Łukasz Biaka, braci trzech: Małaszko, Manel, Jaśko	4	4	4	–	–	30	12
4	1	Hryszko Biaka, syn Nikiper, brataniec Adam	3	3	4	4	–	30	12
4	$3\frac{1}{3}$	Suma w tym zaścianku	14	12	14	4	–	101	10

[107r]

Chaty	Włóki siedzibne	Wieś Jałowiki	Osoby męskie	Dobytek		Miodu dannego		Czynsz	
				Konie	Woly	Garce	Kwarty	Zł	Gr
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	½	Wasil Biaka, pasierbów dwóch: Łauryn i Majsiej Szautanowiczowie	3	1	2	–	–	15	6
2	½	Prokop Jałowik bez synów	1	1	1	2	–	15	6
3	½	Maksim Szewcowicz, synów dwóch: Anton, Chwiedor, siostrzan Piotrok Jałowik	4	3	2	–	–	15	6
4	½	Hauryło Ciszkievicz, syn Fiedor	2	–	2	–	1	15	6
5	1⅛	Osip Szewcowicz, wójt terażniejszy, synów pięciu: Piotrok, Audziej, Chwiedoś, Symon, Wasil, i wnuków dwóch	8	5	4	–	–	34	6
6	½	Majsiej Chowawka, syn Ściepan	2	2	2	–	–	15	6
7	½	Chalimon Koralewicz, syn Auram, brat Karniej z synem Naumem	4	3	2	–	–	15	6
8	½	Daniło Kotel, syn Auram, wnuk Karniej	3	1	2	–	–	15	6
9	¾	Aleksiej Biaka, syn Radziwon, brat Samuś	3	3	4	2	–	22	24
10	½	Ambroś Biaka, syn Jakow	2	3	–	–	–	15	6
11	¼	Naum Biaka bez synów	1	–	2	–	–	7	18
12	½	Wasil Biaka, synów dwóch: Jesip, Herman, braci dwóch: Iwan, Astap	5	1	–	–	–	15	6
12	6⅞	Summa we wsi Jałowikach	38	23	23	4	1	201	12
		Wieś Łohy							
1	⅔	Hryszko Waszkowicz, szwagier Harasim Łukaszewicz	2	3	2	–	–	20	8
2	⅞	Hryszko Micko, synowiec Wasil	2	2	2	3	–	26	18
3	1	Jesip Zołna, synów 2: Hryszko, Majsiej, brat Nuprej z synem Tarasem	5	5	4	–	–	30	12
4	1⅓	Piotr Micko, synów 4: Iwan, Symon, Cimocho, wójt dawny, Michał, wnuków 3: Samuś, Fiedoś, Justyn	8	5	4	5	–	40	16

Rękopis I. Inwentarz kolegium mińskiego i jego majątków ziemskich

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5	½	Marcin Zańko, syn Prokop, wnuk Leon, pasierb Makar Moroz	4	3	2	–	–	15	6
6	⅔	Sawaściej Giembut, synów 3: Anania, Karniej, Aułaś, brat Dawid, synowiec Amielan	6	1	2	–	–	20	8
7	⅔	Pauluk Micko, synów 3: Hryszko, Siemion, Zachar	4	2	2	–	–	20	8
8	½	Wasil Zańko, synów 2: Mikita, Cimoch	3	2	2	–	–	15	6
9	½	Ihnat Rawiacki, syn Samson	2	2	2	–	–	15	6
10	½	Aleksiej Szaszel, syn Nuprej, brat Cimoch	3	1	2	–	–	15	6
11	⅔	Łauryn Dzieniszewicz, synów 2: Aniś, Ihnat	3	1	2	–	–	20	8
12	¼	Iwan Lenkiewicz mizerak, bez synów	1	–	–	–	–	7	18
13	1½	Aleksiej Skorobohaty, syn Symon, synowców 2: Leon, Aniś, braci 2: Wasil, Filip	6	5	6	9	–	45	18
14	¾	Łukian Łuszkiewicz, syn Janko, brat Filip	3	2	2	–	–	22	24
15	½	Marko Lenkiewicz, synów 2: Aniś, Klim	3	2	2	–	–	15	6
15	10⅞	Suma we wsi Łohach	55	36	36	17	–	330	18

[107v]

Chaty	Włóki siedzibne	Wieś Zapole	Osoby męskie	Dobytek		Miodu danego		Czynsz	
				Konie	Woły	Garce	Kwarty	Zł	Gr
1	¾	Władys Cierach, syn Fiedoś, brat Aksień z synem Sawaściejem, brataniec Siemion	5	3	2	6	–	22	24
2	½	Maksim Cybulski, syn Samson, pasynków ²²⁵⁰ 4: Siła, Aułaś, Jesip, Isak Niebyszyńcowie	6	4	2	–	–	15	6

²²⁵⁰ Pasynek – adoptowane dziecko.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3	½	Michał Biaka, syn Janko, teść Maksim Hryń	3	2	2	3	–	15	6
4	½	Anania Moroz, braci 3: Łauryn, Symon, Hryszko	4	2	2	–	–	15	6
5	¾	Aleksiej Chankiewicz, syn Karniej, brat Siemion z synem Dziemidem	4	3	2	–	–	22	24
6	¾	Kuryło Hryń, braci 3: Andrzej, Aulas, Auchim	4	2	1	–	–	22	24
7	1	Piotrok Hryń, synów 2: Siemion, Parchwien, wnuków 3: Mikoła, Akuła, Jeumien	6	2	2	6	–	30	12
8	½	Łukian Hryń, synów 3: Auram, Pawluk, Astap	4	1	2	1	–	15	6
9	½	Cimoch Waškow, syn Kuryło	2	2	2	1	–	15	6
10	½	Dawid Dzieniszewicz bez synów	1	–	1	1	–	15	6
11	½	Jarmak Nowosielski, syn Ihnat	2	2	2	–	–	15	6
12	½	Jan Załęski szlachcic, w prymy ²²⁵¹ dostały do chaty zeszłego Cierecha, po którym synów 3: Chwiedoś, Janko, Maksim	3	2	–	–	–	15	6
13	½	Jakow Moroz, syn Fiedor	2	2	–	–	–	15	6
14	¾	Astap Chankiewicz, synów 3: Andrej, Wasil, Hryszko	4	2	2	–	–	22	24
15	¼	Jesip Dzieniszewicz młynarz, synów 2: Symon, Małaszk	3	–	–	–	–	7	18
16	½	Iwan Sawaściejów, synów 2: Piotr i Pietruś	3	2	2	2	–	15	6
16	9¼	Suma we wsi Zapolu	56	31	24	20	–	281	6
		Wieś Mechedy							
1	½	Andrzej Szuniewicz, pasierbów 2: Łukian z synami 2: Józefem, Azarią, i Mikita Lićwinowie	5	3	2	–	2	15	6
2	½	Michałko Biaka bez synów	1	2	2	–	2	15	6
3	½	Astap Hryń, synów 2: Hryszko, Karniej	3	2	2	2	–	15	6
4	¾	Nikiper Moroz, brat Andrzej, tego synów 2: Fiedoś, Sauka, bratańców 2: Kuźma, Audziej	6	3	2	2	–	22	24

²²⁵¹ W prymy – jako prymak.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5	1	Kuźma Taraszewicz, synów 2: Mikita, Fiedor	3	2	2	–	–	30	12
5	3¼	Suma we wsi Mechedach	18	12	10	5	–	98	24
		Zaścianki Wierzby, Bukowicze, Sutki							
1	¾	Siła Łaskiewicz, synów 3: Arcion, Cit, Dziemian i braci 2: Symon, Mikita	6	3	1	–	–	22	24
2	½	Michałko Łaskiewicz, synów 2: Aleksiej, Wasil	3	2	1	–	–	15	6
3	½	Arciom Łaskiewicz, syn Sawaściej	2	1	2	–	–	15	6
4	½	Zmitrok Łaskiewicz, synów 2: Dominik, Łauryn, Auram	4	2	2	–	–	15	6
		NB: W Bukowiczach trzy chaty razem dają miodu	–	–	–	1	–	–	–
5	1	Janko Łaskiewicz, synów 2: Karol, Pawluk	3	4	3	4	–	30	12
6	1	Kostuś Chankiewicz, synów 3: Maciej, Hryszko, Chwiedoś, wnuków niedorosłych 8	12	5	4	2	–	30	12
7	½	Andrzej Maśluk, synów 2: Ściepan, Józef	3	1	–	–	–	15	6
7	4¾	Suma w tych zaściankach	33	18	13	7	–	144	12

[108r]

Powinności poddaństwa hackiego

1. Z każdej chaty powinni latem jeden tylko tydzień odbyć żniwo do folwarku Niżyc, o mil trzy od Haci.
2. Sianożęci dworne do folwarku Haci należące, urokiem skosić, sprzątać, w stogi złożyć, a zimą do tegoż kolegium mińskiego zwieźć byli powinni.
3. Powinni byli do tegoż kolegium dziakło przywieźć i tam drwa na opał w pewne czasy zimową porą wozić.
4. Stróże albo warty w folwarku hackim kolejno odbywać powinni.
5. Miodu dawali na rok po garcy cechowych 70 vel 80 wedle liczby pszczół albo pie-niędźmi, inni płacili po zł 4 od garca.
6. Podymne z dymów 30 każdej raty ciż poddani, przez wójta z całej włości wybrane do kolegium importowali.

7. Czyszu płacą z włóki siedzibnej po zł 30 i gr 12, dają owsa dziakielnego po ćwierci 3 miary komisyjnej, kurów dwoje, jajów sztuk 12, item żyta pożarnowego²²⁵² z włóki po ośminie komisyjnej, jeśli szynk dworowy secus [ze sobą] do arendarza hackiego oddawać mają. Z półwłóki zaś płacą po zł 15 gr 6, owsa dziakielnego dają po półtorzej ćwierci, żyta pożarnowego po szesnastce, kur jeden, jajów sztuk 6 i tak dalej ad proportionem [według proporcji] gruntu sadzibnego.

Arenda karczmy hackiej z młynem i żytem pożarnowym od poddaństwa danym oddana jest osobliwym kontraktem Żydowi Ulfowi Lejbowiczowi kupcowi i obywatelowi mińskiemu w sumie złp 700, opłacać się mającej dwoma ratami, pierwszą na św. Jan Chrzciciel [24 VI], drugą na Boże Narodzenie po zł 350.

**Komput sumariuszów distinctim [osobno]
wsiów supra [powyżej] namienionych²²⁵³**

Denominacja wsiów atynencji folwarku hackiego	Chaty	Włóki siedzibne	Osoby męskie	Dobytek		Dziakło owsa	
				Konie	Woły	Ćwierci	Garcy cechowe
Wieś Kuski	5	2¾	19	12	12	8	4½
Wieś Szwaby	14	8½	48	24	28	24	9
Zaścianek nad rzeką Cną	4	3½	14	12	14	10	–
Wieś Jałowiki	12	6½	38	23	23	19	15¾
Wieś Łohy	15	10⅞	55	36	36	32	11¼
Wieś Zapole	16	9¼	56	31	24	27	13½
Wieś Mechedy	5	3¼	18	12	10	9	13½
Zaścianki Wierzby, Bukowicze, Sutoki	7	4¾	33	18	13	14	4½
Arenda karczmy hackiej	–	–	–	–	–	–	–
Summa universitatis	78	49	281	168	160	147	–

²²⁵² Pożarnowy – związany z opłatą za prawo mielenia przez chłopów zboża na własnych żarnach.

²²⁵³ Namienić – uczynić wzmiankę, nadmienić.

Denominacja wsiów atynencji folwarku hackiego	Danina			Czynsz	
	Miodu garce cech[owe]	Kurów sztuk	Jajców sztuk	Zł	Gr
Wieś Kuski	12	5½	33	83	18
Wieś Szwabry	10	16⅓	98	248	8
Zaścianek nad rzeką Cną	4	6⅔	40	101	10
Wieś Jałowiki	4¼	13¾	79½	201	12
Wieś Łohy	17	21¾	130½	330	18
Wieś Zapole	20	18½	111	281	6
Wieś Mechedy	5	6½	39	98	24
Zaścianki Wierzby, Bukowicze, Sutoki	7	9½	57	144	12
Arenda karczmy hackiej	–	–	–	700	–
Summa universitatis	79¼	98	588	2189	18

[108v]

Interwencje do dóbr Haci

1. Podana in scriptis [pisemnie] interwencja nomine j.w. jm. pana Antoniego hrabi na Łohojsku i Berdyczowie Tyszkiewicza generała lejtnanta wojsk W.Ks.L. przez plenipotentą tegoż jm. podpisana, o aktorstwo folwarku hackiego i wsi Chmielowa, niegdyś do hrabstwa łohojskiego należących, fusius rem w sobie enarrat [zwięźle] opowiada sprawę].

2. Interwencja in scriptis podana i podpisana od wielm. jm. pana Jana Hrehorego Mackiewicza starościca kołaczewskiego o poddanych cognomine [o nazwisku] Szachwaństów ex post [później] Soroków przezwanych, w majątności Haci osiadłych, wyszłych z dóbr Trusowicz, interim [tymczasem] dla przyszłej przez Rzeczpospolitą rezolucji ponitur [kładzie się].

Notandum: Szachwaństów przezwiska w żadnych nie znajduje się dawniejszych i teraźniejszych inwentarzach dóbr ekszezuickich, oprócz Soroków opisanych w starych inwentarzach od roku 1641, jednak nie we włości hackiej, ale we wsi Kroszewicy atynencji niżyckiej i w Upirowiczach atynencji hliwiskiej znajdujących się. Na co potrzebna jest od aktora pomienionych chłopów dowodniejsza dedukcja.

3. Interwencja listowna od wielm. ichm. panów Wołłowiczów starostów niemojckich czyniona o poddanych przezwiskiem Supronów, jednych w Haci, drugich w Hliwinie niby znajdujących się, ze wsi Horna atynencji zadorskiej wyszłych. NB: Lecz takowego przezwiska (prócz samych tylko imion Supronów inne mających nazwiska) żadne inwentarze nie okazują.

4. Nomine [w imieniu] wielm. jm. pana [Kazimierza Mikołaja] Świącickiego²²⁵⁴ sędziego ziemskiego mińskiego czyniona interwencja vigore [na podstawie] inwentarza pod rokiem 1648 przez wielm. jm. pana [Jana Krzysztofa] Kaweczyńskiego²²⁵⁵ podkomorzego województwa mińskiego sporządzonego, służącego na chłopów jednego Łukasza Sidorowca, synów trzech i wnuka Waśkę mającego, drugiego Hryszkę Sidorowca z synami dwoma Kuryłem i Karpiejem, trzeciego Daniłę Kotela z synami dwoma Auramem i Łukianem, ze wsi Cz mielewicz wyszłych i w Haci osiadłych.

Notandum: Nazwiska Sidorowców w żadnych inwentarzach dóbr ekszezuitorów mińskich, począwszy od roku 1639 nie masz pisanych, względem zaś Daniły Kotela takie się daje objaśnienie z inwentarza kolegiackiego sub anno [pod rokiem] 1722 folwarku hackiego wsi Jałowików, w te słowa piszącego: czwarty pud Judzinów Aleksiej Kotelów zachoży²²⁵⁶, synów trzech tu się rodzili: Daniło, Łukian, Maćwiej. NB: Z tych pierwszy Daniło jest wpisany w terażniejszy lustratorski inwentarz, drugi Łukian w Haci gwałtownie utopiony, trzeci Maćwiej nescitur [nie wiadomo]. Restat [pozostaje] aktorowi dowieść, [109r] jeśli Aleksiej Kotel najpierw w inwentarzu pokazany pochodzi z linii zbiegłego z Cz mielewicz Daniły Kotela.

[109v]

Taksa prowentów w folwarku hackim

	Zł	Gr
300 wozów siana folwarkowego, wóz po zł 2, czyni	600	–
Owsa dziakielnego ćwierci 147 po zł 2½, czyni	367	15
Miodu danego garcy cechowych 79¼, garniec po zł 4, czyni	317	–
Kurów danych sztuk 98 po gr 10, czyni	32	20
Jajów danych stuk 588 po pół grosza, czyni	9	24
Czynszów od poddaństwa hackiego	1489	18
Arendy karczmy hackiej	700	–
Suma generalnej intraty	3516	17

²²⁵⁴ D. Rolnik, *Adam Chmara: ostatni wojewoda miński w świecie polityki czasów stanisławowskich i jego archiwum*, Katowice 2022, s. 141, 164.

²²⁵⁵ S. Uruski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 6, Warszawa 1909, s. 263.

²²⁵⁶ Zachoży – przybysz.

[Folwark Prusewicz]

[110r]

Inwentarz folwarku prusewickiego w województwie mińskim sytuowanego, przedtym do kolegium mińskiego ichm. ks. ekszezuitorów, ad praesens [obecnie] do dyspozycji Najjaśniejszej Rzeczypospolitej należącego, ad sonantiam [według] instrumentu przez j.o. książećcia jm. Michała Hieronima Radziwiłła miecznika W.Ks.L., kawalera orderów Orła Białego i św. Huberta, sejmowego i Konfederacji Generalnej Litewskiej marszałka, w roku terażniejszym 1773 miesiąca października wespół z instrukcją wydanego przez nas niżej podpisanych tymże instrumentem ad actum lustrationis [do przeprowadzenia lustracji] wyznaczonych sporządzony, eodem ut supra anno diebus decembris [w grudniu tego samego roku jak powyżej].

[110v]

Opisanie zabudowania folwarku Prusewicz

Budynek z drzewa ciosanego, niedawno stawiony, dla złej jednak roboty restauracji koniecznie potrzebujący i podparty, w nim sień z bokówką niedokończoną. Izba z komorą i spiżarenką w komorze przepierzoną. Drzwi czworo na zawiasach z zamkami wewnętrznymi trzema, z dwoma do nich kluczami i dalszym żelazem, z pięcioma oknami szkła czystego, z okiennicami zasuwanymi, piąta na zawiasach żelaznych, z piecem kaflowym i kominem porysowanymi do upadku.

Tegoż budynku druga połowa blisko przestawiona, to jest izba z komorą bez pieca, niedokończona, drzwi jedne na zawiasach z zamkiem wewnętrznym bez klucza, okien pięć szklanych. Obie połowy tego budynku dranicami kryte.

Budynek drugi folwarkowy, bardzo stary, z drzewa okrągłego dranicami kryty. Wchodząc do niego, sień obszerna z kuchnią w niej bez komina. Po lewej ręce izba, w niej okno jedne większe, dwa małe szkła drobnego, piec stary z kafel szarych, a po prawej piekarnia. Drzwi wszędzie na biegunach z jedną zaszczepeką, kruczkami i probojami żelaznymi.

Syrnica stara pochylona o dwu piętrach, dolne z drzewa okrągłego, drzwi dwoje na biegunach z dwoma zaszczepekami i probojami żelaznymi.

Stajnia z jasłami, za nią warzywnią z sionkami.

Odryna jedna na siano, druga za nią niby stajenka.

W oborze chlewów dla bydła dwa, trzeci dla owiec, czwarty przegrodzony dla świń i ptastwa.

Świrnów dwa, jeden mniejszy, drugi większy o dwóch kondygnacjach z zasiekami na zboże. Drzwi do nich na biegunach, z trzema zaszczepekami i probojami żelaznymi na zamki wiszące.

To pomienione zabudowanie wszystkie z drzewa okrągłego, częścią dranicami, częścią słomą kryte, bardzo stare, reparacji a bardziej nowej erekcji potrzebujące,

w kwadrat parkanem starym ogrodzone, z ulicami trzema i wjezdami wrotami przy nich będącymi.

Gumnisko obszerne w kwadrat osobno oparkanione, na którym cztery odryny z wrotami, przy jednym zaszczepka żelazna z probojami. Toków dwa z osieciami, piece w nich z gliny bite, z wrotami z dranic robionemi, przy jednych zaszczepka z probojami żelaznemi. Wszystkie dranicami i słomą pokryte, niektóre bardzo stare. Przeplotów trzy, w których przesł 19.

W dole za gumniskiem browar z susznią, przy wrotach zaszczepka żelazna z probojami. Przy nim wraz młynek o jednym kole niedźwiadkowym²²⁵⁷ z żelazem, kamieniem i narzędziem wszelkim do niego należącym, czasami tylko miele. Niedaleko łaźnia z sionkami do suszenia lnu i pieńki. Tamże staw niewielki na krynicznych wodach otworzony, od lat kilku wyszlamowany, nie bardzo rybny.

Za folwarkiem pod górą dom kabaczkowy²²⁵⁸, kędy szynk dworowy był dawany. [111r] W nim izba z komorą, sienią, piecem i kominkiem rozwalonym, z oknami szklanymi potłuczonymi. Ten budynek dranicami pokryty. Przy nim odrynka mała stara pod dachem dranicznym zrujnowana.

Na samej zaś górze wysokiej cerkiew brusowana gontami kryta, z facjatą i kołami malowanymi, pod rządem ks. Weryki prezbitera ritus graeci uniti zostająca, z cmentarzem dookoła oparkaniona²²⁵⁹.

W folwarku prusewickim grunta dworne nie w zmianach całkowitych, lecz po różnych miejscach i szmatach oddzielnych, o ćwierć i pół mile od folwarku oddległych zostają. Też grunta prusewickie są podłe, bo piaszczyste, kamieniste i górzyste. Z sianożęci dwornych więcej nie schodzi siana nad wozów zimowych 40. Z tych dwie części murożnego, a jedna błotnego siana.

Ad praesens remanet [pozostaje teraz] siana w odrynie wozów blisko dziesięciu, na błotach dwa stogi małe na wozów pięć.

Puszczy i lasu profitnego nie ma, obszerność bardzo szczupła, tylko na milę wzdłuż rozciągają się.

Graniczy ten folwark pewnymi miedzami i rzeczkami. Podług wyznania poddaństwa ma się znajdować gruntu chłopskiego i dworowego niemierzonego włók 20, z tych pod prezbiterem na beczek 3, do domu kabaczkowego arendownego należy pół włóki.

Arenda propinacji w domu kabaczkowym prusewickim wyżej opisanym oddana osobliwym kontraktem Żydowi Abrahamowi Chackielewiczowi arendarzowi karczmy w dobrach wielm. jm. pana [Józefa] Oborskiego rotmistrza mińskiego²²⁶⁰, na rok w [talarów] bitych 15, którą ma opłacić dwoma ratami, jedną na św. Jerzy [23 IV], drugą na Boże Narodzenie świąt rzymskich przypadających w roku następującym 1774.

²²⁵⁷ Niedźwiadkowy – prawdopodobnie nasiębiorny, o kole młyńskim.

²²⁵⁸ Kabaczkowy – karczemy, od rosyjskiego *kabak* – „karczma”.

²²⁵⁹ Cerkiew unicka pw. św. Mikołaja wzmiankowano już pod koniec XVII w. *Візиты уніяцких цэркваў*, s. 48.

²²⁶⁰ D. Rolnik, *Adam Chmara*, s. 93–94.

Zasiew zboża bywszy w roku terażniejszym 1773

Żyta posiano na rok przyszyły beczek 7

Subszonka albo pszenicy z owsem zasiano było [beczki] $\frac{1}{4}$

Jarki posiano było beczek 2

Jęczmienia zasiewano beczek 2, [ćwierć] 1 [i ośmina] 1

Owsa zasiewano beczek 4

Grochu zasiewano [beczki] $\frac{3}{4}$, [ośmina] 1 [i szesnastka] 1

Bobu zasiewano [beczki] $\frac{1}{4}$, [ośmina] 1 [i szesnastka] 1

Konopi zasiewano [beczki] $\frac{1}{2}$

Siemienia lnianego zasiewano [beczki] $\frac{1}{4}$ [i szesnastka] 1

Pszenicy i gryki zasiewu nie było. NB: Przez co okazuje się jak ten folwark opuszczony co do gospodarstwa, na resztę w roku terażniejszym oddany był ad fideles manus [w wierne ręce] wielm. jm. panu Kraszewskiemu skarbnikowi drogiemu²²⁶¹.

[111v]

Remanent zboża w snopie i ziarnie

W snopie

Od żyta wszystkiego użętego kop 63 zostaje, okłotu²²⁶² kop 30

Jarki użęto kop $33\frac{1}{2}$, wymłócono kop 15, remanet [pozostaje] kop $18\frac{1}{2}$

Jęczmienia użęto kop 88, wymłócono kop 37, remanet kop 51

Owsa użęto kop $75\frac{1}{2}$, wymłócono kop 46, remanet kop $29\frac{1}{2}$

W ziarnie

Żyta czystego ćwierci $1\frac{1}{2}$

[Żyta] berłowego²²⁶³ ćwierci $1\frac{1}{2}$

Mąki żytniej podsitkowej ośmina 1

Mąki żytniej razowej ośmina 1

Jarki ćwierci 8, [ośmina] 1 [i szesnastka] 1

Jęczmienia ćwierci 5

Owsa ćwierci 14

Pszenicy podłej ćwierć 1 [i szesnastka] 1

Subszonku, to jest pszenicy z owsem razem zmieszanej i zasiewanej ćwierci 4 bez [szesnastki] 1

Bobu ćwierci 4

Grochu drobnego ćwierci 4, [ośmina] 1 [i szesnastka] 1

Słodu jęczmiennego z owsem ćwierci 2

²²⁶¹ Brak tej osoby wśród urzędników podlaskich. Urz.podl., s. 89.

²²⁶² Okłot – snop słomy ze zboża lekko omłóconego.

²²⁶³ Żyto berłowe – żyto niewiane, oczyszczone tylko ze słomy. J. Moraczewski, *Starożytności polskie: ku wygodzie czytelnika porządkiem abecedlowym zebrane*, t. 2, Poznań 1852, s. 784.

Item remanet [pozostaje]

Pieńki wymoczonej pęków 88
 Lnu trzepanego nieczesanego funtów 40
 Pakuła Inianego i płoskonnego nie ważono dla niewiełości
 Nici grubych kłębow dwa ważących funtów 8
 Wełny wiosennej i jesiennej w runach ważących funtów 23
 Chmielu z liściem i obijanego pół beczki
 Wódki prostej garcy szynkowych²²⁶⁴ 7
 Ulów dwornych z pszczołami 9

Remanent bydła i ptastwa

Koń podjezdek stary	1
Wołów roboczych ryżych	2
Wół roboczy wielki biały	1
Buhaj ryży	1
Krowa stara biała	1
Krów starych ryżych	2
Krów młodych alias pierwiastek	2
Krów na karmie będących	2
Byczek przeszłoroczny	1
Cieluszek tegorocznych	2
Sztuk bydła	14
Owiec starych	10
Baranów	2
Skop	1
Sztuk owiec	13
Kóz starych i młodych	9
Kozioł stary 1, młody 1, sztuk	2
Sztuk kóz	11
Świń maciorek	6
Wieprzuków	3
Podświnków	8
W karmie wieprzuków	4
Świń wszystkich sztuk	21
Gęsi	11
Kaczek	6
Kokoszy starych	13

²²⁶⁴ Garniec szynkowy – miara objętości stosowana w mierzeniu ciał płynnych, odpowiadająca połowie garnca cechowego litewskiego, czyli 2,82 l. Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. 2, s. 180, E.T. Massalski, *Tablice porównawcze*, s. 15.

[Kokoszy] młodych	4
Kogut	1
Wszystkiego drobiu	35

Remanent sprzętów różnych

W budynkach i piekarni

Szafa murowana z dwojgą drzwiczkami podwójnymi i zamkami wewnętrznymi na zawiasach	1
Stół malowany z szufladą, stół drugi biały z szufladą, stolik trzeci biały z szufladką, sztuk	3
Stolków z paręczami	3
Łóżek stolarskiej roboty dwa, jedno płótnem nawlekane, sztuk	2
Dzbanków poliowanych dwa, mniejszy i większy	2
Lichtarzów starych blaszanych	2
Stół prosty piekarniany 1, zydlów nowych prostych 2, sztuk	3
Dzieża chlebna jedna, wiader do wody dwa, sztuk	3
Ceberków różnych trzy, niecki jedne, dojnica jedna, sztuk	5
Przetaków starych łątanych	3
Beczulka na ocet	1

W świrnach

Ćwierć miary komisyjnej, teraz w używaniu, ćwierć druga większa dawniejsza, szesnastka miary komis[yjnej] sztuk	3
Do zsypania zboża: fasa nowa jedna, kadzi większych i mniejszych dziewięć, beczek dwie, kubłów trzy, lipówek pięć, łubianek trzy, dzieża z wiekiem wielką, druga mniejsza, sztuk	25
Baryłek dwie, jedna w garcy 14, druga w garcy 4, sztuk	2
Garniec blaszany miary komisyjnej ordyn[aryjnej] z garniturem sztuk	6
Liwar blaszany złamany i lejka blaszana, sztuk	2
Skóra jałowicza niewyprawiona	1
Drzwi z zawiasami i zamkami wewnętrznymi osobno złożonych sztuk	4
Ram starych do okien pięciu, idque dwoje przez połowę szkła, trzecie malowane półtorej kwatery szkła mające, czwarte wszystkie bez szkła, piąte całe ze szkłem, w świrnie złożonych sztuk	5
Tamże łyk ²²⁶⁵ dla czeladzi folwarkowej pozostaje na całą zimę.	

W warzywni

Dwie kadzie z botwiną kwaszoną, trzecia z kapustą szarą i dzieżeczka mała niepełna z kapustą białą, sztuk	4
---	---

²²⁶⁵ Właśc. łyko – tkanka drzew i krzewów przewodząca substancje organiczne, tworząca pod korą włóknistą, wilgotną warstwę.

Pozostają się wysadki botwinowe, kapuściane, marchiewne i rzepne. Z nasion ogrodowych nic nie ma.

W browarze

Kocioł z dwoma trąbami w horen wmurowany	1
Czopów roboczych trzy, czwarty w ziemię wkopany, sztuk	4
Beczka na wódkę jedna, beczek piwnych cztery, sztuk	5
Antalików dwa, łahunów ²²⁶⁶ dwa, sztuk	4

Żelazo różne

Siekiera gospodarska jedna, świder wielki jeden, świder mały jeden, narohów ²²⁶⁷ z policami ²²⁶⁸ sztuk 6, sztuk	9
Skowroda stara i czepiołka sztuk	2
Widełek żelaznych do garków	2
Sieczka żelazna i nóż prosty gospodarski sztuk	2
Zamków wiszących różnych	5

Żelazo młynowe

Rechwy ²²⁶⁹ na wale dwie, na sześcierni ²²⁷⁰ dwie, czorobka i wrzeciono żelazne sztuk dwie, soplów dwa, popryca ²²⁷¹ jedna, młotek albo kłowiec ²²⁷² jeden, wszystkiego sztuk	10
---	----

[112v]

Ordynaria i kapitulacja dla jm. pana dyspozytora²²⁷³ teraz instalowanego w folwarku prusewickim

Ordynarii rocznej żyta beczek	3
Jęczmienia beczka	½
Owsa beczka	1½
Pszenicy ćwierć	1
Grochu ćwierć	1
Gryki ćwierć	1
Konopi ćwierć	1

²²⁶⁶ Łahun – naczynie drewniane w kształcie beczki, z dwoma dnami i z otworem u wierzchu do odpływu destylującej się wódki.

²²⁶⁷ Prawdopodobnie naróg – żelazny ząb u sochy.

²²⁶⁸ Polica – odkładnica.

²²⁶⁹ Rechwa – refa, obręcz na osi.

²²⁷⁰ Sześciernia – koło młyńskie.

²²⁷¹ Paprzyca – poziome żelazo pod kamieniem młyńskim, w którym obraca się pionowy żelazny czop, stanowiący oś kamienia.

²²⁷² Prawdopodobnie kłowiec – rodzaj siekiery.

²²⁷³ Dyspozytor – zarządca folwarku.

Soli garcy ordynaryjnych	12
Wieprz karmny	1
Baran	1
Krowa dla mleka skarbowa 1 albo swoją chować wolno	
Kapitulacji rocznej [talarów] bitych 15 to jest złp 120	

Dla czeladzi osób 5: ciwuna, pastucha, pastuszka, dziewczki i gospodyni ordynarii rocznej, która się co miesiąc lub co kwartał ma wydawać partim [częściowo]:

Żyto na rok beczek 6 przez połowę z berłem²²⁷⁴

Jarzynnego zboża beczek 3 czystego

Okrasy funtów 90 albo wieprz karmny jeden

Soli garcy ordynaryjnych 18

Jeśliby w przeciągu roku tak dla jm. pana dyspozytora, jako też dla czeladzi z ordynarii czego nie dostarczało, tedy takowego suplement powinien się do rejestru ekspensowego wiernie zapisywać.

Jurgieltu na odzieniu skarbowym ciwunowi zł 20, pastuchowi zł 16, pastuszkowi zł 8, gospodyni zł 12, dziewczce zł 10. In summa jurgieltu złp 66.

Odzieżą dla czeladzi takowa podług tutejszego zwyczaju. Dla każdego z mężczyzn dwie pary chust płótna zgrzebnego, po jednej siermiędze i kożuchu, po dwie czapki, jedna letnia, druga zimowa, po parze rękawic i po sztuce spodnich siermiężnych. Zaś dla gospodyni i dziewczki także po dwie pary chust płótna zgrzebnego, po parze chustek kuźelnych na głowę, lub jedna namiotka²²⁷⁵ dla gospodyni, po jednym anderaku²²⁷⁶, czyli spódnicy sukna siermiężnego i po jednej siermiędze.

Reszta zapłaty i odzieży należącej do czeladzi w folwarku prusewickim od św. Jerzego [23 IV] wiosennego w roku terażniejszym 1773 zmówione.

	Zł	Gr
Ciwunowi jurgielt oddany, siermięga i spodnie siermiężne należą, bo swoje nosi lub pieniądzm	12	–
Pastuchowi należy siermięga i spodnie lub pieniądzm	12	–
Temuż dwie pary chust nie oddano, lub pieniądzm	3	5
Dziewce należy jurgieltu 10	10	–
In summa czeladzi należy	37	5

NB: Że w folwarku prusewickim krescencja mała, czeladzi zaś teraz pozostaje troje, która na wiosnę powiększy się do liczby osób pięciu, przeto ordynaria dla niej i dla samego dyspozytora jest uszczuplona.

²²⁷⁴ Berło – gnidosz, rodzaj pasożytniczej rośliny zielnej. DR, t. 2, s. 172.

²²⁷⁵ Namiotka – podwika, kobiece nakrycie głowy.

²²⁷⁶ Właśc. nderak – prawdopodobnie kawał futra do podbicia spódnicy. I. Turnau, *Słownik ubiorów. Tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w.*, Warszawa 1999, s. 72.

[113r]

Chaty	Włoki siedzibne	Wieś Prusewicz alias Hlebowszczyzna	Osoby męskie	Konie chłopskie	Woly chłopskie	Pszczółki chłopskie	Dziakło		Danina		Czynsz	
							Jęczmień ośmin z włóki	Owsa ośmin z włóki	Kury	Jajców	Zł	Gr
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	½	Janko Chomicz, synów 2: Dzieńis, Karniej i wnuków dwóch	5	2	2	–	1	1	1	6	8	26
2	1	Ihnat Kapliński, synów 2: Maciej, Hryszko, braci 3: Arciom, Władysław, Lewon	6	4	–	–	2	2	2	12	17	22
3	¾	Cimoch Kurylinek, syn Adam	2	2	–	–	1½	1½	1½	9	13	9
4	¾	Adam Szykowiec, w prymy dostały do chaty zeszłego Jana Siemionczyka, tego synów 4: Leon, Nikiper, Andrej, Hryszko Siemionczykowie, a piąty syn Sauka Szykowiec	6	3	–	15	1½	1½	1½	9	13	9
5	½	Piotr Kurylinek, synów 5: Piotrok, Taras, Dorofiej, Osip, Marcin	6	2	2	–	1	1	1	6	8	26
6	½	Nikiper Pamiątka, syn Kuźma	2	2	–	–	1	1	1	6	8	26
7	½	Arciom Pamiątka, syn Janko, brat Jakow	3	2	2	–	1	1	1	6	8	26
8	½	Fiodor Kurylinek, synów 2: Anton, Borys	3	2	2	–	1	1	1	6	8	26
9	¾	Hryszko Kurylinek, synowców 3: Auchim, Daniło, Dorofiej, Wasil, Ihnatek	6	4	2	–	1½	1½	1½	9	13	9
10	¾	Zmitrok Kołtunowicz, synów 3: Ściepan, Janko, Nikiper	4	2	2	10	1½	1½	1½	9	13	9
11	½	Jakusz Kossacz kulawy i bezdzietny	1	2	–	–	1	1	1	6	8	26

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
12	½	Daniło Kossacz, syn Prokopek	2	2	–	–	1	1	1	6	8	26
13	½	Amielan Połapionek, syn Jarmak, synowców 2: Janko, Ściepan	4	2	–	–	1	1	1	6	8	26
14	½	Janko Kurylinek, syn Hryszko	2	2	1	–	1	1	1	6	8	26
15	½	Siemion Siemiończyk, synów 2: Janko, Jesipek	3	1	–	–	1	1	1	6	8	26
16	¾	Hryszko Kossacz, syn żonaty Ściepan	2	3	2	13	1½	1½	1½	9	13	9
17	¾	Hryszko Iwanow Chomicz, braci 2: Janko, Iłłuk, u Janka synów 2: Ściepan, Mikita	5	3	–	–	1½	1½	1½	9	13	9
18	½	Hryszko Chwiereškow Chomicz, synów 3: Kostuś, Sierhej, Hrehorek	4	2	1	–	1	1	1	6	8	26
19	½	Jauchim Wołłowicz, synów 3: Pawłuk, Zacharko, Janko, także Janko wychowawiec	5	2	2	–	1	1	1	6	8	26
–	½	Jm. pan Michał Laskowski szlachcic na półwłóce osiadły, od wszystkiego wolen, tylko płaci czynsz	–	–	–	–	–	–	–	–	16	–
–	–	Arenda prusewicka	–	–	–	–	–	–	–	–	120	–
19	12	Summa universi	21	44	18	38	23	23	23	138	339	28

[113v]

Powinności poddaństwa prusewickiego

1. Pańszczyznę co tydzień z każdej chaty, tak jak zwierzchność dworowa każe, wysłużyć mężczyzna dwa dni, a kobieta dwa dni.
2. Przez lato mają odbyć wszyscy obojej płci do roboty zdolni (prócz zwykłej pańszczyzny) z konew [!] sześć, to jest trzy męskich, a trzy białogłowskich, wedle potrzeby gospodarskiej.
3. Stróżę kolejno z każdej chaty co tydzień odprawić powinni.

4. Droę o mil 20 lub 30 raz na rok zasłużyć winni są. Ciż poddani za posesji ks. eks-jezuitów powinni byli do mińskiego kolegium w podwoły chodzić, a potem przez trzy dni w zimie drwa na opał z pobliszej puszczy wozić alternis vicibus [na przemianę] z innemi folwarkami.
5. Miód połowiczny ci, którzy pszczoły mają, do dworu oddawać mają.
6. Podymne z 6 dymów każdej raty między się wybrać i do kolegium importować powinni.
7. Czynszu płacą z włóki siedzibnej po złp 17 gr 22, dziakielnego jęczmienia i owsa dawać po ośmin 2 miary komisyjnej, kurów dwoje, jajów sztuk 12, z półwłóki zaś czynszu zł 8 gr 26, jęczmienia i owsa po ośminie jednej, kura jedna, jajów sztuk 6, i tak dalej ad proportionem [według proporcji] gruntu siedzibnego.

[114r]

Interwencje do Prusewicz

1. Nota interwencyjna od wielm. jm. pana [Jana Józefa] Kłokockiego wojskiego mińskiego, starosty kołaczewskiego podana o poddanego Fiedora Wołownika v[el] Wołowika z starostwa kołaczewskiego do wsi Prusewicz wyszłego, o którego rozpoczęty w grodzie mińskim juris processus [proces sądowy] z ks. jezuitami sub anno [pod rokiem] 1732 w sprawie wielm. jm. pana Jarosza Mackiewicza podczaszego mińskiego starosty kołaczewskiego.

Notandum: Inwentarz kolegium mińskiego sub anno [pod rokiem] 1722 sporządzony poddanych wieczystych i zachożych distinctim [osobno] opisujący, namienia, iż Chwiedor Wołownik wieczysty z Niżyc we wsi Prusewiczach bez synów, tylko z córkami dwiema.

Drugi inwentarz kolegiacki sub anno 1728 opisuje, iż Chwiedor Wołowik ciachły²²⁷⁷ ma synów dwóch, Hryszkę i Chwieśkę we wsi Prusewiczach. NB: Tamże ad praesens [obecnie] znajduje się Jeuchim Wołowik, de quo progenie ignotum [o nieznanym pochodzeniu].

Interwencja od tegoż jm. o innych chłopów, videatur w inwentarzu niżyński.

²²⁷⁷ Właśc. tiagły – na Rusi i Litwie człowiek niskiego stanu, tu w znaczeniu poddanego obrabiającego pańszczyznę.

[114v]

Taksa krescencji i prowentów w Prusewiczach

	Zł	Gr
7 beczek żyta miary komisyjnej, beczka po zł 20, czyni	140	–
2 beczki jarki tejsze miary, beczka po zł 20, czyni	40	–
$\frac{1}{8}$ beczki pszenicy tejsze miary, beczka po zł 24, czyni	3	–
2, $\frac{1}{4}$ [i] $\frac{1}{8}$ [beczki] jęczmienia tejsze miary, beczka po zł 12, czyni	28	15
4 [i] $\frac{1}{8}$ beczki owsa tejsze miary, beczka po zł 10, czyni	41	$7\frac{1}{2}$
$\frac{3}{4}$, $\frac{1}{8}$ [i] $\frac{1}{16}$ [beczki] grochu tejsze miary, beczka po zł 20, czyni	18	$22\frac{1}{2}$
$\frac{1}{4}$, $\frac{1}{8}$ [i] $\frac{1}{16}$ [beczki] bobu tejsze miary, beczka po zł 20, czyni	8	$22\frac{1}{2}$
$\frac{1}{2}$ [beczki] konopi tejsze miary, beczka po zł 24, czyni	12	–
$\frac{1}{4}$ [i] $\frac{1}{16}$ [beczki] siemienia tejsze miary, beczka po zł 24, czyni	7	15
Suma wysiewu z taksą opisanego	299	$22\frac{1}{2}$
40 wozów siana folwarcznego, wóz po 2 zł, czyni	80	–
Jęczmienia dziakielnego ośmin 23, po zł $1\frac{1}{2}$, czyni	34	15
Owsa dziakielnego ośmin 23 po zł 1 gr $7\frac{1}{2}$, czyni	28	$22\frac{1}{2}$
Miodu danego od ulów 38 garcy ordynaryjnych 19, po zł 1, czyni	19	–
Kurów danych sztuk 23, po gr 10, czyni	7	20
Jajów danych sztuk 138, po pół grosza, czyni	2	9
Czynszu od poddaństwa prusewickiego	219	28
Arendy karczmy prusewickiej 120 zł	120	–
Suma generalnej intraty	792 ²²⁷⁸	$19\frac{1}{2}$ ²²⁷⁹

²²⁷⁸ Właśc. 811.²²⁷⁹ Właśc. 27.

[Folwark Nieżyce]

[115r]

Inwentarz folwarku niżyckiego cum attinentiis [z przyległościami] w powiecie orszańskim sytuowanego, przedtym do kolegium mińskiego ichm. ks. eksjezuitów, ad praesens [obecnie] do dyspozycji Najjaśniejszej Rzeczypospolitej należącego, ad sonantiam [według] instrumentu przez j.o. księcia jm. Michała Hieronima Radziwiłła miecznika W.Ks.L., kawalera orderów Orła Białego i św. Huberta, sejmowego i Konfederacji Generalnej Litewskiej marszałka, w roku terażniejszym 1773 miesiąca października wespół z instrukcją wydanego przez nas, niżej podpisanych tymże instrumentem ad actum lustrationis [do przeprowadzenia lustracji] wyznaczonych sporządzony, eodem ut supra anno diebus decembris [w grudniu tego samego roku jak powyżej].

[115v]

Opisanie zabudowania folwarcznego

Budynek stary rezydencji przedtym księży prokuratorów, z drzewa sklutowanego, gontami pokryty. W nim sieni dwoje, w których drzwi czworo na zawiasach żelaznych z klamkami zapadającymi i dalszym żelazem. Tamże komin wielki za dach wyprowadzony, na czterech filarach murowanych wsparty.

Po lewej ręce izba z alkierzem na kapliczkę poświęconym i z komorą. Do nich drzwi na zawiasach żelaznych z trzema zamkami wewnętrznymi i kluczami do nich. W izbie pieca z kafel niebieskich z kominkiem murowanym, z blachą i rączką żelazną weń uprawioną, okna trzy szkła królewieckiego na zawiasach z kruczkami, nad którymi z podwórza dzwonek mały na dwóch antabkach żelaznych. W kapliczce okna dwa szklane, jedno w ołów, drugie w drzewo oprawione, gdzie ołtarz z obrazem NMP koronowania. W komorze okno jedno na zawiaskach z kruczkami.

Do tejże komory przybudowana bokówka i lodownia na wierzchu zrąb²²⁸⁰ mająca, z drzewa okrągłego dranicami kryte. Drzwi czworo na zawiasach z zaszczepekami i dalszym żelazem i dwa szklane małe okienka mające.

Ex opposito [naprzeciw] sieni tylnej wraz osobna kuchnia z drzewa okrągłego, dranicami kryta, drzwi do niej na biegunie.

Po prawej ręce izba z komorą, drzwi dwoje na zawiasach, jedno z klamką zapadającą, zaszczepeką, kruczką i probojami, drugie z zamkiem wewnętrznym i kluczem. Piec kaflowy z kominkiem murowanym, blachą i rączką żelazną weń uprawioną, okien szklanych cztery reparacji potrzebujące.

²²⁸⁰ Zrąb – ściana wykonana z bierwion, kładzionych jedno na drugim przez wysokość.

Przy tym budynku w ogrodzie piwnica z dwojgą drzwi, jedno na zawiasach z zaszczepką, zrąb w ziemię wpuszczony mająca, z drzewa okrągłego dranicami nakryta.

Tamże blisko budynku prokuratorского izdebka mała z komorą, drzwi dwoje na zawiasach z dalszym do nich żelazem, okna trzy szklane, piec z cegły robiony z kominkiem. Sionki w niej z komórką, z dwojgą drzwi na biegunach. Ten budynek z drzewa okrągłego pod dachem dranicznym.

Budynek drugi bardzo stary, dla dyspozytora i czeladzi mieszkalny, z drzewa brusowanego w węgiel robiony, dranicami nakryty. W nim sieni dwoje i drzwi jedno na zawiasach, drugie na biegunie. Po prawej ręce izba z komorą i alkierzykiem, drzwi troje na zawiasach z klamkami i zaszczepkami. W izbie piec stary z kominkiem, okien cztery szkła królewieckiego potłuczone. W komorze piec gliniany krzyżowy z kapturem kominowym, okien szklanych dwa, w alkierzu okno jedno. Po lewej ręce piekarnia z komorą, drzwi na biegunach, okna małe z desek zasuwane bez szkła, piec gliniany, stół prosty czeladny i ław dwie.

[116r]

Warzywnia z sionkami z drzewa okrągłego dranicami kryta, drzwi na biegunach z zaszczepką żelazną i probojami.

Syrnica z drzewa okrągłego o dwóch piętrach, dranicami pokryta, z dwojgą drzwi na zawiasach, z zaszczepką, zasuwką i probojami żelazn[emi].

Chlewy trzy dla ptastwa folwarkowego bardzo stare, od których idąc po prawej stronie chlew stary, przy którym osobno wrota podwójne do obory, gdzie chlewów trzy dla bydła, z drzewa okrągłego pod dachem dranicznym.

Stajni dwie razem z wozownią, z drzewa okrągłego pod jednym dachem dranicami krytym, do nich wrót troje podwójnych na zawiasach wielkich z dalszym żelazem przy nich będącym, reparacji potrzebują.

Browar, do którego idąc z dziedzińca przez mostek stary na kanale z rzeki sprowadzonym wrota podwójne na biegunach z zaszczepką na zamek wiszący. W nim horen na dwa kotły z cegieł murowany.

Słodownia przystawiona z drzewa brusowanego, drzwi na zawiasach z zaszczepką, okno szklane jedno, piec z kapturem z cegły robiony. Na wierzchu do suszenia słoðu ozdównia ze wschodami.

Przy którym browarze chlew wielki jeden, a dwa mniejsze pod jednym dranicznym dachem, z drzewa okrągłego, reparacji wyciągają.

Brama wjezdna na dwóch słupach z wrotami podwójnymi pod daszkiem z desek w trianguł robionym.

Za bramą idąc do rzeki Naczy kuźnia i łaźnia z drzewa okrągłego, dranicami kryta, opuszczona. Za tym zabudowaniem wraz płynie rzeka Nacz, na której most.

Ex opposito [naprzeciw] wyrażonej bramy, idąc retro [wstecz] przez dziedziniec lamusy²²⁸¹ dwa, albo szpichrze dwupiętrowe, jedną formą erygowane, łączące się gan-

²²⁸¹ Lamus – budowla z podłogą wzniesioną nad poziom gruntu, przeznaczona na przechowanie cenniejszych sprzętów.

kiem z balasterią²²⁸² z obu stron dla wędzenia ryb uczynionym, jeden ciesielskiej, drugi prostej roboty z drzewa skłutowanego. Dachy na nich łamane, gontami kryte. Drzwi do nich dolne i górne na zawiasach wielkich z zamkami wewnętrznymi i zasuwkami grubymi żelaznemi do zamykania na zamki wiszące.

Od tychże łamusów idąc mostem do gumniska obszernego przez bramę podobną pierwszej wzwyż opisanej, tok wielki do młócenia zboża z dwoma w końcach osieciami, z drzewa okrągłego, dranicami kryty. Wrót dwoje podwójnych na zawiasach wielkich, z dalszym żelazem do zamykania. W środku zaś gumniska tok drugi jałowy wielki o 12 ab intra [wewnątrz] torpowych słupach, do składania krescencyjnego w snopach zboża, z drzewa okrągłego, dranicami kryty. Wrót na krzyż czworo podwójnych na zawiasach gruntownych, z drągami i żelazem do zamykania przydatnym.

Odryn do złożenia słomy w tymże gumnisku pięć, reparacji koniecznej potrzebujących niektórych.

Na gumnisku przepłotów ośm, we wszystkich przesł 37.

Ogrodzenie całego folwarku, gumniska i ogrodów parkanem starym w szulach zawierającym się wszędzie obwiedzione.

[116v]

Warzywnia druga, vulgo [potocznie] pohreb, w polu pod krzyżem za folwarkiem, dla konserwacji wysadków różnej jarzyny ogrodowej. Zrąb z drzewa okrągłego w ziemię wkopany, z szyją do niego, dranicami pokryty, drzwiczki na zawiasach z zaszcpeką i probojami.

Odryny także za folwarkiem opodal od siebie stojące trzy, do składania siana, z drzewa okrągłego, pod dachem dranicznym i słomą krytym.

Cerkwie dwie z drzewa brusowego gontami kryte, jedna parafialna pod lasem, niedaleko wsi Chołcholca, druga filia do pierwszej należąca. Obie cum omni do nich aparatu [z całym aparatem] zostają pod rządem ks. Mikołajewskiego teraźniejszego prezbitera ritus graeci uniti [obrazdu greckiego unickiego], który ma pod sobą gruntu półtorej włóki z sianozęciami.

Młyn pod wsią Chołcholcem na rzece Naczy, z drzewa okrągłego na dwa koła i kamienie z żelazem i dalszemi rekwizytami w nim się znajdującymi, należący do arendy karczmejnej, przy którym młyńnie staw zarosły.

Opisanie karczmy arendownej we wsi Chołcholcu. Izba z sienią i piekarnią opadłemi bez dachu, chlewów dwa bez wrót i dachu, świronek i browar stary bez naczyń skarbowych, gumno z przepłotami stare. Wszystkie to zabudowanie prędkiej potrzebuje reparacji. Do tej karczmy należy z dawna włoka jedna gruntu z sianozęciami. Druga karczma piekarniana z sieńmi w Dubowym Łohu w lesie przy granicy borysowskiej zabudowana, do chołcholekiej teraz przyłączona.

²²⁸² Balasteria – poręcz składające się z balasów.

Arenda propinacji we wsi Chołchołcu i we wszystkich atynencjach niżyckich, oraz w pomienionej karczemce w Dubowym Łohu, oddana jest osobliwym dopiero kontraktem Niceforowi Komarowi obywatelowi borysowskiemu na rok jeden w sumie złp 720.

Jeziora, rzeki i zatoki, podług dawnych zwyczajów i teraz łowienie ryb niebronne²²⁸³ na jeziorze wielkim Rotary zwanym i w rzece Berezynie, przy której najpryncypalniejsza toń nazwana zatoka Wirek, gdzie wspólne łowienie z konsukcesorami sako-wiczowskiemi. Druga zatoka Hłyboczek, trzecia Wierbna, czwarta o dwóch toniach Czernika.

W Naczy rzece jako swojej wolne ryb łowienie, prócz miejsc i brzegów dotyczących się sianożęci dóbr sakowiczowskich, nieopodal Wirka będących, jednak i tam za zezwoleniem stron łowienie ryb nie jest bronne.

Przy toniach i brzegach do folwarku niżyckiego należących, jeśliby były lokowane drzewa towarowe, wolne jest branie od nich brzegowe.

Puszcza i lasy do Niżyc należące są zdezolowane przez ustawiczne wyrąbanie drzewa towarowego, którego mało co znajduje się.

Siana na łąkach dworowych najwięcej murożnego schodzi wozów dobrych więcej 200. Ad praesens [obecnie] zostaje siana stogów różnych 13, duże odryny pełne, a trzecia napoczęta do ekspensu.

Z pustoszy sianożętnych do Niżyc należących, kto ich używał opłacał się [117r] dotąd dawanem kurów po dwoje od morgu jednego. A te są po różnych miejscach:

1. Nad rzeką Berezyną za jeziorem najwięcej
2. Nad rzeką Jelnicą morgów 32
3. We wsi Kroszewicy morgów 30
4. W zaścianku Popryszczu morgów 15.

Z gruntów zaś pustoszy chłopskich przedtym sadzibnych używający dają do dworu niżyckiego dołę, to jest snop trzeci, a te są: we wsi Chołchołcu włók pustych 4, w zaścianku Popryszczu włoka pusta 1, we wsi Kroszewicy pustych włók 7³/₄.

Podymnego z całej włości niżyckiej distinctim [osobno] na każdą wieś rozłożonego inferius [niżej] specyfikowanego według abiuraty²²⁸⁴ roku 1690 do kancelarii grodzkiej orszańskiej importuje się dymów 33.

Ograniczenie folwarku Niżyc i wsiów do niego należących z połową puszczy wielkiej, z opisaniem bonitatis et latitudinis [dobroci i obszerności] wyraża się fusius [zwięźle] w inwentarzu przez komornika sporządzonym roku 1755.

Zasiew zboża bywszy w roku terażniejszym 1773

Posiano żyta na rok przyszył beczek	21 ³ / ₄
Zasiewano jarki beczek	3

²²⁸³ Niebronny – wolny, dozwolony.

²²⁸⁴ Abiurata – zadeklarowana pod przysięgą liczba posiadanych gospodarstw chłopskich, będąca podstawą wymiaru podatków.

Pszenicy beczek	2
Jęczmienia beczek	5
Owsa beczek	22½
Gryki beczek	4
Grochu beczek	2
Bobu beczka	1
Konopi [beczki]	7/8
Siemienia lnianego [beczki]	¾

Remanent zboża w snopie i w ziarnie

W snopie

Żyta użęto kop 337, wymłócono kop 226, remanet [pozostaje] kop	111
Jęczmienia użęto kop 187, wymłócono kop 102, remanet kop	85
Owsa użęto kop 240, wymłócono kop 94, remanet kop	146

W ziarnie

Żyta czystego ćwierci	2
Jarki ćwierci	13½
Pszenicy ćwierci	9
Jęczmienia ćwierci	2
Grochu ćwierci	14½
Bobu ćwierci	7
Gryki ćwierci	21
Konopi ćwierci	8
Siemienia lnianego ćwierci	2
Maku garcy ordynaryjnych	5

Item remanet [pozostaje]

Pieńki nietartej pęków 30, tartej funtów bezm[ian]²²⁸⁵ 140
 Lnu tartego dziesiątków 12, nietartego kulów 30
 Wełny run 80 ważącej funtów 30
 Niewodów dwa, jeden stary podarty, drugi nowszy
 Pszczół folwarkowych ulów 18, pszczół barci dwornych 3

[117v]

Remanent bydła i ptastwa

Koń gniady podjezdek	1
Koń płowy podjezdek	1

²²⁸⁵ Bezmian – waga rzymska.

Kłacz strokata	1
Koni sztuk	3
Wołów na karmie będących sztuk	6
Jałowica takóŜ na karmie	1
Wołów roboczych róŜnych lat i sierści sztuk	11
Byków róŜnych lat i sierści sztuk	6
Buhaj siwy	1
Krów stanownych ²²⁸⁶ róŜnych lat i sierści sztuk	14
Krów pierwiastek ²²⁸⁷ sztuk	8
Cieląt po lat 3 idque byczków	2
[Cieląt po lat 3 idque] cieluszek	4
Cieluszek po lat 2 sztuk	4
Cieląt po roku 1 idque byczek	1
[Cieląt po roku 1 idque] cieluszek	2
Bydła rogatego sztuk	60
Owiec	25
Baranów	6
Wszystkich owiec sztuk	31
W karmie wieprzów 2 [!] z kabanem sztuk	4
Świń maciorek młodych i starych sztuk	18
Podświnków róŜnych 9, kiernożów 5, sztuk	14
Świń sztuk	36
Indyków i indyczek sztuk	27
Gęsi sztuk	37
Kaczek sztuk	28
Kurów sztuk	30
Kogutów	3
Kapłunów	5
Wszystkiego ptastwa sztuk	125

Remanent sprzętów róŜnych

W budynkach szafa kredensowa malowana z drzwiczkami dolnymi na zawiaskach z zamkiem wewnętrznym	1
Ławaterz drewniany malowany	1
Ławek malowanych przy ścianie	2
Stół wielki malowany z szufladką	1

²²⁸⁶ Stanowny – porządny.

²²⁸⁷ Pierwiastka – samica rodząca po raz pierwszy.

Stół mniejszych takż z szufladą malowany	1
Stolów białych stolarskiej roboty	2
Stolków malowanych	2
Łóżek starych trzy, z nich jedno płótnem nawlekane	3
Dzbanek biały poliwany w garniec	1

W piekarni

Cebrow do wody 5, wiadro 1, sztuk	6
Dzieży chlebných 2, beczulek octowych 2, sztuk	4
Neculek różnych 4, dojnic 2, bojka 1, sztuk	7
Sito nowe trocha popalone	1
Skowród żelaznych 2, sieczka żelazna 1, sztuk	3
Widełek żelaznych do pieca	2
Żaren z żelazem	2
Dzbanków glinianych pustych	2

[118r]

W szpichrzach

Miar zbożowych różnych	6
Wanienek małych 2, kowszów 3, sztuk	5
Barylka mała	1
Zsypań na zboże małych i wielkich	12
Skór wołowych niewyprawnych	2
Skórek baranich niewyprawnych	4
Kół prostych nowych przednich i tylnych	5

W warzywni

Kadzi z botwiną kwaszoną	10
Kadzi z kapustą szarą	4
Kadź z kapustą białą	1
Item kadź i kaduszka próżne	2
Nasiona ogrodowe z wysadkami w inwentarzu podawczym specificantur [są wyszczególnione]	

W browarze

Alembik z czapką i trąbami miedzianymi dwoma, sztuk	4
Kotły dwa wielkie w hornie, do których deki miedziane dwa, czapek miedzianych dwie, trąb par 3, sztuk	12
Czopów roboczych 2, kuf na wódkę 4, sztuk	6
Kaduszek różnych 5, lejek drewnianych 2, sztuk	7
Trąbnica jedna, łotoków 2, koryt 2, sztuk	5
Koryto do zalewania siodu	1

W piwnicy i lodowni

Gorzałczanych beczek	2
Piwnych beczek 9, antalików 2, sztuk	11
Garniec szynkowy, półgarca, kwarta i lejka żeściane, sztuk	4

Żelazo różne

Sklutów 2, tebel 1, świdrów 2, sztuk	5
Bindas 1, dłuto 1, rzezak 1, sztuk	3
Piesznia 1, skobla 1, kos 3, sztuk	5
Pił dwie: jedna podłużna, druga poprzeczna, sztuk	2
Narohów par 6, polic żelaznych do nich 6, sztuk	18
Kozłów żelaznych starych 2, obłożyn dwoje, sztuk	4
Rożnów kuchennych niewielkich	2
Zamków wiszących różnych	9
Item miech kowalski jeden, kowadło jedne, sztuk	2

Żelazo młynowe

Rechw żelaznych na wałach i sześcielniach sztuk	12
Sopłów 4, wrzeciona 2, krobki ²²⁸⁸ żelazne 2, sztuk	8
Kłowców wielkich 2, małych 4, sztuk	6

[118v]

Ordynaria i kapitulacja dla jm. pana dyspozytora teraz instalowanego w folwarku niżyckim

Ordynarii rocznej żyta beczek 3 ćwierci 2
 Jęczmienia beczek 2 ćwierci 2
 Owsa beczek 2 ćwierci 2
 Pszenicy ćwierć 1 i ośmina 1
 Gryki ćwierci 2
 Grochu ćwierć 1 i ośmina 1
 Konopi ćwierć 1
 Wieprz karmny 1, baranów 2, soli garcy ordynaryjnych 18
 Krowa dla mleka skarbowa 1 albo swoją chować wolno
 Kapitulacji rocznej talarów bitych 20, to jest złp 160
 Dla czeladzi osób 5: ciwuna, pastucha, pastuszka, gospodyni i dziewczki
 Ordynarii rocznej, która się co miesiąc lub co kwartał ma wydawać partim [częścio-
 wo], żyta na rok przez połowę z berłem zmieszanego lub osobno z snopa wymłóconego
 niewianego beczek 6
 Zboża czystego jarzynnego na krupy i przywarek beczek 3 i $\frac{3}{4}$

²²⁸⁸ Krobka – prawdopodobnie korba.

Okrasy funtów 90 albo wieprz karmny 1
Soli garcy ordynaryjnych 24

Jeśliby w przeciągu roku tak dla jm. pana dyspozytora, jako też dla czeladzi z ordynarii czego nie dostarczało, tedy takowy suplement powinien się do rejestru ekspensowego fideliter [wiernie] konotować.

Jurgieltu na odzieniu skarbowym ciwunowi zł 24, pastuchowi zł 20, pastuszkowi 10, gospodyni zł 14, dziewczce zł 12

In summa jurgielta dla czeladzi złp 80

Odzież dla czeladzi takowa podług tutejszego zwyczaju. Dla każdego z mężczyzn po dwie pary chust płótna zgrzebnego, po jednej siermiędze i kozuchu, po dwie czapki, jedna letnia, druga zimowa, po parze rękawic na zimę i po jednej sztuce spodnich siermiężnych. Kozuch być może na kilka lat.

Zaś dla gospodyni i dziewczki także po dwie pary chust płótna zgrzebnego, po parze chustek kuźelnych na głowę lub jedna namiotka dla gospodyni, po jednym anderaku, czyli spódnicy sukna siermiężnego i po jednej siermiędze.

NB: W folwarku niżyckim zostaje teraz czeladzi w zupełnej liczbie osób 5.

[119r]

Chaty gospodarskie	Włoki		Wieś Chołcholec	Osoby męskie	Dobytek		Czynsz Zł
	Siedzibne	Pryjome			Konie	Woly	
1	2	3	4	5	6	7	8
1	½	½	Iwan Kruhlik ma synów trzech	4	2	–	8
2	½	½	Haurył Szarłaj ma syna i brata	3	4	–	8
3	½	½	Sauka Stosek z synowcem i szwagrem	3	4	–	8
4	½	–	Dańko Szakawiec z synem i bratem	3	2	–	3
5	½	–	Wasil Burdyko niedawno osadny, synów 3	4	–	–	3
6	½	–	Mikita Sakawiec wdowiec, synów 3	4	3	–	3
7	½	½	Jurko Szarłaj, synów 2, szwagrów 3	6	3	3	8
8	½	¼	Aułas Szakawiec, syn jeden	2	3	–	6
9	½	–	Amielan Tarasewicz bezdzietny	1	1	–	3
10	½	¼	Majsiej Szakawiec bezżenny, brat 1	2	3	–	6
11	½	–	Siemion Szakawiec bezdzietny	1	1	–	3
12	½	–	Jarmak Burdyko, synów 3	4	3	–	3
13	½	½	Wasil Dziemidowicz z synem i bratem	3	3	1	8
14	½	–	Iłła Asosek, synów 2, zięć 1	4	4	–	3
15	½	–	Siemion Kruhlik, synów 2, szwagier 1	4	2	1	3
16	½	–	Majsiej Szakawiec, synów 3	4	–	–	3

1	2	3	4	5	6	7	8
17	½	–	Hryszko Łazerko, synów 3, brat 1	5	3	–	3
18	½	–	Makar Chawałko, synów 2, szwagier 1	4	2	1	3
19	½	–	Kondrat Burdyka kowal z bratem	2	–	–	3
20	½	½	Kondrat Łazerko z synem i zięciem	3	–	–	8
21	½	–	Kuryło Burdyko rybak, synów 2	3	–	–	3
22	½	½	Jeremiej Burdyko młynarz, synów 2	3	2	–	8
23	½	–	Chwiedor Szakawiec, braci 2	3	2	–	3
23	11½	4	Suma wsi Chołchołca	75	47	6	110

Podymnego z tej wsi opłaca się na każdą ratę po zł 57.

22 włók w swojej cyrkumferencji zawiera według inwentarza komorniczego sub anno [z roku] 1755.

Powinność wsi Chołchołca

Podług dawnych inwentarzów i ustaw była takowa: z półwłóki siedzibnej czynszu płać po tynfów 2 to jest zł 2 gr 16, z pryjomej po tynfów 4, to jest zł 5 i gr 2. Z tejsze półwłóki siedzibnej działka dawać żyta i owsa po dwie ósminy miary borysowskiej, to jest po dwie ćwierci ad praesens [obecnie] miary komisyjnej. Na pańszczyznę chodzić po 2 dni w tygodniu tak mężczyzna, jako też kobieta. Stróżę tygodniową kolejno, podwoły lub posyłki takż kolejno odbywać, na szarwark²²⁸⁹ do młynu w każdym czasie przybywać, do plewidła w ogrodach i polach zasianych chodzić, nie rachując pańszczyzny, powinni byli.

Od lat dziesiątka ichm. ks. jezuici dla nieurodzajów i ubóstwa ludzi reformowali powinność w ten sposób: z półwłóki siedzibnej czynszu płać zł 3, z pryjomej zł 5, z ćwierci zaś pryjomej zł 3, plewidło z pańszczyzny, dziakielne żyto i owies darowano i nie wybierano. Prócz tych reformowanych, inne dawniejsze powinności wyż wymienione trwają aż dotąd.

[119v]

Chaty gospodarskie	Włóki		Zaścianek Popryszcze	Osoby męskie	Dobytek		Czynsz	
	Siedzibne	Pryjome			Konie	Woly	Żł	Gr
1	1	–	Roman Kozyra z bratem i pasierbem	3	2	–	12	20
2	1	–	Cit Siahodnik z synem, bratem i synowcem	4	2	1	12	20
2	2	–	Suma w tym zaścianku	7	4	1	25	10

²²⁸⁹ Szarwark – przymusowe świadczenie nakładane na ludność wiejską w postaci robót publicznych, głównie na rzecz budowy i utrzymania dróg, mostów i grobli.

Podymnego stąd opłaca się na każdą ratę po złp 10.

17 włók od uroczyszczu Białawina borem wyniosłym zarosłego, do Niżyc należącego, wydzielonych zawiera in circums [dookoła] w sobie ten zaścianek.

Powinność terażniejsza zaścianku Popryszcza takowa: z włości siedzibnej czynszu płacić po złp 12 gr 20, działka dawać żyta i owsa po ćwierci jednej miary komisyjnej i powrozów do niewodu sążni²²⁹⁰ 100. Pańszczyzny nie służą, jednakże stróże i podwody do Mińska odbywać, gnój latem, zimą drwa do folwarku wozić, do sprzątania siana, do żytniego i jarzynnego żniwa chodzić są powinni.

NB: Ten zaścianek od folwarku Niżyc odległy o mil 2.

Chary gospodarskie	Włóki		Wieś Zabołocie	Osoby męskie	Dobytek		Czynsz	
	Siedzibne	Pryjome			Konie	Woly	Zł	Gr
1	½	¼	Iwan Dryc bezdzietny	1	1	–	8	16
2	½	¼	Jakusz Dryc, ma synów 2	3	4	1	8	16
3	¼	¼	Zmitrok Dryc, synów 4	5	1	–	5	21
4	½	½	Łukian Dryc, synów 3	4	5	2	11	12
5	½	½	Kuźma Dryc, syn 1 i brat z synem	4	3	1	11	12
6	½	¼	Jesip Tupik, synów 3 i brat z synem	6	1	3	8	16
7	¼	¼	Jacko Tupik bezdzietny	1	1	–	5	21
8	½	½	Łauryn Szubara, synów 2	3	2	1	11	12
9	½	½	Pawłuk Szubara, synów 2, brat 1	4	3	–	11	12
10	½	½	Borys Szumski z synem i wychowawcem	3	4	1	11	12
11	½	½	Iwan Szubara, synów 3	4	4	–	11	12
12	½	½	Mina Szakaniec, synów 3 i plemiennik 1	5	3	2	11	12
13	½	½	Astap Burdyka z bratem	2	3	1	11	12
14	½	¼	Maćwiej Burdyka, synów 2, wnuków 2 i zięć 1	6	3	1	8	16
15	½	½	Filip Burdyka, synów 2	3	4	1	11	12
16	½	¼	Daniło Dryc, synów 3	4	2	2	8	16
16	7½	6¼	Suma we wsi Zabołociu	58	44	16	156	20

Podymnego z tejże wsi opłaca się na każdą ratę po tynfów 23, to jest złp 29 gr 4. 23¾ włók w swojej cyrkumferencji zawiera wieś Zabołocie.

NB: Ta wieś folwarku Niżyc odległa o milę 1.

²²⁹⁰ Sążeń – miara długości, odpowiadająca 1,7 m.

[120r]

Chaty gospodarskie	Włóki		Wieś Kroszewica	Osoby męskie	Dobytek		Czynsz	
	Siedzibne	Pryjome			Konie	Woly	Zł	Gr
1	1	$\frac{1}{3}$	Iwan Kurylicz wójt, synów 2 i szwagier	4	4	1	16	27
2	$\frac{1}{2}$	–	Hryszko Jakubionek bezdzietny	1	1	–	6	10
3	$\frac{1}{2}$	–	Adam Sudak z ojcem starym i bratem	3	2	–	6	10
4	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Choma Hołodok, synów 3, brat i synowiec	6	5	1	12	20
5	$\frac{1}{2}$	–	Filip Dragun, synów 2	3	3	1	6	10
6	$\frac{1}{2}$	–	Kondrat Dragun, synów 2 i bracia 2 Tenże osobno za ogród płaci	5	2	–	6 3	10 –
7	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Wasil Hołodok, syn 1 i brat z synem	4	4	1	12	20
8	$\frac{1}{2}$	–	Karpiej Bujak, synów 3	4	2	–	6	10
9	$\frac{1}{2}$	–	Jakow Hołodok, syn 1, szwagier z synami 2	5	2	–	6	10
10	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Wasil Andrusowicz z synem i synowcem	3	3	1	12	20
11	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Cimok Bujak, syn żonaty z dwoma synami, synowców dwóch i szwagier 1	7	3	1	12	20
12	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Cimoch Andrusowicz z synem i zięciem	3	4	1	12	20
13	$\frac{1}{2}$	–	Astap Koloniszka, synów 3 i zięć z synem	6	2	1	6	10
14	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	Wasil Bujak, synów 2, siostrzeniec i szwagier	5	4	–	12	20
15	$\frac{1}{2}$	–	Hapan Szybura wdowiec z synem	2	2	–	6	10
16	$\frac{1}{2}$	–	Sitko Burdyka z synem i bratem	3	3	1	6	10
16	$8\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{3}$	Suma we wsi Kroszewicy	64	46	9	152	27

Sidor Sudak garncarz bez gruntu siedzi, nic nie płaci, prócz dawania garnków na potrzebę folwarkową. Podymnego z tej wsi opłaca się na każdą ratę po tynfów 50, to jest złp 63 gr 10.

43 włók i morgów 2 in sua circumferentia ma wieś Kroszewica. Do niej należy puszczy wielkiej połowa odgraniczona, mająca w sobie incircum [obwodem] włók $235\frac{1}{2}$ i morgów 5.

NB: Ta wieś od folwarku Niżyc odległa o mil 4.

Powinność wsi Kroszewicy na czynszu siedzącej podług dawnych inwentarzów i ustaw taka jest: z półwłóki siedzącej czynszu płacić złotych 6 gr 10 i z przyjomej tyleż czynszu. Z teŹe półwłóki tyło siedzącej działka dawać żyta i owsa po jednej ćwierci miary komisyjnej, miodu ćwierć puda sorokowskiego, to jest czterdziestofuntowego, pieńki pół puda, gęsi połowę, kurę jedną, jajów sztuk 10, grzybów dobrych pół kopy, dranic sążniowych pół kopy. Tyleż działka i daniny daje się z całej włóki siedzącej, jak z półwłóki prócz czynszu.

Na robociznę do folwarku niżyckiego nazywającą się urokiem mają chodzić, to jest przez zimę drwa wozić, a na wiosnę gnój wywozić, do skoszenia i sprzątnienia sianozęci, do żniwa tylko jarzynnego chodzić, stróże tygodniowe i podwoły lub posyłki kolejno odbywać, na szarwark do młynu chołcholeckiego, grobli naprawowania lub tamowania wody, w każdym czasie przybywać za nakazem dworu.

[120v]

Powinność wsi Zabołocia siedzącej takóŹ na czynszu takowa: z półwłóki bądź siedzącej, bądź przyjomej czynszu płacić po zł 5 gr 21, z ćwierci zaś zł 2 gr 26, z gruntu zaś siedzącego czy włóki, czy półwłóki czyŹ teŹ ćwierci działka dawać żyta i owsa po dwie ćwierci miary komisyjnej, miodu czwartą część puda, pieńki pół puda, gęsi połowę, kurę jedną, jajów sztuk 10, grzybów dobrych pół kopy, dranic sążniowych pół kopy. Robocizna urokiem się tytułująca i dalsze powinności do folwarku niżyckiego takie się pełnią z Zabołocia, jako z Kroszewicy.

Komput sumariuszów distinctim [osobno] wsiów supra [powyŹej] specyfikowanych

Denominacja wsiów atynencji folwarku niżyckiego	Chaty gospodarskie	Włóki		Osoby męskie	Dobytek		Działko	
		Siedząca	Przyjome		Konie	Woły	Żyta ćwierci	Owsa ćwierci
Wieś Chołcholec	23	11½	4	75	47	6	–	–
Zaścianek Poprzsze	2	2	–	7	4	1	2	2
Wieś Zabołocie	16	7½	6¼	58	44	16	32	32
Wieś Kroszewica	16	8½	3½	64	46	9	16	16
Arenda karczmy niżyckiej	–	–	–	–	–	–	–	–
Summa universitatis	57	29½	13½	204	141	32	50	50

Denominacja wsiów atynencji folwarku niżyckiego	Danina różna							Czynsz	
	Miodu pud	Pieńki pud	Gęsi sztuk	Kurów sztuk	Jajców sztuk	Grzybów kop	Dranice kop	Zł	Gr
Wieś Chołcholec	–	–	–	–	–	–	–	110	–
Zaścianek Popryszcze	–	–	–	–	–	–	–	25	10
Wieś Zabołocie	4	8	8	16	160	8	8	156	20
Wieś Kroszewica	4	8	8	16	160	8	8	152	27
Arenda karczmy niżyckiej	–	–	–	–	–	–	–	720	–
Summa universitatis	8	16	16	32	320	8	8	1164	27

In fundo folwarku Niżyc zostało w gotowym groszu z odebranej reszty arendy złp 150.

[121r]

Interwencje do dóbr Niżyc

1. W nocie interwencyjnej od wielm. jm. pana [Jana Józefa] Kłokockiego, woj-
skiego mińskiego, starosty kołaczewskiego podanej wyraża się intentowany sub anno
[pod rokiem] 1732 proceder prawny w sprawie jm. pana Jarosza Mackiewicza, staro-
sty kołaczewskiego, z ks. eksjezuitami, o wyjście poddanki Chwiedosi Jankowej Woło-
wikowej z jej synami Kuryłą i Wasilem do wsi Chołcholca atynencji niżyckiej, ze wsi
Czerwiaków do starostwa kołaczewskiego należącej.

Notandum, że tam mieszkali przyświadczają dwa inwentarze, jeden kolegiacki
sub anno [pod rokiem] 1728, drugi komornikowski sub anno 1755. Zaś w czasie te-
raźniejszej lustracji zeznano, iż Kuryło Wołowik zabity, syn jego jeden nie wiedzieć,
gdzie się powłóczył, a Wasil brat Kuryły umarł i rodzeństwa nie zostało.

[121v]

Taksa krescencji i prowentów w folwarku niżyckim

	Zł	Gr
1	2	3
21¾ beczek żyta miary komisyjnej, beczka po zł 20, czyni	435	–
3 [beczki] jarki tejże miary, beczka po zł 20, czyni	60	–
2 [beczki] pszenicy tejże miary, beczka po zł 24, czyni	48	–
5 [beczek] jęczmienia tejże miary, beczka po zł 12, czyni	60	–
22½ [beczek] owsa tejże miary, beczka po zł 10, czyni	225	–
4 [beczki] gryki tejże miary, beczka po zł 10, czyni	40	–
2 [beczki] grochu tejże miary, beczka po zł 20, czyni	40	–
1 [beczka] bobu tejże miary, beczka po zł 20, czyni	20	–
¾ [i] ⅛ [beczki] konopi tejże miary, beczka po zł 24, czyni	21	–
½ [beczki] siemienia tejże miary, beczka po zł 24, czyni	18	–
Suma wysiewu z taksą opisanego	967	–
200 wozów siana folwarkowego, wóz po zł 2, czyni	400	–
Żyta dziakielnego ćwierci 50, po zł 5, czyni	250	–
Owsa dziakielnego ćwierci 50, po zł 2½, czyni	125	–
Miodu danego pudów 8, po zł 4, czyni	32	–
Pieńki danej pudów 16, po zł 4, czyni	64	–
Gęsi danych sztuk 16, po gr 20, czyni	10	20
Kurów danych sztuk 32, po gr 10, czyni	10	20
Jajów danych sztuk 320, po półgrosza, czyni	5	10
Grzybów danych kop 16, po gr 10, czyni	5	10
Czynszu od poddaństwa niżyckiego	444	27
Arendy karczmy niżyckiej	720	–
Suma generalnej intraty	3037 ²²⁹¹	27

Roku 1774 januarii [I] 29 d. po zlustrowaniu generalnym kolegium mińskiego byw-
szych ichm. ks. jezuitów i dóbr do tego kolegium należących takowe actus rękoma
własnymi podpisujemy.

[...]²²⁹²

[122r]

²²⁹¹ Właśc. 3034.²²⁹² Własnoręczne podpisy i pieczęcie lustratorów Ignacego Jana Karnickiego, Joachima Chma-
ry i Dominika Kazimierza Zajarskiego.

Tabela uniwersalna sum distincti generis [poszczególnego rodzaju] przedtym do ichm. ks. jezuitów mińskich, ad praesens [obecnie] do dyspozycji Najjaśniejszej Rzeczypospolitej należących, na kredytach będących, prowentów i intrat dóbr przychodzących, remanentów w gotowym groszu znajdujących się przy dokonczeniu aktu lustracji sporządzona

Sumy	Legacyjne na kościół		Długi u chrześcijan różnych		Długi za wlewkiem		Długi na Żydatkach różnych		Procenta	
	Zł	Gr	Zł	Gr	Zł	Gr	Zł	Gr	Zł	Gr
Collegii	–	–	5 644	4	39 085	25	39 636	–	852	5
Kościelne	28 939	10	–	–	–	–	1 600	–	1 198	–
Misyjne	–	–	17 000	–	–	–	–	–	–	–
Kongregacyjne	2 000	–	720	–	–	–	–	–	140	–
Apteki	–	–	7 318	9½	–	–	–	–	–	–
Folwark Ślepionka	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Hliwin	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Hać	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Prusewicz	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Niżyce	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Summa universi	30 939	10	30 682	13½	39 085	25	41 236	–	2 190	5

Sumy	Krescencyje dworne		Podatek poddanych		Arendy z karczem		Czynsze z włóki		Suma procentu rocznego		Remanent pieniędzy	
	Zł	Gr	Zł	Gr	Zł	Gr	Zł	Gr	Zł	Gr	Zł	Gr
Collegii	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	53	18
Kościelne	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	85	3
Misyjne	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1 000	–
Kongregacyjne	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	989	12
Apteki	–	–	–	–	–	–	–	–	500	–	–	–
Folwark Ślepionka	501	–	–	–	100	–	32	–	633	–	–	–
Hliwin	2 278	–	2 127	5	1 300	–	1 391	14½	7 655	4½	250	–
Hać	600	–	726	29	700	–	1 489	18	3 516	17	–	–
Prusewicze	379	15	73	6½	120	–	219	28	792	19½	–	–
Niżyce	1 370	–	503	–	720	–	444	27	3 037	27	150	–
Summa universi	5 128	15	3 430	10½	2 940	–	3 577	22 ½	16 135	8	2 528	3

[...] ²²⁹³

[122v–123v] [strony niezapisane]

[124r]

[Tekst przysięgi lustratorskiej]

Ekscerpt atestacji wykonanego juramentu do protokołu potocznego gr[odu] w[o]jewództwa mińskiego w roku terażniejszym 1773 miesiąca nowembra [XI] 22 d. ingrosowanego²²⁹⁴, z tegoż protokołu eodem anno et mense [tegoż roku i miesiąca] dnia 29 pod pieczęcią urzędową ichm. ad requisitionem [na żądanie] wielm. jm. pana Ignacego [Jana] Karnickiego podkomorzego województwa mińskiego jest wydany[y].

Roku 1773 miesiąca nowembra [XI] 21 dnia przed aktami niniejszemi grodzkiemi mińskimi comparentes personaliter [osobiście występujący] ichm. panowie Ignacy [Jan] Karnicki, podkomorzy województwa mińskiego [i] porucznik petyhorski W.Ks.L., Dominik [Kazimierz] Zajarski, podstoli upicki i sędzia grodzki starodubowski na dniu 18 praesentium [obecnych], a wielm. jm. pan Joachim Chmara, podstoli i pisarz grodzki województwa mińskiego na dniu dzisiejszym eksprymowanym²²⁹⁵ jurament rotą w instrukcji z Warszawy przysłanej wyrażoną intuitu [w sprawie] osobliwego instrumentu wspomnionym ichm. panom lustratorom do zinwentowania dóbr jezuickich do kolegium mińskiego należących przez j.o. księcia jm. Michała [Hieronima] Radziwiłła, miecznika i marszałka Generalnej Konfederacji W.Ks.L., i j.w. pana Andrzeja Malczewskiego, komornika smoleńskiego²²⁹⁶ i sekretarza tejże konfederacji, podpisanych pod rokiem terażniejszym 1773 miesiąca październik 14 dnia wydanego, a na dzień 11 listopada [124v] z poczty mińskiej doszłego in haec verba [tymi słowami]:

Przysięgamy Panu Bogu Wszechmogącemu w Trójcy Świętej Jedynemu, iż będąc wyznaczonych z prześwieatnej Delegacji do zlustrowania dóbr w województwie mińskim leżących przedtym do ks. jezuitów należących, a teraz do dyspozycji Rzeczypospolitej przypadłych, też dobra tak jak oni posiadali we wszelkiej rozległości, osiadłości, należytości, z inwentarzem, zbożem w ziarnie i snopie będących, arendami, gotowemi pieniędzmi, zaległemi na czynszach lub propinacjach albo prowizjach opiszemy, zlustруем, sumy wszelkie, których inwestygować będziemy, zapiszemy, intratę aktualnie znajdującą się wyciągniemy, srebra, klejnoty, sprzęty wszelkie

²²⁹³ Własnoręczny podpis lustratora Ignacego Jana Karnickiego.

²²⁹⁴ Ingrosować – wpisać.

²²⁹⁵ Eksprymować – wyrażać.

²²⁹⁶ Był później podczaszym smoleńskim. Urz.smo., s. 105, 118, 137.

i wszystek majątek zakonu jezuickiego najmniejszej rzeczy nie utaiwszy zregestrujemy, spisujemy, i spisane porządnie z wyrażeniem quantitatis [ilości] do komisji na to wyznaczonej oddamy, darów żadnych na uniknienie sprawiedliwego spisania nie przyjmujemy i ani darami, ani obietnicami uwieść się nie damy, lecz tak przysługę tę naszą w tym dla Rzeczypospolitej czynić będziemy, jak na podściwego człowieka i dobrego przystoi obywatela. Tak nam [125r] Panie Boże dopomóż i niewinna męka Chrystusa Pana coram crucifixi imagine [przed krucyfiksem] wykonali, po wykonaniu którego takowy jurament de verbo ad verbum [słowo w słowo] do niniejszego protokołu jest wpisany.

Concordat cum protocollo [zgodnie z protokołem] Feliks Kublicki Piottuch rejent grodzki

Ekscerpt atestacji ut supram [jak wyżej]

Indeks osób*

- Abel Kaspar 99
Abelly Louis 97
Abraham 87
Abramowicz Adam 75; Jerzy XLIII
Abramowiczowa Marianna z Dernałowiczów XLIII
Acami Domenico 97
Acosta José de 70
Acquaviva Claudio 110
Adolph Theodor 89
Aemilius Georgius 70
Aicher Anton 114
Aladzin Bogdan XXI
Alagona Pietro 67
Albertrandi Jan Chrzyciel 59
Alegambe Philippe 96
Aleksander Jagiellończyk XIX, XXII
Aleksander Wielki 100, 104
Aleksy Michajłowicz, car XXI
Aler Paul 121
Aleszko Aleksiej 244; Cimoch 244; Dorofiej 244; Markar 244; Miron 244; Wasil 244
Alvarez Balthasar 96
Amator, męczennik LV
Amon 161
Ancuta Jerzy Kazimierz 62, 64, 135
Andromach 187
Androzzi Fulvio 84
Andrusowicz Cimoch 298; Wasil 298
Andrzejowski Karol 128
Andrzejkiewicz Jan Andrzej Gintowt 75, 128
Anglès Josephus 68
Anglus Simon 120
Antoine Paul-Gabriel 65, 67, 127
Antoszewski Kazimierz XLIV, XLVIII
Arceo Francisco 184
Arcimowiczowie 220
Arct Michał LXXI
Ardens Rudolphus 70
Arent Tobiasz 61
Aresi Paolo 68
Arsdekin Richard 68
Arseniew Fiodor Juriewicz XXI
Arystoteles 105–106
Asosek Iłła 295
Astapkowicz Apanas 257; Arciom 257; Hryszko 255; Karniej 257; Kuźma 257; Leon 257; Marcin 257; Pietruś 258
Astapowicz Ambroś 249; Ausiej 249; Choma 242; Cimoch 257; Hryszko 242; Sawościej 242
Atrachim Iwan (1) 254; Iwan (2) 254; Wasil 254
Atrachimowicz Astap 253; Iwan 253
Attyk (Pomponiusz Attyk) 111
Aubert René 124
August III Wietyn, król Polski XLII, 35, 125, 224
Auguste Jacques 102
Augustyn, św. 54, 81, 130
Auściuk Anikiej 254; Kuryło 254; Majsiej 254; Nikipor 254; Pauluk 254
Avancini Nicola 112, 114, 118–119, 122
Awczynka Iwan 268; Jakow 268; Kuryło 268; Marko 268; Pauluk 268
Ayala Baltasar 105
Backer Jean de 119
Bacrl Caspar van (Barlaeus) 110, 121
Bagnicki Jan Chryzostom 130
Bahuin Caspar 214
Baillie Robert 102
Baka Józef XLII
Bakanowski Aleksander 65, 127

* W niniejszym indeksie zestawiono osoby znane z nazwiska. Osób przybranych do rodzin chłopskich jak pasierbowie i szwagrowie należy szukać za pomocą indeksu rzeczowego.

Indeks osób

- Balde Jakob 118–120
Balsam Kasper 76
Barbette Paul 211
Barclay John 117
Bargiel Franciszek 107
Baronio Cesare 102, 124
Barrada Sebastian 57
Barry Paul de 83, 88
Bartels Jan Fryderyk 126
Barthel Johann Caspar 87
Bartnicka Kalina XLIII
Bartold Karol 99
Bartoli Daniello 97, 100, 132
Bartoszewicz Julian XLI
Bartsch Fryderyk 77
Barzia y Zambrana José de 71
Basse Charles-Antoine 89
Basseus Peter 71
Bauhuis Bernard 119
Bazyli Wielki, św. 54
Beaumont, zob. Leprince de Beaumont
Becanus Martin 61, 67
Beer Johann Christoph 74
Bellarmin Robert, św. 60, 70, 87, 90, 124, 135
Bellicius Aloysius 84, 94, 131
Bellon NN 221
Bembo Pietro 113
Benedykt XV, papież XXIV
Beniaminowicz Icko 51
Bercheure, Berchoire, zob. Berstuire
Berger Rupert LXXII
Bernard z Clairvaux, św. 55, 94
Berstuire Pierre 79
Besse Pierre de 86
Bessuy Ludwik 96
Beyer Johann Hartmann 190
Beylerinck Laurens, 72
Biaka Adam 268; Aleksiej 269; Ambroś 269; Astap 269; Auchim 268; Herman 269; Hryszko 268; Iwan (1) 268; Iwan (2) 269; Jakow 269; Janko 271; Jaśko 268; Jesip 269; Łukasz 268; Małaszko 268; Manel 268; Michał 271; Michałko 271; Naum 269; Nikiper 268; Radziwon 269; Samuś 269; Wasil 269; Zmitrok 268
Białanożka (Białonożka) Charyton 253; Chwiedor 254; Dziemid 254; Iwan 254; Janko 254; Janko 254; Somka 254
Biarożka Iwan 248
Bidermann Jakob 117–119
Bielaccy 220
Bielski Stanisław 77
Bielski Andrzej 231; Benedyś 231; Daniło 231; Hryszko 231; Jan 40, 46; Janko (1) 231; Janko (2) 231; Jerzy 231; Kondrat 255; Kostuś 231; Leon (1) 231; Leon (2) 231; Marcin 125; Mi-kołaj 231; Pauluk (1) 231; Pauluk (2) 231; Piotr 255; Roman 231; Tadeusz 231; Tomasz 231; Ułas 231; Wasil 231
Bierman Franciszek Ignacy 232
Biesman Caspar 90; Stefan 46
Biesmanowa Konstancja z Pożaryskich 46
Bignoni Mario 70
Birckmann Theodor 195
Bisling Anselm 128
Bissel Johann 81, 106
Bivero Pedro de 73
Bławiewicz Andrzej 243; Anikiej 243; Cit 243; Hryszko 243; Ściepan 243
Blankaart Steven 212
Bobrowicz Jan Nepomucen XVII
Bochorn Szymon 89
Bock Hieronymus (Tragus) 213
Boczyłowicz Jakub 111
Boe Franz Sylvius de le 203, 213
Boerhaave Herman LX, 212
Bohdanowicz Atanazy 50; Bogna LVIII
Bohomaż Rodzko 243
Bohomolec Franciszek 98, 104, 125
Bohuszewicz Wojciech 43
Bolesławiusz Klemens 129
Bolswert Boetius Adamsz 91
Bombastus Philippus Aureolus Theophrastus von Hohenheim, zob. Paracelsus
Bona Giovanni 128
Bonacina Martino 65
Bonaert Olivier (Bonartius) 55
Bonald François 85
Bonetus Antonius 96, 128
Bonihominis Alphonsus 134
Borecki Hiob XXVIII
Borkowska Małgorzata XXXI, XXXVI
Borkowski Antoni XLIII, 47
Borodzicz Asip 250; Auchim 250; Bazyl 250; Chwiedor 250; Iwan 249; Janko 250; Kuryło 250; Miron 250; Piotrok 250; Siemion 250; Wasil 250
Boruszkowicz Józef 51
Boschius Joannes (Boschiusz Jan) 78
Bouchy Philippe (Servius Philippus) 89, 95, 129
Boufałowie Kondratowiczowie 221
Bouhours Dominique 127
Bourdaloue Louis 75
Bovio Carlo 96
Braidà Lodovica 113
Bredenbach Tilmann 87
Briccius Jan 63, 85
Brieger Richard 171
Brigelius Johannes 69
Brunner Andreas 97
Brückner Aleksander LXXII
Bry Theodor de 87

- Brykowski Ryszard L
 Brzostowsky 43
 Brzostowska Katarzyna 43; Rachela z Duninów Rajskich XXXVI, LXVI, 34, 43
 Brzostowski Antoni XXXVII, 47; Cyprian Paweł XXXVI, LVI, 34, 42–43; Jan Władysław 43; Konstanty Kazimierz XXXIV, XXXVI–XXXVII, XLI, 34, 43–44
 Brzozecki Sławomir 54–55
 Brzozowski Antoni 47; Józef 126
 Buagni Giovanni Francesco 126
 Bubnowski D. LII
 Bucanus, zob. Du Buc
 Bucelleni Giovanni 118
 Bucko (Bucka, Bućko) Ancip 257; Ausiej (1) 257; Ausiej (2) 257; Iwan 257; Jakow (1) 257; Jakow (2) 257; Kondrat (1) 257; Kondrat (2) 257; Leon 255; Małaszko 257; Michałko 257; Michaś 257; Naum 258; Sak 257; Siemion 257; Wasil 257
 Bugnot Louis Gabriel 117
 Bujak Cimok 298; Karpiej 298; Wasil 298
 Bujalski Stanisław 51
 Bujnowski Michał 82, 92
 Bukaty Antoni 224
 Buława Charyton 254; Kościuk 254; Sidor 254; Siemion 254; Wasil 254
 Buonanni Filippo LII
 Burdyka Astap 297; Filip 297; Kondrat 296; Maćwiej 297; Sitko 298
 Burdyko Jarmak 295; Jeremiej 296; Kuryło 296; Wasil 295
 Burzyński Tadeusz XLIII
 Busaeus Joannes, zob. Buys Jan
 Busenbaum Herman 65–66
 Busioł Auchim 243; Charyton 243; Chwiedor 243; Filip 243; Hauryło 243; Iwan 243; Kościuk 243; Kuprej 243; Kuryło 243; Kuźma 243; Mikita 243; Sitko 243; Zacharko 243
 Bussièrs Jean de 100, 134
 Bussius Theodor 172
 Buys Jan (Busaeus) 84, 95
 Bychowicz Kazimierz 49
 Byczok Wasil 254; Wieremiej 254
 Bykowscy, herb Jaksa 223
 Bykowska Konstancja 50
 Bykowski Antoni 223; Ignacy 223; Jan 223; Roman 223; Stanisław 223; Tadeusz (1) 223; Tadeusz (2) 223; NN 35
 Bzowski Abraham 71, 102
 Cackowski Stefan LXIV
 Calepio Ambrogio 122–123
 Calvo Michele de 70
 Camerarius Joachim 111; Philipp 101
 Camma Francesco 113
 Canisius Henricus 58
 Capivaccio Girolamo 214
 Carafa Vincenzo 83
 Cartagena Juan de 72
 Case John 105
 Castronovo Valerio 65
 Caudron Olivier 203
 Caussin Nicolas 106
 Celada Diego de 58
 Cellesi Jacopo 96
 Cerda Melchior de la 72, 112
 Cezar (Gajusz Juliusz Cezar) 97, 124
 Chackielewicz Abraham 277
 Chaleccy XLIII, 48, 50
 Chalecki Antoni 50; Dominik 50
 Chankiewicz Aleksiej 271; Andrej 271; Astap 27; Chwiedoś 271; Dziemid 271; Hryszko 271; Hryszko 272; Karniej 272; Kostuś 272; Maciej 272; Siemion 271; Wasil 271
 Charzeńska Krystyna 37
 Chawalko Makar 296
 Chelucci Paolino 113
 Chemperck Dariusz 121
 Cherubini Laerzio 58
 Chifflet Pierre-François 99
 Chirino de Salazar Fernando 55
 Chlebowsky Bronisław XVIII
 Chlewińska Janowa, pisarzowa rzeczycka 49
 Chlewiński Kazimierz 49
 Chłopicka Jagnieszka 49
 Chmara Adam, autor XVI, XVIII–XIX, XXXV, 224; Adam (1720–1805), wojewoda miński 275, 277; Joachim XVI–XVII, XLIII, 1, 301, 305
 Chodkiewicz Aleksander LXXIII; Jan Karol 115; Krzysztof XXXI
 Chodkiewiczowa Zofia z Druckich Horskich XXXI
 Chodorowa Anna XXXIV
 Chodźko Ignacy Borejko XXIV, XXIX–XXXIV, XLIV, XLVIII; Jan XLIV
 Chokier Johann 106
 Chomicz Amielan (1) 250; Amielan (2) 251; Arciom 250; Borys 249; Charyton 250; Cierech 251; Cimoch 251; Dzienis 283; Hrehorek 284; Hryszko Chwieręskow 284; Illuk 284; Iwan (1) 250; Iwan (2) 251; Janko (1) 283; Janko (2) 284; Jaumien 251; Karniej 283; Kostuś 284; Kuryło 250; Kuźma 249; Ławren 251; Maksim 251; Marko 250; Mikita (1) 249; Mikita (2) 284; Nieścior 250; Prochor (1) 249; Prochor (2) 249; Sidor 251; Sierhej 284; Ściepan (1) 251; Ściepan (2) 284; Wasil (1) 250; Wasil (2) 251
 Chomik Piotr XXVIII
 Chowanka (Chowawka) Iwan 268; Kuźma 268; Maciej 268; Majisiej 269; Prokop 268; Ściepan 269; Wasil 268

Indeks osób

- Chrapowicka Marianna 44
Chrapowicki Władysław 44
Chreptowicz Adam Litawor XIV; Joachim Litawor XIV, LXVII, 1
Chrościński Wojciech Stanisław 112
Chruszczyńska Jadwiga LXXIII
Chrzczonowicz Kazimierz LVI
Chytraeus David 113
Ciborowska-Rymarowicz Irena O. LX
Cichocki Mikołaj (Cichovius) 62
Ciechanowicz Gaspar Kazimierz 41
Ciekiewiczowa Franciszka 47, 51
Cierach (Cierech) Aksieŭ 270; Chwiedoś 271; Fiedoś 270; Janko 271; Maksim 271; Sawaściej 270; Siemion 270; Władyś 270
Cirillo Decio 65
Ciszkiewicz Aleksiej 268; Benedykt 268; Chwiedoś 268; Cimoch 268; Fiedor 269; Filip 268; Hauryło 269; Iwan 268; Jakow 268; Jarmak 268; Kuryło 268; Kuźma 268; Małaszk 268; Nuprej 268; Pawłuk 268; Siemion 268; Symon 268; Ściepan 268
Claus Joseph Ignaz 71
Cleynaerts Nicolas (Clenardus) 123
Clichtove Josse 69
Cnapius, zob. Knapski
Cnoffel Andreas 193
Collet Pierre 135
Commire Jean 121
Constant Jacob 214
Contarini Gasparo 98
Conti Natale 117
Coren Jacob 91
Cornacchini Marco 194
Crasset Jean 127
Croll Oswald 188, 201, 211
Cueva y Benavides Alonso de la 65
Cybulka Anisko 249; Daniło 249; Dzianis 249; Ihnat 251; Iwan 249; Iwan 249; Jakow 251; Janko 249; Klim 249; Ławren 249; Marcin 251; Onikiej 251; Sauka 249
Cybulski Maksim 270; Samson 270
Cyceron 111–114, 117
Cygne Martin du 112
Czamiża Cichon 247; Cimoch 247; Działmid 247; Iwan 247; Kościuk 247
Czapliński Władysław 49
Czarnecka Katarzyna LXXII, 8
Czechowski Michał XXVII
Czczot Jan LXXII
Czerepowicz Hrehory 220; Piotr 220
Czernielewski Augustyn 39
Czerniewski Antoni 76
Czukur Cit 267; Samuś 267
Czuryło NN, mieszczanin 221
Čepienė Konstancija LXXIV
Dagonel Pierre 86
Dakudewicz Iwan, 253; Michałko 253; Sachon 253; Siemion 253
Dambrowski Józef 129
Damhoudere Joost de 68
Damian, męczennik LV
Danes Pierre-Louis 133–134
Daniel, prorok 56
Daniluk Mirosław 65
Danisewicz Łukian 243; Sak 243
D'Arnay Jean-Rodolphe LXIII, 124
Daszkiewicz Ignacemu LXVII
Daugières Albert 122
Dawid, król Izraela 55, 57
Dąbrowski Bazyli 224
Dąbrowski Józef Edward LXXII
Dederko Jakub Ignacy XLIV, XLVIII, LVI
Dehne Johann Christian Conrad 180
De Luca Carlo Francesco 112
De Mauro Tullio 122
Demokryt 125
Demostenes 111
Denhoff Jan Kazimierz 128
Dernałowicz Antoni 50
Derszkofowa NN 50
De Ruggiero Nicola 84, 130
Dewin Jerzy (de Vignes) 75
Diertins Ignace 92
Dieterich Conrad 81
Diez Felipe 71
Dioskurydes 151
Dippel Johann Konrad 142
Dirckinck Johannes 88
Dogiel Maciej 100
Dorléans Louis 102
Dorn Franz Xaver 74
Doroszewski Witold LXXI
D'Outreman Philippe 80–81
Dowgiałło Aleksander 86
Dragun Filip 298; Kondrat 298
Drączkowski Franciszek 55
Drewns Jan 84–86, 90, 93, 96, 126–127
Drexel Jeremias 74, 88, 90, 130
Drucki Horsi Teodor Karol XXXII
Drużbicki Kasper 83–84, 90–92, 96
Dryc Daniło 297; Iwan 297; Jakusz 297; Kuźma 297; Łukian 297; Zmitrok 297
Dubas-Urwanowicz Ewa XXVIII
Du Buc Guillaume 6
Duchesne Joseph (Quercetanus) 191, 193, 214
Dudley Robert, hr. Warwick 194
Duffin Christopher 151, 155, 170, 198
Dufrené Maximilian 98, 103, 134

- Dulcken Antonius 92
 Duńczewski Stanisław XVII
 Duryewski Andrzej 103
 Dygdała Jerzy XLII, LXXVI
 Dylewski Samuel 47
 Dymkowicz (Dymkiewicz) Anton 252; Chama 253;
 Cimoch 253; Mina 253; Andrej 253; Asip 253;
 Chwiedor 253; Działid 253; Hryszka 253;
 Jaumien 253; Kuryła 253; Potap 253; Prochor
 252; Roman 253; Sapron 253; Sauka 253; Sitko
 253; Ściepan 253
 Dymnicka-Wołoszyńska Hanna 45
 Dyszlewicz Antoni LXVII
 Dziemidowicz Wasil 295
 Dzieniszewicz Aniś 270; Dawid 271; Ihnat (1) 270;
 Ihnat (2) 271; Jesip 271; Łauryn 270; Małaszko
 271; Symon 271
 Dzieniszewski NN 49
 Dzieweczka Jakub 231
 Dziewulski Jakub 85, 131
- Eber** Paul 103
 Ehrefried Chrystian 214
 Elert Piotr 88
 Elffen Nicolas 83, 85, 94
 Elianus 105
 Engelgrave Hendrik 69
 Ennen Leonhard 195
 Enríquez de Santo Tomás Alfonso, zob. Santo Tomás
 Alfonso Enríquez de
 Ens Gaspar 105
 Erath Augustin 105
 Ernsting Arthur C. 194
 Eстера 55–56, 58
 Estienne Robert 123
 Estreicher Karol LXXIV, 111
 Eubel Konrad XXXV
 Eulner Hans-Heintz 174
 Everton Clive 225
 Eynarowicz Stanisław 50
 Eynarowiczowa NN 50
 Ezdrasz 56
 Ezechiel, prorok 57
- Faber** Basilius 122; Matthias 71–72, 78, 133
 Fabricius Bruno 101
 Facciolati Jacopo 123
 Falck Joseph LXIII, 106
 Fedele Benedetto 70
 Fedrus 120, 122
 Felician, św. XXXVII–XXXVIII, XLI, LII, IV–LVI,
 LVIII, 2, 4, 9–10
 Ferdynand II, cesarz 115
 Fernel Jean (Fernelius) 185
 Ferus Joannes 73
- Feyerabend Sigmund 99
 Fiedorowicz (Fiodorowicz) Jan 44, 47
 Filek Jan 65
 Filipowicz Jakub 75; Michał Józef XXXVII
 Firmianus Petrus, zob. Lisieux Zacharie de
 Fischer Johann Bernhard von 213
 Fléchier Esprit 100
 Florus (Lucjusz Florus) 98–99
 Fonend Marcin 42
 Fonendowa Perpetua Andrysonowa 42
 Forstner Christoph 99
 Forti Antonio 113
 Foullon Jean Erard 57
 Fox Jan 125
 Fracastoro Girolamo 187
 Fragnito Gigliola 98
 Franchis Lauretus de 62
 Franciszek Ksawery, św. 25, 83, 87, 91, 94, 96, 115,
 120, 134
 Franciszek Regis, św. 96, 128
 Franciszek Salezy, św. 82, 128
 Francke August Hermann LXI, 175
 Francolini Baldassarre 67, 135
 Franzini Federico 98
 Frąckiewicz Radzimiński Gedeon 43
 Freylinck Joannes 87
 Freytag Gottfried 213
 Frick David 42
 Fulcus Julius 84
 Fumagalli Marcello LXXV, 140, 142, 150–156, 167–
 169, 174, 187, 197–202, 204, 206, 209–210, 216
 Furs Jan 49; Jerzy LXVIII
- Gabruś** Dominik 251
 Gaimster David R.M. 166
 Galen 151, 196
 Ganduzio Giovanni Battista 121
 Gapiński M. ks. LXVII
 Gardner-Thorpe Christopher 151
 Garsoniusz Marek 78
 Gaultier Jacques 102
 Gautruche Pierre 119
 Gavanto Bartolomeo 60
 Gawrońska Helena 220
 Geiger Mauritius 80; Philipp Lorenz 190
 Gelius Rolf 174
 Gent Willem van 93
 Georg Ernst Stahl 175, 215
 Georgius a Regina Angelorum 70
 Gesner Johann Albrecht LX, LXXV, 212; Konrad 213
 Ghisalberti Alberto Maria LXXI
 Giedymin, wielki książę litewski XVIII
 Giedyminowiczowie XVIII
 Giembut Anania 270; Aułaś 270; Dawid 270; Karniej
 270; Sawaściej 270

Indeks osób

- Gierka Jan LIX, 220–221
Ginkiewicz Michał 76
Giovio Paolo 99, 111
Giuglaris Luigi (Juglaris) 75, 113, 115–116
Gliński Michał XX
Gloger Zygmunt LXXI, 17, 28, 279
Golczewski Paweł Józef 94, 132
Golejewski Kazimierz 50
Goliszewski Jerzy 49
Gołos Jerzy LXXIII
Gomez Christobál 110
Goncziak Petr 66–67
Gonnelleu Jérôme de 83
González de Santalla Tirso 40
Gorajewski Maciej 82
Górniak Marek Robert 55
Grabowski Stefan 48
Grabski Władysław Maria LI
Gradowski Michał LXXIII
Graziani Antonio Maria 100
Gretser Jakob 123, 126
Grodzicki Faustyn 111
Gruterus Janus 114
Grużewski Jan 86
Gryglewicz Feliks LXXXI
Grym Jakub XXXVIII
Grymosz Marcin Bogumił 95
Grzebień Ludwik XIII, XLIV, LXI, LXXXI
Grzegorz z Nazjanzu, św. 55
Grzeluk Izidor LXXIII
Guadagnoli Filippo 63
Gudienė Vilma LX
Guevara Antonio de 103, 106, 135
Guldenius Paulus 123
Guz Ściepan 255
Guzowski Piotr XXVIII
Gwagnin Aleksander 99, 104
- Habsburgowie** 195
Hacki Jan Franciszek 61; Michał Antoni 93
Hałaburda Marek XLVIII, LI
Hannibal 101
Hannotel Philippe 91
Hanusiowicz-Lavalée Mirosława 117, 121
Harasimowicz G. XLV
Hartknoch Christoph 98
Hartmann Johannes 171
Haur Jakub Kazimierz 126, 134
Hayneufve Julien 73, 83
Hegendorff Christoph 72
Heger Jerzy XXXV, XXXVII
Heimbach Matthias 108
Heineccius Johann Gottlieb 111
Helena Rurykowiczówna, wielka księżna litewska XXII
Hell Maximilian LXIII, 109
Hellyer Marcus LXIII
Herakliusz Lubomirski Stanisław 89, 93
Herbest Benedykt 114
Herckowicz Fawisz 51
Herenniusz 114
Hermani Jan Nepomuk 82, 85, 87
Hermann David LX; Hugo 121
Hermannovillanus Dydimus, zob. Klage Tomasz
Hermanowicz Iwan 243; Kościuk 243; Kuprej 243; Michał 243
Herzig Franziskus 64
Heurich Jan LXXII
Heuzet Jean 80
Hevenes Gábor 83, 87, 94, 129
Hibernicus Thomas, zob. Tomasz z Irlandii
Hieronim, św. 55
Hirsch August 192
Hirschel Leon Elias 213
Hlebowicz Jan Karol 49
Hlebowiczowa Krystyna z Radziwiłłów 49
Hlebowiczowie XXXVII, 49
Hoffmann Friedrich LXXIII, 174, 179, 185, 213, 215
Holkot Robert 57
Hołodok Choma 298; Jakow 298; Wasil, 298
Homer 118
Hook Duncan 166
Horacy 119, 121, 136
Horska Helena 36
Hortensius Lambertus 120
Houdry Vincent 80
Höger Franz 80
Hrehorowicz Andrzej 49
Hryczok Adam 249; Amielian 249; Andrej 249
Hryczyn Andrzej XXXV
Hryniewicz Iwan 36
Hryń Akała 271; Andrzej 271; Astap (1) 271; Astap (2) 271; Auchim 271; Aulas 271; Auram 271; Hryszko 271; Jeumien 271; Karniej 271; Kuryło 271; Łukian 271; Maksim 271; Mikoła 271; Parchwien 271; Pawluk 271; Piotrok 271; Siemion 271
Hubert, św. 225, 233, 265, 276, 287
Hugo Hermann 121
Hugon z Saint-Cher 58
Hübner NN 213
Hylzen Jerzy Mikołaj 89, 134, 136
- Ignacy Loyola, św.** 4, 78, 82–83, 92–94, 96–97, 144
Ilnaldowicz (Jenaldowicz) Achrem 258; Amielian 257; Chama 258; Chwiedor 258; Chwieśko 257; Cimoch 258; Jakow 258; Jeremiasz 257; Kościuk 258; Miron 258; Pauluk 257
Illsung Jakob 127
Incarnato Fabio 65

- Ines Wojciech 101, 115, 119
 Irek Krzysztof XXIV
 Isajonek Andrej 242; Anisko 242; Chalimon 242; Pra-
 chor 242; Ściepan 242
 Iwan III, wielki książę moskiewski XXII
 Iwanek Georg 84
 Iwanow Hryszko 284
 Iwanowski Felician 52
 Iwaszeńciewicz NN 36
 Izraelowicz Troim 51
 Jabłonowski Jan Stanisław 106
 Jabłoński Symon 49
 Jacek Odrowąż, św. 85
 Jakowlew Wasyl Iwanowicz XXI, XXIX
 Jakubowiec Hryszko 298
 Jakubowicz Dawid 50
 Jakulis Martynas XXXIV
 Jałowik Piotrok 269; Prokop 269
 Jan Boży, św. XXXII
 Jan Apostoł i Ewangelista, św. 56
 Jan Chryzostom, św. 61
 Jan Chrzyciel, św. 48, 273
 Jan III Sobieski, król Polski 224
 Jan Kazimierz Waza, król Polski 34
 Jan od Krzyża, św. 65
 Jan Paweł II, papież XXIV
 Janiszewska Anna (lub Joanna) ze Szwykowskich 51
 Janiszewski Adam Wojciech 51; Franciszek 47; Ignacy
 Piotrowin 52; Wojciech 51
 Jansson Jan 110
 Jarmaczonek Hryszko 246; Iwan 247; Mikita 246;
 Sylwestry 247; Wasil 246
 Jaroszewicz Florian 97
 Jasiński Chama 258; Janko 258; Jermak 258; Ławren
 258; Marka 258; Wasil 258
 Jaskowski Paweł XXXV
 Jaskołod Jan LXVI
 Jaszlinszky Andreas LXIII, 107
 Jelski Aleksander XVIII–XIX, XXXV, LXVI–LXVII,
 39, 247
 Jenaldwicz, zob. Ihnałdowicz
 Jezus Chrystus LV, 2, 4, 12, 305
 Jeż Tomasz LVIII
 Joachim, św. 128
 Jonasz, prorok 55
 Jougan Władysław Alojzy LXXII
 Jouvancy Joseph de 117, 119–120, 124
 Jozafat Kuncewicz, św. 115
 Jozue, postać biblijna 56
 Jozupowicz Achrem 247; Amielian 247; Łapon 247;
 Walon 247
 Józef, św. 128
 Józefowicz Sak 248
 Judycka Bohdanowa, szlachcianka 49
 Judyta, postać biblijna 56, 58
 Juglaris, zob. Giuglaris
 Juraha Kazimierz 47
 Justynus (Marek Junianus Justynus) 99, 103, 269
 Jüngken Johann Helfrich LX, 194, 213
 Kaczyński Paweł 77
 Kaliński Jan Damascen 77
 Kałowski Marcin 85
 Kamel Georg 144
 Kanon Andrzej 116
 Kapliński Arciom 283; Hryszko 283; Ihnat 283; Le-
 won 283; Maciej 283; Władyś 283
 Karaś Auchim 249; Dawid 243; Iwan 249; Iwan 249;
 Łohin 249; Maksim 243; Marko 249; Mikita
 249; Nikiper 243; Wasil 243
 Karłowicz Jan LXXI
 Karnicki Ignacy Jan XVI, XLIII, 1, 301, 304, 305
 Karol III Filip Wittelsbach, palatyn reński 39
 Katullus 118–119
 Kawecka-Gryczowa Alodia XXVIII
 Kaweczyński Jan Krzysztof 275
 Kazanowska Elżbieta ze Słuszków, zob. Radziejowska
 Elżbieta ze Słuszków
 Kazenberger Kilian 66
 Kazimierz, św. 130
 Kämmer Heinrich Julius 122
 Keckermann Bartholomeus 107
 Keill James 213
 Kempa Tomasz XXII, XXV, XXVIII, LXXVI
 Kempis, zob. Tomasz z Kempen
 Keppler Lorenz 92
 Kerstein Günther 171
 Keul Matthias 72
 Kędziora Stanisław 55
 Kęsowski Andrzej XXX
 Khell von Khellburg Joseph LXIII, 108
 Kierśnicki Atanazy 76
 Kietliński Marek XXIV
 Kirchmayr de Reichwitz Franz Ferdinand 181
 Kirchner Hermann 112
 Kisiel Józef 3
 Kitsch Adam LIX
 Klage Tomasz 115
 Klaudian (Klaudian Klaudiusz) 121
 Klein Ursula 179
 Klemens XIV, papież XLIII
 Klimka Andrej 252; Atroch 252; Samuś 252
 Kluk Jan Krzysztof LXXV, 148, 157, 164, 169
 Kłokocki Józef 285, 300
 Knapski Grzegorz (Cnapius) 122–124
 Kobierzycki Stanisław 103, 133
 Kochanowicz Jerzy LVII–LVIII
 Kochanowski Andrzej 121
 Kochański Dominik 75

Indeks osób

- Koczwara S. 54
Kohler Jan XLIII
Kojałowicz Kazimierz Wijuk 114; Wojciech Wijuk 64, 96, 100, 124, 132, 134
Kola Dymitr Franciszek 109
Koloniszka Astop 298
Kołaczkowski Jakub LXXII
Kolbik Amielan (1) 246; Amielan (2) 246; Andrej 246; Anisko 246; Andron 246; Bazyl 246; Cit 246; Hapon 246; Hryszko 246; Jakim 246; Jakow 246; Leon 246; Majsiej 246; Naum 246; Pauluk 246; Pilip 246; Siemion 246; Somka 246; Wacim 246; Wasil 246
Kołbuk Witold XXI
Kołtunowicz Janko 283; Nikiper 283; Ściepan 283; Zmitrok 283
Komar Nicefor 290
Kondratowicz NN 221
Kondruszewicz Tadeusz XXIV
Konopczyński Władysław LXXI
Konstancja, męczennica LV
Konstantyn, cesarz 102
Koralewicz Auram 269; Chalimon 269; Karniej 269; Naum 269
Korbut Wiktor XVIII, XXI–XXII, XXV–XXVIII, XXX–XXXI, XXXIII, XLIV, XLVIII, LI, LVI, LXII
Kordecki Augustyn 100
Korneliusz Nepos 103
Korotaj Władysław XL
Korotajowa Krystyna XXVIII
Korsak Aleksander 47; Jan 85–87, 94–95, 128, 130–131
Korycki Michał XLIII, 32
Kosiło Aptan 245
Kossacz Danił 284; Hryszko 284; Jakusz 284; Prokop 284; Ściepan 284
Kossakowscy 42
Kossakowski Tomasz 42
Kostrowicki Antoni 45, 221; Ignacy 221
Kościałkowski Jan 77
Kościelniak Karol LXXXVI
Kościk Elżbieta XLI
Kot Asip 252; Ihnat 252; Iwan 252; Jaroszka (1) 252; Jaroszka (2) 252; Ksienko 252; Leon 252; Nikiper 252; Pankrat 252; Parsien 252; Pauluk 252; Zienko 252; Aleksiej 275; Auram 269; Danił (1) 269; Danił (2) 275; Danił (3) 275; Danił (4) 275; Karniej 269;
Kotelów Aleksiej 275
Kowalski Jan 133
Kozioł Sauka 254
Kozyra Bonyś 246; Karp 246; Łukasz (1) 246; Łukasz (2) 246; Roman 296; Symon (1) 244; Symon (2) 244; Wasil 244
Kozuchowski Stanisław 60
Krajewski Wojciech XXVIII
Kramer Fiodor XXVII, XLIV
Krasnodębski Adam Kwiryn, 107–108
Krasnowolski Antoni LXXI; Jan 77
Kraszewski Igor LXXVI; Jan 75; NN, skarbnik drogicki 278
Krauze-Baranowska Mirosława 182
Krebs Jan XL
Kreitzen Karol 60
Kretschmar Samuel 214
Krojer Adam XLII
Kromer Marcin 104
Kruchlik Janko 249; Sauka 249
Kruhlik Iwan 295; Siemion 295
Krusiński Juda Tadeusz 103, 134
Krüger Andrzej 58
Kryński Adam LXXI
Krzyszowski Antoni Andrzej 129
Krzysztanowicz Stanisław 124
Krzywicki Józef 224
Krzyżewicz Krzysztof 50
Ksenofont 102, 114
Kubalska-Sukiewicz Krystyna LXXIII
Kublicki Piottuch Feliks 305
Kuczyński Antoni 244; Apanas 250; Astop 250; Charyton 247; Choma (1) 244; Choma (2) 249; Cit 255; Hryszko 249; Ihnat 244; Iwan (1) 250; Iwan (2) 250; Iwan (3) 251; Jesip 249; Jesip 251; Karp 250; Kondrat 250; Leon 247; Majsiej 249; Nieścior 250; Pauluk (1) 249; Pauluk (2) 250; Pilip 251; Prokop 250; Sak (1) 250; Sak (2) 250; Taras 250; Ułaś 244; Wasil (1) 244; Wasil (2) 255; Wieremiej 251
Kudzin Achiej 252; Ambroś 251; Iwan 251; Maćwiej 252; Marcin 251; Michiej 252; Pauluk 251; Radziwon 251; Siemion 252; Wasil 251; Zmitrok 251
Kukliński Stanisław 97
Kula Witold LXXIV
Kulesza Jan Alojzy 62
Kumor Bolesław XXXV
Kurcusz Rufus LXII, 100, 104
Kurczewski Jan 49
Kurowski Jan Nepomucen LXXIII; NN 40
Kurylicz Iwan 298
Kurylinek Adam 283; Anton 283; Auchim 283; Borys 283; Cimoch 283; Danił 283; Dorofiej (1) 283; Dorofiej (2) 283; Fiodor 283; Hryszko (1) 283; Hryszko (2) 284; Ihnatek 283; Janko 284; Marcin 283; Osip 283; Piotr 283; Piotruk 283; Taras 283; Wasil 283
Kurzeniecki Marcin 64
Kusiło Aleksiej 245; Aptan 245; Auchim 245; Hapon 245; Iwan 245; Kondrat 245; Kondrat 245; Marcin 245; Wasil 245

- Kuszewicz Samuel 100
 Kuźma Sawaściej 256
 Kwaśniewicz Włodzimierz LXXIII
 Kwiatkiewicz Jan 82, 89, 91, 97, 114–115
 Kwintylian 111

 Lacaille Nicolas-Louis de LXIII, 109
 La Couture Jules César 60
 Lacroix Claude 65, 66, 91
 La Haye Jean de 57
 Lambertini Prospero 66
 Lambin Denis 114
 Lamec Aleksiej 255; Ausiej 255; Mikołaj 255
 Lamormain Henri 92
 Lancicius, zob. Łęczycy
 Landinus Christophorus 120
 Lange Johann Peter 125; Joseph 80
 Lansperg Johannes Justus 73
 Lanuza Jeronimo Bautista de 71
 Lapidé Cornelius a 55–56
 Laskowski Michał 284
 Laudański Gabruś 247; Hauryo 247; Taras 247
 Lauksmin Zygmunt (Lauxmin) 81, 115
 Le Blanc Thomas 57
 Le Brun Laurent 122
 Le Grand Antoine 107
 Le Jay Gabriel François 112
 Lejbowicz Ulf 273
 Lémery Nicolas LX, 146, 152, 158, 214
 Le Mort Jacob 212
 Lenkiewicz Aniś 270; Iwan 270; Klim 270; Marko 270
 Leonardelli Bonaventura 66
 Leone Francesco 126
 Leonowicz Amielan 248; Anikiej 246; Atroch 246;
 Cit 246; Iwan 246; Kościuk 248; Sachon 246;
 Somka 246
 Leprince de Beaumont Jeanne-Marie 116
 Lepszy Kazimierz LXVIII, LXX
 Lesser Andreas 68
 Lessig Jerzy LIX
 Lessius Leonard 135
 Leszczyński Torpes Ignacy 224
 Leti Gregorio 99
 Letins Constantin 74
 Leybowicz Józef 51
 Lezana Juan Bautista de 95, 102
 Liberiusz Jacek 76
 Licht Franciscus de 88
 Lićwin Azaria 271; Józef 271; Łukian 271; Mikita 271
 Liliencron Rochus von LXXI
 Linde Samuel LXXI
 Linek Karel 86
 Lingen Burchard 108
 Lingendes Claude de 71, 74
 Lippi Donatella 192

 Lippomano Luigi 116
 Lipsjusz Justus (Lipsius) 100, 105
 Lipski Andrzej 59
 Lisejczykau Dżianis XXII, LXXVI, 266
 Lisieux Zacharie de (Petrus Firmianus) 98
 Lisowiec Jakow 251; Leon 251; Mina 251
 Litta Lorenzo XXIX
 Liwiusz (Tytus Liwiusz) 98, 114
 Loarte Gasparo 84, 90
 Lobb Emmanuel (pseud. Joseph Simons lub Simeons) 118, 120
 Lobbet Jacques 72, 74, 79, 92
 Locatelli Luigi 184
 Lodewijk Carel 212
 Lohner Tobias 66, 79
 Lointus Joannes 111
 Loredano Leonardo 79
 Lorencowicz Aleksander 77
 Lorini Jean de 57
 Love Morley Christopher 212
 Lubomirski Stanisław Herakliusz 89, 93, 118
 Lubowicki Franciszek XLIII, 31–32, 223
 Luca Carlo Francesco de 104
 Ludwig Daniel 181
 Ludwik Leopold Hohenzollern, margrabia brandenburski 3
 Lulewicz Henryk LXXI, 38, 44
 Lyere Adriaan van (Lyracus) 80, 93
 Lykosthenes Konrad 104

 Ładowski Maciej Marcján 59
 Łason Jakow 252; Jurko 252
 Łaskiewicz Aleksiej 272; Arciom 272; Arcion 272;
 Auram 272; Cit 272; Dominik 272; Dziemian
 272; Janko 272; Karol 272; Łauryn 272; Michał-
 ko 272; Mikita 272; Pawluk 272; Sawaściej 272;
 Siła 272; Symon 272; Wasil 272; Zmitrok 272;
 NN, duchowny unicki 266
 Ławreszuk Marek LXXII, 8
 Łazerko Hryszko 296; Kondrat 296
 Łącki Tomasz 81, 86
 Łęczycy Mikołaj (Lancicius) 82, 84, 87–88, 90–91, 132
 Łochowski Stanisław 135
 Łoiko Iwan 244; Maksim 244; Siemion 244; Wasil,
 244
 Łojonek Danił 231; Marcin 231; Pauluk 231
 Łoka Asieńko 242; Astap 242; Iwan 242; Jaumien 242;
 Michałko 242
 Łokis Cierech 244; Hryszko 244; Nuprej 242; Pauluk
 242
 Łoziński Zygmunt XXIV
 Łozowski Piotr XXII
 Łubieniecki Augustyn XXVII, LXVII
 Łubieński Stanisław 103
 Łucja, św. 97

Indeks osób

- Ługowski Marcin 93
Łukasiewicz Dariusz LXXV
Łukasz, św. 57, 104
Łukaszewicz Harasim 269; Piotr (1) 43; Piotr (2) 50; Piotr (3) 50
Łukomska Izabela z Bychowców XXXVI, 34, 45
Łukomski Dadźbóg (Jerzy Dadzibóg) XXXVI, LXVII, 34, 36, 45
Łuszański Tomasz 46
Łuszkiewicz Filip 270; Janko 270; Łukian 270
Łyzna Bazyl 251; Dominik 251; Gabruś 251; Janko 251; Kazimierz 251; Tadeusz 251
- M.** ks., zob. Gapiński
Maciejewska Iwona 125
Mackiewicz Józefa Florianowna LXXII
Mackiewicz Jan Hrehory 274; Jarosz 300
Macquer Philippe LXIII, 59
Madai Daniel Samuel 175–176, 178, 191–193
Maets Lodewijk de 212
Magdalena Austriacka, wielka księżniczka Toskanii 194
Major Johann 92, 128
Makaciorezyk Aksienko 244; Hauryło 244; Jakow 244; Marcin 244
Malczewski Adam 113; Andrzej 305
Maldonado Juan de 57
Malecka NN 47
Mancinelli Giulio 96
Mandziuk Józef XXXIV
Manget Jean-Jacques 193
Mangold Joseph LXIII, 107
Manni Giovanni Battista 90
Mansi Giuseppe 79, 93
Manuzio Aldo 112; Paolo 112
Marchant Jacques 72–73
Marcjalis 120
Marggraf Georg 212
Maria (Najświętsza Maria Panna), św. 4, 12, 97, 129, 131, 134, 287
Maria Magdalena de' Pazzi, św. 95
Mariana Juan de 58
Mariani Andrea XIII, XVI, XLIII, LVIII, LX–LXI, LXX
Marliani Ambrogio 105
Maroszek Józef XXX; Maria XXX
Martini Johann 114
Mascolo Giovanni Battista 118
Masen Jacob 87, 90, 99, 111–113, 115, 117–118
Masłowski (Masławski) Anikiej 257; Chama 257; Iwan 257; Wasil 257
Massalski Edward Tomasz LXXIV, 15, 17, 28, 137, 279; Ignacy Jakub 135, 264; NN 42, 247
Maślanka Andrzej XXVII
Maśluk Andrzej 272; Józef 272; Ściepan 272
- Mayer Johann Friedrich 61
Mayr Anton LXIII, 107–108; Simon 96
Mączak Antoni 224
Mechowski NN, pleban radoszkowiecki 224
Melanchton Filip 114
Meler Dydak Stanisław 129
Mendo Andrés 111
Merati Gaetano Maria 60
Mercator Bernardinus 80
Merczyng Henryk XXV
Meudrac Marie 214
Meurs van 103
Meysztowicz Karol LIX, 221–222
Michaelis Johannes 180, 213
Michalczyk Zbigniew XLIV
Michał Korybut Wiśniowiecki, król Polski XXII, 34
Mickiewicz Leon 52
Micko Cimoch 269; Fiedoś 269; Micko Hryszko (1) 269; Hryszko (2) 270; Iwan (1) 268; Iwan (2) 269; Jakow 268; Jaśko 268; Justyn 269; Leon 268; Michał 269; Naum 268; Pauluk 270; Piotr 269; Samuś 269; Siemion 270; Symon 269; Wasil 269; Zachar 270
Miechowita Marcin 79
Miechta Audziej 267; Isak 267; Mikita 267; Sidor 267; Zacharia 267
Miecznikowski Aleksander LXXII
Miedź Michał 243; Nieścior 243; Sachon 243
Mikłaszewski NN, duchowny unicki 289
Mikołaj, św. 277
Mikuciewiczówny 45
Mikulski Krzysztof LXXI
Miłtuński Maciej 58, 93
Minderer Raymund 192
Mirandola Ottaviano 118–119
Mironowicz Antoni XXVIII
Misiurek Jerzy 55
Misztol Antoni 102
Młodzianowski Andrzej 115
Modzelewski Paweł 135; Zachariasz 97
Mohyla Piotr XXVIII
Mojżesz 55
Monschein Joseph 67
Monsignoni Angelo 92
Moody Richard T.J. 151, 170
Moraczewski Jędrzej LXXII, 278
Morawski Jan 67, 83
Moroz Anania 271; Andrzej 271; Audziej 271; Fiedor 271; Fiedoś 271; Hryszko 271; Jakow 271; Kuźma 271; Łauryn 271; Makar 270; Nikiper 271; Sauka 271; Symon 271
Morsztyn Stanisław 121
Moska (Mosko) Aleksej 250; Ancyp 246; Hryszko 250; Iwan (1) 246; Iwan (2) 250; Jermak 250; Kasjan 246; Pilip 250

- Mościcki Mikołaj 134
 Moyżeszowicz Dawid 51
 Mrozowska Kamilla LI
 Muchowski Maciej 133
 Mulder Joseph 212
 Murawiec Wiesław XXX
 Muyckens Theodorus 212
 Müller Philipp LX, 214
 Münster Sebastian 109
 Mynsicht Adrian von LX, 174, 196, 212, 214
- Nádasi János 82, 84–85, 93, 95–97, 131
 Nadolski Bogusław LXXII
 Nagel Lucas 78
 Nagurczewski Ignacy 113
 Naisl Aemilianus 95
 Nalewajko Semen XX
 Naramowski Adam Ignacy 77, 102
 Naruszewicz Adam Stanisław 98
 Naruszewiczowie 40
 Natoński Bronisław XLIII
 Nennichen Mathias 63
 Nepveu François 88, 131
 Neri Antonio 214
 Neron, cesarz 187
 Nersesowicz Deodat 129
 Neumann Ulrich 184
 Neumayr Franz 130
 Neusser Bruno 70, 75
 Niberle Emiliano 95
 Nicolaus a Jesu Maria 93
 Niebyszczyniec Anania 254; Anton 247; Anton 247; Arciom (1) 246; Arciom (2) 246; Asip 247; Dziamid 246; Dziemian 246; Iwan (1) 246; Iwan (2) 254; Jakim 247; Karp 254; Kuryło 246; Maksim 254; Markiel 247; Roman 247; Siemion 247; Wasil 247
 Niebyszyniec Adam 255; Anania 254; Asip 255; Aułaś 270; Daniło 254; Hapon, 255; Hryszko 255; Isak 270; Isak 270; Jesip 270; Nikiper 255; Ściepan 255; Siła 270
 Niederndorf Heinrich 109
 Niedźwiedzki Władysław LXXI
 Nickraszewicz Arcion 254; Hryszko 254; Marcin 254; Piotruś 254; Siemion 254
 Niemann Johann Friedrich 211
 Niepokojczycki Krzysztof 75
 Nieremberg Juan Eusebio 78, 82
 Niesiecki Kasper 109
 Niezabitowski Stanisław 39, 41
 Nieznanowska Joanna LX
 Nissenus Didacus 78, 87
 Nitecki Piotr LXXI, 49
 Nohimowicz Józef 50
 Nomesy Nicolas 117
- Nornicki Walenty 43
 Noskowski Franciszek Ksawery 83
 Nowochrost (Nowochorost) Amielian 245; Aścienko 249; Cierech 249; Osip 249
 Nowosielski Jan 51; Jarmak 271; NN 44
- Oborski Józef 277; Paweł XXXVI; Tomasz 97
 Obrąpalski Tadeusz XLIV
 Oewerkowicz Władysław 50
 Ogińscy XXVII, XXXVI, XL, 39
 Ogińska Joanna Teodora z Naruszewiczów 40; Marcybela Anna z Hlebowiczów XXXVII, 49; Regina z Wołowiczów 37–38
 Ogiński Aleksander XXXVI, 38, 40–41; Antoni XXXVI, 34, 41; Bohdan Matwiejewicz 37; Jan Jacek 40; Kazimierz Dominik XXXVI, 40–41; Marcjjan Aleksander XXXVI–XXXVII, XL, LXVI, 34, 38–40, 49–50; Marcjjan Michał XL; Mikołaj Franciszek 34, 40–41
 Ohilewicz Pachomiusz 63
 Ohm Januszowski Ferdynand 65
 Ohryzko Jozafat XVII
 Okolski Szymon 109
 Oliva Giovanni Paolo 78
 Olszewski Jakub 76
 Olszowski Andrzej 104
 Opaliński Krzysztof 119
 Oranowski Stanisław LXVII
 Orańska Regina z Ratomskich 37–38
 Orański Marcin 37–39
 Orda Napoleon XLVI
 Orlandini Niccolò 104
 Orlińska-Mianowska Ewa LXXIII
 Osorio Juan 74
 Ostrogski Konstantyn XL
 Ovando Juan de 73
 Owen John 121
 Owidiusz 121
 Ozeasz 120
 Oziębłowska z Szyszków NN XLII
 Oziębłowski Antoni 51
- Pajot Charles 114
 Pakosta Atanazy XXVI
 Palczewski Wojciech XXXVI
 Palma Blasius 91
 Palude Pierre de (Paludanus Petrus) 69
 Pamiętka Arciom 283; Jakow 283; Janko 283; Kuźma 283; Nikiper 283
 Pancerzyński Karol Piotr XXIV, XLI, 45
 Panealbo Emanuele Filiberto 120
 Pańska Chama 254; Harasim 254
 Paoletti Agostino 71
 Paracelsus 151, 174, 201, 204
 Partinger Franz 61

Indeks osób

- Pastoreau Michel 142
Pastorius Joachim 99
Paszcenda Jerzy XVI, XXXVI–XXXVII, XXXIX, XLIV–XLV, XLVII, L, LII–LIII
Paszkiewicz Piotr 51; Urszula XIV
Paweł Apostoł, św. 56
Pawluczuk Urszula XXVIII
Pawłowski Daniel 84, 94–96, 131
Paxillus Bernard 79
Pejsachowicz Dawid LXVIII, 35, 51, 224
Pellegrino Manuela XXIV
Penzinger Sebastian Heinrich 133
Pepinus Gulielmus 133
Pereira Benito 107
Perepiółka Ihnat 243; Iwan 243; Sapron 243; Ściepan 243; Ściepan 243
Perrin François 67
Peruzzi Enrico 187
Pescheck Christian 214
Petrarca Francesco 106
Petrauskienė Irena LXXIV
Pexenfelder Michael 69–70, 79, 103, 105
Peżarski Andrzej 101
Pfanner Tobias 99
Piasecki Paweł 58
Pichler Vitus 58, 61
Picinelli Filippo 105, 106
Pieczychojska Pawłowa, kuchmistrzowa w. lit. 38–39
Pieczychojski Paweł 37–38
Pieklicz Hryszko 268
Pieniżek Jan Odrowąż 73
Pietkiewicz Krzysztof LIX
Pietrkiewicz-Sobczak Dorota LVIII
Pinamonti Luigi 94
Pineda Juan de 57
Pinedo Isidoro 40
Pinelli Luca 84
Piotr Chryzolog, św. 54
Piotr z Poznania (Posnaniensis) 69, 73, 79
Piotrowicz Aleksander 231; Iwan 231; Zmitruk 231
Pittinger Balthasarus 88
Piwarski Kazimierz 34
Pliniusz Starszy 101
Pobłocka Loretta 182
Pociej Hipacy XXV
Podbielkowski Zbigniew LXXXV
Podczaszyński Karol LXXIII
Podernia Kazimierz 50
Podwińscy 44
Polapionek Amiclan 284; Janko 284; Jarmak 284; Ściepan 284
Połubińska Zofia z Wołodkowiczów XXXVI–XXXVII
Poniat Radosław XXII
Poniński Antoni 122
Pontanus Barthold 69; Jacobus 117
Poplatek Jan XLIV
Porée Charles 121
Portanti Jan XXXV
Possevino Antonio LXII, 99, 314
Poszakowski Jan 63, 96, 101, 125, 134, 136
Poterie Pierre de (Poterius) 199
Potocki Paweł 114
Pourchot Edmond 108
Powodowski Hieronim 135
Praetorius Abdias 112
Priesner Claus 193
Procewicz Józef 50
Prochaska Antoni XXV
Proń Stanisław 211
Propercjusz 119
Proszyński 45, 48
Proszyński Józef 52; NN 44
Protasowiczowa NN LVII, 3
Pruszanowski Leon 64, 135
Pruszcz Piotr Jacek 103, 128
Przeradowska Teodora Ludwikowa 51
Przewolscy 44
Przyboś Adam 49
Przyczyn Wiesław LXXII
Przyłęcki Franciszek 64, 130
Puchowski Kazimierz LXII
Puczkar-Chmielewski Adam LI
Puente Luis de la 83–84, 89, 93
Puszkina Tomasz 223
Puteanus Erycius 105
Puzankiewicz Chwiedor (1) 256; Chwiedor (2) 258; Hryszko 258; Iła 257; Iwan 256; Jaśko 256; Jesip 256; Kondrat 256; Michaś 258; Mikita 257; Nikiper 258; Sak 256; Wasil 256
Puzyna Stefan 91, 129

Quercetanus, zob. Duchesne

Rachuba Andrzej XVI, XXXVII, LXXI, 40, 49
Radau Michał 114
Radwan Jan 116; Marian XXIV, XXIX
Radziejowska Elżbieta ze Słuszków 49
Radziejowski Hieronim 49
Radziwiłł Albrycht Stanisław, kanclerz wielki litewski 88, 97; Albrycht, starosta rzeczycki XLII, 48; Bogusław 39; Felicjan XLI; Krzysztof XXXV; Michał Hieronim XVI, 1, 225, 233, 265, 276, 287, 305; Mikołaj „Czarny” 116; Mikołaj „Rudy” 44, 116; Mikołaj Faustyn XLII; Mikołaj Krzysztof „Sierotka” 99–100; Udalryk XLII
Radziwiłłowa Anna Kunegunda z Chaleckich XLIII, 48
Radziwiłłówna Brygida XLII; Ludwika Karolina 39–40
Radzko Kuryło 267; Małaszo 267
Rampelgis Antonius de 54

- Rassler Maximilian 74
 Ratomska Dorota z Ogińskich 36, 38
 Ratomski Jacek Iwanowicz 36; Konstanty Ławrynowicz 36–37; Ławryn 36; NN 44
 Rawiacki Ihnat 270; Samson 270
 Razamowicz Astap 257; Hauryno 257; Iwan 257; Maksim 257; Michał 257; Naum 257
 Razi Abu Bakr Muhammad ibn Zakarija al- 190
 Rebecque Constant de 214
 Redan Peter (Redanus, O'Redan) 57
 Redlhamer Joseph LXIII, 107
 Resende André de 119
 Rhazes, zob. Razi
 Rhumel Johann Pharamund 215
 Ricciardi Roberto 117
 Riccioli Giovanni Battista 86
 Richeome Louis 92
 Ríos y Alarcón Bartolomé de los 71
 Rivière Lazare 194
 Rodríguez Alonso (Rodericius) 82, 87
 Roero Tommaso Francesco 60
 Roeske Wojciech LXI
 Rogacci Benedetto 84
 Roizjusz Piotr (Roisius Petrus) 135
 Rolnik Dariusz XVI, LIX, 275, 277
 Romanowicz Mikola 252
 Rosacinus Adam Christian 117
 Roscher Johann 89
 Rosmer Paul 67
 Rossignoli Carlo Gregorio 81
 Rostkowski Adam Franciszek 134; Antoni Feliks 135; Stanisław 104
 Rota Pietro 68, 70
 Rubinkowski Jan Karol 125
 Rubinowicz Elias 51
 Rudnicki Benedykt 48
 Rudzki Andrzej 136
 Ruelle Monique de 166
 Rufus z Efezu 190
 Ruiz Pedro 135
 Ruland Martin 184, 209
 Rumetsch Johannes Christophor 101
 Ruszcycowa Kunegunda z Matuszewiczów XXXIV
 Ruskowski Kazimierz 67
 Rut 56, 58
 Rutka Teofil 62–63
 Rutski Józef Welamin XXVI
 Rüdiger Andreas 107
 Rychalski Michał 127
 Rychlewicz Bazyli 68
 Rychłowski Franciszek 76–77
 Rzączyński Gabriel 101, 119
 Sá Manuel de 64
 Saavedra Fajardo Diego de 105
 Sacchini Francesco 104
 Saciekiewicz Akiła 242; Iwan 242; Jakow 242; Piotr 242; Siemion 242
 Sacikiewicz Anisko 243; Chwiedor 243; Parścien 242; Pauluk (1) 243; Pauluk (2) 243; Sierhiej 243; Zienko 243
 Sacukiewicz Anton 254; Ausiej 254; Chwiedor 254; Hryszko 254; Iwan 254; Jakow 254; Mikita 254; Sachon 254; Taras 254; Wasil 254
 Saczyuka Cimoch 249; Hauryno 249; Iwan 249
 Saint-Chere Hugues de 58
 Saint-Gilles Isidor de 75
 Saint-Joseph Pierre de 67
 Sajkowski Alojzy 39
 Sakawiec Mikita 295
 Sakowicz Adam Maciej 39, 42
 Sakowiczowa Marianna z Tyszkiewiczów 39, 42
 Sakowiczowie 46
 Salian Jacques 102
 Samstyka Anton 257; Apanas 256; Astap 257; Chwiedor 257; Iwan 257; Majsiej 257; Piotruś 257; Sauka 257
 Samuel Marokański (Rabi) 134
 Samuel z Lublina 65
 Sanders Antoine 109
 Sanguszko Hieronim Władysław XXXV, 313; Hieronim, starosta suraski XXXV; Władysław Jan XXXVI
 Sanguszkowa Konstancja 46
 Santo Tomás Alfonso Enríquez de 62
 Sapicha Benedykt Paweł XXXV; Jan Stanisław 115; Józef 75; Kazimierz Jan Paweł XXXVI; Lew XXV
 Sapichowie XXXVII
 Sapieszka Paweł 221
 Sapieżyna Konstancja z Sanguszków LV; Krystyna z Hlebowiczów XXXVII
 Sarasa Alphonse Antoine de 132
 Sarbiewski Maciej Kazimierz 115, 120
 Saroka Achrem 254; Akiła 254; Andrej 253; Asip 253; Chwiedor 253; Harasim 253; Hryszko (1) 254; Hryszko (2) 254; Kuryła 254; Siemion 253
 Sawaściejów Piotruś 271; Piotr 271
 Sawaściejowie 271
 Sawicki Mariusz XLI
 Sawicz Grzegorz XX
 Scheifler Johann Eberhardt 73
 Schelenz Hermann 190
 Schelhammer Johann 72
 Schenckbecher Johann Georg 215
 Scherffer Karl LXIII, 107, 109
 Schmidt Joseph LX, 215
 Schott Franciscus 98
 Schröder Johann LX, 72, 215
 Schütt Hans-Werner 175

Indeks osób

- Schwertfer Wenzel 95
 Scribanius Carolus 100
 Scupina Chrysostomus 67
 Scupoli Lorenzo 129
 Szczepka Andrej 244
 Sebastianowicz Juskiewicz Mikołaj 221
 Sebastianowiczowie 221
 Segneri Paolo 74–75, 128, 134–136
 Seignette Élie 203; Pierre 203
 Selden John 106
 Semery André 108
 Seneka 106, 118–119
 Sennert Daniel 193
 Sennyei Laszlo 135
 Servius Philippus, zob. Bouchy Philippe
 Settlin Hermann 74
 Seynensis Henricus 72
 Siamaszka Andrej 258; Kuryło 258; Wasil 258
 Sibilla Bartolomeo 68
 Sidereus Aloysius, zob. Carafa Vincenzo
 Sidorowcowie 275
 Sidorowicz Hryszko 275; Łukasz 275
 Sielawa Anastazy Antoni XXVI–XXVII; Wojciech XXXI
 Siemaszka (Siemaszko) Amielan 256; Andrej (1) 256; Andrej (2) 258; Andrzej (3) 231; Apanas 257; Auchim (1) 256; Auchim (2) 257; Bartłomiej 256; Bazyl 231; Chama 258; Charyton 257; Chwieśko 258; Cit 231; Daniło 258; Danko 256; Dawid 256; Dziemid 257; Hryszko (1) 257; Hryszko (2) 257; Iwan 257; Jakow 257; Jakub 231; Janko (1) 231; Janko (2) 231; Józef 231; Kościuk 257; Kuryło 257; Leon 231; Lewon 257; Pankrat 257; Patap 257; Pauluk 257; Pauluk (1) 257; Pauluk (2) 258; Pilip 256; Prochor 257; Sawościej 257; Ściepan (1) 257; Ściepan (2) 257; Todor 231; Wasil, 256; Zacharia 257; Zienow 257
 Siemienowicz Kazimierz LXIII, 108
 Siemiończyk Andrej 283; Hryszko 283; Jan 283; Janko 284; Jesipek 284; Leon 283; Nikiper 283; Siemion 284
 Sienicki Szczepan LXIII, 59
 Sierniaszka (Siernaszko) Aksienka 253; Andrej 255; Chalimon 253; Dawid 253; Dziemian 253; Hapon 255; Jakim 255; Kuryło 255; Ławren 255; Łukasz 255; Małasza 253; Mina 253; Samka 253; Ściepan 253; Wasil 255
 Silbermann Ferdinand 127
 Silveira João da 57
 Simeons (Simons) Joseph, zob. Lobb Emmanuel
 Siruć Bernard Ludwik Marcin Szymon 124
 Skarga Piotr 61, 73, 75, 96, 130
 Skarszewski Daniel XXXV
 Skarzyński Józef XLII
 Skepjan Anastazja LVI, LXXVI
 Skoczylas Ihor XXVII
 Skorobohacianka Anna 43
 Skorobohaty Aleksej, 270; Aniś 270; Filip 270; Leon 270; Symon 270; Wasil 270
 Skorski Jan 119
 Skoryna Michał LXVII
 Skowrodka NN 35
 Skwierawska Joanna 182
 Sliesoriūnas Gintautas XXXVII
 Sloskāns Boļeslavs XXIV
 Sławosz Wojciech Gabriel 61
 Słuć Iwan (1) 245; Iwan (2) 245; Maksim 245
 Słuszczyzna Zofia z Wołowiczów (1. voto Zawiszyna) XXIX
 Słusza Aleksander XXXI; Krzysztof XXIX
 Słuszkowie 49
 Smolewicz 39
 Smolski Ambroś 258; Chwieśko (1) 256; Chwieśko (2) 256; Chwieśko (3) 258; Dawid 255; Hryszko (1) 258; Hryszko (2) 258; Janko 258; Jesip (1) 256; Jesip (2) 258; Kuźma (1) 256; Kuźma (2) 258; Maksim 258; Mikita 258; Parsieć 256; Sauka 256; Ściepan 256; Siła 256; Wasil 258
 Soarez Cypriano de 112, 115–116
 Sobczak Nikodem LXXIII, 142, 150–152; Tomasz LXXIII, 142, 150–152
 Sobieski Jakub 100
 Sobolewski Stanisław 78
 Sokołowski Klemens 39; Stanisław 111
 Sokrates 114
 Sokulski Ludwik 47
 Sold Johann Theobald 74
 Soldi Rondinini Gigliola 122
 Solski Stanisław 87
 Sołłohub Antoni XXXVIII; Jan XXXVIII, XLVI; Józef XXXVIII
 Sołtanowicz Auram 247; Prokop 247; Zacharia 247
 Sommervogel Carlos LXXIV, 61, 80, 100, 119
 Sopranis Giovanni Girolamo 57
 Sopranus Hieronymus 57
 Spanner Andreas 80
 Spinelli Pietro Antonio 73
 Spinola Ambrogio 114
 Stadtmüller Karol Jan LXXII; Karol Ludwik LXXII
 Stahl Georg Ernst LX–LXI, 175, 190, 192, 195, 200, 215
 Stamm Edward LXXIV
 Stanisław August, król Polski XLII
 Stanisław Kostka, św. XLI, LV, 25, 78, 95, 116, 132
 Stanisław Leszczyński, król Polski 122
 Stanisław, św. 48
 Stankiewicz Stefan 49
 Stanula Emil 55
 Stanyhurst Richard 90; William 84, 92, 94
 Stapleton Thomas 69, 132

- Starowolski Szymon 73, 78, 127
 Stecewicz Teodor XXXIII–XXXIV
 Steels Jan 80
 Stefan Batory, król Polski 111
 Stefanowicz Danił 231
 Stempel Maciej 69, 133
 Stengel Georg 88
 Stetkiewicz Wilhelm 49
 Stetkiewiczowa Hanna z Bohuszewiczów XXXIII
 Stetkiewiczowie XXVII
 Stępiński Włodzimierz LXV
 Stępkowski Antoni 48
 Stisser Johann Andreas 215
 Stolberg-Wernigerode LXXI
 Stosek Sauka 295
 Strada Famiano 98, 125
 Stricker Wilhelm 190, 194
 Struś Józef 214
 Strykowski Maciej 103
 Strzałkowski NN 52
 Sucquet Antoine 91
 Sudak Adam 298; Sidor 298
 Suffczyński Michał 113
 Sulimierski Filip XVIII
 Surius Laurentius 99
 Swołyński NN 36–37
 Sychowicz Krzysztof XXIV
 Sydenham Thomas 179
 Sylvius Franz 203
 Syrokomla Władysław XXXVIII, XLIV, XLVIII, LV–
 LVI
 Szabłowiński Adam 49
 Szachwaństów, przewodźka 274
 Szadurski Stanisław 106–107
 Szakawiec (Szakaniec) Aułas 295; Chwiedor 296;
 Dańko 295; Majsiej 295; Mina 297; Siemion 295
 Szałajka Ausiej 247; Dawid 247; Łam 247; Rodziuk
 247
 Szantyr Jan XLIII
 Szarlaj Hauryło 295; Jurko 295
 Szaszal Aleksiej, 270; Cimoch 270; Nuprej 270
 Szaskowski Ignacy XLIII
 Szautanowicz Łauryn 269; Majsiej 269; Majsiej 269
 Szczepka Andrej 244; Hauryło 244; Iwan, 244; Ko-
 ściuk 244
 Szczygielski Wacław 48
 Szczyrwiński Michał 47
 Szegda Mirosław 54
 Szemesz Adam XLVIII
 Szemiot Jerzy 37
 Szemiotowa Apolonia z Ogińskich 37
 Szeranowicz 220; Szeranowiczowie 221
 Szeszko Aleksiej, 268; Bazyl 244; Chwiedor 253; Isak
 268; Iwan (1) 244; Iwan (2) 268; Mikołaj 268;
 Parsień 253
 Szewcowicz Anton 269; Audziej 269; Chwiedor 269;
 Chwiedoś 269; Maksim 269; Osip (1) 267; Osip
 (2) 269; Piotrok 269; Symon 269; Wasil 269
 Szeymba Jan Dawid LIX, 224; Leon LIX
 Szkit Ambroś 253; Andrej 253; Asip 253; Hryszko
 253; Iwan 253; Radziwon 253; Wasil 253
 Szkudzianka Marianna 46
 Szoka Kazimierz LI
 Szolomowicza Mowsz 51
 Szostak Jan LXXIV
 Szpecko Andrej 247; Chalimon 247; Klim 247; Mak-
 sim 247; Prokop 247; Siemion 247; Wasil 247
 Szpopier Dariusz XXIV
 Szubara Iwan 297; Łauryn 297; Pawluk 297
 Szukszta Michał XXXVI–XXXVII
 Szulko (Szulka) Iwan 253; Kondrat 253; Michał 253;
 Michałko 253; Sonka 253
 Szultka Zygmunt LXV
 Szumski Borys 297
 Szuniewicz Andrej 271
 Szwab Arciom 268; Cit 268; Hryszko 268; Ihnat 268;
 Iła 268; Iwan 268; Janko 268; Karniej 268; Kondrat
 268; Leon 268; Mina 268; Sawa 268; Siemion 268
 Szwykowscy 51
 Szybiak Irena XLIII
 Szybieka Wincenty XL
 Szybura Hapan 298
 Szykanowicz Hryszko 231; Jakub 231; Leon 231; Mi-
 chałko 231; Mikołaj 231; Szczepan 231
 Szykowiec Adam 283; Anton 254; Apanas 254; Dani-
 ło 254; Pilip 254; Sauka (1) 283; Sauka (2) 283
 Szyrma Antoni 76, 133
 Szyrwid Konstanty 123
 Szyrwiński Michał 47
 Szyszko Bazyli XXXIV; Jan XLII, 51; Jerzy XXXIV;
 Łukasz Boguszewicz XX; Michał XXXIV, XLII;
 Teodor XXXIV
 Szyzskowski Marcin 134
 Śkirgiełło XVIII
 Śleszyński Wojciech XXIV
 Ślizień Michał 93
 Śmiglecki Marcin 95
 Świdowie LXVI
 Świdrygiełło XXI
 Święcicki Kazimierz Mikołaj 275
 Świętorzecki Jerzy 51
 Świrczyński Antoni 131
 Świrska Katarzyna (s. Scholastyka) XXXI
 Tacyt LXII, 98–100, 102, 124
 Talon Omer 113
 Tamburini Tommaso 65–66
 Tanner Matthias 96, 99, 128
 Tarasewicz Amielan 295

Indeks osób

- Tarasowicz Fabian 50
Taraszewicz Fiedor 272; Kuźma 272; Mikita
Tempesta Antonio 54
Terlecki Szymon 224
Tertulian 55
Tesauro Emanuele 113, 120
Texier Claude 74
Thou Jacques Auguste de (Thuanus) 102
Timann Johannes 61
Tirinus Jacobus 57
Tixier Jean Ravisius (Ravisius Textor) 116, 120
Thuczyński Maciej Ignacy 95
Tobiasz, prorok 56, 58, 118
Toledo Francisco de 64
Tolstoj Paweł XXIX–XXX
Tomasz Apostoł, św. 48
Tomasz z Akwinu, św. 55
Tomasz z Irlandii 79
Tomasz z Kempen 82, 86, 132
Torsellini Orazio 98, 103
Tracewski NN 49
Tragus, zob. Bock
Trajdos Tadeusz M. XXIV
Trapp Julian LXXV
Trelińska Barbara XVII
Trevennius Melchior 89
Trębicki Antoni 28
Trigault Nicolas 101
Trogus (Pompejusz Trogus) 99
Truchan Apanow 247; Mikita 247
Truchonowicz Piotr 76
Truchsess Eusebius 74
Tryzna Piotr 130
Trzebicki Andrzej 116
Tumow Jakim 245; Jaśko 245; Kuryło 245
Tupik Hryszko 267; Jacko 297; Jesip 297
Tur Hryszko 247; Jakow 247; Karniej 247; Karp 247; Michałko 247; Sidor 247
Turczynowicz Józef Stefan XXXIV
Turlay Władysław 113
Turnau Irena LXXIII, 282
Turonek Hryszko 247; Kondrat 247; Nuprej 247; Roman 247; Zienow 247
Tybullus 118
Tylkowski Wojciech 64, 90, 94, 128, 132, 136
Tympe Matthaeus 105, 136
Tyszkiewicz Antoni 274; Jerzy 49, 92; Piotr XXIX; Teodor Skuminowicz 59
Tyzenhauz Jerzy 49

Ubermanowicz Sebastian 76
Ułostawski Aleksander 49
Uncius Leonhard 119
Uniechowski Franciszek LXVII; NN 35
Urbanek Bożena LVIII

Uri Lloyd John 174
Ursinus Jan 124; Zacharias 62
Uruski Seweryn XVII, LXXI, 275
Urwanowicz Jerzy XXVIII

Valdory Claude 87
Valentini Michael Bernhard 168
Valla Lorenzo 123
Vallery-Radot Jean LII
Vega Diego de la 70
Veiga Thomas Rodrigues da 119
Vela Juan Antonio 55
Velásquez Juan Antonio 55
Vergerio Pietro Paolo 116
Vernultz Nicolas de (Vernulacus) 104, 112, 114
Vertot René Aubert de 124
Vesling Johann LX, 215
Victorelli Andrea 125
Vieira António 71, 78
Vignes, zob. Dewin
Vitelleschi Muzio 92
Vittorelli Andrea 125
Voellus Jean 58
Vogel Matthaeus 94, 129; Rudolf Augustin 214
Voit Edmund 66
Volkau Mykola LXXVI

Wackiewicz Anisko 252; Asip 252; Atroch 252; Ha-pon 252; Jarmola 252
Wael van Vronesteyn Willem de 91
Wagner Franziskus 123
Wagner-Peterson Boris 62
Walenburch Adrian van 60; Peter van 60
Walewski Władysław XVIII
Wallius Jacobus 120
Wankowicz Antoni Teodor XXXII–XXXIII; Piotr 264; Sebastian 264; Władysław XLIII, 1, 264
Wankowiczowie LXVII, 41, 46
Warszewicki Stanisław 86
Waryski Stanisław 104
Wasilewski Tadeusz 34, 37, 40, 49
Waskow Apanas 267; Cimoch 271; Jaśko 267; Kuryło (1) 267; Kuryło (2) 271; Maksim 267; Naum 267; Zacharia 267
Wasył, książę miński XVIII
Waszkowicz Hryszko 269
Weber Adam 107
Wedel Georg Wolfgang 173–175, 195, 204, 213
Wegecjusz 105
Weidler Johann Friedrich LXIII, 108
Weigel Chrystiana Ehrefrieda von 214
Wendland Joachim 81
Wereda Dorota XXVI
Wergiliusz 117, 120, 121–122
Wernadski Wołodymyr XIV

- Weronika, św. XXXIV
 Wesołowska Teresa 50
 Wędrzychowski Jan 126
 Węgrzynowicz Antoni 79
 Wiażewicz Mikołaj XXVII
 Wiażewiczowa Maryna z Jacyniczów XXVII
 Wicherowski (Wiechorowski) NN 36–37
 Wielowiejski Stefan 81, 88, 97
 Wierzbicki Kazimierz 96; Kondrat 255; Michałko 255; Pauluk 255; Sauka 255
 Wierzbowski Teodor XIV, XLIV, LIX
 Wilczyński Kazimierz 135
 Wilkinowicz Ignacy 68, 127
 Wilson Renate 175–176
 Wincenty a Paulo, św. 83, 97
 Wincenty Ferreriusz, św. 54
 Winkler Johann Heinrich LXI, 215
 Winsem Pier 122
 Wiorogórski Władysław LXXIV
 Wisner Henryk XXV
 Wiśniowiecki Michał Serwacy XXVII
 Witwicki Stanisław Jan 81–82, 86, 130–131
 Władysław II Jagiełło, król Polski XVIII, XXIV
 Władysław IV Waza, król Polski XIX–XX, XXVIII, 133
 Włocki Jan Franciszek 76
 Włodarczyk Zofia 146–148, 178
 Wojniłowicz Romuald 76
 Wolan Andrzej 61
 Wolff Christian LXIII, 108
 Wolska Regina z Ratomskich, zob. Orańska Regina z Ratomskich
 Wolski Kazimierz Stanisław 37–38; Marian LIX
 Wołbik Klim 246
 Wołkowicz (Wołkowicz) Aleksiej, 248; Alenty 246; Autuch 246; Chalimon 246; Choma 248; Dzia- mid 248; Harilo 248; Ihnat 248; Iwan 246; Iwan 247; Iwan 247; Jakow 246; Jakow 248; Michałko 247; Michiej 246; Samuś 248; Siemion (1) 247; Siemion (2) 248
 Wołłowicz Eustachy XXX; Janko 284; Jauchim 284; Pawluk 284; Wincenty 88; Zacharko 284
 Wołłowiczowie XXIX; starostowie niemonojccy 274
 Wołodkiewicz Chryzostom 130
 Wołodkowicz Antoni 48; Franciszek XLI; Jakub XXXVIII–XXXIX, 46, 51; Jan XXXIX, 47; Mi- chał XXXIII
 Wołodkowiczowie XXXIX
 Wołowicz Borys 246; Choma 243; Chwiedor 243; Iwan (1) 243; Iwan (2) 246; Maćwiej 246; Maj- szej 243; Patap 243; Siemion 246
 Wołowik Chwiedor 285; Jeuchim 285; Kuryło 300
 Wołowikowa Chwiedosia Jankowa 300
 Wołownik Chwiedor 285; Fiedor 285
 Woyna Abraham XXX
 Woyniłowicz Sebastian 43
 Woysznarowicz Kazimierz Jan 77
 Wujkowski Jan Stanisław Kostka 131
 Wyczawski Hieronim XXX
 Wyrwicz Karol 110
 Wysocki Marcin 55; Samuel 95
 Wyszczelski Lech XVIII
 Wyszyński Walerian 117
 Zabłocki Michał 50; Stanisław XXXVI
 Zacharewicz Marcin 244
 Zacharyaszewicz Grzegorz 75
 Zahajkiewicz Marek 58
 Zajarski Dominik Kazimierz XVI–XVII, XLIII, 1, 301, 305
 Zajączkowski Wilhelm LXXIV
 Zalasowski Mikołaj 59
 Zaleski Dziemian 254; Hapon 254
 Załęski Jan 271; Stanisław XVI, XXXV, LVII, 50
 Załuski Andrzej Chryzostom 93–94, 104, 128; Łu- kasz XXXV
 Zańko Cimoch 270; Leon 270; Marcin 270; Mikita 270; Prokop 270; Wasil 270
 Zapartowicz Justyn 79
 Zaremba Antoni 120, 224
 Zawacki Hryszko 254; Roman 254
 Zawadzki Benedykt 77
 Zawisza Andrzej Kazimierz XXII; Felicjan XLII; Ignacy XL, XLII; Krzysztof Stanisław XXXVII, XLI, LVI, LXI, 105, 116
 Zawiszowie XLI, XLII, LVI
 Zawiszyna Katarzyna z Grabowskich XLII; Marcy- bela z Oginskich XL; Teresa z Tyszkiewiczów XLI–XLII, LVIII; Zofia z Wołłowiczów, zob. Śluszczyzna Zofia z Wołłowiczów
 Zedler Johann Heinrich LXXV
 Zegocki Krzysztof 116
 Zetl Paul 129
 Zienkowicz Michał Jan XXXIII, 59
 Zienowicz Jerzy 37
 Zinckgref Julius Wilhelm 105
 Zołna Hryszko 269; Jesip 269; Majsiej 269; Nuprej 269; Taras 269
 Zrzelski Jan 77, 85
 Zub Austap 246; Chalimon 246; Chwiedor 246; Ihnat 246; Jakow 246; Jarmoł 246; Kondrat 246; Ma- ćwiej 246; Majsiej 246; Małasza 246
 Zubryk Ostafi 37
 Zudrewicz Stefan 220
 Zwierzykowski Michał XIV, LXXVI
 Zychowicz Juliusz LXXII
 Zygmunt II August XIX, 36
 Zygmunt III Waza, król Polski XX, XXVII–XXVIII, XXX
 Zygmunt Kiejstutowicz, wielki książę litewski XXI

Indeks osób

Żabiński Zbigniew LXXIII

Żebrowski Teofil LXXIII

Żeglicki Arnulf Kazimierz 59

Żuk Chlor 258; Chwieśko 255; Prokop 258; Wasil 255

Żyżemska Anna XXXVI

Żyżemski Jarosz XXV, 44; Michał LIX, 222; Onufry 47; Stefan 47

Баравы Расціслаў XVIII–XIX, XXI–XXII, XXVIII

Барсуков Александр П. XXI

Даўтэла Дзмітрый І. XIX, 224

Дзянісаў Уладзімір М. (Денисов Владимир Н.) XIX–XX, XXIV–XXVII, XXIX–XXXIV, LI–LII

Зянюк Раіса XXIX–XXX, XXXII–XXXIII

Іванова Людмила XXV–XXVI

Корбут Віктар А., zob. Korbut Viktor

Кукуня Вольга Р. XXVI

Лісейчыкаў Дзяніс В., zob. Lisejczykau Dzianis

Мацкевіч Юзэфа Ф., zob. Mackewicz Jozefa Floria-
nowna

Мікульскі Юрій М. XXII

Пазняк Зянон С. XXV

Пашкоў Генадзь П. XVIII

Трусаў Алэг XXV

Чантурия Уладзімір А. XXIII

Ярошэвіч Аляксандр XXVI–XXVII

Indeks geograficzny*

- Afryka 98
Akwitania 33
Ameryka Południowa 139
Andrzejowa Łuka, sianożęć 266
Antwerpia 84
Azja 98, 100, 139
- B**erdyczów 274
Berezyňa, rzeka XVIII, LXVII, 35, 241, 252, 290
Białawin, uroczyszcze 297
Białoruś (Republika Białoruś) XIII–XIV, XVIII, XXXII, XLVIII, LXXVI
Błoń (Блонь) XIV, XLII
Bohdanów, sianożęć 241
Bohusław Pole, dobra 39
Bolonia 60
Borysów LXVI; starostwo borysowskie 252
Boryszki 49
Brazylia 110
Bródek, rzeczka 266
Brześć Litewski LX, LXII
Bukowicze, zaścianek **272**, 273–274
- C**halcz 50
Chidry, sianożęć 266
Chmielowo, wieś 274
Chocim 116
Cholcholec (Хаўхольца), wieś LXVII, 42, 289–290, **295–296**, 299–300
Cichocin, sianożęć 241
Cna, rzeka LXVI, 266, 268, 273–274; zaścianek **268**
Curaçao 150
Czeręje XXXV
Czernika, zatoka 290
Czerwaków, wieś 300
- Czmielewicze, wieś 275
Czuryłowicze (Plebaniec), folwark XXIV
- D**ania 174
Dniepr, rzeka XVIII
Drechoza, wieś 36–37
Dubowy Łoh 289–290
- E**dynburg LXI
- F**ilipiny 144
Florencja 55, 74, 194
Francja 157
Frankfurt nad Menem 190
- G**dańsk 123
Getynga LXI
Głuszyn XLII
Głuszyńce, dobra XXXIII, XLII
Grodno XX, LXII, 13, 64, 224
- H**ać (Гаць), majątek i folwark XVI, XXXVI, LXVI–LXVII, 31, 42, 46, 244, **265–275**, 303
Hajna, rzeka LXVI, 266
Halle and der Saale LXI, 175, 178, 191–193, 213
Hiszpania 157
Hlebowszczyzna, zob. Prusewicze, wieś
Hlewin (Hliwin, Гливін), majątek i folwark XVI, XXXVI, LXVI, 31, 34, 36–37, 39–41, **233–264**, 274, 302–303; wieś 233, 241, **242–244**, 245, 248
Hłyboczek, zatoka 290
Horanie, wieś i zaścianek LXVI, **251**, 252, 259–261
Horno, wieś 274
Huba, sianożęć 266

* Czcionką pogrubioną zaznaczono strony zawierające opis folwarków lub osad chłopskich. Nazwy placów miejskich i ulic Mińska znajdują się w indeksie rzeczowym.

Indeks geograficzny

- Ilicze XLII
Ingolstadt 84
Islandia 167
Istopczyce, sianożęć 266
Izskołodź XXV
- Jałowiki, wieś LXVI, 267, **269**, 273–275
Jelnica, rzeka 290
Judinów 275
Juszkiewiczze, wieś XXXVI, LXVI, 41, 241, **249–250**, 252, 259, 260–261
- Kalisz XXXV
Karczewie, sianożęć 241
Kijów XIV; metropolia kijowska XIX, XXI
Kniażykowiczyna, folwark 38
Kojdanów XIX
Kołodziejce 44
Kolumbia 139
Koldyczew, dobra 48
Koziróg, sianożęć 266
Kraków XXXV, XLVI, LX, LXXII, 65
Kroszewica, wieś LXVII, 42, 274, 290, **298**, 299–300
Królewiec XXXVIII
Krupki, dobra XXXV
Kuski, wieś LXVI, **267**, 273–274
- Lachowa Łąka, sianożęć 36
La Rochelle 203
Lemnos 168, 194–195
Litwa (Wielkie Księstwo Litewskie) XVIII, XX, LXXIV, 36, 217, 285
Lubcza XXV
Ludimontum, zob. Mińsk, Góra Fursowska
- Łapy, sianożęć 241
Łohojsk 274
Łohy (Jłori), wieś LXVI, 267, **269–270**, 273–274
Łoś, sianożęć 241
Łuka, sianożęć (1) 241; sianożęć (2) 266
- Maławki, sianożęć 36
Malta 168
Mechedy (Мяхеды), wieś LXVI, 267, **271–272**, 273, 274
Mekka 139, 155
Methone XXXV
Mińsk XIII–XIV, XVIII–XXI, XXIII–XXVI, XXVIII–XXIX, XXXI–XXXII, XXXIV–XXXV, XXXIX–XL, XLII–XLIII, XLIX, LIV, LVI, LIX–LX, LXIII, LXVI, LXXVI, 2, 23, 32, 34, 39–40, 43, 46–47, 49–51, 220, 223–224, 227, 231, 245, 248, 297; Góra Fursowska (Ludimontum) LXVIII; Góra Trojecka LIX, 219; województwo mińskie 225, 233, 265, 276
- Morze Czarne LXVI
Moskwa XIII, XXI, LXX, LIII, LXX, 36
Moszna, sianożęć 36, 223
- Nacza, rzeka 288–290
Neapol LXII, 167
Neuburg, palatynat 39
Niemcy LI
Niemen, rzeka 23
Niemiga, rzeka XIX
Nieśwież XIII, XXXI, LX, 76; kolegium XXXVI
Nieżyce (Niżyce, Нежыцы), majątek i folwark XVI, XXXVI, XLII–XLIII, LXVI–LXVII, 31, 34–35, 42–44, 46, 272, 285, **287–301**, 302–303
Niwa Mikicińska 45
Nowogród XVIII
Nowogródek XIII, XX, LXII, 52, 106
Nowosiółki (Навасёлкі), wieś LXVI, 37–38, 241, **245–248**, 252, 260–262, 264
Nowy Dwór 45, 48
- Ostrołąka, sianożęć 36, 223–224
- Paryż 71
Perehody, poletek 241; uroczyszcze 240
Petersburg XXIII
Pińsk LXII
Piramicze, sianożęć 36, 223
Plebaniec, zob. Czuryłowicze
Plisa, rzeka 34, 241, 250, 255–256, 259
Plitnica, wieś 42
Poczajewicze LXVII
Podszybienie, sianożęć 241
Podzodzino, zaścianek LXVI, 258–260
Połock XX; księstwo połockie XVIII
Położyn 243
Popryszcze, zaścianek LXVII, 290, **296**, 297, 299–300
Poznań XXXV
Pozzuoli 167
Prorwa, sianożęć 241
Prusewicze (Прусавічы), majątek i folwark XVI, XXXVI, LXVI–LXVII, 42, 46, **276–286**, 302–303; wieś **283–284**, 285
Przyborki 247
- Radoszkowicze 224
Raków XIX, XXXV
Rawanicze (Rewanicze) 36–38
Rosja XVIII
Rotary, jezioro 290
Ruś 285
- Sandomierz XXXV
Serebrynka, sianożęć 223
Sipowa, sianożęć 266

Słuck XXV, XXXI, LX, LXII, LXXVI

Smorecz, starostwo smoreckie 244

Stany, sianożęć 241

Stołpce XXXVIII, 23

Strasburg 119

Suchmin, sianożęć 241

Sudoble, jezioro 41, 46, 264

Sudobówka, wieś LXVI, 241, **256–258**, 259–261

Sutki (Сутки), zaścianek LXVI, **272**, 273–274

Sycylia 155

Syczówka, sianożęć 266

Szczorse (Шчорсы) XIV

Szerokie, sianożęć 266

Szwaby (Швабы), wieś LXVI, 267, **268**, 273–274

Ślepianka (Ślepionka, Сляпянка), majątek i folwark XVI, XXXVI, LXVI–LXVIII, 31, 34, 36, 44–45, 223, **225–232**, 302–303; wieś **231**

Ślepnia, puszcza 44–45

Świsłocz XVIII–XIX, XXII, XXIV, XXVII, LXVIII, 219

Tolú 139

Trościaniec, dobra XXII

Trusowicze, dobra 274

Turcja 98

Uchłoda (Ухалода), wieś XXXVI, LXVI, 41, **251–252**, 259–261

Ukraina XIII–XIV

Upierewicze (Упиревичі), wieś XXXVI, LXVI, 34–37, 38–41, 241, **253–255**, 256, 260–261, 264, 274

Warszawa XXXV, 1, 104, 125, 304

Wenecja 65, 187

Werona 169

Wiedeń, 67, 80, 84

Wierbna, zatoka 290

Wierzby, zaścianek LXVI, **272**, 273–274

Wilno 39, 42; diecezja wileńska XXIV, XXXIV

Wirek, zatoka 290

Witebsk XX

Wysoczyzna Mińska XVIII

Yepes 65

Zabaszewicze, majątek 264

Zabołocie (Забалацце), wieś LXVII, 42, 297, **299–300**

Zamostocze 42

Zaplisie, zob. Horanie

Zapole (Заполле), wieś LXVI, **270–271**, 273–274

Zarowie, uroczyszcze 248

Zasław Litewski 49

Ziembin 39, 42

Żodzino 39

Żyrowice XXVII

Indeks rzeczowy*

- Adamaszek, adamaszkowy 6–8
Akademia Wileńska XIV, XL
Aksamit, aksamitny 7–9, 13
Aleksifarmak LXXV, 139, 143, 154–155, 157, 159, 162, 167, 179, 189
Alembik LIX, 16, 216, 293
Alkierz 233, 288
Altanka LXVIII, 219, 235
Ampułki 4, 12
Apteka VII, XIV, LVIII, LIX–LXI, LXVIII, LXXIV–LXXV, 2, **137–222**, 224, 302–303; księgozbiór apteczny 212–215; rejestr archiwum 220–221; spis leków 137–211; sprzęt apteczny 216–220; stan finansowy 222
Aptekarz LIX–LX, LXXV, 144, 203, 220–222
Archidiecezja mińsko-mohylewska XXIV
Archimandria mińska XXII, XXVII; słucka XXVII; archimandryta XXV, LXVII
Archiwum kolegium mińskiego LI, **34–53**
Arenda 232, 244–245, 261–263, 273–275, 277, 284, 286, 289, 290, 299, 300, 303; arendarz 126, 273
Arus (harus) 13–14
- B**antajer, bantajerowy 6–8
Baran 27, 230, 239, 264, 282
Barć 228, 239, 267, 291
Bazylianie mińscy XXII–XXIII, XXV–XXVII, XLI, XLIV, 45, 232; kongregacja bazylikańska XXVII
Bazylianki mińskie XXIII, XXVI–XXVII
Bednarz 27
Benedyktyni mińscy XXIII, XXIX, XXXIII
Benedyktynki mińskie XXIII, XXIX, XXXI, XXXIII, XXXVI
Bernardyni mińscy XXI, XXIII, XXIX–XXX, XXX; wileńskich, 134
- Bernardynki mińskie XXII–XXIII, XXIX–XXX
Biblioteka kolegium mińskiego XIV, LVI, LXI–LXIV, **54–136**
Biler 225
Bonifratrzy mińscy XXIII, XXIX, XXXII–XXXIV
Bractwo św. Alojzego XLI; św. Anny XXX; św. Barbary XLI; św. Judy Tadeusza XXIX; Niepokalanego Poczęcia NMP XXX; Opatrzności Bożej XLI; szkaplerzne XXXIII
Broń LXXIII, 14
Browar XXXIX, LVII, 2–3, 18–19, 227–228, 235, 238–239, 241, 266, 277, 281, 288–289, 293
Bursa muzyczna XVI, XL, LVII–LVIII, 3, 13; bursyści (kapela) XLI, LVIII, 24, 26
- Cegła XXV, 226–227, 233, 288; cegielnia LXVII, 227
Cerkiew pw. Cyryla i Metodego, zob. Kościół pw. Nawiedzenia NMP (bernardynów); pw. Ducha Świętego XXII, XXVI–XXVIII, XXXI, XLI, XLIV; pw. Przemienienia Pańskiego, zob. Kościół pw. św. Wojciecha (benedyktynek); pw. św. Borysa i Gleba XXII; pw. św. Eufrozyny Połockiej XXII; pw. św. Jana Chrzciciela XXII; pw. św. Jerzego XXII; pw. św. Kosmy i Damiana XXII; pw. św. Mikołaja XXII; pw. Narodzin NMP (zamkowa) XXII; pw. św. Paraskiewy Piątnicy XXII; pw. św. Piotra i Pawła XX, XXVI, XXVIII–XXIX, XXXI; pw. św. św. Borysa i Gleba XXII; pw. Świętej Trójcy (parafialna) XXI, XXIII, XXVII; pw. Wniebowstąpienia Pańskiego (Woznesieńska) XXII, XXV, XXVII; św. Michała Archanioła XXII
Cerkwie unickie LXVI, 235, 245, 255, 266, 277, 289
Chlew 226–227, 235, 266, 276, 288–289
Chmiel 29–30, 226, 279
Chór kościelny 2

* Czcionką pogrubioną zaznaczono strony zawierające szczegółowy opis instytucji związanych z kolegium.

Indeks rzeczowy

Ciwun 264, 282, 294–95
Cmentarz XXIV, XXXII–XXXIII, 235, 266, 277
Cyna 4, 12, 15, 216; angielska 12
Cyrulik XX, 26
Czekolada 192
Czeladź 26, 31–32, 282, 288, 295
Czopowe 224
Czynsz 231, 242, 245, 248–249, 251, 253, 256, 258–262, 265, 267, 269–270, 273–274, 285–286, 289, 298, 300–301, 303–304

Dalmatyka 6–8

Danina, dań, 248, 261, 267, 269–270, 274, 300; miodowa 245, 249, 251, 253, 256, 258
Dieceja mińska XIV, XXIV, XXIX–XXX, XXXII, XLVIII; pińska XXIV; wileńska XXIV, XXXIV
Długi 50, 52–53, 222, 302
Dominikanie mińscy XXIII, XXIX–XXX, XXXII, LVIII; ziemińscy 39
Dranica 226–227, 234–235, 245, 256, 259, 261, 263, 276–277, 287–289, 300
Drogi 13
Dwór gościnny XXI
Dyspozytor 281–282, 294–295
Dział kościelny 30
Działko 28, 248, 259–260, 262, 272–273, 283, 296–297, 299
Dzwon XXXVIII, XLIV, 5–6; dzwonnica XXIV, XXXVII–XXXVIII

Ekonom 232

Folusz (walusz) 250, 255, 259
Franciszkanie mińscy XXIII, XXIX, XXXII–XXXIII
Furta klasztorna LVI, 2, 22

Gęś, 230, 240, 259, 261, 263, 299–301

Gochran LVI

Gospodyni 264, 282, 294–295

Grobla 296, 299

Grodetur (gredytur) 7

Grunty chłopskie ciągle 260; osiadłe (siedzibne, sadzibne) 242, 245, 248–249, 251, 253, 256, 258, 266–267, 269–270, 273, 290, 295–299; przyjemne (przyjome) 242, 245, 249, 251, 253, 256, 258, 260, 295–299; puste (pustosz) 266, 290

Gryka 28, 229, 232, 241, 262, 278, 294, 301

Grzyby 28, 259, 261, 263, 300–301

Gumno 226–227, 235, 240, 277, 289

Gwałt 232, 248

Humerał 9, 12

Infermeria XXXIV, LIX, 18

Instrumenty muzyczne LVIII, 24

Jarka 229, 232, 240–241, 262, 278, 282, 301

Jedwab, jedwabny 7–9, 13

Jezioro 41, 46, 264, 290

Jęczmień, 33, 229, 241, 260, 263, 267, 278, 285–286, 294, 296, 301

Jurgiel, 26, 31, 263–264, 282, 295

Jurydyka XIX, XXXII

Kabak, zob. karczma

Kamienica XXXIII, XXXV, XXXVI–XXXVIII, LXVIII, 35, 42, 51, 224; fursowska 223

Kaplica, kapliczka XXIV, XXIX, XXX, XXXV, XXXVII–XXXVIII, XLI, LII–LIII, LVI, 2, 225, 287; kaplica św. Felicjana XXXVII–XXXVIII, XLI, LV; św. Franciszka Ksawerego XXXVII

Kapłon (kapłun) 27, 240, 292

Karczma XXIV, XXXII, LXV, 227, 232, 245, 255, 259, 263, 266, 273–275, 277, 286, 289, 299–301

Karmelici mińscy XXIII, XXIX, XXXII–XXXIII

Kawa 14, 142

Komisja Edukacji Narodowej (KEN) XIV, XLIII–XLIV, LV, LIX, LXII, 32; likwidacyjna 52; skarbowa 125

Konfederacja Generalna Litewska XVI, XLIII, 225, 233, 265, 276, 287, 305

Kongregacja maryjna (sodalicia) XXXVII, XL–XLII, LV–LVI, 2, 12–13, 32, 52–53, 302–303

Konopie 241, 264, 278, 286, 294, 301

Koń, konie 3, 21, 34, 126, 219, 229, 231, 239, 242, 245, 249, 251, 253, 256, 258, 260, 267, 269–70, 283, 291, 295–99

Korporał 9–11

Korytarz (kurytarz) 2, 22–23, 234

Kościół pw. Imienia Jezusa, Marii i Barbary (jezuitów, kościół katedralny pw. Imienia Najświętszej Marii Panny) XXV, XXVII, XXX, XLIV, LII–LVI; pw. Nawiedzenia NMP (bernardynów) XXX–XXXI; pw. św. Antoniego (franciszkanów) XXXII; pw. św. Jana Bożego (bonifratrów) XXXII–XXXIII; pw. św. Józefa (bernardynów) XXX; pw. św. Józefa XXX; pw. św. Marii Magdaleny (karmelitów) XXXIII; pw. św. Michała Archanioła (benedyktynów) XXXIII; pw. św. Rocha (rochitów) XXXIV; pw. św. Tomasza z Akwinu (dominikanów) XXIX–XXX; pw. św. Wojciecha (benedyktynów) XXXI–XXXII; pw. Wniebowzięcia NMP (farny) XXIV–XXV

Kowal 27, 247

Kozy 139, 230, 239

Krawiec 26

Krescencja, zob. przychód folwarczny

Księgozbiór, zob. biblioteka

Kucharz 26–27

Kuchnia, kuchenka XXXVIII–XXXIX, LVI–LVII, 2, 17, 138, 156, 265, 287

Kury 27, 29, 230, 240, 248, 252, 259, 261, 263, 273–275, 283, 285–286, 290, 292, 299–301
Kuznia XXXIX, LVII, 3, 288

Laboratorium LIX, 141, 197, 202
Lamus 288–289
Las 266–267, 289
Lawaterz 5, 16, 216
Len 226, 240, 259, 262, 277, 279, 291
Lichtarz 4, 11, 12, 217, 280

Łażnia 234, 266
Łąka, zob. sianożęć

Mariawitki mińskie XXXIV
Misja, stacja misyjna XIV, XXXVI–XXXVII, XLII, 11–12, 50, 52–53, 224; księgozbiór misji LXIV, 127–136; misjonarz XXXV, XLII, LXI–LXII, LXIX, 26, 52
Młyn XXIV, XXXII, LXV, 227, 244–245, 250, 255, 259, 266, 273, 277, 281, 289, 294, 296, 299; młynarz 231, 271, 296
Monaster pw. Przemienienia Pańskiego XXXII; pw. św. Piotra i Pawła (pietropawłowski) XXIII, XXVI, XXVIII
Monstrancja LVI, 4
Mosiądz 5, 216–217
Mszał 11–12
Murarz 47
Murog, murożny 229, 266, 277

Nuty chórowe 24–25

Obligii 46–52
Obora (zabudowanie folwarczne) 226–227, 235, 276, 288
Obrazy XXIV, XXXIV, LIII, IV, 4, 11–14, 23, 125, 134, 225–226, 287
Odryna 226–227, 235, 240–242, 265–266, 276–277, 289–290
Oficina XLIV, LVII, 3
Ogród XXV, LVII, LXVIII
Ołtarz XXIV, XXVII, XXIX, XXXI–XXXIV, XXXVII–XXXVIII, XLI, XLIV, LIII, IV, 2, 4, 6, 10–11, 225, 287; Najświętszej Marii Panny 12; św. Ignacego XXXVII, IV; św. Felicjana LV, LVIII, 4; św. Franciszka Ksawerego XXXVII–XXXVIII, IV; św. Józefa XXXVIII, IV; św. Piotra i Pawła XLIV; św. Stanisława Kostki XLI
Ordynaria, zob. wynagrodzenie
Organy (pozytyw) XXV, XXVII, XXIX, XLIV, 2
Ornat LV, 6–11, 13
Osieć 226, 235, 265–266, 277, 289
Owca 226, 230, 235, 239, 276
Owies 28, 33, 229, 232, 240–241, 259–260, 262, 269, 273, 275, 278, 285–286, 291, 294, 296, 299, 301

Palka 9, 11
Pańszczyzna LXVI, 231, 260, 265, 284–285, 296–297
Parobek 27, 232
Pasierb 244, 246, 249–251, 254–255, 257, 269–271, 296
Pastuch 264, 282, 294–295
Patena (patyna) 4, 11
Piekarnia LVI, 2, 226, 234, 245, 255, 259, 266, 276, 280, 288, 289, 291, 293
Piekarz 26
Piwnica (sklep) LVI, 2, 288, 294; sprzęt piwniczny 21–22
Piwowar 26
Place miejskie w Mińsku LIX; gawroński LIX, 220–221; hegieowski 35; hrehorowiczowski 35; janowiczowski 35; juszkiewiczowski LIX, 220–221; krzywasczocki LIX, LXX, 220; nowakowski 35; sapalkowiczowski 35; skopowski 35; starotrojecki XXVII; świrydowski 35; wierje-miczowski 35; wołodkowiczowski 35
Pocztą 32
Podroszczyzna 245, 248, 261, 263
Podymne 263
Portret LVI, 23
Powinności poddanych 231–232, 244–245, 248, 259, 262, 265, 272, 284, 296–297, 299
Pozytyw, zob. organy
Pożar XIX, XXI, XXVI–XXVIII, XXX–XXXI, XXXIX, XL–XLI, LII, LV, LVII, LXII
Pożarnowcy 273
Prawosławie, prawosławni XXI, XXXV, XLII, LIX, LXXII, 45
Pretensje osób postronnych 232, 264, 274–275, 285, 300
Prezbiter (duchowny unicki) 266, 277, 289
Prowizja 27, 29, 48, 222, 245, 248
Prymak (w prymy) 255–256, 271, 283
Przedmieścia mińskie LXVIII; Rakowskie (Tatarski Koniec, Piątnicki Koniec) XIX, XXII, XXV; Trojeckie XIX, XXI, XXIV, XXVII, LXVIII
Przychód folwarczny 229, 232, 240–241, 262–263, 275, 286, 301, 303
Pszczoly 228–229, 232, 239, 241, 262, 264, 267, 278–279, 283, 294, 301
Pszemica 229, 232, 241, 262, 264, 278, 281, 286, 291, 294, 301
Ptactwo 27, 227, 230, 234, 240, 276
Ptasznik 235
Puszcza 41, 44, 76, 228, 263, 266, 277, 290
Refektarz XXXVIII–XXXIX, LVI–LVII, 2–3, 16, 18, 23
Rektor XXXVIII–XXXIV, XLIII–XLIV, LXXIII, 26, 31–32, 40, 43, 46–47, 51, 223
Relikwie XXXVII, XLI, LIII, LVI, 2; relikwiarz 5, 12

Indeks rzeczowy

Rochici mińscy XXIX, XXIII–XXXIV Rum (budynek) 263
Ryba 28, 30; łowienie ryb 35, 248, 290
Rynek Nowy (Wysoki Rynek, plac Swobody) XIX, XXI–XXII, XXV, XXVI, XXVIII–XXXII, XXXV, XXXVII–XXXIX, LVI, LIX, LXVIII, 2, 35
Rynek Stary (Dolny Rynek) XIX

Sąd grodzki miński XXXVI, 36, 38–40, 285; witebski 44
Sejm Niemy 224
Sernica (syrnica) 276, 288
Serobojnia (syrobojnia) 227
Siano 33, 226, 229, 232, 241–242, 259, 262, 267, 277, 289–290, 297; sianożęć 36, 41, 223–224, 232, 241, 264, 266, 272, 289, 299

Sierota XXX, XXXII–XXXIII
Ślód 278; słodownia LVII, 3, 227, 234, 288
Sodalicja, zob. kongregacja
Sól 31, 264, 282, 294, 296
Spichlerz (szpichrz) LVII, LXIX, 2, 234, 265, 288, 293
Spiz 5–6
Spizarnia 2, 226–27, 276
Sprężaj 231, 242, 245, 249, 251, 253, 256, 258, 260
Srebro 1, 4, 6–9, 11–13, 138, 192, 201, 224, 304
Stajnia, stajenka 219, 227, 235, 276, 288
Stelmach 27, 231
Stolarz 27
Stolica Apostolska XXIV
Strycharz 227
Studnia 234
Suszarnia (susznia) LVII, 227, 234, 266, 277, 288
Synagoga XXV
Szewc 26
Szkło 3, 15, 21, 23, 219, 225–227, 233–235, 265, 276, 280, 287–288; szklarz 27
Szkoła XXII, XXIV, XXVI, XXX–XXXI, XXXIV, XL, XLIII–XLIV, LI, LVII, 2–3, 22, 26, 32, 223–224; gubernialna XXVI
Szpital XX, XXIII, XXVII, XXXII–XXXIV
Szwaگیر 231, 243, 250, 255–256, 258, 267–269, 295–296, 298
Szynk 263, 273, 277

Świnie 226, 230, 276
Świron (świron, świrn) 226, 238, 276, 280

Taksa, zob. przychód folwarczny
Tatarzy XXI, XXV

Teatr XL; sala teatralna XXVI
Traktat ryski XVIII, XXIV
Trybularz (turybularz) 4–5
Trybunał Główny Litewski XX, 41–42, 95
Tymf 47, 296–298

Ulica Engelsa XXVI, XXIX; Felicjanowska (zaulek Niemiski) XXXIII; Franciszkańska (Lenina) XXXII, XXXIV; Juriewska (Rakowska) XXV, XXXII–XXXIII; Kojdanowska (Rewolucyjna) XXXIII–XXXV, XXXVIII–XXXIX, LVI–LVII, 3, 35, 314; Kożuszkowska LXVIII, 35; Niemińska (Niemiga) XIX, XXV; Szkolna XXV; Wielka XIX; Zborowa (Internacjonalna) XXV, XXIX, XXXI, LXVIII, 35; Żybiecka XXX

Warzywnia 280, 288–289, 293
Wdowa XXIX, XLI; wdowiec 295, 298
Węlna 279, 291
Westiarnia (westiaria) 13, 29
Wieprz 29, 264, 282, 294
Willa wypoczynkowa LXVII, 225
Włewek 49, 221, 302
Wolownia 227, 234
Woły, 27, 230–231, 242, 245, 249, 251, 253, 256, 258, 260, 267, 269–270, 273, 283, 292, 295–299
Wosk 11, 30, 184, 206–209, 211
Wozownia LVII, 3, 235, 256, 288
Wójt 249, 267, 269
Wyderkaf 48
Wynagrodzenie 26–27, 31–32, 263–264, 282, 294–295

Zachoży 275
Zakrystia 5, 10–11; zakrystian 26
Zaścianek LXV–LXVI, 251, 258–261, 268, 272–274, 290, 296–297, 299–300
Zegar mechaniczny LVI, 2, 14, 22
Zięć 42, 242, 245–245, 247, 250–252, 255–256, 258, 267, 295–298
Zwierzęta folwarczne 229–230, 239–240, 262, 279–280, 291–292

Żydzi XXV, LXVIII, 26, 52–53, 224, 273, 277, 302
Żyto 33, 229, 232, 240–241, 259, 260, 262, 264, 273, 278, 282, 294, 299, 301

The inventory of the Jesuit College in Minsk and its Estates from 1773–1774

Summary

Inventories issued after the suppression of the Society of Jesus (1773) provide valuable information about the Jesuit cultural, social, and economic impact in the Polish-Lithuanian Commonwealth. This source edition focuses on the Minsk College. Two original manuscript inventories of this Jesuit house still exist. One belongs to the National Historical Archive of Belarus in Minsk, and the other to the Volodymyr Vernadskyj's National Library of Ukraine in Kyiv. These manuscripts differ by content: while the first one describes the college building and its archive, the latter also includes a library catalogue, a pharmacy inventory and a description of the land estates. For this reason, the present edition relies on the Kyiv manuscript.

By the standards of the Grand Duchy of Lithuania, early-modern Minsk was a populous city with about five thousand inhabitants. Before the Union of Brest (1596), most of them were Ruthenian Orthodox. By the early 17th century, the Uniate Church had stably set foot in the city. In reaction to that, the Orthodox faithful founded St Peter and Paul church and monastery. Additionally, there were substantial Jewish, Polish Catholic, Protestant (Calvinist) and Tatar Muslim minorities. The city was the administrative centre of the Minsk voivodeship and one of the seats of the Supreme Tribunal of Lithuania.

The Jesuits arrived in Minsk in 1654, just before the outbreak of the Polish-Russian War of 1654–1667, thanks to a foundation made by Hieronim Władysław Sanguszko, suffragan bishop of Vilnius. They aimed to strengthen the Catholic faith and educate the local nobility. Although Sanguszko's legal successors questioned his last will, the Jesuits remained in the city as missionaries. Only in the 1680s, did their number grow thanks to Cyprian Paweł Brzostowski's, Marcján Aleksander Ogiński's and Dadzibóg Łukomski's donations. Thus, the Jesuits turned their mission into a residence in 1686 and later into a college in 1714. From its creation in 1654 until 1759, the Minsk College belonged to the Lithuanian Province of the Society of Jesus. From that year until the Society's suppression, Minsk became part of the Masovian Province.

The college played a marginal role within both provinces since no Jesuit scholastics usually attended philosophic or theological courses there. Nevertheless, it became one

of the most prominent religious institutions in the city, where eight further male and three female Roman Catholic monasteries opened between 1605 and 1771. During their 120-year-long presence in Minsk, the Jesuit fathers developed various initiatives. In the 1680s, they opened a five-class grammar and rhetoric school. Moreover, between 1729 and 1771, they held a biennial philosophical course for external students. To satisfy the need for liturgical music, a boarding school was created. Besides education, the Jesuits also took on pastoral duties, carrying out missions in the estates of the nobility.

Among the original Jesuit buildings, only the church and a former workshop still exist. After the second partition of Poland (1793), the school building became the residence of the Russian governor, while the college was assigned to the municipality. After being heavily damaged in 1944, both civil buildings were rebuilt in Soviet style after the Second World War. In 1798, the former Jesuit church became the cathedral of the newly created Minsk Bishopric. Although the diocese was suppressed in 1869, the church remained in Catholic hands, serving as a parish until the Soviet authorities closed it in the 1920s. It was subsequently converted into a car workshop and, after the Second World War, into a sports club. Only after the fall of the Soviet Union the church was returned to the faithful and restored to its early 19th-century state. Today, it serves as the cathedral of the Minsk and Mohylew Diocese.

The inventories contain a detailed description of the college buildings and church, whose original interiors have been destroyed by a fire in 1797. The church, dedicated to the Name of Jesus, the Virgin Mary, and St Barbara, was built between 1700 and 1721. Its imposing façade, framed by two towers, was adjacent to the market square. Besides the main altar, the church had eight side altars in the nave and two additional ones in the lateral chapels. The lefthand chapel was assigned to the Sodality of the Virgin Mary, while the righthand chapel preserved St Felician's relics and served as the burial place of the Zawisza family. The rectangular, two-storey school building stood to the left of the church. The L-shaped, two-storey college building rose on the right, with its gate surmounted by a clock tower adjacent to the market square. The building extended beyond the corner of Kojdanowska Street (now Revolution Street). From this street, a gate led to a courtyard around which were located stables, a coach house, the musical boarding school, and a brewery.

The music boarding school opened around 1709 and remained under the supervision of a lay brother since 1725. In 1773, it hosted eight musicians (either professionals or trainees) who performed a diverse repertoire (including 221 compositions) on various string and wind instruments. According to multiple sources, Jesuit-trained musicians were appreciated in the city, playing not only for their masters but also during various religious and public ceremonies outside the Jesuit church.

The library provided the college's intellectual background and consisted of 963 books according to the 1773 inventory. Additionally, the missionary had a 126-book collection at his disposal. The origins of this library date back to the opening of the Jesuit house in Minsk. Benefactors played a crucial role in enhancing the Jesuit library. For instance, Krzysztof Zawisza donated 200 volumes in 1713. The library was divided into sections dedicated to various disciplines, according to the *Ratio studiorum* and Antonio Possevino's *Bibliotheca selecta*. Besides theological publications and pious books, the main library included large sections dedicated to rhetoric, poetry, and history, used by the Jesuits in their educational work.

Whereas the library catalogue reflects the Jesuits' intellectual and spiritual formation, the archive inventory provides insights into their day-to-day management. Similarly to the archives of other Jesuit houses, the documents of the Minsk College were arranged

according to their provenance. The archive registry begins with royal privileges and donation records issued by various benefactors. Subsequently, it describes the documents concerning urban and rural possessions. Finally, it records the financial obligations towards the college, highlighting the relationships between the Society, the nobility, and the Jews.

Being the only institution of this kind in Minsk, the Jesuit pharmacy provided medical treatment to the members of the religious community and outsiders between 1749 and 1773. In doing so, the Jesuits violated the privilege granted by King Augustus III to Dawid Szeyba in 1748. According to this document, Szeyba was the only person allowed to own a pharmacy in Minsk. Unlike other cities, where lay brothers run Jesuit pharmacies, the one in Minsk was entrusted to a non-Jesuit, probably to avoid the legal consequences of violating the royal privilege. The Minsk pharmacy possessed a chemical laboratory and a garden in the Trojczany suburb on the left bank of the Svislach River. According to the 1773 inventory, the Jesuit pharmacy was well-equipped. Besides alembics and other technical equipment, it had a library of 45 medical books representing various disciplines and approaches, ranging from Galenic medicine to iatrochemistry and from case studies to medical treatises. The list of medicaments and raw materials includes 892 entries.

The last part of the published inventory focuses on the land estates, providing an insight into the following issues: 1) the farm buildings and their equipment (tools, seed, and cattle), 2) the villages and their inhabitants, with particular emphasis on their duties towards the landlord, 3) the estate revenues and expenses; 4) the neighbours' complaints. The Minsk College had five farms: Ślepianka, Hlewin, Hać, Prusewicze and Nieżyce, mainly located east and northeast of Minsk along the Berezyna River. In total, these estates included 367 peasant families living in 24 villages and farming 210 *włókas* (i.e., 3780 ha) of arable land. Overall, the land estates of the Minsk College provided a yearly income of about 16 thousand zlotys. Almost half of that income originated from Hlewin, the largest estate, including eight villages and 202 peasant families. The smallest one was Ślepianka, with only one village inhabited by 11 families. Since Ślepianka was very close to Minsk, the Jesuits built a villa for their leisure. Compared to other Jesuit houses like Navahrudak, the estates of the Minsk College were less profitable, mainly due to their location in the Dnipro hydrographic basin. Since transporting agricultural products to the Baltic ports was more expensive, the corvée system did not fully develop and much of the Jesuit economy remained based on tenant farming.

Unlike their confreres in other Polish-Lithuanian cities, the Minsk Jesuits did not have significant urban possessions besides the land on which they built their church and college. The only exception was a brick house close to the Jewish school acquired in 1731 after Dawid Pejsachowicz's death. Three years later, the Jesuits purchased a land plot in the Trojczany suburb, where they set up an apothecary garden and built a two-story arbour.

The edition's critical apparatus is modelled after the inventories of the Njasvizh and Navahrudak Colleges, published in 2020. In the introduction, the editor sketches the genesis and development of the Jesuit college against the city's historical background. The critical apparatus identifies people, places, and events mentioned in the source. Latin interpolations are translated within the main text, whereas the meaning of Old Polish words is explained in the footnotes. The editor also provides a virtual reconstruction of the Jesuit library based on various bibliographic repertoires. In the pharmacy inventory, the editor identifies each entry, solves alchemical signs, and provides information about the usage of each product relying on the pharmacopoeias used by Jesuit pharmacists.

Oddawana do rąk Czytelników książka stanowi kontynuację powziętego kilka lat temu przedsięwzięcia, które już zaowocowało opublikowaniem rękopiśmiennych inwentarzy kolegiów w Nieświeżu i w Nowogródku. Rękopiśmienny inwentarz kolegium mińskiego, niespodziewanie odnaleziony w zbiorach Biblioteki Narodowej Ukrainy im. Wołodymyra Wernadzkiego w Kijowie, to wartościowe źródło do badań nie tylko nad aktywnością Towarzystwa Jezusowego, ale również nad dziejami stolicy współczesnej Republiki Białoruś. Dzięki szczegółowym opisom kolegium, jego biblioteki, apteki i majątków ziemskich niniejsza edycja znacząco przyczyni się do poszerzenia wiedzy o historii społecznej, kulturowej i gospodarczej wschodnich ziem dawnej Rzeczypospolitej.

ISBN 978-83-232-4418-9 (PDF)

ISBN 978-83-232-4417-2 (Print)

